

I. MELEŽ IN IMESED SOOS

XX
Sajandi
raamat

IVAN MELEŽ

INIMESED SOOS

ROMAAN

POLESJE KROONIKAST

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

TALLINN • 1964

N
M-35

Originaali tiitel:

Іван Мележ

ЛЮДЗІ НА БАЛОЦЕ

Раман

З палескай хронікі

Дзяржаўнае выдавецтва БССР
Рэдакцыя мастацкай літаратуры
Мінск, 1962

Valgevene keelest tõlkinud *Olev Jõgi*

Illustreerinud ja kunstiliselt kujundanud *Maret Olvet*

*Isale, emale,
isamaale*

ESIMENE OSA

ESIMENE PEATÜKK

1

Majad olid saare peal. Või mõni saar — igaüks ei ütlekski tema kohta, et saar, sest ümberringi polnud ei mässavat merd ega lainetavat järve. Selle asemel korises mätlik mudasoo ja vettisid norutavad metsad.

Küla kõhmitas vastu saare kallast, nii et kapsaaedade rolgastarad ulatusid siin-seal isegi sooserva mätastikule. Teises küljes, mis põhja pool, oli soo pisut tagasi tõmbunud, jättes inimeste tarvis vabaks põlluliivikud, mille taga madalate männijässide all vaguralt seisisid valedad hauaristid. Ka õhtupoolsest küljest jäid sood kaugemale ja sealgi rohetasid või kolletasid kuni metsa veereni põllud, samuti ihnsad ja lahjad, ehkki maa polnud siin väga liivane. Lõuna poolt aga tungis soo jällegi otse sinnamaale, kust paistis sammaldunud õlgkatuste rida. Kuid siitkaudu käis enamasti ühendus muu maailmaga, oli ju siin läbi mädasoo aetud rööbastee. Missugune see tee oli, võib otsustada kas või sellegi järgi, et julgesti sõideti siit läbi ainult pakasega, kui läbipääsmatu mädasoo mõlemal pool oli kõvaks külmunud nagu rehepõrand, või siis suve aegu, millal ta ära kuivas.

Suure osa aastast oli saar teistest küladest ja asulatest nagu ära löigatud. Isegi ilusa ilmaga oli tükk tegu, enne kui mõne soonurga elaniku kaelakotis siia jõudis harvik ajaleht või poegadelt-vendadelt saadetud kirjareake — polnud ju mingi lõbu asja ees, teist taga läbi lõdastiku rümada. Kuid seegi vilets ühendus muu maailmaga katkes kergesti iga kord, kui juhtus pikemaid vihma. Sügiseti ja kevaditi polnud läbipääsu terve kuude kestes: soo oli siis täis põhjatut pori ning

lahvavett, nii et isegi lai meri poleks olnud kindlamaks tõkkeks saare ja välimaa vahel. Palju päevi elasid inimesed nagu mingi parve peal, mille kuri ilm on kaldast eemale paisanud ja ulgumerele kandnud — jäi vaid oodata, millal nad pärituule või hea õnne kaupa jälle maale pääsevad.

Kuid ega see veel midagi tähendanud, saare asukate meelest paistis kõik päris tavaline. Nad teadsid ju, et siin igal pool, ligidal ja kaugel, kerkivad samasugused seljandikud keset otsatuid samblasoid ja läbitungimatuid padumikke, mis laiusid sadade verstade kaupa põhja ja lõunasse, hommiku ja õhtu poole. Inimesed lihtsalt pidid siin elama ja eks siis elatudki. Oli venivaid nukraid vihm, mis kuude viisi rabistasid vettinud katustele, oli jäiseid tuuli, mis vihaselt peksid lumepahmakaid vastu kinnikülmunud aknasilmakesi, oli sooja päikestki, mis ilusa ilmaga tõusis lepatukade tagant, — aga ikka ja alati vaatas soosaareke vastu mureliku näoga, ilmast ilma elati siin argipäevaskeldustes. Lakkamatult olid inimestel käed tööd-tegemist täis, olgu hommikul või õhtul, suvel või talvel, toas, õues, põllul, soos, metsas...

Ka sel jaanikuu hommikul oli Kurani küla juba virgunud. Kui esimesed päikesekiired Tseramossi metsa latvade vahelt välja lahvatasid, kerkis Kurani korstnatest vaikselt hommikusi suitse, siit-sealt laudavärvate vahelt oli kuulda piima soristamist lüpsikusse, naiste meelitavaid hääli või vihast kärkimist. Mitmest õuest võis nende hõigete sekka kuulda kalki ja asjalikku rauatagumise kõlinal — heinalised panid niiduriistu korda, pinnisid vikateid, sest täna taheti soo peale minna. Mööda tühja tanumat lontis karjapoiss, silmad veel unerähmas, leivakott üle õla. Oma paljaste jalgadega vedas ta tumeda jälje kastest nõretava rohu sisse ja keerutas pikka nõörpiitsa. Aeg-ajalt lõi ta sellega heledalt plaksu ja hõikus venivalt, kähinal:

«Leh-ma-ad! ... Leh-ma-ad! ... Leh-ma-ad! ...»

Ta oli alles unine ja häägi roidunud, nagu ei tahtnudki end pingutada, ja laisalt, kuid heledalt piitsa plaksutades ta otsekui turgutas iseennast. Varsti lükatigi tanumaäärsed väravad lahti, aeglaselt, suursuguse väarikusega astusid lehmad välja ja varsti täitis

möögiv kari kogu tänava. Kui see küla servale jõudis, lipsas viimase pere õuest välja valge lauguga ruske lehm, keda sudis vitsaraoga tagant ristiverd neiu. Lehm teiste juurde aetud, lippas ta, ikka vits näpus, majja tagasi. Veel enne kui kari oli tänava otsast välja veninud, ilmus neiu uuesti õuele, sedapuhku puuämbri käes. Ta astus kaevurakete juurde, mis olid poolest saadik üleaedse õues, ja kinnitas ämbriga kobistades aanga koogulõksu taha. Vinn kergitas mahlakalt ja virgelt kägisedes kanda, lobedalt libises kook alla vee-pinnani.

Neiu laskis ämbri vett täis valguda ja pidi juba harjumuslikult koogu üles vinnama, aga korraga mõtles ümber, käte haare lõtvus. Ühe peoga koogust kinni hoides, et tasakaalus püsida, laskus ta sügavamalt üle rakete kummargile ja jäi alla vahtima, ootas, millal veepind vakka jääb. Küllap tahtis ta veest oma nägu vaadata. Kuid seal hüüdis toast pahur hää:

«Hanna-a! Kuhu sa sinder kadusid?!»

«Silmapilk! ... Kohe toon! ...»

Kähku vinnas neiu nüüd ämbri välja, tõstis ta koogu otsast ära ja ruttas toa poole, läigidades vett liivale.

Teisepere õuel lauda ees kohmitses vankri kallal habemik vanataat, pikk linane särk üll. Ta määris telgi tõkatis kaltsunutsakuga, mis päikese käes rasvaselt läikis. Tema kõrval oli jämeda peaga hobusetukas aia külge seotud, laisalt noris see midagi rohu seest... Järgmises õues tassis naine orikale ja kesikule rohtu ette — need röökisid ja kisendasid nii hirmsasti, et see puhuti mattis kõik teised hommikused hääled Kurani külas.

«Tasa! Hinge võtavad välja!» kärkis naine, visates neile sületäie ette. Rübinat söötsid sead selle kallale, sõtkusid otsas, ahmisid lõuad täis, hammustasid üksteist. Eriti tige oli lahja orikas. Naise silmad otsisid juba toigast, et teda veidi utsitada, kesiku kallalt ära ajada. Aga toigast polnud ja vihaselt virutas naine talle oma kräämulise jalaga vastu külge, ähvardades:

«Olgu'nd, ma sulle näitan! ...»

Iga hetkega tekkis Kurani külas rohkem inimhääli ja inimeste askeldamist. Ühes õues hõikas ema poega, teises tõinas poole une pealt ülesäratatud laps, nägu

pisaraist tilkvel. Vanem mees tuli karjamaalt hobusega ja viis selle lõhmuse lähedal oleva pere õue, vastas aeti väravast pörsaid välja. Alistunult vantsis nende sabas kriimu näoga poisike, endal selg vimmas nagu vanal tudikesel...

Seal ligidal, kus tüdruk vett vinnamas käis, oli veel üks pere, mille trepile astus ringutades noormees, silmad tusased ja und täis. Ta sagrais juuksed olid mingit vahepealset värvi, ei ruuged ega mustad, suu oli jonaka, tigidavõitu joonega.

Ema ei tihanud teda varem üles ajada. Ja ega tal nüüdki see virgumine ühe raksuga läinud — kui ema teda äratas, oli pea tükk aega läbisegi täis imelisi katkenud unekujutlusi, ema sõnu ja kurgede tinisevat kurlututamist... Nüüd trepi peal vastu päikest silmi kissitades tuli Vassilile see hääl jälle meelde, ta kuulatas — üsna lähedal pinniti ju vikati: kläh, kläh, kläh. Tuimalt igritses peas mõte, et küllap ta seda klõmmimist unes kure hääletsuseks oligi pidanud.

Siis tulid meelde sõnad, millega ema teda oli ära tanud: «Tõuse üles, pojuke... Tõuse, kõik teised juba ülal... Jääme hiljapeale...» Poiss vaatas, kus päike on — madalal või kõrgel. Hele valgus lõi ta hetkeks silmist pimedaks. Oli selgesti näha, kuidas talle äkitselt nagu elu sisse tuli, kuidas ta jahmus, sest tema meelest oli päike juba pooles hommikus.

«Ei võinud kah mõistlikul ajal üles ajada! Kõik juba platsis!» mõtles ta pahuralt, olles ema peale isegi vihane. Ja sedamaid astus ta toimekalt trepist alla: «Peab kärmesti hobuse ära tooma!... Muidu jääme veel kõige viimasteks minema — puha ema pärast!... Häbi silmad täis!...»

Jooksujalu pani ta lodumiku poole — seal lepiku ääres oli hobune kammitsas. Kui Vassil uuesti õue tuli, sedapuhku juba ratsa, nägi ta seal ka Dzjanissi-ätti, kes, turi kühmakil ja kollane peapaljandik paistmas, vankri ümber kohmerdas. Mõne päeva eest oli ätt kalapüügilt läbimärjana tagasi tulnud ja külma saanud, eile lamas teine nagu ront ahju peal, aga täna, kae imet, kah teisel jalad all.

«Ah juba terve või?» hõikas Vassil hobuse seljast maha hüpates.

«Ääh, kus nüüd terve või!» vangutas ätt tusaselt pead. «Samune, ole nagu tita, kui esimest korda jalule aab...»

«Võiksid ju pikali visata.»

«Mis siin pikali või! Kui ilm na kena!» Ätt laapas hobusel kondise käega üle kõhu. «Kere teisel täis küll!»

«Kere täis jah.»

Vassil sidus hobuse vankri külge, mida sai juba eile õhtul määritud, ning astus tuppa. Ema seisis ahju ees ja õiendas selles hargiga. Kuuldes, et poeg tuli, hakkas ta kohe, selja taha vaatamata, käbedamini talitama. Ema sõnatu lugupidav tähelepanu muutis Vassili tuju lähedamaks. Kuid ta ei lasknud välja paista, et on seda märganud — mis seal's imetki, pole ta ju enam mõni poisinatt, vaid ikkagi peremees. Ja Vassil ütles asjalikult:

«Pane siis hakkama... Juba Tšarnuškate pere lähebki...»

Ta astus käsikambrisse, võttis vikati, mille vanaätt oli juba ära pinninud, ja proovis Tšarnuška õpetuse kohaselt sõrmeküünega, kas on terav — ehkki juba eile sai mitmel korral proovitud. Siis tõmbas ta poluti alt viisud ja hakkas neid jalga panema. Linavalge peaga väikevend Valodzka, kes polutil magas, hakkas äkki vähkrema ja avas silmad. Vassilit nähes oli ta nagu välk jalul.

«Vass ae, Vass — mina ka?!»

Vassil urises:

«Põõna edasi, tüütis! Mis sa naagud, alles südaöö!»

«Vass, võta mind... ka seltsi!...»

«Sinna jalgu, muidugi!»

«Võta ikka-a!»

Kuid ilmaaegu ootas Valodzka vastust, pilk, millega ta venna suu küljes rippus, palus ning anus, kuidagi ei suutnud ta uskuda, et venna süda võib kõvaks jääda. Aga Vassil ei ütelnud midagi. Ta jäi oma sõna juurde. Viisud jalga tõmmanud, lusas Vassil asjalikul ilmel tuppa ja polnud tal enam silmigi venna jaoks, kes tirkas ta kannul, nagu kablast veetud.

Ema tõstis lauale koogid ja — oh imet! — pannitäie pekitükke, kuid Valodzka ei vaadanud sinnapoolegi, vaid ootas ikka veel.

«Kuule, Vass...»

«Samune, anna ometi teisele söömarahugi,» taples ätt, kes juba kühmakil laua taga istus, kuid midagi veel suhu ei pistnud. «Ja tee ise kah suu seks.»

«Näe, katsu seda,» astus ema meelitades lähemale.

Ta tõstis poisi ette pannkoogi ja pruunistunud peki-tüki, et teda lepitada. Kui Valodzka seda nägi, oli ta võidetud ja jättis venna esialgu rahule. Siis ulatas ema talle veel ühe tükikese, lisas mõned meelitavad sõnad, ja et nii hea oldi, andis poisikese süda järele. Kuid üsna varsti sai ta aru, et ema oli oma headusega ainult kaval-danud, sest niipea kui Valodzka söönud sai, rääkis ta mahedalt, hellitamisi:

«Sina, pojuke, jääd ju vanataadiga koduhoidjaks. Vaata siis kenasti järele — kõik meie elamine on siin teie hoole all!... Hoidku taevaisa, et midagi ei juhtuks — jääme päris paljaks!»

«Tahan heinamaale tulla!» ei jätnud poiss jonni.

Vassil tõmbas koogiga pannilt rasva ja kähvas kare-dalt:

«Paljugi mis sina tahad!»

Kadedalt ja rahutult kibeldes vaatas Valodzka pealt, kuidas suur vend lauda ees kõrbi Sõngut ette rakendas, ise sellega käredesti raksudes, kuidas vanaätt vikatit otsa pani, kuidas ema moonasekikest sidus ja vankris tammepuust veelähkrile heinu ümber toppis. Poisikese pilk rändas emalt taadile ja taadilt vennale; kibrutades päikesest õlgkollaseks pleekinud kulme, ei suutnud ta inimestest kuidagi nii hirmsat südametust uskuda ja lootis ikka veel salakesi, et äkki otsust muudetakse.

Vassil songutas kõrbi ohjanööridest, ja pikkamisi hakkasid rattad üle õue tänava poole veerema. Värava taga vaatas ta ümber — kõikjal, peaaegu iga maja otsas, seisid vankrid, heinalised, naised, lapsed. Tänaval oli harukordselt palju inimesi, kõik kohad kihasisid toimekalt askeldavatest heinaleminejatest.

Ema ruttas miski asja pärast veel kord tuppa, seejärel manitses vanaätti, et ärgu see endale liiga tehku, et mingi ja visaku pikali. Siis hakkas ta õpetama Valodzkat, mida tohib teha ja mida ei tohi: et olgu ikka kodus, et kuulaku vanaätti sõna, et ärgu mängigu tulega, — ja Valodzka nägi ära, et viimane lootus on kadunud.

«Ei taha!» ütles ta selle peale lühidalt.

«Aga seda — näe — tahad?» raputas vend ta poole piitsa.

Valodzka nagu tõmbus ikka rohkem pilve. Siiski ei kaotanud ema lootust heaga läbi ajada:

«Ma jätsin sinu jaoks putru, ahjus, poti sees. Väga hea, piimaga... Võta ahju alt muna ka!... Ma luban!»

«No hakake ükskord minema!» ütles vanaätt. «Nuiavad, jumal paraku, teise kallal, nagu oleks vallakirjutajal...»

Ema taris linase kõrtsiku hännad koomale ja istus oma tavalisel viisil vankrile, lastes paljad kräämulised jalad üle kartsaste rippu.

«Et sa siis hästi valvad! Sest õhtul tulen tagasi!»

Aga Valodzkale ei läinud vist enam ükski asi korda — ei ema meelitavad sõnad ega vanaisa tõre toon, isegi mitte see, et vend ähvardas piitsaga. Niipea kui rattad mööda tanumat veerema hakkasid, vudis ta sõnagi poetamata teistele järele, ise pisut kõhmis, hoides rebadele vajuvaid pükse käega ülal.

«Kas sa saad koju, jäänikas!» kuulis ta vanaätti käsku, kuid ei mõtelnudki peatuda.

Valodzka teadis küll, et vanaisa ei salli vastuhakkamist ja et emagi kannatus võib katkeda, aga nii kange tahtmine oli heinale minna, et isegi hirm teda peatada ei suutnud. Ainult julguse mõttes hoidus ta sõitjatest pisut kaugemale. Kui vanker peatus ja vend tegi, nagu tahaks maha hüpata, peatus poisike samuti, olles kõigeks valmis. Vassil hüüdis vihaselt:

«Katsu sa tulla!»

Veel korda kolm peatus vanker ja iga kord käskis ema või vend, et mingi tagasi. Nad ähvardasid juba tõsiselt kere peale anda. Ehk oleks Valodzkal suurem kihk ülegi läinud, aga siis ta nägi, et vankril, mis nende järel külast tuli, istus ta kõige parem sõber ja kõigi vempude kaasosaline Hvedzka. See andis Valodzkale aina jonni juurde, veel julgemini vadis ta vankrile järele.

«Ää-ää!» karjus ta nutuga võideldes. «Võtke mind ka!»

Ema ronis vankrilt maha.

«Kas sa saad! Kasi koju, kuuled!»

«Ei lähe!»

«Ah ei lähe?»

Ja natukese aja pärast oli poisike kartulis pehme mulla peal kõhuli, kuna ema ladus südametäiega tugevaid, heledaid lakse vastu ta paljaid õhetavaid kannikaid.

«Ah ei lähe? ... Ei lähe? ... Ei lähe? ...»

Puskides otsmikuga kobedat mulda, kisendas ja röökis poiss valu, ülekohtu ja viha pärast, aga ühtki sõna talt ei tulnud.

Ema jättiski ta sinnapaika, vastust saamata.

Kükitades kartulivagude vahel, vaatas poiss tigidate, pisaraist kalkvel silmadega, kuidas ema vankri juurde läks, peale istus ja minema sõitis, ennem veel ähvardavalt tagasi vaadates. «Et sa ... võtaks sind ... kurivaim! ...» kees temas pöörane viha.

Küll vankriga, küll jala möödus põngerjast külamehi ja peaaegu igaüks leidis asja tema äparduse arvel nalja teha: «Ah et võeti püksimöötu või?» Veel rohkem tundis ta end nüüd tagakiusatuna. Noruspäi, üksinda, õnnetum kui ükski teine siin ilmas, võnnis ta üle kartulipõllu ja läbi kapsaaedade — ei tahtnud kedagi näha, veel vähem kellegi silma alla sattuda! ...

Vanker, millel istus Vassil emaga, veeres varsti metsa vahele. Tuldi lageda pealt ja seepärast tundus siin keset mõtlilikult vaikivat sünget kuusetihnikut hämar ja röske, ehkki metsatukk kasvas liivikul. Kuuseladvad löid hommikupäikesest punetama, aga kiired ei küündinud veel metsa alla. Harvikul rohul tilgendas härmjas kaste, liiva peal paistsid tumedad märjad laigud. Ehkki oli kastene ja röske, võis juba nüüd tunda, et päeval tuleb kõva päikeseleil.

«Läheb haudjaks,» sõnas ema.

Varsti jõuti Tšarnuškatele järele. Oleks muidugi võinud nende sappagi jääda ja niimoodi Tsimohhile kui vanale inimesele lugupidamist väljendada. Mõnel muul korral oleks Vassil ehk nõnda teinudki, aga vanamehe kõrval istus ju ta tütar Hanna, Vassiliga ühevanune, aga üks igavene nähvits. Viimasel ajal ei andnud see kiusupunn Vassilile üldse enam hingerahu, igal kokkupuutel, kui iganes sai, aina nokkis ja noris ta poisi kallal. Eks alles tünäeile pilanud tüdruk teda teiste ees

läbi. «Vassil, ei tea, miks sul silmad ühte karva pole? Üks vesihall, teine jälle pigimust! Ja ennäe, juuksed kah — tagant nagu mustad, kuid eest hoopis punased! Nagu ruskekirjul vasikal.» Seisis seal ja lagistas naerda, kõik aga kuulsid pealt! Oleks ta niisama lõmpsinud, siis veel, kuid nõnda'p see ju oligi — mis teha, aga üks silm üht, teine teist värvi ja pealmised juuksed päikesest päatjaks pleekinud! Kõik nagu kuidagi isevärklik...

Mismoodi siis pärast seda kõike oleks Tšarnuškate saabas logistamine Vassili hinge mahtunud! Vaevalt jõudis ema vanale Tsimohhile ütelda, et, läheb vist haudjaks, kui Vassil sakutas Sõngut ohjadest ja kihutas ratastega metsaalust viserikku rüüstates joonelt Tšarnuškatest mööda, jättes nad selja taha. Meelega ei pühendanud Vassil Hannale ühtki pilku, aga niigi oli tal läbi-lõhki õnnis tunne. Vahvasti sai sellele nähvit-sale «võru» peale tehtud!

Kelleks ta ennast õige peab — nina teisel püsti, teeb ahukese näo, nagu oleks Vassil null, tema ise aga jumal teab kes! Oleks ta siis tõesti mingi asjakarp, siis veel kuidagi, aga kes ta's õige on — sellesama vanamehe tütar, muud ühti. Aga kohtleb niimoodi teda, omaette meest, kohapidajat! Olgu, sai nüüd nina peale! ...

Ja just siis, kui Vassil kogu olemusega nautis kättemaksu magusust, rebenesid vanad hatule nüüstatud rangid äkitselt eest lahti ja aisad hakkasid vastu Sõngu pruune kintse liuskama. Ärritatult kargas Vassil maha. Polnud suuremat midagi: rinnus katki.

Kiiruga purssis Vassil purunenud rihma otsad kokku, aga kui ta kõigest jõust sikutades sõlme tugevust proovis, venis see jälle lahti. Pidi veel kord siduma. Ja kui ta pingutusest punetades rangirinnust kinni kiskus, kostis selja tagant vana Tsimohhi vankri loginat.

«Mis viga on?»

«Rinnus... kur-rat...»

Hanna silmad välgatasid pilkavalt.

«Tal... unus rinnus koju!»

See oli juba liig! Vassilil pääses isegi rinnuse ots peost lahti. Naabrimehe vanker, mille peal istusid vana Tsimohh ise, Hvedzka ja itsitav Hanna, veeres Vassilist mööda ja hakkas vähekesi kaugenema.

«Hõõh, tead! ...»

Vassil ei leidnud paremat vastust.

«Ära topi nina võõrasse kapsaaeda!...»

Ta pomises need sõnad tasakesi, pigem iseenda ja ema jaoks, et midagi oleks öeldud. Ja üldse, kas temal, küll alles noorel mehel, aga ikkagi meesterahval, otsalisel, kes on juba perekonna pea, kõlbakski mingi plikanihvatsiga jagelda? Aga need sõnad ja mõtted ei toonud talle lohutust ega rahunemist.

Edasi sõitis Vassil pilves näoga, haududes omi mõtteid. Üldse oli tal moeks rohkem endamisi mõlgutada, kunagi ei rääkinud ta kõike südame pealt ära, eriti nukrus- või tigidushetkedel. Veel poisikeselikud kulumud kortsus, kühmutas ta vankril ja koogutas ette-taha, tuletades meelde, kus või millal oli Hanna ta kallal norinud, ja arutas, mis moel talle nina peale anda. Üht-aegu hakkasid mõtted varsti keerlema ka muude asjade ümber — kõigepealt, et rangirinnus on vana, mulla sees ära repetanud, et rangidki on närud, et Sõngu on ju kronu — Balahhovitši mehed jätsid ta kunagi maha, sest ilmselt ei loodetud temast enam elulooma. Ja üks ta olnud tõsi, hobune pidi peaaegu kärvama ja keegi ei uskunud, et ta ennast veel uppi ajab. Hulk aega jännati, enne kui ta jalule saadi. Ta tõusis küll püsti, aga jalad käisid risti all, kui astuma hakkas. Aga mis sihuke ka suudab, kel käimajõudugi pole!

Oleks Vassilil niisugunegi hobusepõks nagu Tšarnuškal! Pole ju temalgi teab mis asi — vana Kännu oma, mis talvel Mozõri laadalt toodi, on selle kõrval lausa naksitrall —, aga siiski hobune mis hobune. Maamehe esimene tugi.

Tee hakkas laskuma. Varem sõideti läbi tuhkja liiva, nüüd aga tuli lödine ja nõtkuv soomaa, mille sisse oli vajutatud kaks musta niiskuvat rattarööbast. Iga natukese aja pärast paistsid nende seest mahanüüstatud koorega puujuurikad, oli tihedasti auke ja vanker jõnkles peaaegu ühtelugu, viskudes järsult kord ühele, kord teisele küljele. Mõnes kohas lohisesid kartsad peaaegu puutüvede vastast läbi ja ema tõmbas jalad igaks juhuks vankrikeresse kõnksu. Kuid Vassil istus endist moodi ja viskas aeg-ajalt jalad hooplevalt üle kartsaste.

Ent kimpus ei oldud mitte ainult jalgadega, vaid ka

kättega: pilvedena vinisesid sõitjate ümber tigidad sääsed, kes ei andnud hetkekski rahu — ühtelugu pidi neid emale vehkima ja tapma. Ema tõmbas näo peaaegu üleni rätiku sisse, keris jalad istumise alla, aga abi polnud sellestki. Sääsed torkisid nokaga läbi riiete, tükkisid käistesse ja krae vahele.

Sõngu rapsis-vehkis küll sabaga, küll peaga, kui aga päris hulluks läks, sortsis joostagi. Kuid abi polnud sellestki ja uuesti jäi ta sammu sõitma, peksis sabaga, raputas lakka, lingutas kõrvu...

Mets oli siin sootuks teistsugune kui liivikul. Kõrged lüdsed emalepad, koor singa-songa sämbuline ja otsekui mustaks kõrbenud, tõusid tiheda soorohu padumiku, noore lepavõsa ja mädanenud ligase oksarädi seest. Üsna tihti paistis leppade seast pajusid, mis kasvasid laiade luhtavate puhmastena, sirutades helehalle segi läbi põimunud oksakäharaid videvasse metsaalusesse.

Rohkesti kasvas siin tigidat, kõrvetavat metsnõgest, mille lopsakad puhmad mõnes kohas tõusid mehel üle pea. «Näh, kuidas võimust võtnud, raibel!» mõtles Vassil. «Ja vägev — nagu kanep!...»

Jälle silmas ta eestpoolt teekäanu tagant Tšarnuška vankrit ja Hanna valget rätikut, mis viis mõtted uuesti tüdrukule: «Seda sulle ei kingita! Oota aga!»

Kui Vassil heinamaale jõudis, oli teistel hobune juba eest ära võetud ja Tšarnuška tõmbas teda parajasti aiste vahelt välja. Hvedzka oli rohu seest midagi huvitavat leidnud ja vahtis seda nüüd kükakil, Hanna aga tõstis veelassi vankri alla. Vassil pööras nimme silmad ära, et teda mitte näha, ent siiski ei jäänud tal tüdruku tegevus märkamata. Poiss nägi sedagi, et pilguga tema poole vilksatati. Hanna nagu oli muigel ja Vassil arvas juba, et küllap sähvatakse jälle midagi torkavat, midagi pilklikku.

Kuid Hanna vaikis.

«Vassil, ehk jääksime siia või?» tegi ema juttu. «Nende seltsi? Näe, mis kena koht...»

Tšarnuška ja Vassili ema niidulapid olid kõrvuti.

Mõnel muul korral oleks Vassil ehk ema tahtmist teinudki, sest seltsis oleks segasem ja hulgas hubasem: vähem muret hobuste ja vankrite pärast, mille järele oleksid vaadanud ka Tšarnuškad. Täna aga mühatas poeg tuseselt:

«Koht või asi...»

Vassil peatas hobuse arvata kolmkümmend sammu edasi, noore sarapuupõõsa ääres. Ta vaatas ümber, libistas pilgu üle kaunis laia, igalt poolt metsaga piiratud soovälja. Siin ja seal lõsutasid soos pajupõõsad, mis mõnes kohas olid laiadeks puhmastikeks kokku kasvanud. Kuid Vassilit ei huvitanud need puhmastikud, vaid peamiselt tundis ta muret sellepärast, et soos oli veel palju vett, paiguti isegi lahve. Vesine oli ka tema niidulapp. «Paganama lugu küll!» kirus Vassil endamisi.

Metsa veerel seisid peaaegu igal pool vankrid ning askeldasid heinalised. Rohkesti inimesi oli soo peal — siin-seal juba niidetigi.

Vassil pani Sõngu kammitsasse ja laskis ta süüa. Siis tuli jälle vankri juurde ja võttis vikati. Ta harutas tera ümber keeratud nartsu lahti, heitis vikati õlale ja sammis uhkusest pakatavana, väarikalt ja tähtsalt oma niidulapi poole.

Alandlikult vaikides astus ema talle järele.

«Siin, Meie jagu on siit, näe, sinnamaani, kus vai,» seletas ema.

Ta oleks võinud selle ka ütlemata jätta, sest Vassil teadis isegi, kus tema lapp on, aga vististi hakkas emal tegevusetult poja juures vahtides piinlik.

Vassil märkas ema näol süüdlaslikku ilmet ja huultenurgas mingit haleduskurdu. Karedalt heitis ta:

«Küll ma tean.»

Lõe otsapidi pehmesse kamarasse sopsanud, hakkas Vassil tera ihuma, hoides tugevasti vikati seljast kinni. Siis vehkis ta sääsed eemale ja heitis ühtaegu lühida pilgu Tšarnuškate poole. Nähes, et Tsimohh ikka veel vankri ümber kohmerdab, oli Vassilil hea meel, et ikkagi hakkab tema ennem.

Ta ajas jalad mehelikult harki, vajutas kannad tugevasti maha ja lõi siis vikatiga laias kaares. Nahinal langes rohi ja libises kuulekalt vasakule korrapärasesse

nutsakusse. Ta keerutas teist korda, kolmandat korda, ja rohust hakkas vasakul tekkima märg roheline heinakaar. Varsti astus ta juba mööda niidetud maad, jalgade ees oli sile lapike, mille ta oli ise niitnud. Kes see ütles, et temal olla heinaniidu koha pealt veel kõrvatagused märjad? Et tema pidavat veel palju putru süüa? Putru kuluks mõnele ära küll, ainult et kellelegi teisele. Mitte temale, Vassilile. Tõsi jah, heinaniit pole naljamäng, vaid mehe töö, siin peab võhma ja vilumust olema, peab oskama. Ja seda kõike Vassilil on. Kae, kui vahvasti vikat ta käes vihiseb, kuidas rohi langeb, kuidas kaar aina pikeneb!

«R-räuhh! R-räuhh!» tegi vikat otsekui Vassilile takka tõendades.

Niitja teadis, et selja taga seisab ema ja vaatab talle järele, süda uhkust ja hellust täis, ja see nagu oleks kätele-jalgadele uut jõudu andnud. Veel aimas ta seal kedagi, küll hoopis teistsugust kui ema — nipsakat ja norijat —, kes võib-olla samuti teda arvustava pilguga saadab. Tühja sellest, vahtigu, kui tahab! Pole Vassilil sellest sooja ega külma!

Ta nägi, et ka vana Tsimohh hakkas vikatit hõõritama — aegamisi, ühtlaselt. Ta tõntsis edasi pisitasa, selg pisut kühmus. Vassilgi tõmbus pisut kühmu, sest sedaviisi niidetakse ikka, kui ollakse täismees. Jälgides, kuidas vana niidab, tuli talle meelde, et heinakaarel ei tohi kiirustada ega kõigest väest virutada: väsib liiga ruttu ära.

Nõnda mõtteid mõlgutades unustas ta ettevaatuse ja korraga portsatas vikat täie hooga kuhugi sisse. Mätas, saatana silmamuna! Kähku sikutas Vassil vikati välja ning kõõritas korra Tšarnuškate poole, et võib-olla nemadki märkasid.

«Mis juhtus, Vass?» hõikas ema.

«Ei midagi.»

Ta ütles seda järsult ja tohedalt, nagu oleks ema süüdi. Pole tal õigust haavuda — mis ta peaks seisma ja passima, kui mees tööd teha virutab!

Ema nagu oleks tema mõtteid aimanud.

«Ma lähen hobuse juurde... Olgu jumal sulle abimeheks!»

Ta tegi pojale ristimärgi, õnnistas teda ja pöördus

ohates vankri poole. Vassil silmitses vikatit, kuid ei kummardunud, sest muidu teised näeksid, et viperus juhtus. Süda läks kergemaks — vikat oli terve. Uuesti hakkas ta sellega läbi rohu sihistama, vikat lõikas endiselt hästi. Nüüd niitis ta ettevaatlikumalt, jälgides hooliga mättaid, mida hakkas ette tulema üha sagedamini.

Rohi oli siin viletsavõitu, enamjagu tarn. «Äh, andsid küll heinamaa, kuradid...» mõtles ta. Meenus, kui lõdult oli ema maade jagamiselt koju tulnud. ««See ju teada, lesknaise asi, meest pole. Kes ta eest kostab...» Pole viga, jäägu see viimaseks korra. Nüüd ohjad minu käes, eks katsugu veel nöökida!... Õigus, pole Tšarnuskagi niidulapp suuremat kiita. Einoh, oma süü! Ei paota kuskil suud. Laseb endal silmad peast välja nokkida!... Eks siis virelgu, kui ta ise ei oska!...» Aga Vassil ei lase endal silmi peast nokkida! Kus sellega!...

Jalad said märjaks. Esiotsa kogunes niiskust ainult sinna, kus viisud niidetud ribale jälje vajutasid. Siis hakkas mätaste vahel lirtsuma. Ja varsti sulistas Vassil vee sees, mis tõusis juba üle jalalaba. Jalakaaltsud ligunesid silmapilkselt läbi, püksisääredki said alt märjaks ja korraga oli astumine raske, nagu oleksid päkad vett täis imbunud. Esialgu hõõrdus märg riie ebameeldivalt vastu ihu, aga pärast harjus pisut ära. Kuid Vassil ei hoolinud sellest peaaegu üldse — oli ju küllalt soo peal käidud, viiskudega ja paljajalu, ning kõik sellised ebameeldivad piasjad tundusid üsna harilikud. Halvem oli see, et niidetud kaar langes nüüd vette. Peab vee seest rehaga kokku tõmbama, kõrgemale kohale tassima ja seal laiali laotama, et ära kuivaks. Kõle palju asjata vaeva.

Hea seegi, et vesi on soe. Jalad ei tõmbu külmast kangeks, ihu ei hakka lõdisema nagu mõnikord sügisel või talvel, kui hambad külmade märgade jalakaaltsude pärast lausa plagisema võtab. Vesi on soe, mis siis veel. Muudkui solpsi edasi, lortsuta viiskudega, hõõrita vikatit — vasakule ja paremale, vasakule ja paremale. Niita on küll veidike raskem, sest kogu aeg peab vikatit ülal hoidma — vett on palju. Ei lähe siin sugugi nii libedasti kui kuiva maa peal. Võid Kurani külas ükskõik kellelt küsida, ja sulle öeldakse, et Mokutsi soo on närude närude koht, kus heinategu on see viimane asi.

«Millest see heinamaa küll sihukese nime saanud on? Mokutsi soo...» arutas Vassil. «Egas ainult sellepärast, et lähedal on Mokutsi küla? Oleks siin kuiv, ei tuleks küla meeldegi, siis oleks sool kindlasti mingi teine nimi. Aga nüüd ep kuulegi muud kui Mokutsi ja Mokutsi — paduauk, närude koht...»

Vahetevahel siuhkas vikat üle veepinna ja pritsis pilgu üles — need lendasid sinna-tänna, heledasti päikesese käes kilgendades. Vees krahvis vikat teisiti kui kuival, ta hääli oli tumedam, raskem, venivam.

Aina soojemaks läks. Jõhvkõvad kahte värvi juuksed kleepusid higist, mis nõrgus päikesest parkunud otsmikule, tegi silmist pimedaks, valgus üle kõhetu, veel poiskeselikku rinna. Särk oli juba täitsa lige ja hakkas selja külge.

Vikat muutus järjest raskemaks. Kätesse vadus väsimust, küünarnukid ja õlad valutasiid rammalt, põlvist võttis nõtkuma. Väsimus valgus üle kogu keha. Oleks tahtnud istuda. See tahtmine ei läinud üle, vaid aina suurenes, mida kauem ta niitis. Istuda, üksipuha, kas mätta otsa või otse vettegi. Tõmbaks pisut hinge, küll pärast võib jälle tõusta ja edasi niita.

Kuid Vassil ei istunud. Ta pidas vastu. Eks see olnud harilik asi — pidi hambad tangi litsuma, väsimusest jagu saama, eemale tõrjuma meelitava kiusatuse lulli lüüa või laiselda. Juba maast-madalast oli see verinoor poiss kogenud, et elu pole lõbus, muretu pillerkaaritamine, vaid enamasti pikk, muremust argipäev, mis nõuab kannatust. Kõige esimene tarkus, mida elu oli talle õpetanud, kõlas: suru hambad tangi, kannata! Kõigil on raske, kõik kannatavad ja sinagi pead kannatama!

Sedasama oli talle õpetanud ema, sedasama teadis ta ka oma nappidest kibedatest kogemustest, mis siiski olid küllaldased. Ja ta surus kiusatuse maha. Nälpas soolase higi huultelt, pühkis otsaesist, tõmbas särgisaba püksist välja, et jahutav tuuleõhk ligi pääseks. Ja ikkagi tundus vikat nagu tina, nii raske oli liigutada väsimusest nõrkevaid käsi ning jalgu! Ja nii tungivalt oleks istuda tahtnud! Küll oleks mõnus!

Enam ei suutnud ta midagi mõelda, ei läinud üldsegi korda, kus nüüd vana Tsimohh on, kas ees või

järel, isegi mitte see, et tema, Vassil, pole enam poisinolk, vaid täismees, otsaline...

Alles siis, kui jaks täitsa läbi oli ja värisevad käed koos õudselts raske vikatiga lõdvalt rippu laskusid ega suutnud enam tõusta, tonksas ta löe otsapidi mätta sisse ja hakkas vankri juurde minema. Ta astus tuikuval, pikaldasel sammul, lohistas jalgu järel, plartsides läbi leige vee. Välimuse järgi oli ta veel kasvav poiss, kõhetu, pikkade käte ja peenikese kaelaga, aga astumisest ja kühmus kehahoiakust tundus juba meest.

Vassil tegi, nagu tuleks jooma. Ema, kes oli rätiku tütarlapse kombel ümber pea sidunud — sääsed enam ei söönud, oli palav —, tõmbas loogu kokku ja tassis sületäisi kuiva maa peale. Rohu seest nõrises vett ja ema katsus sületäit õieli enda ees hoida. Natuke oli juba kuivale niidumaale laiali laotatud.

Ema viskas sületäie maha ja vaatas Vassili poole. Poiss märkas ta näos haletsevat ilmet. Tusaselt soputas ta oma ligedat kõrtsikut.

«Eks tõmba hinge!... Viska vilusse pikali, sinna... Küll me jõuame, ega ta eest ära jookse... see hein.»

Kui Vassil vankri taha rohu peale maha prantsatas, kummardus ema ja paitas hellalt ta pead.

3

Vastu õhtut asutasid vana Tšarnuška ja Vassili ema koju sõitma. Ema pidi ju minema, sest Valodzka tahtis süüa, lehm lüpsmist ja kodused talitused tegemist. Tšarnuškale aga oli naine kodus haige.

Hvedzka ja Hanna jäid ööseks heinamaale. Siia jäeti ka veelass, vikat ja lapitud pikk-kuub, sest mis neid ikka ilmaaegu edasi-tagasi vedada.

«Ole siis seal, kus Vassil,» manitses Tšarnuška tütar, end vankrisse istuma seades. «Ja sina, Vassil, vaata, et nad koerust ei tee. Tüdruk lapsel ikka tüdruk lapse aru. Poisipõngerjas ka...»

Emal oli lahe tuju, et Tšarnuškaga tagasi saab, ning ta kiitis usinasti takka:

«Ärge siis nagelema minge!»

24

Vassil ei lausunud sõnagi. Aga kui vanker metsa vahele kadus, tundis ta, et vaevalt võib kujutleda lollemat olukorda kui see, et peab Hannaga siia jääma. Paremini oleks võinud ka ise koju sõita kui siin plikaga jagelda!

Vassil laskis meelega paista, et ta tüdruku seltsis kuidagi olla ei taha. Hanna vaikis malbelt, aga poisile tundus, et ega praegune seltsiline temalegi meeltemööda olnud. Siin vastamisi molutada ja vaikida oli piinlikum kui kellegi teisega. Olukord läks Vassilile lausa talumatuks, ja katsudes näidata, nagu oléks tal tuhat tegemist, jooksis ta äkki Sõngu juurde, kes seisis sarapuupöösaste ääres.

Ta viis setuka väikese lõikheinast peaaegu umbekasvanud järvesilma äärde jooma. Järv oli ligi versta kaugusel, nii et kui ta tagasi jõudis, laskus soo peale juba videvik. Õhk kiskus jahedaks, hakkas vilu. Lähemate pajupuhmaste ümber vadus uduvinet.

«Ärge siis nagelema minge!» meenusid Vassilile ema sõnad, kui ta nägi Hannat, kes vennale parajasti midagi seletas. «Nagelema minge — kah mul jutt, jumal paraku!...» Ja mõtles, et jääb oma vankri ligi ega tõsta jalga sinna, kus Tšarnuškad.

Aga siis tuli Hvedzka.

«Onu, lähme meie juurde!»

«Mis teil's häda?» Ja Vassil pööras torsakalt selja.

«Tuld tegema!»

Vassil ei liikunud paigast, tegi, nagu poleks tal aega, harutas moonamärsi lahti ja hakkas selles sorima, justkui otsiks midagi. Ta arvas, et jõnglane läheb minema. Kuid Hvedzka ei läinud ja neelas iga ta liigutust.

Mis sa mõistad sihukesega teha! Vihaselt järas Vassil leivakoorikut ja sidus märsi kinni. Siis viskas pikkkuue õlgadele.

«Meil on üks tikk!» kiitis Hvedzka elevalt, vadides Vassili ees.

Hanna oli juba ise hakanud tuld tegema. Pisi-pisikene tuluke, mille juures ta põlvili kõhmitas, hingitses hädavaevu. Leeki polnud niipaljukestki, et oleks suutnud süüdata kulurohu nutsakut, mida selle kohal hoiti. Hanna oli peaaegu suudpidi tulukese vastas, otsekui kummardaks teda, püüdis päästa, mis päästa annab,

25

puhus, lõõtsus, aga hõõgumine rauges aina. Tüdruk oli meeleheitel.

«Las ma katsun!»

Vassil laskus ta juurde põlvili. Tüdruk nihkus veidike kõrvale, aga ära ei läinud. Niiviisi, õlg vastu õlga, kõhutasid nad tükk aega, kõigest väest lõõtsudes hääbuvat tulukest. Tüdruku juuksekihar kōditas Vassilit põsest, ütlemata ligidal oli see, aga temagi ei tõmmanud nägu kõrvale. Ainult üksainus mure oli tal praegu, üksainus püüdmine.

Tuli kustus. Hanna tõusis ohates püsti. Oli kuulda, kuidas sääsed vinisesid.

«Katki pole midagi. Ma lähen toon söe...» ütles Vassil trööstivalt.

Ümberriingi vilkusid mitmelt poolt ööpimedusest tulelõkked. Vassil vaatas, milline on kõige lähemal, ja tõttas otsemat teed sinna kutsuva kuma poole. Tule ääres istusid Halimon Glušak, habemetüükais näoga vana mehekōbi, keda külapeal Kännuks hüüti, siis veel Kännu poeg, Javhimi-kehkenpüks, ja nende sulane, nooruke rōugearmiline poiss, pärit sealtpoolt Pripjati jõge. Söödi õhtust.

Vassil ütles tere.

«Mis südame peal, külapoiss?» küsis vanamees kähinal, kuid lahke häälega.

«Ehk saaks ühe tulesöe...»

Javhim tõusis püsti, sülitas pihku ja laapas üle juuksetuka. Isegi siin oli sel kehklejal juba poepintsak seljas ja säärikud jalas.

«Olgu igaühel endal!»

«On teil kahju või?»

«Kahju või mitte, aga olgu igaühel endal! Praegu seisab ju valitsus aina teiesuguste eest hea!...»

«Javhim!» hüüdis vanamees karedalt, isegi vihase häälega, hakates vale teed läinud suutäiest läkastama. Siis vaatas Glušak lahkelt Vassili poole. «Võta, külapoiss!... Tema teeb nalja...»

«Ei, mina nalja ei tee. Nõnda seisab ju «Kehvikus» ülal...»

«Javhim!» kõrgendas vana Känd häält. Ja natukese aja pärast nõudis karmilt: «Kuhu sa lähed?»

«Soldati-Avdotsi poole. Või kes ta oligi — puna-armeelanna või?»

Bulane puhkes naerma.

«Mismoodi sa räägid isaga!» tõmbus Glušak näost punaseks.

«No kuhu's ikka!» Javhim kehtas õlgu. «Noh, lähen vaatama, kus lõbusamat kampa saab!...»

«Aga mitte kaugele! Võib metsavendade kätte sattuda! Oli kuulda, et eile käidud Mokutsis...»

«Ää muretsel!»

Vassil hoidis sütt paljaste kätega — lõopis teda peost pihku, nagu mängiks sellega. Vilkalt hüples punane kerake pimeduses.

Aeg-ajalt Vassil seisatas ja puhus sütt hõõgvele, et see ei kustuks. Kui ta pooljoostes Tšarnuškate juurde jõudis, olid seal kohe kõik kohad kibinat-kabinat täis. Kähku ulatas Hanna nutsaku kuluheina ja nad laskusid mõlemad põlvili. Ja jälle kōditas tüdruku juuksekihar Vassilit põsest, aga nüüd ei olnud tal sellest üldse piinlik, vaid isegi kummaliselt hea tunne. Nad lõõtsusid kahekesi tulesöe ja kulunutsaku peale puhuda ja tundsid samuti, et oli hea.

Veel parem oli neil siis, kui kuluhein söest lõkkama lõi ning lahvas ablas leek. Hvedzka kibeles nende ümber ja katsus kähku oksaronti tulle torgata.

«Kes siis nihukest!... Lollike, no oled sa aga lollike!» Hanna lükkas oksarondi kõrvale ja puhkes millegipärast naerma.

Midagi iseäralikku tol õhtul ju ei sündinud, aga veel palju aastaid hellitasid nad südame põksudes selle mälestust.

Hanna pesi ligidal veeloigus kartulid puhtaks, kalas väikesse patta ja hakkas seda tulele seadma, aga Vassil ei lasknud veel:

«Las ma teen hargid!»

Kogu aeg mehelikult tõsine ilme näol, hakkas ta lõkke ääres seisvat risuhunnikut lahutama, sai sealt kaks tammeoksa, meisterdas neist hargid ja torkas maa sisse.

Siis tegi ta veel ühe sirge kepi, ja proovinud käte vahel, kas see ka vastu peab, võttis Hannalt paja ning riputas tulele.

«Nõnda on parem,» sõnas Vassil, kui oli valmis.

Hanna vaikis. Aga et ta nõnda vaikis, selles tundis poiss heakskiitu. Vassili tuju läks tublisti paremaks. Nad võtsid teineteise vastas istet, vaatasid, kuidas vesi liikuma hakkas ning valge piimja kilega kattus, ja ehkki sõnakestki ei räägitud, mõistsid nad äkki teineteist imehästi, tajusid teineteise juuresolekut. Nende vahele sügenes iseäraline üksmeel ja vastastikune arusaamine. Kokku rääkimata leidis kumbki endale ameti: Hanna riibus vee pealt vahtu ja valvas paja järele, Vassil torikas oksi tulle, et leek ei langeks. Enne kui kartulid pehmeks said, käis ta Hvedzkaga mitu tretti metsast oksi toomas ja alles siis, kui neid tublisti varuks oli, istus ta uuesti tule äärde.

Kui Hanna oli keeduvee ära valanud ja teda sööma kutsus, punnis poiss esialgu vastu, sest sünnipäraselt võõrastas ta inimesi ja liiatigi oli Kuranis säherdune komme, mida enamasti kõik pidasid.

«Sai juba pisut võetud.»

«Millal sa võetud said!» käis tüdruk perenaiselikult peale. «Istu aga maha. Kes siis ilma sooja suutäieta!...»

Vassil ei tõrkunud enam, aga suurt tahtmist tal polnud. Ta tõi oma vankrist pooliku leivapätsi, kamaka pekki ja kimbu sibulavarsi ning pani Hanna ette laotatud rätiku peale.

Söödi vaikides. Tundus kuidagi imelik, sest kumbki polnud sellise perekondliku olemisega harjunud. Kartulitelt kleepjat koort maha nokitsedes tõmbas Vassil kulmu kurdu ja näitas kogu oma olekuga, et ta raasugi ei häbene ja et ta teab küll, mismoodi üks täismees säherdusel korral peab käituma. Kuid pilku ta Hannale siiski ei tõstnud ja kirus endamisi oma näppe, mis olid hoopis kohmakaks jäänud.

Ainuke, kellele miski korda ei läinud, oli vist Hvedzka: kugistades keeva kartulit, kaksas ta pekki ja sibulat peale, haaras pajast ühe kartuli teise järel. Ta oli ka esimene, kes paja juurest ära läks.

Siis pühkis ka Vassil sõrmed vastu püksisäärt puhaks.

«Söö, söö,» sundis Hanna. «Ega sa sellest midagi saanud.»

«Ei, kõht täis.»

«Ehk ei meki meie kartulid?»

«Kartulid nagu ikka kartulid.»

Tegelikult ei jõudnud ta tähele pannagi, kas nende kartulid mekkisid või ei. Polnud mahti tähele panna. Nüüd, kui see kummaline raske söömaaeg oli läbi, hakkas isegi kergem tunne. Tekkis mõte, et vististi oli ta kartulite kohta pahasti öelnud, et oleks pidanud kiitma. Kuid kartuleid kiites oleks ta kiitnud ka Hannat, Vassil aga polnud elu sees kedagi kiitnud, liiati siis tüdrukuid. Ükski mees ei kiitnud tüdrukuid.

Nii tõsiselt ja tagasihoidlikult kui võimalik — täismehel sobiski ainult nii — ütles Vassil aituma.

«Mis tühjast tänada,» vastas Hanna.

Vassil tõusis ja vaatas sügavalt sinavasse, tähti täislihtitud taevasse.

«Tuleb ilm mis ilm!...»

Ta pidi juba oma vankri juurde pöörduma, aga Hvedzka hakkas äkki:

«Onu, jää meie seltsi!»

Vassil seisatas ebalevalt. Hanna korjas rätiku üles ega lausunud midagi. Vassil saatis talle kahtleva pilgu.

«Sõngu tahab valvata ja...»

Hanna vastas:

«Paistab siitki...»

«Siit kehvemini.»

Ta tahtis juba minna, kuid Hanna tõstis seda märgates silmad ja tunnistas tasakesi, hirmunult:

«Ma kardan...»

«Mis asja?...»

«Äkki metsavennad tulevad...»

Vassil oli nendest avalatest sõnadest ja paluvast toonist hämmastatud, kohe andis ta uhke mehesüda järele. Kui nõnda palutakse, ei saa ära ütelda. Ta vastas, et jääb. Käis ainult veel hobuse juures, vaatas, kas kammitas ikka peab, võttis vankrist pikk-kuue ja läks tule äärde tagasi.

«Vassil,» ütles Hanna äkki kummaliselt häbeliku ja süüdlasliku häälega. «Sa ehk pead viha... ma naersin... Silmade ja juuste pärast... et kahte...»

Vassil tõmbus mossi ja vaikis.

«Ära pea viha.» Ta kahetses tõsiselt. «Mind nagu ässitaks keegi sinu kallal norima! Aga sina ära pea viha! Ega ma's halva pärast...»

Vassil nagu ei suutnud oma kõrvu uskuda. Kogu aeg ta ootas, millal jälle pirn pannakse. Aga ei, Hanna ei mõelnudki itsitama hakata. Lõpuks oli Vassil nii segadusse viidud, et ta näostki punaseks tõmbus.

«Ja et sul silmad nihukesed on, see mulle tegelikult meeldibki! Nihukesti pole kellelgi teisel! Ja hea poiss oled sa, ainult et juttu on vähe ja norutad. Nagu oleksid tüdrukud sinu meelest halvad või pelgaksid neid!»

«Teab mis seal halvaks pidada või peljata.»

«Nojah, aga sedamoodi paistab!...»

Nad vaikisid. Hanna hakkas Hvedzka ja iseenda jaoks magamisaset seadma. Varsti oli ta tule ääres pikali, hoides üht kätt venna ümber ja peletades teisega sääski eemale. Vassil aga istus ikka veel ja vahtis ülearu suure huviga tulle. Ta meel oli väga rõõmus, et tüdruk oli oma pilgete ja tema silmade kohta nõnda ütelnud. Ja südames nagu polnudki enam tema vastu vimma. Oli ainult rõõm ja rõõmuga segi ka mingi rahutus, millega ta ei mõistnud midagi peale hakata. Kuid siia Hanna lähedale magama heita oli siiski keeruline ja piinlik, mis sellest, et ta ise kutsus.

«Onu, mis sina seal istud?» pidi Hvedzka lõpuks jälle küsima.

«Pole nagu und...»

«Pane aga pikali, katsu jääda... Ehk siis tuleb...» andis Hanna head nõu.

Vassil hakkas pikk-kuube teisele poole tuleaset maha laotama, aga jälle oli Hvedzka — oh seda poisitikat! — see, kes ütles:

«Tule siia, ligemale!»

Et midagi tühja arvama ei hakataks — näiteks, et tema Hannat pelgab —, panigi Vassil oma pikk-kuue neile ligemale.

Kaua ei saanud ta und sel nii tavalisel ja ühtaegu tavatul ööl. Peites pead sääskede eest, ta ainult tegi nõnda, nagu magaks, kuid uni ei tulnud. Ta avas silmad ja nägi kuuehõlma alt, kuidas tuli kustuma hakkas, kuidas sütele tõmbus hall tuhakord, nägi läbi hõreneva

hõmaruse vankrit ja selle lähedal aeg-ajalt puristavat hobust, nägi kaugemal piimja järvena paksu udu. Ja imeliselt tajus ta kõiges selles Hanna lähedalolekut, Hanna väsinud hingetõmbeid, mida ta kuulis, midagi lemmet, sõnul seletamatut ja enneolematut, mis sel öhtul oli alguse saanud, ja see röövis rahu, pani sulama ootuselevusest põksuva südame.

Kuid lõpuks nõudis väsimus oma.

Hommikul ärkas Vassil sellest, et keegi müksas. Ta nägi enda üle kummarduvat Känd-Javhimi, kes vist õiselt ringihulkumiselt tagasi oli.

«Kae Rähni poissi, osavasti end külje alla sokutanud!» pilgutas Javhim silma. «Muidu mees nagu nässakas, aga kui plika mängus, siis kibe käsi!»

Vassil vilksatas kohkunult Hanna poole, see aga oli juba ärkvel ja kuulis kõik. Poisi huuled löid vihast vöbisema.

«Keri minema!»

Javhim muigas armulikult.

«Mis sa kardad, ega ma üle taha lüüa. Nihukesti noorikuid jalaga segada!»

Hanna kähvas salvavalt:

«Kui ise ei söö, siis mäluda ei maksa! Sa jumal, kus õnn! Ootasid sind nagu kass koera!»

«Ootasid või ei oodanud, aga ära sa vist ei põlgakski!»

«Mida tühjem tõrs, seda suurem tümin!»

Ta ütles seda nii lõikava pilkega, et Kännu poiss esimese hooga sõnagi suust ei saanud. Nagu oleks Javhim öhk, rääkis Hanna Vassilile sõbralikult:

«Ma teen üks-kaks-kolm midagi süüa. Tule ka. Eks ju?»

«Ju ma tulen...»

«Kus sellel on aga sõnad!»

Javhim sülitas, kehtas õlgu ja venis lonkides oma laagri poole.

TEINE PEATÜKK

1

Suve läbi tukkus Tšarnuška tare ees sooja päikese paistel vitspeenikese tüvega nooruke pihlapuu. Vististi ei teadnud külas keegi, kes ja kunas ta sinna kasvama pani, ei heidetud noorele puule õieti pilku ka siis, kui ta ühel jürikuu hommikul oli nikerjatest lehepebemetest rüü selga tõmmanud, õrnalt roheline nagu loori. Päev päeva kõrval piilus ta pelglikult, kuid uudistaval pilgul tanumale ja nägi kõiki, kes mööda käisid, seistes ise vaguralt ja silmatorkamatult suurte puude vahel rohmaka roigasaia taga. Keegi ei pööranud talle pilku, teda heilitasid ja kosutasid ainult soojad vihmavalin-gud, kuna tuuled armastasid sahistada ta noortes lehte-des. Inimesed aga ei märganud teda, esiotsa sellepärast, et lihtsalt mööda vaadati, pärastpoole sellepärast, et temaga iseenesest ära harjuti.

Ja korraga sündis ime: ühel lõikuskuu koidikul lõi vaikne ja silmapaistmatu pihlapuu üleni punama, pillavalt kilgendas ta toredates ehetes, verevad marjakobara-d olid nagu tuleleek. Ja mitmedki vastuvõtlikud sil-mad, kui eluvintsutused neid polnud ilu vastu tuimaks muutnud, peatusid temal üllatusega, võlutult: «Vaata aga, vaata!...»

Nagu meie pihlapuugi, puhkes sel suvel õitsele ka Hanna. Alles see oli, kui ta plikaplökatsi kombel ringi hullas, aga — kae imet — juba on tast saanud neiu, täis tüdrukut, ilust pakatamas! Küll sirgus ta ruttu.

Takseeriti Hannat, peeti kahja, ja kui mõni õelam eit välja arvata, olid kõik ühel nõul: küps mis küps, pruutis tüdruk, pole midagi ütelda! Ikka ja jälle, kui jutt sellele läks, meenutasid iseäranis mehenaised Hanna kadunud emakest ja arvasid, et tütar olla nagu ema suust kukkunud. Väljanägemiselt täpipealt samasugune: väheldast kasvu, mitte ka pronnakas, pigem sale, kitsu-kesed õlad ja haprad käed justkui emalgi. Ja palmi-kudki samasugused lopsakad ning mustad, aina läigi-vad, nagu oleksid niisked, ka nägu samasugune tõmmu ja põsedki ümmargused.

Kurjad ja kadedad keeled küll lõksutasid teinekord,

et Hannal polevat ju rindu, olevat teised nagu rusika-muksid: millega ta hakkab last imetama, kui kätte tuleb? Aga kõige peale vaatamata — siin pidid vaikima isegi kurjad ja kadedad keeled — ei saanud Hannat ühelgi juhul pidada tossikeseks: juba ainsa pilguga võis igatks näha, et Tsimohhil on tütar nagu maasikas, tugev ning hakkaja! Kui nõtked oli ta astumine, kui karmad olid ta liigutused! Kõigest paistis nooruse ja jõu pakatamine.

Kellel aga oli mahti ja tahtmist Hannat silmas pidada ning kes teda hoolega jälgis, see võis märgata, et peale välimuse oli muutunud veel midagi. Hoopis teisiti liikus ta nüüd külarahva seas — oli tagasihoidlikum ja ise-teadlikum; teisiti kohtles ta poissegi — kuidagi järse-malt ja pisut pilkavalt. Isegi ta naer kõlas nüüd teisiti kui siiani — seepolnud enam muretu lapselik lagista-mine, vaid ikka tundus selles ka pilget; ta naerus peitus midagi uut. Ka silmavaade oli muutunud — alles hiljuti oli ta ju vaid kohmetult ringi uudistanud. Nagu varemgi, ei vaadanud ta niiske läikega, küpsete mureli-marjadena tumedad silmad ka nüüd hetkegi ükskõikselt ega tuimalt — kogu aeg hõõgus ja sädeles neis raugenatu elevus. Aga nüüd vaatasid nad siidmustade julgete kulmude alt uuriva, valvsa tähelepanuga ja paistis, nagu otsiksid nad aina võimalust pilgata ja naerda. Tei-nekord võisid nad endiselt pilduda lustakaid sädemeid, aga tihti, isegi väga tihti hõõgus neis umbusku ja pil-get. Ka neis oli varjul mingi saladus, neis imepärastes murelmustades silmades.

Kurani küla eided-taadid rääkisid peaaegu kõik nagu ühest suust, et Hanna olevat küll tõsisemaks, aga ühtlasi ka püsimatumaks ja isegi üleliia nipsakaks läi-nud. Ühelegi külainimesele polnud meeltmööda ka tema kõrk enesekindlus: peaaegu iga oma teoga oleks Hanna nagu tahtnud teistele nina peale kirjutada, et temal on kõigis asjus oma kõigutamatu arvamine, oma kindel seisukoht...

Poisid küll vahtisid teda, aga paistsid nagu pelgavat. Neid hoidis tagasi Hanna terav keel ja püstine pea, lisaks ei unustanud nad, et parem on tema hammaste vahele mitte sattuda. Nad teadsid sedagi, et Hanna oli õige särtsu vihaga: siis läks ta hoobilt endast välja,

unustas kõik muu, põles nagu kadakas. Äge, taltsutamatu, kardetav oli Hanna — see uhke tüdruk!...

Vassil ei pidanud pikemalt aru, ei hakanud juurdlema ega pead murdma. Ta oli selleks ju ülemäära hämmeldunud, otsekui mingis lummuses. Sai kõrvuti elatud, teistega seltsis karjamaa vahet sirgatud, loomade järel vantsitud. Aastate pikku oli poiss teda külanoorte hulgas näinud, kuid ei teadnud ega osanud aimatagi, mihuke see Hanna õieti on. Aga pärast heinamaal oldud öhtut läksid silmad korraga lahti. Äkki oli midagi uut avastatud ja ära tuntud, see aga rabas nii väga, et ta endaga hoopis segi läks. Kogu maailm paistis korrapelt sootuks uues valguses.

Ta süda tulvas nüüd imesid ja rõõme, ja kõik need imed ning rõõmud olid Hannast. Juba üksi sellest, kui tüdruk oma sõrmed Vassili omadega vaheliti põimis, jätkus poisile õnne paljudeks öödeks. Kui Hanna usalduslikult ta vastu naaldus, siis uhkas Vassili rinda ime-line, äraseletamatu, kirjeldamatult magus õrnuselaine. Salapärane udu soo peal, tasane sosin pirnipuudes — seegi tundus Hanna juuresolekul teistsugune, iseäralik. Kui ta viibis Hannaga, helises ta süda ja kogu ümburiski ülekeevast, ääretust rõõmust. Ses rõõmu-uimas möödusid ööd lennul ja koiduvalgus jõudis ikka liiga vara. Päevad läbi, olgu käsil mis tahes teod-toimetused, olid Vassili mõtted nagu võlutult Hannaga, ta mõlgutas Hannast, ta silmad otsisid Hannat, ta ootas ööd, et joosta Hanna juurde.

Aeg aga polnud armuaeg — käis kibe viljaõsumine. Inimesed kabisid üles enne koitu ja tulid tagasi hämariku laskudes. Öhtust söödud, keerati kohe pikali. Lõikuskuul on ööd veel lühikesed, koit ulatub hämarikule peaaegu silma vaatama, aga rontväsinud kätele-jalgadele ja kangeks jäänud ristluudele tuleb puhkust anda, toibutada higist sööbinud ihuliikmeid. Kuid Vassil — vaevalt hakkas hämarus tihenema, kui ta ei saanud enam silmi roigastaralt Tšarnuška kapsaia ääres, kus nad olid seisnud ka esimesel korral, kui ta ei julgenud veel Hanna ümbert kinnigi võtta, ja kus nad sellest öhtust peale käisid iga öösi.

Nagu varemaltki, oli tal ka sel öhtul kibekiire. Helpis mõned lusikajäied kurgisoolvett, kahmas ühe kurgi, et

süda minnes, ja kargas pingilt üles. Ema, keda sumbunud toa pimeduses peaaegu nähagi polnud, sundis teiselt poolt lauda:

«Eks võta veel. Näh, kaksa redist või...»

«Söödud juba...»

Vassil ringutas käsi, otsekui peletaks roidumust, tundes päeva jooksul kangeks jäänud ristluid valutavat ja põlvi rammalt surisevat.

«Ää siis liiga kauaks...» poetas ema paluvalt talle järele.

Ust kinni tõmmates kuulis Vassil, ema ohkavat. Ennemalt, kui kõik veel algamas oli ja ema ei teadnud, mis pojaga lahti, küsis ta ikka, kuhu Vassil läheb, ütles, et jäägu parem koju ja puhaku, aga hiljem sai ta Vassili õnneliku näo ja naiste juttude järgi asjale jälile. Siis jäi vaid järele ohata...

Vassil hüppas trepist alla ja seisatas hetkeks, pidades aru, kustkaudu minna, kas tanumalt või rehalate tagant. Teistel päevadel oli ta läinud rehalate tagant, et kellegi silma alla ei satuks ja rutemini jõuaks. Täna aga oli juba hilja, sest ta oli käinud hobust lodumikku viimas — võiks ju tanumaltki läbi minna. Pealegi pole seal praegu hingelistki.

Siiski keeras ta juba tuttavat teed rehema poole. Möödus hämutavast rehalast, kust lõi ninna kõduneva sasi ja uudserukki lõhna, ning rehetagusel rööbasteel ei mallanud ta enam käiagi, vaid läks jooksujalu, elevil ja kärsitu, rutates sinnapoole, kus küla serval seisis juba tuttavad, nüüd südamele nii omased pirnipuud.

Juba tüki maa pealt nägi ta, et Hanna ootab. Tüdruk seisab liikumatult tara ääres, nõjatudes vastu aiateivast. Pimedas paistab ta vaevalt silma, nagu pole üldsegi näha, aga Vassil teab: see on tema. Kes see muu võikski siin nende salapaigas olla?

Hanna astus aia najalt ära ja ütles:

«No oli sul aga tuli taga!»

«Oli küll,» ei suutnud teine esimese hooga taibata.

«Seda näha jah: varsti kuked juba laulavad!»

«Käisin Sõngut lodumikku viimas ja...»

Vassil mõistab, et see vabandus teda sugugi ei vabanda. Ta tunneb end süüdlasena.

«Teine kord, kui sind nii kaua peab ootama, siis oodaku Küüru-Prosja. Aga mitte mina...»

Vassil ei hakkagi ennast õigustama ega paluma, et ärgu Hanna pahandagu. Ta ei oskagi paluda. Ja esiotsa seisavad nad siis lihtsalt vastamisi, ühtaegu väga oma- sed ja võhivõõrad, seisavad ja vaikivad, üks süüdlas- likult, teine solvunult. Kohmetult urgitseb Vassil sõr- meküünega aiaroika kallal, näpib koort lahti, Hanna on nagu paigale naelutatud.

Kuskilt küla teisest otsast hakkab kostma nukrat laulu. Nähtavasti on sinna kogunenud salkkond noori. Laul vaibub varsti, äkki aga kiirub üks tütarlaps, keda vist mõni poisiväänkael näpistas või kõditas.

«Vist Jänga Alena.» Hanna on see, kes katkestab piinliku vaikuse.

«Ju vist Alena...»

«No küll võib kiljuda... Kardab kõdi, mis kole!...» Ja äkki pahvatab etteheitvalt: «Ja teie naerate peale- kauba!»

«Mis sa's mind süüdistad?... Ta on ju mulle nagu õhk!...»

«Mine tea.»

«Elu sees pole tema kõrval istunudki!»

«Aga äkki sa valetad?»

«Mis veel!... Või peab risti ka ette lööma?...»

Vassil tunneb, et nende sõnade tõttu Hanna paha- meel järele hakkab andma. Esialgu küll arglikult, aga siiski ta võtab tüdruku sooja käe, ja Hanna ei tõmbagi ära. Ning Vassili meel on taas rõõmus, jälle tunneb ta suurt, piiritut õnne — on, nagu ei tulvaks seda õnne mitte ainult Vassili rind, vaid kogu öö, kõik see uimastav vaikus, mis hämutavana tukub Kurani küla kohal.

Kogu ilm tundub nii sõbralik, täis rõõmu — isegi vanad lõhestunud, tükati paljaks koorunud aiaroikad, teispool tara kasvav kõrvitsapõõsas, mis oma varreotsa on jonnakalt lähema teiba najale ajanud. Eemal aias, kõrvitsalehtede, kurgipeenarde, lõhnava tilli ja maisi- varte vahel pimedas hämutavad pirnipuud otsekui vahimehed, pikad hõlstid üll. Nad seisavad seal vaikides, vahetevahel aga löövad kahisema, sosistavad isekeskis salajuttu otsekui sõbratarid — teadagi sosistavad nad

araleppimise õnnest, neiu soojadest kätest, nooruki kuumadest embustest.

«Mihukesed käed sul...» räägib Vassil imestusega.

«Mihukesed siis?»

«Pisukesed. Aga tugevad...»

«Karedad,» sõnab Hanna vaikselt. «Nagu rasplid...»

«Pole ühti...»

«Pehmet pai ei saa...»

«Paitegemine, see ju laste asi...»

«Räägitakse, linnatüdrukutel olla pehmed, siledad. Nagu padjakesed.»

«Eks ta ole, puhta töö peal... Ei teagi, mis sõnniku- hark...»

Jälle vaikivad nad, aga see on õnnelik vaikimine, täis puhast rõõmu, mis paneb südame veelgi elevamalt põk- suma. Surudes Hanna käed vastu oma rinda, ütleb Vas- sil lõpuks:

«Kui sa peksad, siis vist valusasti...»

«Kardad või?» naerab Hanna sõbralikult ja ütleb siis: «Olen tige jah, kui midagi minu tahtmist mööda pole! Hvedzka kardab kui tuld!»

«Mina jälle ei karda...»

«Kas sa näe, kui julgeks läinud! Vänge vend!»

«Ei sind, ei sinu keelt... ükstäis kõik...»

«Võeh, kange kukk!»

Selle naljaga varjab Vassil imelikku kiusatust, mis talle ammugi rahu ei anna: millegipärast tahaks Hannat hirmsasti suudelda. Küll on ta mõtelnud, et tühja kah, mis see's ära ei ole, aga kuidagi hakkama ei saa. Elu sees pole sihukest tükki tehtud, isegi oma ema pole suu- delnud, nagu mäletab. Niipea kui tuleb mõte, et nüüd suudlen Hannat, hakkab kole piinlik ja häbi, süda hakkab puperdama, aga — tont võtku! — see kange kiusatus ei anna järele, vaid aina suureneb ajapikku. Teistel poistel käib see kähku. Honja — see igavene vemmäl — suudleb mõnikord tantsuõhtul kõikide nähes, ja oleks tal tühjagi! Aga Vassilil on raske. Temal ei lähe ükski asi nii hõlpsasti.

«Ai, ära pigista nii tugevasti käsi!» palub Hanna.

«Ega ma's nii väga...»

«Nii väga! Silmist lööb tuld!...»

Vassil laseb ta käed lahti. Hulk, aega seisab ta siis

nagu tumm, katsudes varjata oma pahameelt. Õige mul uih-aih, sai raasike naljaviluks käsi pigistatud, ja temal juba lööb silmist tuld! Kui ei taha, pole tarvis kah! Võib ka nii, et ei võtagi enam ta kätest kinni! Ja ei võtagi!

Ning Vassil, kes äsja oli tema kohta ebatavalisegi jutuhoogu sattunud, kapseldub iseendasse ning jääb hulgaks ajaks wait. Vaikimine aga pole Vassilile kunagi piinlik, ta nagu ei märkagi enda vaikimist. Niikuinii läks ta Hanna seltsis imejutukaks, teised harilikult ei kisu tal ühtki sõna suust. Vassil ei armasta tühja lobi-semist.

Pirnipuud kahavad ja sosistavad salajuttu. Kuskil pistab kärinal haukuma koer, tema kannul teine. Peat-selt jäävad koerad wait, ja jällegi kuuldub vaid pirni-puude kahamist.

Vassil vaikib ega tee märkamagi, et Hanna rahunult nihelema hakkab ja talle kärsituid pilke saadab.

«Vaatan sind ja mõtlen, et...» ütleb Hanna ja jätab meelega katki.

«Mida?»

«Et oled ikka lõbus kavalier küll... Kogu aeg nagu suu vett täis!»

Vassilil pidi juba jälle hing täis minema, kuid Hanna palus puhtast südamest:

«No räägi ometi midagi!...»

Ja et ta nii puhtsüdamlikult palub, on Vassilil juba tõusev viha korraga nagu käega pühitud. Lahedama tujuga mõtleb ta ja arutab, millest küll rääkida.

«Kännul astus must täkk jalaga naela otsa... Luu-kab... Känd käis alevikust tohtrit toomas...»

«Jajah, ma nägin. Ta tuli teisega juba õhtu eel...»

«Õhtu eel...»

«Nonäh, ma nägin ju. Vana ise köögutas istuda nagu must konk. Piits käes... Mis sellest takust siis saab — tuleb tast käimaloom või?»

«Räägitakse, et tuleb. No küll see vana Känd võis endal peast juukseid kakkuda... kuni rahulikuks jäi,» lisas Vassil tigeda rõõmuga.

Hanna küsis järsku:

«Sinul vist hea meel?»

«Minul või? E-ei...» lõi Vassil kogeleva. «Mis minul sellest!»

Ta valkis jälle ja oleks vist hulk aega vaikinud, aga korraga tuli meelde suur uudis, mida päeval põllul oli räägitud.

«Jutud käivad, et hakatakse maid ümber jagama!»

«Jajah, mina kuulsin ka. Naised karjamaal rääki-sid...»

«Oleks kena küll. Muidu mõnel igavesed larakad käes. Kõik paremad lapid endile kiskunud!...»

«Küllap vist on jutul tõepõhi all. Kord ju praegu nihuke, et saab õiglaselt jagada.»

«Mihukese lapi küll Känd enda kätte ahmis! Seal saueaukude juures... Teistele jäi liivasoss või suisa sool!»

«Maad vähe, inimesed vaevas-viletsuses...»

Vassil veeretas ärevaid, umbusklikke mõtteid.

«Ega nad lase uut mõõtmist teha! Kuradi tõprad!...»

«Kes need?»

«Rikkad!» Ja pahvatas, suutmata oma unistust ise-endale pidada: «Oleks minul seal nukis, mis saueaukude taga! Siis ma veel näitaksin!»

«Seal tahtjaid palju...»

«Nonäh, tahtjaid palju...»

Üsna lähedalt kõlab äkki kuke kiremine. Hanna vaa-tab ümber ja märkab, et taevas lodumiku kohal on juba päris hele, hakkab veidi punasekski vedama. Ta tõm-bub Vassilist kaugemale ja nabistab kähku rätinurki aiduda.

«Kisub juba valgeks. Aeg minna...»

«Raasike veel...»

«Ei. Võõrasema varsti jalul...»

Lahkumisel tüdrukut emmates mõtleb Vassil peaaegu meeletu otsustavusega: kas nüüd või mitte kunagi! Ta suleb silmad ja vajutab huuled vastu Hanna nägu, suudlus satub oimukohale. Kuriteoga toime saanud, laseb ta pea norgu ja ootab karistust. Kuid Hannagi sei-sab langetatud päi.

«Vassil,» sõnab ta tasakesi, nähtavasti iseendaga vöi-deldes. «Kas sa armastad mind?»

«Einoh, ju ma ikka...»

«Mina ka...»

Veelgi enam longu langeb Hanna pea, siis aga vaatab ta äkitselt üles ja Vassil näeb ta tumedaid, hahkjast aovalgusest põhjatuid silmi rõõmsalt sädelevat. Korraga põimib ta oma sitked käed Vassili ümber, liibub kogu kehaga tema vastu ja vajutab oma huuled tema huuletele, näol kuidagi pidulikult tõsine ilme nagu inimesel, kes teab, kuivõrd põhjatu on see kuristik, kuhu ta sööstab.

2

Seda, kuidas samal ajal kodukülas elati-oldi, nägi Vassil otsekui läbi uduvine.

Elu vääres küll üsna tavalist rada. Nagu mullu, tunamullu ja kõigil teistel Vassili mäletada olevatel suvedel tõmbus mülgastes, tiikides ja lõugastes tukkuvale, vängelt soo järgi haisvale veele lintsmuda kiht. Musttuhat konna igal pool — kui minna mööda sooveert või tiigi kallast, volksasid nad niiskes rohus sinna-tänna või sulpsatasid peaaegu üksijäri vette. Sumbed päevad olid täis nende kvaakumist, kuid õhtuti ja öösiti võtsid nad lausa kooris, krooksusid hullumoodi, kuidas aga suutsid.

Oli kohutavalt palju sääski. Vastu õhtut vinisesid sääskedest kogu Kurani küla tanum, kõik õued, kõik aiad, neid kihvas pilvedena, nad tungisid tagedalt kallale kõigile, kel elu sees. Küla vahel maha toetuda ja sõnake juttu puhuda sai üksnes siis, kui oli süüdatud märjast paju- või leparisust tulelõke, mis koledasti suitses. Siis tundus Kurani külavahe otsekui mingi metsik laagripaik, nagu oleks ajas tuhandeid aastaid tagasi langetud — iga natukese maa tagant suitses lõke, mille ümber surusid inimesed, läkastasid, nihelesid, rapsisid sääski eemale. Ähmjas tusases valguses paistsid nad otsekui metslassuguharu.

Pisitasa hakkasid tulelõkked kustuma. Kui oli juba tühimiseni tagedaid sääski eemale pekstud, jaburdumiseni suitsu sisse ahmitud, sai inimeste kannatus otsa ja nad pagesid seinte varju. Hanna ja Vassil olid ainsad, kes ära ei jooksnud, vaid jäid teineteise najale roigasaia äärde, nagu poleks midagi tähele pannud...

Lodumik ja soo, mis polnud ju kuigi kaugel — lepa- ja pajurapikuni Hanna kapsaia taga oli ehk ainult sadakond sammu — kibises nõelussidest. Poisinatid armastasid seal kondamas käia, nagu oleks neid keegi tagant ukutanud, et minge — saate nalja! Varjates üksteise eest, et südamed sees hirmu pärast puperdasid, tukkisid nad pajurapikusse ja vahtisid, kuidas sügaval puhmastikus väänlesid läikivad ussipuntrad. Harva küll, kuid vahel läks see nali uudistamisest siiski kaugemale: oli ju lõbu hulga suurem, kui julgusega ärbeldes nõelussile kaigas peale vajutati, tagedalt sisisev roomaja hargi vahele litsuti ja siis karjamaale kanti. Seal mõisteti hulga peale kohut. Vaatemäng sai lõpule viidud, ja siis vahiti, kui kaua peata rästiku saba veel vonkleb...

Ükskord räägiti emale, et Valodzkagi ussirapikus kolamas käivat. Siis valutas eit õhtu läbi südant ja hirmutas poissi, jutustades nõelusside kohta kõiksugu jubedaid lugusid. Vassil, kes hakkas just kohtamisele minema, ähvardas omaltki poolt — katsugu, pagana nolk, veel üksainsamgi kord nina sinna pista, saab kere-täie, nii et teist ei taha!...

Kuid ega rästikuid üksnes seal padumikus olnud. Nad roomasid mööda kapsaedu, tihtipeale lesis neid päikese käes muldrikelgi, sooja liiva ja linaluude peal. Hambamees Jänga Ivan lõõpis, et nende raiskade pärast ep saa varsti enam muldrikule istudagi...

Nastikud aga pesitasid peaaegu iga tare põranda all, lautades ja keldrites. Metsavahi Mitsja — see logard ja tembumees, pea priipõlve pärast igasugu lollusi täis — tassis nastikuid isegi külatänavale ja jändas nendega seal. Ka poisid tegid samasugust nalja — tõid nastiku õhtul koosistuvate tüdrukute hulka, lasksid ta nende sekka lahti, ja siis läks kohe kiljumine ja kisa valla. Kiljuti nii, et küla rōkkas, aga rohkem lusti pärast, et ainult kiljuda — Kuranis nastikuid ei kardetud.

Ema rääkis Vassilile, et teistre Dametsikul pesitavat nastik laudas ja käivat lehma all piima imemas, aga nemad ei ajavatki teda ära. Vassilile ei tundunudki see imelik: nagu iga teinegi Kurani külas, pidas ka tema nastikut heaks olevuseks, kellele ei tohi liiga teha...

Palju paha tegid sel aastal hundid. Suve ajal on need teravakihvalised kiskjad harilikult ju pelglikud, võiks ütelda ettevaatlikudki, kuid tänavu vahtisid nad nähtavasti ilmast ilma küla ja karjamaade poole, tükkisid padrikust välja isegi päise päeva ajal, ööst rääkimata. Kõige rohkem kannatasid võsavillemite läbi lambakarjad: polnud Kurani külas vist ühtki peret, kus murdajaid ei sajatatud. Karjalapsed ei ajanud loomi metsa, ka metsa servale lasksid neid harva, katsusid enamasti olla lageda peal, majade ja inimeste lähedal. Mitu päeva oli terve küla kihkvel, kui jultunud pajuvasikas tahtis ära murda Prakopi hobust. Ja selle kohta käisid iga-sugused jutud. Räägiti, vannuti, haletseti: jalad kam-mitsas, oli hobune küll turnanud, küll ühe koha peal keerelnud, et metsahalli eemale peletada. Mitu korda lennanud hunt, hobuse kabjahoopidest kākarkuuti, aga siiski kiskus ta reie küljest tüki liha ära, ja kes teab, mismoodi oleks läinudki, kui inimesed poleks jaole jõudnud...

Aga töömured olid üle kõige. Marjad said küpseks. Möödus maasika-aeg, siis tulid mustikad, milledest kõrgete sõjajalgade vahel maa aina sinetas. Polnud kaua oodata vaarikaidki, millest ussirapik varsti nõretama läi. Lapsed ja eided-taadid, keda heinaniidule või põllule ei tahetud, hulkusid kõik päevad mööda metsa, vitstest torbikud või korvid käe otsas. Kui juhtus olema vaba hetk, tõttasid heinamaalt või põllult töö juurest metsa ka mehed-naised, sest metsaski käis nüüd tähtis töö. Marju ei peetud siin mingiks tühjaks maiuseks nagu mujal — Kurani käisid marjad peatoiduse ette, marju korjati ja kuivatati müügiks, et kopikas raha saada, neid hoiti talveks ja kevadeks, kui tulid mustad päevad. Metsast saadi leivajätku, sest kehvale põllule polnud loota.

Leivajätku saadi ka soost — lõikheinaga umbe kasva-nud leige maakeveega soonikutest, nilvase oksarädiga täidetud mudakraavist, haisvatest abajatest, mis lintsmudaga kaetud ja kõntsa täis. Polnud Kurani vist ühtki peret, kus puudusid oma kalapüüsed. Need püüsedki olid isesugused: kogu külas ei teadnud keegi, mis asi on noot. Vassili kõrvu oli ainult kumu kostnud, et Pripjati ääres püütavat kalu mingite rauast konksudega.

Kurani aga polnud jõge, kalaveed olid pisikesed ja madalad ning püüsedki olid vastavad, soopüüsed: paju-vitstest lohistusmõrrad, pajuvitstest pujusmõrrad, kanepinööri pununud liivid. Liividega pidi püüdma paaris või kolmekesi, aga lohistusmõrraga polnud ka üksipäini raske toime tulla. Viskad õlale ja viid sohu — valgetest kuivadest vitstest teine tehtud ja kerge, nii et pole tundagi —, lased vette ja hakkad müttama, et kalad sisse läheksid...

Vassilil oli lohistusmõrd ja liiv, veel vanaisa kätetöö. Nii head püüsed, et mõnigi vaatas lihtsalt kadeda sil-maga. Suve jooksul marssisid Dzjatselid oma paari-kümnel korral kõigi nende riistapuudega väravast välja. Minki terve perega — peale ema, Vassili ja ätt Dzja-nasi oli platsis Valodzka. Poisinatt oli küll rohkem tülinaks jalus, parem kui oleks koju jäänud, aga või sa seda tüütist tuppa tagasi saad. Nii et pidi tedagi vedama mööda mädasood, üle laukasoonikute ja kraa-vide.

Vanaätt, kes kandis vist küll oma poolsada aastat iga-nud tulitavmusti pükse, vaatas ise Vassili ja ema jaoks kalapüügikoha valmis ning kõntsis seejärel kohe oma teed. Valodzka käe kõrval ja lohistusmõrd õlal, kadus ta rapikusse ning ilmus tagasi alles siis, kui asutati koju minema. Ega temalgi alati õnne olnud, ent ometigi sai ta tihti oma mõrraga suurema ja raskema kalanoosi kui Vassil. Valodzka, surmani väsinud ja üleni sopane, lausa säras rõõmust.

Ätt rõõmustas kalaõnne üle harva. Vassil oli tema porisemisega harjunud: kala või midagi, puha puru, pole enam mõistlikku kala kuskil! Äti jutust tuli ikka välja, et pole nüüd metsas enam õiget looma ega soos õiget kala.

Tont seda teab, mis kõik vanasti oli, ainult et nüüd korjas liiv tõesti rohkem rohelist kõntsaläga, rohu-parka ja musta oksarädi kui kala. Kui aga nähti seal hõbedast kala visklemas, siis oli rõõm kirjeldamatu. Vassil koukis selle kõntsa ja lintsmuda seest välja ja süda hakkas sees põksuma.

Ent pisut leivakõrvast siit ometigi saadi. Käid usi-nasti suvest kuni sügiseni koogutamasa, ja ikkagi kor-jab natuke, et nälgi nii väga ei näpistaks. Marjad, kala

ja seened, üks pisku teise kõrvale — kõik see aitab mingil moel läbi ajada, olgugi siis kartulid puha pabulad ja leivavilja ainult käputäis. Nojah, linnumagus kah veel — vanaätil ju seitse mesipuud, mis siiski, ütle mis sa ütled, mõne rahakopika majja toovad...

Nii et kelle jalg tatsub, selle suu matsub. Suvine päev maksab talvise nädala: ei tohi nüüd villast vedada ega luuslanki lüüa. Kust aga saab, sealt tuleb ära krabada ja talveks või aastakski paigale panna — põllult, metsast, soost...

Mida Vassil iganes tegi-toimetas, ikka nagu oleks Hanna olnud kuskil lähedal — ta mõtles Hannale, otsis teda pilguga, ootas. Ja vähe oli suve jooksul päevi, kus nad kokku ei puutunud, teineteist ei näinud või vähemalt üht-kaht sõna ei vahetanud. Ja mitte ainult öhtu varjul, vaid ka keset kibedat päevatööd. Vahel ju kohtusid nad juhuse kombelgi, aga enamasti lasksid vaid paista, et juhuslikult, sest muidu võiksid jutumoorid teab mis kokku ladrata. Mõlemad nagu tegid oma kõige tavalisemaid käike, justkui poleks jällenägemist mõteteski, aga ise teadsid juba öhtust saadik, kus ja mismoodi kokku saavad. Ja said kokku, kus iganes võimalik — rehalate taga, põllul, soos, varjukesel metsa all.

Teiste meelest oli suvi täitsa harilik, nagu igal muulgi aastal. Päike ja taevast nägid suve samasugusena nagu tuhandete ja sadade tuhandete aastate jooksul; lõpmatu aja siin korisevas mädasoos ja vettivate nõretavate metsade rüpes oli ta olnud ikka samasugune. Noortel aga oli see suvi esimene, suvi nagu hõiskamine, suvi nagu pühapäev.

Kogu eluajaks jäi neile sellest suvest meelde piiritu, taltsutamatu, ülekeev rõõm. Ülima õnne oli see suvi neile toonud — nende eluõnne. Aga kui Hanna pärastpoole mõtles neile päikesse uppuvatele päevadele ja oma piiritule kirkale rõõmule, meenus talle iga kord üks juhuslik sündmus, mis kananaha ihule tõi. Nad tulid, liiv käes, veest välja ja istusid pajupuhma äärde, teineteisest eemale, sest vanemad olid lähedal. Nad vaikisid, kõigest, mis vaja, kõnelesid armunud silmad. Õnnest paisus rind, õnnest sahises järvekallas, rohi, lõikheinatutid, kogu maailm. Ja korraga — Hanna karjatas hirmunult, hüppas püsti: nende vahelt vingerdas

läbi nöeluss... Seni kui Vassil üles sai ja kepi murdis, jõudis rästik kaduda...

Mõne päeva pärast oli Hannal see juhtum ununenud, aga hiljem, mõne hea kuu pärast, tuli jälle meelde. Tuli meelde, muutus imeelavaks, vallutas kõik meeled, tõi pahaendelist tähendust...

Kuid see oli pärastpoole. Praegu aga öitses nende suvi. Suvi nagu hõiskamine, suvi nagu pühapäev... Nagu pühapäev sügiski suve kannul...

Videviku aegu sai Vassil reherabamisega valmis. Koodi kandeposti näsa otsa riputanud, astus ta rehalast välja ning jäi natukeseks ajaks lahtiste väravate vahele liikumatult seisma. Rukis oli haletsemisväärne, selle rabamine suisa rist ja vaev, ning Vassilit lohutas vahest ehk ainult see, et tänaseks oli töö tehtud, et nüüd võib sedaviisi liikumatult seista ning selga sirutada — ei enam küürutamist ega koodiga rohmimist. Seista ja tunda, kuidas üle näo libistab sügisõhtune jahe tuuleõhk, millest hakkavad võdinad üle selja jooksuma, kuulatada öhtuse küla rahulikku hääli. Enam ei sopsutatud rehalates kootidega, kuskil põldude vahel logises vanker, lähedal, vist naabripere õues, mäagisid lambad...

Vassil kuulatas, mida tehakse Tšarnuškate õuel, ootas, kas sealt äkki Hanna häält ei kosta, aga kõik oli vaikne. Lehm ammus, vist nende oma, ja Vassil arvas, et küllap Hanna lüpsab. Nüüdki läks süda soojaks nagu alati, kui ta Hanna peale mõtles, oli nii hea, aga samas haaras ka kärsik ootus: jõuaks juba kord uus kohtumistund!

Ta lükkas väravad kokku ja pidi juba toa poole astuma, kui keegi hõikas. Vassil vaatas tagasi: rehmaale ilmus luukav mehenäss — Kübarik-Ahrem.

«Rabasid rukist või?» tegi ta juttu.

«Rukist näh...»

«Kas annab ka kõvasti välja? Jõuluni ikka leivatükk ja koogid majas või?»

«Äh...» tõmbus Vassili nägu pilve. «Saa siit midagi...»

«Põld või asi, litsinahk!» kirus Kübarik.

«Põld... Sulaselge liivasoss...»

«Kännul, kas tead, oli vilja nagu müüri...»

«Seal saueaukude juures või?»

«Nonäh... Tera nagu uba, kas tead. Vihk ja kotitais.»

«Tohoo pime...»

Vassil teadis, et kõik see jutt ja pärimine on Kübarikul niisama suusoojaks, ja ootas, kuhu ta tüürib, arutas, mis asja Ahremil tema juurde on. Pole nad ju mingid sõbrad — Kübarikul vist kolm korda rohkem aastaid turjal —, pole ka üleaedseid — Kübariku tareni siit hulk maad. Ei võtnud ta seda käikugi ette asja ees, teist taga. Küllap on midagi õiendada...

Kübarikul aga polnud ruttu.

«Kuidas siis vanaätt elab, vana Dzjaniss — ikka terve või?»

«Terve jah...»

«Ons ta linnupuude kallal ka käinud?»

«Äh, tühi nali...»

«Ää räägi ühtigi. Võtad ikka lusikataie linnumagusat ära ja... kohe teine asil!»

«Tühja temast — kui leiba pole...»

«Vanaätil on nuppu,» heietas Kübarik lugupidavalt peaga koogutades. «Mesilinnuga mõistab paremini ümber käia kui ühe-teise inimesega! Ja kui veel mõrrale läheb!... Nuppu tal on!»

«Ju vist tuli mett nuruma! Hakkab rääkima, et teeveele maiguks, või mõtleb mingi kavaluse välja,» arutas Vassil endamisi, kuulates umbusklikult ja vaenulikult Ahremi heietamist. See aga tegi muud juttu, mille pärast vist oli tulnudki, otsustades tõsisema tooni järgi.

«Oleksime tahtnud maid ümber jagada... Ju sa oled kuulnud?»

«Oli kuulda jah...»

«Et oleks säädsemalt. Aga mitte nagu siiamaani...»

«Ammugi aeg küps!»

«Siis jälle, näh, peaks koosoleku tegema või?... Nojah, pidasime aru, et sel pühapäeval... Mina arvan sedasi, et sina peaksid tulema. Ema küll ka, aga ikkagi naisterahvas. Või ehk oleks Dzjaniss tulija?»

«Mina tulen ise,» ütles Vassil kindlalt.

«Nonäh, siis on kombes.» Kübarik pöördus juba minekule, aga viivitas veel. «Sai juba tunaeile hakatud teatust andma. Aga sind polnud ju näha. Ei maksa pahaks pañna, juhtus nõnda, egas siin mingit riugast... Näh, ütled siis, et linnumagusat pole või?»

«Pole mitte... Vanamees hiljaaegu vaatas.»

«Aga ehk leidub pireke? Poiss mul na kide-vide. Hakkas suugi seks. Ehk praaviks rutemini ja...»

«Ei ole...»

«Nonäh, surm ep võta ka, kui pole...» ühmas Kübarik süüdlaslikult ja luukas rehalate taha rööbasteele.

«Kui külla lähed, ära lusikat unusta! Käivad teisel meeneelud!» mõtles Vassil tigidalt. «Hehee, võid oodata!... Kes teid kõiki täita jõuab...» Ent samas hakkas Vassil kahtlema, et oleks ju tilgakese võinud andagi, sest mis siis, kui Kübarik äkki hakkab keeldumise pärast vingu kiskuma ja — mine hullu tea — maade mõõtmisel nõökimagi. Nii või naa, aga ikkagi komiteemes ja...

«Kellega sa seal rääkisid?» oli vana Dzjaniss pärimisega vastas, kui Vassil õue jõudis.

«Äh, Kübarikuga.»

«Mis ta tahtis?»

«Ütles, et tehakse koosolek, maa asjus... Ja mett ajas peale. Lapsele viia — olla haige...»

«Ah haige? Siis oleks võinud lusikataie anda.»

«Anda! Jõuad sa igauhele anda! Mis me siis turule viime, et vilja osta?»

Vanaätt ei hakanud vastu vaidlema: Vassilist oli juba saanud nagu perekonna pea, kohapidaja, tema käes oli järele ots.

Kui Vassil pärast õhtulist laua äärest tõusis, ütles ema muretsevalt:

«Eks viska pikk-kuub üle. Sätib nagu vihmale...»

«Kisub külma poole,» arvas Dzjaniss. «Vihmale vaevalt... Aga pikk-kuub tõmba selga...»

Vassil heitis pikk-kuue õlgadele ja ruttas välja. Õues oli pime, ilm pilves ja vilu, lähedalt soost tõusis rõsket kõduhaisu.

Hanna tuli nende salapaika sinna roigasaia äärde, nägus kodukootud riidest jakike seljas. Juba mitmel korral oli Vassil märganud, et tüdruk kohtamisele tul-

les ennast ehib, ja poiss oli selle üle väga uhke. Hanna püüab temale meeldida. Püüab meeldida nagu päris kavalerile kohe...

Vassil tahtis talle kätt ümber piha panna ja teda pikk-kuue hõlmaga katta, kuid tüdruk toetas käed ette, nihkus kaugemale ja seisis tükk aega poisist eemal. Soo pealt puhus rõsket tuult, sasides Hanna juukseid, ja aeg-ajalt pidi ta neid kohendama. Nähtavasti polnud jakikese väel kuigi soe. Hanna külmetas, aga ei teinud sellest välja. Teda võttis üsna kangeks, ja isegi siis, kui Vassil ta ikkagi kuuehõlma varju tõmbas, ei andnud lõdisemine kohe järele.

Nõnda kahekesi oli soe ja mõnus. Vassil tundis oma käe all Hanna südame kärsikut tuksumist...

Käsi ümber tüdruku piha, rääkis Vassil unistavalt:

«Kui äkki saaks sellest tükist, mis saueaukude juures. See oleks alles põld! ... Müüksin mee ära, ostaksin kõige paremat seemet ... Kõik vaataksid ja imestaksid!»

«Mis sa'nd kiitled!»

«Kiitle ma ühtigi. Või ei usu sa?»

«Ah ei, võib-olla usun ka! Kui sa ei luiska, ehk siis usun.»

«Siis võid uskuda.» Ja Vassil lisas enesekindlalt: «Minuga oled ikka mäel!»

«Võeh! Sa pole ju veel ütelnudki, et tahad mind ää võtta!»

«Mis seal ikka ütelda. Ütlema tagi selge.»

«Mina aga kartsin, et kui äkki lähed Küüru-Prosja manul! Ei võinud selle koha pealt kah sõnakestki hingata!»

Tõsiselt, murelikul toonil, hakkas Vassil Hannale südant puistama:

«Maja on külm, ruumi vähe. Seinad purumäädad ... Maja või asi — nagu surnukirst ...»

«Mis ta ikka surnukirst ...»

«Tahaks talvel natuke palke osta. Oli küll mõte, et ostan rohkem, et mee eest, sihuke mõte oli. Aga nüüd — leivavilja pole ollagi. Peab mee vilja eest ära andma ... Aga noh, kui tänavu natuke, tuleval aastal natuke ...»

Kuskil hakkas äkki koer kaeblikult ulguma, venivalt nagu hunt. Hirmunult tõmbus Hanna kõssi.

«Küll veab jõnet ... Kananaha ajab ihule. Nagu teaks surma ...»

«Jutt see olgu.»

Veel tükk aega kuulatas Hanna ärevalt. Vassil embas teda, paitades oma raske kohmaka käega tüdruku nõtkaid õlgu ja selga. Äkitselt kostis üsna ligidalt samamude krabinat. Hannat käte vahelt laskmata vaatas Vassil üle õla. Surnuaia poolt, hoidudes aia äärde, lähenes pimedas tume inimkogu. Tema järel märkas Vassil veel kaht tulijat.

Nende juurde jõudnud, peatusid tundmatud ja vaatasid uurivalt.

«Hõh, limavad siin!» mühatas kõige esimene tigidalt. Jõhkvalt, nõudval toonil, käratas, teine:

«Kes seal on?»

«Pole iga mõlaka mure!» kähvas Vassil talle samasuguse järsu tooniga.

«Küll sa rääkima hakkad, molkus!» Nendes sõnades tundis Vassil varjamatut ähvardust. «Nimi?»

Hanna oli juba pikk-kuue alt välja libisenud ja saatis rutulise pilgu üle tundmatute. Alles nüüd taipas Vassil, et ese, mida võõras kaenla all hoiab — poiss ei pannud seda enne tähele — on püss. Ähvardavalt nõksatas rauaots kõrgemale. Tundes, kuidas külm judin järsku üle selja käis, vaatas Vassil kahe teise poole — ka nendel olid tutserid käes. Taamal seisis veel kaks-kolm tumedat kogu.

«Vassil ...»

Kuuldes äkki imeselgesti pirnipuude lakkamatut sügavat kohinat, pööras ta hirmuga pilgu Hanna poole. Hanna oli pealtnäha rahulik, ta lihtsalt ootas, millega see asi lõpeb. Tundmatu vist märkas Vassili pilku.

«Sinu plika?»

«Minu.»

Teine mees kargas äkki Hanna ümbert kinni ja kiskus ta enda vastu, mõkitades rüvedat naeru:

«Pehme tükk, sa litsinahk!»

Vihaselt rabeles Hanna vastu, virutas kallaletungijale kõigest jõust rusikaga rindu.

«Käi minema, tatipasun! ...»

«Mina?» Võõras tegi sammu ette, rabas Hannal tige-

dalt käest kinni ja väänas. «Kui viin sind põllu vahele...»

Kuid samas hüppas talle kallale Vassil nagu kartmatu kull, raevust meeletu.

«Käed küljest!...»

Ta andis «tatipasunale» võmmu vastu turja, haaras tal kraest kinni. See laskis silmapilk Hanna lahti ja torkas Vassilile püssiotsa kõhtu. Kähmlus oleks võinud veel ei tea millega lõppeda, aga siis käratati bandiitide hulgast vihaselt:

«Jätta!»

«Tatipasun» jättis kallalekippumise, laskis tutseri langeda ja tõmbus vastumeelselt tagasi. Tigedalt litsus ta läbi haimmaste:

«Täna õne! Võid issandat kiita, tapatalleke!...»

See, kes Vassili oli päästnud, küsis kähedalt:

«Kas Kübarik-Ahremi tunned?»

«Ju ma... tunnen...» Kokkupõrge oli Vassili väga üles ärritanud, sõnad jäid kurku kinni.

«Läki, näitad kätte!»

Hirmunult, nõudva häälega karjatas Hanna:

«Mis sinna?»

«Lähme külla...» Ja järsku käratas tundmatu: «Keri koju! Ja passi peale, et keel oleks hammaste taga! Sinu osmik?» nõksatas ta peaga Hanna kodu poole.

«Jah.»

«Niimoodi, istud kodus ja mitte üks piuks, kui hing armas. On selge? Ja kui ei taha, et temaga midagi juhtuks.»

Hanna vastas rahulikult, isegi nipsakalt:

«Einoh, miks ta selge pole.»

«Nah, siis katsu et kaod!»

«Aga mis temaga?» viivitas Hanna, näidates Vassili poole.

«Küll tuleb tagasi! Ega me ära söö!... Nah, käi minema!» käratas ta Hannale juba tõusva vihaga.

Hanna hakkas minema, aga ruttamata, täiesti rahulikult, oma tavalise iseteadliku sammuga. Kui link ukse kinnitõmbamisel klõmpsatas, andis kähekõri kellelegi käsu:

«Jääd siia, ja silmad lahti. Kui midagi on, siis anna

mina. Aga passi hoolega maja. Et ükski hing välja ei saaks.»

«Naab klaar hoitud.»

Kähekõri kergitas püssiotsa.

«Minema! Rehalate tagant!»

Vassil mõistis, et see käsk on temale, ja hakkas nukralt jalgadega lusades mööda teerada astuma. Selja taha vaatamata kuulis ta, et bandiidid ta kannule saasid, kuulis nende sammude sahinat, ninanuuskamist, kähekõri rasket hingamist, kes liikus otse tema järel.

Ala veert kaudu jõuti rehalatetagusele rööbasteele. Nukrad ja mornid paistsid pimedas rehalad raskete vetinud katuste nagu hiigelmütside all. Vassil tundis rinnas valulist ahastuspitsitust, põlved nõrkusid, ta jäi iseenda teadmata seisma.

«Nah, jalad kõhu alt välja!» togis kähekõri teda püssiotsaga selga.

Vassil kõhmis vastumeelselt edasi. Tundes külmi judinaid üle selja jooksvat, teritas ta meeleeärevuses valvsalt kõrva, et kuulda, mida ta kannul liikuv bande teeb. Oletada polnud enam tarvis — nüüd, võib ütelda, teadis ta kindlasti, et need on Maslaki jõugu metsavennad, kelle kohta käiv kumu oli juba mõni hea kuu kogu valla hirmul hoidnud. Iga närviga tajus ta, et järsku on silmapiirile kerkinud kohutav õnnetus. Julgus, millega ta äsja oli Hanna eest välja astunud, oli juba jõudnud lahtuda. Ta kainestunud pead läbis mõte, et ega see Ahremi järele pärimine head tähenda, et küllap tahetakse millegi eest kätte maksta. «Mine tea, tapavad veel äragi!...»

Ja just tema, Vassil, peab see olema, kes talle õnnetuse kaela viib. Peab ju viima. Sest mis sa hing teed, kas tõesti tuleks endal pea pakule panna? Eks ole ju tõsi mis tõsi, et oma sark ihule kõige lähemal? Küllap Kübarik, kui teda sunnitaks, teeks niisamuti nagu Vassilgi, vaevalt hakkaks ta astla vastu lööma, oma olu ohverdama... Kuid need mõtted ei rahustanud Vassilit, peamiselt sellepärast, et ka asjade edasine käik tekitas muret. Olgu, kuidas on, aga homme tuleb vallast mülit, ja siis on Vassil igal juhtumil süüdlane. Aetakse ülekuulamisele, ja eks katsu siis, kuidas sa

ennast puhtaks pesed. Oled nende kaasosaline, käisid teed näitamas...

Jällegi hakkas koer venivalt ulguma nagu hunt. «Tõsi, mis Hanna ütles. Nagu teaks surma. Aimas vist ette...»

Oleks hingelistki rehemaal. Oleks kuskilt koodi soputamistki kuulnud. Ikkagi poleks ta siis nii kohutavalt üksinda, tärkaks kübeke lootustki. Kõmmutavad võsavillemid ta maha, ja pole hingelistki nägemas. Vaikivate ja ükskõiksetena hämutavad tühjad rehalad, norgus katusekuhilad üle... Aga ehk on paremgi, et nad on tühjad ja midagi ei näe — keegi ei saa teada, mis teed Vassil käib...

Korrağa pistis lähedal kärinaga haukuma kellegi koer, süstas maruvihaselt värava alt välja, keerles musta kerana reil jalgade ümber. Kähekõri jäi seisma, ropsis tutseriga, et koera kallalt ära saada. Vassil nihkus sammukese edasi ja vaatas põnevuses ümber, ent samas virutati talle mingi kõva esemega tugev hoop pähe.

«Tahad putket teha, lontrus?!»

Koer ei tahtnud kuidagi maha jääda, rädises nagu hull, äratades palju teisigi koeri, kes õuedel samuti haukuma hakkasid. Ent küllap oli see ülemäärane julgus, sest äkki niutsatas ta hoobist ning jäi vait.

«Millal tuleb?» küsis kähekõri Vassililt kärsitusega.

«Ons see, kaugel?»

«Varsti...»

Enne Kübariku rehalat jäi ta seisma.

«Seal... Tema maja...»

«Ega sa ei valeta? Kui ei ole, siis hoia oma nahk!...»

«Tema...» Ja Vassil palus: «Aga nüüd — laske lahti!...»

«Aega on!» vastas kähekõri järsult, valmistudes edasi minema. «Kodus võivad oodata!...»

Jätnud ühe mehe sinna ning Vassili tema valve alla, lõgistas kähekõri püssilukku ja läks koos teistega Kübariku rehala ette.

Kui aknale koputati, ärkas Kübariku tares kõigepealt naine. Ta kuulatas veidike, ei saanud hästi aru, kas ükka tõesti koputatakse, — kuulatas ja suikus ühtaegu.

«Ahrem, tõuse üles...» raputas ta viimaks meest olast.

Pahuralt nohisedes ajas Kübarik end istuli, haigutas magusasti, valju häälega, sügas kõhtu. Tuba oli ummikus ja kottpime. Kiibates lohinal paljaste jalgadega mööda jahedat savipõrandat, läks ta tillukese akna juurde. Unisest peast lõi ta otsmiku vastu piidaserva ära ja vandus. Laskudes näoga vastu klaasi, silmitses ta uurival pilgul akna taga seisvat inimkogu, kuid sealt paistis ainult mingi tume vari.

«Kes seal on?»

«Omad. Vallast.»

«Kes?»

«Maa asjus rääkida...»

«Maa asjus... Päevast ei jätku või?...»

Kübarik nohises, mõte töötas visalt. Kuid hääle akna taga seletas:

«Kukkus pahasti välja. Jäime hiljapeale... Hobune väänas jala ära. Käisime tohtrit toomas ja...»

«Meie kandis on rahutu...»

«Ma ju oma mees...»

«Vallast või?»

«Vallast jah. Volinik...»

Naine pahandas voodist:

«Tikkusid sinna jampsi sisse... Pole enam öörahugi...»

«Räägib, et hobusel saanud jalg viga...»

Käsikaudu kobades leidis Kübarik kruusi ja võttis vett. Kõri oli janust väga kuiv, ta jõi isegi kaks kruusit — vaikuses oli hästi kuulda, kuidas vesi kurgust alla klõnksus. Üks laps hakkas magades kiiresti midagi padisema, mees kuulatas, aga ei saanud aru. Siis kolksatas uksele ja Kübarik läks vöörusse.

Harjumusliku käeliigutusega tõmbas ta riivi eest ära ja ilmus, üleni hall, linaste aluspükste väel, ukse vahele, aga samal hetkel hakkas trepil ootav vööras tal kraest kinni.

«Katsu mul piiksatada, tõbras!»

Ta tundis, et vastu rindu torgati midagi kõva ja külma. Midagi taipamata, ootamatust vastuvõtust segaduses, kogeles ta:

«S-sõber... m-mis sa teed?...»

«Siga on su sõber, juudas!»

Niisama tasa, kurjakuulutava häälega sisistas kähekõri:

«Lähme!»

Ehmatuses kange, lomberdas Kübarik kuulekalt lauda poole.

«Jää siia, valva, et keegi majast...» kuulis ta veel üht metsavenda ütlevat.

«Maslakid!» käis nagu välgulöök läbi uimase, otsekui äravettinud pea. See mõte tõi surmahirmu südamesse: «Päevakesed loetud!» Viivad lauda otsa, panevad sinna seisma — ja päevakesed loetud. Nagu poleks teda, Ahremi, üldsegi elanud-olnud. Inimene teise ilma saata — see käib nende käes kähku. Juba mitmeid komiteemehi on nad mättasse löönud... Oli Ahremgi sellest kuulnud, ta teadis ju, et see komiteevärk heaga ei lõpe, aga ei, ikkagi pidi minema. Kurat teda sinna vedas...

Kuid ega ta's ise sinna tikkunud! Teda valiti — valiti tapalambaks!...

«Seis!» käsutas kähekõri.

Ta jäi seisma.

«Palu andeks!»

Sõnad jäid suhu kinni.

«Ah ei taha?»

«S-sõbrad,» kogeles Kübarik hädaga. «H-heitke armu!... M-mina... m-mina pole süüdi... M-mina ei... ei pakkunud ennast komiteesse, s-sunniti...»

«Tühja temaga jännata!» hõikas üks kaugemal seisev võsavend kärsitult. «Varsti juba valge... Ots peale, ja asi ants!»

«M-mina pole süüdi... s-sõbrad!...»

Metsavend kergitas püssiotsa, lõgistas lukku ja katsus näpuga, kas padrun sees.

«Kui mitte minu... heitke armu laste peale!»

Metsavennad ei pannud ta palumist tähele.

«Ise oleksid pidanud nende peale mõtlema!»

«Mille eest siis mind?... Või ehk käidi kaebamas... Arge uskuge...»

«Ah ütled, et pole süüdi? Aga kes tahtis maid ümber jagada?»

«Mina mitte. Koosolek otsustas...»

«Koosolek... Teiste kaela ajama, tõbras!?»

«Koosolek neh. Rahvas...»

«Kui väanan sulle obaduse vastu tohlu! Siis tead, mis rahvas tähendab! Nüüd kuula teraselt! Ataman Maslak keelab ümberjagamise ära!... Kirjuta kõrva taha, kui tahad veel oma lapsi näha! On selge?»

«Selge... Aga koosolek ju...»

«Kui ümberjagamine tuleb, varu endale puusärk valmis!» kõrgendas metsavend häält. «Ja heida juba ise sisse!»

«Sõbratesed, egas mina üksipäini...»

«Ja räägid teistele ka! Las panevad samuti valmis, kui elust isu täis! Nah, räägid?»

«Räägin...»

«Seks korraks kõik. Keri minema!»

Kübarik tegi, teine külg ees, mõne sammu, piiludes kartlikult kähekõri poole, otsekui ei suudaks veel uskuda, et sellega on kõik. Hirmuga ootas Ahrem, et äkki hõigatakse teda jälle ja kamandatakse tagasi. Aga kähekõri hüüdis hoopis:

«Enne hommikut — mitte üks mokakobin!»

Kübarik noogutas kergendatult pead ja lisas sammu. Veel kord vaatas ta hirmuga tagasi, sest metsavend villistas. Aga see vile polnud Ahremile. Arvatavasti kutsumus kähekõri niimoodi maja juures vahtipidavat meest tagasi — see läks kohe vile suunas ära.

Kübarik tõmbus kartlikult vastu püstaeda ja andis teed. Alles võõruses, kui ukseriiv oli kriginal sulgunud, hingas ta kergemalt. Aga ta ei toibunud ehmatuses.

Eit põõnas magada ega teadnud ilmast-maast. Suutes hädavaevu värisemist maha suruda, heitis Ahrem voodisse ja andis talle pahaselt müksu vastu külge:

«Norskad siin!...»

«Meh?... Mis?... Mis sa tahad?...»

Ikka veel äsjase ehmatus mõju all, ei suutnud Kübarik vastata.

«Käisid neile teed näitamas või?» haigutas eit.

«Näitamas! ... Vähe puudus, ja oleks endale teed näidatud ... Teise ilma! ...»

«Mis sa mögad!»

«Seda, mis sina kuuled! ... Oh kuradi kurat, mis elu see olgu!»

«Mis ta's rääkis? ... See volinik või? ...»

«Volinik! Samasugused volinikud nagu igaüks... Et nad põrgupõhja kaoks!»

«Kes nad's olid?»

«Maslakid!»

«Aah!» karjatas eit hirmsa ehmatusega.

Ukse kinni tõmmanud, jäi Hanna vähekeseks vöörusse, et kuulata, mis metsavennad Vassiliga teevad. Aga nende jutust ei saanud aru. Siis katsus ta vaadata läbi uksepraod, kuid midagi polnud näha.

Ta jooksis tuppa ja vaatas aknast. Vaevu-vaevu seletas silm pimeduses, kuidas nad läksid — Vassil oli ees, kuna teised kiskjalike varjudena ta kannul venisid. Nad ei läinud tänavat mööda, vaid kuskile rehema poole.

Helde taevast, mis mõtted nendel temaga on? Ja Hanna tegi endale kibedaid etteheiteid: kuidas küll võis ta võsavillemite käsku kuulda, — tuli ära, jättis Vassili sinna ihuüksi!

Juba pidi ta uksest välja tormama, kuid peatus siiski. Lämbest pimedusest kuuldus Hvedzka ühetasast kerget hingamist ja isa väsinud nohinat. Hanna kummardus voodi kohale.

«Taat... Taat...»

Vöörasema keeras pahuralt teist külge.

«Mis sul häda on?»

«Metsavennad! Maslak!»

Isa oli jalamaid ärkvel.

«Viisid Vassili rehala taha! ...»

«Suur jumal!» tegi vöörasema kohkunult ristimärgi.

Hanna tahtis juba rääkida onu Ahremistki, aga sai sõnasabast kinni: Ahrem oli kadunud ema vend, vöörasema ei sallinud teda silmaotsaski.

Isa seisis aknal ja vaatas üsna ligidalt püstaia tagant paistvat mehekogu. Samal ajal aga murdis Hanna meeletult, palavikuliselt pead, mida oma kalli

Vassili heaks ette võtta. Hirm Vassili pärast oli nii suur, et polnud tõesti mahtigi onu peale mõelda.

«Neid on siin käputäis. Kõigest viiekesi ...»

«Püssidega või?» küsis isa.

«Tutseritega ...» Hannat lausa ärritas, et isa nii pika-line oli, nii kaua omaette kohmitses. «Tuleb külainimestele sõna viia!» pahvatas ta kärsikult.

Isa vaatas jälle aknast välja. Lage põld oli pimedusse mattunud.

«Mismoodi?»

«Ma poen siit, sellest aknast aeda ... Tänavale ...»

«Hull peast!» ehmus vöörasema. «Ta läpatab sulle ju silmapilk paugu ja ...»

«Ta ei näe.»

«Tahad meid kõiki hauda viia! Kui oma elu armas pole, mõtle siis vähemalt isa peale! Mõtle Hvedzka peale!»

«Aga teie võiksite Vassili peale mõelda!» Hanna hääles värisesid juba pisarad.

«Mitte midagi ei juhtu temaga, selle sinu Vassiliga!»

Hanna nihkus sammukese akna poole, aga otsekohe kargas vöörasema talle ette, käed harali.

«Ei tohi! ... Tsimohh!» hüüdis ta isa appi. «No mis sa ometi molutad nagu pudrunui! Ei näe või?!»

«Maksa minna ühti,» keelas isa Hannat leplikul toonil. «Tehta talle midagi ...»

«Tehta! ...»

Vihast ja meeletust lausa tõnnides astus Hanna vöörasema juurest eemale ja langes istuli polutile. Kuid hirm Vassili ja onu Ahremi pärast kuivatas varsti ta pisarad. Pinevalt jälgis ta, kas külas valitsevast vaikusest midagi ei kosta, kuulis rehemaalt karedat koerahukumist, ootas ängistava hirmu ja ärevusega, et kui äkki lajab püssipauk. Aga rehemaal kui ka küla vahel oli vaikne. Ühtki kahtlast häält ei puutunud Hanna kõrvu.

«No ütle, kõik magavad nagu notid ...» imestas isa.

«Mõni magab, aga mõni istub ja passib parajat aega,» pomises vöörasema. Tasakesi hiilis ta põldudepoolse akna alla. «Seisab seal nagu hernehirmutis! ...»

Vähe aja pärast kuulis Hanna, kuidas üsna lähedal tasakesi vilistati. Ta tõstis pead, rõõmuviirg käis süda-

mest läbi: vari, mis seisis teispool aeda, vajus majast eemale.

«Läks minema,» sõnas ka isa kergendatult.

Kiiresti kadus metsavend välja katvasse pimedusse. Hanna tõusis polutilt ja libises sõna lausumata vööri-
russe.

«Kuhu sa lähed?» hüüdis vöörasema talle järele.

«Sinna!... Lähen vaatan.»

«Juba jälle! Meelega jookseb hundi lõugade vahele!...»

«Ää'nd naagu!» astus isa vahele.

Tasakesi tõukas Hanna vööruse ukse praokile ja piilus välja. Kõik oli vaikne. Aga see vaikus ei rahustanud, vaid tundus veelgi kahtlasem. Trepilt alla astudes kuulatas ta hirmunult, et äkki keegi hüüab. Kiiresti, hoidudes vastu seina, hüppas ta maja nurga varju ja vaatas siit korra ümber, kas kuskil ei mustenda vööras vari. Kuid endiselt oli vaikne, tee peal polnud kedagi. Ja tulisijalu, midagi kuulmata-nägemata, otse-
mat teed läbi vesiste, sügiseselt nukker-tühjade kapsa-
aedade, üle vahetarade tormas ta Vassili tare poole.

Vassili õuel, tühja, jubedalt hämutava saraaluse juu-
rest, läks Hanna käies. Südant vaevas halb eelaimus: Vassiliga on midagi juhtunud! Ta ei julgenud hakata oletama, mis temaga on, võitles kurjade, ebamääraste, kahtlaste mõtetega, halbade kujutlustega, võitles ise-
endaga, katsus ennast trööstida, aga hirm Vassili pärast aina suurenes. Ja ühtlasi sõitles ta iseennast, et oli ära läinud ja Vassili säherdusel hetkel hätta jätnud!...

Tihedalt, nõudvalt põrises aknaruut ta sõrmenukkide all.

«Alena-tädi!»

Ootamine tundus terve igavikuna. Hanna liibus näoga vastu külma klaasi, et näha, mis toas on. Oli pime, midagi ei paistnud. Viimaks tatsas keegi akna alla ja siis kuuldi vana Dzjanissi küsivat:

«Kes seal prõmmib, alles südaöö?»

«Mina olen. Hanna, Tsimohhi juurest.»

Nii et Vassilit kodus ei ole — seda ta juba teadis. Hirmust tardudes kogeles ta kuidagi:

«Vassilit pole või?»

Akna taga vilksatas Vassili ema jahmunud nägu.

«Vassilit?!»

Ja samas lükati uks lahti.

«Ma arvasin ju... Ta läks ju sinu poole...»

«Me olime meie tare juures... Ärge ainult ehma-
tage. Veel pole midagi teada...»

«Kallis aeg, mis on, Hannake?...»

Trepile ilmus vana Dzjaniss, hakkas läkastama.

«Me olime seal, kui äkki tulid kaks meest. Maslakid, nagu siis selgus...»

«Metsavennad?!»

«Viisid tema kaasa. Mind ajasid minema, aga tema viisid ära...»

«Püha jumal!» ehmatas ema.

«Nad pärisid midagi onu Ahremi kohta... Vassil vist viidigi selleks kaasa, et kätte näitaks...»

«Ahremi kohta või?» küsis vanaätt. «Mis neil Ahre-
mist tahta oli?»

«Ei ütelnud.»

«Head tükki seal pole, see ju teada...» pomises vana-
ätt mõtlikult.

«Jumal halasta!» vangutas tädi Alena pead. Polnud selge, kelle pärast ta nüüd muret tundis — kas poja pärast üksinda või ka Ahremi pärast.

Ja alles nüüd jõudis Hanna korraga äratundmisele, miks ta nii suures ärevuses on. Ei, ta ei olnud rahutu mitte ainult Vassili elu pärast. Kui Vassil nende käsku kuulab ja näitab, küllap ta siis tulema lastakse. Aga kas ta ikka tõesti näitab, toob suure õnnetuse onu Ahre-
mile kaela?

Kui ta näitab, siis on ta ju otsekui üks nende hulgast! Nende käsilane! Pannakse ta kinni või ei panda — Hanna selle peale ei mõelnud —, aga ta aitab neile kaasa, võib-olla viib inimese hauda! Temast saab kurja-
tegija!

Ei, ei! Vassil seda ei tee! Võimatu, et teeb! Ei saa temast nende kambameest, kas või sundigugi! Vassil on ju julge — kui vahvasti ta Hannagi kaitseks välja astus... Aga siis võivad nad ju temaga mine tea mis teha! Ei tee!... Ennem jookseb ta ära või veab neid ninapidi... Viib kuskile mujale...

Vassili ema käis jooksujalu toas. Tagasi tulles sidus

ta rätinurki sõlme. Hanna mõistis, mida ta teha tahab, ja palus:

«Ära sina mine!... Mina lähen otsima! Kes hullu teab, äkki hulgub neid võsavillemeid siin kuskil veel!»

«Ei, las ma lähen!... Ei suuda siin olla!... Süda tema pärast valu täis...»

Vana Dzjanisski läks tõntsides tänavale, naised aga hakkasid rehema poole minema. Vaevalt lautade taha jõudnud, nägid nad, et keegi lonkides mööda künnivagu neile vastu tuleb.

«Vassil?!» rõõmustas ema ja lisas sammu. «Pääsenud!»

Alles tüki aja pärast ütles poeg vastumeelselt:

«Pole mul midagi!...»

Tema imeliku oleku ja hääletooni järgi aimas Hanna juba, mis oli juhtunud. Aga ei tahtnud veel uskuda ja küsis:

«Mis nad... Ahremiga?»

«Ei käinud seal... Pääses vist eluga...»

Nüüd polnud Hannal enam kahtlust. Ta viis nad kohale, näitas kätte. Aitas metsavendi. Ja tüdruk tundis, nagu oleks kogu kaastunne ja hellus Vassili vastu kuskile haihtunud. Äkki oli, nagu ei seisaks seal Vassil, vaid keegi teine, tundmatu, võnnuvõõras. Solvatult ja õnnetuna pöördus ta kodu poole, otse läbi aedade. Ta ei ütelnud head aegagi.

Varsti aga jooksis Vassil talle järele, hakkas käest kinni, tahtis midagi seletada.

«Hanna!...»

Rahulikult, kuid kindla liigutusega tõmbas Hanna käe ära ja ütles tigidalt:

«Mine minema!...»

KOLMAS PEATÜKK

1

Pole ühtki saladust, mis jääks päevavalgele tulemata — küllap teati seda vana tõde Kuranis paremini kui midagi muud. Kübarik, kes ikka veel hirmust väri-

sa, polnud veel kellelegi peale oma vanamoori sõna-keest hinganud, pidasid suud ka Hanna ja Vassil, üks ühel, teine teisel põhjusel endast ära, aga juba lendas kumu õise sündmuse kohta perest peresse, kaevult kaevule.

Uudis käis suust suhu, kuna küla latatarad talle omast peast priskelt juurde panid, nii et õhtuks oli pisike vahejuhtum jõudnud nii suureks paisuda, et noortel kui vanadel kananahk ihule tõusis. Räägiti, et käinud vähemalt oma sada metsavenda, võib-olla üle sellegi, ja et Maslak ise olnud platsis ja et Maslak ütelnud: kui Kurani külas mõeldakse maid ümber jagama hakata, lugegu igamees issameie ära, sest siis nalja ei mõisteta. Seejärel läksid jutud tavaliselt sellele, et mis need maslakid siis ikka teha suudavad. Muidugi leidis Kuranis kahtlejaidki, kes kuulujutte naeruks panid, üteldes, et üheksakümmend üheksa protsenti olla tühi loba. Ja ega kahtlejaidki külas vähe olnud.

Olgu kuidas tahes, aga külarahva meeleolu oli rahutu ja pinev...

Veel samal päeval või ehk ka teisel hommikul oli see põrutav uudis põhjatust teest hoolimata järjega külanõukogu keskusse jõudnud, sest järgmisel pärastlõunal istus Kurani kirjatundja Andrei Dzjatseli või — nagu külas teda kõik hüüdsid — Punase Andrei näotult pikas, loomalauta meenutavas majas miilitsamees Šabeta ja püüdis päevavalgele tuua metsavendade käigu kõiki asjaolusid.

Šabeta oli mees, kellesuguseid leidub vähe, temast räägiti lausa imeasju. Ehkki kõige tavalisem miilitsionäär, oli tal soonurgas ilmselt suurem mõjuvõim kui ühelgi valla või isegi maakonna juhtival asjamehel. Paljude külade elanikud olid korduvalt võinud imetleda ta erakordset vaprust ja kohusetruudust. Mitu raksu olid metsavennad teda ähvardanud, olid püsse järele ragistanud, olid tal vasaku käe altpoolt küünarnukki läbi lasknud, kuid ometigi ratsutas Šabeta oma kannatliku hobusepõksi seljas alati kohkumatult külast külla, klaaris asju, seadis rahu jalule, lõi korda majja...

Esimene, keda Šabeta välja kutsus, oli Kübarik. Ahrem ei tulnud üksipäini, vaid oma vanamoori valve

all, kes oli täna eriti sõjakas tujus. Šabeta, kes parajasti üpris asjaliku ilmega mingit paberit uuris, saatis käskjala ukse taha, tõstis — laiaõlgne, turske, rammumehena tugev, nagu ta oli — oma kalgi pilgu Kübarik-Adarjale ning ütles käskivalt:

«Naiskodanik, palun välja minna...»

«Ei tea, mis iluks välja minna? ... Olen ma võõras või?» Ja Kübariku eit ei liikunud paigastki.

«Ei ole lubatud. Praegu algab siin juurdlus.»

«Mis see minu asi! ...»

«Ei ole lubatud, said aru?»

«Võeh, ep taha mind enam tundagi!» Eide hääles väris viha, kuid äkki võttis ta teise tooni, nähtavasti arva-tes, et muidu pahandab Šabeta veel hoopis ära. «Muidugi tünne, Antõn, aga nüüd's sedasi! ...»

Ta ütles «tunned» meelitades, aga rõhutatult, tuletades vist Šabetale meelde, et see oli mitmel korral tema käest kõhutäie süüa saanud, isegi roosatatud samagon-niga oli teda võõrustatud, kusjuures jumala nimel kin-nitati, et olevat laadalt ostetud.

«Ei ole lubatud, said aru?»

«Ma ju aitaksin sind ses uurdluses,» katsus Adarja teise kandi pealt.

«Saame ka ise hakkama.»

«Saa te tühjagi. Sest tema ei pihka teile musta ega valget, kui mind pole!» seletas Kübariku eit kangekael-selt, juba häält tõstes. Ta tonksas vanamehele ribide vahele. «Mis sina's molutad, nagu'p saaks suud lahti!»

«Ju ta nõnda on...» kohmas sõnaaher Kübarik mor-nilt.

Šabeta vaikis tükk aega, otsekui tahaks näidata, et otsustamine on tähtis ning tõsine asi, ja lubas siis jääda. Tühja kah, vanamoor punnib vastu kui hull, aga ehk räägib ta midagi kasulikkugi.

Ja nii oligi. Kindlasti poleks Kübarikust rääkijat saa-nud. Metsavendade käik ja ähvardused olid teda nii pehmeks teinud, et niipea kui Šabeta ülekuulamist alustas, pistis ta hädaldama:

«S-sõber! Las ma lähen ää... Ma'p tea midagi...»

«Kuidas ei tea? Nad ju käisid teil?»

«Käisid näh...»

«Palju neid oli?»

«Kolm tükki oli õues...» vastas vanamoor Kübariku pealt.

«Kas sa neist kedagi tundsid? ... Kas sa mõne nägu mägid?»

«Ei!» raputas Kübarik pead.

«Ei tundnud ta kedagi,» tõendas Adarja takka. «Sest pime ju. Ja kaks metsavenda ei teinud häältkki... Mina aga arvan küll, et omade inimeste käsi siin mängus oli. Sedasi ma arvan jah — kust nad teadsid, et meil maid ümber jagada tahetakse? Ega see muidu niisama Mas-laki kõrvu jõudnud! Keegi ikka suskimas käis. Muudkui laka ja rääkis ära! Keela ja kaitse — veel üsna hiljaku pidi ta seal käima! Sest millal's see oligi, kui jaotamise-juttu veeretama hakati! ...»

«Ja vististi mõni nende mestist, kellel maakorraldus vastukarva,» lisas Šabeta.

«Nonäh, vististi küll! ...»

«Keda te arvate?» poetas Šabeta usalduslikul ja sõb-ralikul toonil talle küsimuse.

Kübariku eide pilk tuhmus.

«Kui ma ütlen, siis ma valetan — hingestki ei tea. Pole ise näinud, mismoodi sa's näpuga näitad. Pole nägijat, pole ka tegijat...»

«Keegi peab nendega ühendust, fakt. Aga kes?» jät-kas Šabeta omasoodu.

«Ei tea ütelda, pole kedagi teolt kätte saanud...» Püüdes kartlikult ukse poole, õiendas ta ennast üsna Šabeta kõrva juurde ja sosistas: «Räägitakse Rähn-Vassili kohta, kes küla teises otsas, et tema olla teed näidanud! ... Olnud teine sel õhtul Tšarnuška Han-naga! ...» Ja tõmbus kohe tagasi ning seletas igaks juhuks laia häälega: «Pole midagi näinud, ei tea hin-gestki! ...»

Andes mõista, et kõik on räägitud, upitas ta end pingilt püsti ja ütles veel:

«Ainult et mis siin öeldud sai... olgu omavahel...»

«Oleme rääkinud...» lubas Šabeta.

Iialgi varem polnud Hannal nii raske, iialgi ei mäs-anud ta rinnus nii vastandlikke tundeid kui sel päeval miilitsamehega rääkides. Iseenda pärast ta ei kartnud, sest süda oli ju puhas ning ta teadis, et teda oli kutsu-

tud siia tunnistajaks. Kuid Hanna kartis Vassili pärast. Esiotsa ei puudutanud Šabeta Vassilit küll ainsagi sõnaga. Ta päris, missugused need metsavennad olid, kuidas nad välja nägid, mis häälega rääkisid, mida tegid, kuid Hanna mõtles kogu aeg sellele, et praegu seisab kaalul Vassili saatus. Mida ta küll ütleb miilitsamehele?

«Nii et tol õhtul olite te Dzjatsel Vassiliga...» ütles Šabeta, kui Hanna oli kõik ära rääkinud. See polnudki küsimus, vaid otsekui kellegi teise sõnade takkatõendamine.

Hanna noogutas pead.

«Ja te ei oodanud kedagi, teil ei olnud üldsegi metsavendi mõttes?... Nemad aga hüppasid äkki välja ja tulid kõhe sinna, kus te olite? Otseteed just sinna? Mismoodi nad teid nõnda ilma pikemata üles leidsid?»

«Ei tea... Me oleme seal palju kordi käinud...»

«Ütleme, et teid seal vahel nähti. Ütleme, et mõni, kes ise tahtis kõrvale jääda, juhatas nad teie juurde...»

Hanna vastas õhinal:

«Seda arvan mina ka! Keegi näitas kätte, tõi nad sinna!... Oma nahk kallis, siis saadeti võõras turule!...»

«Kes see võis olla?»

«Hingestki ei tea...»

«Mõistatuslik lugu... Segane lugu...» pomises miilitsamees mõtlikult. Ta vaatas teravalt Hannale otsa. «Üks võimalus on olemas, pealegi väga lihtne. Et Dzjatsel Vassil... ise... neid seal ootas!»

«Tema? See on küll ümberpea jutt!...»

«Võib-olla määras ta ise neile kohtamise!»

Ärritatult, välkuvail silmil hüppas Hanna püsti.

«Tema ise... Natuke puudus — ja ta oleks maha lastud!... Kui veel natuke, poleks teda enam elavate kirjas!... Mis te räägite!...»

«Aga tema ju oli see, kes nad sinna viis?»

«Ma... ei tea, mis pärast sai...»

«Kas olete ammu tuttavad?»

«Pätsisime seltsis liivakookegi!... Pered ju — viska kiviga!...» Ja Hanna purskas ägedalt: «Ei ole tal nendega midagi tegemist, nende kõriloikajatega! Mina tean! Uskuge mind!...»

Erutusega ja lootusega rippus ta pilk Šabeta suu küljes, oodates tema sõnadest õiglast otsust. Oma südames oli Hanna kogu aeg kindel, et Šabeta ju peab teda uskuma, peab uskuma Vassilit, ta ometi näeb, et ei valelata...

«Ta ei ole halb... Hea poiss on...»

«Kõik on head,» ütles Šabeta umbusklikult, laskmata ennast kõigutada. «Igasugu inimeste hulgast tuleb bandidite välja...»

Ta tõusis sõrmenukkidega kõvasti vastu, lauda trummeldades püsti ja lõpetas ähvardavalt:

«Pole viga, saab ära klaaritud! Vaatame veel seda asja!»

Kui Hanna Šabeta juurest välja tuli, valutas ta süda kohutavalt Vassili pärast, kes tundus jälle kõige kallima inimesena ilma peal. Ja samal hetkel silmas ta trepil poissi ennast. See norutas süngelt istuda, oodates viat, millal miilitsamehe ette kutsutakse. Õrnuse- ning kaastundepuhangu mõjul, mis ainsa hetkega haaras kogu ta olemuse, otsekui mingist lainest paisatud, midagi kuulmata-nägemata, millelegi mõtlemata sööstis ta Vassili juurde.

Ent samas vajusid ta käed lõdvalt rippu — nii tigea pilguga vaatas Vassil ta otsa. Huuled triipu koos, pööras poiss järsult talle selja ning astus otsustaval sammul võõrusse — nagu inimene, kes on kõigeks valmis.

«Minu vastu oli kah sedasi,» rääkis käskjalg Punane Andrei, kes aia ääres plotskit tõmbas. «Tuli ja muudkui niidelda istus, ja et ühtki sõna... Haub midagi mõelda...»

«Süda vaevab...»

Pikaldasel sammul astus Hanna trepist alla ja pöördus tänavale.

Kui Vassil sisse tuli, seisis Šabeta laua taga püsti. Otsakohe libistas ta oma valvsa pilguga noormehest üle. Vassili silmad põrnitsesid karedate sakkus juuksetortide varjult altkulmu, raskemeelse pilguga, ta ilme oli morn, linane särk rinna eest lahti, kodukootud püksid pruune poripläritsakaid täis, ja kõik see jättis Šabetale kuidagi vaenuliku ning metsistunud mulje.

«Kas relva on?» küsis Šabeta niisuguse tooniga, et siin nalja ei mõisteta.

«Mis?»

«Nagu ei saaks aru! Kas relva on — püssi või nagaani?»

«Pole...»

«Mihuke larhv, täitsa bandiidi nagu ees...» käis Šabetal läbi pea. «Ja silmad — mingit sotti ei saa! Nagu udu sees teised... Ja üks üht, teine teist karva. Täitsa isesugused! Nagu polekski ühe ja sama inimese silmad. Üks nagu pisut pehmema vaatega, aga teine must, põleb kui kiskjal hundil...» Ja sealsamas tekkis tal umbusk selle põrnitseva noormehe vastu.

«Mis sul taskus on?»

«Luisk...»

«Võta välja. Näita... Seisa seal!»

Šabetal oli miilitsateenistuse vältel nii mõndagi ette tulnud, ka kõiksugu ootamatusi, seepärast oli ta nüüdki kõigeks valmis. Selline harjumus pidigi tal tekkima, sest alati sõitis ta üksinda ringi ja kandis üksinda vastutust kõige eest, ka oma tegude eest, mille asjaolusid ei teadnud teinekord sugugi ette aimata. Ettevaatus pole sellistel puhkudel iialgi kurjast.

Tõesti ilmus poisi kätte tavaline luisk. Šabeta käskis luisu ära anda, pani selle enda ette ja istus.

«Misjaoks see kaasas on?»

«Kõhutasin püssi... Unus ära panna...»

Ootamatult rabas Šabeta teda järsu küsimusega:

«Millal sa viimati metsas käisid?»

«Kus metsas?»

«Ei maksa lolli mängida! Seal, kus bandiidid!»

Kahtlusaluste ülekuulamisel tavatses ta ikka ootamatute küsimustega rabada ja jõhkrat tooni tarvitada. Sellistel puhkudel märkas ta terane pilk tihtipeale mõndagi. Kuid see noormees ei pilgutanud silmagi, vaid muutus veelgi okkalisemaks.

«Pole kuskil käinud.»

«Ja ei käinud ka öösiti neile teed juhatamas?»

Vassil vaikis.

«Miks sa ei vasta?»

«Mis siin vastata... Teate isegi...»

«Teame. Kõike teame. Ja parem sulle, kui ilmaaegu

udu ei aja. Niikuinii ei aita see midagi... Kaua sa nendega mehkeldad?»

«Kellega?»

«Noh, ära tee lolli nagu pähe! Maslaki kõrilõikajatega!»

«Ei mina neid tunne...»

«Kuidas siis ei tunne, kui — käisid teed näitamas?!»

«Oleks sind püssitoru ette pandud...»

«Nanah, ära tule kirvega kurgi püüdma! Pole ma sinu sõber, pole sinuga seltsis karjas käinud!... Tean juba, mis mehed te olete! Niipea kui vahele jäävad, on vagad tallekesed valmis... Kae imet — pandi püssitoru ette!»

Vassil ei hakanud vastu vaidlema. Pole mõtet sõnu kulutada.

«Mitu neid oli?»

«Viis tükki vist...»

«Vist!... Kes need olid? Nimed!»

«Mitte siit kandist. Võõrad...»

«Ah varjata tahad või? Mõtled jälgi kaotada? Kes seal olid?»

«Ütlesin ju, et mitte siit kandist...»

«Aina hullemaks ajad oma asja! Mis sa vingerdad!»

Vassil ei ütelnud midagi. Kannatamatult tantsisid Šabeta sõrmenukid vastu lauda.

«Mis nad rääkisid...»

«Midagi...»

«Käskisid?... Võtsid püssitoru ette — ja kõik?»

Vassil noogutas pead.

Rohkem Šabeta ei küsinud. Ta otsis luitunud pluusi rinnataskust pliiatsi, võttis ette tüki käkrunud kollast paberit, ja lastes paista, nagu hoiaks kogu aeg Vassilil silma peal, hakkas midagi kirjutama. Teab kui suur kirjamees ta nähtavasti polnud, sest vaevaga veetud tähed olid üsna kõverad ja konkslikud.

«Nii, kirjuta protokollile alla!» pistis Šabeta paberi Vassili ette.

Vassil võttis pliiatsi, kastis söe süljeseks ja kummar-
dus kirjutama.

«Kas siia, kõige alla või?»

«Mis sa siis kirjutama hakkad, kui pole lugenud?»
vaatas Šabeta karmilt ta peale.

«Ükspuha... Ei mõista niikuinii...»

«Kirjaoskamatu?»

«Peaaegu...»

«Nojah, protokollile allakirjutamiseks on kirjaoskamatu, aga kui bandiite mööda küla vedada, siis tarkust maailm... Protokoll — see on ülekuulamise kohta, kus minu küsimused ja sinu kostused kirja pandud. Selge?»

«Selge...»

«Siin on kõik faktiliselt. Ilma keerutamiseta... Või peab ette lugema?»

«Pole vaja.»

«Selline on kord... Aga tühja kah, kirjuta alla!»

Vassil kirjutas nime alla ja ajas end kergendatult sirgu. See jutuaajamine oli talle olnud väga vastumeelt, pealegi oli tal töö käsile jäänud, seepärast tundis ta head meelt: allkiri antud, kogu krempel kaelast ära.

«Kuhu nüüd?» peatas teda Šabeta ja tõusis samuti püsti.

Vassil ei taibanud kohe, mis Šabeta küsimus tähendab, ja vastas rahulikult:

«Kuju.»

«Kuskile ei lähe.»

Ta käskiv toon pani Vassili jahmuma — see oli nii järsk. Šabeta ei lasknud teda uksele ja pööras sõrmenukkidega kõvasti vastu aknaraami. Varsti tuli tema koputuse peale viivitamisi sisse Punane Andrei.

«Lähed ruttu tema koju,» — Šabeta tegi peaga liigutuse Vassili poole — «ja ütled... Kes tal seal kodus on?»

«On nii-öelda vanaätt Dzjaniss. Ja ema...»

«Ütled ta emale, et tooks midagi selga panna...» Šabeta pilk peatus Vassili paljastel jalgadel, mida kättis kuivanud porikarp. «Mingid jalavarjud. Ja leivakott.»

«Leivakott?» kordas Punane Andrei küsivalt ja vajutas suu triipu kinni: nõndaks siis! Kuidagi iseäraliku pilguga tunnistas ta Vassilit.

«Jah, leivakott. Ja kähku!»

«Nagu jõuan... Ääh!» Tusaselt kratsis Punane Andrei kuklatagust.

Kui ta välja läks, jäi Šabeta ukse juurde ja käskis poisil istuda. Vassil ei istunud, kogu aeg pöörnitses ta

Šabeta altkulmu pilguga, tighedalt ja kahtlustavalt. Ta silmis paistis veel kahevahelolekut — ehk on see ainult paha nali?

«No mis sa jõllitad?» ütles Šabeta tõredalt. «Või tahad ehk putku pista?!»

«Ei...» Ja äkki pahvatas Vassil hirmunult, otsekui laps: «Kus kohta siis?»

«Lähed Juravitšosse.»

«Ega... ega ometi vangi?»

«Kuhu siis mujale.»

«Aah...» Vassil vajus ainsa hetkega lössi ja istus.

Šabeta silmitses teda uurivalt, otsekui tahaks läbi näha. Aga Vassili praeguse käitumise järgi oli raske kindlalt midagi otsustada, sest kõik, mis ta oma südames tundis, oli sel hetkel niivõrd paksu katte taga. Ei hirmu ega kahetsust, ei mingit lootust ega armupalvet paistnud ta tuimast, külmalt kivinenud näoilme.

«Nagu puupakk,» mõtles Šabeta. «Silmagi ei pilguta. Igavene juurikas, nagu näha...»

«Ära sa mul katsugi jalga lasta, kui elu armas,» ahvardas ta igaks juhuks. «Minu käest pole veel ükski hing minema lipsanud. Sihukest asja ära ootagi!...»

Vassil ei lausunud sõnagi. Sellest hetkest peale, kui öeldi, et kojuminemist enam pole — aga samal ajal oli ju tekkinud nii kindel lootus, et kõik õnnelikult lõpeb —, oli ta hinges tõepoolest kõik otsekui ära närbunud ja kivinenud. Praegu oli ometi käes üks ta elu välgemaid silmapilke, mil oleks pidanud kisendama õnnetuse ja häbi pärast, mis nõnda armutult olid kõik lootused segi paisanud, aga imelik küll, ta ei mõtelnud millelegi, millestki ei tundnud ta kahju, ta karestunud hinge oli laskunud masendav, tuim tühjus.

Ta tundis, et kõik inimesed on tema vastu vaenulikud ning hoolimatud ja tema elab-liigub nende seas täiesti üksinda, süda täis samasugust tuimust nagu kõigil teistelgi. Ei olnud tal kellestki kahju, ei läinud talle keegi korda. Isegi see, et kuskil on kodu ja ema seal vististi pisaraid valab, ei liigutanud teda karvavõrdki. Miski asi ei suutnud Vassilit välja rebida praegusest tuimusest ja osavõtmatusest.

Ema tormas uksest sisse lõõtsytades, surmani ära ehmatatud. Vassil tundis ta jalaastumisest ära juba siis,

kui ta võõrusse tuli, aga ei liigutanud oimugi. Isegi siis jäi ta mornilt ja endassesüvenenult kõssitama, kui ema, kel leivasekike ja viisud käest maha varisesid, halades ning hädaldades poja juurde sööstis ning temale ahnelt, erutatult kaela langes.

«Vassil-kullakallike, armas pojuke... Kuhu sind ometi viiakse? Mispärast? Mis süüd sa tegid, mu lapsuke?...»

Jahedalt, ükskõikse näoga nagu kogu aeg, lükkas Vassil ema eemale.

«Mille eest me ta pokri pistame, seda peaks ema paremini teadma,» ütles Šabeta karedalt. Siis küsis ametlikul toonil: «Kas kõik asjad on siin?»

«Kõik, mis kästi,» vastas Punane Andrei, seistes nukralt ukse kõrval, pikk-kuub üle käe.

«Kõik,» noogutas ka ema nutuga võideldes.

«Andke tema kätte.»

Ema korjas viisud ja sekikese põrandalt üles. Kui Vassil hakkas tulitanud jalanartse mähkima ja viisupaelu siduma, vaatas ema sõnatult pealt ning ainult nuuksus kramplikult, pühkides jämedate pragunenud sõrmedega silmi. Kui viisud jalas olid, hakkas ta rääkima, mida oli tema jaoks kotti pannud: päts leiba oli seal ja kurke. Aga Vassil ei kuulanud, läks Punase Andrei juurde ja võttis pikk-kuue.

«Oleksid selle toonud, millega tööl käisin,» ütles Vassil, visates pikk-kuue õlgadele. «Pole kosjaminek, et peaks uus...»

Need olid ainsad sõnad, mis ta siin ütles.

«See ju nagu sõelapõhi, pojuke. Auk augus kinni...»

Vassil heitis pilgu miilitsamehe poole, oodates käsku. Aga kui Šabeta, kellel ametitask juba üle õla, andis käsu väljuda ning Vassil rahulikult minema hakkas, haaras ema uuesti poja ümbert kinni, halisedes ahastuse ja meeleheitel:

«Oh sa mu lootus ja tugi, mu südamerõõm, mu lohutus!... Pead siis sina üksinda!...»

«No mis see'nd olgu, ei saa kah, ilma et...» mõtles Vassil pahaselt kulmu kortsutades. Ema märkas seda, sai vist etteheitest aru ja jäi pisut vaiksemaks.

«Oleks varem pidanud nutma,» ütles Šabeta juba

hääs. «Kui teda kasvatasid. Oleks pidanud õppust andma, et ausalt oskaks elada...»

Vassililt pilku pööramata sidus Šabeta varbaia küljest lahti oma madala kõrvi hobuse — see oli sadulani poriga koos.

«Noh, marss minema!» kamandas Šabeta.

Vassil nagu ärkas korra, hellalt ja haledusega vaatas ta ema peale — mismoodi ta siin küll üksipäini toime saab, abilistest üks vana ja vilets, teine noor ja nõder! Tundes südames valusat pistet, ütles ta emale:

«Memm, jää parem siia!»

See nokutas pead, võideldes pisaratega.

Mööda tänavat minnes nägi Vassil inimesi väravail seisvat ja akendest vahtivat. Jälle oli talle kõik ükspuha, ta sammus edasi liikumatu, kivinenud näoga, ei pannud kedagi tähele, nagu oleksid nad kõik võnnuvõõrad. Tänav lainetas sopast, jalad vajusid sügavale paksu mutta. Oleks pidanud aiaäärsele jalgrajale minema, aga ta ei hoolinud, plartsutas igalt poolt otse.

Omast kodust möödudes nägi ta vana Dzjanissi, kes oli väljas ilma ülekuueta ja paljapäi, nägi Valodzkat põnevalt, isegi lõbusa näoga vahtivat, aga Vassil ei teinud nendestki välja. Kõik ujus nagu udu sees, polnudki nagu ilmsi, nii et ka ise veel ei suutnud uskuda. Kõik see tundus nagu ebatõenäoline: tänav, sopp, tema ise, kes nüüd on vang, ka Šabeta, kes visalt ta kannul käib, talutades varruseidpidi hobust, ja isegi vanaätt seal...

Ainuke, kellele mõeldes Vassili tuimus kadus, oli Hanna. Ehkki äärmiselt rusutud ja kõige vastu ükskõikne, märkas ta juba kaugelt tüdruku ärevlevat kogu. Ouevärav oli lahti ja postist kinni hoides vaatas Hanna, kuidas Vassil tuli, ootas teda suure kärsitusega. Ent Vassiliga sündis midagi mõistmatut. Ta ise ometi ootas Hannat, tahtis lahkumishetkel viimast korda talle silma vaadata, olgu see kui tahes valus, aga nüüd tundis ta korraga südames kibedat torget, kiuslikku kahtlustust. «Seisab teine seal, vahib nagu imetempu!... Vahtijaid veel vähe või!...» Meenus, kuidas ta pahaselt oli ütelnud: «Mine minema!» — ja tigidalt, isekalt kiskusid kulmud kortsu, silmad pöördusid mujale ja jäid põrni-tema jalge all leemetavat külma soppa. Nõnda jõudiski

ta Hanna kohale, kordagi enam tema poole vaatamata, ise täis kiuslikku kättemaksuhimu ja tighedust.

«Vassil!...» jooksis Hanna äkki väravalt talle vastu.

Vassil seisatas ainult üheks hetkeks, tõstis talle kor-raks pilgu, kuid kogus ennast sedamaid ja plartsis ras-
kel sammul edasi.

«Vassil... mina pole süüdi!...»

Vassil ei vaadanud ta poole ega vastanud, tehes, nagu poleks kuulnudki. Natuke maad läks Hanna talle järele ja jäi siis maha. Sõnatult, siin-seal libastudes, vantsis Vassil läbi sopamere külast välja, kust põhjatu tee viis läbi soo, teadmatusele vastu.

NELJAS PEATÜKK

1

Kui Vassil oli mööda läinud, pöördus Hanna viivita-matult õue tagasi. Temal kui võõrast perest tüdrukul polnud sünnis poisi sabas joosta, veel enamgi, isegi pikalt järele vahtida ei tohtinud, sest Kuranis arvati seda tüdruk lapsele suureks kõlvatuseks. Ligi pool küla-rahvast oli tänaval ja vaatas, kuidas Vassil läks, nii et nähti Hannatki, ja just Hannal tuli eriti pidada seda kirjutamata, aga vankumatut seadust.

Vassili juurde jooksmisega oli ta seda seadust juba niikuin rikkunud, pealegi paljude inimeste silma all. Nüüd aga pidi eksimuse nende ees kuidagi heaks tegema, näitama, et ta pole ei tea kust riisunud, vaid oskab iseendast, kaasinimestest ja nende tavadest lugu pidada. Ja ta läks koduvärvast sisse rahuliku näoga, pea väarikalt püsti, läks nõnda, nagu oli kombekohane. Kordagi ei pööranud ta pead ega heitnud pilkugi sinna-poole, kuhu Vassil viidi. Ja tõtt öelda ei tahtnudki Hanna enam Vassilile järele minna ega tema poole vaa-data. Sest kuidas küll oli Vassil teda kohelnud, mis-moodi vastanud tema avalatele tunnetele — see oli ju teotamine kogu küla nähes! Üle õue minnes kandis ta südames esialgu ainult suurt solvamistunnet.

Võõrasema oli toas ja segas põrsastele lobi. Hanna

mõtles: asi seegi, et ta vähemalt tänaval ei olnud ega näinud. Võõrasema riibus punetavate käte küljest kar-tulised maha, ajas end sirgu ja nähvas Hannale käski-valt.

«Bäh, vii ette...»

Aga kui Hanna vitsiku võttis, ei suutnud eit siiski oma pahameelt endale pidada ja turtsatas järsku:

«Häbi sul pole!... Poisi kaelas ripneda, teiste silma all...»

«Siiski nägi ära,» mõtles Hanna. «Vahtis aknast... Igal pool peab ta ninapidi olema!...»

«Kes see ripnes? Kes?...»

«Ma nägin ju!... Ja tema — kah paras jõhkam! Pöö-ras näo ära, lausunud sõnagi!... Ennast täis nagu teab mis härra!...»

Hanna tõmbas kähku ukse enda järel kinni — niikui-ni süda valu täis, pista või tõnnima.

Põrsastele lobi ette kallanud, seisatas ta mõtlikult lauda räästa all ega osanud midagi peale hakata. Tuppa minna enam ei tahtnud, sest muidugi hakkab võõras-ema seal jälle näägutama. Ta vaatas rehala poole: isa oli rehalas või kuskil seal lähedal, sest väravad seisid lahti.

Ta leidis isa rehalast. Higist märg linane särk seljas, hõredavõitu hallisegused juuksed ohteid täis, seisis ta põlvili keset rabamispõrandat, laapides laialt ja ühtla-selt rehelas naga — oli käsil vilja tuulamine. Varid ja tühjad pead sabisesid peaaegu ta põlvede ette maha, terad aga lendasid vilkal rabinal kuldkollase kerkja joana liuska pikergusse hunnikusse. Isa oli väsinud, sõnagi lausumata ja tuimalt vaatas ta korraks Hanna poole ega pidanud hetkegi vahet — kaapas ühe lasna-täie teise järel ja loopis keset rehepõrandat seisvale, hunnikule.

Midagi küsimata hakkas Hanna talle appi. Ta tõmbas aganad seina äärde, tõstis õlekood kenasti kokku ja püh-
kis kus võimalik rehepõranda luuaga üle. Ta töötas kibedasti, rehala oli jahe ning vaikne, ainult varblased katuse all säutsatasid aeg-ajalt, — ja siin andis ta mee-
lekibedus ja kurbus mõneks ajaks järele. Ka taat, hea taat, vagur ja väsinud, kellele vist ükski mure peale ei hakka, oleks nagu teda oma ligiviibimisega lohutanud.

Hanna jäi rahulikumaks ja hakkas juba arvama, et ega temale polegi nii hirmsat ülekohut tehtud ja et Vassili õnnetuski pole nii suur, nagu oli paistnud. Vassilit muidugi kinni ei panda. «Viiakse moe pärast korraks Alešnikisse, teiste hirmuks, et targemad oleksid, siis lastakse tulema... Nojah, võib-olla kärgitakse natuke, et enam teed ei näitaks, võib-olla peab sõna andma, et ta võsavillemitega iial enam tegemist ei tee... Nad peavad ju aru saama, et ta tegelikult süüdi ei ole. Küllap lastakse lahti!...» Ja siis — las aga tuleb näole, küll talle sõitu tehakse! Jaa, saab talle näidatud, kõik patud meeles peetud — kaua peab ta Hanna järel jooksuma ja lunima, enne kui ülekohus unustatakse ning andestatakse. Sihukest alandamist ei kingita nii lihtsalt, eluaeg saab nina peale hõõrutud, kahetsemine peab kibe olema...

Märkamatult oli rehe alla hiilinud hämarik, kuid isa ei tõusnud põrandalt, tahtis vist kõik ära tuulata. Ainult natuke oli veel järel, videvik aga tihenes üha ja vanamees tegigi Hanna tahtmist — pani lasna ära ja upitas end vastumeelselt püsti.

«Raasike veel, ja olekski valmis, kuripatt... Kamalutäis ehk ongi...» pomises ta pahaselt.

«Eks sa homme lõpetad... Kao ta kuhugi...» lohutas Hanna.

«Ei kao küll. Aga mismoodi sa lähed, kui käsil...»

Ta lükkas väravad pärani lahti, et rehe all paremini näeks, ja võttis koti. Hämaravõitu küll oli, aga nad ajasid tuulatud vilja kotti. Isa oleks käsikaudu veel põrandagi puhtaks pühkinud, aga siis tuli Hvedzka ja kilas:

«Kohe sööma! Emm ütles, et runnakud jahtuvad ää!»

«Silmapilk tuleme!»

Isa asutas end vaikides minekule — võttis seina äärest mütsi ja pikk-kuue, tatsas rehala ette. Väravad vajusid käginal kokku.

Ohtulauas piilus Hanna üksijäri rahutult võõrasema poole, kartes, et küllap ta hakkab jälle Vassilist. Ja eks olnudki — ei suutnud võõrasema kuigi kaua suud pidada, pillas nagu muuseas:

«Rähn-Vassil viidi kinni...»

Isa vilksas vaid korraks Hanna poole. Kuid ei lausunud ühtki sõna.

«Babeta viis. Alešnikisse...» katsus võõrasema veel kord jutuotsa üles võtta, aga seekordki jäi Tšarnuška suu lukku ja naine ei rääkinud enam. Hanna tuju läks paremaks.

Siiski kartis ta, et võõrasema uuesti selle masendava sündmuse ümber keerutama hakkab. Enam ei suutnud Hanna laua ääres istuda. Kähku sõi ta viimased suutäied, lõi pühapildi poole pöördudes rutakalt risti ette ja tõusis. Teisi riideidki selga tõmbamata läks ta ukse poole.

«Kuhu sa lähed?» peatas teda võõrasema.

«Kuhugi. Korraks küla vahele...»

«Ei ole ta tagasi.»

«Lähegi tema pärast.»

Ukselink klõmpsatas ja Hanna libises õue. Sisemiselt kõhevil, meeled hergad, tõttas ta tanumale, tundes, nagu jälgi keegi tema minekut. Tahtlikult hoidus ta vaatamast nende mõlema roigasaia poole, mille ääres nad eile olid viibinud, ja katsus peletada pealetükkivat mõtet: ehk on Vassil seal, ehk on ta tagasi? Millegipärast oli ta kogu aeg päris kindel, et poiss on seal, on tagasi ja passib nüüd Hannat. Tahtmatult ootas ta Vassili hoiget ja mõtles, mismoodi temale kogu külarahva ees osaksaanud kibeda alanduse eest kätte maksta.

Ta lausa sundis ennast, et mitte sinna roigasaia poole vaadata, kuid lõpuks ei suutnud enam ja — vaatas siiski. Seal aga polnud kedagi!

Kuid kohe sundis ta end rahulikuks: see ei tähenda veel tühjagi, Vassil võis ju lihtsalt hiljaks jääda. Kavarem oli ta mõnikord hilinenud, täna aga pealegi sihuke hull sekeldus — hobune ju söötmata, kodune värk tahab hoolt-muret. «Lähem Hadoska poole,» mõtles ta tanumale tulles, mõtles küll nõnda, aga ise ei tahtnud sugugi Hadoskat näha, vaid hoopis Vassili elupaika, Vassili taret, Vassilit ennast. Ta ise arvas, et tahab Vassilit näha lihtsalt sellepärast, et veenduda tema kodusolekus, mitte sellepärast, et ta Vassilist puudust tunneb, tema järele igatseb.

Vassili õu oli nukralt vaikne ja tühi. Majagi lösutas pimedas murelikult ja tummana, polnud sealt kuulda kõnekõma, polnud valgust akendes. Hanna küll sisse ei

vaadanud, aga kõik tundus elutu, nagu poleks seal hingelistki.

Hannale tuli meelde Valodzka: jah, tema võiks küll aidata! Peaks temaga praegu kokku juhtuma, küsiks, kas Vassil on tagasi. Muidu, kui tarvis polnud, oli Valodzka ühtelugu jalus, päevad läbi mängis ta Hvedzkaga Tšarnuškate pool, toas või õuel. Aga just nüüd pole teda kuskil näha ega kuulda. Mis siis, kui õige läheks ja ütleks Hvedzkale, et kutsugu ta õue? Juba tahtiski Hanna koju tagasi minna, et Hvedzka üles otsida, kuid samas loobus sellest mõttest: seal oled jälle võõrasemaga silm silma vastu! Ja vaevalt et võõrasema Hvedzkat nii hilja kuskile lubab. Kui aga lubabki, siis kindlasti hakkab hiljem Hvedzka käest pärima ja uurima, mida temast taheti. Seda kartis Hanna kõige rohkem. Kõik, mis Hannal Vassiliga oli, nende öised sosistamised roigasaia ääres, nende unelmad ja mõtted täis südameelevust, kõik selle hoidis ta ujedalt ja kadedalt iseenda teada — see oli kallis, puutumatu saladus. Sellest saladusest ei tohtinud teada ükski hing, kõige vähem võõrasema. See, mis oli juhtunud päeval, kui ta äkitselt reetis oma saladuse kogu külale, sundis teda veelgi ettevaatlikumaks.

Siis meenus, kui tagedalt Vassil viimati oli talle vastu vaadanud, ja jälle kustus tuluke südamest. Uuesti valdas teda väljaelamata solvangu kibedus. Ja nõnda, meelekibedusega, süda täis rusuvat rahutust ja pahu eelaimusi, läks ta Hadoska poole.

Hadoska aknal väbises ahjus lõkendava tule helkiv kumendus. Hanna surus näo vastu klaasi, et vaadata, kas sõbratar on kodus, ja hõikas:

«Hadoska!»

Tema hääle peale libises ahju eest lähemale tume kogu, kostis ema vastus:

«Pole kodus... Kes see on? Hanna või?»

«Jah, mina... Kus ta on?»

«Oh jumal teda'nd teab! Pistis kuskile lusti pidama...»

Hanna poleks tahtnudki minna Hadoskat otsima tüdrukute lõbusatest kampadest, kes siin-seal muldrikel või aiaäärsetel puupakkudel sädistasid ja lõkerdasid — viimasel ajal polnud nad Vassiliga palju poiste-tüdrukute

hulgas käinud ning vististi pannakse tema tulekut väga imeks. Mine tea, hakkavad isekeskis sosistama, Vassilist rääkima. Ja kui Vassil tagasi ei ole, on kurjad keeled varmad süüd mõistma: ei jõutud poissi veel külast äragi viia, aga tüdruk jookseb juba teiste kampa!

Aga tühja, rääkigu, mis heaks arvavad; kes inimese suud saab lukku panna, kui keel kiheleb. Või tal siis tarvis igaüht kuulata, paljugi mis kokku padratakse! Misjaoks peaks ta üksinduses norutama, teadmatuses pilnlema, taevatähtede järgi Vassili saatust mõistama? Olema üksinda oma südamevaluga, oma solvangu ja häbiga, mida unustada ega kustutada ei saa? Ja pealegi, kui tõtt ütelda, ei otsitagi praegu mingit poissi — neid ta lausa vihkab nüüd —, vaid oma sõbratari. Otsib Hadoska üles, kutsub ta kohe kaasa ja nad lähevad kahekesi teiste seast ära — küll siis võib kõike pärida, mille pärast süda vaevab...

Poiste-tüdrukute vadistamine kostis pimedusest üsna ligidalt, Kübariku maja juurest palgihunnikult. Hanna teretas võimalikult rahuliku häälega ja tarbetu lõõpimise ärahoidmiseks küsis tõsiselt, nagu tahaks näidata, et ei luusita ilmaaegu, et tal on rutt:

«Ega Hadoskat siin pole?»

Hadossi-nimelisi tüdrukuid oli Kuranis mitu, aga Hadoskaks kutsuti ainult üht. Selle ilusa hellitusnimega nagu oleks tahetud teda teiste hulgast esile tõsta.

Vastuseks kiljatas Hadoska rõõmuga:

«Oih, Hannake! Tule siia!»

«Tule sina! On sulle midagi ütelda!...»

«Ütle siin, kõrva sisse! Tule!»

Ka üks teine tüdruk kutsus sõbralikult:

«Istu aga maha! Ära põlga meie seltsi!...»

«Ole'nd ikka: millal ma põlanud olen?...»

«Tule siis kampa!...»

«Pole aega...» kohmas Hanna ebalevalt. «Ema ootab ja...»

Ülemeelikult naeris keegi poiss:

«Kõigil meil emad ootavad!»

Tüdrukudki lagistasid naerda. Ja lõbusa naeru saatel läks Hanna Hadoska juurde ning istus tema kõrvale.

Alles äsja olid poisid-tüdrukud vahtinud ainult Hannat ja püüdnud tema sõnu, aga nüüd järsku ta nagu unustati ära ja hakati ajama omi jutte. Märgates, et kellelgi tema vastu suuremat huvi pole, tahtis Hanna juba Hadoskal ümbert kinni võtta ning talle südamel kripeldava küsimuse kõrva sosistada. Ent seal embas Hadoska teda kõvasti-kõvasti ja ohkas haletsevalt, sügavalt kaastundliku häälega, mis lõi nagu nuga südamesse:

«Vaesekene... Oh sa vaene Hannakene... Sind õnnetat küll...»

«Nii et ei ole teda, ei tulnud Vassil tagasi,» mõistis Hanna ja sealsamas meenus talle uuesti, kuidas Vassil mööda tänavat läks — kellelegi pilku heitmata, kõigist hüljatud, plartsis ta vihaselt läbi sopa... Meenus Šabeta, hobune varruseidpidi käekõrval, meenusid inimeste näod — nad nägid ju kõike pealt, Vassili kui ka Hanna häbi. Jälle uhkasid temas meelekibedus ja kurbus, häbi ja valu, varjutades kõik muu... Miks küll kõik nii sampsu pidi minema?

«Pandi ikka kinni?» küsis ta sosinal Hadoskalt, nagu ei usuks veel.

«Viidi ära. Räägitakse, et Juravitsšosse...»

Enam ei pärinud ega rääkinud Hanna midagi. Polnud tahtmist ka millelegi mõelda — nii mõistmata oli see kõik, üksainus virvarr. Hulk aega ei märganud ta üldse, mis teised teevad, ei suutnud kuulata, mida räägiti. Viimaks kostsid otsekui kuskilt udusombust ta kõrvu mingid sõnad, need tungisid ta sügavasse meelemasendusse, äratasid millegagi tähelepanu, sundisid pead tõstma.

«Veel paergus aab ihukarvad püsti, kui meelde tuleb!...» kuulis Hanna. Tahtmatult, norguspäi, hakkas ta juttu jälgima. «Taat ikka logistab edasi, ise hirmust kange... Ja aina lõhub risti ette... Hambad tangis, huuled ei liigu... et täma, olgu taevaisa armuline, ei kuuleks, kuida palvet tehakse... muidu veel vihas-tab...»

«Mis jutt see on?» ei taibanud Hanna.

«Nõiamoor tulnud kallale,» sosistas Hadoska tasakesi,

hirmuga, vaadates rahutult pimedas ringi, otsekui kardaks, et äkki kuuldakse. Ta tegi ristimärgi. «Hoidku jumal, äkki juhtub veel kuulma!...»

Hanna sai sõbratari kartusest aru, sest ta teadis, et nõiamoorid ei kannata õige nimega nimetamist ja mak-savad selle eest kätte. Nõiamoorid tahavad, et neid posijateks kutsutakse.

«Posija?!» imestas Hanna. «Mihuke? Kas see Hvojenkast või?»

«See näh.»

«Värisime kogu tee kut haavalehed,» jutustas Küüru-Prosja. «Ep tea isegi, mismoodi me eluga metsast välja saime!... Ja mets — muidu polnud kippuköppugi, aga vahel nii kole, et... müürab ja ulub, nagu teaks surma... Ja ses müüramises kuulen, nagu koolja kolistaks kontidega... Muudkui tuleb ja tuleb just meie selja taga, päris kannul... Ja kolin... Ikka klop-padi-klõppadi... klop-padi-klõppadi...»

«Kole, kole!» hüüatas keegi tüdrukutest kabuhirmus.

«Kes teab, ju ta kuulis, et isa palvet teeb... Ju ta varemgi ära kuulis, kes teab, sestap vihale hakkaski, tuli hirmutama, konte kolistama... Aga kallale ei tulnud, või hoidis ehk palve eemale...»

«On nihukesi palvesi, et nii kui ta kuuleb, nõnda võtab üle kere värisema,» ütles keegi asjatundja toonil. «Ainult et peab teadma, seda palvet... Ja lugema, karta ei tohi, olgu mis tahes! Tema ju kimbutab küll, aga palvet kardab... Ei kannata... põrmugi!...»

«Aga hobune?» hüüti «asjatundjale» vahele. «Kapsis ikka edasi või?»

«Nonäh, ikka kapsis,» vastas Prosja. «Edasi kapsis!... Aga ise nagu meeletu! Tuigerdab kut purjus mees, vaata et kukub veel maha. Kõrvad lingus, lakk turris, silmad käivad aina vilks ja välks. Silmad teisel suured, hirmu täis mis kole!... Kuid tänu taevaisale, tuigerdas küll, aga kapsis ikka edasi! Ega me muidu poleks pääsnud!... Polnud seal pikka tükki — surm suu juures!»

«Tänage õnne, et hobust ära ei lummanud,» teadis «asjatundja» jälle rääkida. «Muidu aga on teinekord, et kui posija ta ära lummas, läheb hobune küll muudkui edasi, aga sugugi mitte sinnapoole, kuhu tarvis. Vahel

on jälle sedasi, et paistab küll, nagu läheks, aga ise'p
saa sammugi paigast! ...»

«Tänu jumalale, et palvet kuulis! Kuulis ja kait-
ses! ...» ütles Hadoska.

Vaiksest jutusuminast kõlas korraka imelustakalt ja
heledasti puhas poisihääl, täis varjatud pilget:

«Ah jumal? Kas teate ka, kus ta praegu on?»

Hanna tundis küsija ära: see oli Honja, hüüdnimega
«Ätti-mutti». Hadoska uudistas lihtsameelselt:

«Kus siis?»

«Narovljas, vallakirjutajaks!»

«Et pikne sind rabaks! Mis sõnnikut sa suust välja
ajad! ...»

«Tõsijutt, Narovljas! On teist seal nähtud! Ise ajab
küll valeks, kardab, et äkki tehakse töölt sõit sisse! ...
Sest pole proletaarsest soost! ...»

Poisil ei lastud edasi lõõpida — keegi vist pani käe
suu peale. Tüdrukute hulgas tõusis pahane sumin,
manati jumalasalgaajaid, sest kõik õnnetused külas ollagi
nende tegu. Oiendati, seletati, ja võttis tükk aega, enne
kui Prosja, kes jutustas nõia kimbutustest, uuesti sai
suu paotada.

«Saime koju ... Panime magama ... Taat peksab ikka
veel risti ette, ei saa ega saa rahu. Ja mina ka — nii-
pea kui korraks pimedusse vaatan, on ta kohe ees:
silmad kui söed, kiiskavad! Elav tuli! ... Oh hirm-
hirm!»

«Eks tulnud minu juurde sarajasse, küll ma sind
oleks toherdanud!» hüüdis Honja jälle vahele.

Poisid pahvatasid naerma. Nad naersid hulga valje-
mini kui enne, millal nende seltsimees julges jumalat
pilgata. Tüdrukud olid hingepõhjani puudutatud, et
nende sõbratarile nii ebasüüdsat asja öeldi, nad asusid
talle appi, algas lärmakas madistamine, lendasid teesel-
dud ähvardused ja kurjustavad etteheited, millega läbi-
segi kostis tüdrukute käte pehmeid matse vastu poiste
selgi.

«Õige mul heategija väljas!» põlastas Prosja.

Tüdrukud aitasid Prosjat, näägutades ja pilades
poisse. Aga naer polnud veel jõudnud vaibuda, kui sel-
lest lõikas läbi nii meeleheitlik kiljumine, nagu oleks
kellelgi nastik kaelaugust sisse libistatud.

«Ai-ai! Plikad!» Seejärel käis kellelegi kähku pliks-
plaks vastu kõrvu.

«Näh, näh, at sa ritsikas! ... Mis sa perutad! ...»

«Ai-ai! ... Appi! ...» Jänga Alena väänles naeru-
krampides. «Mis sa kõditad ... kurivaim ... põrgu-
line! ... Oih! Kuuled juba? Ära jända! ...»

«Pjatro! Kus kohast sa kutistad, et ta nii kangesti
naerab? ...» päriti poiste hulgast.

«Kus kohast või? Kes seda'nd teab ...»

«Ju sa selle koha ikka kätte said!»

Hannagi kuulis nende ohjeldamatut lõõpimist ja nääk-
lust, kuid ei teinud sellest välja ega poetanud ühtki
sõna. Muidu oli ta ise ju niisama terava keelega, armas-
tas pilgata ja näägelda, aga nüüd ta ainult kuulas pealt,
ainult vaatas kõrvalt otsekui suur inimene laste hulla-
mist. Muretu naer nagu ei jõudnudki ta teadvusse, jät-
tis täiesti ükskõikseks.

Hannal oli hea meel, kui naer lõpuks vaibus ja tek-
kinud vaikuses Hadoska lauluviisi üles võttis:

Sahisevad noored pajud,
mis ma istutasin ...

Ta alustas arglikult, üsna tasakesi — iga hetk oleks ta
lahke, mõtlikult nukker, praegu kohatultki kaeblik hääl
võinud naerupahvakusse mattuda, aga möödus silma-
pilk, teine, kolmas, ja ikka laulis ta veel. Laul küll ei
palsunud, mõni aeg olid kõik vait, nad otsekui kuulasid
või ootasid, nagu ei oleks teadnud-aimanud, miks küll
need noored pajud nõnda kaeblikult sahisevad. Nukrut-
sev viis, mis korraks oli õhtupimedusse haihtunud, tõu-
sis aga siis uuesti, nüüd juba paljudest suudest, valje-
mini, igatsevalt:

Kaugeid radu rändab noormees,
keda armastasin ...

Hanna hakkas teistega kaasa laulma, hakkas laulma,
nagu ikka oli lauldud, eriti sõnade peale mõtlemata, —
laul oli Hannale ammu-ammu tuttav. Aga nüüd tabas
ta juba esimestest sõnadest äkitselt sootuks uue, seni-
aimamata mõtte, nii südameomase, nii ängistava: kau-
geid radu rändab noormees!

Need sõnad äratasid jälle südames igatsuse ja valu, mis pitsitava lainena uhkas kurku...

Kaugel rändab, ei ta tule,
sõitis, kus Odessa...

«Sõitis... Viidi Juravitsšosse...» Äkki vallutas Hanna meeli piiritu kurbus, nii et ta jäi hoopis vait; huuled kõvasti koos, kuulas ta nüüd, nagu polekski see mingi vana laul, vaid tema enda valu, tema lein. Kui ta kaeblikul häälel uuesti lauljatega ühines, oli tunne, nagu ei laulakski ta nüüd nagu kõik teised, vaid nagu mõtleks valjusti, ajaks iseendaga juttu:

Nutke, silmad, sõstrasilmad, —
teile ei jää muud.
Kasakat ma armastasin,
siis kui paistis kuu.

Samas ilmusid külanoorte säbariku juurde kaks tumedat kogu ja trotslikult uljatseva, isegi ülilõbusaks pingutatud häälega hüüti laulule vahele:

«Kes siin keda armastab?»

«Kännukukk tuli kirema,» tundis Hanna tulija ära. Hadoska õlga, mis tema vastu naaldus, läbis samal hetkel erutatud võpatus.

«Javhim!» sosistas sõbratar õndsaliku häälega.

Teine tulija ütles vaikselt ja viisakalt tere õhtust. Hanna tundis temas ära Javhimi venna Stsjapani, kes Juravitsšos koolis käis.

Stsjapan seadis end tagasihoidlikult palgiotsale istuma, Javhim aga laskus ettepoole kooku ja hakkas vaatama, kes tüdrukutest siin on. Ta kutistas üht, tegi teise ees naljatades valju musuplaksu, käis rea korrast läbi, vaatas kõik istujad üle ja peatus Hadoska ees.

«Haa, Hadoskake-soskake! Kanepilinnuke!» vadises poiss lustakalt, nokkides tüdrukut ta näo pärast, mis oli täis tedretähne nagu kanepiseemneid.

«Olen, mihuke olen!» vastas Hadoska meelega tõrjuvalt ja rangelt, ise ootusest sulades.

Rahulikult ja enesekindlalt lõi Javhim talle käe ümber piha, siis aga silmas tema kõrval Hannat. Ta laskis Hadoska lahti ja ütles rahulikumalt:

«Haa, Tšarnuška kah siin! Võttis ikka tulla!»

«Ehk oleks pidanud küsima või?»

«Küsida pole midagi, platsi laialt! Jätkub kõigile!...

Aimult et hulk aega pole näha olnud, ei tea, miks...»

«Mis see sulle korda läheb? Või käis hinge peale?»

«Tõtt öelda, mitte väga.» Javhim naeris valjusti.

See polnud sõbralik naer ja Hanna tundis ennast puudutatud. Ta märkas, et tüdrukud ja poisid on vakka jäänud ja kuulavad neid. Kus Javhim iganes viibis, pandi teda tähele: oli tore poiss, käis, pea kuklas, teda austati ja kardeti, vaevalt küll et tüdrukutest keegi oleks sõandanud temaga sõnelusse astuda. Kuid teati ka, et Hannagi pole suu peale kukkunud. Kõik ootasid vaikselt, millega asi lõpeb.

«Minu silmad jälle käisid hommikust õhtuni ringi, et kas sina oled!» ütles Hanna mahedalt, varjatud õelusega.

«Noo? Oleks ma hingestki teadnud!» imestas Javhim samasugusel toonil.

«Kahju! Nii kangesti oleks tarvis olnud, et...»

«Kas tõesti? Misjaoks?»

«Varblaserajakad pidid vilja ää nokkima! Keegi oleks pidanud teisi hirmutama!»

«Rähni poiss ju — kas tema ei võinud?» salvas Javhim.

«Ei kartnud teda. Pole nihukest juuksetolkamit ees!»

Tüdrukute seas turtsatati naerda. Sai nina pihta! Tabavamalt poleks ta võinudki saada: Javhim oli oma juuksetukale väga uhke, kekutas sellega, juuksetukk oli ta meelest mehe au, pühadus. Ja äkki tehakse see meheau lausa ilmaaeruks!

Selline jultumus pani Javhimil tükiks ajaks suu kinni. Kõik ootasid, et ta pistab vihaselt sõimama, võib-olla lööbki Hannat, aga poiss jäi täiesti vaikseks.

«Muidugi, Rähni poisil polnud ju aega,» ütles ta viimaks nii rahulikult kui suutis. «Tema asjad käivad öid pidi... Kunas plikaga, kunas teise-kolmandaga!»

Sedapuhku polnud Hannal kohe sõnu võtta.

«Tea veel midagi, kellega sina...» See kõlas otsekui ähvardus.

«Temasugustega pole mul pistmist. Mina ajan asju inimestega.»

«Inimesi on nii- ja naasuguseid!...»

«Mööda rehetaguseid ma luurimas ei käi!»

Viimased sõnad nähvas Javhim sellisel toonil, et kõik pidid taipama: temal on sellest tüütavast, mõttetust jagelemisest siit saadik. Lõbusalt lõi ta jälle käed Hadoska ümber.

«Kanepilinnuke! Pehme nagu Josseli timpsai!» Javhim hirnus naerda.

«Mis sa veel ei ütle...» ajas Hadoska vastu, endal kangesti hea meel.

«Ja ütlengi! Tahad — ütlen?»

«Mida?»

«Lähme meie aita!»

«Ei tea, misjaoks? Lõmpsimine see olgu!»

«Hirsiuhmrit tampima!»

Poisid purskasid naerma. Hadoska katsus ennast lahti rabelda, aga Javhim ei lasknud ja hakkas meelitaval häälel teda noomima, et ei maksa ikka nii peps olla. Ja naerdagi ei tohiks — ega ta's tahtnud Hadoskale midagi paha ütelda, ainult et lõuad plagisevad igavuse pärast. Hadoska jäi tema mahedat, andekspaluvat sositamist kuulama, ei rabelnud enam ja langetas järeleandlikult pea.

«Põrmugi ei kannata, et teil... lõuad... plagisevad...» rääkis ta tasakesi. «Mis lõbu see pakub... teab mis soppa... suust välja ajada.»

«Oled aga hellike-pillike...»

«Olen, mihuke olen!...»

Hadoska lükkas poisi käe piha ümbert ära, kuid õrnalt, lihtsalt sündsuse pärast, sest teiste nähes oli nõnda vaja, selline oli komme. Hanna sai aru, et Hadoska oli juba ära leppinud ja istus jälle õnnest särava näoga. See tekitas Hannas tahtmatut imestust ja võõrastust: mida küll see lahke laps, see kena «kanepilinnuke» Kännus leiab — on nagu sulavõi, kui Javhim ta kõrval istub! Javhimil pole ju midagi, mis tõmbaks, võib-olla ainult rikkus — see on ju isa kogutud —, kriuksuga kroomnahka säärikud ja juuksetukk! Täna õhtul, pärast sõnavahetust Javhimiga, oli Hannale vastik isegi tema nägus olemine, enesekindlus ja teravmeelitsemine.

Veel veidike istunud, täpselt nii palju, et kurjad kee-

led ei hakkaks lõksutama, nagu oleks keegi Javhimi ära araks löönud ja ära jooksnud, tõusis Hanna püsti. Tuli meelde, mida ta külanoorte hulka astudes oli rääkinud, ja ta ütles Hadoskale rahulikult:

«Võib-olla räägime parem homme. Ma siis tulen õhtul...»

«Jah. Tule, Hannake...»

Hanna ei vaadanud küll sugugi sinnapoole, kus istusid ta sõbratar ja vastik Kännukukk, aga äkki märkas ta siiski, et Javhim laksis Hadoska kaenlast lahti ja nihutas end midagi kavatsedes püstakile.

«Mispärast siis üksinda?»

«Oh, minusugusel üksindagi hea küll!»

Ja rõhutatult aeglasel, iseteadlikul sammul läks ta noorte hulgast ära. Juba tükk maad eemale jõudnud, kuulis ta Javhimi häält:

«Poisid, kas tõesti keegi ei taha saatma minna...»

Hanna arvas, et need sõnad on öeldud pilkamiseks, aga tegelikult oli poiss imestunud ja rahutu. Siis kuulis Hanna, kuidas tagapoolt mööda porist teed plartsusid kiired sammud, ja juba järgmisel hetkel saadi ta kätte. Ta küll ei vaadanud kordagi, kes ta kõrval astus, kuid teadis ja tundis siiski, et see polnud keegi muu kui Javhim. Hanna tõmbus sisemiselt pingule, seadis end kaitsesvalmis, et tagasi tõrjuda igasugu ootamatusi, aga poiss ei teinudki muud kui larpis ta kõrval käia, ise mõtlik ja vaikne, ei muutunud pealetükkivaks, ei rääkinud midagi. See aga paistis Hannale veelgi kahtlasem, ta kartis, et poiss haub mingit salakavalat vingerpussi...

«Oled sina aga äkiline, tõesõna!» tegi Javhim korraga sõbralikult juttu. «Nagu püss! Et laseks ühtki sõna vastu ütelda!...»

Hanna ei vastanud, endiselt jäi ta kinniseks ja eemale tõrjuvaks, näitas, et oskab endast lugu pidada. Veel rohkem aga pani teda nüüd imestama see, et Javhim temaga üldse nõnda räägib. Nii sõbralikult, isegi süüdlaslikul toonil...

«Nõndasamuti rääkis ta ka Hadoskaga!» mõtles ta kiuslikult. «Lõmpsis muudkui, teeb hea näo pähe, aga ta võib-olla irvitab tagaselja...» Kuid Hanna mõtles

nõnda ilmaaegu, sest oli tunda ja näha, et Javhim seekord ei teeselnud.

«Terav kirves leidis kivi!» naeratas poiss semulikult. «Eks minagi ole nagu noor hobune, kes pole rakkes käinud! Ons keegi julenud mulle vastu iitsatada? Plikadest rääkimata!... Nojah, aga veel: teised vaatavad pealt, ja kuidas ma siis näitan, et ma tüdruku ees... Mõistad?... Noh, käpuli langen, tähendab, tüdruku ees! Nagu tühi koht, ümmargune null! Saad sa aru?...» Ja avalalt, südamest lagistas Javhim: «Jääksin kõigile naeruks! Isegi küla koerad nurga taga naeraksid, nemad kah!... On nüüd klaar?»

Hanna libastas ja oleks peaaegu kukkunud, aga Javhim haaras tal osavasti käe alt kinni.

«Ei maksa kukkuda! Muda on porine!» naljatas ta ja laskis Hanna käe viisakalt lahti.

Varsti pidi minema üsna aedade äärest läbi, kus mahtus käima vaid teineteise järel, — keset tänavat olid sügavad porilombid.

«Peaks varsti külmaks minema,» ütles Javhim, «saaks ometi mööda tänavat käiagi!...» Hanna mõistis, et see on öeldud vaid jutuotsa lahtipäästmiseks, ega vastanud nüüdki. Kui viimaks rada laiemaks läks, asus Javhim jälle tema kõrvale. «Noh, ära ole pahane! Tõesõna, ära ole pahane!... Ise sa tegid ju minust hernehirmutise, aga mina naeran, nagu näed!... Noh, viis pihku, mis?»

Javhim haaras ise ta käe ja surus seda. Hanna oli ta sõbralikkusest ja ootamatult südamlikust avameelsusest niivõrd segadusse viidud, et ei tõmmanudki seekord kätt ära.

Kui nad Tšarnuškate värava ette jõudsid, palus Javhim tal veel natukeseks jääda, kuid Hanna taganes seda kuuldes eemale ja tõmbas käe ära. Ta oli väga üllatatud, kui Javhim nüüdki ei hakanud peale käima, vaid soovis head ööd ja kadus tasakesi vilistades pilkasele porisele tänavale.

Väravast õue astudes mõtles Hanna veel natuke aega temale, imestunult, otsekui mingile mõistatusele. Ent samal ajal, kui need mõtted peas keerlesid, otsisid ta silmad läbi pimeduse roigasaia ja teivaste varje. Kõik

oli seal tühi ja nukker nagu värske haua ääres. Korraga tundis ta südames ängistavat valu:

«Vassil, Vassil...»

Ohtul pesi isa ennast veeämbrist ja ütles nagu kuivatades võõrasemale:

«Känd-Javhim käis siin... Tahavad reht peksma hakata... Ütles, et päevad tuleb ära teha — hirss võlgu...»

«Ju see peaks tasa olema. Käisime ometi heina tegemas,» vastas võõrasema.

«Kolm päeva on tehtud. Kaks jäi veel...»

Isa laapas korpunud käega üle hõredate, hallide karvade tõttu juba tuhkjate juuste ja istus väsinult kühmutades poluti veerele. Võõrasema tiris ahjust potti ja porises pahaselt:

«Äh, Känd, va jurakas! See ju viis päeva, aga hirssi ainult käputäis!»

«Mis see loeb, et käputäis!» Ja taat lisas mõtlikult: «Kui ei tahtnud, mis sa siis võtsid! Ega tema tulnud kaela määrima!»

«Kaela määrima! Kui puudus majas ju!»

«Seda'p minagi!»

«Käputäis, ja orja nii, et nina tatine!»

«Arvad, et mõni teine oleks odavamini andnud! Hehee, võta näpust!»

Isa haaras kääru leiba ja hakkas nägalalt sööma: kõht oli väga tühi. Võõrasemal aga oli see Kännu asi kogu aeg hinge peal. Ta oli visa mõtlemisega, aga lõugutis ja jonniskikuja, nii et kui midagi pähe võttis, siis käis üks ja sama joru hulk aega. Nii nüüdki — valades potist suppi laia savikausi sisse, heietes ta ikka veel vanast Glušakist:

«Oma rehi veel tegemata. Kui endal peksumasin!...»

«Ega oma vili kuhugi kao. Tahtis teenida. Käinud Alešnikis peksmas, kolmes peres...»

«Räägitakse, et Kõversuul möllanud terve päeva!» teadis Hanna. Ta sättis parajasti ahju olvialusesse uut peergu üles. Hädine tuluke, mis tõi tuppa punakat heit-

likku valgust, pidi juba äärepealt kustuma, aga Hanna hoidis tõrvast oksa leegi sees.

«Mihukesel Kõversuul?» päris isa, nagu ei tahaks hästi uskuda.

«Sellel, kes külanõukogus, esimehel...»

«Nooh, sealt pole tal suurt noosi saada ühtigi!»

«Pole saada!» osatas võõrasema tigidalt. «Oota aga! Ei tema tõsta aitäh eest kõrtki kõrre peale!»

«Kust sa tead, et aitäh eest? Kes ütles, et aitäh eest?» Ja isa vaatas Hanna poole, oodates temalt oma sõnadele kinnitust.

«Olgu, olgu, keegi küll ei ütelnud, et aitäh eest,» heitis võõrasema talle kiusaka pilgu, «aga mina tean ikkagi, et raha ta ei võtnud, see Känd! Ei võtnud jah, või täbogu mind jumala välk!...» Ta asetas kausi — terve pere jaoks ühise — keset linata, vanadusest mustunud ja tärkmeid täis lauda ning istus isa kõrvale.

Isa võttis äranäkitud servadega puulusika, mis oli must nagu laudki, ja ütles lepitavalt:

«Ei võtnud, ei võtnud... Häda sul lõugutada, kuripatt...»

«Ma tean ju, et ei võtnud! Küll sa näed!... Siin oma rehnutt! Võimumeestega tegemist! Käsi peseb kätt... Mina peksan sinu rehed, sinu käest jälle kukub ka minule midagi. Lased maksu vähemaks või sokutad seda-teist...»

«Käsi peseb kätt! Lähe see praegusel ajal nii lobedalt ühtigi, külanõukogus... pole va Kolla aeg...»

«Oli see Kolla ajal sedasi ja nüüd maksa parem rääkidagi!»

«Tema pea jagab, igavene tõhk!» ütles Hanna. Tal oli tunne, et võõrasema ei kahtlustagi vana Glušakki nii uisapäisa.

«Nonäh,» tõendas võõrasema kärmesti takka, ja nagu harilikult ikka, ei saanud ühtlasi ka oma teistpoolt salvamata jätta: «Ei tema lase ennast pügada.»

Ja seejärel oleks nagu omaette pobisetud: «Ega ta sinuks ole.»

Isa laskis selle ilmse torke kõrvust mööda ja jutt oli sedapuhku otsas. Tükk aega oli kuulda vaid seda, kuidas kõik usinasti suppi lürpised ja tõrvatonk pragises ning särises, levitades toas suitsu- ja tõrvahaisu,

mis segunes seenesupi lõhnaga. Ahju olvialusest langev valgus ei ulatunud siin kuidagi jagu saama mustverkjast hämarusest, mis küll vahel taandus, aga sealamas jälle kõik endasse mähkis, nii et pidi üsna teraselt järele vaatama, mida sa kausist saad ja mida suhu pistad. Võib-olla sellepärast olidki Tšarnuškad kõik neljakesi nii tõsiste ja murelike nägudega, isegi Hvedzka, kes istus isa ja Hanna vahel ning hädavaevu ulatas lusikat kaussi pistma. Murelike nägudega olid nad, aga ühtlasi paistis sealt ka väsimust, mingit alistumist paratamatusele, nagu ei olekski õhtusöök mingi oodatud sündmus ega tasu vaevanägemise eest, vaid sundus, töötegu. Ainult Hvedzka kibeles istudes, vehkis tiidsalt süüa, ajas ühtelugu kaela õieli, et näha, mis seal kausi sees on ja kas ei saaks mõnd seent kätte, — aga et oli tihtigi urvaplaastrit saanud, piilus samal ajal kartlikult ema poole ja sundis ennast tema karistava pilgu all rahule.

Ahmase, nukra valguse tõttu paistis ka toas kõik nukker ja kole, isegi pühad mehed vaatasid nurgast käterätikute varjust sellise moega, nagu ähvardaks inimesi naermise eest igavene hukatus...

Hvedzkal oli parajasti lusikas täis ja ta hakkas seda juba suhu pistma, aga äkki välgatasid ta silmad põnevast uudishimust. Natuke aega uuris ta, mis lusikas on, ja ütles siis rahuldatult:

«Prussakas!...»

«Häbi sul pole, söögi ajal!» taples Hanna, arvates, et polss teeb nalja: polnud see Hvedzkal esimene kord teda tülgaste asjadega narritada.

Aga täna ei teinud Hvedzka nalja: tööpoolest oli lusika sees ärakeenud prussakas.

«Ju ta kukkus sisse,» ütles ema südamerahuga ja käskis Hvedzkat: «Mine viska solki!» Kui Hvedzka lauä tagant välja ronis, vedades lusikat prussakaga kiusu pärast Hanna nina alt läbi, rääkis võõrasema lootusetu häälega: «Sigivad kah rambad musta-kuiva! Eile öösi tõusin korra üles, panin peeru põlema — kus olvialune kibab teistest, nagu sõavägi!...»

«Seda tunda näh, supil täna teine mekk kohe,» katkus isa asja naljaks pöörata. «Nagu seaihu sees!»

«Issand, mis jutt see olgu!» pahandas Hanna ja läks

laua juurest ära. Ta ei saanud enam midagi suust sisse. See tegi isale veel enam nalja.

«Rantslased — nemad söövad ju kärnkonna! Elusalt, ei keeda ega midagi!... Pistavad teisi ja kiidavad veel pealekauba! Nendel käib kärnkonn pardi ette!»

«Kärnkonna? Ptühh!» kõverdas võõrasema tülgestades suud. «Ju nad siis paganad on või?»

«Paganad näh...»

Hanna oli jaki selga tõmmanud ja tahtis juba välja minna, aga isa jätkas suitsu keerates katkijäänud juttu:

«Nojah, Känd ütles, et las tuleb keegi naistest. Kas sina, eit, või ehk Hanna.»

«Eks Hanna mingu...» Võõrasema võttis laualt kausi ja viis nurka, kus seisis sööginõud. Isa nokutas soostuvalt pead, arvates, et jutt on lõpetatud.

Ent Hanna seisatas künnisel.

«Ehk oleks parem, kui ma koju jääksin?»

«Mis sul's häda on?»

«Midagi... Ei passi nagu Kändudele tööle minna...»

Ta nägi küll, et isa ootas seletust, mispärast tal minna ei passi, aga raske oli kõike ära rääkida. Võõrasema ju kuuleb — kuidas sa hakkad rääkima Javhimi eileõhtusest lipitsemisest, mis manitses ettevaatusele ja jättis südamesse süütunde Vassili ees. Ta ometi laskis Kännul end saatma tulla, lubas tal oma käest kinni võtta, nagu oleks lootust andnud...

Võõrasema riivas Hannat tigateda pilguga ja vaatas siis isa poole, oodates temalt abi.

«Mis sa kostad! Tema ei lähe!» pahvatas eit juba enne, kui Tsimohh jõudis suud paotada. «Ema on vana, las aga tema läheb! Preilil ei passi, ole lahke, preilil pole nina järgi!»

Tšarnuška kortsutas nende sõnade peale kulme ja ütles meelitavalt, kahetsusega:

«Katsu ikka minna, Hannake... Eks see võlgki ole nagu vesikivi kaelas...»

«Või siis temal aruraasu peas!»

Hanna teadis, et pole enam mõtet vaielda: võõrasema ei jäta oma tahtmist niikuinii. Et jutule lõpu teha, ütles ta leplikumalt:

«Äh, jäta juba kord! Küll ma lähen, maksa sul karta ühtigi...»

Väljas tibas tasast uduvihma. Eelmisest ööst saadik rihistas peaaegu üksijäri, vahel andis pisut tagasi, teise järele tihenes, ja juba päeval oli tänav muutunud püdest sopast lausa põhjatuks, nii et ükski inimene sinna jalga tõsta ei tahtnud. Nüüd käidi läbi ladisevate lidriste aedade või rehetaguseid kaudu. Ühel pool tänavat seisvad tared olid teisest poolest ära lõigatud ja võib ütelda, et paljudes peredes ei teatud isegi naabritest: polnud ju kellelgi lusti tungiva vajaduseta põhjatu pori sisse soopama minna...

Praegu, pimedaga, tundus see pori ja vihm veelgi koledam. Kõik inimesed — vanad ja noored, naised ja mehed — kõhmitasid soojade ahjude ääres või olvialustes suitsevate peerutulede ümber, kõik olid pugunud oma pimedatesse läppunud urgudesse ja tukkusid seal. Vaikisid lehmad, ei mäaginud ükski lammas, ei haugatanud ükski koer, ka lähedasest metsast ja soo pealt ei kuulnud ainsatki heli — tiherdas hääletut vihma, rõhuv, pilkaspime vaikus lasus tardunult üle küla, üle veest solisevate mädasoode, üle kogu maailma...

«Pime nagu kotis, jumala eest! Sõrmegi ei näe suhu pistat!» mõtles Hanna ja vedas jakikrae üles. «Hullem kui suur veeuputus!» Kobamisi, et jalg ei libastaks, astus ta trepilt alla ja kadus öhe.

Varsti istus Hanna Hadoska kõrval ahjusuu ees, kus lõkendas suitsev peerg. Pea kummargil, kullakarva juuksekahtlud otsmikule ja üle kõrvade langenud, meeldivad huuled lapselikult torus, niperdas «Kanepilinnuke» usinasti kinnast kududa. Siiasamasse ahju ette tule valgele oli oma järi koos linakoonlaga lükanud ka Hadoska ema — Avdotsja-tädi. Ta ketras. Üks käsi õieli, vedas ta näppudega vahetpidamata koonla küljest linakiudu ja keerutas seda osavasti lõngaks. Korrast pikemaks venis lõng, jooksis aina värtna ümber, mis ta käes keerles ja hüples, otsekui tantsiks mingit kummalist tantsu.

Hadoska isa Ignat, tumedat verd, juba halliseguse sabris peaga mees, kõhmitas nendest veidi kaugemal.

Aeg-ajalt käratas ta oma eidele, et nihutagu end pisut, kui see asendit muutis ja valge ette jäi.

«Ää'nd nüha seal, va kedervars!» sai tal viimaks süda täis.

Naine nihkus veidi kõrvale ja ütles lepitavalt:

«Mis sa seal õrised ilmast ilma, va viisupea? Nagu oleks nōel maast otsida, jumal paraku.»

«Nōel, nōel! Isegi viisupea tahab silmavalgust — jüsku...»

Ta pusis seal libestatud terava naaskliga ja pajukoore ribadega — punus viisku.

Lapsed, Hadoska kaks õde ja vend, istusid ahju peal. Vahel nad sosistasid midagi isekeskis, vahel pistsid judima, aga niipea kui isa alt kurja häälega käratas, katkes sõnelus jalamaid...

Tuligi nii välja, et Hanna oli siin ainuke, kes istus, käed rüpes. Ta kahetses, et oli lõngakera koju jätnud: oleks võinud samuti sukavardad näppu võtta, aga nüüd vahi niisama. Hanna ja Hadoska rääkisid vähe, polnud ei suuri ega väikesi uudiseid, südameasjadest, Vassilist, aga siin rääkida ei saanud, nii et enamasti olid nad vait. Hanna vaatas kord, kuidas Hadoska koob, siis jälle, kuidas Avdotsja-tädi ketrab, proovis näpuga lõnga ja kiitis, siis silmitses kudujat-ketrajat ennast ja võrdles neid. «Kanepilinnuke» ja ta ema olid väga ühte moodi. Mõlemad madalat kasvu, tõntsakate, aga väledate näppudega, mõlemad pronnakad ja prisked. «Nagu timpsaiad,» meenus korraga, kuidas Javhim oli Hadoskale ütelnud. Mõlema klaaris sõõrikus näos püsis ühesugune lahke südamlilik ilme, ainult et Hadoska nägu oli puhtam ja avalam. Ta pilk oli usaldavam, ka juuksed olid tal lopsakamad — toreda heleruuge palmikuna langesid nad seljale, kullaselt helkides... Ja ise täis mingit salajast pakitsevat rõõmu, mida tal oli raske iseendale pidada. Mis rõõm see küll oli?...

«Oi Hannake, kui sa teaksid!...» kummardus Hadoska äkitselt Hanna kõrva juurde, sosistas tasa: «Homme lähen nendele... Rehele!...»

Hanna naaldus vastu sõbratari. Ta tundis pigem hämmastust kui rõõmu.

«Mina ju ka... Võlapäeva tegema!»

«Nonäh, meilgi ju võlg. Aga see'p loe midagi! Tema

tahtis, et just mina läheksin!... Just nõnda ta ütleski!...»

«Tore on! Lähme seltsis!» vastas Hanna rahulikult.

«Mis süss-süss-süss teil seal käib?» tõreles Avdotsja-tädi muigutades, kurjustamata. «Nojaa, teada puha — poisid peas! Mis muud kui poisid peas: meie tüdruk ju lausa kipsa-kepsa, silmad kui sädemed...»

«Jutt see olgu, memm!»

«Mis imet seal's, tüdrukul jüsku need ajad käes,» arvas isa. «Ainult et poisid na visad vedu võtma.»

«Jää nad kuhugi! Las läheb siledamaks! Maasikas ju alles mõru, roheline. Kasvab veel, ja siis aja kaikaga kallalt ää, see ju teada!»

«Jutt see olgu!» Hadoska sakutas ema õrnalt käest, et pidagu ometi suu...

Koju läks Hanna tulnud teed läbi lidriste lādisevate aedade. Vihma aina sadas ja sadas. Pilkases öös ei läinud tal meelest Hadoska rõõm ja see, et Javhim lööb külge neile mõlemale. «Vaata, vaata, kus libe sell see Känd: sihib kahte korraga!...» mõtles ta, kuid seal-samas tekkis küsimus: kust ta võttis, et Känd sihib ka teda? Tilkus küll ükskord kaasa, aga küllap ainult selleks, et ligemalt vaadata, mis loom see Hanna õige on, kas tõesti selline, nagu ennast teiste ees näitab. Katsus ligi litsuda, endal hea nägu peas, aga pärast kindlasti trivitas. Kuid tema lollike jäi uskuma, et poisil on tõsi taga. Jäi suu ammuli vahtima nagu tita, ei märganud kütt ära tõmmata, seisis nagu suu peale löödud! Aga võib-olla läks Javhim tagasi ja hakkas tema, kergeuskliku tobukese arvel nalja tegema. Ja hommegi võib nõõkama hakata!...

Ehkki ta sedaviisi siia-sinna arutas, ei kartnud ta nüüd enam eriti, et peab Kändudele tööle minema. Mis see temale korda läheb, et tol õhtul midagi juhtus, ta võib ju Kännu vastu nõnda olla, nagu poleks nad iialgi sõnakest rääkinud! Nagu ei tunnekski ta Javhimi ega tahakski tunda! Aga kui tarvis, kui Javhim tahab teda tõgama hakata, kas ta siis ei oska poisile vastu nina anda! Ei tema sellest hooli, et vana Kännu võsuke!

Pealegi ei lähe ta üksinda, vaid Hadoska tuleb ka, ja juba see muudab mõndagi. «Päris narr, hüppab teine rõõmust, et oma Javhimi juurde tööle saab — nagu

oleks piduleminek ees, mitte töö!» mõtles Hanna, ronides üle ligase külma aialati, mille taga oli koduõu.

Toas magati juba ammu, tema tulekut ei märganud keegi. Kikivarvul, käed kartlikult ette sirutatud, hiilis ta akna kõrvale nurka oma aseme juurde, kus Hvedzka muretult magada nuhistas, siis tõmbas kähku pika jaki ning seeliku ült ja supsas teki alla...

Järgmisel hommikul oli veel pime, kui Hadoska uksest sisse tirkas. Hanna tõusis parajasti söögilauast, kähku tõmbas ta vana koduvillase palitu selga, ja juba tõttasidki nad üle õue. Hakkas juba valgeks minema, läbi röske hämu paistsid kaugemalt päris hästi puud, loomalaudad ja rehalad. Enam ei sadanud, ainult aiaroigaste ja krimpsu kuivanud puulehtede küljes rippuvad tuhmjad veetilgad andsid tunnistust öisest vihmast.

Nad läksid rehalate tagant läbi. Rattarööpad olid ääreni täis kalgelt vastu helkivat vett, siia-sinna oli kogunenud loike. Hommikuhämaruses paistis vesi tardunud ja raske nagu tina.

Suur rehi, mis oli alles läinud aastal ehitatud, nii et ta sirgel ühetasasel katusel ei haljendanud veel sambalalaikugi ja seinad olid alles tuhmuma lõõmas, ootas lahtiste väravatega. Tüdrukutele juba paistis, et Känd ootab neid vist ammugi, ja mõlema samm kiirenes tahtmatult. Ja just samal hetkel, kui nad rehe ette jõudsid, ilmus väravate vahele ka Halimon Glušak, kuivetu meheköbi, kes paistis otse imetilluke, võrreldes oma hoonemürakaga, mis oli suurim ehitus kogu Kurani külas.

Ta nõelas oma torkavate tuhkrusilmadega korraks tüdrukute poole, võttis tere vastu ja tõntsis jalgu lohistas tihedal vanainimesesammul rossvärgi juurde. «Timbib ainult, vaevalt jaksab jalga jala ette tõsta,» mõtles Hanna teda pilguga seirates. «Tuleb sahmakas tuult, ja lendabki teine õhku nagu tolmutkübe, pudeneb koost kui peotäis kõlkaid...» Ta vaatas imestusega, kuidas Glušak käib, nagu näeks teda esimest korda. Ometigi teadis ta, et kindlasti pole nii tugevat tuult ilmas olemas, mis suudaks teda jalust maha rabada, rääkimata õhkulennutamisest...

Kännul oli õlikann käes. Ta laskus köögakile rossvärgi juurde, kus vedajaratta kõrval seisis väike ham-

masratas, toppis nina peaaegu nende vahele, uuris, tilgutaski õli, küürutas ka vedajaratta kohal. Kõike toimeles ta aegamööda, tähtsalt, isegi pühaliku näoga. Küllap tal oli kirikus jumalateenistuse ajalgi samasugune nägu ees.

Kui Halimon seal põlvili kühmutas ja hammasratast uuris, tuli ta poeg Stsjapan ja ütles:

«Taat, las ma vaatan ka!...»

Vanatoi ei liigahtanud ega lausunud ühtki sõna. Selline oli juba tema viis: oli midagi tähtsat teha, ei usaldanud ta kedagi, isegi oma poegi mitte, — muudkui aga ise. Kuid praegu polnud tegemist mingi tühja-tähjaga, vaid terve varandusega — hobu-rehepeksumasin oli tema uhkus ja au. Hanna teadis, et kõige kallimaks oma elamisest-olemisest pidas Halimon uut rehte ja Mozōriat ostetud peksumasinat. Aga rehi oli siiski ainult rehi, oma rehi oli igamehel, ehkki viletsam, aga rehepeksumasin oli soonurgas ainult temal. Kümnete verstade ulatuses keset siinseid soid ja padumikke võib läbi käia viimse kui ühe küla, aga rehepeksumasinat ei näe kuski. Omal ajal polnud säherdust riistapuud igal mõisahärralgi, aga nüüd seisab ta siin, Glušaki rehe all...

Natuke aega seisis Stsjapan veel viisakuse pärast isa selja taga ja vaatas tema toimetamist. Siis astus ta tüdrukute juurde.

«Kõike tahab aga ise...» ütles ta kombekalt, lihtsalt et midagi ütelda. «Nagu mina hakkama ei saaks.»

Stsjapan oli näost kahvatu ja haiglase moega. «Ju vist kooliorjusest,» arvas Hanna. Ilmselt tahtis poiss tüdrukutele näidata, et ta on juba suur ja oskab tüdrukutega rääkida. See meeldis Hadoskale, isegi Hannale meeldis see. «Ei aja nina püsti, tähendab...» Igatahes oli ta külas kõige koolitatum, võiks isegi ütelda, et linnamees.

«Kui kauaks siis kodumail?» küsis Hanna samasuguse lahke häälega.

«Isa kuuldi ütlevat, et — kuni kõigega valmis ja...»

«Eks ta ole näh, mis kooliminekut siis, kui kodus tööd-tegemised...»

«Nänäh,» kinnitas omalt poolt Hadoskagi, kelle pilk kogu aeg reheväravate ja õue vahet eksles.

«Kuuldi sind Josseli pool elavat — kes sai müüb?»

«Josseli juures jah. Nende Aaroniga kahekesi. On seal üks pugerik, nii kitsas, et kui sängid sisse pandi, ei saa enam edasi-tagasi...»

«Kuidas ta sinuga's on ka, see Jossel? Käib pinna peale ka või?»

«Ooh! Isa ju maksab minu eest. Jossel, see Jossel,» — Stsjapan puhkes naerma — «on kõigiga nagu mesi, kelle käest aga midagi saab... Veel äsja sai kott nisu viidud...»

«Ega seal igav hakka? Kõik võõrad, üksinda, ema pole...»

«Ooh, praegu pole vigagi. Esiotsa hakkas küll igav, kui alles läksin — harjumatu oli. Pikisilmi sai laupäeva oodatud, et koju joosta... Aga nüüd on harjunud...»

Hanna vaatas ta kahvatusse haiglasse näkku ja küsis osavõtlikult:

«Koolitöö on vist raske küll? Muudkui tuubi ja tuubi...»

«Ooh! Minul ei ole raske. Mina saan kergesti kätte. Iseäranis lugemine-kirjutamine on lihtne. Lugemise ja kirjutamise poolest olen klassis kõige esimene... Ainult aritmeetika hakkab vastu...»

«Mis harid... metiga?» pööras Hadoska pilgu õuelt ära.

«Noh rehkendused. Kokkuarvamine, jagamine.»

Vana Känd, õlikann peos, läks tõntsides nendest mööda rehe alla. Kiiresti, kahtlustaval pilgul nõelas ta poja poole ja jutt katkes.

«Nii et elada aitab seal küll?»

«Ooh, elul pole häda. Ainult see, et mõned vaatavad viltu silmaga...»

«Miks?»

«Rikkast perest.» Ta punastas ja lisas järsult: «Kulaku võsuke!»

Hadoska ohkas kaastundlikult, aga ei jõudnud midagi trööstiks ütelda, sest loomalaute poolt tulevate teede ilmus Javhim ja tema järel rõugearmiline noormees Ivan, kes oli Glušakkidel sulaseks. Toodi hobuseid. Javhim astus ees, vedades lühikest varrust pidi klantsivat punakõrbi hobust, ise niisama turske ja tugev nagu hobunegi...

«Aga mis see minusse puutub, ons minul seda nodi

tarvis?» pahvatas Stsjapan ärritatult, ootamatu kibedusega. «Ons see minu kokku aetud? Minu pärast olgu teda või ärgu olgu...»

«Jutt see'nd või...»

Javhim oli juba üsna ligidal. Hanna küll ei vaadanud sinna poole, aga kuulis teda lähenevat, kuulis ta samme ja hobuse puristamist ning tal tekkis kuidagi ebamugav tunne. Jälle meenus, kuidas Javhim tol õhtul teda saatmas oli käinud, aga sellist kohmetust nagu siis ta enam ei tundnud, pigem sügenes mingi ebamäärane kartus...

Nende juurde jõudnud, peatas Javhim tugeva käega ema tõrksa hobuse ja teretas heatujuliselt. Ta sirutas vaba käe esmalt Hadoskale, kes sealjuures varmalt punastas, ja seejärel Hannale. Milgi viisil ei andnud ta märku, et tema ja Hanna vahel oli olnud midagi iseäralikku.

Javhim seisatas vaid silmapilguks. Aega viitmata talutas ta hobuse roosvärgi juurde. Kui ta kõrbi ette rakendas, ilmus väravate vahele vana Känd ja laskis pilgul käia üle pilvise taeva:

«Kuhu see eit siis jäi?»

«Hakkas juba tulema...»

«Lõunaaeg varsti käes, aga tema hakkab veel!...»

Halimon ütles need sõnad tasa, häält tõstmata, kuid Hanna taipas, et ta on väga pahane. Kogu küla teadis: vana Glušak armastab korda, on väga karvapealne ja oskab ennast vaos hoida. Iialgi ei kõrgendanud ta kuskil häält.

«Kutsu ta siia!» heitis ta vaikselt Stsjapanile.

Aga ema tuli juba ise. Märgates vanameest rehe ees seisvat ja tema poole vaatavat, sai ta nähtavasti aru, et on hilinenud, ja lisas kohe sammu, tõnkis joostagi. Känd aga seisis kogu aeg liikumatult ühe koha peal, tulijalt pilku pööramata, ja ootas senikaua, kui perenaine oli nende juurde jõudnud.

«Lähed Stsjapaniga hobuseid ajama,» ütles Halimon kiskivalt. Korra riivas ta pilguga ka Stsjapani ning pöördus siis naise ja poja nõusolekut ära ootamata Hadoska ja Hanna poole.

«Ja teie minge peksuvärgi juurde. Rehe alla.»

Kuulekalt astusid tüdrukud tema järel sisse. Glušaki

rehi paistis neile seestpoolt ütle mata ilus — pōrand oli sile nagu laud, luuaga puhtaks pūhitud, värsked, vaiku immitsevad seinapalgid otsekui üle küüritud. Korralikult kooritud tammised kandepostid aina klant-sisid, katus oleks alt vaadates nagu sāranud: kollased roovlatid, kollased õled. Ruumikas rehealune seisis pool-lest saadik tühi, ainult postide taga seina ääres oli hunnik pōhku, teist poolt aga täitis järsk viljavirn, mis küündis peaaegu harja alla. Aga kõige tähtsam asi, mida kõikide silmad uudistasid ja mille tõttu rehealune oli muutunud nagu mingiks pūhaks paigaks, seisis kesel pōrandat — pisike sārepunane ime, rehepeksu-masin...

«Punane nagu koeranael, kui puhkema hakkab...» sāhvās Hannal ākitselt läbi pea.

Vanamees võttis värava kõrvalt nurgast hangu, ula-tas Hadoskale ja ütles, et mingi Ivaniga pōhku vedama, Hannale aga noogutas peaga üles virna poole:

«Ronid sinna!... Vihke alla andma...»

«Ākki hakkab hirm?» hōikas Javhim lõbusa, aga siiski osavõtliku hāālega.

«Ei tea miks?»

«Kōrge! Vōib silmad kirjuks võtta!»

Ta puhkes laginal naerma, aga vaikis sedamaid, taba-des isa karistava pilgu.

«Pole lusti pidama kutsutud...» poetas Halimon moka otsast.

Javhim vaikis kuulekalt, austades isa tahet.

«Too kartsas!»

Javhim jooksis nagu vālk õue. Redelit virna najale seades piilus ta isa poole, aga kui nāgi, et sellel on selg kohe, pilgutas Hannale semulikult silma: āra pelga, tūhja kah!...

«Hoia natuke,» hōikas Hanna sõbratarile, haarates redelipulgast kinni. «Muidu murra veel juhuslikult kaell!»

Redel küündis hādavaevalt virna ääreni ja seisis otse pūsti. Oli tunne, et iga hetk vōib see virna najalt āra kaaluda, silmapilguks otseloodi jääda ja teise külge kukkuda, nii et Hannagi lendaks selgapidi vastu aganikku, teravatest palgilõmmudest tara otsa. Kül-mjudin kāis üle, aga ikka ja ikka kōrgemale pidi ta

minna, sest viivitada ei tohtinud: seal all oli ju vana Rānd, kes ootas.

Kergendatult ohates ronis ta viimaks kandeposti kõr-valt virna peale. Kohe ulatas rōugearmiline sulane talle vigla, kallutas redeli külje peale ja võttis oma selga. Āra hōikas Glušak ajajatele, et pangu rossvärk käima, ja masin lōi vabalt, heledasti undama. Kārmesti hakkas Hanna pihta — suskas vigla ühele vihule sideme alla, kiskus selle jõudu pingutades vālja ja libistas sōöt-mislauale, kus isa kõrval seisis Javhim. Kuid vigel ei kūtindinud sinnamaale ja vihk tuli Javhimi kätte visata.

Vihu kinni pūüdnu, kiskus Javhim ta silmapilk side-mest lahti ja lūkkas mōōda lauda isa kätte. Vanamees kaapas selle enda ette, lahutas vilunult laiali ja laskis jaguhaaval trumlisse. Trummel, mis keerles pōōrase kii-rusega, kiskus āhnelt vilja vahele, peksis selle läbi, lōōes vihaselt, ent otsekui rahuldatult ulguma ja mōir-gama.

Āitpeale oli Glušaki rehi tāis ulgumist, mūrinat ja umbtolmu, mis lendas pahvakutena laiali mōōda seinu, katuseharja alla, kus oli Hanna, tungis läbi lahtiste väravate ja seinapragude. Hanna lōi ühe vihu teise järel vigla otsa, kiskus virnast vālja ja viskas Javhimi kätte, kes need osavasti lennult kinni haaras ning sōöt-mislauale pani. Aeg-ajalt puutusid nende pilgud kokku, Javhim seiras teda kogu aeg ja raske, otse vōimatu oli end ta silmade eest peita. Ta silmavaates oli midagi see-sugust, mis meenutas toda õhtut, ja jälle hakkas Hannal piinlik, sūda aimas paha. Ta katsus teha nāo, nagu ei mārkaaks ega mōistaks seda pilku, katsus mōtelda ainult sōõlele, misjaoks ta siin on — päeviliseks, vaimutūdru-kuks.

Kuid pōōraselt, tāitmatult jõuras trummel, otsekui tahaks Hannale ta kohustust meelde tuletada. See piit-sutas kogu aeg tagant, ei andnud mahti kõrvalistele asjadele mōtelda ega siia-sinna arutada. Muudkui vaata, kus on paras vihk, lōō vigel sisse, nii et harude otsast āra ei tuleks, ja viska kohe alla. Nāh, juba oligi — hak-kas üht vihku tōstma, aga see tahtis āra libiseda ja hoo-pla laguneda, nāhtavasti oli side vilets vōi lahti veni-nud. Ruttu laskis ta vihu otsast āra ja hakkas sidet kin-

nitama. Ent vihu viskamisel alla vaadates märkas ta, et vanatoi juba ootab, ise tohevil, pahane...

Kui vihud olid siitsamast käeulatusest võtta, siis ei tarvitsenud eriti rabelda, jäi aega isegi hingetõmbeks. Vihud aga polnud kõik käeulatuses. Neid oli ka tagapool, isegi üsna kaugel, hoopis taga nurgas, ja nendega pidi kõigest väest ruttama. Ei jõua kuidagi — tirid teisi vigla otsas, katsud, et ise ei libastaks, ninali ei kukuks, jalagi võib välja väänata, sest mööda viljavirna sumamine pole maa peal käimine — hädavaevu saad õigeks ajaks. Pooljoostes rähkles ta edasi-tagasi, hingamine kiirenes, võttis isegi lõõtsutama, kättesse, jalgadesse, selga sadestus tinane väsimus...

Aga ta nagu ei märganudki, sest raske töö oli harilik asi. Ainult üks mure oli peas, üks mõte: kui vaid hiljaks ei jääks, kui vaid jõuaks... Teda taheti päeviliseks, ja päeviline pole selleks, et nalja teha või lulli lüüa. Päevilise töö tähendab seda, et higi valgub silmadesse ja mööda kaela alla, selja võtab tuimaks, käed valutavad suurest kangutamisest, kuid sina ei tohi millestki hoolida — muudkui löö aga vihk hargi otsa ja viska söötmislauale. Känd kutsus teda ju tööle, ja Känd ei salli, et töö juures longerdatakse, et tööd narritakse. Kui on töö, siis olgu töö — kisu nii, et veri küünte all. Ses rähklemises hingitses veel üksainus tõnts, kuid kärsitu tahtmine, magus nagu unelm: peaks kord ometi lõppema see mürin, see jõuramine, see sumpamine, et saaks hetkeks seisatada, korralikult selgagi sirutada, nautida lühikest puhkust! Kunagi ta küll lõpeb, aga millal, ei tea — kindlasti on veel hulk-hulk aega...

Möirgab ja müriseb rehealune, keerlevad tolmutpilved, tõusevad katuseharjani. Üks vihk, veel üks vihk... ikka veel... ikka veel...

Kui vana talle viipas, et ärgu enam loopigu, oli Hanna peaaegu nõrkemas. Põlved nõtkusid, käed surisid väsimusest, oleks tahtnud siiasamasse pikali visata, et mitte midagi ei kuuleks ega näeks. Nagu läbi une kuulis ta, et trummel ulub jälle tühjalt, heledasti vingu-des — enam alla ei aetud. Varsti jäi ta hoopis seisma ja rehe alla laskus korraga surmavaikus — ainult väljast kostis üksikuid hääli...

«Vii hobused sööma!» ütles vana Glušak Javhimile

enna taltsa, kahedavõitu häälega. Siis tõsteti silmad Hanna poole. «Ja sina seal, kobi maha, aita seniks põhku koristada...»

«Mm ei olnud enam nii umbsompus nagu hommikul. Päike hakkas juba pilvede vahelt välja piiluma. Pimedast ja tolmusest rehest tulles tundus valgus siin nii hele, et pani silmi kissitama. Lahe tuuleõhk libistas tasakesi üle higise näo, tegi meele erksaks, jahutas mõnusaltselga ja käsivarsi ning Hannal hakkas parem.

Kohe tema järel tuli välja ka vana Glušak. Nägu mõldane, õlekõrs laia, tõmbiks piiratud punase habeme küljes rippumas, jäi ta põhukuhja poole vaatama ja mühatas torsakalt:

«Varesepesa, losakil kui padakonn... Olgu kokku tambitud!» Ta märkas, et Hadoska tahtis vist enda õigustuseks midagi ütelda, ja löikas vahele: «Enne kui Ivan tagasi tuleb!...»

Ivan oli Javhimiga hobuseid söötmas. Hadoska tõttas kohe käsku täitma, kohmates lepitavalt:

«Silmapilk, silmapilk, peremees!...»

Halimon ei ütelnud enam midagi, vaid läks tasakesi tõntsidest roosvärgi juurde, laskus köögakile vedajaratta kohale ja hakkas seal midagi uurima...

Tampides Hadoskaga kahekesi põhukuhja, nägi Hanna, kuidas elumaja poolt tulid Glušaki eit ja Stsjapan, ühel nartsuga kaetud supipott käte vahel, teisel pajuviitstest korvike õlal. Rehe räästa all maas oli jäme, mustaks repetanud väravapost. Eit asetas poti selle äärde, võttis Stsjapanilt korvi ja ladus posti peale leivakannika, noa ja lusikad. Kõik valmis pandud, vaatas ta peremehe poole, kes roosvärgi juures kohmitses, aga ei hüüdnud, vaid istus kõssitades posti servale ja jäi ootama. Alles siis, kui Halimon ise tuli ja hakkas leiba lõlkama, kutsus eit teisigi.

«Stsjapan-poiss!... Kuhu sa kadusid?... Tule sööma! Iaa istub juba, ootab!... Tüdrukud! Eks ronige ka maha!... Supile, supile!...»

Kui rehelised koos olid ja kombekalt istusid, kuhu keegi sai — kõik olid sealjuures kuidagi kohmetute nägudega, mitte ainult Hanna ja Hadoska kui võõrad inimesed, vaid ka Stsjapan ja perenaine ise —, ootas

vana Glušak veel tükk aega, otsekui mõista andes, et käes on väga tähtis silmapilk, ja lõi siis risti ette.

«Andku õnnistust!...»

Ta tõstis lusika ja võttis potist suppi, tehes oma kiiskavate silmadega istujaile ringi peale. Kõik teisedki löid risti ette ja hakkasid sööma, ise niisama taltsa ja tähtsa moega nagu vana Glušak, otsekui tahaksid teda järele aimata. Hanna märkas, et Hadoska näol peegeldub orjalik austus ja hirm. «Nagu polekski vana Kännu, vaid keisri enda palge ees!» tükkis talle muie peale, aga see pühitati otsekohe, sest vanatoi vaatas säärase näoga, nagu oleks tema mõtte ära kuulnud. «No ütle nüüd, nagu näeks sisse ära!» käis läbi pea.

Toit ei maitsenud, söögiaeg tundus hirmus pikk. Kui vana Glušak end üles upitas, hingas Hanna kergemalt: tänu taevale, läbi! Nad astusid Hadoskaga mõne sammu kaugemale ja kuulsid, kuidas eit lusikaid kokku korjates vanamehele kurtis:

«Luud-liikmed haiged sest hobuse ajamisest!...» Ta häälest kostis alandlikku palvet: «Kui ehk mõni, kes noorem?...»

«Peksu juures peab kärmas olema!» ütles Halimon tohedalt. «Noh, olgu... Lähed põhku hanguma...»

Glušak hüüdis Hadoskat ja käskis temal hobuste taha minna. Hobused toodi parajasti õuest ära ja vana ise läks neile vastu. Hanna kuulis teda küsivat, ons nad korralikult söödetud-joodetud, nägi, kuidas ta kõrvil jalga tõstis ja kabja alt kobas. Seejärel viis ta sulase sinna väravaposti juurde, lükkas poti ta ette, andis leiba ja vaatas sõna lausumata kogu aeg pealt, kuidas teine nägalalt leiba ahmis ja suppi lürpis.

Hanna ei jäänud Glušaki kamandamist ootama ja läks üksinda rehe alla, et virna peal veidike segamatult lamada. Aga niipea kui ta väravast sisse astus, tuli keegi talle järele. See oli Javhim.

«Väsinud?»

«Väga võimalik...»

«Ka mina sain mehise leili... Isa käest ei pääse keegi leilita...» Javhim osutas peaga viljavirna poole, mille tagant kaks ülemist palki juba välja paistsid. «Lähed üles või? Tahad, ma aitan?»

«Küllap saan!...»

Ta ootas, millal Javhim ära läheb, aga see tegi, nagu ei saaks aru või ehk tahtis ta meelega Hannat kiusata, tema kulul nalja teha. Hanna ootas, ootas, ja äkki läks tal süda täis: tühja kah, eks seisku, eks vahtigu! Ta haaras ühe käega palkide vahelt ja teisega vihutüüst kinni, toetas jalad vastu seinu ja virna ning rebis end üles, katsudes seelikut põlvedel hoida. Alles virna pealt vaatas ta tagasi ja tabas poisi kiirgava, ihara pilgu...

Kuid ütelda Javhim midagi ei jõudnud, sest väravast tõttas sisse vana Glušak...

Ohtuks oli kõik vili läbi lastud. Jaa, rehepeksumasin on ikka vägev tükk küll: ilmatu virn rukist, ja ainult üks päev! Järgmisel päeval vändati kuni pimedikuni tuulimasinat, pandi puhastatud vili kottidesse ja riisuti aganad kokku. Vana Känd rühmas kogu aeg teistega seits, ei andnud ta armu iseendale ja polnud teistelgi mahti nina pühkida.

Javhim töötas samuti tuulimasina juures. Pealtnäha polnud tema juures midagi iseäralikku märgata, ta töötas nagu kõik teisedki. Kui aga keegi oleks võinud vaadata ta mõtetesse, siis oleks ta näinud, et vili ja tuulimasin teda kriipsuväärtki ei huvitanud. Kus ta iganes oli või mida toimetas, ikka mõtles ta Hannale, vahtiski kogu aeg Hannat.

Javhim ise teadis väga hästi, et see pole armastus. Ta mõtles Hannast isegi põlgusega. «Mis tühja seal pead vaevata või ohkida! Oleks siis kah plikat või asja! Mis tal's erilist — rinnad nagu ikka rinnad, sääred niisamuti... Rinnad isegi liiga nirud, nagu punnid. Ja sääred kiipsakad, hõblukesed...» Ei tahtnud mõteldagi, et nende nigerike jalgade pärast poole ööni und ei tulnud, kogu aeg seisis nad silma ees — küpspruunid nõtked säärekumerused, paljad põlved. Parema, kui poleks vaadanudki, mismoodi ta virna peale ronis.

«Ja ülepea pole ta ju teab mis täht. Sitavikat! Silmal pole millegi peal puhatagi. Näost ainult raamid, põsenukid väljas... Niipalju vahest, et kui sõna ütleb, siis nagu löikab!...» Igati katsus ennaft üles keerata ja

tüdrukut halvustada, kuid abi polnud sest vähematki — otsekui võlurohu väel keerlesid ta mõtted aina Hanna ümber, rahutult otsis pilk ikka ja jälle Hannat.

«Aga tühi temaga — nalja saab! ... Tite toomine pole minu asi!» irvitas ta endamisi, olles ülimalt rahul sellise lihtsa ja selge vaatega asjadele. Javhim oli loomult jõhker ja armastas häbematusi, mis tema meelest pidid tingimata kuuluma tõeliselt meheliku ülesastumise juurde. Sealjuures oli see mõte peaaegu tõsiselt mõeldud, sest ka Javhim ise ei uskunud veel päriselt, et Hanna talle meeldida võiks...

Vana Glušak märkas üsna varsti, kuidas poiss Hannat piidles ja tüdrukuga proovivalt, nagu kogemata kombel lipitseda katsus. Ta kutsus Javhimi rehe nurga taha ja kopsas talle lasnalabaga vastu pead.

«Mis siis jälle on?»

«Et sa mingit sigadust kokku ei keeraks! Tiiras järras!»

«Ei tohi plikadega enam naljagi teha! ...»

«Pole nad selle jaoks siin!» kähvas isa ja lisas südameäiega: «Kus leidis plika!»

Glušak saatis poja rehe juurest ära, et tüdrukud ta silma alla ei jääks, ja kogu päev ei tulnud Javhim kordagi enam näole. Aga kui vana õhtul viimase kotiga aita läks ring rehe alla jäid ainult Hadoska ja Hanna, kellel Halimon oli käskinud prahi kokku tõmmata ja põranda puhtaks teha, ilmus Javhim uuesti platsi.

«Oih!» poetas Hadoska rõõmukiljatuse, märgates poissi pimeduses.

Hanna võttis teda vastu salvava muigega:

«Miks sind siis nõnda kaua näha polnud?»

«Vanatoi andis midagi muud teha,» vastas Javhim pisut häbelikult. Ja et vältida ohtliku maiguga juttu võlulikat pärimist, küsis ta: «Noh, kuidas teil siis käbarad käivad?»

«Tänu taevaisale,» vastas Hanna, «üsna mõnus olla ilma sinuta!»

Tasahilju andis Hadoska talle etteheitva müksu vastu külge. Kuid Javhim tegi näo, nagu ei kuulekski ta ega saaks torkest aru, seisatas, vaatas rehe all ringi ja rääkis rahulikult:

«Pime juba... Mis muud kui õhtsile! ...» Ja ütles

häkki Hadoskale: «Kuule, Hadoska, mine õige aida juurde, võib-olla läheb isal seal abi tarvis. Ja sina,» vahetas Javhim peaga Hanna poole, «tõmba kuhjast saadik puhtaks, ja võibki koju minna...»

Aga vaevalt oli Hadoska jõudnud silmist kaduda, kui Javhim Hanna juurde astus ning ta ette seisma jäi.

«Oled sina aga õel!» Javhim vaikis, oodates, mida tüdruk ütleb. Kuid Hanna ei ütelnud midagi. «Oled sa alati nii õel või?»

Ta rääkis lõbusa tooniga, tahtis heaga läbi ajada.

«Mis see sinule peaks korda minema?» Hanna kergitas reha, nagu oleks tahtnud ütelda, et mingi eest ära, argu takistagu riisumist.

«Kui korda ei läheks, siis ei küsiks.»

«Aga mina ei ütle!»

«Oled keeva verega, nagu näha!» Ta võttis Hanna käe nagu tolgi õhtul, kuid tüdruk vabastas selle rahulikult, kindla liigutusega.

«Nagu näha... Käi ometi eest ära, ei lase kah riisuda...»

«Küll jõuab! ... Jaa-ah, keeva verega! ...»

«Kuidas kellega!»

«Ühega kuum kui ahjutagune, teisega külm kui koera nina?»

«Täpselt. Pea jagab kah vahel! ...»

«Aga minuga?»

«Ah sinuga? Tõtt ütelda, ei ole iial huvi tundnud... Minuga... vist ei kuidagi!»

«Kuidas seda mõista? Ei nii ega naa? Vahepealselt?»

«Just, just. Minu jaoks oled sa nagu porikärbes seaküna. On sind olemas või pole — teeb üks välja.»

«Sest sa ei tunne mind veel! ... Sinul ju ilmast ilma Rähni poiss peas. Häh — kus leidis, kellega käia!»

«On, mis ta on, peaasi, et meeltmööda.»

«Ilmaaegu õhkad teda taga! Nüüd pole tal nii pea pääsu. Sihukeste tükkide eest väänatakse kõvasti! Banditism! Selle eest lüüakse seitsme luku taha, nii et jumala päikest kah ei näe! ... Sa kuradi juurikas — ise pealtnäha nagu talleke, aga vaga vesi, sügav põhi — võsavillemitega teisel sotid sees!»

See oli Hannalegi liig. Ta pahvatas:

«Ei maksa käsi hõõruda, kui teisel kibedad päevad!...»

Javhim sai aru, et oli pilli lõhki ajanud, ja katsus asja heaks teha:

«Ega ma hõõrugi. Lihtsalt sinust hale!...»

«Mis sa ikka haletsed! Asja siin haletseda!»

«Ma pole ju paha poiss. Mul on osavõtlik süda... Iseäranis, kui tüdrukud mängus!...» Ta katsus naljaga oma viga pisutki parandada, Hanna viha hajutada, sest tüdruk oli muutunud väga okkaliseks. «Aeg praegu nihuke, et... eit ei anna üldse hingerahu! Muudkui võta naine ja võta naine!... Nii et peab ringi vaatama!»

«Kui sihukesed värgid, siis vaatad küll valesse kanti. Ei ole siin midagi vaadata... Peaksid hoopis mujale vaatama. Näh, Hadoska ju, ei saa teine öid läbi und silma!»

«Hadoska...»

«Kõrvuni armunud, tobuks! Ainult et mis siin armastada, ei mina taipa.»

«Hadoska... Mis rõõmu mul Hadoskast? Nagu leige vesi, mekki ei kõige vähematki!... Aga sinul, sinul on mekk man!»

«Ta on ju sinust sada korda etem!»

«Sina mõjud minule,» ei teinud Javhim teda kuulma, «nagu samagonn! Nagu need kõige esimesed tilgad!» Järsku kahmas poiss tal käest kinni, Hanna katsus seda ära kiskuda. «Ää parem rabele!... Võeh, tunda jah, et kuumat verega!»

«Lase lahti!»

Ta väänas järsult kätt ja pääses lahti. Aga samal hetkel lõi Javhim kõrvale teise käe, millega Hanna enda ja poisi vahel reha hoidis, ning haaras mõlema käega tema ümbert kinni, pigistas nii tugevasti, et hing pidi kinni jääma. Tüdruku juuksed ja nagu hõngasid tuule ja rukkipõhu järele, millegi niivõrd ahvatleva ja naiseliku järele, et Javhim hoopis jaburaks läks. Ta tundis enda vastas tüdruku prinke rindu, kõhtu, sitkeid põlvi, ja temas süttis korraga meeletu kuum iha, mis joovastas, kõrvetas, tumestas mõistuse.

«Lase lahti! Kas kuuled?! Ai, valus!... Ära pigista, ai!...» viskles Hanna raevukalt, pöörase vihaga, hoides ikka veel reha käes.

Ta silmad olid nii ligidal, nad olid pimedaski hästi näha — alistamatud ja meeletud nagu vastu puurivarbu põksaleval linnul. Ta õlad, ta käed, ta jalad — kogu ta keha oli üksainus suur vastupanu, kuid Javhimil polnud mahti seda märgata.

«Lase lahti, kas kuuled!... Käed eemale!...»

«Tohoh, kui peru!...» katsus poiss naljatada. «Oota ikka... raasikegi...»

«Lase lahti! Ma karjun!... Jumala tõsi, karjun jah...»

Javhim ei vastanud. Ta ei saanudki midagi ütelda, kogu aeg püüdis ta tüdruku suud, aga see ei lasknud, pööras ikka ja jälle näo ära: kord jäi ette oimukoht, kord sassiaetud juuksed, millelt rääti oli kuklasse libisenud. Javhim aga ei jätnud järele, nagu raudsete pihvidega pigistas ta tüdrukut. Paistis juba nii, et polegi sellist jõudu, mis suudaks Hanna ta käte vahelt vabastada.

Kuid järsku hüüatas Hanna meeletu hirmuga:

«Vana tuleb!!!»

Silmapilk laskis Javhim tüdruku lahti ja kargas eemale. Jahmunult vaatas ta ümber: kõigepealt aida-teele, kust isa võis tulla, aga seal polnud kedagi, siis pööras pilgu teisale, naabrimehe rehala poole, rehalatagusele väljale. Kuid näha polnud hingelistki... Nagu iseenesest pöördus Javhimi pilk Hannale, justkui ootaks temalt abi. Ta nägi, et Hanna seisis juba kaugemal, kohendades juukseid ja pearätikut.

«Mis sa tühja kardad! Teda ju pole!...» ütles Hanna pilkavalt.

Javhim sai maruvihaseks. Ta isegi vandus:

«S-sa kur-rat!» Aga taipas sealsamas, et oma viha näitamine tähendaks meheuhkuse täielikku kaotamist, lausa naeruväärseks muutumist. Ta katsus asja naljaks pöörata: «Ja mina uskusingi! Kavalad... krutskid sul!...»

Aga ise mõtles: «Tegi täitsa tolaks! Mängis aga nina-nipsu, sa raisk!... Oh ma tainapea!»

«Nagu näha, lööd kergesti vedelaks!»

See oli nii ränk solvamine, et Javhim pidi talle kallale kargama nagu ülesärritatud kiskja, kuid Hanna tõstis reha löögivalmis ja püüdis ähvardavalt:

«Katsu sa tulla!»

Javhim peatus, otsekui kaalutleks, mis teha. Kuid mõtlemine oli raske: süda vasardas pööraselt, veri uhkas oimudesse, peas püsis raske udu. Hanna aga, kaval, nagu ta oli, ei lasknud aega kaotsi minna, vaid kasutas kohe hingetõmbe ära: nähes üsna lähedal rehalatagusel teel kedagi möödaminejat, hüüdis ta:

«Alena-tädi, oled sina seal?»

Möödamineja seisatas ja vaatas nende poole.

«Mina olen, Avdotsja,» tundsid mõlemad hääle järgi ära Kätša lese. «Kas Hanna või?»

«Jah, jah...»

«Oli ehk Alenale midagi ütelda või?»

«Ah e-ei. Küll ma ise ütlen...»

Javhim lauša kees, kuulates nende juttu: ka see oli suisa irvitamine tema üle. Eks hüüdnud ju Hanna seda naist meelega, ja nüüd on iga ta sõna täis pilget. Oota, oota, las läheb ära, siis...

Kuid just nüüd ütles Hanna üpris mahedalt, meelega nii valjusti, et naine kuuleks:

«Nii et minu töö on siis tehtud... Võib vist minna?»

Javhim sisistas:

«Mine...»

Ta ei vaadanud Hannale järele, küll aga kuulis tema jalaastumist, isegi seda nagu oleks ta kuulnud, kuidas see seal endamisi naerab. «Mis pagana pärast ma ennast tolaks teha lasksin!» ei rahunenud ta kuidagi. Tuju oli nii hapu, et oleks tahtnud valju häälega sõimata. Kuid meelehärm ei tulnud ainult sellest, et teda haneke püüti, vaid ka sellest, et Hanna teda kuidagi ligi ei lase, et ta kõigest väest vastu ajab. «Kah mul printsessi! Kodukootud kuningaproua! Kaltsu-Juula!...»

Kuid niipaljukest saigi ta Kurani külaprintsessi kiruda, sest elumaja poolt paistis keegi tulevat. Ta tundis ära Hadoska ja mõtles ebameeldiva tundega: «Äkki ta passis kuskil siinsamas ega teinud väljagi, kui ma Hannaga?... Nägi, kuidas ma Hanna käest võtta sain... Häh, üks kama kõik, kui juba nii, siis kuradile kogu see kupatus!...»

Hadoska tuli Javhimi juurde ja vaatas otsivalt ringi:

«Kus Hanna on?»

«Läks juba minema...»

«Ahah, ei näinud ta midagi,» mõtles poiss. «Oleks tal juust aimugi, küll siis kargaks ninna, aga õnneks ei näinud...» Mõni aeg seisis Javhim ja Hadoska vaikides. Javhimil polnud lihtsalt jututuju, sest ikka veel kobru-tas tas viha sissekukkumise pärast, Hadoska aga paistis nagu ootavat, et teine kindlasti ütleb talle midagi. Küllap oleks jätkunud paarist sõbralikust sõnastki: «Eks hakka sinagi minema, Kanepilinnuke!» — ja ta oleks läinud, elevil pakitsevast lootusest. Javhim aga ei ütelnud musta ega valget ja tüdruk seisis edasi, tundes, nagu tahaks süda rinnust välja hüpata. Erutatult näperdasid ta sõrmed rätinurka.

Viimaks märkas Javhim, kuidas tüdruk seal rätinurka näperdab ning mudib, ja ta ärkas nagu unest. Põlvi pilk kompis Hadoskat pealaest jalatallani — tüdruk ootas, malbe, vagur, pea langetatud, ja korraga tungatas talle: mis tühja ta muidu pead vaevab, mida otsib, mis asja jahib? Kes see nähvakas Tšarnuškate kaltsukuninganna temale õige peaks olema?

Javhim tõmbas Hadoska kaenlasse. Ta tundis, kuidas tüdruk õhinaga andunult tema vastu liibus, õnnest otse värises.

«Kanepilinnuke...»

Ta suudles tüdrukut. See ei pööranud nägu ära, vaid vastas pika-pika suudlusega, nii et Javhimil peaaegu hing kinni jäi.

«Väsinud olen...» ohkas poiss, nagu oleks tal sõbrale mõni mure pihtida. «Istume õige natuke.»

Hoides Hadoskal õrnalt piha ümbert kinni, hakkas Javhim teda põhukuhja poole viima. Algul vaguralt alistuv nagu ikka, laskis tüdruk ennast hõlpsasti kaasa vedada, aga siis hakkas äkki vastu.

«Ära tee!... Ma ei taha!...»

«Noh, istume ometi raasike! Jalad huugavad all... Istume lihtsalt ja...»

Ta rääkis tasakesi, mesimagusa häälega, nagu tahaks äratada teises haletsust. Ja selline toon suutis veenda: mis seal ikka karta, ega midagi halba ei juhtu.

«Aga pea meeles, et... mõistlik oleksid!...»

Hadoska ei tõrkunud enam ja istus poisi kõrvale.

Javhim haaras tal ümber kinni, rebis enda vastu, hakkas lõõtsutades suudlema, kirglikult sosistama midagi arutut, midagi segast. Esialgu vastas Hadoska ta suudlustele, vähem tuliselt küll, siis aga hakkas hirmunult visklema, püüdes ta käte haardest välja rabelda.

«Ära nüüd, ära tee! Ei taha!...»

«Lollike!... No mis sul häda on? No mis on?... Kas ma's sulle põrmugi ei meeldi?... Olen ma nii vastik?»

«Ei ole...»

«No mis siis on?»

«Ma kardan! Tõuseme parem üles!...»

«Ah siis ikkagi ei armasta?»

«Tõuseme üles!...»

«Ah ei armasta?»

«Armastan ikka...»

«Aga kui armastad... Lollike!... Kanepilinnuke!... Minu Kanepilinnuke!...»

Ta ei mõelnud üldse oma sõnadele, tundis ainult enda vastas tüdruku noort rabelevat keha, mida nii väga himustas. Mis lugu see küll on, et isegi Hadoska, pealtnäha nõnda hea ja järeleandlik, vist kõrvuni armunudki, niimoodi vastu rapsima hakkab! Selline vastupunnimine ja tõrksus ajas Javhimi vihale, ta põles meelest kirest.

«Javhi-im, kallis!... Ära tee!...»

«Mis siis on? Jäta jutt! Maksa nii arg olla!»

«Javhi-im! Kui pole laulatatud!... Ära tee pattu!...»

«Nüüdsel ajal pole pattu! Patt on sõnakõlks!... Pattu teevad kõik...»

«Karda jumalat, Javhim!»

«Jumal annab andeks!»

«Helde taevas!... Kui välja tuleb!...»

«Ei tule välja!» Kuidagi ei suutnud Javhim jagu saada tema kartustest, ei suutnud talle auke pähe rääkida, ja et oleks kord järsk lõpp, siis ütles: «Ma võtan ju sind ära...»

«Võtad või?»

«Muidugi võtan, oli ju öeldud!...»

«Siis oota ometi!... Kui pulmad tehtud!...»

Nüüd läks Javhim täitsa pööraseks. Hadoska sai sellest aru ega katsunud enam rääkida. Veel võitles ta meeleheitlikult Javhimiga, iseendaga, oma armastusega,

võitles, tundes ennast kohutavasse kuristikku libisevat, aga vastupanemine läks korrast raskemaks. Ta väsis, tundis, et enam ei suuda...

«Javhi-im... kallis!... Kui pulmad... Kohe...»

«Jäta see virin! Kui praegu ei...»

«Jumal, jumal!...»

See oli ka viimne karjatus, viimne lootus ja armu-paive...

Kui Javhim teda rehalatetagust teed kaudu koju saatis, ise salakesi, varga kombel ringi piiludes, et kas keegi ei näe, oli Hadoska jälle tasane, mahe ja vagur.

Nad lahkusid Hadoska rehala otsas. Andekspaluvalt, süüdlasliku näoga võttis Javhim tal õlgade ümbert kinni, Hadoska tõusis kivivarvule, upitas end poisi huulteni ja suudles.

«Javhim, kallis! Mis me...» Ta tasane kaeblik hää lõi habisema. «Mis me... ometi tegime!»

«Häh, tobuke! Oleks kõne väärtki!»

«Jõledat pattu!»

Javhim tahtis ütelda midagi muretut ja naljatavat, aga äkki liibus Hadoska tema rinnale ning puhkes kibedasti, lohutamatu nutma, ahastuse ja hingepiina pärast valjusti ägades. Javhim vaatas ümber: «Häh, pagana viripill! Nagu tahetaks elusast peast hauda ajada!... Keegi äkki veel kuuleb või näeb... Lõhverdab isalemale ette... Siis seda mölinat!...»

«Noh, jäta'nd, jäta!» ütles ta nii osavõtlikult kui oskas, kuid hää oli kare. «Inimesed liiguvad!»

Hadoska talitses end, tõmbus poisist eemale, pühkis pisarad.

«Ei jäta maha?»

«Häh! Jälle!»

Javhim pööras pahaselt selja ja läks. «No oli mul vaja lollakaga jändama hakata!» kahetses ta nüüd kõigest südamest. «Jama veel vähe kaelas või!» Aga pisut eemale jõudnud, jäi ta rahulikumaks ja arutas külmalt: «Ja kui vaadata, mis süüdlane siis mina olen! Unustab hoidja, tabab püüdja. Nii magus suutäis, ja oleksin ma pidanud ära põlgama?...» Ja imestusega mõtles ta, tundes juba head meeltki: «Aga kange oli vastu rabelema! Poleks uskunudki!... Kuid mis see aitas, kätte sain ikkagi...»

Rehemaal vedelevat reha üles võttes tuli talle meelde see teine. Tuli ka meelde, kui vihaselt see oli vastu hakanud ja kuidas teda pilanud. Ta tuju langes. «Jaa, temale kuluks päitsed pähe tõmmata!... Kuid see ei lähe nii lihtsalt!... Pole viga, igal asjal oma aeg...»

VIIES PEATÜKK

1

Alešnikis võttis Šabeta küüdimehe ja sealt Jura-vitsõsse läks Vassil sõites. Hobune polnud just kõige kabadama käiguga, küüdimees ei rutanud ja Šabetagi ei hakanud talle tuld taha tegema, nii et juba enne alevikku jõudmist mähiti ümbrus tihedasse õhtuvidevikku. Järsandikust alla ja läbi vaiksete aleviku tänavate logistati juba pimedas. Ainult siit-sealt akendest langes tänavale kollakat valgust.

Kogu tee vaikis Vassil endassesulgunult. Vaikides astus ta ka maja-alusesse keldrikongi, kus täna õhtust peale pidi olema ta sunnitud, vilets eluase. Kongis oli veel pimedam kui tänaval. Ainult ukse lahtitõmbamisel langes sinna korra tulevalgust ja Vassil nägi kellegi jalgu — paistsid porikärbaga kaetud viisud — ja pikk-kuue alumist äärt, ärasõtkutud pahnasodi.

«Kust kandi mehi oled?» küsis hääl pimedusest, kui üks kinni kolksatas.

«Kuranist...»

«Mhmh... Mina jälle Slabadast...»

Vassil vaikis, andes selgesti mõista, et tal mingit jututuju ei ole, ent siiski päris hääl uudishimulikult:

«Mille eest?»

Vassil rehmas käega:

«Äh...»

Õled sabisesid, tundmatu pööras teist külge ega küsinud enam midagi.

Otsata pikk oli see öö Vassilile, pikk ja painajalik. Kõik ta mõtted keerduvad puntrasse selle ümber, mis oli juhtunud tol saatuslikul, jõledal ööl. Kõik tuli jälle meelde, üksteise järel võttis ta läbi kõik tolle öö ja järgmise päeva sündmused, kord nägi vaimusilma ees jälle

Hannat, siis ema, siis Šabetat, ja ränk kivi laskus südamele, kibedus ja viha vallutasid meeli. Ta meelekibedus paisus ja suurenes, juba ei süüdistanud ta mitte ainult Šabetat, vaid kogu maailma, sest maailmas — Vassil ei kahelnud selles enam sugugi — ei ole vähimatki õigust, pole iial olnud ega saagi olema.

Õigus! Kus on vaese, pimedate inimese õigus, millal on ta seda tunda saanud! Ja kust peaks ta õigust otsima — üksik, kaitsetu inimlaps, kelle maailm polnud laiem Kurani soodest ja kellel juba Alešnikis kõhe hakkas?

Haududes raskeid mõtteid, suigatas ta alles vastu hommikut, aga nüüdki sai magada ainult silmatäie. Jutukõmin ajas une pealt: keegi nõudis, et lastagu «nurga taha». Taevast akna taga lõi haletama ja ses hahkjast valguses said juba selgesti nähtavaks tugevad, kalgid trelliristid. Nende nägemine peletas otsemaid unise rambuse ja tõi kibedasse tõelisusse tagasi. Kuid Vassil ei tahtnud seda tõelisust näha ega sellest midagi teada. Ta tõmbas pikk-kuue üle pea, toppis hõlma külge alla ja jäi, leivasekk padjaks, uuesti tukkuma.

Läbi uneviirastuse sai ta aru, et hommik on juba käes, kuulis üht kongikaaslast, kes eile siin pimedas pikali oli, ütlevat: «Kae orikat, põönab ööd-päevad kokku!» aga ei teinud väljagi. Alles siis ajas ta end istuli, kui aratama hakati: oli süüa toodud. Unisel, pahural pilgul vaatas ta võorastusega ümber. Peale tema oli siin veel kaks meest: üks peenike kui piitsavars, ainult luu ja nahk, nagu täis kärpunud haavu ja vorpe, teine seevastu tüse ja tüüakas, nagu peaaegu silmist saadik pakus täishabemes.

Nähes Vassilit kongiuberikus ringi vaatavat, itsitas vorbilise näoga meheköökam kiginal:

«Kambrid käes — elu lilla! Ää pane pahaks, et nämadalad. Elu lilla, hi-hi!...»

Ta pilgutab habemikule silma ja nihutas end kärmesti Vassili külge alla:

«Kirevase pihta, sa paistad ju üsna lõtsis olevat? Hehee, lõtsis näh, see paistab ju ää! Minu silm näeb kõik läbi, kirevase pihta, vaatan korra, ja selge sotti! Tühja sa enneaegu lõrretad! Siingi ajab kuidagi läbi. Elame-oleme pealegi, kiitus issakesele!»

«Elame!» plärtsatas habemik südametäiega.

«Einoh, ikka! Ära telli jumala viha, Mitrõhvan. Elame-oleme, nosime leiba, süüa-juua saab, töö konti ei murra... Hi-hi, elame nagu härrapojad, kirevase pihta. Kuidas kellelgi, aga minul küll hea meel, et kinni nabiti. Muidu ju, kui poleks, mädaneksin ammu mulla all. Kus inimesed pistsid märatsema, kargasid lõrinal natti kinni nagu vihased penid, lõhki pidid kiskuma...»

«Eks siis teine kord tead, kui näpud sügelevad!»

«Eks ta pahandus näh. Ise kah kahetsen, Mitrõhvan, kirevase pihta, aga vanakuri saatis kiusatuse sisse.» Ta seletas Vassilile: «Kamandasin teise mehe possukese nurga taha, mõtlesin, et laadale viia, mustlastele, ja... Suur pahandus näh!»

«Pahandus! Sa kuradi hobusevaras! Oksa puua teid kõiki, juudalised!»

«Pea õige lõuad! Nät kus mees, kes oksa poob! Lojus!... Lüüakse sind Solovkisse, siis tead, kuidas oksapoomine käib! Küll see miilitsanokk sul saba väänab!»

Mitrahvan läks näost tõmmupunaseks ja röögatas:

«Molu kinni!»

«Sa oled ju lojus!... Lojus, muud ühti!» ütles hobusevaras leplikult, andes teisele järele.

«Minule ka tuli miilits kallale, Šabeta,» ütles Vassil omalt poolt, näidates, et ta kampa astub. «Turja kinni nagu hull — mis sa enam... Pane muudkui käsi alla!... Ja soolaputkasse sõit!»

«Tema! käis see teisiti, kirevase pihta...»

«Molu kinni! Mis sa mögised!»

«Räägi siis ise!»

Õled sabisesid, habemik upitas end raskelt istuli.

«Nojah, jõras ja jõras minuga, see miilits, see Radzivon. Ise meie külast teine, Tulgavitšõst. Ammuks see oli, kui sirkas püksata tänaval ringi. Aga kus nüüd — vägi-võim käes, ära pista näppugi külge. Aga ise muudkui toruvärgi kallale ning jalgupidi otsa, tampima!»

«Vaaritas rehalas samagonni! Kukkus sisse!»

«Molu kinni! Iseasi, kui oma toruvärk, siis ehk veel kuidagi, aga Piliptšiku käest ju toodud. Põrutasin, et mis sa räistad, Radzivon, aga tema nagu'p kuulekski! No minul kargas kah hing täis, sasisin rinnad pihku!»

Kus tema kisendama, et hakkad riigivõimule vastu, et väänatakse sulle!... Ja eks väänanudki, mis sa teed!...»

Avanes uks, milleni viis madal trepp, ja pruuni, tuuldunud näoga noormees, võidunud pealisvatt seljas, käs-kis kahel naabril kaasa tulla.

«Kus kohta?» ei võinud hobusevaras küsimata jätta.

«Kas saeveskisse või?»

Karmilt tegi noormees sellisele uudishimule lõpu:

«Siis näed!»

Vassil aias, et nad viiakse tööle. Korra tekkis temalgi kiusatus küsida, kas ehk ka tema ei võiks kaasa minna, aga jättis siiski küsimata. Ta teadis ju, et küsimine ei aitaks: siin on vangimaja, siin pole oma teha, kuhu lähed ja mida teed.

Kui uks nende järel kinni kolksatas, keris ta ennast pikk-kuue sisse ja katsus uuesti magama jääda. Aga enam und ei tulnud. Hakkas igav tegevusetult istuda, ja teadmata, mismoodi aega kiiremini mööda saata, hakkas ta jalgu ümber mähkima: nukerdas läbi korpunud jalanartsud, sidus katkised viisupaelad uuesti ümber. Jalad riides, astus ta akna alla, kust paistis koristatud, sügiseselt närbunud köögiviljaaed. Veelgi süngemaks jäi ta, kui silmas lauda nurga tagant kauget sinetavat kuusetukka ja sügavkollast liivakallast — Pripjat ei paistnud siinamaale, aga ta aias, kui ilus seal oli.

Päev läbi norgutas ta akna all või kõndis ühest nurgast teise. Ei suutnud Vassil harjuda mõttega, et ta on nüüd hoopis midagi muud kui ennem, et ta on vang, keda müürid ja valvur ei lase enam Kurani küla, kodutäre, ema ja Hanna juurde, kõige selle juurde, mis oli talle kallis.

Akna taga seisis kõverik, peaaegu täiesti kuivanud, päevalilleroodakas. Esimesel korral ei pannud Vassil seda tähele, aga siis, mida rohkem ta vaatas, seda kibedamat nukrust tekitas see üksik, mahaunustatud taimevars, otsekui mingi elusolend. «Ära tõugatud nagu minagi,» mõtles Vassil ja tundis äkki kibedat pitsitust kurgus.

Vassil oleks ehk vangimaja elu äragi kannatanud, isegi siin kohanenud, kui oleks vaevanud ainult see, et ta pole enam vaba mees. Isegi sellega oleks võinud harjuda, et nüüdsest peale kannab ta häbiplekki. Maast-madalast teadis ta teiste juttudest ja oma kogemustest, et inimesed on toored ja ülekohtused, ning oli sellega harjunud. Vahel tikkusid sellised mõtted küll pähe, aga üsna pea nad tuhmusid ja lendusid laiali.

Kõige hullem, kõige talumatam oli siin lihtsalt see istumine, istumine ilma tavalise tegevuseta, ilma tööta. Pikad päevad ja otsatud, uneta vaeveldud ööd mõtles ta hingevaluga oma kodukurukesele, leivaviljale, mille rabamine pooleli, hobusekondile, kes vist küll korraliku talitamiseta jääb, kambrile, mille kütmiseks ta puid ei jõudnud tuua ja mis arvatavasti on külmast rõskunud. Lahtisi silmi unistas ta oma rehalast, koodist, mille vars pihkudega läikima nühitud, nägi enda ees lagedat rehepõrandat, ahmis ninna aedikust tõusvat tunamulluse aganakõdu lõhna, kuulis hobust oma pehmete kurdunud morkadega heinte sees sabistavat. Ta käed, ta süda janunesid töö järele.

Aga tööle ei lastud. Tavaliselt ei olnud tal kombeks midagi paluma minna, aga kord ei suutnud ta enam ja kohmas valvurile, kui see habemikule ja Slabada hobusevargale järele tuli, et lubatagu tedagi. Valvur, hiljaku väeteenistusest tulnud punapäine noormees, pikk ratsaväesine seljas, käratas sõjaväelise lühidusega: ei ole käsku. Siitpeale Vassil enam ei küsinud. Alistunult ja tuimalt kühmutas ta igavuse käes.

Ainus heledam laik, mis talle lootustandvalt eest paistis, oli kohtumine emaga. Iial varem polnud Vassil teda nõnda oodanud kui nüüd, ootas päevast päeva, iseäranis pühapäeval, kui aleviku tänavalt, mida siit ei näinud, ehkki kuulis, hakkas kostma laia laadalärmi, rataste parinat üle sillutise, kõnekõma.

Ta ei eksinud: ema tuli tõesti. Kui Vassil kokkusaamistuppa viidi, kõssitas ta kartlikult pingiserval, tõusis siis kähku püsti, pööramata pojalt oma häid silmi, ja jäi nõutul moel seisma. Tükk aega seisis ta nõnda vaikides, ainult silmad, ehmunud, haledad silmad, niis-

kuvad ja täis piiritut ahastust, näitasid, mis süda sees ütleb. Sel hetkel oli Vassilil natuke kahju, et oli habeme ajamata jätnud, sest küllap nägi ta oma hõreda, veel noore habeme tõttu, mis oli siin kasvanud, vanem ja halvem välja.

Vassil nägi ema suunurki haledalt tõmblevat ja arvas, et iga hetk võib ta nutmaga puhkeda. Kuid ema neelas pisarad alla, pühkis harjumuslikult sitsrätiku nurgaga üle suu ja nagu elu tuli talle uuesti sisse. Ta ulatas pojale kompsukese, rääkides:

«Ma panin siia sisse kaks pätsi leiba. Eile küpsetatud... Vanaätt koomitses tilga mett ka. Tohust kruusi sees, vaata, et välja ei voola... Vingerjakala on kümmekond, kuivatatud... Sibulat-kurki tõin ka...»

«Mee oleks võinud müüma jaoks jätta,» ütles Vassil lahtvalt.

«Võiks ehk mõne paari mune ära müüa... Saaks soolaraha ja tikuraha ja...»

Vassil ei ütelnud selle peale midagi, vaid hakkas uudiseid pärima:

«Kuidas siis Sõnguga lood on? Kas lonkab veel või?»

«Lonka mitte. Juba praavib.»

«Ons vilja veel rabada?»

«Vähekesi ikka rabame. Vanaätt ja, mina ja...»

«Nii et ätt ikka jalul, kõhmitseb pealegi...»

«Ju ta kõhmitseb. Jalul näh.»

Igale küsimusele ja vastusele järgnes rusutud vaikus, milles tundus pilgeni ema südamevalu.

«Kas Valodzka koerust teeb?»

«Tee mitte. Veel hiljaku käis soo peal. Tõi vingerjakala. Ütles, et Vassili jaoks, et vennale...»

«Tee aga talle sõitu, maksa teda pillitada ühtigi... Ja anna Sõngule agana-apatist. Talv varsti käes, metsa minna ja...»

«Olgu'nd, olgu, küll ma teen...»

Vassil päris ühtpidi ja teistpidi, andis nõu ning jagas õpetusi, aga ikka ja jälle leidis ta ennast mõtetega Hanna juurest: kuidas küll temal läheb, mäletab ta veel Vassilit, ega ta solvamise pärast viha kannab? Kogu aeg ootas ta, millal Hannast juttu tehakse.

Ema justkui aimas ta mõtteid.

«Täna nägin Tšarnuška Hannat ka...»

«Oli ta siin?»

«Pole mitte. Kodus, käis kaevul. Ütles, et sulle terviseid...»

«Noo?...» Vassilil hakkas hea ja kerge. «Vii siis temale ka... terviseid...»

«Küll ma viin...»

Ta märkas ema ebalevat silmavaadet ja aimas, et see midagi varjab, ei julge avaldada.

«Kuidas tal käsi käib? Ikka lusti täis või?»

«Norutab... Nagu oleks midagi hinge peal või...»

Vassil pööras silmad ära ja vaikis. Kuid see polnud veel kõik, mis ema teadis. Veidike aru pidanud, ütles ta rahutult:

«Jutud käivad, nagu oleks Känd-Javhim tema järel... jölkumä hakanud...»

«Javhim?»

«Sihuke jutt liikus... Ainult räägitakse, et Hanna ei võtvat vedu...» katsus ema teda trööstida.

Ta viis küll kohe jutu mujale, kuid see ootamatu uudis rabas Vassilit ega andnud enam rahu. Kõigist uudistest, mis Vassil siin emalt kuulis, erutas see kõige rohkem, vajus kivina südamele. Ei saa küll ütelda, et ta oleks sealsamas rööpast välja löödud — Vassilil ei muutunud meeoleolu nii ruttu, rõõm ja kurvastus tulid talle alles tagantjärele, kasvades ja süvenedes ajapikku. Kuid Hanna kohta räägitud paha uudis muutis ta tuju otsekohe, ema sealolekul pilviseks.

«Dametsikul tõi lehm vasika...» rääkis ema. «Nii kena lehmiku, et...»

«Kas jätab peoloomaks või?»

«Jäta mitte. Ütleb, et kasvagu veidike, siis müüb maha...»

«Eks rahapuudus,» mõtles Vassil tuimalt, otsekui harmusest. Ikka ja jälle läksid mõtted Hanna juurde, Javhimi juurde. «Kännuköögats, juba siingi sogab vett! Metsavahi plikast veel ei aita!...»

«Dametsik kiitis, et poeg pidada kroonust ää tulema... Varsti...»

«Noo?... Lastakse lahti...»

«Mikanor. Ju sa peaksid mäletama?...»

«Einoh...»

«Tahetud seal, et õppima jääks... Aga tema ütelnud, et koju...»

«Soomülkasse... Kah tahtmine!...»

«Mis sa teed — kodukuruke ju siin!...»

Ema mõistis, et ta asjata katsub poega rahustada, ja vaikis hoopis, pööramata temalt oma häid, nukraid silmi. Vaikis ka Vassil ja kummalgi polnud kuni külas-käigu lõpuni midagi rääkida. Alles siis, kui valvur püsti tõusis, tuli emale äkitselt elu sisse ja ta küsis, mida oli kogu aeg küsida tahtnud:

«Ju sind vähemalt varsti lahti lastakse, pojake?»

Vassil pööras näo ära.

«Või seda keegi ütleb...»

3

Järgmisel päeval hõigati Vassil esimest korda tööle. Kui ta, pikk-kuub üle õlgade visatud, habemiku ja hobusevarga järel kabisevale kirmetunud hoovile astus, ahmisid sõõrmed erga koidukülma virgutavat kargust. Vihe tuul nuhistas vastu nägu, leidis üles kaela ja tungis linase särgi lobedast kaelaaugust sisse, panes tihedad võdinad meeldivalt üle selja jooksmata. Vassil tuju läks lähedamaks, reipalt hakkas ta õlgu üles alla jönksumata, otsekui saaks nõnda sooja.

Kuid samal hetkel märkas ta endal Mitrahvani karmi pilku ning jahmus, tegi tõsise näo ette. Neid viidi mööda tänavat, varsti aga kästi pöörduda ühte kitsasse jönklikku kõrvaltänavasse, mis Pripjati jõe poole läks. Vassil arutas iseendas, kuhu neid võidaks viia, ja arvas juba, et küllap jõe äärde mõnd lotja või laeva laadima.

Kuid Pripjati äärde siiski ei viidud. Juba varsti kästi kõigil kolmel seisma jääda auruveski ees, kus oli koletu hulk küttepuid risti-rästi lademikku loobitud, mis võttis laiast hoovipealsest enda alla peaaegu poole. Valvuri hõike peale ilmus veski rõhmaste uste vahelt üleni jahumöldane mees, kes tõi sae ja kirve.

«Sähke,» ütles ta küsivalt valvuri otsa vaadates, teadmata, kelle kätte kirves ja saag anda. Ta tõmbiks piiratud mokahabe oli valget jahutolmu täis.

Luba küsimata võttis hobusevaras tema käest sae ja kirve.

«Pukk on seal plangu ääres,» juhatas mölder ja kömpis veskisse tagasi.

«Noh, käed käima!» sõnas valvur rahulikult, astudes pisut kõrvale, et neid mitte segada. Tasase moega läsunaline poiss, kelle vattvammus oli väikese kasvu jaoks ülearu pikk, nõjatus vastu posti, ei andnud enam ühtki käsku ega kippunud neid juhatama, vaid vaatas ainult sõna lausumata pealt.

Habemik Mitrahvan lohistas plangu äärest vana saepuki, siis haaras puunoti ühest otsast kinni, hõigates Vassilit appi.

«Sõrad eemale!» röögatas ta hobusevargale, kes samuti tema poole tõttas. «Sihukesest kah abi! Aga köögerdab ligi!» Ja habemik lärtsatas põlglikult süljata, kui nad Vassiliga kahekesi notti pukile seerasid.

Paar korda saega edasi-tagasi tõmmanud, urises Mitrahvan, et nii ei saa, kahmas hobusevarga käest kirve ja hakkas rutuga ning vihaselt saeteed laiemaks ajama. Niisama ruttu ja tigeda näoga tuli ta puki juurde tagasi.

«Otsast kinni!» käsutas ta Vassilit tõredalt.

Siitpeale polnud tund või paar kuulda midagi muud kui sae vihinat. Saag sahkis ühetasaselt ja rütmiliselt, süües end läbi valge niiske puusüü, külmast niistunud rohule tuiskas puhast saepuru nagu jahupeotäisi. Varsti tundis Vassil, et hakkab palav, ta tõmbas pikk-kuue seljast ja viskas nottide peale, siis kiskus ka särgi rinnaesise lahti. Unustades oma olukorra, vihtus ta saagida ägedalt ja mõnuga nagu iga teinegi, kel on käsil meelepärane tegevus. Otse rõõm oli nüüd ta peale vaadata, äkki oli ta nagu ilusamgi: agar ja hakkaja, põsed punetasid, tublim nägi ta välja.

Kätesse ja kogu kehasse sadestus tinast väsimust, aga ta ei vandunud alla.

«Kõva võhm sull!» kiitis Mitrahvan, jättes sae seisma, et hinge tõmmata. «Nagu tangidega küljes!»

Ta pöördus saatevalvuri poole:

«Suitsuneelud vaevavad!»

«Eks suitsetage!...»

Mitrahvan istus pakuotsale, jalad väsinult laiali, ja otsis tubakakoti välja. Võtnud sellest näpuotsaga tuba-

kat, ulatas ta koti Vassilile — mitte niisama juhuslikult, vaid avaldades niimoodi oma lugupidamist. Ja Vassil võttiski selle kui lugupidamise märgi täismeheliku väarikusega vastu.

Nad kiskusid suitsu mõtlikult, pikkade mahvidega, istusid ja külmetasid. Hobusevaras kõssitas väsinult pisut kaugemal.

«On aga pakud, kirevase pihta! Puha oksanässakad — lõhki ei lähe kuidagi! Löö niimoodi ja löö naamoodi, aga mitte kahte mõtetki!»

Mitrahvan ja Vassil vaikisid. Põist märkas endal hobusevarga kadedat pilku. Küllap tahtis halli, aga Vassil tegi, nagu ei teaks ta midagi, ja imes plotski ise lõpuni. Mitrahvan viskas suitsuotsa maha ja ajas end esimesena püsti.

«Hakkame siis jälle.»

Vassilil oli nahk juba uuesti soe, kui keegi talle sõbrameheliku plaksu turjale lõi. Üllatunult tõstis ta pea: kõrval seisis üleni jahune Kotsik Hvoštš, keda omal ajal sai narritatud nimega «Kootsik-Mootsik». Vist aasta otsa polnud nad teineteist silmaga näinud — Kotsik elas ja töötas alevikus. Ja äkki — mäherdune imelik jällenägemine!

«Küll mina sihtisin-vahtisin, et oled see sina või pole,» naeris Kotsik.

Ka Vassili suu ümber tekkis muie.

«Kes siis muu...»

«Mis pagan sina siin teed?!»

Vassil ei hakanud kogeleva ega lasknud oma sapisel tujul välja paista. Pilklikult ja heatujuliselt kehtas ta õlgu.

«Mis ma teen? Olen kivilaeva madruseks!»

«Mille eest?»

«See jutt on pikk!...»

Aga Kotsik polnud seda verd, et oleks säherduse asjaloo puhul niisama lihtsalt taganenud. Pealegi tundis ta midagi rohkemat kui tavalist uudishimu: asi puutus sõbrasse, kusjuures ta pidas seda sõpra igas suhtes endast nõrgemaks. Kotsik mõistis — selleks polnud tarvis teab kui terast pilku —, et sõbra tuju sugugi nii roosiline ei ole, kui ta laskis paista. Ja tahes-tahtmata pidi Vassil pisut puistama oma kõvasti sulgunud umb-

usklikku südant. Ta hakkas rääkima kuivalt ja vastu-meelselt, nagu tahaks Kotsikut kaelast ära saada, siis aga äkitselt plahvatas ja jutustas meelekibeduse ning vihaga ära kogu loo.

«Nii et käisid ikka neid juhatamas?»

«No mis ma teha sain? Ihuüks? Algul ma katsusingi, aga kohe väänati mulle nagaaniga...»

«Ei tähenda... Oleksid pidanud inimesi hüüdma ja...»

«Hüüdma! Kõik magasid ju!...»

«Äh, tõprad, kuidagi ei saa neil kaela kahekorral!» ütles Kotsik kibedusega ja Vassil aimas ta sõnades kaastunnet. Ning tegemata oma meelenukrusest saladust, kaebas ta:

«Ja kohe torgati mind ennastki võsavillemite kirja!...»

«Totrus!... No kust otsast sa võsavillem oled?»

«Ju ma's olen... Näed, pandi kivilaeva madruseks!» Kotsikul tärkas tungiv abistamistahe.

«Ma lähen, räägin ära, et veel vaadataks, mismoodi see värk käis! Ja ütlen ka ise, et sa pole nihuke! Ütlen, et mis bandiit sina oled! Et sa oled üks neid, kelle jaoks revolutsioon sai tehtud, just!... Eks tehku sär, kui inimene süüdi, aga kui süüdi ei ole, siis lasku lahti!»

«Ei nemad usu...»

«Mind või? Mina kuulun komnoorte ridadesse,» ütles Kotsik tähtsalt. «Mina olen isegi Apeikaga tuttav!»

«Pane see Apeika su juttu tähelegi!»

«Miks ei pane!»

Ja et oma kangekaelse sõbra umbusust täielikult jagu saada, seletas edasi:

«Kas sa ka tead, mille tarvis see kõik on?» tegi ta pilguga ringi üle küttepuu- ja pakuvirnade. «Veski tarvis. Aga veskis jahvatatakse jahu. Kellele see läheb?» Vassil vaikis, ta ei teadnud. «Jahu läheb linna! Läheb Mozõrisse! Lapsed, punaarmeelased ja teised on leivapuuduses. Mind saadeti veskisse tööle! Sest mina kuulun komnoorte ridadesse, abi oli tarvis!»

Kotsiku silmad küsisid: «Said sa aru?» Vassil nokutas vaikides pead.

Saatevalvur vist tundis Kotsikut, sest muidu poleks ta vahialusega nii pikka juttu lubanud, aga lõpuks ütles

aitaki, pigem paluval kui käskival toonil, et aeg on lõpetada.

Kotsik andis kätt ja marssis peremehelikul sammul veskisse, Vassil aga haaras saepea pihku.

4

Ililja õhtul kodu poole kõmpides otsustas valla täitevkomitee esimees Apeika miilitsaülemale juurde sisse põigata. Ülema tuba oli pime, tuluke paistis ainult korrapidaja aknast, ja Apeika pöördus otse Hartšavi korterisse. Miilitsaülem elas samas majas, tal oli siin kaks pisikest tuba, hoovi poolt sisse minna.

Hartšav istus kaksiratsi pingi peal, tal olid saapad maha tõmmatud, jalas nahklappidega kalifeed ja seljas särk, millel põletisauk küünarnuki kohal. Veest tilkvel käed olid täis lambivalgel hõbedaselt kiiskavaid soomuseid. Tal oli käsil kalarappimine.

«Parajal ajal, nagu kutsutud,» vastas ta lõbusalt Apeika teretusele. «Justkui aimasin ette...»

«Kust sa püüdsid? Või ehk — toodi meelehead?»

«Hehee, meelehead! Ja mina muudkui võtku vastu! Pärast terve maakond mölinat täis!... Keda sa lolliks pead!...» Midagi sellist oli Apeika oodanudki, ta teadis ju, et «meelehea» asjus oli Hartšav kindel kui kalju.

Ja miilitsaülem lisas teistsuguse tooniga, järelemõttlikult:

«Teise püütud kala, nojah, aga pole tal magu ega mekki. Nagu saepuru. Võib ju süüa kah, kui just peab, aga magu-mekki pole... Teine asi, kui ise saad jõe ääres solpsida, läbi liguneda, külma käes hambaid plahvata, siis on kalal kohe teine minek! Keele viib alla!... Käisin Lamatšis. Ühe öö olin jalul — ja näed!»

Ka see oli nii väga Hartšavi moodi: igal pool ta käis ja kondas, kõike muretses ta oma käega. Hartšav viskas pooleldi rapitud latika kaussi, tõusis püsti ja hõikas naist.

«Oota,» ütles Apeika. «Ma ei tulnud niisama. Tõmba saapad jalga. Lähme, on sõnake rääkida.»

Nagu juba sõja ajast harjumuseks, ei hakanud Hart-

šav pärima, mis jutt see on. Ta pühkis käed rätikuga kuivaks ja tõmbas kähku säärikud jalga. Veidi aja pärast tuli ta kõrvaltoast, juba pluus seljas ja rihm kõvasti peal, näidates kogu oma olemisega, et võib asuda mis tahes ülesande täitmisele. Ta oli laiade õlgadega ja laia, päikesest vaskpunaseks pargitud näoga, tüüakas nagu Polesje tammekärsak, tugevasti maasse juurdunud. Sõja ajal teenis ta ratsaväes, veel nüüdki mõlgutas alailma lahinguteekondadest ja rünnakutest, unistas Ukraina steppidest, kuid ehk küll rihm kõvasti peal oli, ei paistnud ta enam nii nõtket kui poolteise aasta eest, millal Apeika teda esimest korda nägi.

«Juurde võtnud teine, näostki nagu täidlasem,» mõtles Apeika, sammudes tema kõrval üle hoovi. «Jaa, eks see rahuaja elu jäta sinulegi jälje, tuline kavalerist!... Pluus kisub juba pinni...» Ent samas pidi ta iseendale tunnistama, et Hartšav polnud siiski eriti palju muutunud, et juurde võtta ja näost täidlasemaks minna oleks võinud ju rindelgi — mis parata, aastad teevad kah oma töö. Ja mis rahulik elu see ongi, kui metsas luurivad Maslaki võsavennad ja kui võid ei tea millal kuskil tee peal kuuli kerkesse saada.

Isegi pisut kadedalt mõtles Apeika, et ameti poolest seisab ta ise küll Hartšavist kõrgemal, aga rahvas austab ja paneb rohkem tähele ikkagi miilitsaülemat. «Olen vaikne silmapaistmatu mehike, koolmeister ma olin ja selleks jäängi. Kuid Hartšav on kehastatud vaprus ja lootus, ta on kangelane...»

«On tulnud kaebus,» ütles Apeika, kui miilitsaülem lampi põlema pani.

Apeika pidas meelega vahet. Ta oli Hartšaviga pea-aegu ühepikkune ja kandis samuti sõjaväevormi. Tõsi, tal polnud seljas küll sõduripluus, vaid karedast kalvist frentš, mille külgedele ja rinnale olid laiad taskud peale õmmeldud ja püstkrae ulatus lõua alla ning hõõrus. Kuid vormiriietele vaatamata paistis ta väga tagasihoidlik ja kõhetu. Frentš oli tema jaoks silmanähtavalt laiavõitu ja seepärast tundus ta ahtake kühmakas kogu väiksem kui tegelikult.

«Mis kaebus?» küsis Hartšav.

«Pead inimest kinni, kui pole piisavat alust. Võib ütelda, süütut inimest.»

«Keda?»

«Vassil Dzjatselit, Kuranist...»

Pluus oli turske rinna kohal pingul, seal helkis Punalipu orden, ümbritsetud pleekinud perkalrosetist.

«Ah see... Kõik nad on süütud,» ütles Hartšav kindlalt, täie veendumusega.

«Mis sa selle kõigi all mõtled?»

«Kõik... Kes kinni nabitakse!...»

«Bellega pole midagi tõestatud,» vaidles Apeika vaikse ja sõbraliku häälega vastu nagu vanem seltsimees, kelle kohuseks on suunata ja selgitada. «Asja tuleb konkreetset uurida. Iga juhtumit...»

«On uuritud.»

«Kas fakte on? Konkreetseid?»

«Muidugi on.»

«Ja tema võtab need õigeks?»

«Lolliks pead või? Võtab sul õigeks jah, oota!»

«Peab olema konkreetseid fakte,» jätkas Apeika vaikselt, aga järeleandmatult.

Täitevkomitee esimees küsis näha ülekuulamisprotokolle. Hoidudes lambi juurde, mille valgus langes mühklikule, paljandsisselõigetega otsmikule ja hõrenevale mustale juukseahlule, vaatas ta vaikides läbi mõned paberilehed.

«Ons see kõik?» tõstis ta silmad Hartšavile.

«Kõik.»

«Ja rohkem polegi? Kas muid fakte tema süüteo kohta ei olegi?»

«Muid me lihtsalt ei tea.»

«Siis aga ei saa me neid aluseks võtta...»

«Mispärast ei saa? Aga ma olen ju kindel! Minu süda ütleb!»

«Süda võib teinekord eksidagi, kallid mees...»

«Ka Šabeta arvab, et see on kahtlane sell...»

«Ära pane pahaks, aga Šabeta ei kinnita millegagi, et Dzjatsel on bandiit. On ainult üks fakt, mis näitab, et teda sunniti neile teed juhatama.»

«Praegusel korral on sellest ühestki faktist küllalt.»

«Aga mina arvan, et ei ole.» Apeikal ei jäänud tähele panemata, kuidas Hartšavile ilmus näkku jonnakas ilme; järsult tõmbas ta põialdega rihma alt läbi, venitades pluusi sirgu. Miilitsaülemale oli see jutt vastu-

karva. Sõbralikult toonil katsus Apeika selgitada: «Ei ole küllalt — mitte sellepärast, et on ainult üks fakt, vaid sellepärast, et praegusest faktist... sinu järeltule jaoks ei piisa...»

«Mis jutt see on — ei piisa!»

«Ma ütlen veel kord: see ei näita, et Dzjatsel on bandiit. Isegi seda mitte, et nende abimees...»

«Ta ometi käis neil abiks! Ise tunnistas üles!»

«Juhatas teed, kui tutser nina alla torgati! Ühel korral!»

«Mine tee selgeks!» Ärritatult hakkas Hartšav edasi-tagasi kõndima. «Ühel korral või mitmel korral. Torgati tutser nina alla või ei torgatud nina alla. Kui kinni nabitakse, on neile kõigile tutser nina alla torgatud! Kõik on süütu pagu taevainglid! Aga maslakid jõuavad ringi! Kes tont neid küll toidab ja andmeid muretseb!» Ta seisatas Apeika ees, võttes sellel koduselt, kuid tugevasti käsivarrest kinni. «Mina arvan, kui tahame Maslakil kaela murda, siis ei tohi nämmutada. Kas ta aitab maslakke? Jah aitab. Tähendab, on ka ise asjaosaline! Eks siis sidigu ja katsugu, kuidas mekib! Pistad ühe pokri, küll siis teistel hirm nahka läheb!»

«Seda küll, hirm läheb nahka,» soostus Apeika.

Ta vaatas Hartšavile otse silma ja ütles ohates:

«Aga mis nõukogude võim see küll on, kui omadele inimestele hirm nahka läheb?»

«Pole lugu, suuremat kahju sellest ei tule. Kuid korra ja distsipliini saab majja!... Siis jääb igaühele meelde, et kellegagi nalja ei mõisteta! Igasugu süüteo eest tuleb väänata täie valjusega! Nagu siis, kui revolutsioon oli!... Mis see siis lõpuks peab tähendama,» läks Hartšav päris keema, «igal pool rahu ja vaikus, kunagi kollitati bandiitidega lapsi, nüüd on seegi unustatud. Aga äkki — siinsamas, meie vallas, just meie külje all hulguvad ringi, tukid õieli, ähvardavad! Aga meie makutame kui tolgused! Mitte midagi ette võtta ei oska! Aina nämmutame!»

«Nämmutada nende raiskadega muidugi ei tohi!... Kuid saa aru, Zmitro, meil pole õigust hoida trellide taga inimest, kellel pole nii suurt süüd!»

«Pole süüd? Me oleme nagu siga ja hani. Üks räägib aiast, teine aiaaugust!» Uuesti asus Hartšav pealetun-

gile: «Kes ta ometi sulle on, tuttav või, et sa temas nii kindel oled? Sa muudkui ajad, et olla vähe fakte, aga kui palju sul endal neid on?»

Apeika ei rutanud vastusega, andes Hartšavile aega rahuneda.

«Kas nüüd palju või, aga siiski on. Keegi kostab tema eest, ma tunnen seda inimest hästi ja usun teda.» Millitsaülem tahtis midagi vahele ütelda, kuid Apeika ei lasknud. «Kui tahad, ma ütlen, et ta homme sinu juurde tuleks. Räägi temaga pisut — see on meie mees, võib usaldada...» Äkitselt tuli Apeika välja uue sooviga: «Tead mis, anna nüüd käsk, et su merimõrtsukas siia toodaks. Kui ehk vaataksime, mis loom ta on, kuu-laksime kahekesi üle?»

Hartšavile paistis asi vastumeelt, kuid siiski läks ta suikusse ja hõikas korrapidajat. Tagasi tulnud, võttis ta laua taga istet, ilme ametlikult tõsine ja range, nagu ajaks juba praegu juttu vahialusega. Rängad, punetavad, jämedate tõmbsoontega käed lebasid ristatud sõrmi raskelt ta ees laual. Apeika, kes istus laua otsas, nihutas enda ette ajalehe, tõmbas frentši taskust pliiatsi ja hakkas paberile kriipseldama konkslikke allkirju.

Kui Vassil sisse toodi, vilksas ta, silmad heleda valguse pärast kisis, põgusalt, vähematki huvi tundmata korra Apeika poole, siis aga jäi altkulmu pörnitsema Hartšavile. Apeikale paistis ta näoilme selline, nagu oleks tahtnud ütelda: «Küll ma tean, misjaoks te kutusite ja mida pärima hakkate, — midagi head mul oodata pole.»

Hartšav võttis käed koost, nihutas end toolil.

«Mis sa ometi mõtled, noormees, et üles ei tunnista?» alustas ta valjusti ja selgelt, rõhutades iga sõna eraldi.

«Kas sa ikka veel ei võta omaks, et aitasid Maslakki?»

Vassil pööras pilgu ära, lastes teise põlve lõnksu.

«Pole mina aidanud...»

«Kuidas sa's pole aidanud?»

Vassil vaikis. Apeika luges ta endassesulgunud, kramplikult pingul näoilme: «See oli ju teada, mis muud siit oodata...» Kasutades hetkelist vaikust, võttis täitevkomitee esimees jutuohjad oma kätte, hakates

pärima niisuguseid asju, millel siinse kõneainega pealt-näha mingit tegu ei olnud:

«Kui suur maalapp sul on?»

Vassil vastas täiesti ükskõikselt.

«Ons see hea maa?»

«Äh, mis maa... Meil Kuranis mõni maa...»

«On teilgi head maad!»

«Miks ep ole. Aga see pole meie jaoks...»

«Kelle jaoks siis?» nihutas Hartšav end toolil.

Vassil ei vastanud.

«Mispärast sa siis maakorralduse vastu oled?»

«Mina? Vastu?» küsis Vassil ilmse üllatusega.

«No muidugi. Kas sina's ei käinud maslakkidele teed juhatamas, et need ümberjagamise tuksi ajaksid?» tor-kas Hartšav vahele.

Vassil ei osanud midagi vastata. Apeika nägi ta pead jälle lootusetult norgu langevat: mis sa mõistad rääkidagi, kui need siin aina võrdavad: «sina käisid teed juhatamas, sina aitasid» ega taha millestki aru saada.

«Sa pole bandiit, ma tean,» ütles korraga Apeika.

Vassilile tuli järsku nagu elu sisse, aga sealsamas ta sundis end tagasi, heitis ütlejale kahtlustava pilgu.

«Sa pole bandiit!» kordas Apeika veelgi kindlamalt.

«Oled lihtsalt üks vedel vend! Argpüks!»

Apeika ütles seda hukkamõistvalt ja pahameelega, kuid paistis, et Vassilit ta sõnad ega toon ei riivanud. Nüüd oli poisi pilgus peale kahtluse juba kübeke lootust, tõsi küll, umbusklikku.

Korraga purskas Apeikal välja äge viha.

«Äh, susi teid söögu!» Isegi ägeduses rääkis ta vaikselt, häält tõstmata. «Inimesed näevad valu ja vaeva, isegi ohverdavad elu teie eest, et teile õnn õue tuleks. Aga teie, teie ise ei märka endi eest seista!... Mis bandiit sa oled — sa oled mullamutt, kes ainult oma urus tuustib. Ja ainult oma nahka hoiab. Aga muidu — tulgu või veeuputus! Õnn kantagu sulle liua peal nina alla!... Loomulikult, ega sinagi ära ütleks, kui paremat maad saada on!» — Vassil nokutas nende sõnade juures pead: ei ütle paremast maast keegi ära! — «Loomulikult, sa pole maakorralduse vastu! Aga ometigi aitasid sa ise seda nurja ajada!»

Apeika nägi, et vahialune tahtis nagu vastu vaielda, aga neelas sõnad alla, sest kartis neid nähtavasti vihas-tada: «Heh, liiga tulised toonid võtsid, süümõistja!» sõitles esimees mõttes iseennast. «Tema aga seisab kui puupakk, peas ainult üks mõte: kas lastakse lahti või ei?»

«Bedapuhku kõik, minu jutud on räägitud,» ütles ta millitsaülemale.

Kui korrapidaja, kes Hartšavi hõike peale sisse tuli, andis märku minema hakata, tegi Vassil äkitselt kummarduse...

Apeikal oli õigus. Kogu aja, kui teda sõideldi, keerles Vassilil peas tõepoolest üksainus mõte: kas lastakse lahti või ei? Rohkem kui kunagi viimastel päevadel lõi tal igritsema arglik lootusesäde: «Kui äkki lastaksegi?» Oo läbi juurdles ta Hartšavi kabinetis toimunud kõne-luse üle, harutas selle koost sõna-sõnalt ja mõte-mõt-telt, justkui elas selle veel kord läbi. Katsudes ette aimata oma saatust, pidi ta endale tunnistama, et ei oleks tohtinud niimoodi käituda — ta oli ju vait olnud, ei liitsatanud sõnakestki enda kaitseks. Nüüd kirus ta iseennast oma kidakeelsuse pärast: nii soodne võimalus vett vedama lasta, tohman! Ainult niipalju, et märkas kummarduse teha: suurtele ninadele peaks muidugi meeldima, kui nende vastu aupaklik ollakse...

Kas sa näe, Kootsik-Mootsik tegigi, nagu lubanud, käis ikka talitaja jutul ära. Ja ei luisanud ühtigi, et on Apeika endaga tuttav, nagu oma inimene kohe. Vaata poisisihvrit! Ja et komnooreks kirjutatud, paistab samuti sula tõsi olevat... Tänades mõttes oma sõpra, tundis Vassil ühtlasi pisikest kadeduspistet: «Oskab see Kootsik, kaval sell!... Hvoštšid on kõik kavalad!» Ta kadedus polnud kuri ega õel, pigem imetlev: eks ole kavalus niisama hea nagu raha, nagu edu ja õnn...

Kostsikult läksid mõtted iseenesest Apeikale. Meenus esimehe kõhetu kogu, ta vaikne olemine, ja Vassil imestas: ise täitsa tavaline mehike, aga kus vägi-võim käes — kamandab tervet suurt valda! Ja mis kõige

hämmastavam: võim ja voli teisel küll, aga ise sealjuures nii lihtne ja lahke jutuga!

Apeika tuli meelde, ja samas tärkas ka lootus uue jõuga. Mõttes mõlkus ikka seesama ärevlev küsimus: «Kui äkki lastaksegi?... Ta ometi ütles ju: «Sa pole bandiit!... Ei ole, ma tean.» Nõnda ütles ta... Egas ta mingi tühipüks ole, vaid vallatalitaja, võim käes, tema sõna maksab... Pole bandiit! Aga kui pole bandiit, siis ei tohi istuma jätta. Sihukest seadust ei ole...» Kuid samas hiilis ta mõtetesse ja roosilistesse lootustesse nagu alati külmi kahtlusi: «Vaevalt küll... Kes sind lahti laseb, võid oodata!... Hartšav ei hinganud sõnagi, nojah, muidugi vastu... Ja mis see teinegi — praalis näo täis, ise tulivihane ja...»

Meenus, kui kurjalt ja põlglikult oli Apeika talle näkku paisanud, et ta on mullamutt, argpüks, ja ärevus lahtilaskmise pärast asendus tigea trotsiga: «Torgataks sulle kah tukiots rindu, eks siis näeks, mis laulu sa laulaksid! Alevikus, oma kunturites, miilitsameeste selja taga olete kõik kanged kuked!»

Pagan jah, nagu kiuste — igast kandist on see värk tema vastu. Isegi maade ümberjagamine — nagu seisaks siingi tema põigiti ees, nagu ei olekski ta ümberjagamise poolt, tahaks iseennast kiusata! Kes siis oma õnne — maad — ära põlgab! Aga mismoodi sa siin nendele selgeks teed, et sa iseenda peale vihane pole? Said sõna suhu, ja muudkui korrutavad: sina juhatasid teed, sina aitasid — muud nähtavasti ei tea ega tahagi teada...

«Maslakid, kuradi rajakad!» käändusid Vassili mõtted uude suunda. «Pidid nad just minu peale sattuma, just minule sihukese prahmaka kaela tõmbama!» Ta oli viimastel päevadel palju maslakkide peale mõtelnud, oli mõtelnud raevuga, kogu aeg salakesi lootes, et kunagi saab neile kätte makstud, mõõt mõõdu vastu. Täna aga tekkis tal uus küsimus: «Miks nad nii kangesti ümberjagamise vastu on? Mis see üleüldse peaks neile korda minema?»

«Aga ehk ei tulnudki omapead?... Ehk — käidi tellimas?» läksid Vassilil järsku silmad lahti. Ja otsekohe tekkis mõistatus, mis hiljem andis peamurdmist paljudeks päevadeks: «Ja kui käidi tellimas, — kes see käis?»

Selle peale ta vastata ei osanud. Ta ei teadnud, võis ainult oletusi teha. Aga oletused ei tähendanud Vassili meelest tühjagi, ta hindas ainult seda, mida ise teadis ja oma silmaga nägi...

Need mõtiskelud vaheldusid kaunite, erutavate mälestustega Hannast. Vassil nagu oleks jälle seisnud seal roigasaia najal, kuulanud pirnipuude kohinat Täarnuškate aias, külakoerte klähvimist, näinud vidujat uduhägu soo kohal. Ta uneles sellest, kuidas hoiab Hanna käsi, kuidas hoiab teda oma embuses, ja tundis, nagu oleks see ilmsi. Ning ikka üks ja seesama küsimus, mis teda nii elevil hoidis, lõi ärevalt, talumatult kirvendama:

«Kas lastakse lahti või ei?»

Selle küsimuse ümber arutas ta kogu järgmise päeva, kui nad jälle veski juures puid saagimas olid. Saega sahkides püsis Vassil hommikust peale veelgi sõnakehvimem kui muidu, ta lõhkus tööd teha mingi erilise vihaga, kuni nõrkemiseni. Isegi Mitrahvanil oli lõpuks hing niidiga kaelas, vastu õhtut ta kaebas:

«Minu jaks on täitsa läbi, poiss. Sootumaks...»

Ilm oli heitlik: kord selgines pisut, samas aga loimaisid jälle üle taeva madalad takkhallid pilvelaamad, matsid kogu laotuse, ja siis kiskus hämaraks nagu õhtul. Kord puistas äge tuulehoog vihaselt keerutades hoovile pahmaka tuhkjät lund, peksis seda vastu nägu, raputas puuhunnikud üle, tuues kaasa jäist külma. Niisama heitlik nagu tänane ilm oli ka Vassili meeleolu — roosilised lootused vaheldusid kurjade kahtlustega.

«Ega lasta kuhugi,» oli ta tagasiteel juba kindel. Näinud elus maast-madalast ainult ülekohtu ja halba, häälestas ta ennast nüüdki kõige pahemaks, sisendades endale umbusku oma igatsuse täidminekusse. Ja kui pärast tagasijõudmist poisikeseohtu valvur käskis tal väljaminekuks valmistuda, ei tahtnud Vassil kuidagi uskuda, et see kauaoodatud silmapilk ongi nüüd käes. Viivitamisi tõmbas ta pikk-kuue selga ja jäi kõhmitades, ilme tusane nagu alati, käsku ootama. Alles siis, kui valvur käskis ka asjad kokku korjata, lõi Vassili süda kiiresti ja magusalt põksuma.

«Kas leivakott ka?» küsis ta, kartes, et kuulmine petab.

«Kõik,» vastas valvur.

Vassil võttis leivakoti. Ta märkas, et käed värisevad.

«Noh, kirevase pihta, õnn kaasa!» vadistas hobusevaras. «Põõnamised põõnatud! Läbi see nali, ja rakkegi pole peos! Lihtsalt!... Õnn kaasa siis, kirevase pihta! Tuleta meidki hea sõnaga meelde!»

Habemik Mitrahvan porises ainult:

«Ilm sätib valjuks!...»

Trepil sattus Vassil ootamatult vastamisi ei kellegi muu kui Hartšavi endaga. Ehkki puhas kibe külm tuul, oli paljukardetud miilitsaülem pluusi väel, mille rinnal nagu alati läikis orden. Teda märgates nõksatas Vassil kohkunult paigale.

«Noh? Koju või?»

«Eee... pole öeldud, kuhu...»

«Koju ikka! Laseme lahti... Ainult passi peale, et teine kord targem oleksid! Kui veel nõnda teed, siis nalja ei mõisteta! Nii et pea meeles!»

«Pean...»

Hartšav vaikis, keerates näo valju tuule eest kõrvale.

«Teil seal teeb keegi Maslakiga sahker-mahkerit, mängib kokku!»

«Võib-olla mängib...»

«Mitte võib-olla, vaid kindlasti. Räägi seal külarahvale, et Maslakile ja tema sigidikkudele antakse varsti jaopärast hingamist! Räägi, et mina ütlesin, et Hartšav ütles! Ära siis unusta!»

«Ei unusta!»

Hartšav pöördus ümber ja astus raskel kompsival sammul toa poole.

Juba hakkas Vassil üksinda mööda tänavat, mööda aleviku peatänavat minema, aga isegi nüüd ei suutnud ta veel hästi uskuda, et kogu see rumal ja inetu lugu on nüüd seljataga, et ta järel polegi enam tunnimeest, et ta polegi vang, vaid vaba kasakas, kel on voli minna igale poole, kuhu tahab ja süda himustab. Ta ei jõudnud ringi vaadata mõlemat kätt riburada lösutavate, kirevate siltide ja sildikestega poeubrikute vahel, kui oli juba tänava teises otsas, pöördus järsandikust üles ja hakkas sealpool kahekordset vallamaja jagusal sammul mööda punasavi sisse lõikunud rattarööpaid märke rühkima. Ehkki tõus oli üsna pikk ja järsk, ruttas ta ka üles ühe

hooga, peatust tegemata ja hinge tõmbamata, süda täis tavatut elevust, samm kerge, otsekui tiivust kantud.

Jooksujalu mäerinnale tõtanud, nägi ta enda ees tuttavat teed, paremat kätt mustjaspruuni künkakühmu ja pisut eemal, ähmjas sünges kauguses raagus tamme-puid. Eespool all orus avanesid laudtasased põllud, mis ulatusid peaaegu Gliniššõni, pajupadumiku ja soodega rinnutsi, — ja nende taga pesitas Kurani, kaua taga-kurdetud koduküla. Vassil seisatas, otsekui tahaks täielikule selgusele jõuda, kas äsja asetleidnud rõõmus sündmus ikka on tõesti tõsi. Mitrahvan oli õigust ütelnud: ilm sätis valjuks. Päeval ei andnud peaaegu tundi, aga nüüd, vastu õhtut, oli külm hulga kõvem. Mööda mäeselga tuhises terav viilitine vastutuul, piitutas peenikest pihulund näkku, tungis üdini. Tuul oli vali ja lõikas läbi, nii et takused püksid ja reite ümber libuv roostepruun pikk-kuub Vassilit peaaegu üldse külma eest ei kaitsnud. Kuid Vassili tuju sellest ei langenud. Ta nagu poleks tähelegi pannud, et külm on, karmesti kahmis ta oma hatulekulunud viiskudega mööda kontkõva kompralist koljakut, mis lõikus läbi taldade, võttes päkad valutama, ja mõlgutas rõõmukaid, elevaid mõtteid. Ta mõtles Kotsikust, kes oli nii pagana õigel ajal jaole juhtunud ja — kes oleks võinud uskuda! — nii tõhusalt aidanud. Mõtles emast: kuidas ta käsi seal käib üksinda, mis näoga ta Vassili vastu võtab? Tuli meelde Valodzkagi: mis see võrukael teeb? Üksa nüüdsama oleks tahtnud näha Sõngut — tuksib ta ikka veel, on tema eest ka hästi hoolt peetud, kui pere-mehe ära oli? Kas soost heina toomas on käidud? Juba hommepeäev peaks kuhje vaatama minema, sest äkki on vargad kallal käinud, jumal hoidku... Aga üle kõige selle rahutu ja korrapäratu mõttesegadiku oli rõõm, et varsti näeb ta jälle Hannat. Kui mõtted läksid Hannale, hakkasid jalad kohe kärmemini kõmpima, vastupandamatu kärsitus sundis takka: ah, oleks juba käes see jällelängemine, kokkusaamine, äraleppimine! Õnnelik saatusekäänd oli teda nii elevile viinud, et vastupidi oma tavalisele umbusule suutis ta mõtelda ainult õnnest. Rahutuse jaoks oli ta süda lukkus, Javhimi tiivaripsutamine teda ei häirinud, ta ei hoolinud sellest. Javhim — mis loeb talle üks Javhim!

Juba enne Vadavitšõ küla hakkas vaduma videvik. Küllap muidu oleks kõike juba matnud pilkane öö, aga lumi oli maas, ja see hajutas pimeduse, muutis ümbruse valgeks. Lund oli nagu soolapeotäisi saputatud koljaku-kurdudesse, rattarööbastesse ja kraavidesse, nii et tee paistis üle vööbatud otsekui pühadeks. Maalermeister, kes oli siit oma meeldiva heleda värviga üle käinud, polnud veel kõigega valmis, aga juba nüüdki valmistab see valgekirju muster silmale rõõmu.

Vadavitšõst edasi tegi soosild suure kaare ja läks üle jõe, mis lodumaadest läbi voolas. Vastu kaldaid oli juba jää, sellele langenud lumekord valendas ühtlasena ja puhtana. Voolujoom kahe neitsilikult puhta lumeriba vahel paistis must ja paks nagu tõkat. Kui Vassil seda vaatama jäi, hakkas tal veelgi külmem.

Ta sammus küll kiiresti, aga kõle tuul lõikas läbi üha rohkem, üha vihasemalt. Kõige rohkem külmetasid jalad põlvede kohalt. Vassil seisatas, nühkis põlvi kätega, et sooja saada, ja pistis siis jooksu, loopides jalgu kõrgele ette-taha ja põrutades nendega vastu maad. Ta lakkas jooksmast alles teisel pool sood, umbes versta maa taga.

Varsti, enne Gliništšõsse jõudmist, pöördus ta teelt kõrvale ja läks silmnäolt otse Kurani poole. Ta oleks võinud ju külastki läbi minna, aga ei tahtnud — seal võis inimesi vastu tulla — ja rahmis jalgrada mööda üle põllu, surnuaia tagant läbi. Ka Alešnikis ta küla vahele ei läinud, vaid tegi mööda kinnikülmunud sooveert pika ringi. Rada oli juba lumest täitsa valge, samuti ka rööbastee, milleni ta soosoppi kaudu jõudis — mõlemal pool tõusid tumedad pajupuhmad väga selgesti esile. Siin oli tuulevarjuke, hakkas soojem. Haruldane vaikus, haruldane puhtus — esimeste talvekülmade ilu, mis südame imelises rõõmus pakitsema paneb — see ilu vallutas ka Vassili meeled: üha enam paisutas ta umbusklikku, kõikjal ohte aistivat südant õnneaimus, Hanna, ema, Sõngu, heinakuhjad — kõik see oli ta suur õnn.

Hanna kodutare lähedale jõudes ei tormanud ta enam, astus üsna pikkamisi. Süda lõi tumedalt põksuma: nende aiaäärne oli ju seal, needsamad pirnipuud! Toa aknaist kumas valgust — ta kiikas sisse ja nägi vöörasema ahju

See, nägi Hvedzkat, kes urgitses pingi kallal. Hannat ei olnud.

«Ju ta teiste tüdrukute poole läks...»

Vassil tõmbus akna alt ära ning jõudis varsti küla vahele. Veel pilkusi igal pool kollased vabelevad tulukesed — põletati peerge. Kõige soojem ja kutsuvam aga oli kodutare aknasilm. Peerus on tuli, nii et ema on kodus, ei maga veel. Võib-olla mölgutab parajasti Vassilist, valutab südant ega oska aimatagi, et tema juba läve ees seisab... Kodu polnud ju enam kuigi kaugel. Siis aga kuulis Vassil eestpoolt Hanna häält ja tasast krudisevat jalaastumist.

Juba pidi poiss jooksuvalu tema juurde tormama, aga samal hetkel ta märkas, et Hanna polnud üksinda. Oli küll pime, aga juba eemalt arvas ta selle teise ära tundvat. Jõudmata midagi mõelda, tõmbus ta ähmiga lähema papli varju, jäi selle taha ja vaatas jahmunult, kuidas nad kahekesi tulid. See oli nagu sahmakas külma vett pärast ta äsjast pilvitut rõõmu.

Nad läksid teisel pool tanumat. Kumbki astus omaette, nad polnud teineteisele kuigi lähedal, Javhim ei hoidnud tal isegi käest kinni. Nad läksid kui kõige tavallisemad tuttavad. Ja sellegipärast tõusis Vassilil tuline viha, äge kiivushoog: Hanna on seal tema võistlejaga, tema vingamehega, ja pealegi täna, kus ta oli õhinal tema juurde tõtanud. Nihuke siis on Hanna teretus!

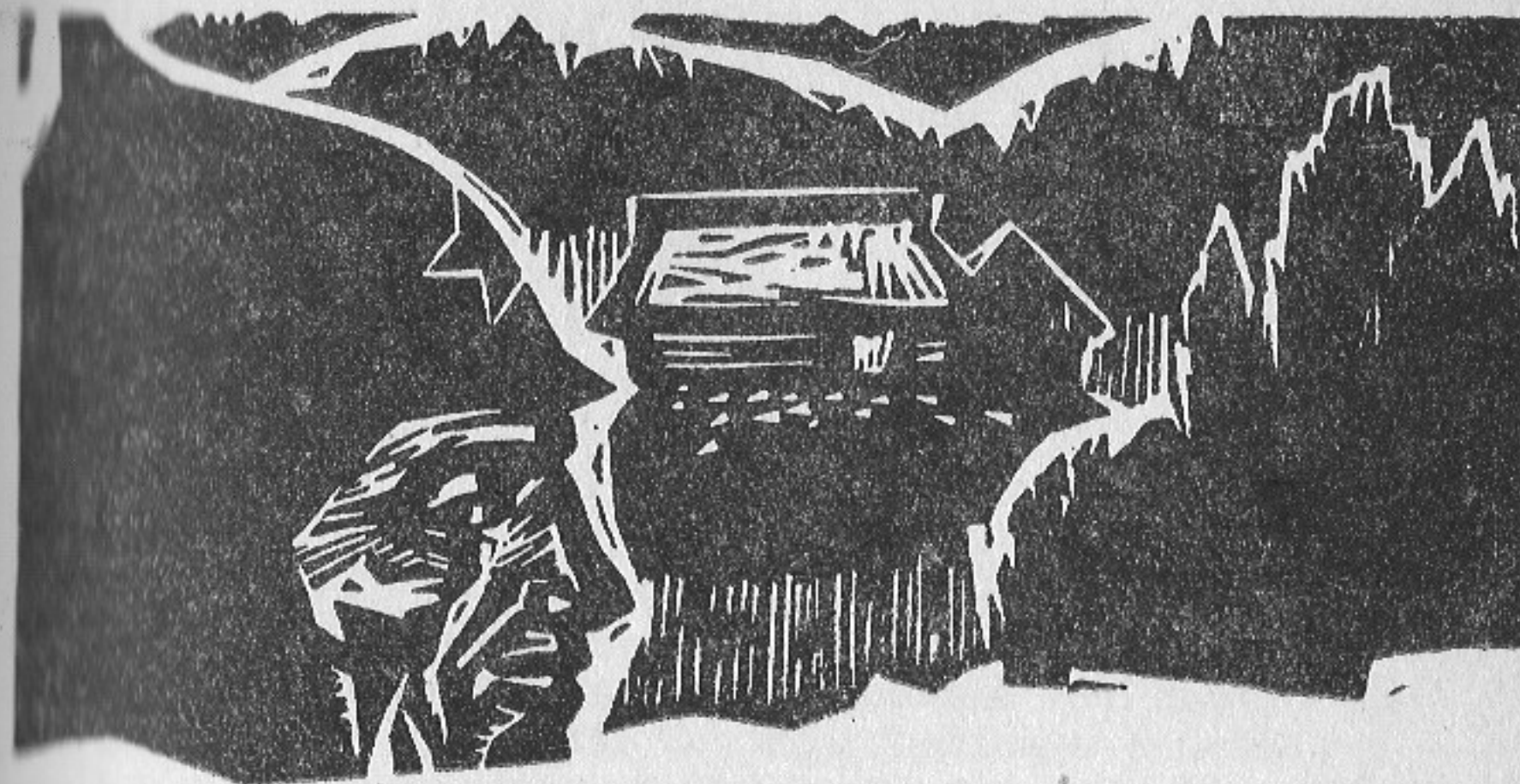
Javhim ja Hanna lähenesid. Hanna käis langetatud päi, võib-olla varjas ta nägu külma eest, võib-olla vaatas lumise tee peale, et kuhu astuda. Javhim käis taarutamisi, käed jopetaskus, ja koksas aeg-ajalt saapaninaga külmunud mullakompraide eemale. Punase täpikesena hõõgus pimedas suitsuots. Ja isegi selles, mil viisil Hanna seal läks — nagu oleks maailmas kõik talle jumala üksipuha, küllap siis ka tema, Vassil —, selles, et ta Vassili meeleärevuse peale silmaga ei pilgutanud ja mööda läks, nagu ei vääriks ükski asi raasugi võrra tema tähelepanu, nägi noormees hirmsat ülekohut. Omakorda sellest, kui enesekindlalt ja koduselt Javhim tema kõrval sammus, et ta astumine oli nii iseteadlikult taarutav — justkui oleks kõik siin päikese all tema päralt —, et ta suitsuots nii ninakalt hõõgus, — sellest omakorda tõusis Vassili südames pöörane viha.

«Kännukukk, kehkadivei... Mõtleb, et raha-vara käes, siis olgu kõik tema...» Eriti just sellepärast suurenes ta vihavaen, et ta arvas ja teadis, et raha-vara on tõesti kõik, kuna ta ise on Javhimi kõrval paljas kirbutäpp. Tal oli tunne, et kui Javhimil vaid tuju tuleb, siis on Hanna üleloomine tal käkitegu. «Kõik plikad nilpavad raha-vara järele keelt...»

Kui nad paplist mööda läksid, märkas Javhim Vassilit. Äratundmine üllatas teda niivõrd, et ta käsi nagu iseenesest taskust välja nõksatas ja suitsu juurde kerkis. Aga hämmeldus kestis ainult ühe silmapilgu — kähku sokutas kaval Känd ennast nõnda Hanna ette, et see Vassilit näha ei saanud. Mõni samm eemal kummar-dus ta tüdruku poole ja ütles midagi.

«Ah, jäta!... Mis sa jamad!» kuulis Vassil Hannat ütlevat. Äkitselt kostis sealt naeru.

See naer oli nagu noatorge südamesse. Jahmunult, abitu liigutusega kohendas Vassil õlal leivakotti ja tui-kus siis paplitüve tagant välja, midagi taipamata, midagi nägemata, nagu silmitu.

TEINE OSA

ESIMENE PEATÜKK

1

Kui Vassil ärkas, magasid teised kodused veel rahu-likku und. Aga vaevalt sai ta valju nohinaga püksid jalga tõmmata, kui emagi juba üles kargas ja hakkas kärmesti toimetama ahjusuus. Ta kaabitses tuha alt söe, kuid peerg ei tahtnud kuidagi süttida. Vassil ei malla- nud oodata, millal tulevalguse majja saab, ning astus õue.

Trepil ahmis ta kopsudesse karget, kuidagi iseära- likult lähedat õhku, millest pea hetkeks virvendama lõi. Ei olnud nii pime nagu viimastel öödel, vaid pigem vidujalt hämune, ja silm seletas hästi, kui valge ja puhas ümberringi kõik oli, otsekui pühaderüüs. Selli- sest puhtusest ja puutumatuses hakkas südamel äkki kerge, see nagu oleks kuulutanud suurt rõõmu, ja Vas- silil kadusid kõik mured, meel muutus harukordselt reipaks. Ta pidi juba trepilt ülemealikult alla kap- sama — tunne oli nagu aasale lastud hobusevarsal —, aga äkki lõi süda jälle täis huumavat valu; elev, pidu- lik meeleolu mattus tumedasse mälestusse: Hanna läheb Glušaki Javhimiga... Javhim kummardub tema poole, ütleb midagi — Hanna kökitseb naerda... Aga Vassil seisab puu taga, leivasekike õlal...

Vaikselt astus Vassil lumisele trepiesisele ja tõlssis pikaldasel raskel sammul lauda poole. Sõngu, kes tema tulemist kuulis, hühis lootusrikkalt, noosates lämbet hingeõhku näkku. Vassil sügas teda kukla tagant, läks käsikaudu laudanurka ja tõi sületäie heinu. Kui Sõngu nina heintesse pistis ja seal sabistama hakkas, seisis Vassil leebinult, hardal tujul ta juures, kuulates mõnu- sat krompsutamist ja nautides kodust laudahõngu.

Kallid kodumuljed tuimestasid kahjutunnet Hanna pärast, hakkas jälle sügenema arglikku rõõmu, ehkki mitte häirimatut. Kuidas see teisiti saaks ollagi, kui su palavaim igatsus on siiski täide läinud: vaata ometi, jälle oled sa siin, kodukolde soojuses, oma loomalaudas, oma varanatukese juures, oled vaba mees! Eile, kui ta siia tuli, tundus see kõik veel nagu uskumatugi, ent nüüd oli rõõm seda puhtam, see seisis otsekui kindlamalgi pinnal...

Saraja all lund peaaegu ei olnudki, sest tuul lõõtsus teisest küljest ning jalgealune paistis must nagu turba-soo pind. Vassil lükkas vankri vastu seina, tõmbas nurgast välja ree ja pistis aiasid hoidevõrraldesse. Kui ta aisu ettepoole käänas, raksusid võrlad nii kõvasti, nagu tahaksid katki murduda. «Suvel sootuks ära kuivanud. Ragin taga, pole siin enam pikka tükki...»

Tuli meelde, kuidas ema eile oli kurtnud, et pole enam tulepuid ahju panna, ja ta vaatas nurka, kus muidu puude koht oli: tõepoolest vedelesid seal ainult mõned haovirdakad ja jäme okslik tõrvaskant, ümber ringi ära näkitud. Tõrvaskant oli kirvetäkkeid täis — nähtavasti oli ema või vanaäät katsunud teda lõhkuda, aga jõud ei hakanud peale.

«Peaks tröti puid tooma,» mõtles Vassil murelikult.

Ta pidi juba tuppa minema, et sealt kirvest võtta, kuid samas tekkis uus, veel tungivam tahtmine: vaadata korraks ka rehalasse. Väriku lahti lükanud, tõttas ta kabadal kärsikul sammul mööda lumist jalgrada rehemaa poole. Kui hakkasid paistma mustendavad rehalad, mis vaikivate ja süngetena ridamisi losutasid hommikuhämus, hiilis jällegi südamesse hirm, uuesti tuli meelde see kohutav öö. Kord ta isegi nõksatas paigale, sest kas ei kuulnud selja tagant samme, kas ei müksatud püsiotsaga? Ent rehe alt tungis ninna jahedat, kuidagi iseäralikult värsket põhulõhna, hõlpsasti järele andvad väravad krääksatasid tumedalt, ja need kodukurukese tuttavad muljed täitsid ta ärevleva südame vaikse, salajase õndsusega. Ta jättis väravad lahti. Väljast langevas ähmas seletas silm puhtaks puhitud rehepõrandat ja aganahunnikut nurgas, ühes seinas seisis lasu viljavihke, teises õlevirn. Rabamata vilja oli veidike vähem kui viimasel korral, kui ta reht peksis. Ta teadis, et ema

ja vana Dzjaniss olid siin katsunud midagi teha, kui perekonnapea ise ära oli. Vassil loopis mõned vihud põrandale maha, lahutas laiali, leidis käsikaudu kobades üle kandeposti hargi riputatud koodi, tõstis selle kõrgele pea kohale ja sähmas matsatades vastu viljapäid. Ammu-ammu ei olnud ta käsivartes, kõigis ta ihuliikmetes sellist pakitavat jõudu — otsa ega äärt ei tundunud sellel, suisa ime, kui palju oli seda kogunenud tota lorutamise järel Juravitšõ miilitsa soolaputkas. Nagu äranälginud inimene leivatükki, nõnda hoidis Vassil kahe käega libedaks nühkunud tammist koodivart, kolk tundus kerge nagu udusulg, ja ta andis veel ühe matsu, veel ühe, ja siis hakkas sadama mats matsu järel. Muidu polnud vigagi, aga rehalas ei näinud ju, nii et pidi rabama pimedast peast. Kahju küll oli, aga tahes-tahtmata pidi koodi uuesti üle kandeposti riputama. Pealegi tuli meelde, et saraja all tahab tõrvaskant lõhkuda: emal pole ju tonkigi ahju pista...

Lõpuks ei osanud ta enam muud, kui lihtsalt keerutas kooti niisama ümber pea, lihtsalt lusti pärast, nagu karjapoiss piitsa. Siis tirkas ta lumist teerada mööda tagasi, tundes liikmetes jõudu, endal väga tore tuju. Saraja all asus ta vihaselt tõrvase kännuga rammu katsuma, lõmmutas kive selle sisse, raksutas kändu vastu raiepakku, nii et ta ise peagi higist leemendas. Viskas pikk-kuue ree peale, lõhkus ja räistas nüüd valge särgi väel, kuni kännust jäid ainult lõmmukäärakad ja pilpasodi.

Juba varsti kooditas ta, puuraand näpus, kaevule, mis seisis nende ja vana Dametsiku õue piiril. Hobu tahtis joota. Ta ei haaranud sanga koogukonksu taha, vaid viskas selle külge, kärsimata lõksugi sulgeda — ei kao ta tühi kuhugi, ei lähe põhja! Mis ta nüüd iganes tegi, ikka ta nagu oleks tahtnud hoobelda oma kärmuse ja osavusega.

Vinnates kooku kaevust, millest tõusis tuttavlikku sambla, vettinud mäda puu ja vee lõhna, kuulis ta üleaedse õue poolt lähenevaid samme ja tõstis pea. Dametsik see polnud. Tulija oli rüütelarmilise näoga õlakas noormees, seljas sõduririided ja peas talimüts terava nõpsiga keset lagipead.

«Ahaa, kivilaeva mehed kah platsis!» hõikas võõras, ja veevõtjale tundus, et pisut nõokavalt. Vassil jõudis

märgata, et tulijal olid saapad jalas ja ümber säärted kuni põlvini mustad pinded. Seetõttu paistsid jalad nagu hiiglasuurel künnivaresel.

«Sai saapad jalga, nüüd kekutab!» mõtles Vassil tor-sakalt. Ta küll ei vaadanud, aga aimas, et rõugearmi-line mündimees pole keegi muu kui Dametsiku poeg Mikanor, kes oli väeteenistusest lahti saanud. Teiste külaauudiste sekka oli ema eile ka seda nimetanud.

«Kivilaeva mehed! No olgu — kivilaeva mehed! Aga mis iga kaak selle koha pealt kobisegu!» andis Vassil naabripoisile omas mõttes haavunult vastu. Mikanor aga küsis imestunult, nagu poleks midagi paha ütelnud:

«Mis sul's on — tige nagu hundikutsa?»

«On, on! ... Parema hunt kui lammas... Et iga mats kihvu külge ei ajaks...»

Vassil tõstis ämbri ära, lükkas Mikanori poole vaata-mata koogu tema ette ja pöördus minekule.

«Oota ometi!» katsus Mikanor Vassilit kinni pidada. «Kuhu see kõlbab, ons see heade naabrite mood! Vae-valt paar sõna vahetanud, aga juba lõrinal kallal...»

«Kuidas küla kuitsale, nõnda kuitsa külale...»

Ja Vassil, näidates, et tal enam midagi ütelda pole, kõntsib veeämbriga lauda poole. «Ah või nii, nagu polekski head naabrid! Aga kas see's on mõni hea naabri jutt?... Arvab, et niipea kui saapad jalas ja soldati-müts peas, siis on voli teab mis sõnadega haugutada! Arvab, et kui inimene on vangimajast, siis võib ta peale sülitada!...» Ja ähvardades: «Eks katsu veel suud pao-tada, eks sülitada! Siis tunned tukivingu!»

2

Mine tea, ehk oleks Vassil teistre poisiga vimma kis-kuma jäänudki ja temast kaugelt mööda hakanud käima, kui nende nüüdne tutvus selle kohtumisega oleks piirdunudki. Aga pimedal kamul, kui Vassil puu-koorma kõrval metsast koju loivas, tegi ema juttu, et Mikanor käinud neil ja ütelnud, et tulgu vaatama. Vas-sil ei lausunud selle peale musta ega valget, vaid rapu-tas pahaselt pead, millest ema aimas, et küllakutse pojale meeltemööda ei olnud.

Ema ei hakanud pärima, mis siis Vassili ja teistre poisil vahel lahti on, — see poleks niikuinii ütelnud. Aga ta ei jätnud enne, kui oli veel mitu ja mitu korda Mikanori käigust rääkinud, pannes sellele üht-teist omast peast juurde, et poja südant pehmendada. Ütles, et Mikanor kiitnud kangesti, kui hakkaja Vassil ikka oma töödes-tegemistes olla, ja palunud, et ta viha ei peaks ja... Vana Dzjanisski tõukas omalt poolt takka: teistre poisil sihuke rõõmus sündmus, kroonuteenistu-sest tulek — ikka ei kõlba, kui ära põlata ja minemata jätta...

Ent ikkagi läks Vassil Mikanori poole vastumeelselt: olgu siis, moe pärast, et ema rahule jääks ja et üleaedse vastu oleks komme täidetud. Mõtles, et istub raasike viisakuse pärast, ajab mõne sõna juttu, täidab ema taht-mise ja tuleb tulema...

Juba õuel sattus Vassil Mikanoriga kokku — see tuli võõrusest, veekibu käes.

«Astu sisse. Ma tulen kohe...» ütles Mikanor mööda rutates.

Tuppa tagasi tulles rapsis ta õhetavaid, ilmselt äsja pestud käsi.

«Näed, vanapoiss, minul läheb rassimiseks lahti...» Mikanor pühkis käterätikuga randmeid ja naeris. «Kõik on unustatud, mis omal ajal oskasin. Esiotsa peab õpi- poisiks hakkama!»

«Mis sa muidu a'ad!» ütles Dametsiku eit noomivalt, ahju ees toimetades. «Teine veel arvab, et ongi tõi taga! Ää pane tähele, Vass-poiss, tühi loba kõik...»

«Jeeh, tühi loba! Häda mul loba ajada! Enam ei saa agana-apatistki valmis!...»

«Ää pane tähelegi, Vass-poiss! Saab, kõik saab...»

Dametsiku eit hakkas õhtulist lauale panema. Enne kui sööma istuda, kutsus Mikanor Vassilitki, aga see ütles, et ei tahtvat. Tükk aega käis talle peale ka pere-naine, et tulgu ometi teiste seltsi, aga sedapuhkugi ei lasknud Vassil end kõigutada ja tõi ettekäändeks, et olla äsja kodus söönud, nii et vats valutab. Pere istus lauda ilma külaliseta. Toas jäi vaikseks: omainimesed nohis-tasid süüa, kuna Vassil, püüdes tähtsa ja iseteadliku näo ettemanamisega varjata oma kohmetust, hakkas üpriski suure huviga uurima päevapilte seinal.

Ühel aastatest koltunud ülesvõttel astus Dametsik, veel noor ja krapsakas, peas koletu karvane müts nagu heinalabu, marsisammu kellegi tundmatu mehe kõrval. See pilt öeldi vanal Dametsikul olevat juba Jaapani sõjast. Peale selle aga oli siin veel mitu ülesvõtet Mikanorist. Nendest oli Vassil seni vaid ühte näinud — Mikanor oli sellel kummaliselt ehmunud näoga, pea paljaks põetud, sõduripluusi krae natuke lohva. Kui Vassil seda pilti esimest korda nägi, mõtles ta imestunult, et mis asi see küll võis poisi nõnda ära ehmatada. Nüüd seisis nende piltide kõrval mitu uut, igaühe peal oli Mikanor tundmatute seltsimeestega, kõigil rihmad peal, klantsivad saapad jalas, mõõgad puusal.

«Need on minu jao mehed...» ütles Mikanor lusikat kaussi pistes.

Ent siiski oli Vassilil räbal tunne, ta pidas end siin ülearuseks ja päevapilte uurides valvas vaid parajat võimalust, millal uksest välja lipsata, ilma et ise häbisse jääks. Pildid üks kord, siis veel teinegi kord üle vaadanud, pidi ta Dametsiku perele juba ütlema, et aeg on kodu poole kõmpida, toimetused-talitused ootavad, aga seal kostis õuest kõnekõminat ja samme. Lärakalt ja lõbusalt rühkis kõige ees sisse Honja — «Ätti-mutti». Ta kandis õlgadel nărust pikk-kuube ja peas katkist läkiläkit, aga selles oma tavalises riietuseski jäi mulje temast ülimalt tore: nii hästi sobis lehvivaste hõlmadega kuub, nii moekalt istus müts kuklas.

«Tere, tere, kõik see pere! Öitsegu teie õnn ja kasvagu teie karil!» hüüdis Honja kõlava ja kindla häälega. «Ole tervitatud sinagi, Vassil!» lisas ta sellisel toonil, nagu oleksid nad alles eile lahku läinud.

Honja järel rümasid uksest sisse ta kambamehed — Pjatro, süsimusta peaga, süngelt põrnitsev nagu ta isa Prakopki, ja Kurani küla lõõtsmoonikamees Nääk-Aljoša. Pjatro ainult urises midagi habemesse ja jäi läve ette seisma, varjates peaaegu täielikult Aljošat oma laia seljaga.

«Oo-heh, kõige magusamal ajal! Nagu kutsutud, mis sa kostad — just õhtuline laual!» jätkas Honja oma tavalise särtsakusega ja astus nagu kodus, palumist ootamata, poluti juurde, võttis sundimatult istet, hõlmad laiali.

Pereema ja Dametsik kutsusid poisse lauda, nagu komme nõuab, aga Honja vastas kõigi eest valju häälega:

«Suured tänud! Hingestki ei teadnud, et nii akuraat jaole saame — parkisime kodus kõtukesed tuhlist täis!...»

«Sai võetud neh,» tõendas Aljošagi, seades end Honja kõrvale istuma.

«Mis siis, et võetud, aga istuge ikka korraks meie seltsi ka, mekkige, millega jumal õnnistanud...» pidi eit juba pihta hakkama, aga vana Dametsik ütles mõttelikult vahele:

«Oleks siin miskit mekkimist, siis ehk maksaks kutseada, et tehke suu seks! Aga pole muud kui paljas sool-vesti ja runnakud! Või leiaks kuskilt lõuatäie kange-matki...»

«Kes hiljaks jääb, see ilma jääb!» naeris Mikanor. «Oli, aga lasti kõrist alla!...»

«Mida siin oli või!» ütles Dametsiku eit. «Kahe pudeli uurdes tilgake...»

«Teame, teame, ei need jää kuhugi, kellel neelud va kibeda järele! Sestap me polnudki tulekuga nõnda leilis!» Honja vilksas kavalalt Mikanori poole ja keeras jutu teisale: «Tahtsime Mikanori tüdrukuisse viia, sest temal-mehel see amet vist hoopis võõraks jäänud. Ja tüdrukud kah, sa halastus, — lihtsalt hingerahu ei anna: muudkui too ta siia ja too siia!»

«Jah, jah, vii ta välja, Harton!» torkas Dametsiku eit elavalt vahele. «Las läheb korraks lusti peale!»

«Kardame ainult, et kas tal pole nüüd linna lehtsabad rohkem mokkamööda!» ütles Nääk-Aljoša, kes oli kohmetusest jagu saanud ja püüdis tabada Honja tooni.

«Kellel seal mahti plikadega...» ühmas Mikanor.

«Einoh, ju sa ikka vajusid mõnele trusillale külje alla?» tõukas Honja omalt poolt.

«Olgu peale! Nojaa, mõnikord küll sai jõe ääres või pargis patseeritud. Aga poiste kamp oli — Maroz ja Kissel ja...»

«Nänäh, Maro-o-oz! Kae hullu! Ja mis meil muud, kui aga usume!»

«Käinud Kisseliga patseerimas, ütles ju!»

«Kisseliga — seelik seljas sel Kisselil!»

Aeti lora, visati nalja, ja juba hakkas Vassil end Dametsiku pool mõnusatamini tundma. Enam ei kibelnudki ta nii väga koju minema, sest mis viga siingi istuda-kuulata. Juba oli ta rahunemas, kõik kibedad asjad nagu ununesid, kui uks lahti tõmmati ja lävepakule ilmus Kübarik-Ahrem — nagu kuri meeldetuletus, nagu ähvardus. See tuli nii järsku, et Vassilil käis külm viirg üle: just seda oli ta kartnud, Kübarikuga kokku puutuda tahtis ta küll kõige vähem, aga — säh sulle! — otse silmast silma!

Vassil tõmbus sisemiselt pingule, oodates, pea õlgade vahel, kõige halvemat. Korraks tõusis isegi kahtlus: võib-olla kutsuski Mikanor just selleks, et neid kokku viia? Oli see tõesti meelega nõnda sätitud? Aga Mikanor istus seljaga siia poole, nii et ei saanud näha, ons see kahtlus õige. Ja ta põrnitses üksisilmi Kübariku poole.

Aga midagi iseäralikku nagu ei juhtunudki: Kübarik ainult riivas korraks Vassilit tageda pilguga ja istus teise poluti veerele. Ta ei lausunud Vassilile sõnagi, aga ses vaikimises ainas poiss veel rohkemgi vihavimma ja kibedust. Nüüd oli Vassil justkui vastu seina surutud ja kõige parema tahtmisegi juures poleks ta saanud eest ära põigelda. Mõttes sõitles ta iseennast: ometi sai ju ära töötatud, et ta kuskile külla ei lähe ja kellelegi näole ei anna, terve päev oligi möödunud ilma ebameeldivate kokkupuudeteta. Ja mis valu teda ometi siia ajas!

Jälle kuulis ta võõrusest kobistamist, pööras silmad ukse poole: kes tont seal jälle on?

Tuli Tšarnuška. Nojah, tema veel puudus! Ülima tähelepanuga uuris Vassil üht päevapilti, aga ei seletanud midagi, vaid ootas aina, millega see värk lõpeb.

Vassilile ei jäänud tähele panemata, et kohe pärast teretamist silmas ja kõnetas Tšarnuška kõigepealt teda.

«Ahah, Vassil siin,» ütles ta rahuloleva tooniga, millest Vassilil sugugi kergem ei hakanud. Dametsiku eit lõõlutas:

«Üleaedsete asi, tuli korraks sõpra kaema, oh sa kena laps!»

«Ju sa eile õhtul tulid või?» ei jätnud Tšarnuška Vassilit rahule.

«Eile näh...»

«Õhtul ikka või? Kena vidune oli juba, kui tulid?»

«Kena vidune näh... Mis siis?»

«Midagi. Nägin, eile viduse aegu tännis keegi akna taga,» rääkis Tšarnuška. «Nagu sinu moodi oleks olnud, läksin parajasti lauda juurde. Ja täna räägitigi, et tõesti, kodus... Eks arvasingi siis, et kes see muu...»

Vassil ei vastanud.

«Eks põiganud korraks sisse ka. Ei hakanud siis nime-tama, ei tundnud ju hästi. Ja egas uskunudki. Ju vist ikka, nänäh, ju sina see olid!»

Vassil kehtas õlgu, nagu tüütaks teda see jutt.

«Pole mitte...»

Õnneks hakati rääkima Mikanorist. Kübarik ütles, et Mikanoril — kaitsku kurja silma eest — nagu üsna laies, nii et küllap polnud teenistuses häda midagi. Mikanor naeris:

«Einoh, kus sa's ütled, et häda...»

«Nuuma peal oli, meest kui hädga. Lullitas nii, et...» kiitis Honja Mikanori.

«Ega'p saa ütelda, et oleks suurt lullitanud. Mõnikord, üks mis selge, juhtus ka nii, et pärast lahingu-õppust mõlemad valges vahus — ise ja hobu all kah.»

«Käies võtab tuigerdama, kodarad all vinta-vänta?» lagistas Honja. Ka Aljoša ja Pjatro pahvatasid naerma.

«Jaks nii läbi, et vaevalt jõuad tagasigi. Karauulis sama lugu. Pakane, tuul — nõnda võtab hambad laksuma, et ei tea, kui vana sa oled. Karauuli peale minnes anti sihuke suur-suur kasukas, jalakandu. Aga isegi kasukas ei aita, ikka võtab külm kangeks!...»

«Jajah, võtab üdini läbi!»

Vana Dametsik tahtis juba rääkima hakata, et mis tühja, et kus ikka Mansuuriamaal olnud alles vägev pakane, linnud kukkunud lennu pealt maha, — aga seal kobistas tuppä veel mitu külataati. Nende seas oli ka Punane Andrei, lõug ilusti siledaks kõõbitud, netid tutsperid nina all, tulirused ja kitsukesed, peas aga kabe poemüts. Ta oli Kurani kõige kõvem poliitika-tundja ning kõnemees.

Punane Andrei astus sisse viimasena, teretas Mikanori, kuid mitte nii kohmakalt ja maamatsi kombel nagu teised, vaid võttis oma moemütsi maha ja koogu-

tas kenasti kummardada. Ta surus kätt ja soovis õnnegi:

«Õnnelikku kojutulemist, Mikanor Dametsevitš!... Kõik me oleme nii-öelda rõõmsad teid jälle meie Kurani küla pinnal nähes...»

Polnud esimene kord, kus külamehed ta kombelist ülesastumist võisid imetleda. Aga keegi ei katsunud järele teha: pole igamehel sellist lihvi!

«Oli meil patareis üks unervits,» heietas Kübariku vana omi mälestusi. «Oli see aga lojus — rusikad ku kaalupommid! Kui kord ühe vastu tatti äsas, siis nagu niideti jalust!... Aga praegu, ons ikka tõsi, et löömist enam pole?»

«No katsugu lüüa, olgu ta komandör või kes tahes! Saaks veel sihukese koosa, et surmatunnini mäletaks!»

«Aga mis siis, kui mõnikord keegi vastu hakkab?» küsis Honja vahele. «Komandör ütleb talle midagi, käsib seda või teist teha, aga tema muudkui, et ei tee ja ei tee! Kas siis sihukesi polegi või?»

«Eks neid ole igasuguseid. Ainult et sellegi poolest kedagi ei lööda. Rõhutakse teistsuguse metoodiga. Enamasti tehakse see värk selgeks. Et mida see teenistus Punaarmee õieti tähendab ja keda me teenime ja...»

«Aga kui ta ikka veel vastu hakkab?» ajas Honja oma. «Kas kohtu alla ei antagi?»

«Antakse küll. Aga rohkem koputatakse teadlikkusele.»

«Oli kuulda, et käisite manöövriritega koguni Minski all ära?» leidis Punane Andrei uue küsimuse, enne kui tüütu Kübarik sai jälle heietama hakata.

«Sai käidud jah. Sõjaväeringkonna õppustel.»

Punane Andrei tahtis pärima hakata, et mis seal õppustel näha-kuulda oli, aga äkki keeras Tšarnuška uue küsimusega kõigi mõtted mujale:

«Ons seal hea maa, seal Minski all?»

«Maa ühesugune igal pool,» katsus Andrei kroonumehe juttu õppustele tagasi juhtida. Kuid Mikanor arvas teisiti:

«Ega ikka ei ütle, et niisamasugune nagu meie kandis. Palju kuivem ja... Soid peaaegu ei näegi, noh, ütleme, rohkem põllud, põllud ja metsad. Ja metsadki, noh, ütleme, on teistsugused kui siin — sulaselge männik,

otsata, ääreta... Maa on väga künklik. Mõnikord, kui kuskilt kõrgemalt vaatad, siis muud ei näegi kui künkas künkas kinni, põllud ja metsad peal. Nii kaugale kui silm ulatab...»

Honja küsis:

«Võib-olla samasugused kui Mozõri kandis?»

«Madalamad. Nii suuri ei ole nagu Mozõri kandis!» Mikanor ütles seda nagu uhkustadeski: ta oli ju Mozõris teeninud.

Nüüd hakkas see jutt ka Vassilit huvitama. Ealeski polnud ta Hvoinajest kaugemale saanud, Mozõrit aga oli näinud kõigest ühel korral ja see tundus nii koletu kaugel, nagu oleks seal varsti maailma ots käes. Aga inimeste teed viivad veelgi kaugemale, ime küll, — sealgi on maa, sealgi elatakse!...

«Kuidamoodi seal's — maa on, aga sood polegi?» ei suutnud Dametsiku eit uskuda. «Kuidamoodi seal's läbi saab, kui sood pole?»

«Kah aru peas! Mansuuriamaal, seal ep ole ka sood, isegi puud-põõsast ei näe kussepool, sadade verstade kaupa. Lage, nagu katk üle käinud...»

«Nagu meil Mihhailovkas — kus oli ikka maa! Nagu aul või, kuripatt! Võta ja määri leiva peale,» kiitis Tšarnuška oma kodunurka Tšernigovi lähedal, mida ta veel uduselt mäletas.

«Aga meil — soo ja soo, vaata siia poole või sinna poole!» ütles Nääk-Aljoša nukralt. «Mätas mätta seljas, konn konna kaelas!»

«Küllap sureb seal igavuse kätte — pole konni!» Honja lagistas naerda, naersid ka Aljoša ja Pjatro. «Kui kvaakumist pole!»

«Ma kuulsin,» rääkis Mikanor, «üks teadusemees käis meil Mozõris ette lugemas, see ütles, et soos olla esimese numbri maa. Vili kasvab ilma rammuta!...»

«Lase kuivaks ja muudkui seeme peale,» kiitis Punane Andrei takka. «Kõige rohkem tahab sellist maad kaer, siis kanep ja igasugune tehniline kultuur.»

«Jeeh, lase kuivaks! Kui sel padul ei otsa-äärt!»

«Oli kunagi üks kindral, jüsku käis siin,» hakkas heietama Ignat, Hadoska isa. Tal oli moeks igal sobival ja sobimatul korral vahele torgata «jüsku», mille

pärast teda hüüti Jüsku-Ignatiks. Punane Andrei tõendas omalt poolt:

«Ajalooline vakt. Inhvanteerikindral Žilinski, tsaari isiklik sõber...»

«Sõber või vaenlane, ei mina tea. Aga kõrgesti koolitud jüsku, insenäär. Sest olgu pealegi, tsaar küll käänati ülekaela, kindralid takkajärele ka, aga nihuke kindral, pole ta tume jüsku tõkatipudel jüsku meie siin... Kõik tarkused teada...»

«Tarkused küll, aga mitte proletaarlised tarkused!» ütles Andrei vastu.

«Olgu nad mis tahes, aga siiski tarkused,» vastas Jüsku-Ignat. «Nonäh, rassis-ränkas teine siin soos oma paarkümmend aastat jüsku, halliks jäi, krimpsu kuivas, aga mis tulu sellest oli? Kaevas ja kaevas — egas muidugi tema ise, selle tarvis toodi labidamehed —, aga ei hakka hammas peale: saad ühest kohast kraavi sisse, teisest kohast vaob juba kinni.»

«Eks tol ajal kraavitatud Zagalle alt,» ütles Dametsik. «Pole seal vist märkigi järel...»

Dametsiku eit arvas omalt poolt:

«Mis jumal andnud, seda tohib ka ainult jumal ümber teha! Inimene ei tohi, tema on vilets ussike.»

«See on nüüd küll undrehti, Halimonavna. Eesrindlikud täädusemehed õpetasid nii-öelda juba tsaarivalitsuse all inimesest midagi muud. Rääkimata praegusest valitsusest, enamlastest, aga juba siis õpetati, et inimene pole vilets ussike!»

«Ei mina tea, mis siis õpetati, ainult et ussike ta on ja ussikeseks jääb...»

«Ripub sellest ära, mis nahka mees keegi on!» vaidles Honja vastu. «Mõni võib olla ussike, teine aga nagu mõirakaru!»

«Inimene on olevus. Ta on nii-öelda mullamassakas ja samal ajal looduse käskija ning kroon! Seda õpetas juba luuletaja Nekrassov, samuti nagu Tolstoi — Leo Nikolajevitš!»

«Inimene on mõlemad — mullamassakas ja kõige käskija, täitsa õige,» toetas ka Aljoša.

Mikanor ütles:

«Üks mis selge, on ta üksipäini nagu viljapea, mis põllule maha jäetud, siis pole ta loomulikult muud kui

mullamassakas või ussike. Aga kui neid mullamassakaid saab kokku terve polk või diviis, suudab see mullamassakas, see ussike imet teha...»

«Nonäh, diviis küll, aga meie oleme maamatsid,» arvas Honja mõtlikul ilmel.

«Mis siis, et maamatsid. Kui kõik organiseeruvad ja üksinõua käed külge löövad, siis on sama hea kui diviis. Ei jää kimpu kuskil.»

«Üksinõua! Kes seda näinud on, et terve küla midagi koos teeb, pealegi üksinõua!»

«Meil üks rütib sinna, teine tännä!» ühmas Honja kahetsevalt. Külamehed tõendasid üksmeelselt takka, noogutasid päid.

Kõik jäid vakka, kisti ainult plotskeid. Viimaks ütles Tšarnuška mõtlikult:

«Näh, eks ta ole, jõud ep hakka juba nüüdki peale, kuripatt! Peaks sellegagi korda saama, mis omad tööd-tegemised.»

«Egas teistel vähem muret-vaeva ole kui meil,» ütles Mikanor arutlevalt, nagu ei tähendakski see vanemate meestega vaidlemist, vaid pigem nende arvamiste austamist. «Aga siiski saadakse milgil moel ka muude töödega valmis, kui see iseendale kasulik!...» Mikanor võttis nurgast ajalehe ja lõi selle lahti. «Näete, mis kirjutatakse: olla soo ära kuivatatud, tehtud luhameha- maaks.»

«Kuskaugel?»

«Mis ta ikka nii kole kaugel. Ütelda viisteist versta Narovljast edasi. Me olime seal ligidal laagris, nii et peaksin seda kanti pisut tundma. Pole seal põrmugi teistmoodi kui meil. Aga kas meie siit Tseramossi metsa tagant ei saaks head heinamaad teha?»

«Saaks, saaks, aga eks tee proovi!» lõi Honja käega.

«Nagu sa meie rahvast ep tunneks!» ütles Kübarik õpetaval toonil.

«Mikanor, maksab sul ümberpea juttu ajada!» manitses ka ema lepliku, kuid kindla häälega. «Ei sellest tule välja kedagi!»

«Jutt see olgu — ei tule välja!» ägestus Mikanor. «Teised ometi teevad, peame meie siis kõige kehvemad olema?»

Mine tea, kuhu kanti jutt oleks veel pöördunud, aga

Tšarnuška, kellele igasugune jagelemine hirmus vastu-
karva oli, viskas meelega nalja vahele:

«Kuule, Mikanor, sulle kuluks vist naine ää, kuri-
patt!...»

Kohe hõikas Honja lustakalt:

«Kohe siuh-säuh naisemeherangid kaela! Andke
ometi poisile aega atra seada — las kabab natuke tüh-
rukuid, las trallitab tahtmise ära!»

«Las jookseb noore mehe lusti maha!» toetas teda
Aljoša.

Honja tahtis sobiva silmapilgu sealsamas osavasti
ära kasutada ja kutsus Mikanori välja vaatama, kus
vidust peetakse ja mis seal ka on. Ja küllap oleks
Mikanor üsna mešti hakanud, aga pereema laitis nõu
maha:

«Kuidas ta's läheb, Harton! Tuba ju külalisi täis, aga
tema paneb padavai minema, nagu oleksid nad
liiast!... Jäägu parem teiseks korra!» Ja heakskiitu
oodates vaatas ta poja poole.

Mikanor nekutas poistele sõbralikult:

«Vist jah, eks me teine kord vaata...»

«Olgu pealegi, olgu teine kord!» Honja tõusis, sop-
sas mütsi pähe ja pilgutas oma kambameestele silma.
«Kuid meie paneme kaapima! Muidu veel lüüakse meie
pruudid üle!»

«Ja äkki kõngevad igavuse kätte, kui meid pole!»
ütles Aljoša.

Kui kõik kolm olid välja läinud, vaikisid toasolijad
tükk aega, kuulates elavat jutuvada, mis kostis algul
õuest, siis tanumalt. Kui kõnekõmin vaibus, ohkas
Dametsiku eit südamest ja rääkis haletsevalt ning liigu-
tatult:

«Oh poiss, oh poisike!» Ta küll ei nimetanud Honja
nime, aga kõik mõistsid, kelle kohta need imetlevad ja
haletsevad sõnad käisid. «Mispärast temal küll see rist
ja viletsus! Ema nagu ront asemel maas, jalgu alla ei
saa, tuba lapsi täis, kõik toita-katta!...»

«Ole korraga isaks ja emaks — jaa, sa kuripatt küll!»

«Aga jüsku ep virisegi! Jüsku murest-vaevast puu-
dus!»

«Ei näita, välja! Järjekult hoiab oma sihelmuses!...»

Jälle tekkis vaikus. Siis aga läks jutt sellele, mis vii-

masel ajal igaüht kõige suuremas ärevuses hoidis, —
maslakidele.

«Kus kohast nemad küll välja siginesid, kuripatt!
Mujalt ikka kuulda, et rahu maa peal, aga siin muudkui
sisin ja susin...»

«Sood, padud, eks ta ole,» arvas Dametsik. «See ju
igasuguste siugude jaoks paradiis!»

Ise vist seda märkamatagi tasandasid nad häält,
otsekui kardaksid, et äkki mõni kuuleb, kes kuulda ei
tohi. Kübariku vana niheles poluti veerel ega lausunud
ühtki sõna, ainult kuulatas tanumalt kostvaid hääli.
Aga need olid külanoores, kes seal kuskil hullasid ja
vadistasid.

Vassil vaikis samuti; niipea kui jutt Maslakile läks,
tekkis tal hirm, et järg on tema käes, et torgatakse
ära temalegi. Ta mõtles, et annab kõvasti vastu, kui
keegi peaks külge hakkama.

«Sokutatakse teisi piiri tagant sisse, Poolamaalt,»
ütles Andrei sosinal. Ja otsekui suurt saladust reetes:
«Nii-öelda agentuuriks.»

«Balahhovitši rämps jüsku...»

«Kas Balahhovitši või ei, aga, kuripatt küll, nihver-
davad teised üle piirigi. Ja mis veel hullem — leiavad
silt isegi kambalisi!»

«Eks meilgi mõnel mehel tutvus sees...»

«Jajaa...»

Plotskid suitsesid, igaüks haudus omi mõtteid. Mas-
lakist enam ei räägitud: polnud selleks mingit lusti,
ohtlik asi, parem hoiata keel hammaste taga. Tuju para-
nes alles siis, kui hakati läbisegi pajatama sõjamäles-
tusi, arutama kroonuteenistuse asju...

Koju mindi hilja õhtul. Sadas vaikset lund, pehmed
helbed libisesid üle näo, langesid karbustele, kasukatele
ja pikk-kuubedele, tali nagu ruttas kõigele valget
vaipa üle tõmbama. Lund tuli nii tihedalt, et polnud
näha sooserva ega aedugi loomalautade taga.

«Ongi tali maas jüsku,» ütles Hadoska isa.

«Mis tali! Plätsib, kuripatt, soppa juurde, muud
ühti!...»

«On ette kuulutatud, et sula ei tööta...» kostis Vas-
sili ja Mikanori korvu juba tanumalt.

Mikanor seisis trepil, pluusi rinnaesine lahti. Vassilile kätt ulatades rääkis ta naljatavalt:

«Mõtlesin selle üle, mis sa kaevul ütlesid. Et parem hunt kui lammas. Mina jälle arvan, et inimene on ikka kõige parem olla. Ainult, jah,» — Mikanor muhatas naerda — «siis juba inimene, kes valusasti hammustab!»

Vassil ei ütelnud midagi. Aga kui ta juba kodus pikali oli, tulid Mikanori sõnad uuesti meelde. Ta mõtles: «Ükspuha, inimene või tont teab mis, aga hammustada on tarvis! Kui ei hammusta, jääd nüüdsel ajal jänni. Söövad ära kõige naha ja karvadega...» Veel kord tuli meelde, mida Mikanor oli rääkinud soo kuivendamisest, ja mõtles otsekui vanem nooremast: Mõga-Mihkel, seletab, et laseme kuivaks, teeme soost heinamaad! Kuranis ei tasu sellest undki näha, tahad või ära taha! Mõtted läksid sellele, mida räägiti maslakkidest, ja tõusis tuline viha: «Kui jälile saaks, kes neid siia tellis, — maha lööks saatana!... Kuid jälile saada polegi nii võimatu. Kurani pole linnakoht, üksainus tänav, igast perest on nii-öelda selge sott Peab silma peal hoidma, küll siis otsale saab, vigurdagu ta kui palju tahes. Seniks aga ära vaeva paljuks pane, ära ka kartma löö, — küll siis kõik saab selgeks tehtud, kõik viimseni! Ei ta pääse kuhugi!... Muudkui hoia silmad hästi lahti...»

3

Lumine küla sinetas veerevas päikeses, kui Kübariku vana liipas akna alt akna alla ja kandis laiali käsku, et tuldagu Ignati taresse, seal on koosolek.

Koguneti hulk aega ja juhukaupa: vahel vajus rüminasse mitu meest peaaegu järjepanu, siis jälle võttis oma tubli pool tundi, enne kui võoruses keegi saabastega kompsis ja ukselinki lõgistas. Tõsi küll, need, kes juba kohal olid, ei pannud säärast korralagedust pahaks, see nagu ei läinud neile suuremat kordagi. Seistes trobikonniti üksteise juures, pahvisid külatadid ja noormehed suitsu ning puhusid juttu. Veeretati enamjagu rahulikult, ka istuti-astuti nüüd pikkamööda.

Oli ju talv, ja millal siis veel omatahtsi norgutada ning piibujuttu ajada kui mitte talvel, pealegi koosolekut oodates.

Lae all ujus tubakasuits, kogunes pilvena lambi ümber, mis tasakesi kahises ja pilkus.

Igal meestesalgas olid omad jutud. Vahetevahel langesid hääled sosinaks, mida lähemal seisjadki vaevalt kuulsid: siis räägiti edasi udust kuulujuttu, et Maslaki rajakad olevat lõpuks siiski oma jao saanud. Pekstud teised puruks, nii et suits taga, osalt olla mättasse löödud, osalt kinni nabitud. Ainuke, kes pütku pääsenud, olla Maslak ise. Mõned teadsid rääkida, et ka Maslak olla kas pihku jäänud või maha kõmmutatud, aga rohkem kalduti uskuma, et vanal võsaviilemil ka seekord õnnestus sääred teha. Et Maslaki enda kohta midagi kindlamat ei teatud, tundus ka kogu see kuulujutt üpris kahtlane: olgu veel mujal, aga küllap juba Kuranis teati, mis kõlakad väärt on! Sellepärast räägiti bandiitidest siiski üsna kahtlevalt ja ettevaatlikult, suud jäid nagu tavaliselt varstigi lukku või siis käänati jutt kodustele asjadele või külauudistele.

Habemik Prakop, kes istus majamehe — Hadoska isa — ja Glušaki seltsis, kõmistas oma ränga rameda häälega, et keegi olla soovälul kuhja küljest heinu nohveldamas käinud.

«Üle poole koorma vinnas ära, võllaroog!...»

Suurem jutumees see Prakop ei ole, räägib, nagu kangutaks heinakoormat maast üles. Kes tema juttu kuuleb, sel on ikka tunne, nagu peaks mehele appi hakama. Ka nüüd pörutas ta ainult paar ramprasket sõna ja vaikis jälle — ainult kulmusagarike alt süngelt põrmitsevatest silmadest kiiskas tume viha.

«Nihukesed peaks kohtu alla andma,» arvas Ignat. «Siberisse saata, küll siis pikanäpuamet ää unub.»

«Pole kõva kätt. Jumalat ep kardeta. Kõlvatus võtab maad. Sestap kõik see värk,» pigistas vana Glušak õpetaval toonil.

Nurgas pühapiltide all võttis Punane Andrei sõna-kehva, kiilaspäise Alešniki koolmeistri kallal:

«Mina jälle kuulsin, et Hiinamaal nii-öelda olla revolutsionärid jämeda otsa kätte saanud, uhmerdavat kindralisi, nii et tükid taga.»

«Ehk on ka... Kõiksugu jutte... liigub...» Koolmeister vaatas ringi, otsides nagu lõksust väljapääsu.

Nähtavasti on ta Kurani külapoliitikuga päris kimbus. Ise küll koolmeister, mõnikord kutsutakse teda nagu asjameest isegi ees- ja isanime pidi ja siis on ta Stsjapan Vlassavitš —, kuid oma koduse värgi ega riiete poolest pole ta teist moodi kui kõik külataadid. Tal on Alešnikis oma majahütt ja lehmamullikas, isegi hobune ja ader on tal. Künni ja külvi teeb ise. Tal on mühklikud ja kärpunud käed, nagu loodud maatööd tegema. Ta viibib siin kui omasugune omasuguste hulgas. See küll ühele-teisele ei meeldi: mis koolmeister sihuke kah on? Bjarošovkas, seal on koolmeistriks ikka härrasmees, mitte mõni talumats!...

«On jälle nii-öelda inhvormatsioon,» ei jäta ega jäta Punane Andrei, «et neid kindralisi kupatatakse mere äärde kokku, ja kui nad seal koos, siis järjekult uputatakse viimse kui üheni...»

«Uputatakse...» Stsjapan Vlassavitš päästab võidunud kasukahõlmad lahti, nende alt paistab värvitud linane särk — nahk aurab sellest Kurani poliitikatundja jutust!

«Mis siis, las uputavad!» hõikab Mikanor naljatavalt vahele. «On sul hāle meel või?» tõgab ta Punast Andreid, nähtavasti tahab niiviisi koolmeistrit kimbatusest päästa. Kuid Andreil pole naljatuju, ta saadab teisele jaheda pilgu: et ära topi oma nina võõrastesse asjadesse.

Kuid siis segab vahele ka Tšarnuška.

«No kas sa'nd jätad inimese rahule! Nagu hull selle Hiinamaaga! Muudkui Hiinamaa ja Hiinamaa! Ep saa omagi värkidega kuidagi korda, mis siis veel Hiinamaast! Näh, anna head nõu, Stsjapan — tõuvili läheb puha nõgipea nahka. Peaks see tõsi olema, et kui sinise kiviga leotada, siis aitab?»

«Aitab küll, sinine kivi aitab,» tuleb koolmeistrile nagu elu sisse. «Ja formaliin aitab ka. Võtab üsna puhtaks...»

Naised seisid tihedas säbarikus sāngi ümber ja kuditaskid üsna tāsakesi, nii et kaugemale peaaegu midagi ei kostnud. Segasest vadinast kostis aeg-ajalt üle ainult sõnaka Kātsa lese sārtsakas hāāl. See oli kerekas pah-

merdaja naine, teistega vadrates nõelus ta oma terava pilguga ühtelugu meeste poole, ei jätnud midagi lähele panemata, mis ümberringi sündis. Ta silmad suisa keerlesid peas, otsisid ahnelt, et äkki on midagi huvitavat. Kogu toal silma peal hoides jõudis ta kõike kuulata, mida naised sosistasid, ja ka jutuajamisest osa võtta. Ja kui ta midagi vahele torkas, siis mitte sugugi moepärast või moka otsast. Tihtigi pani Kātsa-eit oma sõnavooluga kõigil neljal naisel suud kinni, rabades neid teravmeelsete kõnekäändudega ja naljadega, mida puistati kui küllusesarvest. Need tulid tal libedasti, pingutaset, üks ajas teist taga — oli temal aga neid võtta!

Kõrvalt vaadates oleks naiste jutuajamisest võinud arvata, et seal sepitsetakse mingit vandenõu või vähemalt pihitakse vastastikku üpris tähtsaid saladusi. Need saladused aga olid päris igapäevased: et keegi olla Kūbariku õhvakese ära kaetanud ja nüüd ei joovat ta enam ega võtvat toitu suu sisse; et Dametsiku Mikanor loonud postilt ajalehe ja selles seisvat ülal, et nädala aja pärast tulevat jälle sõda poolakate vastu; et Tšarnuška Hanna ei sallivat Rāhn-Vassilit enam silmaotsaski...

«Kurk-kartul kõlbab küll — poisi vastu pirts ja pill! Olgu peig tal kuningasoost, tulgu nagu laulust-loost!»

«Glusaki raha-vara, ju see neil hinge peal on! Eks võõrasema löö vunki takka!»

«Pole see võõrasema! Nad ju raksus, Vassil ja Hanna!» teadis Hadoska ema.

«Nāäh, raksus nüüd! Mis neil raksuda?»

Kātsa-eit pidi juba seletama, mispärast nad raksu läksid, aga äkitselt keksas nende sekka tembumees Jānga Ivan ja hakkas seal ringi tuhlerdama, krahmates kord üht, kord teist eite, tegi, nagu tikuks musutama.

«Kallid noorikud, oh saiakoorikud! Igavus võtab teid ju āā, pole, kes kantseldaks!»

«Vōeh, vōeh! Andke malakat — sind vana kalakat!»

«Ah vōi nii, annad siis korvi, va kātsa-rātsa? Jajah, kui teiste nāhes, siis «vana kalakas», aga omavahel ep kuulegi muud kui «suhkrumusike» ja «magus poisike!» Kātsa-eit võttis hoogu, aga Jānga nāpsas tal sõna suust. «Ise veel kutsusid, et tule ööseks rehalasse!»

Noored ja vanad, kõik toasolijad vaatasid nüüd Jān-

gat, kiskusid naerda, ukutasid teda ja Kätša-eite teineteise kallale. Naine hurjutas:

«Lapsi järel riburada, ise pahnab puha pada — häbi kah!»

Tõesti olid Jängal lapsed riburada järel, näljased ja kaltsudes, ise vaakus tervist, oli kõhnuke, palged aukus, kasukal lipp lipi ja lapp lapi peal, auk augus kinni, seljatagune ja käised villatortidest hatul. Aga endal nagu poleks sellest ühtigi — tõmbas palja peanupu otsast mütsi, tükkis Kätša-eidega rinnutsi, päris aru mis sa sinna rehalasse meelitasid?

Tükk aega eidega jahmerdanud, kargas ta äkitselt tüdrukute kallale, krabas ühel ümbert kinni, teist mutsutas põsele, kolmandat kutistas. Tüdrukute hulgas tõusis kisa, rusikad matsusid vastu Jänga-vana kasukat. Hurjutamise saatel põgenes ta nende juurest ära, ise köökus-kõveras, et teisedki näeksid, kui valusasti need tirtsakad peksta oskavad.

Siis asus ta poiste kallale:

«Näidake mulle seda togu, kes sihukesti tuleharke tahab!»

«Ega meie neid tahagi! Mõtlegi naist võtta!» naljatas Honja vastu.

«Ärge võtke jah, poisid!»

«Ei võta! Olgu see mehesõna!»

«Ätti-mutti! Pane tähele, et keegi ei hakkaks sinu pudulaste karja kippuma! Sinu patvaadat kantseldama!»

«Küll ma ise kantseldan!»

Vassil norgutas ukse lähedal teiste poiste hulgas. Kuid ta peaaegu ei kuulnudki, mida siin räägiti või mille üle see Jänga nendega nüüd lõõpis. Isegi nende mürisev naer ei suutnud pühkida kõhelevat tunnet, millega ta oli siia tulnud. Pärast kinniistumist viibis Vassil esimest korda nii paljude inimeste silma all, tabas endalt uudistavaid pilke, märkas, kuidas naised temast põlglikult sosistavad. Pealegi oli ta kuulnud, et täna tuleb juttu ka maa ümberjagamisest. See aga võis külarahvale ka Vassili süütegu meenutada ja ta kartis, et äkki hakatakse ümberjagamisel nõökima. Selle rahu-tusega segunes veel vaibumatu ärev ootus, et iga silma-pilk võib uksele ilmuda Hanna. Vassil ootas teda, tundis

end nagu sütel. Juba siia jõudes oli ta märganud, et Hannat ei ole, ja samas tuli välja, et polnud ka Känd-Javhimi! Muidugi sähvas talle otsekohe, et küllap nad on jälle kuskil ninapidi koos!

Tuba oli juba peaaegu tungil täis, kui võõrusest rüsis ukse ees seisjate vahele Javhimi kambamees, tohmaka-võitu koljat Larõvon, suur topsisõber ja purjuspäi kakleja. Larõvoni järel märkas Vassil otsekohe ka Javhimi. Oma vingameest silmates tundis ta, kuidas veri lõi järsku pähe, kõrvus hakkas kohisema, ja ruttu pööras ta pilgu ära. Ei talunud ta seda vihatud lõusta.

Kuid tema poole vaatamatagi teadis Vassil, et Javhim on lõbusas tujus, endaga rahul, ja see lõi okkana südamesse.

«Eest ära, kõnnid!» käratas Larõvon, nügides poisse kahele poole laiali. Turjakas, punetava kaelaga, pea maas nagu härjal, tundus ta nüüd täitsa oma sõimunime väärt, millega teda isekeskis siunati: Sõnn.

«Mis ma ütlesin — ilma meieta peale ei hakata,» hüüdis Javhim lustakalt. «Oleks võinud veelgi kihustuda!...»

«Nonäh, just teid saigi oodatud!» tegi Jänga pilkava kummarduse. Ta hõikas Kübarikule: «Lubati peale hakata!»

«Muidugi,» ruttas Kätša-eit tema sõnu takka kiitma, «või peame siis kukelauluni ootama, kuni kõik kord kohale venivad?!»

Kätša-eide käre hää pani inimestele otsekui elu sisse, läks lahti üldine kobistamine ja lärm: hakatagu lõpuks pihta! Kübarik sosistas midagi külanõukogu esimehe Dubadzeliga — selle suu paistis üle põse ja lõua käivast punasest haavaarmist kõver — ning pöördus kohmetult inimeste poole:

«Ehk peaksime nüüd jutuga pireke vahet ka? Ja kuulaksime, mida talitaja külanõukogust meile rääkida tahab?»

«Einoh, paneme siis nokad kinni... Eks rääkigu!... No tasa ometi!...» kostsid hüüded mitmelt poolt. Sumin hakkas vaibuma.

Talitaja — haiglaselt kahvatu terava näoga ja kiitsakate õlanukkidega, kuid südi, põleva pilguga noor mees — tõusis püsti, tõmbas laiavõitu pluusi sirgu ja

alustas sellest, et esiteks, Juravitsõ valla Alešniki küla-nõukogu tervitab kogu Kurani küla töötavat rahvast. Dubadzel pidas vahet, kuni vaibus sumin ja käteplagin — plaksutama hakkas esimesena Punane Andrei —, ja rääkis siis edasi:

«Teiseks, me tulime siia sellepärast, et teiega mitmesugustes asjades läbi rääkida. Nagu meie kool,» — ta tegi peanoogutuse õpetaja poole — «maksumaksmine muidugi ka. Siis veel soosild. Soosilla asjus pidi kõnemees olema vallast, aga sel põhjusel, et ta ei tulnud, räägin ka sellest mina...»

«Panen ette hakatuseks ära kuulata rahvusvaheline olukord,» tõstis Punane Andrei käe.

Dubadzel libistas pilgu üle koosolijate ja ütles vastuvaidlemist mittesallival toonil:

«Pilt rahvusvahelisest olukorrast saab antud siis, kui räägin maksust ja soosillast! On selge?»

Andrei nokutas pead:

«Selge.»

Ent samas hakati Dubadzeli hulgakaupa ründama, norivalt, vihaselt, ei lastud tal rääkida:

«Aga kuidas maaga jääb, jagamisega? Mitte kõhkugi? Millal jagamine tuleb?»

«Oli ju ümberjagamine!»

«Räägiti, jahmerdati tühja... Lubaja kah hea poiss!...»

«Mismoodi sa praegu jagad!» karjus Honja. «Nabast saadik lund!»

«Oskasid, jah, venitada!»

Asjata püüdis ehmunud Kübariku vana inimesi vakka manitseda — tuba oli täis kisa, vihast karjumist, tigatedat käratsemist, naeru. Vähekeseks vaibus see alles siis, kui Dubadzel kindla sõnaga teatas, et maakorraldus viiakse läbi kevadel. Aga ei jõudnud ta maha istuda, kui lärm uuesti lahti läks.

Koolmeister Žaludok pidigi ses käras alustama. Ta kõneles kobamisi, tasase häälega, algul polnud isegi lähedalt kuulda, mis ta rääkis. Hakati lärmitsejaid vaigistama.

«No jätke ometi möla! Las ta räägib!» kõmistas viimaks Prakop.

«Juba kuu aja eest algas koolis õppetöö,» muutus õpe-

taja jutt nüüd paremini kuuldavaks, «aga Kuranist käib koolis ainult kaks last — Dzjatsel Sonja ja Glušak Stsjapan.»

«Mis poisil viga käia — vanamehe värk lööb vastu!» hüüdis Honja Žaludokile vahele ja jälle mattus koolmeisteri hääle nõusolevasse suminasse.

Vassilit see suurt ei huvitanud, mis Žaludok rääkis. Hoopis suurema pinevusega jälgis ta võõrusest tulijaid. Hannat aga ei olnud ega olnud. Äkki ilmus ta pilgu ette keegi teine, kelle nägemisest poiss lausa jahmus. Vassil ei uskunud oma silmi, jäi ammuli sui vahtima: ei, eksitust ei saanud olla, uksele seisis t e m a! Vassil rõõmustas tahtmatult: siis tema oligi see, kes vallast pidi tulema! Aga miks ta seal teiste selja taga pimedas seisab, miks ta laua juurde ei lähe? Kas ei taha ta koosolekut segada või peab paremaks siit märkamatult pealt kuulata?

«Olgu pealegi, Stsjapani isa on küll nõukas mees,» vaidles koolmeister vastu. «Aga ometi käivad koolis ka vaesemad. Noh, kas või Dzjatsel Sonja teie külast,» noogutas Žaludok Punase Andrei poole, kes oli Sonja isa. «Palju vaeste inimeste lapsi käib koolis Baguslav tsist ja Gliništsõst. Alešnikist ma ei räägigi. Kuranis on neid kõige rohkem, kes koolis ei käi...»

«Ons Mokutsist rohkem või?»

«Mokutsist samuti,» tunnistas Žaludok.

«Aga Hvoinajest?»

«Ka Hvoinajest on vähe. Ei pääse kuidagi läbi...»

«Ah meie peame pääsema või? Üks hull ta kõik, olgu Kuranist või Mokutsist!»

«Kui vesine aeg, võid ennem sattuda taevariiki kui Alešnikissel!»

Lärm puhkes uue hooga. Žaludokil ei lastud suudki lahti teha: seletati ja karjuti, kedagi kuulmata, midagi tähele panemata.

«Eks koolmeister solksutagu ise siia, kui nii kibe valu...»

«Ei tea, kes see minu lapse eest tööd peaks tegema? Kas Juravitsõ Jossel või?»

«Kus ütles: Alešniki lapsed käivad! Oleks meil kah koolimaja, siis...»

«Kes selle koolimaja sul teeb? Kust see raha võetakse?»

«Mismoodi sa saadad lapse vihma-külma kätte — kannikad välguvad!»

«Temal hea rääkida — kroonu palk jookseb!»

«Minu poiss karjatab talv läbi pisemaid!...»

Žaludok kuulas seda kära kannatlikul ilmel, vaikides: vaidle, mis sa vaidled, aga kasu pole sest niikui-nii. Dubadzel aga oli asjast teisel arvamisel. Ta kargas püsti, hüüdis käsi lahutades:

«Kurani kodanikud!... Palun!... Kutsun kõiki üles!»

Aga Kurani kodanikud ei tahtnud mingeid palveid ega üleskutseid kuulda, ei Dubadzeli, saati siis Kübariku omi, ehk küll viimanegi katsus üsna nõutult, rohkem moepärast takka tõugata:

«Mis te'nd, mehed, mis te'nd, eided!... Jumala eest, nagu titad!...»

Kui lärm viimaks vaibus, tõmbas Žaludok taskust kokkumurtud paberilehe.

«Nüüd ma siis loen ette nimekirja, milles on ülal need lapsed, kes peavad koolis käima, aga ei käi.» Jälle algas inimeste seas sumin, aga mitte enam nii üldine, vahel oli vaiksem. Koolmeister luges ette ühe nime teise järel, püüdes leida vaiksemaid silmapilke. Kui ta lõpetas, nõudis Dubadzel järsult, tooniga, milles peitus mingi karm ähvardus:

«Anna see nimekiri siia!»

Ta luges selle sõna lausumata läbi, murdis kokku ja torkas pluusitasku, näol arusaamatu, salapärane ähvardus nagu ennegi. See mõistatuslik manööver äratas tähelepanu ja sundis kõiki vaikima.

Akki palus sõna Punane Andrei. Ebaloosulikkult valju häälega ja suure hooga hakkas ta kõnet pidama:

«Kurani küla rahvas! Seda, mis siin nii-öelda esitas meie õpetaja ning enteligent Stsjapan Vlassavitš, tuleb igaühel meeles pidada ja tähele panna. Tema jutul on tööpõhi all. Mehed, samuti ka naised, emad, mõtelge selle peale, mis meie lapsed meile ütlevad, kui nad nii-öelda kasvavad üles koolimata, kui nad ei õpi kirja. Ei ütle nad siis meile aituma. Sest nagu kirjutas suur vene laulik Nikolai Aleksejevitsš Nekrassov, on koolihariduseta inimesel eeltulevikus hulga raskem elada kui kõigil meil, sest et tuleb nii-öelda uus epohha. Ja kui oled koolimata, pole sul mingit joonistamist!...»

Teda kuulati ükskõikselt, vahetevahel kökitseti naerda: igaüks teadis ju, et Andrei võib rääkida sõõmata — juttu jookseb kui siidi. Ent kõne ajal hakkas meeste-naiste hulgas levima uudis, et keegi vaikiv võõras olevat toas. Üha sagedamini pöörati päid võõruse poole, pilgud otsisid ukse kõrvalt hämarusest tundmatut inimekogu. Alles siis lakati üle öla vahtimast, kui Punane Andrei istus ja vana Glušak krigiseva häälega kähistas:

«Muidugi, nüüdsel ajal pole suuremat vajadust lapsi kodus pidada. Pole neist nii palju kasu ega abi kui kahju. Aga koolis — siin räägitakse mõistlikku juttu — võiksid tarkust koguda...»

Glušakil polnud kombeks ilmaaegu suud paotada, ei teinud ta seda muldrikul teiste seas istudes, veel vähem siis koosolekutel; sõnad tulid tal vastumeelselt, nagu maksaks kellelegi raha, ja teda kuulatigi nii suure haredusega, nagu oleks ta teistele rahakopika pihku pistnud. Vassil, ja võib-olla veel mõni teinegi, arutas endamisi, et mis asi see vanamehe äkki nii heldeks tegi. «Küllap tahab, et asjamehed kuuleksid. Tahab head muljet jätta...»

«Nüüd siis võtame vastu otsuse,» ütles Dubadzel, «et kõik lapsed, kelle nimed siin sai ette loetud, hakkaksid homsest päevast koolis käima. Aga vanemad, kes lapsi kooli ei saada, ärgu arvaku, et nendega nalja tehakse. Ja palun kõiki selle poolt käed tõsta.»

Pilk, millega ta inimeste peale vaatas, ei töötanud mingit halastust, — käed olid visad kerkima, aga nad kerkisid siiski. Alles pärast hääletamist jõudis tema kõrvu, et ka Apeika on kohal, ning ta kutsus Juravitšost tulnud külalise laua taha.

«Ja nüüd, Kurani küla kodanikud,» jätkas Dubadzel märksa pehmemal toonil, kuna ta silmad nagu iseene-est vilksasid valla täitevkomitee esimehe poole, «asume teise küsimuse kallale — missugune on tänase päeva seisuga meil rahvusvaheline olukord ja kuidas on maksu maksimisega... Meie olukord tänase päeva seisuga tugevneb. Töölised ja kõik linnainimesed tugevdavad sidet külarahvaga ja taluinimesed üle kogu maa maksavad rõõmuga oma maksu ära ning täidavad kõik teised kohustused. Meie vaenlased aga kiristavad jälle hambaid, kuid ei julge meie kallale tulla, sest kodusõda pole

meelest läinud. Ainult see on tänase päeva seisuga kehvasti, et poolakad meie rahva seast piiri läbi tõmbasid, ja nüüd ägavad meie suguvennad ja -õed juba viiendat aastat ikke all ning neid mõnitatakse, kuidas aga osatakse...»

Vassil mõtles juba, et nüüd varsti jõutakse selle kõige tähtsama asja, nimelt maksude juurde — see oli ainuke, mida ta siin koosolekul kartis —, kuid äkitselt läbis teda aimus — ukse poole ta ei vaadanudki —, et Hanna tuli. Öhtu läbi, ükskõik mida vaadates, ükskõik millele mõeldes, oli ta oodanud Hannat, ja sellepärast märkas ta tüdrukut otsekohe, niipea kui see Hadoska järel sisse libises.

Midagi kuuma uhkas Vassilile pähe, nagu sahmakas leili. Siitpeale ei kuulnud ta enam peaaegu mitte midagi, ei olnud tal ka silmi kellegi teise jaoks, ainult Hanna jaoks. Nagu polnudki enam siin toas Dubadzel, Apeikat ega teisi inimesi. Ehkki ta iseendaga võideldes, vastu mõistuse käsku nagu võlutult neelas Hanna iga liigutust, ei pühendanud see temale ainsatki pilku, ehk ta küll kindlasti teadis, et Vassil pidi siin olema. Muidugi pani ta Vassilit tähele, aga kõige lihtnimlikumatki huvi reetmata, pea kuklas ja kõrgil ilmel möödus ta noormehest õige lähedalt, pugest inimeste vahelt läbi voodi juurde ja istus Hadoska kõrvale. Ta sosistas midagi Hadoskale, kõverdas põlastavalt huuli ja pööras siis ikka endiselt kõrgi näo Dubadzeli poole, seadis ennast kutulama.

Nagu kuskilt lõpmata kaugelt kumises Vassili kõrvu ka tema ema nimi: Dubadzel luges selle ette — seitse rubla kolmkümmend kaks kopikat maksu võlgu...

Kogu aeg karjuti Dubadzelile vahele, nõuti, et koraku, tehti imestunud häält, õiendati ja õigustati. Lõpuks, kui ta ettelugemisega läbi häda oli toime saanud, tungiti rüminale ta ümber, algas suur seletamine, üks püüdis valjem olla kui teine. Paljud pöördusid ka Apeika poole, see kuulas jutu ära, vaatas kviitungeid, päris vahel midagi Dubadzelilt, siis jälle Kübarikult, vastas küsimustele, tähendas üht-teist üles. Laua poole rüüsisid naisedki, mitte ainult Kätsa lese sugused, kellel maalapp pidada, vaid ka need, kelle mehed Apeika või Dubadze ümber tõuklesid. Naised muudkui nügisid ettepoole, nagu oleks seal nende abi kibedasti tarvis.

Polsid olid peaaegu kõik kobarikus ukse ees või vööruses, kust aeg-ajalt kuuldus tüdrukute säutsumist ja kekutamist. Vassil norutas sealsamas kus kogu aeg; kord ta küll katsus lauale ligemale pääseda, aga ei saanud kuidagi läbi ja lõi käega. Küllap mõnel muul puhul poleks ta nii hõlpsasti jätnud, kas või sellegi pärast, et muidu langeks vari ta meheale, aga praegu oli tal auküsimus küll kõige vähem südamel. Ka maksuvõlg.

Lootusetult kiindunud Hannasse, rippudes kõigi oma südameigatsuste ja lootustega tema küljes, piilus Vassil iga natukese aja tagant sinnapoole, kus see uhke tüdruk Hadoskaga millestki kudistas. Hetkeks puutusid nende pilgud kokku, kuid kähku pööras Hanna silmad ära...

Kui ruum oli juba pinutaguse suitsust nii paks, et lambituli vupsuma lõi, teadustas Kübarik, et valla poolt tahab seltsimees Apeika rääkida soosillast. Kuid Apeika ei saanud veel sõnagi suust, kui Honja hüüdis:

«Olgu pealegi soosillast, aga parem ütleks keegi, mida Maslaki kohta kuulukse!»

«Jajah, kuripatt küll, muidu joratakse-juratakse pealegi, aga kellelgi pole udust aimu...»

«Mida siis joratakse?» küsis Apeika.

«Noh, et jüsku oleks... kõva koosa saanud jüsku...» vastas Ignat kobamisi.

«Löödi puruks jah,» nokutas Apeika iseteadliku rahuga pead. «Täitsa sodiks löödi. Kolm tükki tõmmati siruli, viis rabati kinni, pisteti puuri... Sestap minagi hilinesin täna — olin ülekuulamise juures...»

Vassilil lõi korra hinge kinni: see oli juba midagi! Ta kuulis seda uudist esimest korda, jutud polnud millegipärast ta kõrvu puutunud, ja üllatus oli nüüd seda suurem. Ja kuidas ei pidanud see teda rabamagi, sest kas polnud need tutseritega ringiluurivad jätised just temale kõige raskemaid päevi toonud, kas polnud nad teda, tõsi mis tõsi, inimeste hulgast välja tõuganud! Nii et lips läbi tõbrastel! Said oma jao! Ent kohe tilksas rõõmu sekka kübeke kartustki: võib-olla rääkisid nad seal Kurani külast ja temast endastki?

«Tõsi küll, see vapsikupesa tervikuna jäi meil kätte saamata. Mõnedel vedas esialgu — olid kuskil ära...»

«Aga Maslak ise?» hüüdis Honja jälle.

«Maslak sai kuuli keresse,» vastas Apeika.

Tuba lõi kohe kergendatult sumisema. Honja hõikas jutuvadinast üle:

«Ons neid palju, kes pugama pääsid?»

«Vist seitse meest jäi veel. Aga nende järg tuleb varsti. Ei ole nendelgi pikka ringijõoramist.»

«Liiga kaua sai sellega oodatud!» ütles Honja etteheitvalt.

«Jah, seda küll,» Apeika vaikis. «Varsti teeme nende kõigiga asjad sirgeks. Me tahame elada. Ja mõelda sellele, kuidas paremini elada. Aga kevadel ja sügisel, isegi suvel, kui ilmad vihmased, ei pääse teile Kurani külla ei jala ega ratsahobusega. Ja Kuranist ei saa samuti kuhugi. Üle lodumiku lähed, ja seal on ilma ots. Muud maailma ei näe silmagagi. Ons see tõsi?»

«Jumala tõsi nii-öelda,» tõendas Punane Andrei.

Enamik inimesi aga vaikis, oodates, kuhu selle jutuga tüüritakse. Nüüd hakkas Apeika tuliselt pihta:

«Jah, tõsi mis tõsi. Ei ole minagi kuskilt mujalt, samuti sootaguse inimene... On soola või toos tikke tarvis, siis soopa ja supra läbi sopamere, enne kui ükskord kooperatiivi jõuad!... Tahad tükikest poeriiet, mine jällegi sohu solgutama, kui talvel või suvel pole märganud varuks tuua... Nojah, või siin räägiti kooliskäimisest. Muidugi, mismoodi lapsed siit koolis käivad, kui kuude kaupa ei hobuse seljas ega jalgsi läbi ei saa! Ja mis südamega isad-emad, kel oma lapsed armsad, saadaksidki neid teele, kus neid võib surmgi oodata...» Apeika kuulis nõusolevat suminat: jutt oli mõjunud. Ta lisas veelgi hoogu: «Pole meie süü, vaid meie õnnetu saatus, et meile on antud eluasemeks soo. Et mudalodumikud lahutavad meid teistest küladest, linnadest, kogu välismaailmast. Me elame nagu metsa sorusabad. Aga sorusabadki hulguvad ühest metsast teise. Kuid inimene ei ole kriimsilm metsas, inimene ei saa ilma teiste inimesteta toime. Inimese päralt peab olema terve maailm. Ja sellepärast tuleb meil oma õnnetul saatusel rinnust kinni võtta! Soo meie ümber tuleb läbi murda ja luua ühendus teiste küladega! On vaja, et me igal ajal, päeval ja öösel, kevadel ja sügisel, jala või hobusevankriga pääseksime, kuhu tahame: poodi, kooli, sugulastele külla!... Ühe sõnaga, on vaja, et inimene elaks

inimese kombel, mitte aga nagu kriimsilm metsas!... Ja sellepärast ongi meie riigivõim asunud võitlusse selle eest, et oleks rohkem teid, ja kutsub üles, et teiegi sesse võitlusse astuksite.» Apeika libistas pilguga üle inimeste nägude, oodates heakskiitu ja otsides oma võitluse jaoks vabatahtlikke. Aga külainimesed pöörasid vaid silmad ära. Ta teadis küll, mis see tähendab, aga lõpetas siiski kindlalt ja lootusrikkalt: «Teen ettepaneku Kurani ja Aleäniki vahele sisse tõmmata soosild!»

Nagu ta oli arvanudki, tekkis tükiks ajaks vaikus. Siis küsis Kätša-eit:

«Tea, kes selle sisse tõmbab?»

«Kes?! Teie ise!»

«Hehee! Kerge ütelda, raske teha!»

Nüüd tõusis sumin üle toa:

«Meil ennegi nokk lahti, saba kinni!... Nüüd see kah veel kaela!...»

«Ennegi rabele kui kala kuival!»

«Nagu rükkimist veel vähe, kuripatt!...»

«Tööd-vaeva mis kole! See pole naljategu! Tapa hoost ja...»

«Tali tõmbab silla peale!»

«Telgib kõvaks jüsku rehepõranda! Raba või tõugu!»

«Eks see tehku, kes muidu ep saa! Mis see meie, maamatside mure!»

«Riigivõim tahab — eks ehitagu peale!»

«Siinamaani muidu kah ära elatud! Mis siin häda oli!»

«Meie isad ja isaisad said ära elatud! Mis meiegi lirtsamad!»

«Elame nagu mihklid!»

Kui Apeika oli kõik asjatalitused valla täitevkomitees kõrvale pannud ja siia pärapõrgusse sõitnud, siis oli tal muidugi tõsi taga. Üles kasvanud samasuguste inimeste hulgas nagu needki siin, teadis ta juba ette, mismoodi nad võivad suhtuda arukasse ja neile endile nii kasulikku ettepanekusse.

Dubadzel vehkles kätega, katsus rahu majja saada:

«Kurani kodanikud!... Kodanikud!... Siin pole mõni laat!... Kodanikud, palun!...»

«Mis te'nd, mehed! Ja teided ka, mis te'nd! Keelakaitse, võõra inimese ees ja...» tõukas Kübarik omaltki poolt.

«Tasa! Las ta räägib!» käis kõigist üle Honja kõlav, südi hääl.

«Mis siin's peaks molutama, suud kinni! Mis pimesikku siin mängitakse!»

«Tuleb ütelda tõtt näkku!»

«Pole siin vaja mingit soosilda! Ja loril lõpp!»

«Nuhtluseks kaela!»

«Saame läbi küll!»

«Laske tal rääkida!»

Apeikal polnud esimene kord näha, et inimesed punnivad heale, just nende endi jaoks tulusale ettepanekule vastu. Nad ei tahtnud — Apeika ju teadis — osalt sellepärast, et ehitamine rikuks seda pindunud rahu, millega oldi ammüilma harjunud, tooks kaasa üleliigset tööd-tegemist ja teadmatust. Aga vastu aeti veel teisegi põhjuse! oli ju harilik asi, et iga uus mõte tekitab varjatud või varjamatut umbusku. Nagu oleks juba ette teada, et keegi tahab selle pealt kasu lõigata, keegi teine, mitte nemad ise...

Apeika teadis, kust tuleb see kangekaelne, vaevakase juurikana vintske umbusk. Ta ei katsunud end rahustada petlike lootustega: aastakümnete jooksul on selline kahtlustamine inimese hinge juurdunud, ka selle väljakiskumiseks läheb aastaid. Sellepärast ei tundnud ta siin koosoleku ees mingit pettumust, ei, isegi üllatust polnud tal. Ka see ei olnud talle üllatuseks, et nad oma umbunud rahust suisa küünte-hammastega kinni hoidsid: kes kogu eluaeg ei näe muud kui lodusid-padusid, harjub ju paratamatult halja lintsmuda mürgise iluga...

Apeika seisis vaikides, kuulas kõnesuminat, ootas: las räägivad suud tühjaks, ütlevad ära, mis südame peal, hoog läheb üle. Hoog läheb üle, siis kuulavad rahulikult, mis öeldakse. Pealegi tabas Apeika kõrv paar-kolm häält, mis soosilla ehitamist heaks kiitsid.

«Muidugi, võib ka nii, et olgu kõik nagu siamaani,» hakkas ta uuesti, kui sumin vaibus, «võib ju soosilla tegemata jätta. Saab läbi küll, nagu siin keegi ütles. Isad ja isaisad said muidu ära elatud, seda küll. Virelesid keset mädasood ja sopalödi, polnud tuletikke, polnud lambiöli — ajasid ka ilma läbi. Polnud leiba majas — ajasid läbi ka ilma leivata. Puukoorest ja

lammetõrudest polnud puudus, tänu taevale. Ilus elamine-olemine oli meie isadel ja isaisadel, elasid, mis mühab! Läkastasid suitsu käes, läksid näljast paiste, kõngesid nagu kärblased. Kui õige suur häda käes, sootati mudamülgaste vahelt väljagi. Lõhuti vankreid, uputati hobuseid, küllap mindi mõnikord ka ise kaelapidi põhja!»

«Eks olnud sedagi... Matruna Honja... Enne jõule veel...»

«Honja! Aga Vassil Knõš? Hobusega tükkis...»

«Petrõku Sahveja ka...»

«Jah, mis teha, olgu sügis või suiaeg, — alati ole nagu vang. Ei siit välja ega sealt siia...»

«Tahad langule jõsku külla minna, aga kuidagi ei pääse!»

«Äh, langule! Teise küla tüdrikuisse — eks katsu!» hirnus Larõvon.

«Polegi muud meeles — tüdrikud ja tüdrikud!»

«Kuidas kellelgi — ühel lõbusad lesed, teisel tüdrikud!»

Apeika ootas ära, kuni sumin lakkas, ja hakkas jälle sealt samast pihta:

«Sellest ma ju räägin: inimene peab elama inimese kombel, aga mitte nagu metsa sorusaba. Et ta suitsu sees ei lækastaks ja näljast ei paistetaks. Et ta eluaeg pimeduses ei vireleks, et ta ei peaks iga võõrast asja kartma. See kamp võsavillemeid ei andnud ju teile siin asu. Lurjasid ringi, ähvardasid, röövisid. Ei saanud rahuliku südamega metsas käia ega kodus silma kinni lasta. Võib-olla mõnigi teist sarjas riigivõimu, et nii kaua sellele kambale säädu peale ei saanud. Aga mis-moodi seda teha, teile appi tulla, kui siin... jah, eks katsu miilitsaga või punaarmeelestega ligi pääseda!... Nüüd olete küll valjud süüd mõistma, et maakorraldust pole tänini läbi viidud! Teil on õigus jah, aga mõtelge hästi järele, mispärast see tegemata jäi...»

«No egas meie vastu ole! Me räägime ainult, et käib üle jõu!»

«Ränka-rassi, et silm valge, aga ei meie seda valmis saa!... Üks hooste tapmine, muud ühti!»

«Ja iseendi tapmine ka!»

«Iseendist pole rääkidagi! Jääd küll tuksuma, aga mismoodi sa põllu üles teed, kui hobusest lahti?»

«Jah, kui kroonu kätte võtaks...»

Nüüd hüppas järsku püsti Mikanor, kes polnud terve öhtu jooksul kordagi suud paotanud:

«Äh, südame teeb täis, kuidas me vingume! No lihtsalt kõrvad võtab vett jooksmas! Pole veel kirvevart pihku saanudki, aga juba oigamine lahti — selg kange!»

«Kas ei võtagi kangeks või?»

«Hea laamendada, kui siinamaani lullitatud!»

«Tulin ma lullitamast või kuskilt mujalt — jutt pole sellest. Kuidas väeteenistuses lullitamine käib, seda teavad kõik mehed. Ja kui mõni poisitatt või vanaeit ei tea, eks siis küsigu. Aga jutt pole sellest. Siin me vingume ja viriseme, ilma et oleksime kirvega kopsakatki teinud või oksavirdakat tee peale toonud — ja see ei kõlba kuhugi! Oh pagan küll teab, kui kaua me küüntheammastega oma nodinatukese küljes ripume?! Siin meid, jumal paraku, suditakse nagu lolle vasikaid lehma alla minema, aga meie — nagu tahetaks kõri maha lasta. Nagu oleksime iseendi peale vihased... Rääkis ju seltsimees Apeika siin vankritest, maast, võsavillemitest. No jumala õige jutt! Ja mõtelge kord, mis vaeva me näeme oma jahvektividega! Sest tuulikud on ju Alešnikis, ei pääse juurde. Lihtsalt hale meie vae-seid naisi ja lapsi vaadata, — kuidas nad küll peavad rügama! Kui mõnel veel ema vana inimene, üks mis selge, tihti hing teisel niidiga kaelas, kui käputäie jahutud saab!»

Mõnigi mees hakkas tugevamini suitsu kiskuma, naiste hulgas aga pääses lahti ohkimine ja hädaldamine: õige mis õige, vilets see asi jah, kui tuulikuid pole! Kuid Alešnikis on isegi kaks tuulikut, ja kui ruttu, kui kenasti nad jahuvad!

«Näh, ega me sellest räägigi! Soosild oleks ju kena asi küll, kes siis vastu...»

«No kui vastu ei ole, mis te siis vingute ja virisete, püha-helde aeg! Tuleb käed külge lüüa, pole meil loota kellelegi!»

«Tea, mis laulud sul siis oleksid, kulla Mikanor, kui peaksid aasta ringi rühmama, nii et silm punnis! Ep näe ühtki priipäeva!...»

«Küll leiab! Kes tahab, see leiab.»

«Talve aegu'p saa ju. Lumega ja...»

«Talve aegu, üks mis selge, võib esimesed tööd ära teha, värk paika vedada. Ja suve poole, kui külv maas, saab ühe nädala ikka näpistada!»

«Mis sa siin näpistad või... Mõni asub, jah, platsi, aga mõni lööb pläru hambu ja sülitab!»

«Üks nüksutab naba paigast, teine köksutab kurnikaigast!»

«Ei mingit kurnikaigast! Kui määrame kindlaks, et ehitab kogu küla, siis saab kohe nihuke käsk antud: kõik olgu platsis!»

«Aga kui keegi ei lähe, kuripatt? Võtab kätte ja ikka ei lähe?»

«Kas siis tõesti me kogu küla ei suuda ühele võlla-roale säädu peale panna, et ta rivi ei rikuks!»

«Andke teada külanõukogusse,» torkas Dubadzel vahele. «Küll me sihukeste jäänikate jaoks rohtu leiame!»

«No küll on lõõmist selle soosillaga, püha-helde aeg! Keela ja kaitse, justkui polekski soosillast jutt, vaid pagan teab mis ilmaimest! Teistes külades, üks mis selge, ollakse juba ammuilma järjega soo kallal, kuivatatakse sood. Ei kratsita kukalt, vaid visatakse kraave ja tehakse luhahainamaid. Ja tehakse maha kanepit ning kõiksugu muid kultuure! Aga meil — on meil soost puudus? Või on meil põldu laialt käes?»

«Eks karga kallale, kui nii vänge vend oled!»

«Siinamaani ikka, et teeme soosilla, aga nüüd juba kuivatama!»

«Asjal on jumet!»

«Jama!»

Ka Vassil mõtles: «Näh, kus võtnud endale jaburuse pähe, ja nüüd nagu hull. Nagu käkitegu — mine aga ja kuku kuivatama... Aga sool pole otsa-äärt, pealegi, millega seda teha ja kes teeb? Ja mis tast kuivatadagi — läheb aasta, ja jälle on puha sopameri, lintsmuda täis! Mehed andsid ju mõistliku vastuse, aga kus tema — ikka raiub nagu pöörane!... Räägib, et teistes külades... Teistes külades on paradiis maa peal — seeme langeb põldu iseenesest, vili jahub ennast ise ära, saidad lendavad ise suhu, aga meie, kui kevad läbi, oleme vesilusikal. Lobiseb, nagu poleks muud teha!» Soosillast

mõtles Vassil rahulikumalt, kuid arvas nagu paljud teisedki, et olgu see kroonu asi. «Kui kroonu tegema hakkaks ja mõne kopika maksaks, eks siis võiks minna kah, kui prii aega juhtub. Teeniks ehk natuke rahagi...»

Mikanor sai ise aru küll, et sookuivendamisest rääkimine on liiast — niikuinii ükski nõusse ei hakka —, aga erutus oli nii suur, et ei suutnud enam peatuda.

«Muidugi, soosilla ehitamine on kuivatamise kõrval tühi täpe. Ühel hoobil sellega valmis ei saa. Jõudu läheb tarvis mehemoodi, üks mis selge. Ja hulk aega! Aga kui kätte võtta ja maaparandamise ühistu asutada...»

«Üks ühistu juba oli!»

«Kõik tulekahjud kustutas ää!»

«Toodi tulevirts ja...»

Punane Andrei hüüdis Dubadzelile, et antagu talle sõna, lastagu teha «vaktiline märkus» selle laimu kohta. Luba ootamata hakkas ta tõgajale vihaselt vastu karjuma: jah, ta oli lubanud tuletõrjepritsi tuua küll, aga rahakorjandus jäi ju pisikeseks, jätkus ainult kahe pootshaagi, kirve ja kolme ämbri jaoks. Keegi torkas vahele, et kuhu need riistad kõik kadusid, aga Dubadzel ei lasknud Andreil pikemalt õiendada, öeldes, et seda küsimust pole päevakorras.

Nüüd hakkas Andrei temaga vaidlema. Nende sõnavahetus mattus üldisse suminasse: seletasid kõik, pöörata mingit tähelepanu ei eestseisusele ega Mikanorile, kes tahtis veel midagi rääkida. Mikanor seisis natuke aega ja ootas, siis aga vihastas, et teda ei kuulata, ja istus maha.

Kui toas vaikseks jäi, hakkas uuesti kõnelema Apeika. Vassilil ei jäänud tähele panemata, et ta ei puudutanud ühegi sõnaga maaparandusühistut, vaid rääkis kogu aeg soosillast, aina soosillast. Pärast seda oli igaüks, kes suu lahti tegi, Mikanori sookuivendamisavatsuse ja maaparandusühistu vastu. Apeika kuulas kogu aeg vaikides ja paistis nende arvamustega päri olevat.

Vassil võttis peaaegu endastmõistetavana, et enamus oli juba nõus Apeika ettepanekuga — soosild tuleb ehitada. «Kohkused ära, et äkki kästakse veel soos tongima hakata. Sillaga siiski vähem vaeva...»

Jah, mine tea, hakatakse veel nuiama, kuigi mitte seda, et mine homme päev sohu kraave kaevama, aga vähe-

malt ikkagi — astu ühistusse, maksa osamaksu, ja ses kartuses tõstis Vassil kerge südamega käe soosilla poolt.

«Nüüd pole muud, kui valime ka tööjuhataja,» ütles Apeika rahuloleval toonil, kui käed alla lasti. «Minu arust ei ole selle ameti peale paremat meest kui Mikanor!»

Paljudki, kes siin koosolekul viibisid, olid ilmselt teistsugusel arvamisel, ainult Punane Andrei hüüdis kohe, et tema on poolt, ja hakkas isegi plaksutama. Teda toetas vaid mõni üksik. Teised aga võtsid Apeika soovituset vastu umbusklikult, tuppa sigineb luurav vaikus.

«Pigem pisku-pikaline — see ju äisa-äkiline!» hüüdis Kätša-eit.

Küllap ütles ta välja paljude arvamus. Kuid Apeika näpsas Mikanori vastastel sõna suust:

«Kui äisa-äkiline, siis ju hea! Peaasi, et venivillem ei oleks! Kes äisa-äkiline, sellele pole asi ükskõik, tähendab, tahab inimestele head! Tähendab, paneb töö hästi käima!»

Ei hakatud enam vaidlema: kui peab olema Mikanor, olgu siis Mikanor. Inimesed olid juba ilmselt väsinud — koosolek pikk, aeg hiline, ja nüüd, kus kõige suurem mure — soosilla tegemine — oli endi kaela võetud ja midagi tähtsat tulemas polnud, oodati ainult, millal minema saaks. Nad valisid Mikanori ära ja rüüsisid käratsedes uksest välja. Vassil oli poistest vist ainuke, kes lahkus toast vastumeelselt, nagu oleks mingi lootus siia maha jäänud.

Ta luimas mööda lumevalget tanumat veidike maad edasi, jäi poistesalgast maha. Koju minna polnud lusti. Otsekui lõaga kisti teda tagasi Hadoska maja poole, kuhu oli jäänud Hanna. Läksid mööda must Prakop ja Kätša-eit, kes lahmerdas midagi, vist Mikanori kohta:

«Kroonus ogaraks läinud. Elagu ära — siis enam ei kära!... Mõistlik mõistab, arulik saab aru — temal tuleb tarkus tasapisi!...»

Vaikselt, sügavais mõtteis kõhmis mööda Hanna isa, ta ei märganud isegi Vassilit. Tuli sahmerdades Jänga, torkas habemetuusti Vassilile näkku:

«Mis sina siin londid? Iga roju oma koju!»

Hõkerdades ja keksides tämpas ta oma värikust sisse. Veel möödusid mitmed tulijad, ühed laia jutuga, teised

vaikides. Ja äkki sähvas Vassilil külm viirg südame alt läbi: tuli Hanna. Poiss surus kõhklused maha ning astus talle ebamäärase kartusega, argliku lootusega vastu:

«Tere õhtust!...»

«Südaöö juba,» nähvas Hanna teravalt.

Nad läksid edasi vaikides. Vassil tahtis küll rääkida, lausa sundis end rääkima, et lõpetada see piinlik vaikimine, aga ei saanud sõnagi suust. Veel natuke aega, ja oli juba hilja: ta kuulis selja tagant samme, vaatas ümber — sealt ruttas Javhim. Ta jõudis neile järele, asus teisele poole Hannat. Siis naeris kambamehelikult:

«Jõudsid ikka viimse lõpuni olla! Kõva kannatus!...»

Vassil tundis end üleliigsena...

... Mõne päeva pärast tuli Vassil metsast, oksakoorem ree peal: külarahvas vedas oksti soosilla jaoks valmis. Suvel ei saanud siia kuidagi juurde, sest metsaalune oli põhjatu. Pahmanud umblume seest tee peale, sattus Vassil ootamatult kokku Tšarnuškaga, kes samuti kuskile sõitis.

Tšarnuška jäi oma reest maha, ootas Vassilit. Pandi kahekesi suitsu. Edasi läksid nad koos.

«Mispärast sa's meie pool enam nägu ei näita?» Tšarnuška küsimus polnud lihtsalt suusoojaks. Vassil pööras silmad ära:

«Niisama...»

Tšarnuška nõudis edasi:

«Või ehk arvad Hannast, kuripatt, seda ja teist? Mis sa tühja mossitad! Ta ootab, et tuleksid.»

«Mmh,» kõõritas Vassil tema poole, «Javhim ju... Känd... ripsutab tiibu...»

«Kleebib ligi, kuripatt! Aga kõik tühi jahmerdamine. Astu sisse, ei maksa midagi arvata.»

«Nojah, võib-olla... Eks näe. Ju ma tulen.»

TEINE PEATÜKK

1

Vähehaaval tüüris talvesse. Vahel rutjusid maapinda külmad, siis, avardusid väljad neitsilikus vaelevuses, nii et võttis silmad kirvendama, vahel ladisesid sulailmad —

lumi tõmbus mustama, nukralt rabistas vihma, mähkides endasse kogu ümbruse. Alles vastu nääre aheldas pakane maa täielikult oma küttesse ja nüüdsest peale oli võim talve käes: aina uusi heledaid vaipu laotas ta üle lagendike, kuhjas lumehangi ümber elutarede ja lautade, tõmbas valged mäed tanumatest üle...

Päev läks päeva järel, ja üha enam harjus Mikanor oma lapsepõlvkoduga, uute askelduste ja kohustustega. Päev päeva kõrval pidi kodus isale-emale abiks olema — loomi söötma-jootma, heinu vedama, puid tooma ja saagima. Ent rohkem muret oli väljašpõl kodu, soosillaga. Mööda kõvaks tambitud taliteid veeti saueaukude juurde lodumikku oksti, hagu ja palke. Iga päev, kui keegi soosillakorraline välja sõitis, läks Mikanor temaga metsa või saueaukude juurde, kus ootas veolisi, aitas koormaid maha laduda, märkis taskuraamatusse üles, mida keegi on teinud. Peaaegu igal õhtul käis Mikanor mööda külaperesid ja leppis kokku, kust hobusemehi «sillaveole» tuleb.

Olgu kodustel toimetustel või soosilla asjadega — ikka oli Mikanoril tubli töölust sees, iseäranis kui saabusid kõlisevad külmad, kui väljad veriruskes päikeses kirkalt siretasid ja mets oli täis nii otsatut vaikust, et oleks tahtnud nagu poisike koeruse pärast lumes püherdada või jälle huigelda, et ilm vastu luikab! Selliste ilmadega oli metsas versta kaugusele kuulda, kui oksarao värahtades langeb alla pebemeke lund, lennul põrmuks pudenedes...

Metsa all läbi umblume tahrates, kusjuures mõnikord hargist saadik sisse vajus, puuvirdaka ümbert lund maha rubjates, samuti saagimisel ja koormasse ladumisel oli ütle mata vahva tunda erksat nooruslikku jõudu liikmetes pakitsemas. Noored puud supsatasi oksipidi lume alla, kui laasida või oksti välja tõmmata, põletas märgi käsi nagu soolveega. Mikanor hõõrus peopesi vastu pikk-kuue siilu, soojendas neid hingeõhuga ja vihtus siis jälle isuka hooga saagida, raius oksti, lohistas neid ree peale. Ja kui tore oli veel pärast — kõmbid koorma kannul tagasi, heledasti laulavad reetallad läikima nühitud kollakates jälgedes, mõnusasti ja helkjal kriuksub lumi kabisevate viiskude all: rüpp-rüpp, rüpp-rüpp. Ja kui tore oli vaadata sedagi, kuidas lumised

oksalademed ning lativirnad saueaukude ääres korrast kasvavad, ja siis sõita vileda ree päral kodu poole, muhe, sõbralikus tujus külataat hobust ajamas!...

Tore oli ka kodus saraja all puid lõhkuda, pluusi väel, kraenööbid lahti; pärast astud halusületäiega nagisevast trepist tuppa, viskad puud kõlinal nurka, tunned, kuidas ema pilk sind tänuliku heldimusega saadab...

Omamoodi mõnus oli ka luhal. Kahmetunud hein tuli kuhjast lahti laiade larakatena, langes reele kuivalt ja halkalt krabisedes, seest pahmas vastu sooja hõngu, seiskunud rohu kõditavat lõhna, ja see tundus mõnikord nii meeldiv, et söö või ise!... Pärast külmetamist päevastel käikudel oli hea astuda sooja tarre, veeta aega külatüdrukute õhtustel istumistel, juttu puhuda teiste poistega või külameestega, kes tihtigi astusid ta isa pisikesse, peerutulest suitsusesse toaubrikusse.

Need õhtused istumised olid peaaegu alati lõbusad — lagistati muretult naerda, lasti nukraid või ülemeelikuid laule, heideti nalja, karjutati tüdrukuid. Võrinal veeresid värtnad, ja see võringi tundus olevat vahel vallatu, vahel nukker, vahel mõtlik. Samal ajal kui kedervarred keerlesid, kui visati nalja ja löödi laulu, vaatas Mikanor, sinel nagu Honjalgi moekalt üle õlgade, jõudsasti sirgunud Kurani neidudeperes ringi, vaatas uudistavalt, rinnus raue tunne veel läbielamata õnnest. Kõigist värtnaveeretajaist valis ta pilk üsna varsti välja lipalaka «kanepilinnukese» Hadoska ja Tšarnuška Hanna. Nad polnud küll nii uhkesti riides kui Mozõri tüdrukud, kes käisid patseerimas mööda Pripjati kallast, — kandsid linaseid ja ruudulisi undrukuid nagu maal ikka, aga sellegipoolest ei jäänud nad alla ühelegi Mozõri kaunitarile.

Eriti sisse võetud oli Mikanor Hadoskast. Kuid ta ei hakanud talle kohe järele jooksmas, vaid ainult piidles eemalt ja unistas temast üksinda viibides. Mikanor oli sõjaväeriiete tõttu külapoiste hulgas küll tehtud mees, aga siiski ei unustanud ta oma rōugearmilist nägu, valkjaid kulme ja vesihalle, otsekui äraluitunud silmi. Kuid mängus oli veel teinegi põhjus: Hadoska meeldis Honjale. Ja ehkki Honja ise mingi vigurliku, käega-lööva kahjutundega rääkis, et ega Hadoska temaga ei klapi ja et neil, nagu näha, «midagi mõistlikku» välja

ei tule, ei oleks Mikanor kindlasti tahtnud sõbra teele ette jääda.

Kuid Honja oli väleda ja terase pilguga, juba oli ta ise märganud, kuidas Mikanori silmad Hadoska küljes ripuvad. Ta jälgis sõpra, jõudis asjas selgusele, ja kui nad kord kahekesi õhtuselt istumiselt koju läksid, kehtas ta hooletult õlgu, muhatas naerda ja andis teisele nõu:

«No mine ometi, tee katset, ehk vaatab sinu peale selgema silmaga! Minul ei vea, kuid, egas ta sellepärast paariliseta jää!...»

Järgmine kord sättis ta ise end Hadoska ja Mikanoriga ühes tulema, hõõritas kedervart käes, lõi reipalt vilet ja heitis nalja. Ta saatis neid natuke maad, torkas siis kedervarre äkitselt Mikanorile pihku ja ütles, et pidavat kodu poole kõndima: küllap mudilastevägi ootab seal pikisilmi! Lahkudes müksas ta Mikanorile julgustavalt vastu õlga: mine, vennike, õitsegu su õnn!

Kuid ka Mikanori seltsis ei tulnud Hadoskale elu sisse. Lüheldane, must lambanahka kraega kasukas seljas, kabadad viisud jalas, sääрте ümber valged rätid, peaaegu põlvist saadik ristati paeltega kinni, tapsis ta edasi, ise nagu oleks küll kuulnud, mis Mikanor räägib, kuid paistis kogu aeg mõtetega mujal viibivat, kõik oli talle nagu ükspuha. Hadoska koduvärava taga võttis Mikanor oma vaba käega tüdruku pisikese kae, tahtis teda peatada — nii raue vaikus oli laskunud üle küla, tasa-tasa laugles lund, räitsakad sulasid pöske-del, kasukakrae oli neist valge —, aga Kanepilinnuke tõmbas kae ära, raputas pead: ei, mis siin ikka seista!

Täpselt sama lugu oli järgmiselgi õhtul: nad läksid kõrvuti, kuid Hadoska nagu poleks teda ei näinud ega kuulnud, viibis kuskil kaugel, kellegi teisega. Juba enne Hadoska väravani jõudmist kadus Mikanoril tuju lobiseda ja naljatada: mis sa räägid kurtidele kõrvadele! See tegi meele hapuks. Kolmandat korda ta enam ei läinudki...

Huvitavam oli käia Tšarnuška Hannaga. See küll armastas ta kallal nokkida — küll kroonumehe mundri pärast, küll Hadoskaga tiivaripsutamise pärast —, kuid ta vähemalt kuulis ja nägi Mikanori, oli terava keelega

ja särtsu täis. Temaga seltsis oleks ju üsna meeldiv olnud, ainult et Hannal oli alailma kaasas veel kaks saatjat — ühel pool mossis ja kadetsevalt kahtlustav üleaedne Vassil, kes peaaegu kogu aeg raskemeelselt vaikis, kuulates kiivalt nende juttu pealt, teisel pool aga lobeda suuga, ülbe ja ennast täis Javhim Glušak. Nad suprasid Hanna kõrval lumes ja Mikanor ei saanud kuidagi lahti tundest, et kuigi tüdruk räägib peamiselt temaga, huvitavad teda tegelikult ainult need teised. Vassiliga oli Hanna lahkem, ei teinud saladust, et süda kisub Vassili poole, püüdis seda just nimelt mõistagi anda, aga Glušakki ei häirinud see karvavõrdki, ta jätkas lipitsemist endise jultumuse ja enesekindlusega. Nagu oleks tal juba ette teada, et olgu mis on, aga võidumeheks jääb siiski tema...

«Küll on aga Iurjus, küll on jõhkard!» kirus Mikanor, jõudmata asja ära imestada. «Arvab, nagu oleks kõigist üle, saatana kopikakuningas!...» Ja ähvardas mõttes: «Jõlgu aga pealegi, eks jõlgu, küll me sind molupidi vastu maad vääname, kogu teie soetõu vääname silmili, va kännukuked!...»

Kuid mõtle nii või naa — mis teha: ka siin, Hanna säbas, polnud mõtet joosta. Polnud see ju enam kolmnurk, vaid juba nelinurk!

«Ei vea mul tüdrukuteasjanduses, üks mis selge!» jõudis Mikanor iseenda üle muiates otsusele. «Asjad näitavad, et tuleb uus sihtpunkt välja vaadata!...» Koosistumistel käis ta ka nüüd endist viisi peaaegu igal vabal õhtul, aga saatma läks seda, kes parasjagu ette juhtus...

Teised õhtud ja vabad päevadki veetis ta oma sõprade, enamjagu Honja või Nääk-Aljoša seltsis. Kui nad kahekesi astusid Kurani ainsa pillimehe pimedasse tarre, kus oli nii madal, et Mikanori mütsi terav tipp riivas lagegi, oli Aljošal esimene mure võtta kirstust hoolikalt ema pearätikusse mähitud lõõtsmoonikas. Alati istus ta samale pingile laua ja kirstu vahel, mängima hakates kallutas pea kõrvaga vastu pilli. Enamasti alustas Aljoša lauludega. Kõige rohkem meeldisid talle nukrad, kaeblikud laulud. Eriti kaasakistult mängis Aljoša õnnetu soldati lugu, lauldes ise kogu südamekurbusega kaasa. Mikanor polnud kuigi õrna-

tundeline, aga sügavalt liigutasid teda kaeblikud laulusõnad:

Sai haavu ta, jäi sandiks ta
seal sõjas verises,
tal jala purustas granaat,
kui ümber lahing kees...

Aljoša venitas viisi vaikse ja käheda häälega, siis aga ühines temaga Honja helisev selge laul. Nukker valu-kaebus paisus, kõlas tugevamini, püüdis seinte vahelt välja, kõigi kuuldavale:

Nüüd läheb, läheb vaene mees
ja mures on ta meel.
Mispärast sõjas verises
jään üldse ellu veel...
Mispärast oma koduteed
ma sandiks tehtult käin,
ees ootab pere näljane,
kuid mina tööta jäin...

Mikanor nägi, kuidas Aljoša ema ahju ees pisaraid pühkis — küllap polnud see tal esimene kord —, kuidas nukralt nõjatus aknalauale Aljoša vanapiigast õde, kuidas hakkas piipu tormutama ta isa, jalad üle ahju lääre rippu. Mikanorilgi võttis südame haledaks, ta tundis kaasa viletsale sandikesele, kelletaolisi Kuranis kui ka Mozõris küllalt-küllalt nähtud...

«Lase midagi kärtsumat!» hõikas Aljošale Honja, kes esimesena tundis, et kurbust saab ülearu.

Mikanor oleks tahtnud sõbra soovi toetada, aga ei saanud veel suudki lahti, kui juba Aljoša niperdas väledasti sõrmedega üle pilliklahvide ja lajatas lahti emandatantsu. Just seda oligi Honjale tarvis. Ta kargas pingilt püsti, lükkas mütsi veel enam kuklasse, laksatas jalaga vastu põrandat — kui kahju, et see oli savist! —, tõi kuuldavale ülemealiku, väljakutsuva huike ja suundus tihedal ribusammul keset tuba. Ta tantsis jalgu põrutades, kükki laskudes, üles hüpates ja keereldes, kusjuures tegi Aljošale aina tuld takka:

«Las tulla! Las käia! Pinguta aga pilli!»

Uuesti Mikanori kõrvale pingiotsale istudes oli ta

päris läbi, lõõtsutas raskesti, kuivatas mütsipõhjaga leemendavat, õnneõhkvel nägu. Aljoša isa ja ema, üks ahju eest, teine ahju pealt, kiitsid teda, ka ise teadis Honja, et tema tants on kiitmist väärt, aga ei teinud suuremat välja. Häbelikult, vaikselt enesepilkega muigutas ta:

«Peaks see kihu millegi tulusama peale kah nii kange olema!... Ütleme, töö peale...»

«Ei ole sa töö-teolgi kobakäpp!» arvas Aljoša öde.

«Kobakäpp või mitte, aga lusti lööma olen maia küll. Maia kui peaks olema...»

Pärast üksinda olles meenus Mikanorile vigase soldati laul, ning ta tundis äkitselt, et see enam nagu ei meeldiks. Polnud see kuskilt otsast ilus laul: halisemist täis, pisaratest nõretav. «Muudkui viriseb ja hädaldab, nagu kerjaks tüki leiba. Pole see nõukogude laul, küllap veel tsäariajast. Pole eesrindlik laul, üks mis selge...» Kuuldes laulu veel teist korda, ei jätnud Mikanor oma arvamust endale, vaid ütles Aljošale põiklemata suisa suhu, mis ta arvab, ehkki teadis, et Aljoša võib seda südamesse võtta. Nagu Mikanor oli arvanudki, tõmbus Aljoša näost punaseks, nähtavasti haavus ta hingepõhjani; ilmega, et talle on verist ülekohut tehtud, sohkas ta ilma pikemata lõõtsa kokku, tõmbas rihma õlalt ja hakkas pilli räti sisse keerama.

Varmalt ruttas Honja pragunevat sõprust päästma.

«Ei meeldi, — no ärgu meeldigu! Aga minu arust on nii kena, võtab kohe südamest läbi! Pealekauba mängib laulab Aljoša nii paganama hästi — pole elu sees midagi etemat kuulnud!» Ja Honja hakkas Mikanori kallale: «Aga ehk on sul kenam täus? Lase siis oma kenamat laulu, kui see ei meeldi! Eks siis näe!»

«Mis siis, võib ju kah!» ei lasknud Mikanor ennast rabada.

«Las tulla, las aga tulla! Eks näe!»

«Tead ju küll, pole nagu laulumeest...»

«Küll meie juba aru saame, mis sellest! Las aga tulla!»

Samasuguse häälega nagu jao- või rühmarivis, kui marsiti Mozõri tänavail, lõi Mikanor lahti «Budjonnõi marsi». Ta võttis natuke kõrgelt, pörutas väga valjusti — ja, hää jäi kurku kinni, laul katkes. Ta ütles ise:

«Üksipäini pole see! Ta kukub väga hästi välja, kui rivis laulda!...»

«Ja kui laulda osatakse!» Honja neelas muige alla. «Kuid laul on tõega päris vahva, kuidas tundub, Aljoša?» Aljoša vaikis tuseselt. «Ainult et, jah, laulumees juhtus na kehvapoolne! Aga kui õige mõni prooviks, kel vähegi mõistlikku häält...»

Korraste pealt küll Honja Aljošat pehmeks ei rääkinud, aga viimaks sai siiski oma tahtmise: muidu poleks ta olnud Honja! Selle aja peale kui Aljoša klahvidel viisi proovis, kui ta looga juba hakkama sai ja kui nad siis kolmekesi koos Mikanoriga laulma hakkasid, oli ka pillimehe pahameel järele andnud: päris tõsi, laul oli vahva. Koos Honja ja Mikanoriga laulis temagi isukalt kümme korda järjepanu:

Väsimatult kõrvetab veel päevakuumus kalk,
mööda steppi kihutab Budjonnõi ratsasalk...

Ja otsekui ise välejalgsete ratsude turjal tuule vuhinal mööda tundmatuid kasakasteppes kihutades lajatasid kõik kolm vaimustatult, nagu ühest suust:

Galoppi, galoppi — las käia, meil on rutt!
Kuulipildurite rood ei karda lahingut!

«Vägev laul!» kiitis ka Aljoša isa, kes ka ise oli omal ajal sõjas «hobuste peal» olnud.

Aljoša vanemad olid Kuranis need kõige vaesemad-viletsamad. Et neid kuidagi aidata, käis Aljoša hoolasti Alešniki ja Mokutsi tantsuõhtutel pillimeheks ja nüüd levis temaga igale poole «Budjonnõi marsski». Varsti lauldi Mikanori laulu kogu sootaguses...

Kui Mikanori poole tulid külataadid, veeretati enamasti mõistlikku juttu tõsiste asjade ümber, nagu tähtsad sündmused koduses elus, naabrirahva elujuhtumised, uudised ja isegi tühjad kõlavad kogu Kurani mastaabis. Vaheldumisi mälestuste heietamisega ja kõiksugu õpetlike lugudega — Kurani vanem sugupõlv oli nende peale ikka-alati maia, just need näitasid päevselgelt, et ka jutustaja ise on oma pikal eluajal mõndagi näha saanud ja läbi teinud — jõudsid kuulujutud ja uudised vapralt üle Kurani piiri radade, taadid olid järjega juba Mokutsis, Alešnikis, valla pea-

linnas. Säherduste asjade sekka, et lehm paistvat nagu sorgus ja niru söömisega või et metsavahi Mitsja kaaberdanud läbi küla, jälle täis kui tina, teadis keegi pajatada, et vallast olla külanõukogu Dubadzele kätte mingi paber tulnud, ja siis arutati selle ümber pikalt-laialt. Külanõukogu kandist tulevad uudised viisid taa-tide mõtted sellele, mis tehakse vallamajas, ja nüüd räägiti-seletati juba Juravitsšost, Apeikast, Hartšavist...

Küll harvemini, aga siiski jõudsid targad Kurani poliitikamehed — enamasti Punane Andrei ja Mikanori isa — oma arutamistega ka Minski, isegi Moskvasse, Kalinini enda juurde, rändasid mõtetega laias ja rahutus maailmas. Seda juhtus peaaegu alati siis, kui Mikanor ahju ees, mille olvialuses pragises peerg, komberdamisi ja vaevaliselt luges ajalehte «Valgevene Küla», mis tuli talle Minskist.

Sellest, mis Mikanor lehest lugés, tegid kõige murelikumaks välisteated. Omad uudised olid head ja meeldivad, neid kuulates läks meel lahedaks, neist rahunes süda, aga sealt teiselt poolt piiri kostis ikka ja jälle see kole, see ärevust ja hirmu tekitav sõna — sõda.

«Kuripatt, kui kaua see mäsu siis kestab küll!» kirus sääraseid sõnumeid kuulates Tšarnuška. «Muudkui üks ulumine ja hammaste kiristamine!»

«Kapitaal, pursuid! Järjekult ei oska muidu eladagi, peavad sõdima!» seletas Punane Andrei. «Kõik jõurammu nii-öelda saavad sõjast, nagu hobused kaertest!»

«Seda'nd küll, et jõurammu, aga pole nad üksteise kõris nii väga ühtigi!» arvas Honja, enne kui Mikanor sai asja seletada. Tšarnuška ja veel mõned taadid kõngutasid nõustuvalt pead, tõendades Honjale valjusti takka.

«Hunt nii-öelda hunt ei murra!» Punane Andrei nuhistas kaks peenikest suitsujuga läbi nina. «Klassi-võitlus, nagu õpetasid Karl Marx ja Friedrich Engels.»

«Kas siis tõesti, mehed-vennad, see igavesti nõnda jääb? Siis ju sõdagi ukse ees!» kurtis Kübarik hädiselt.

«Seda küll!»

Nüüd ütles oma sõna ka Mikanor: täielikku selgust sõja ja rahu küsimuses võis saada alles siis, kui meeles pidada Nõukogude maa- ja merejõudude võimsust. Ja tema oli praegu otsekui nende esindaja Kuranis.

Väga tihti pidi Mikanor kaasa rääkima ka sellistes kõnelustes, mis ei puudutanud sugugi maailmaprobleeme, vaid üha sagedamini keerlesid, kui nõnda võib ütelda, Kurani siseprobleemide ümber. Needki probleemid panid pea valutama, tähtsuse poolest ei paistnud nad sugugi väiksemad kui maailmaprobleemid, — nad lihtsalt surusid end peale. Palju, väga palju oli Kuranis sellist, mis tõi Mikanori südamesse muret ja meelehärmi, sellist, mis tekitas rahuldamatust, ärritas, ajas lihtsalt vihale. Paljugi, väga palju oli siin teisiti, kui oleks tahtnud näha.

Algas see juba väeteenistusest tagasi tulles. Juravitsšos sai ta kokku Kübarikuga, kelle vankripäral ta hakkas kodu poole logistama. Kuid veidike maad enne Kurani küla vajus ta sügavale raudkülma mudasse, ja selle asemel et rõõmustada tagasijõudmise ning kauaigatsetud kodu peatse nägemise üle, poetus südamesse tusk. See muutus eriti rusuvaks, kui ta ette kerkisid mustavate õlg- või rookatustega tõntsjad silmitud majahütid ja kui nad jälle soopasid Kurani tänava mudas, mis peaaegu meelestki läinud. Ta oli tulnud Mozõri prügitatud tänavailt ja inimeste saginast, oli näinud Pripjati meeltulendavaid avarusi, ja pärast seda kõike tundus koduküla nii maadligi tukkuvat, sopa sisse uppuvat, nii unine ja armetult vaene. Valu ahistus nõõris südant, kui ta astus kodutare trepile, sisenes vöörusse — kui längakil ja läbi pehkinud oli ta isa majaosmik! Ja kui pisitilluke, kui pime!...

Enamjaolt oli see kogu aeg nii: rõõm käis peaaegu igal pool käsikäes murega, kurbusega, pahandustega. Rõõm ja mure olid kaksikvennad kodukambris ja metsas, see lõi välja ka simmanitel, kus külanoored, peaaegu kõik kodulinases riides, vesistasid silmi kibeda peerusuitsu käes. Nii oli see kõigis peredes. Kõige rohkem meeletuska ja muret nõrgus hinge otsatutel öödel, kui pidi lamama polutil akna all, mille klaasid külmalilli täis ja raamid hõbedases kahutuses, peanahk, kael ja õlanukid külmast kangumas.

Majaga pidi midagi ette võtma. Isa ütles, et kui saaks

uued loomapuud panna ja seintes mõnede palkide asemel terved sisse telkida — siis ela veel kas või viiskümmend aastat! Kuid loomapuude vahetamine ja seinte koostvõtmine oli üpris keeruline asi, nii et Mikanor hakkas mõtlema, kas poleks parem juba hoopis uus maja püsti lüüa. Ja tõtt öelda ei olnud see praegune pime ja tahmunud elutare sugugi meeltemööda — ons siis mõtet ta kallal vaeva näha ja katkestada, et temas siis oma õndsas otsani vihelda võiks! Aga muret-mõtle-mist toob see üle pea: uuel majal peavad olema laud-põrandad, tubli ahi ja kas või ükski puhtam kamber, aga mismoodi sa ehitad, kui kopikadki hinge taga ei ole, kui aimatagi ei oska, mille eest palke osta ja kust võtta raha seinte ülesraaiumiseks. Olgu, seinad ehk saaks omalgi jõul kuidagi raiutud, ka nõumpuud ajaks püsti, rookatuseni teeks*peale, aga laudsepp tuleb ikkagi palgata, nii või teisiti! Uste ja aknaraamidega ise hakkama ei saa! Ja ahju kah ei tee! Klaasi on kindlasti tarvis. Maksu mis maksab, kuid aknad peavad olema suured!... Tarvis on väga palju. Ja kõige jaoks peab rahakott taskus olema! Aga kus sa saad — hobunegi sihuke krõnu, et vaevalt jaksab nii suure hulga palke ära vedada. Lehma pole olemaski. Kui aga pole lehma, pole piimatilka majas, siis pole ka elul õiget maiku! Enne kui maja käsile võtta, peaks vähemalt mingi õhwapuksi soetama. Ja viljasalveski käivad näpud põhja: ei venita kuidagi kevadeni välja! Ja vaevalt et kartulgi uuteni vastu lööb! Pealekauba tuleb üks jagu veel üle jätta, sest mis sa muidu maha paned!...

Või laut — ime küll, et veel püstigi seisab: must sammaldunud katus igast kohast auke täis, õlgedega paigatud, jookseb läbi. Või kaevusalved — määrrohelistes, nagu püdi, siit-sealt rabiseb muldagi sisse! Vaata, kuhu tahes, igal, igal pool on tarvis töökäsi, — mured kasvavad üle pea!

Kuid see pole veel kaugeltki kõik. Paljugi peaks muutma igiammu sissejuurdunud harjumustes — jah, just see on see kõige hullem. Oma kodust halba mõelda küll ei kõlbaks, aga süda läheb ju pahaks, kui võõrusse astud, — haiseb mis kole, sest nurgas lätsutavad ja rüüavad põrsad. Nagu ei saaks neid lauta aedikusse panna! Tubagi on alailma täis mingit seiskunud hapukat

lehka, võib-olla samuti põrsastest, keda mõnikord — no ütle nüüd! — isegi toas söödeti. Ta katsus tuba tuulutada nagu omal ajal kasarmut, aga ei ühtigi — hais ei kao ega kao. Ja polegi vist rohtu, millega teda välja saaks! Pealegi, mis tühja sa jampsid, kui isa-ema on sellega harjunud, nad nagu ei tunnekski mingit haisu. Kord juhtus Mikanor muuseas nimetama, et haiseb, aga siis tegi ema niisuguse näo, nagu oleks see suitsulollus.

«Mis sa tühja ajad, Mikanor,» ütles ta rahulikult, kindla veendumusega. «Ajad muidu tühja, et paha hais. Nii kaugele kui mäletan, on haisenud. Ja teistes peredes ka...»

Säh sulle — teistes peredes ka! Kui teistel midagi käest ära, kas siis kõigil peaks samuti olema? Kuid tõsi ta on: hiljuti sai Jängal käidud, ja üks kaperdanud neil notsud toas, ütle mis ütled, aga lastega segi. Lapsed hilpavad kus põrsadki, hullavad nende seas, pläterdavad vedelas seasõnnikus, aga Jängad vaatavad südamerahuga pealt, justkui olekski nõnda see kõige õigem. Tä ütles seda nendele, aga vana Jänga lõõpis vastu, et pole veel kindel, kelle eest peaks rohkem muret pidama! Sest lapsi ju terve patvaada, aga põrsaid kõigest kaks! Jänga eit aga vaatas Mikanori peale nii, nagu oleks see peast põrunud!

Lihtsalt häda — ei mingit sanitaariat! Ei, ei, oleks polgu kasarmus kas või üks kümnendik, ah, mis kümnendik — sajandikki säherdust korralagedust, löödaks polgu komandör armeest minema mis tuul taga, öeldaks, et oled kurjategija, lendaks kohtu alla! Siin aga elatakse pealegi — ja käib küll! Nagu oleks see täiesti loomulik!

«Kultuuripuudus! Paljudel pole kultuurist nähtavasti üldse aimu! Mõnes osas aga — üks mis selge — läheb tervele külalegi veel kultuuri tarvis...»

Polgus oli ta harjunud iga kümne päeva tagant, pesunutsak, käterätt ja tubli kantsakas seepi kaenla all, käima Mozõri saunas. Oli tekkinud vajadus end leilitada ja vihaga läbi rookida, aga siin, pagan teab, kas talve jooksul kordagi ihu harida saab! Suvel, siis küll, iga tiik või lõugas kõlbab, et sisse sulpsata, aga talvel? Pisikesest peast pistis ema ta künasse või ämbrisse,

aga nüüd — vähe küll, mis sa ennast künas pesed! Mahu seal õieti istumagi, saati siis ämbris!

«Tuleb tingimata saun ehitada, tingimata!» Mõte keerleb peas, ja muutub järjest kindlamaks. «Ei, ei, ärgu olgugi ta nii suur kui Mozõris või Juravitšõs, peaks pisikese onnigi püsti saama. Ainult et peab olema ikka päris saun — ahi nurgas, lava sees, leiliga! Ja et kogu küla seal käiks, nii vanad kui noored! Ühel päeval võiks olla meestesaun, teisel päeval naistesaun nagu Mozõris. Võiks ju ka teisiti: enne lõunat mehed, pärast lõunat naised. Peaasi, et oleks saun! Kogu küla jaoks, kõigi jaoks!...»

Pole sauna, pole koolimaja. Ka lugemistuba pole. Ja kõike on vaja, aina vaja, kuid mismoodi sa jõuad, kui praegu soosilla värgiga käed kinni? Mida rohkem mõtelda, seda selgemaks saab, et kõige muuga tuleb oodata — piimaühisusega, maaparandamisega. Ühel hoobil kõigega toime ei tule, sest inimesel ikka inimese jõud — esialgu jätkub soosillastki! Ja soosilla ehitamine nõuab küllalt ränka rassimist!

Mis sa siin inimestelegi nii väga süüd mõistad — vaesus vaevab, puudus pitsitab. Niikuinii mattuvad neil igaühel tihtilugu ööd-päevad musta muresse: rüga, nii et seda nägu, kuni kord leivakannika ning soolveetilga majja saad ja suudad kuidagi lõikusest lõikuseni läbi vedada...

Aga käed rüpes istuda, teiste hädaldamist kuulata ja ise kaasa viriseda — see pole kah metood. See unine korisev mädasoo tuleb liikvele ajada, just tema ise peab siin pihta hakkama: kelleltki teiselt, üks mis selge, abi loota ei ole. Mis ütles polgu komissar Kurbatski, kui nad enne lahtisaamist polgu klubis koos olid ja igaühele anti üle «Valgevene Küla» tellimus — tasuks teenistuse eest ja juhatuseks tulevikus? Te olete saanud armees kõva koolituse — nõnda ütles komissar —, olete õppinud tundma kirja, olete poliitiliselt karastunud, teate nüüd, mis on kultuur. Teist saab kõige haritum, kõige eesrindlikum jõud külas. Kandke siis sinnagi kõike seda, mis eesrindlik, jääge sealgi võitlejaks uue ilmakorra eest, uue elu eest, kommuuni eest!...

Kuidas kellelgi, aga just temal, Mikanoril, kui mõtlema hakata, seisab isegi kahevõrra tööd ees: pole ta ju

lihtpunaarmee lane, isegi tavaline noorem punakomandör pole ta, vaid ikkagi kommunistlik noor, ainuke Kuranis. Jah, ainuke, see'p see on, et ainuke, üks mis selge. Ihuüks, ilma mõttekaaslasteta, midagi suuremat ette ei võta, sest tegemist on üle pea ja inimesi nõusse saada nii raske. Peaks komsomolirakukese looma, üks mis selge. Inimesi leiduks, seda võib kinnisilmi ütelda, kui neid ainult ette valmistada, komsomoli jaoks vajalik teadlikkus anda, et aru saaksid, mis asi on kommuun ja mis tulu maamehel temast tuleb, samuti mis asi on jumal. Ja mis asi on ülemaailmne Internatsionaal ning imperialismihüdra. Honja on kohane mees, võib ettegi ära ütelda. Aljoša samuti, ja kui tublisti rääkida, kõik läbi-lõhki selgeks teha, siis kindlasti Hadoskagi. Saaks rakukese küll, kui selgitustööd teha, plats ära puhastada...

Tuli meelde, kuidas nad hiljaku Honjaga soosilla pärast vaidlema läksid. «Kulla mees, arva mis tahes, aga minu meelest ei tähenda see sinu soosild suuremat ühtigi!» — «Mis jutt see on?» — «Eks see jutt, et tema läbi eriti midagi ei muutu! Kes muidu hästi elas, elab hästi ka pärast, aga kes näljakäppa imes, see imeb edasi nagu enne!...» Mikanor oli siis vastu vaielnud, tõendades, et soosillast tuleb palju kasu, aga Honja aina raius üht ja sama. Halvem oli, et ka Mikanor ise arvas Honja jutust aimavat tõetera. «Olgu pealegi, aga tühja see ei jookse,» mõtiskles Mikanor öövaikuses, kuulatades tuule lakkamatut ulumist korstnas. «Ei elata enam nagu sorsabad metsas, valgust saab rohkem! Ja las inimesed õpivad üheskoos tööd tegema! Nii valmistuvad nad kommuuni vastu... Aga mis kopikakuningatesse puutub, siis saab nemadki liistule tõmmatud, üks mis selge! Tuleb aeg, ja kärbime ladvad ühetasa!...»

3

Mida kaugemale edasi, seda enam hakkas ta tundma, et ei tohi enam käed rüpes oodata, kõike vaikselt sallida, kas või esialgsekski. Iga päevaga oli raskem taluda külas valitsevat pimedust ja rumalust, inimeste äraharjumist totrata kommetega.

Mikanorile paistsid need igiammused, isaisadeaegsed kombed samasugused nagu kibemõrkjas, ei millekski kõlblik ormipadu, mis suviti luhtavalt haljendas kõikjal Kurani mätlikes lodumikes ning soodes. Sügavalt oli see tarbetu padurohi turbamullas kinni, niisama visalt, nähtamatud juureniidid igale poole laiali aetud, püsisid inimestes ka igiammused totrad kombed. Need kombed ei häirinud kedagi, nagu ka see, et soos laiutab rapik, justkui poleks seal millegi muu tulusama kasvamise üldsegi kujuteldav. Nagu ei saadaks nende kommeteta, nende eelarvamusteta üleüldse eladagi!

Mikanor sai aru, et see kahjulik umbrohi tuleb välja kitkuda; soosilla peale ei maksa veel loota. Soosilla käsilevõtmise seisab alles ees, aga kuidas sa senikaua istud, käed rüpes! Ja ega soosild iseenesest veel kuigi palju muuda, pealegi kui selle kallal ei jätku tööd aastakski — seda aga on umbrohu hävitamiseks ja kultuurtaimede asemelekülvamiseks natuke napilt! Ühe sõnaga, oodata ei maksa, tuleb hoobilt pihta hakata!

Jaa, üpris keeruline asi, sest — üks mis selge — vanad kombed tuleb välja juurida ka omas kodus, mitte ainult kuskil mujal. Ja kui tõsiselt mõtelda, siis just nimelt kõige esiteks omas kodus, omas perekonnas, sest igaüks, niipea kui sõnakese pahasti iitsatad, näitab näpuga sinu elamise-olemise peale: pühi ennem oma uksealune puhtaks!

Isegi lapsele on selge — tahad jalatäie võrragi edasi jõuda, peavad kõigepealt sul endal asjad tipp-toppp olema. Aga praegusel juhtumil lausa vastuoksa — omas kodus ei teata udu-jõhvigi sellisest elukorrast, mis teistele võiks eeskujuks olla. Ja mitte sugugi sellepärast, et ta niisugust elukorda ei oleks tahtnud või katsunud sisse seada. Muidugi on katsunud, isegi mitut puhku, aga mis parata, kui ema ja võib-olla ka isa millestki aru saada ei taha. Niipea kui katsud midagi teha teisiti, kui harjunud ollakse, ehmatas ema kohe näost valgeks, laob risti ette, tõstab laia hädakisa.

Kord pühapäeval hakkas ta puid lõhkuma, aga seda-maid oli ema jaol, hakkas pisarsilmil paluma ja vannutama, et ärgu tõmmaku enda peale jumala viha. Mikanor ütles siis otsesõnu ära, et jumalat pole olemaski,

aga ema ei jätnud järele, hakkas teda sõitlema nagu kurjategijat või nõdrameelset.

«Kulla pai, Mikanor! Mis hullu sa suust välja ajad! Sa ei tea, mis sa räägid... Püha issake! Ära pane talle pahaks!...»

«Ei maksa karta, mutike! Ei pane ta midagi pahaks, sest teda ju pole, üks mis selge!»

«Püha issand! Püha jumal-isa!... Ära kuula, mis ta räägib!...»

«Oh, ei kuula, mutike! Pole, kes kuulaks! Jama kõik...»

«Kulla pai Mikanor! Kulla pai, jäta, jumala nimel!»

Ta haaras poja ümbert kinni, puhkes õlgade vabinal nutma, lausa oigas ehmatuse pärast. Mikanor oli küll sõjakas tujus, aga eidest hakkas kahju ning ta vaikis. Ema rahunes veidike. Rätinurgaga üle näo pühkides tunnistas ta Mikanori uurival pilgul ja ütles hirmunult:

«Ju keegi seda sulle pähe paneb, seda jumalateotust, vist pörguvürsti enda töö!»

«Ei pane keegi, mutike! Tean seda ise! Ainult et teie panete küll imestama!...»

«Paneb jah! Mul süda sees ütleb, Mikanor!...» Ja küsis hirmuga: «Ega sa äkki haige ole?»

Ei ole. See'p see lugu, et on terve kui purikas ja näeb mõndagi, mida teised — üks mis selge — ei näe, nende hulgas ka lihane ema. Kahju on temast, kui ta nõnda kardab-kannatab, mitte häbi, kuid valus ikkagi. Kõike ta kardab, mis käib ususeaduste vastu, sest on pimeduses ja rumaluses elanud, nii et kui kõigi reeglite järgi rehkendada, ega ta siis milleski süüdi ole ja — üks mis selge — häbeneda ta pärast ei maksa. Jah, temast on kahju, pole kerge näha teda südant valutamas, kuid istuda, käed rüpes, nagu rännakupeatusel — see pole kah metood. Tuleb rühkida peatumatult edasi — mööda leninlikku marsruuti.

Muidugi, siin ei tohi kuidagi unustada, et ema on ema, mitte mingi vaenlane, vaid oma inimene, ainult et ebateadlik. Tuleb temaga milgil moel ühele poole saada, visalt selgitustööd teha, mõistlikult peale tungida, kasutades nii-öelda taktikat, manöövreid, igasugu lähtealuseid, tiibhaaramist ja muud sihukest. Kuid peale-tungile tuleb igal juhtumil asuda, sest muidu ei jõua

eales kuhugi. Ema ja samuti isa peavad harjuma mõttega, et nende endisaegsed korrad-kombed nii kõigutamatud polegi ja et jumaladki ei ole mingid suured saksad, kelle kohta halvustavalt ei tohi mõelda, saati siis ütelda...

Just, jumalate ja kõiksugu pühapiltide vastu tuleb sõtta minna. Igas peres, igas toanurgas nad siin jöllitavad, käterättide vahel, nagu mingid kullatud prussakad! Muidu vaata kuhu tahes, igal pool inimesed lina-ses-takuses, kõik pehkib-pudeneb, vireldakse vaesuses, aga seal — oh seda kulda ja karda, oh toredust! Küllap vist nagu tsaari lossides! Tsaar löödi uperkuuti, ta luud-kondid on ammugi põrmus, aga need siin elavad inimeste rumaluse arvel edasi! Elavad edasi, ja priskelt pealegi!

Kohe, kui Mikanor väeteenistusest saabus, tekkis tal salavaen selle trobimiku vastu, kes otsekui mingid vahimehed kiivalt karauulitasid, et inimesed oleksid hästi vaesed. Ei kordagi tõusnud ta käsi nende poole ristimärki tegema. Päevade möödudes muutusid nad järjest vastikumaks. Ta ei suutnud selle pettusevärgi peale rahuliku silmaga vaadatagi ja oleks kangesti tahtnud nende kohta ütelda midagi pilklikku, salvavat. Pikka aega hoidis ta keelt hammaste taga, lihtsalt ema pärast, aga viimaks ometigi pidi niikaugele minema. Ei saa ju elulõpuni oodata, ema rumalusega leppida.

Kord lõunalauast tõustes, kui oleks pidanud risti ette lööma, astus ta pühapiltide ette, jäi neid silmitsema ja küsis kõige tõsisema moega:

«Kes see võiks olla, see ülemine jumal — nagu vana Glušaki nagu peas teisel?»

Ema, kes parajasti lauda kraamis, pidi äärepealt kausi põrandale pillama.

«Kulla pai Mikanor!» Noormees märkas ta silmavaates hirmu ja ahastust. «Mis see sul ometi olgu! Mis pärast sa ometi norid tema kallal? Mis paha ta sulle teinud on?»

«Ei, pole ta midagi teinud. Mismoodi ta teekski! Sest mida pole, seda ju pole! Ainult et Glušak mis Glušak! No ütle, just Kännu sihverplaat üles pintsel-datud!»

«Tema nuhtlus langeb su peale, Mikanor, — räägid

hirmsaid sõnu! Oh, raske saab olema ta viha, mu süda sees ütleb!»

«Värvitud lauaklotsil pole mingit viha, mutike! No on ju Glušak, ausõna, karvapealt Glušaki nagu peas!...»

«Mis sa näägud ema kallal!» asus isa eidele appi, ise risti ette lüües ja uniselt haigutades. «Kui ei meeldi, ära siis vaata, aga mis sa näägud!» Ta haigutas veel kord, kõhvitses magusal äginal turja ja porises oma külje-luule lepitavalt: «Maksa sinulgi nõnda lokku lüüa. Kes teab, ehk ongi sedasi, kuda poiss ütles... Pole kuskil selgeks tehtud, pole ilmsi-silmsi nähtud... Võib ju arvata niimoodi ja naamoodi...»

«Kuidas — niimoodi ja naamoodi?» jahmus ema. «Mis sa ometi suust välja ajad! Temaga teine asi, noor inime-ne, aga sinul ju pikk elu seljataga, kõike ilmas nähtud ja...»

Isa rohatas ja kõhvitses turja.

«See'p see on, et nähtud. On nähtud, et need pühad mehed ja jumalad ühel niisugused, teisel naasugused... Mansuuriamaal sai käidud — seal jumal hoopis teist-moodi. Kollast karva, pilusilmad peas, nagu kavala vaatamisega teine... Justkui oleks neid mitu tükki, neid jumalaid...»

«Vana mees ja varsa aru!» ahastas ema.

Isa kõhvitses jälle turja.

«Ja pühad mehed kah, ühel ühed, teisel teised, ja...» Uleni valges — paklased püksid, pikk, peaaegu põlvist saadik särk —, tatsas ta poluti juurde ja kohmas sinna istudes Mikanorile: «Maksab sinulgi... nende piltide kallal väga... Pole see meist seatud...»

«Mis siis, et pole meist? Pigista silmad kinni või?»

«Einoh, misjaoks kinni...» Isa haigutas magusasti.

«No kuidas siis? Kui see totrus lihtsalt hinge ei mahu?!»

«Totrust ilm täis...»

«No kuidas siis? Vahi elu lõpuni seda totrust või?»

«Näh, mis...» Isa järgmised sõnad kadusid haigutusse.

Ja otsekui näidates, et jutt teda tüütab, käänas isa end kaltsuhunnikule selili, tõmbas teki ümber abude ja jäi otsekohe narinat magama. Mikanor vaatas teda

natuke aega pahaselt, vist oodates, et isa end liigutab ja veel midagi ütleb: vaidlus ei saa ometi nii lollakalt käsile jääda! Kuid asemelt kostis ühtviisi rahulik, vilega segi norskamine, nagu oleks ämblikuvõrk nina all. Siis pööras Mikanor silmad ema poole — see seisis langetatud päi pühapiltide ees, ilme alandlik ja vali, ning pomises tasakesi mingit palvet...

Mikanor kahmas naela otsast sõdurimütsi, heitis sineli üle õlgade ja tormas ruttu, järsul sammul uksest välja, nagisevale trepile.

Sattusidki rinnutsi raske vastupanupesaga, pealegi omas kodus. Ja oleks selles vastupanupesas keegi võnnuvõõras või vaenlane, siis läheks ülesanne lips ja lops, üks mis selge, sai ometi õpitud vallutama positsioone, kus kükitab vastane. Aga omad inimesed ju — oma ema, oma isa!

Sestap läheb taktika keeruliseks. Iseendalgi meel haige sihukese taktika kasutamisest, ema südamevalust, ta palavatest pisaratest. Kuid katki pole midagi — las valutab veidi südant, ilma selleta midagi välja ei tule; võib-olla ütleb kunagi hea sõnagi, aga kui ei ütle, pole ka vaja! Ei võitle me hea sõna eest!...

4

Kuid selle vastupanupesa tagant hakkas Mikanor seletama veel teistki, võiks öelda — tervet rinnet.

Üks positsioon sellest rindest seisis siinsamas külje all, Mokutsis, kust isa kord nii siga täis koju toodi, et pidi teda tuppa kandma nagu jahukotti. Mikanor ja ema, kes oli samuti pisut nokastanud, tõstsid ta polutile, kiskusid külmaõhkvel pikk-kuue seljast ning hakkasid valgeks kahmetanud käsi ja kõrvalesti lumega hõõruma. Hulk-hulk aega nühkisid nad, enne kui vanainimese kõnksus sõrmed roosatama löid ja neisse elu tagasi tuli. Ise ta soigus vahel läbi une, siis jälle kiris- tas hambaid ja mõrises midagi segast, arutut.

Valus ja jälk oli vaadata ta halli, pühadeks ärapiiratud habet, mis oli toidupudiga ja jäätunud tatiga koos. Tõmmanud vanamehel kobisevad viisud jalast, laotas ema talle teki peale, siis pikk-kuuegi sinna otsa, vajus

ise losakile põrandale ja puhkes, sagrais pea, millelt rätik kuklasse tõugatud, vastu poluti veert, võikalt, kuidagi ebainimlikult tõinama. Ka temast oli kahju, vastik oli teda vaadata — joobnud naise südamepõhjast tulev meeleheitlik nutt tundus eemaletõukavalt nüri-meelne...

Järgmisel päeval ärkas isa hilja. Otsekui läbi peksitud, näost sisse langenud ja kolkunud, jäi ta hulgaks ajaks polutile kõhmitama, põrnitses altkulmu ringi, sünge ja kannatava ilmega. Siis lääpas paljajalu ukse ette, kus seisis ämber, klõnksis tükk aega jäist vett, ikka veel, ikka veel. Ema meelepaha kees üle, ahju ees seistes hakkas ta noomima:

«Oled ikka küll, Dametsik! Muudkui kaanib aga... Igavene rist, enne kui koju sai!... Vaob aga ree pealt maha ja...»

Vanamees ei lausunud selle peale midagi, vilksas altkulmu Mikanori poole ja pööras kähku näo ära. Siiski oli häda nii suur, et ta kähistas eidele, kas ehk leiduks tilgake peaparandust.

Ema andis järele ja tõi kraamikambrist kruusiga samagonni. Seda vanamehe ette lauale pannes kädistas ta uuesti:

«Önn, et Tšarnuška aitas, muidu poleks ehk koju saanudki! Kodinal ree pealt maha, ja — nii kui puuront!...»

Vanamees rüüpas, tuju paranes. Äkki põristas ta, suu muikus, nagu kiitlevaltki:

«Oli lööki laialt! Viina kui vett — polnud väimeespojal kahju!...»

«Ja polnud tal sinustki kahju, nagu näha!» vastas Mikanor pahaselt.

«Minust? Miks peaks minust kahju olema?... Aga sina põlgasid õe poole tulla, sellest oli Volgal küll kahju!... Ja tema kangem poolgi pahandas...»

«Pole viga, küll ma lähen! Kuid mitte nagu teie — Mikalai päeval lakkuma!» ütles Mikanor.

Nii et hakkas aga jälle pihta. Ühest kirikupühast teise: ei jõudnud see Mikalai päev veel meelestki minna, aga juba oodati jõule; jõulud nihkusid iga päevaga lähemale, pannes kogu küla askeldustest kihama. Mida enam jõuludesse, seda enam haaras külarahvast otsekui

mingi palavik. Mikanoril ajas see hinge täis, aga mis teha, oma silmaga pidi ta nägema, et sest palavikust sugugi ei tahtud lahti saada, nagu kurjast tõvest, vaid hoopis-tükkis rõõmustati tema üle. Pappide jaburale väljamõeldisele — jõuludele — tõtati vastu õhinal, tujuküllase kärsitusega, kellelgi polnud vaikset-vaga nägu, keegi ei tundnud alandlikkust papi ega kiriku ees. Nagu polekski muid õigeid pühi peale jõulude! Üksteise võidu püüti kodus kõik tööd-toimetused ära teha, et valmis olla pühadeks: veeti heinu ja virnati seda lautadesse, lõhuti puid. Kõik pidi valmis olema, ja mitte paariks-kolmeks päevaks, vaid kogu jõuluajaks, kaheks nädalaks: kirikuseadus ju ütleb, et jõulu ajal ei tohi kõrtki kõrre peale tõsta — see oleks patt!...

Talv oli jõuludega nagu nõusse hakanud. Tulid käre-dad külmad, paukuvad pakased. Hommikud tõusid roo-sadena — roosatas lumi, roosatas härm, millest paksult kahutasid majaseinad, räasta-alused ja puude oksad. Kurani õued ja kogu tänav olid korraka täis helkavaid hääli: helka juttu, helka turnamist ja ammu-mist, helka väravate krääksumist. Suitsud Kurani tared kohal tõu-sid püstloodis roosaõhkvel taevasse — nagu mets...

Päike paistis, aga pakane ei andnud järele: ta näpis-tas nina, torkis tuhandete tillukeste nõeltega. Lageda peal lõi kalk külm lausa hinge kinni, võttis isegi läbi paksu pihtkasuka ihuliikmed kangeks, pikk-kuuest rää-kimata. Siis polnud muud nõu kui kobi reelt maha ja söngi järele, kepsides ühelt jalalt teisele. Metsa- või heinaveol, seni kui kord tagasi jõudsid, tõmbas nii läbi, et pärast, nagu Tšarnuška ütles, plagisesid hambad isegi tulise ahju peal.

Õöd olid helkjad ja nii vagavaiksed, et simmanilt tulekul hiilis Mikanoril nukruski hinge. Südaõöl aga, kui ta ärkas ja algul unesegasena kuulatas, kuidas läbi ähmja, jäälilledega kaetud akna kostab huntide näljast ulumist, hakkas pisut jubegi. Kiskjad luurisd mööda kõledaid välju ja raagus padumikke Kurani küla ümber. Mitu ja mitu korda öö jooksul katkes heitlik uni tumedatest raksatustest — pakane paukus seinapalkides...

Jah, küllap tõid jõulud igasse peresse kuhjaga muret ning askeldusi. Tahes-tahtmata pidi sellele mõtlema ka

Mikanor. Kuid Mikanori mured jõulude eel olid hoopis teistsugused kui ühelgi inimesel Kuranis kõigi aastate jooksul, mil need repetanud tared siin olid seisnud. Olgu kus tahes või kellega tahes — igal parajal võimalusel tegi ta kihutustööd jõulude pühitsemise vastu, ja kui parajat juhust polnud, raksas pihta ilma pikemata, sõjamehe järsul kombel. Kus iganes võimalik, õpetas ta inimesi, lahmas kibedat tõtt näkku: jõulud pole muud kui rumal ebausk, pappide oopium, usumeeste jama.

Teisepere Vassil, kellega Mikanor kaevul sellest kat-sus juttu teha, heitis talle vaid viltuse altkulmu pilgu ja tõlssis, ämber käe otsas, viiskude näginal kähku lauda poole. Seevastu Honja, kui Mikanor Aljoša pool oma arvamise välja pahvatas, ei tõmbunud sugugi turri — asi paistis talle naljagi tegevast: selge see, puha totrus, pappide tuluks välja mõeldud. Peale nende kolme pol-nud toas kedagi, ja nagu Honja ees, jäi Mikanoriga hõlpsasti päri ka Aljoša...

Teistest poistest ja vanematest meestest vaidlesid ühed vastu, teised noogutasid pead, küll mitte kuigi veendunult, kolmandad — ja neid oli kõige rohkem — vaikisid. Väga ja väga sageli märkas Mikanor, et ta jutt ei huvita: mis tühja sa seletad, mis sa targutad — just selliste nägudega teda kuulati. Sellepärast ei võtnud jutt vedu ja üpris ruttu oldi jälle tagasi oma igapäe-vaste asjade ning elumurede juures. Hoopis ägedamad olid tüdrukud ja naised, kui Mikanor jõuludest rääkima hakkas, — nad asusid peaaegu kõik tema kallale, haugu-tasid ta vihaselt läbi. Ei tahtnud nad kuulda, otsekui kartes, et ainuüksi säärane mõte on juba patune! Ainult Tšarnuška Hanna jäi Mikanorile meelde, et ta ei koh-kunud ära ega löönud kaht kätt kokku. Ta ei löönud käsi kokku, kuulas küll ära, aga üpris umbusklikult, üpris salvava muigega!

Kuid asi seegi, et ära kuulas: sai räägitud, ja ehk hak-kab aja jooksul mõtlema! Ei jäänud talle märkamata, kui terane, kui arukas pilk Hannal oli, ja just see val-mistas Mikanorile heameelt ning rõõmu, eriti seetõttu, et pidi hiljuti üpris rängalt pettuma Hadoskas. Mõne aja eest oli ta arvanud, et võiks Hadoska varsti komsomo-li võtta, aga nüüd osutus ta täpselt niisama juhmiks

kui Rähn-Vassil. Ta ei lasknud midagi ütelda isegi usu-meeste ja nende riugaste, saati siis vanajumala enda kohta. Ja nii nägi Mikanor ära, et sihukese paik pole sugugi teiste ees, esimestes ridades — mine tea, saab ta sabassõrkimisegagi toime!...

Harva oli Mikanorile osaks saanud nii palju pettumusi kui nüüd. Ta tegi, mis oskas, aga jõulueelne vilgas sigin-sagin Kuranis ei vähenenud põrmugi, nagu näha, aina suurenes. Üha sagedamini puhkes keset seda rahmeldamist pisikeste või suurte sigudike ja uttede meeleheitlik surmaeelne karjumine, sest loomi tapsid kõik, kel vähegi tappa oli. Iga jumala päev kostis kord siit, kord sealt laudast hirmunud määgimist või üdini lõikavat kisa, kord siin, kord seal laudatagusel aiamaal lõi leegitseva isukas tulelõke, suitsu kerkis taevasse. Veel üsna hiljuti karge ja puhas õhk oli nüüd kogu aeg täis suitsu, kärssanud harjaste ja kõrvetatud seanaha haisu.

«Pole aru-otsa peal!» kirus Mikanor. «Homme nii mõnelgi mehel hambad varnas, aga kus seda, et natuke mõteldaks, kokku hoitaks! Kas või kõigil lojustel kõrid maha, aga lollakas komme olgu peetud!...»

Eile oli ta noominud teisepere Vassilit, kes lamba ära veristas, täna aga jõudis see katk järjega omaendagi majja, vaatamata kogu vastukihutustööle. Kui Mikanor tuli Kübariku juurest, kellele oli tahtnud ütelda, et toogu soosilla jaoks veel oksi, märkas ta äkki, kuidas isa ahjusuus vastu telliskivi naasklit kõhutab. Vanamees tõmbus näost pilve ning katsus mujale vaadata, aga niikuinii oleks Mikanor otsemaid taibanud, mille tarvis siin naasklit ihutakse. Isa pahasest ja kohmetust ilmet sai Mikanorile selgeks veel seegi, et tema äraolekul oli siin tülitsetud ning et isa oli alla jäänud...

«Nii et vanajumala ees pugemiseta kuidagi läbi ei saa?» küsis Mikanor pärast piinlikku vaikust — nõnda vaikiti siin majas viimasel ajal üsnagi tihti.

«Kas sa oled vait, Mikanor!» andis ema sedamaid vastu, nagu oleks midagi selletaolist just oodanudki. «Peab! Võid arvata mis tahes, aga jõulud on ikka jõulud! Jõulud peavad olema nagu kord-komme!»

«Jajah, kord-komme, aga milleks sigu pussitada?»

«Peab, Mikanor! On jõulud rikkad, tuleb ka põllu-

saak hea ja loomadel saab hea sigidus! Pärast ikka korjab midagi ja...»

«Küll ta kasvab muidu ka! Saate ise näha!...»

Selle peale ütles isa otsekui enese õigustamiseks, pühkides naasklit särgisiilu sisse:

«Nastsja vist tuleb Sjameniga ja Volga oma teisepoollega ka! Midagi peab ette anda olema...»

«Jah, jah, terve karja lapsi veel toovad taati-emme vaatama!» tõendas ema õhinal takka. «Volgal juba viieski vääksumas!»

«Nojah, muidugi, kõik see peab olema pühade ajal!»

«Millal see parem?»

Mikanor oskas ainult käega lüüa: vaidle või ära vaidle — ükspuha! Tühi töö see vaidlemine! Löödult mõtles ta: kõik on pärssis, kõik on sampsus — kes siin küsib, tahad sa jõule pidada või ei, sest juba oled nagu sunnitudki, külalised oodata, tulevad lapsed, väimehed, langud! Nende jaoks peab kõik valmis olema, muidu häbi silmad täis! Kavalasti on see usumeeste kamp inimesed võrku vedanud!

Mikanoril kadus tahtmine kodus istuda, ta läks tänavale ja seadis sammud Honja tare poole. Oleks tahtnud rääkida südamest südamesse inimesega, kes sind mõistab ja kes su murest osa võtab. Oleks tahtnud healt sõbralt lohutust otsida.

Mikanoril oli iseendaga ja oma mõtetega nii palju tegemist, et ei märganudki, millal ta Honja õuevärrikust sisse astus ja võõruseukse külmast lingist kinni võttis. Unustades kummarduda, mürtsatas ta peaga vastu ülemist uksepiita, ja alles see tõi ta tõelisusse tagasi. Hoides mütsi käes ja kohmetunult sõrmitsedes juuste all kirvendavat muhku, vaatas ta pimedas toas ringi. Siin polnud kedagi peale Honja ema, kes talle polutilt hangunud pilgul vastu vaatas. Kohutavalt kõhn, paljas luu ja nahk, paistis ta toapimeduses otsekui surnud. Ja tubagi — vaikne, kuidagi kõle, laste tavalist hullamist ja vadinat ju polnud — tundus nagu surnukuur...

Mikanoril hakkas sellest hangunud, otsekui elutust pilgust jube, aga ta ei lasknud seda välja paista, ütles rahulikult tere ja küsis, kus Honja on.

«Honja on aias.» Mikanor pigem aimas kui kuulis neid sõnu.

Alles nüüd, õuele minnes, märkas Mikanor, et lauda tagant kerkib põlenud õlehebetest musta suitsu. Ühtlasi kuulis ta sealtpoolt ka laste rõõmsat kilkamist. Ahaa, sinna siis kõik jooksnud! Iseenesest läks samm kärmemaks. Aeda jõudes nägi ta kohe trobimikku mudilasi, kes seal käratsesid, puselesid ja hullasid, ise kui kaltsukakardid, aga lusti-rõõmu täis. Lastekarja keskel, hiilgava näoga nagu kõik teised, kükitas Honja. Ta hoidis käes leegitsevat õletuusti ja vedas sellega mööda lahja kesiku turja, kellelt karv juba peaaegu maas...

Mikanori nähes viskas Honja pooleldi põlenud õletuustaku maha ja tõusis püsti, nagu tuleõhetusest punane, plarakas tahma põse peal. Vigurlikult käratas ta jõnglastele, et pidagu lõuad, ja ulatas semulikul viisil käe.

«Kõik nagu peast pöörased, ja sinagi takkajärele!...»

«Mis pöörased — elu, tead!» naeris Honja. «Keera nina kuhu külge tahes, igalt poolt käivad nii magusad haisud vastu, et võtab soolikad talderalti lööma! Katsu kiusatusele vastu saada!»

«Jajah, üks mis selge, aga siiski paistab nagu vanajumala orjamine!»

«Mitte vanajumala orjamine, Mikanor, vaid oma kõhu orjamine! Või pole kõht meile samahästi kui vanajumal ise...» Ta läkkas naermast. «Eit jäi na norgu, hakkas peale ajama, et tapa jõuluks ää... Ja nagamnid kah veel — näed isegi!...»

Nad panid suitsu, seisid, nokkisid siit-sealt juttu ajada — sellest, et viimaks ikka on kõva tali maha tulnud, sellest, et tüdrukud on jõulu eel nagu arust ära, ja plaanitsesid, kuhupoole võiks simmanile minna. Iseenesest sattusid nad jälle usalduslikule toonile ja Mikanor jutustas nukralt muiates, kuidas ta oli isa-emaga sõnastõda pidanud. Honja nagu oleks seda oodanudki, asi tegi temale põrgunalja: seal sa's omadega oled, Mikanor; aga mis sa tühja mureks võtad — ka lepp ei lange ühe laastuga! Inimestega veel raskem, pealegi vanadega!...

Pärast Honjaga lobisemist läks süda alati kergemaks. Nüüd aga polnud tal lähedat tuju kauaks. Honja poolt tulles nägi ta, et Aljoša maja otsas seisis kobarik tüdrukuid, kes pillimehega imemagusalt midagi rääkisid.

«Hoia oma nahk, kui alt vead!» hõikas Tšarnuška Hanna, kes koos teistega oli Aljošast juba pisut eemaldunud.

Aljoša vaikis antsakalt. Ta tahtis juba tuppa minna, aga märkas Mikanori ja jäi ootma.

«Kutsusid vist pillimeheks?» andis Mikanor talle kätt.

«Einoh, mis sina's mõtled!» Aljoša lurtsutas oma punetavat nina ja vedas kindluse mõttes veel särgikäiega üle.

Niikaugele kui Mikanor mäletas, oli Aljošal nina kül-maga alati punetanud, isegi lillakat karva olnud, ja ikka oli Aljoša nõnda lurtsutanud. Nüüd aga oli veel pakane, ja Aljošal polnud seljas muud kui valge särk.

«Tellisid jõuluks valmis — üks mis selge?»

«Mhmh...» Aljošal paistsid isegi kõrvad liikuvat — alnuke pillimees üle küla!

«Ja lubasid minna ka?»

«Einoh, mis sina's mõtled.»

«Papipraasnikule?!»

«Einoh, kui makstakse.»

«Ah et kui makstakse, siis las aga käia?»

Aljoša lurtsutas jälle oma punetavat nina.

«Kuidagi peab teenima.»

Mikanor vaatas mujale, siludes rihma alt sineli volte.

«Igasugune teenistus pole teenistus!»

Ehkki Mikanor Honjaga, veel enam aga isa-emaga rääkides oli katsunud ennast näidata kindla sõnaga mehena, pidi ta kibedusega tõdema, et ei suuda «seaduse üle valjusega» süüd mõista. Südamesse hiilis kaastunne — vastu iseenda tahtmist, lollakas, lihtsalt vitsaväärt kaastunne: Aljošal on ju õigus, kuidagi peab ta teenima!...

See iseenda nõrkus — kuid nõrkus, üks mis selge, tuleb asjale kahjuks —, see, mida ta oli pidanud nägema, see, et kõik värk oli hoopis sassis-sampsus ja käis talle vihuti vastu, tegi Mikanori tuju jälle hapuks. Tusaselt, mingi rõhuva kahevaheloleku-tundega, aga alliski kindlal komandörisammul marssis ta mööda helkavat, külmakahutises tänavat kodu poole.

Terve jõululaupäeva kraapis ema väitsega söögilauda ja poluteid, pesi, küüris. Varahommikust peaaegu hilisõhtuni lõomas ahjus tuli — kibe vaaritamine ja küpsetamine käis ühtevalu. Õhtusöömaaeg pidi tulema paastusöömaaeg, aga ometi oli tarvis valmis teha päris paras jagu — kaksteist rooga!

Ema ei võtnud kogu päev midagi suu sisse ega andnud ka teistele. Mikanor lõikas käärul leiba, näppas ise mõne kurgi ja sai niiviisi suure nälja kustutatud. Eit nägi küll, aga ei lausunud midagi, tegi ainult pühapiltide poole ristimärgi: nad mõlemad teadsid juba ette, et sõnelemisel mõtet ei ole, ja katsusid pigem muidu toime tulla.

Kui toas juba päris pime oli, tõi ema sõela, mis oli heinu täis, pani selle nurka ning asetaskutjaapoti sinna sisse.

«Sel aastal üle ääre ajanud!» ütles ta ahjus hauduvat kutjaad vaadates. «Vili töötab head saaki!»

«Annaks jumal!» ütles isa.

Tõsise, isegi pühaliku näoga vaatas isa pealt, kuidas eit riputas valgeks küüritud lauale heinakõrvi ja siis puhta lina peale laotas, kuidas ta tõi pätsi leiba, noa ja lusikad, pani sinna kõrvale ka soolapeekri. Siis läks taat nurka, pesi veekibus käed puhtaks ning jäi ootavalt seisma — üleni valges riides, jalas viisud ja paklased püksid, seljas pikk põlvini langev särk, millel jõulude puhuks vööpaal ümber. Ta ootas, kuni ema ka omadega jõudis, ja hakkas esialgu kohmetult, hoidudes Mikanori poole vaatamast, valju häälega palvetama. Algul kuulas Mikanor ta palvetamist nagu palvetamist ikka, tundes vaid rohkem kahju inimestest, kes usuvad imedesse ja palvete väesse — need pimedad inimesed olid ju tema ema ja tema isa. Aga kui palvetaja äkki sügava kurbusega nimetas vanaisa Amjaljani nime, kui ta hääl nagu murdus ja värisema lõi, tundis Mikanor äkki ka ise varjatud meeleliigutust. Vanaisa Amjaljan, kes rehalast tulles maha kukkus ja suri, just Mikanori teenistussemineku eel! Vanaisa, kes arutult palju muinasjutte teadis ja kellega seltsis Mikanor pisikese poisipõlvina nii palju õhtuid oli sooja ahju peal lesinud! Vana-

isa, kes talle kunagi kelgu tegi, millest oli nii palju häid mälestusi!... Kuid juba nimetas isa oma kadunud laste, Mikanori vendade-õdede nimesid — Iljuša, Manja, Matruna, Petrök, Motrök. Iljušat ja Manjat polnud Mikanor oma silmaga näinud, aga Matruna ja Petröku oli ta enda nähes ära viinud kurgutõbi; polnud päevagi vahet, millal nad surid. Oli meeles, kuidas Petrök kustus — pisike Matruna polnud veel kalmuaedagi viidud, lamas alles puusärgis. Saadeti siis ära kaks korraga, pandi ühte haudagi... Motrök aga uppus, kui ta lodumikus hobust karjatamas oli. Tahtis suplemä minna, hüppas soolõukasse ja sinna ta jäigi. Pärast ei saadud kuidagi kätte, alles teisel päeval kisti ta kannukärsaka alt välja. Üleni sinine oli, jube vaadata. Vaene ema, kuidas ta küll ahastas ja itkes Motröku surnukeha juures — ootamatu õnnetus oli temalt röövinud juba täiskasvanud poja. Jah, kui mõelda, palju, palju on ta oma elu jooksul pidanud kannatama, pisaraid valama lihaste laste kalmukünkail!...

Sel hetkel tundis Mikanor end ema ees nagu süüdi. Ta ei saanud enam pahaseks, kui eit kutjaapotti küünla pistis ja sellele tule otsa pani. Mis südamega, kui mõelda, sa tema üle pahandad, ränkade elumurede all kõhmi vajunud pimedade inimese üle, kes nii palavalt armastab neid, keda haigused ja ootamatud õnnetused temalt olid riisunud!... Aga teisest küljest, kui kavalasti on usk ennast inimlikes tunnetes asjaliseks teinud — isegi siit osatakse kasu lõigata!

Istuti õhtulauda. Isa ja ema võtsid toitu kuidagi eriliselt vaikides, justkui tunneksid siin lähedal nende varje, kes juba ammugi enam süüa ei küsi. Oli näha, et mõlemad mõlgutasid omi mõtteid ja mälestusi. Iga kord, kui isa mingi uue roaga alustas, tõstis ta sellest kõigepealt lusikatäie aknalaua seisvasse kaussi — esivanemate ja kadunukeste jaoks. Ema istus laua taga, nihutas kausse kord siia, kord sinna ega koristanud midagi ära. Söömaaeg tundus Mikanorile lõpmata pikk ja igav, andis oodata, kuni isa viimaks tõstis lauale potitäie kutjaad ja valas selle peale mooniseemnete lisandusega magusat meevett. Siitki suu seks tehtud, võis lauast tõusta vanarahva tundeid riivamata...

Mikanor tõmbas sineli selga, et end õhtusel õuel

külma käes pisut lahutada. Ta nägi, et kausid toiduga jäeti endiselt lauale — kadunukestel pidi midagi võtta olema!

Ta seisatas trepil ja mõtles jälle murelikult inimeste rumalusele, kuid ka sellele, et küll oleks praegu vahva suuskade sohinal üle Pripjati jää sõita, kergelt, nagu linnutiivul! Üks mis selge, keegi kihutab seal kaldast alla, nii et südame alt võtab õõnsaks — eks temagi kihutas kord nõnda. Ta meenutas oma toredat sõpra Ivan Marozi, kes Minski kursustele läks, ja korraga pitsitas südant ängistav nukrus: oleks ta siin, saaks lobiseda maast-ilmast, vastastikku näägeldagi!... Lubas küll kirjutada, aga ei kippu-kõppu siinamaani!...

Polnud isu täna õhtul kuskile minna. Tanuma poolt kostis küll jutuvada ja naerukõkitamist, aga ta justkui ei märganudki seda. Seisis liikumatult otsekui salajane vahipost. Möödusid mõned inimesed, paar-kolm käratsevat trobikonda. Ilmus kaks kogu, need pidid juba mööda minema, aga jäid korraga seisma, vaatasid tema poole.

«Äkki on see Mikanor?» küsis üks tüdruk naeruga võideldes. Mikanor tundis ära Tšarnuška Hanna ning astus rõõmsalt lähemale. Teine oli Hadoska.

Mikanor teretas.

«Mina juba arvasin, et on vahelduse mõttes ära külmanud!» nokkis Hanna. «Seisab nagu post maantee ääres!»

«Külmanud näh! Kuluks soe ära küll, aga kes see soendab?» tõusis Mikanori tuju märgatavalt.

«Ju teil ahjupealne ikka peaks olema? Või ehk vana-toi seal ees?»

«Mis'nd sellest! Mõni sirksaba oleks rohkem meelega järgi!»

«Kae imet! Eks siis otsi! Võib-olla leiaksid kah, kui ülearu pirts ei ole!»

«Ooh, pirts või... Üks ei meeldi minule, teistele jälle ei meeldi mina. Ja mõned pole enam saadavalgi! Nagu konvoi all, kaks poissi korraga järel! Ei pääse kuidagi löögile!»

«Kah asi, millest rääkida!» ütles Hadoska vahele, tapsides oma krannide viiskudega ühelt jalalt teisele.

«Ütle parem, kes su tulevane on! Ju sa ikka vaatasid õnne?»

«Ah ei! Sest niikuinii teada, et vanapoisiks hulkuma jään, kui just liiga ära ei tüüta!»

«Ei olnud ka minul põrmugi näkkamist!» ütles Hanna haledat nagu tehes. «Vaatasime Hadoskaga õnne, tõmbasime ölekõrt. Temale ikka tuli pikk kõrs ja — pea otsas! Saab varsti mehele, kosilane rikas kah veel!»

«Jutt see olgu!» viskas Hadoska häbelikult.

«On see's vale või?»

«Ei ole küll, aga...» Hadoska ei suutnud varjata pakitsevat rõõmu. «Aga — mis sest siis rääkida!...»

«Kuid minul,» tegi Hanna oma ebaõnne kulul nalja, «ei olnud põrmugi näkkamist! Lühikene kõrreots, ja veel tühi! Ei tule kosilased niipeagi, ja vanale leskmehele ma saan! Nii suuruke siis minu õnn!»

«Leskmehele!» puhkes Mikanor korraga naerma. «Siis klapib ju suurepäraselt! Küllap see olen mina, keda sa välja tõmbasid! Mina olen ju ka mõnes mõttes lesk. Sest minul oli kah... naine!»

«Kanal oli kaksik talleke!»

«Ei, tõsijutt, oli küll! Mozõris, väeteenistuses! Mustasilmne, sile-sale, kenakene! Kolmeliiniline vintpüss!»

«Ma ütlesin ju: oli kaksik talleke!...»

Hadoska, kes iga natukese aja pärast tanumale sihtis, märkas üsna ligidal kaht kogu. Kohe hakkas ta Hannat kärsikult varrukast tirima:

«Lähme!»

Hannagi märkas, et sealt lume krudinal tuldi, aga pööras kärmesti selja ning hakkas Mikanori kaasa meelitama:

«Tule, lähme seltsis... Lähme Kätša juurde, seal hea kuntsi teha...»

Hanna ütles seda nii avalalt ja usalduslikult, et Mikanor oli juba peaaegu minemaski. Kuid ta tegi südame kõvaks.

«Jäägu minust see kuntsitamine...»

Nähtavasti riivas see Hannat pisut, aga ta ei ütelnud midagi: nende juurde jõudsid Javhim ja Larõvon. Javhim teretas ja küsis keigarliku lahmakusega:

«Mis salanõu siis siin peetakse?»

«Jaah, peetakse salanõu,» ütles Hanna, sundides end

haigutama. «Et kas on aeg tudule minna või ei. Mikanor räägib, et on...»

«Mis ta's ootab — mingi...»

«Minul justkui kisub kah silm looja...»

«Kui nii ilus õhtu!» naeris Javhim, tahtes juttu naljaks pöörata. Kuid Hannal oli äkki naljatuju hoopis kadunud. Kes teab, millega see jutuajamine oleks lõppenudki, kuid Hadoska hakkas Hannat käistpidi venitama:

«Mis kärbes sind hammustas? Lähme!»

Hadoska vedas ta peaaegu väevõimuga kaasa. Mikanor jäi üksinda. Õue tagasi läinud, kuulis ta eemalt Javhimi-hirnumist ja mõtles: no sinul küll temaga suuremat lööki pole, Glušaki lontmaaker! Ei tahtnud ta sugugi sind näha, ei sind ega mind, üks mis selge. Ainult et visadust sul jätkub, arvad, et kõik olgu aga sinu!...

6

Küla suikus justkui rambes unes. Päevad veeresid, aga kellelgi polnud kuhugi tõtata, kõik loivasid jõude ringi, tasa-tasa, pühaliktõsised näod ees. Noorrahvas lõi aega surnuks lobisemisega, vanad selitasid lämbetel ahjupealsetel ja norskasid päevad läbi. Hobused norutasid lautades, reed tukkusid õuel, külmusid lumme kinni, isegi väravate ja kaevuvinnade nägin kõlas kuidagi uniselt, igavlevalt...

Küllap vist oli see jõulunädal esimene Mikanori elus, kus päevad venisid nii pikkamisi ja üksluiselt. Ema tokitses küll pisitasa koduseid talitusi, aga isa naristas peaaegu ööd-päevad ahju peal. Ronis vahel küll rökitsedes ja turja sügades alla, lusas viiskude lohinal üle põranda, sõi — ja uuesti ahju peale, kuhu jäi nagu ront. Mikanor seevastu püüdis ükskõik millega täita jõulunädala igavaid, tühje päevi — tegi kodus ära kõik iseenda ja taadigi toimetused, luges mitu-mitu korda läbi kõik ajalehed, nii et silmad võttis kirjuks. Kuid igavus ja tühjusetunne ei kadunud...

Niisama vähe rõõmu valmistasid talle õhtudki. Hilise tunnini seegasid külanoored mööda tänavat, tardunud

külmavaikus lõi lajatama nende luikamisest ja naerust. Ema ütles, et mingi Mikanorgi, ärgu konutagu üksipäini, mitut puhku käisid kutsumas Honja ja Aljošagi, aga ta ei läinud: pole tema pühad, pole tal asja lullitada!...

Nädala lõpul lõi küla uuesti kihama. Vana-aastal tõusid juba varahommikul igast korstnast suitsud taevasse, tõusid ega lakanud terve päeva jooksul. Ka Mikanori kodus lõomas ahi ühte otsa pidi: suurtes ja väikestes pottides pulisesid hüvad road — paast oli läbi! —, pannil särisesid sealiha ja vorstirõngad. Nüüd läks asja ette ka orikakõrnik — enneaegu hakkama pandud, pidid ta tükid ja käätsud kaua käsikambris külmuma!

Asja ette oli hakkama pandud ka leivavili, millest aeti samagonni. Mikanor nägi, et isa kogu aeg passib, millal ta kuskil väljas oleks — saaks keldris märjukeselännikust pudelitesse valada. Ema oli pudelid puhtaks pesnud, need seisisid pingi all valmis.

Väljas polnud veel õieti pimegi, kui juba üsna ligidalt hakkas kostma näärilaulu. Varsti laulsid peenikesed lapsehääled siinsamas akende all:

Uus aasta nüüd tulgu,
leib laual teil olgu!...
Näärid, näärid!

Soovinud Mikanori isale — perevanemale —, et oleks leib laual ja kasvaks ka nisu, millest «hüva on isu», vaibus laul akende taga veidikeseks, juditi isekeskis millegi pärast ja siis, ehkki kirjude häältega, lasti tulla veel üks soov:

Ölled käimale,
Mikanor kosjale!...
Näärid, näärid!

Seda kuuldes mügistas isa lõbustatult naerda ja helitis kavala pilgu Mikanori poole, ema aga, kellel samuti hea meel, vajutas nina vastu kinnikülmumata aknainurka ja vaatas välja:

«Jänga mudulased! Ära ütle, hakkajad! Nagu täisnimised — aru peas küll!»

«Eks Jänga ise välja saates utsitanud, üks mis selge!»

«Olgu pealegi Jänga ise, mis siis! Ükskõik — lapsed on hakkajad!»

Juba lõõritasid mudilased akna tagant Mikanori isale-emale:

Nüüd kamberi kapsa,
meil' mauguke rapsa!
Näärid, näärid!
Ka kelderi kiipsi
ja liha sealt liipsi!
Näärid, näärid!

«Tipsen-topsen ära instrueeritud!» kiitis Mikanor omal viisil, kuid ei naernud nagu teised. Teadis ju, miks Jänga nad juba valgevarul küla vahele saatis — kõhud tühjad! Saatis otsekui kerjama, näärid ainult ettekään- deks!...

Ema oli väga liigutatud. Suuremat riidet üle tõmba- mata viis ta varajastele laululastele tubli tüki vorsti ja käänu värsket leiba. Aga juba enne, kui ta tuppa jõu- dis — küllap polnud Jänga mudilased veel väravast väl- jas —, hakkasid pisikesed hääled akende all jälle laulma. Seekord olid väike teistre Volodzka ja Tšar- nuška Hvedzka — tasakesi ja kartlikult laulsid nad, ebamäärase lootusega, küllap vist esimest korda elus. Üsna varsti läksid nad segi, järg kadus käest ja laul jäi pooleli. Kohe nende järel hakkas väljas laulma uus lastekobarik, kes nagu oleks oodanudki, millal eelmised lõpetavad.

«Need ju Honja omad!» kuulutas ema õuest tulles elevusega.

Nüüd, käisid laulud akende taga peaaegu üksijäri, varsti pärast mudilasi hakkas salguti tulema ka suure- maid lapsi, isegi noori mehi. Viimastest kandis mõnigi kepi otsas jõulutähte, selle vastupeegeldus virvles kül- munud aknaklaasidel või siis paistis läbi jäätumata ruu- dunurga. Varsti rüsis laia lärmi saatel tuppa trobikond poisse, vedades sissepahvatavas külmas aurupilves kaasa näärisoku. Sokuks oli keegi poiss, kellel pahupidi kasukas üle tõmmatud; küürus-kõveras, hakkas ta siia- sinna puskima ja karglema, kepsutas naljakalt jalga- dega, mökitas peenikese haleda häälega, nii ehtsalt, et vana Dametsik lausa kügeles heameelest:

«No täpipealt — Juravitšõ sokud! Kes mäekalda peal rübivad...»

Naerul sui vaatas pealt ka ema, kogu aeg kiitvalt pead

noogutades: meister mis meister! Mikanor, kes samuti pidi näärisoku osavust tunnistama, mõtles aga: seal on isa ja ema, vahivad, silmad pärani, justkui tehtaks kino või näitemängu! Kuid samas arutas ta iseendas, et jah, kas polegi see nende jaoks näitemäng, kas pole see kino, kui nad seitsamast kinost kihku-kahku polnud kuul- nud, alles Mikanor rääkis! Ja näitemäng — eks siin praegu tehtagi külarahvale näitemängu! Seda küll, aga siingi on usumehed inimeste rumalusest endile kasuliku numbri teinud...

Näärisokk oli küll üpris vahva, aga jumalasõnalaul, mida poisid ta ümber laulsid, ei meeldinud Mikanorile sugugi. Ja ta ei saanud teisiti, pidi salvama:

«Üsna väärt oinas teil! Ainult et kui laadale viite, kuluks veel nuumata!...»

«Jäta, Mikanor!» keelas ema.

Ta oli poiste vastu ülilahke, toppis neile kotti suure vorstikäraka, siis veel praetud liha ja leibagi, oli nii mahe ja lahe, kui iganes oskas, katsus teha kõik, et poi- sid — hoidku taevas! — ei lahkuks Mikanori pilke pärast pahastena...

Järgmisel päeval oli maja juba varasest hommikust saadik täis külaliste jutuvada. Kõigepealt sohises õue regi — Volga oma mehega, kaasas terve hunnik külmast kangeks jäänud, areldi ringipiiluvaid lapsi, vammus- tesse topitud, rätikute sisse mässitud. Oli kaasas ka kõige pisem, see pandi polutile. Veel ei jõudnud vaibuda ahhetamine-ohhetamine, jällenägemisrõõmu puhangud, Mikanori noomimine, et see Mokutsisse ei tulnud, kui Volga oma teisepoolega ning isa ja emaga juba jälle minema asutasid, et sõita Alešnikisse jumalateenistu- sele. Volga kutsus ka Mikanori, aga isa ütles lühidalt ja tähendusrikkalt:

«Ei pea lugu! Komnoor!...»

Ema noogutas tütrele ja ohkas. Pisikesed külalised, vatid ja rätikud maha võetud, ühed linalakad ja nips- ninalised nagu emagi, teised mustade turris juustega harjaskuklad — isa moodi —, läksid võõras toas, küla- onu seltsis, esiotsa üsna verest välja, seisid vaid tihedas säbarikus ja piilusid ringi. Nagu oleks neid vangi pan- dud. Mikanor tegi neile häbi — mis siin karta, eriti poistele kartmin — ei passi —, aga naljatamine ajas neile

veel rohkem hirmu nahka. Nähes, et vanem poiss üpris huvitatult vahib ta sõdurimütsi, võttis Mikanor selle naela otsast ja sopsas temale pähe, öeldes:

«Sina ikka kõige mehem!»

Põngerjal oli nii tuline hea meel, et silmad venisid suureks kui tõllarattad. Kohe aga tahtis teinegi poiss mütsi enda pähe. Kui ta seal seisis, müts üle kõrvade, tõstsid ka mõlemad tüdrukud kisa — anna meile ka, külaonu, meie oleme ka mehemad! Kõige suurem, jonaka näoga harjaskukal, aga ei tahtnud sellest kuulda ja hakkas ägedalt mütsi enda kätte tagasi tirima. Kuid linalakk väikemees hoidis sellest tugevasti-tugevasti kinni; oleks vist tõusnud tüligi, kui Mikanor ise poleks vahele läinud. Tüdrukute jaoks otsis ta kohvrist pildiraamatu...

Varsti ei peljänud Volga marakratid enam midagi, eriti harjaskuklad. Nad karglesid mööda ahjupealset ja asemeid, roomasid polutite all ringi. Mikanor pidi neid juba keelamagi. Ta võttis ära sineli, mida nad põrandal lohistama hakkasid. Vanema linalaka asemel, kelle peale Volga oli kõige rohkem lootnud, pidi ta veel kusutama polutil lamavat titat ja temale pudelist piima lututama...

Need olid lõbusad, tegevusrohked tunnid täis laste kilkamist, toredaid muljeid. Mikanor naljatas et küll sai, naeris põngerjaid vaadates südamest, toimetas ja askeldas, kuni Volga oma teisepoolega ja isa-ema viimaks kirikust tagasi jõudsid.

Varsti pärast nende kojutulekut hakkas külaliste hulk majas suurenema. Alešnikist sõitsid kaks meest oma noorikutega, Hvojenkast tuli keegi ema sugulane, habemik ja tõntsi keelega, viimaks saabus küla teisest otsast ka lombakas Sjamen Mikanori õe Nastsjaga. Niikaua kui onud ajasid juttu Mikanoriga ja naistel ahju ees käis mokalaat, toimetasid ema Volga ja Nastsjaga laua ümber; neile läks appi ka isa.

«Ehk siis võiks juba platsi võtta,» ütles ema mesimagusa häälega. «Prooviksime, millega jumal õnnistanud ja...» Kui mehed-naised lauas istusid ja isa va kibedat hakkas valama, kutsus ta Mikanori eemale nurka ja sosistas murelikult: «Ära siis jumala ja nende piltide kohta midagi... Katsu külaliste eeski...»

«Püüan, kui närv üle ei löö...» andis Mikanor talle pooleldi naljatoonil, pooleldi tõsiselt lubaduse.

Ta ei pannud piinlikku olukorda ei külalisi ega ema. Kui võõrad majas, maksavad omad seadused, mida tal polnud õigust rikkuda: vanematele ei tohtinud heita halba varju. Siiski sõi ja jõi ta esialgu vastumeelselt: oli tunne, nagu tähendaks see järeleandmist isale-emale, kellega ju seatapmise ja samagonnitegemise pärast oli tülitsetud. Kuid mida enam tal pea kihama hakkas — külalised olid valjud valvet pidama, iga kord läks kisaks, kui ta katsus klaasi põhjani joomata lauale panna —, seda vähem ta ennast süüdistas. Varsti aga tundis ta end täielikult sõiduvees: viskas kärakat, lõõpis ja lärmas nagu kõik teisedki.

Lõpuks oli ta päris täis. Kui ema tuli võõrusest süldikausiga ja ütles, et tänavalt kostvat mingit kisa, ei tõusnud ta esialgu püstigi. Alles siis, kui isa ja Nastsja olid ukse ees kuulamas käinud ja tagasi tulles rääkisid, et röögitakse hirmsal kombel, kakeldakse, küllap kaigastega, ja kui laua ümber kõik vaikisid, tõusis ta püsti ja tuikus uksest välja, paljalt, nagu oli. Ema jooksis küll sineliga järele, tahtis seda õlgadele visata, aga ta ei lasknud. Ainult mütsi pani pähe. Veidi aega seisis ta külalistega väraval ja kuulatas, viinaving hakkas vähehaaval nagu lahtuma.

Küla keskpäigast lajatas vihast kisa, valukarjeid, roppu sõimu, mis aeg-ajalt sulas kokku pööraseks, metsikuks röökimiseks...

«Kellelgi küljekondid murtakse!...» ütles pikakasvuline külaline Alešnikist.

Lombakas Sjamen, Nastsja mees, lisas nobedasti:

«Võivad issakarjagi saata — pole seal pikka tükki!»

«No hullud-lollid!» Volga paistis vihast otse värisevat. «Niipea kui tilga saavad, nõnda üksteise soolikaid laskma!...»

Niipea kui Mikanor, kellelt viinauim oli nagu lõplikult maha raputatud, päigalt liikus, astudes otsustavalt sammu kisa suunas, jurkas ema talle ette:

«Ära mine! Mikanor, ole kena poiss!»

Mikanor võttis tal õlgadest kimmi ja lükkas ta õrnalt, aga kindlal käel kõrvale.

«Mutike! Ära sega! Ja karta pole midagi!... Kak-
lema ma ei lähe! Lahutan ainult ära!... Kuuled,
mutike!»

«Las ta läheb! Ei juhtu temaga midagi!» oli isa Mika-
nori poolt. Ta hoidis eite tagasi.

Enne kui nad kakluspaigale jõudsid, vaatas Mikanor
otsekui oma jõudude arvelevõtmiseks ümber ja nägi,
et kaasa olid tulnud pikakasvuline külaline Alešnikist ja
Volga kangem pool Pjatro, kelle kõrval vapralt kiipas
oma karguga Sjamen. Ustava abiväena rühkisid meeste
kannul Volga ja Alešniki noorik... Mikanori pea oli
nüüd juba täitsa selge: külm tungis pluusi all külje-
kontidesse, tegi kaineks ning erksaks. Mikanor astus
edasi kõhklematult, kindlal sammul.

Oli veel natuke minna, aga siis hakkas löömingu
lärm äkki vaibuma. Inimesed, kes alles äsja olid siia-
sinna kiimeldanud, siblinud ja kisanud, jäid ei tea miks
imelikult vakka, hakkasid laiali vajuma. Kõik pagesid
pistandite ja majaseinte äärde. Mikanorile, kes veel mil-
lestki aru ei saanud, paistis asi kahtlane.

Äkki lõi üle lumise tänava, mustendavate inim-
kogude ja mustendavate katuseridade vahelt kellegi
naise meeleheitlik hädakriisk:

«Löödi maha!!!»

Mikanor silmas keset tänavat, videvikust ähmjal
lumel mingit tumedat liikumatut tompu ja sööstis selle
juurde. Ta kummardus vaatama — kannatadasaanu ei
avaldanud elumärki, silmad suletud, suu kõvasti kinni,
viiskude ja saabastega ärasubratud lumi mustendas
verest. Kuskil kaugel-kaugel teadvuse piiril väreles
mõte: ei tunne, pole Kurani mehi. Samal hetkel turga-
tas, mis sõjaväes õpetatud — haaras lamaja randme,
hakkas sõrmedega kompima, tuiksoont otsima — see
oleks elumärk, oleks lootus. Ähmi täis ja vilumatu, ei
leidnud ta seda esimese hooga üles. Soe laine uhkas
pähe, kui tabas pulsituike. Elus!...

«Hõõru nagu lumega! Kaela ka!» kähistas ta öele, ise
aga hakkas noormehe pead kompima. Keegi astus lähe-
male — juurdetulijaid oli mitu, keegi Volga kõrval
kummardus lamajat vaatama. Esialgu olid kõik vait, ei
suutnud sõnagi ütelda.

Kaugemal tõusis jälle lärm, tänitati erutatult, sageli

oli kuulda hirmukahkvel sõna «tapetud». Keegi eit hak-
kas valjusti halama... Inimesi jooksis aina juurde...

«Äkki polegi ta veel?...» kuulis Mikanor Hadoskat
areldi küsivat. Siis tema seal Volga kõrval oligi.

«Pea paistab terve olevat...» Rahvast vajus igast
küljest aina tihedamalt ümber, lärm paisus veelgi. Kuid
ka ses kisas kuulis Mikanor lamaja suust tumedat äga-
mist — noormees lume peal katsus end liigutada.

«Kostsjake! Taevale tänu!...» tungis Hadoska suust
rõõmuärev sosin. Volga ütles Mikanorile:

«Peaks varju alla viima...»

«Meile! Ta käis meil külas!» hüüatas Hadoska ja pis-
tis jälle hädaldama: «Issand jumal küll! Seda nüüd
veel vaja!...»

Mikanor, Honja ja Jüsku-Ignat kolmekesi haarasid
võõral kaenalde alt ning jalust ja tõstsid üles. Minema
hakates käratas Honja uudishimulikele, et käigu eest,
inimesed tõmbusid kõrvale, kuid maha ei jäänud ja
venisid käratsedes nende kannul kuni Ignati läve ette.
Üldises seletamises kuulis Mikanor, et ühed mõistsid
süüd Larõvonile — just tema kiskunud riiuotsa lahti —,
teised arvasid, et polnud neist puudu kellestki, kolman-
dad — mõned naised — needsid joodikuid. Imelik küll,
paaril korral kostis sest sumina ka Hanna nimi...

Paljud inimesed tungisid rüsinat ka Ignati juurde
sisse. Tuba kiiluti nii täis, et sammu astudagi ei saa-
nud, vahiti, sumiseti, oodati. Ignati eit hädaldas tasakesi,
nutuga segi, Hadoskal, kes tõi Mikanori käsul tüki
puhast nartsu, oli jumala nimi kogu aeg suus.

Mikanor vaatas veel kord noormehe pea üle, küsis
puhast viina ja hakkas haava puhastama. Aga niipea kui
ta seda puudutas, kiskus lamaja nägu valust kõveraks,
silmad läksid lahti. Hetkeks jäi ta tunnistavalt vaatama,
nagu ei taipaks midagi ja püüaks selgusele jõuda, pilk
libises üle Mikanori ja teiste lähedalseisjate. Ignati eit
ja Hadoska hakkasid rõõmsalt sosistama, kergendatud
sumin käis üle toa...

Kui Mikanor oli Hadoska toodud nartsuga haava
kinni sidunud, ütles Honja, et võiks poisile viina anda.
Ta ise valas seda klaasi ja ulatas Mikanori kätte. Aga
niipea kui Mikanor klaasi haavatu suule pani, pigistas
see huuled kõvasti kokku. Üllatunult vaatas Mikanor

talle näkku. Mis ta nägi, pani jahmatama: noormehe silmad põlesid meeletust tigidusest ja vaenust.

«R-raipenahad!...» kuulsid äkki kõik lähedalolijad. «Tõprad olete kõik!...»

Koju minnes kuulis Mikanor Honjalt, et noormees olla Gliništsõst, et olla Hannast sisse võetud ja küllap tema pärast löömaks läski. Mis muud kui Javhimi tegu.

«Nad on siin kolmekesi, need Gliništsõ poisid. Jõhkadi-jõhkam see Larõvon, üksipäini ei tihanud hakata, siis kamandas teisi veel abiks! Nojah, kõik lakku täis, muudkui — just nii, hõrra kapten!... Võõra inimese kallal oma jõudu näitama!... Ja kui otsa lahti said, siis läksid hoopis pööraseks — nagu marukoerad! Ma tahtsin talle appi minna, kui Larõvon hakkas, kargasin kah sekka!... Nojah, siis polnud aru pealgi!...» Äkki ütles Honja läbi naeru: «Olgu mis on, aga ühe kaika ma ta lagipähe pooleks raksutasin! Annab sel Sõnnil muhu-oblakat paitada!...»

Kaua ei saanud Mikanor sel ööl sõba silmale. Ta viskles põrandale laotatud sahisevatel õlgedel, kus norisesid Volga kangem pool, Hvojenka külaline ja teine mees Alešnikist. Kuulis, kuidas Aljoša lõõtsmoonikaga mööda jalutas. Polka jäeti pooleli ning alustati «Budjonnoi marssi», kuna mitmed poisihääled vapralt kaasa laulsid:

Galoppi, galoppi — las käia, meil on rutt!

Kuulipildurite rood ei karda lahingut!

Rõõm paisus südames, kui ta kuulis oma toredat marssi — laul meeldis Kurani rahvale, laulu lauldi! Kuid rõõmu polnud kauaks, uuesti tikkusid peale rõhuvad muremõtted. Ikka ja jälle meenus, kuidas võõras oli Ignati juures ütelnud: «Raipenahad! Tõprad olete kõik!...» Otse nüüdsama oleks tahtnud löömingust rääkida Šabetale ja Dubadzelile — kuluks kohtu alla anda, et mõnele väänataks, nii et suitseb! Et teistel kaoks isu kaigastega hõõritada, et poleks enam neid jõledaid kaklusi!

«Näed nüüd, on veel teine soo, võib-olla veel hullem kui see päris,» mõtiskles ta rusutult. «Küllap ses soos on sul tükk maad raskemgi melioratsiooni teha!...» Külameeste jõobnud larina ja mõmisemise saatel unistas ja mõlgutas ta, nagu viimasel ajal üpris sageli:

«Oleks rohkem haridust, oleks ajalehtigi! Kino kuluks ära!... Läheks kohe teise mõnuga...» Vaevas tunne, nagu oleks ta ise süüdi: pole kindlat selgroogu, haleda südamega, täpipealt nagu emagi! Kuid nendele mõtetele käisid risti vastu teised: seda küll, haleda südamega, aga rinnutsi peale rüsimine pole kah meetood, kui siin kõik nii pässis-sassis ja juured nii sügavad!... Kuid sisemine karm kohtunik, kes hetkekski ei suikunud, sõitles ikka ja jälle: pässis-sassis küll, aga selgroog on sul siiski nõdruke! Üks mis selge, järgmine kord kirikupühal juua ei maksa!... Oleks komissar Kurbatski näinud, kuidas sa lauas istusid ja veel kui naksis! Ah nii sa siis täitsid lootusi, mis sulle pandud!...

Küllap selle pärast vaevas südametunnistus kõige rohkem. Ja nagu oleksid komissar ja poisid — Maroz, Kissel, kõik sõjaväe-seltsimehed ihuilmsi ta ees seisnud, töötas ta: ärge siiski midagi halba arvake! Mõnikord ma teen küll järeleandmisi, taktika pärast või muudel põhjustel, ka haleda südame pärast, üks mis selge, aga häbeneda teil ei tarvitse! Ei moonuta mä komsomoliini, võite täitsa kindlad olla!...

KOLMAS PEATÜKK

1

Hanged vajusid kokku, lumi tõmbus porimustaks, imbus täis sulavett, juba jooksid sulinal voolunirekesed, kilgendades sädelevast päikesest, lõhnav jürikuine muld lõi mustama ja kuivas. Nõrkemiseni vantsiti nüüd adra taga, paljajalu, mööda pehmet põllumaad, rõsket ja virguvat. Oli käsil künd, äestamine, külv...

Nagu iga teinegi, oli hommikust õhtuni põllul ka Mikanor. Ta kündis ja külvas nagu igaüks, aga neilgi päevil keerlesid ta mõtted kogu aeg soosilla ümber. Pikisilmi ootas Mikanor, millal kord jõuavad vaiksemad päevad, kus külv on maas ja heinale veel minemata — siis peab külarahvas põllul vahet, võib soosillaga pihta hakata.

Pikisilmi ootas ta. Käis mitmed ja mitmed korrad lodumiku ääres, kust soosild pidi algama, seisis hulk

aega, pilk suunatud laiale kalk-külmale veteväljale, millest paistsid tumedate tuustidena ainult põõsad, vae-
vakaskede ja leppade võrandikud. Olid üle ujutatud
kõik sooniidud kuni järgmise väljamäeni, kust paju-
rapiku varjult paistsid mõned Alešniki siinpooldes
tared, kuid ka peaaegu kogu tee ning sillad olid vee all.
Esimestel päevadel paistis, nagu ei tahaks suurvesi üld-
segi alaneda — võib-olla jääb kogu kevadeks, isegi
südasuveks, nagu mõnel aastal varem. Möödusid mit-
med-setmed päevad, enne kui ta märkas, et leigunud,
päikesest helkiva tüüne vee seest hakkasid välja paistma
esimesed mättad, uudistavate, haljasmahlakate rohu-
nuttidega kaetud.

Päev-päevalt kerkis kilgendavast veest mättaid ikka
tihedamini. Siin-seal oli soe ilm veepinnale meelitanud
juba terveid saarekesi. Ja kõikjal — igal mättaseljal,
igal saarekesel ja otse veeski tekkis kirkas kevadhaljus.
Lõi haljendama lõikhein, lõid haljendama pajupuhmad,
aina tihtsamalt lõid haljendama lepatukad.

Ka tee pealt hakkas vesi ära tõmbuma, kuid üpris
visalt — jäid kraavid ja lommikud, jäi must püdel
pori, mis kuidagi ei tahtnud kuivada. Polnud mõteldagi,
et hobusevankriga läbi saad, isegi jalgsi mitte. Nukral
meelel ja kärsikult vaatas Mikanor Alešniki väljamäe
poole — nii lähedal küll, aga üle ei pääse. Juba kolman-
dat kuud pole hingelistki sealtpoolt, ka siit seal pole
käidud. Kolm kuud ei kippu-kõppu külanõukogust ega
vallamajast, ajalehti ei saa...

Ühel soojal maikuu pealelõunal võttis Mikanor nõuks
katset teha, kas juba pääseb sinna väljamäele. Teele
asutades võttis ta kaasa hulk aega nurgas seisnud sõdu-
risaapad ning sääresidemed: ei kõlvanud ju teises külas
käia viisuvillemina nagu kodumail. Saapaid ta veel
jalga ei tõmmanud, vaid sidus nad paelupidi kokku ja
viskas õlale. Mööda koduküla tanumat ja rööbasteed,
mis oli juba päris tahe, läks ta paljajalu.

Ta kahmis edasi reipalt, lähedal sammul ja peatus
alles soo ääres. Siin tõmbas ta talvel valmislaotud oksa-
hunnikust toeka roika, murdis sellel ladva ja oksad
maha. Hoides käes madjakat, millega võis järele kat-
suda mudamülgete ja veeaukude sügavust ning mis tar-

be korral pidi hädaski aitama, kahlas Mikanor südilt
sohu.

Kus polnud liiga tüma, seal oli muda juba soojemgi,
aga kui jalad põlvini või sügavamalt sisse vajusid, lõi-
kas külm läbi kederluude. Mikanor aga ei saanud sel-
lest hoolida, sest oli natuke kõhe tunne südames: pea-
aegu üldse polnud teed tunda, ei talunud sugugi. Iga
samm on kahtlane — silmad olgu lahti, mõtle ja mööda,
vaata ja vali — vääratus maksab elu. Paiguti oli tee
mädasooga ühetasa, mudaplödi ja roostepruuni vesi ula-
tusid peaaegu rinna alla, nii et võttis keskpaiga õn-
saks.

Veest nõrisedes ja puruväsinult jõudis Mikanor sil-
lani. Lühikeseks hingetõmbeks peatudes vaatas ta hām-
mastunult ümber: päev päikest täis, loendamatuid värve
igal pool — soojärvekeste sädeluses, rohu haljenduses,
lillevaiba sillerduses. Palju-palju oli lilli, kõikjal aina
kullendas, silmad võttis kirvendama nagu päikesse vaa-
dates.

Sillapuud olid soojenenud, pori nende küljes ära kui-
vanud ja mulda varises pragude vahelt läbi. Pooleldi
pehastunud prussid ei püsinud kindlalt, loksusid jal-
gade all. Üks nott oli murdunud ja rippus otsapidi alla.
Mikanor vaatas: vesi ei voolanud, seisis paigal — pol-
nud kuhugi voolata. Juba ammugi oli tulvavesi igalt
poolt ühetasa...

Ta vaatas oma riideid: püksid olid üleni sopaga koos,
ka pluus vööst saadik. «Tuleb ära pesta ja kuivatada,»
mõtles ta murelikult ja tahras jälle sohu.

Teise äärde jõudnud, vaatas Mikanor sobiva veeaugu,
pesi pori maha, pigistas vee välja ja istus ennast kui-
vatama. Ent ta ei istunud kuigi kaua, tahtis nii ruttu
kui saab külla jõuda. Korralikult ära kuivamata tõm-
bas ta saapad jalga ja rullis sääresidemed peale. «Kui
sinna jõuan, olen parasjagu kuiv...»

2

Kõigepealt läks ta rakukese sekretäri Gailise juurde.
Gailist polnud kodus, maja ees päikese paistel losutas
ainult poolpime vanaeit, kes tõredalt mühatas: «Läks
kündma!» Mikanor sai kohe aru, millest see pahur

tuju: täna ju pühapäev, jumalast seatud hingamispäev, töötegu on patutegu. Mikanor seadis sammud külanõukogu poole.

Külanõukogu asus endises kirikpapi majas, mis seisis keset nägusat aeda. Kõrvuti külanõukoguga oli pood ja aia taga, ümbritsetud kaskedest ja vahtrate, Alešniki kirik. Kirikupuiestee läks mööda just praeguse külanõukogu hoone otsast, nii et see seisis justkui tee peal ees usklikel, keda pühapäeviti karjakaupa kirikusse vooris.

Teispool tänavat, samuti keset aeda, seisis veel üks laastukatusedega ja valgete aknaluukidega hoone. Selles oli kool. Kui lisada, et külanõukogu majas — külanõukogu endä jaoks oli kaks tuba — oli üks väiksem ruum veel üpriski tähtsa asutuse, nimelt postijaoskonna käes, siis võib ütelda, et siin asus niihästi selle küla kui ka kõigi teiste külanõukogusse kuuluvate külade keskus.

Uute asutuste kobarik, mis siia pisikesele maalapile oli tekkinud, paistis muidu päris ühtlase ilmega, kui seda poleks rikkunud vana kirik. Aga tema naabrusega pidi leppima — mineviku ebameeldiv pärand, mis teha...

Peagi kõmpis siia küla keskusse ka Mikanor. Pood, mille seinal ilutses veel punane esimese mai loosung, oli lahti. Nagu pühapäevadel tavaliselt ikka, lonkis poe ees rohkesti jõuderahvast.

Ka külanõukogu ees seisis mõned mehed ning ajasid juttu. Nähes, et tulija on Kuranist, astusid nad ligi ja hakkasid pärima, kas läbi juba pääseb, mis neil kuuluse, kuidas sugulaste ja tuttavate käbarad käivad. Sees mängis külanõukogu sekretär elatanud postiljoniga tampkat. Mõlemad olid sellega nii ametis, et võtsid küll tere vastu, aga ei leidnud mahti Mikanori poole silmigi tõsta.

Alles siis, kui mäng läbi ja sekretär «peldikusse» pandud, ulatas heameelest ja võidurõõmust särav vanamees Mikanorile posti — terve puntra «Valgevene Küla». Paljud ajalehe numbrid olid pikaajalisest seismisest ära koltunud. Juba pidi vanamees jälle sekretäri juurde minema, kes uuesti nuppe peale pani, aga seistas äkki, tuhlas natuke lausahtlis ja ulatas Mikanorile kirja.

«Vedeles kaks kuud, üle sellegi,» ütles ta, mõnuga nuppe lükates.

Mikanor pani ajalehed sohvale ja tõmbas kolmnurkse kirja lahti. «Kirjutab sinu kunagine narinaaber ning jaoülem Maroz, nüüdne kursant» — see oli ta sõbra lõbus hää, mis otsekui ilmsi äkki kõrvus kumisema löi. Ja oli, nagu astuks ta jälle kasarmusse, kus nende jao nari peal oli nagu silgud kõrvuti magatud ja kust nii sageli öise «trevooga» peale tulise madinaga üles karatud. Oli, nagu kuuleks ta jälle läheda tuule tuhinat Mozõri järsandikel, sillalaudade nagisemist jaorivi ebaühtlase sammu all, variseva liiva rabinat väikestes kaitsekraavides Pripjati kaldapuhmastiku vahel...

«Oma kirja esimestes ridades,» kirjutas Ivan, «ruttan sulle teatama, et minul on, üks mis selge, kursused lõppemas ja varsti sõidan uuele kohale, aga kuhu, see pole sugugi üks mis selge...» Mikanor oleks nagu näinud Ivani üleannetut muiet — ah sa vemmäl, siingi ei saanud muidu, kui pidi Mikanori lööksõna kallal nokkima! Ja näe — pole seda unustanud, meeles teisel!

Mikanori rõõm sõbraga kokkusaamisest oli suur, kuid ühtaegu kippus torkima pisike kadedusokas: Ivan on valinud põneva elukutse. Mõned read edasi oli nagu muu seas poetatud, et ta läheb teenima riigi piirile. Võiks ju Mikanorgi sõbraga seltsis olla, tedagi ju oleks sinna kursustele saadetud. Kuid ta ei tahtnud — kodu mõlkus meeles, kodu kutsus...

Jälle tõusis tusk ja kadedus, kui ta lühikese kirja lõpust luges: «Peaaegu et oleksin unustanud! Palju tervisi sulle Kisselilt! Hiljuti saatis mõne rea — mütab samuti kodus. Asutanud seal kommuuni!... Pole natamees see Kissel!»

«Kommuuni... Aga sina siin — juba soosillaga nagu kana takus!» laitis Mikanor mõttes iseennast.

Tänav löi kirendama valgetest, punastest ja sinistest jakkidest ning rätikutest, noormeeste särkidest ja pikkkuubedest. Inimesi aina vooris ja vooris majanurga tagant. Läbisegi kõlas vanade talumeeste rahulikku juttu ja noorrahva elavat vaterdamist. Kõiges tundus pühapäevarahu ja vabade tundide rõõmu. Kirikuteenistus oli vist lõppenud.

Mikanoril tuli meelde, et isa oli käskinud vaadata,

ehk on vikateid müüa. Juba tahtis ta hakata poe poole astuma, aga nägi äkki Apeika kaarikut, mis tasasel sõidul maja poole veeres. Apeika hoidis ise ohje, vastates inimeste teretustele ja kummardustele. Kui ta hobust aia külge sidus, piirasid mõned mehed ta sisse ja hakkasid midagi arutama ning pärima. Mikanor seisis küll üsna lähedal, kuid Apeikal polnud praegu mahti, ja ta istus trepile ootama, millal teised ära lähevad.

«Ahaa! Just nagu kutsutud!» rõõmustas Apeika Mikanori nähes. «Mõtlesin juba teie peale, murdsin pead, mis moel üle soo pääseks. Ainult et kus sa pääsed! Võib-olla lennumasinaga, aga pole antud!» Ja ta jätkas murelikult: «Enam kui poole vallaga ühendus katkenud. Juhi siis või jätta juhtimata!... Noh, mis teil uuemat? Külvid maas?»

«Ikka jah.»

«Kuidas rahva meeleolu on? Kas hirmujutte räägitakse? Et sõda oodata või sookolle nähtud?»

«Ah ei, kõik on vaikne. Vahel harva ehk nimetatakse, et Maslak tuleb — emad hirmutavad lapsi. Muidu on vaikne.»

«Jajah. Siis on tubli. On juba aeg, ka Kuranis tuleb ära harjuda, et on rahu. Millal sa soosillaga pihta hakkad?»

«Peaks juba hommepäev.»

«Kõige parajam aeg. Hakka pihta, ei maksa ilmaaegu viivitada. Kui õige silmapilk käest lastud, ei saa kedagi kokku.»

«Ainult, jah, kui Alešniki mehed omadega ei hilineks. Peaks olema nii, et ühel päeval. Kahest otsast korraga.»

«Lubasid küll, et alt ei vea. Nojah, aga kui sa kardad, siis võin ise silma peal pidada, et nad platsis oleksid... Kas said labidad ja kirved kätte?»

«Kus ma sain! Esimest korda kuulen, et neidki on. Pole ju veel kellegagi kokku saanud...» Oli näha, et see uudis Mikanori väga rõõmustas.

«Retšitsa töölisid saatsid... Kui sul vähegi minu abi tarvis, tule kas või südaöösi! Aitan, mis minu võimuses!»

«Vahest ehk siis, kui kellelegi hirmu teha või peale pörutada.»

«Ei, ei, vähem pealepörutamisega, katsu rohkem teadlikkusele koputada. Organiseeri endale aktiviste, need aitavad ka. Vali välja grupp taibukamaid, ausaid inimesi, räägi nendega üks jutt südamest südamesse. Katsu nõnda, et nad ka midagi muud nägema hakkaksid kui mädamülkaid, et nad sest sumbunud olukorrast välja jõuaksid, räägi, mis mujal sünnib ja mida tootab tulevik! Oled ise ilmas palju näinud, tead nii mõndagi. Ärata siis teisteski huvi, et nad süttiksid!»

«Olen ikka katsunud ka...»

«Noh? Ei taha vedu võtta või?» Apeika silmad muutusid torkavaks.

«Visalt. Kuidagi tuim rahvas on meil. Pimedad inimesed, nojah...»

«Kõik on pimedad, seni kui nägijateks saavad. Meil tuleb nende kallal tööd teha, leninlikult tööd teha — kannatlikult, uskudes inimesse, armastusega! Leninliku armastusega! Ei maksa juba alguses lootust kaotada, ühe päevaga või ühe aastaga ei tee siin midagi!»

Tuli Dubadzel, nagu ruttamisest punane. Apeika ütles talle:

«Näed, Mikanor ärgitab juba soosillaga pihta hakata, aga kardab, et kas Alešniki rahvas alt ei vea.»

«Lähevad välja viimseni. Nagu üks mees,» andis Dubadzel kindla sõna, vaadates Mikanori sellise näoga, nagu oleks teda solvatud.

Varsti läksid Apeika ja Dubadzel sisse. Mikanor ulatas mõlemale käe ja kõndis siis poe poole. Poe ees astusid mehed jälle ligi, tegid juttu, pärisid, kas tee kannab ja mis Kuranis uudist. Hädavaevaga litsus ta end uksest sisse. Umbes ruumis kippus tõkati, lambiõli ja higihais hinge matma, käis muretu jutuvada, laealune oli tubakasuitsust paks. Viimaks õnnestus Mikanoril end leti ette pressida, aga siis oli tal nahk nii märg, et särk kleepus.

Vikateid ei olnud. Kuuldes Mikanori küsimust, pistsid mehed kooperatiivi kiruma: mõni pood või asi, heinaaeg varsti käes, aga poest vikateid ei saa! Nad ei jõudnud ära imestada Nohhimi, kellel alati kõike on, ehkki kallima hinnaga, aga osamaksu ta ju ei nõua.

Poemüüja, madal kississilmne mehike, kes sellise mõrisesemisega nähtavasti ammuilma harjunud, ei teinud muud kui vangutas muiates pead: kah tahtmine lõugu laksutada, asja ees, teist taga...

Ostnud tikke ja pisikese raamatu «Mida teha, et rukis hästi kasvaks», trügis Mikanor uuesti välja, õhu ja päikese kätte. Jälle seadis ta sammud Gailise poole; temaga pidi kindlasti rääkima, muidu ei sobinud siit ära minna. Kui ta veel nüüdki künnil on, ei jää muud kui vanalt tigeopsult teed küsida ja üles otsida...

Kuid Gailis oli juba kodus. Parajasti oli ta võtnud hobuse vankri eest, mille peal külitas ader. Kuivetu ja virdakat kasvu, kõhna nurgelise näoga, kollased juuksed kahlus, tuli ta kohe Mikanorile vastu, pisut küll luukamisi, aga siiski sõjameheliku krapsakusega. Sinised silmad vaatasid leebiva, isegi kohmetuvõitu pilguga, aga käepigistus oli tugev ja mehine.

«Pole sind ammugi näha olnud!» naeratas ta silmadega.

Gailis rääkis aktsendiga. Sõnad, mis ta äsja Mikanorile ütles, kõlasid ta suus nii: «Pile sind amugi neha olnud!» Mikanor teadis, et paljudki Gailise jutuviisi tõgasid, aga tema ei pannud aktsenti nagu tähelegi — nii suur oli ta aukartus selle imeliku läti mehe ees, kes oli käinud vallutamata mässulist Kroonlinna ja näinud silmast silma Leninit...

«Vita platsi,» ütles Gailis. Nad toetusid lauda ette palgiotsale. Gailise nägu tõmbus jälle leebivalt muigele. «Pile sind amugi neha olnud! Oma kolm kuud?»

«Kolm kuud jah...»

«Hulk aega. Nagu hunt metsas! Aga meil siin, tead, lähevad asjad mürinal! Esiteks, Alešnikis ja Gliništsõs on masinaühisused. Alešnikis veel piimaühisus!» Gailis ütles «ihisus», mis kõlas kui lapse suus. Sõbralikud silmadki helendasid lapselikust rõõmust.

Ka Mikanoril oli seda rõõm kuulda. Ent nagu siis, kui ta luges Marozi kirjast, kui hästi Kisselil lood edenevad, nõrgus rõõmutundes kadedust ja tuska: jälle nagu oleks ta milleski süüdi olnud.

«Rahvamaja saime tööle pandud. Igal õhtul on lahti. Raamatukogu. Põllumajandusring, usuvastase töö ring, näitering. Õpiti selgeks väga lõbus tükk. «Väimehed» on

pealkiri. Janka Kupala kirjutatud. Väga lõbus tükk, inimesed pidid puruks naerma! Gliništsõs ja Knjažõtsas käisime selle näitemänguga. Sealgi katkestati naerda!»

«Oleksite ju võinud meile tulla!...»

«Oleksime tulnud ka. Aga mis pagana moodi sa läbi pääsed? Mängijad lähevad veel kaelapidi põhja! Ja üldse, tead, teie küla, see Kurani, on mulle nagu hambavalu. Selle koha pealt valutab kui hull. Nagu paise. Pooled inimesed pole kooperatiivi liikmedki!»

Kui nad hakkasid rääkima soosillast, tuli maja uksele lopsakas, lahke olemisega noor naine, täidlased käsivarred paljad, ja hüüdis lõunale. Mikanoril polnud küll esimene kord teda näha, aga siiski tekkis pisut eba-lev tunne: tänini ei teadnud ta kindlalt, mis vahekorrad olid Gailisel selle isuäratava sõdurilesega, kelle katuse all kodutu heasüdamlik lätlane peavarju oli leidnud. Naine ta ju polnud, kõik ümberkaudu lõksutasid, et pulmad pidamata, aga õnnistatud seisukorras ta oli, ühe-kahe kuu pärast laps käes...

Isevärki oli nende elamine-olemine, isevärki ka tutvumine. Ainult ühe õhtu oli rühmakomandör Gailis Harõtoni Ljuba juures veetnud, kui Balahhovitš teispoole Pripjati jõge kupaatati, aga isegi aasta hiljem, kui oli maha marsitud pikad sõjateed, ei unustanud ta selle naise majahütti. Tuli tagasi, asutas end elama noore lese kõrvale...

Ja kuhu tal minna oligi — noor poissmees, kodukolle kuhugi teispoole piiri jäänud...

Gailis kutsus ka Mikanori lauda. Kuid Mikanor ütles, et pole aega — ei tohi tagasiminekuuga pimedale peale jääda. Nad leppisid kokku, millal ja kuidas soosillaga pihta hakata, siis tõi Gailis võõrusest kaks rasket kimpu kirveid ning labidaid ja Mikanor viskas need õlale.

«On aga kandam! Jalg vääratab natuke, ja lähed põhja nagu käi!» naeris Mikanor. Selg küürus, kahmis ta veidi aja pärast sooserva poole.

Mikanor käis peresid pidi, astus taredesse ja loomautadesse, vahel läks rehemaalegi. Igaühele, kes ette sattus, andis ta läsu tulla homme soosilda tegema.

Sõnakuulelikult kiipas tema kõrval Kübarik, kes omaltki poolt mõnikord «nänäh» kohmas, teise aga suudki lahti ei teinud.

Nii mõnelegi pidi Mikanor veel nüüdki auku pähe rääkima, mitmega läks isegi raksu. Nagu poleks aimugi mingist koosolekust ega mingist otsusest — hakka aga ise jälle kõigega otsast peale. Tõsi, Tšarnuška, kelle juurde Mikanor ja Kübarik kõige esmalt põikasid, ei pihanud ise küll sõnakestki vastu, aga tema eit pistis kädistama kui hull, sajatades maapõhja kogu soo silla-värgiga tükkis ning lollaka koosolekugi takkaotsa, nii et Mikanor lõi ukse kinni, enne kui kisa otsa sai.

Rähn-Vassil hakkas Mikanori käsku kuuldes pahuralt nohisema ja katsus mujale vaadata:

«Siin isegi hädas kui mustlane mädas... Praegugi juba, et ei näe valget päeva...»

«Pärastpoole ei leia soosilla jaoks aega niipaljukestki.»

«Aega, aega... Mis siin nüüdki...»

Jänga Ivan võttis neid vastu hihitades, ütles kohe, et muidugi tuleb, pangu aga Mikanor ja Kübarik lõuatäis kibedat välja.

«Tead, Mikanor, lase üks vinku metsakohinat rivitult, siis leegivad kõik, nii et rohi loogus, ja mina kõige ees! Jumala tõsi, Mikanor, jooksevad ummisjalu, küll sa näed! Nimeta ainult kord, ja tulevad!... Võib ju metsakohina toomatagi jätta, aga ütle ikka, et nüüd saate! Pärast, kui kõik platsis, siis ütled, et põle!... Saaks nalja!»

Larõvon, kes pidi tulema hobusevankriga, löikas jär-sult vastu:

«Keda sa oinaks pead? Teised jalamehed, aga mina tapku hoost!...»

«Tule siis muidu!» kargas Mikanoril süda täis. «Lähed lödastikku kraavi songima!»

Pärast kõiki neid vastikuid nääklusi oleks lahke suhtumine Glušaki pool pidanud mõjuma õigegi meeldivalt. Glušak ütles ilma pikemata, et saadab tingimata Javhimi ja annab hobusegi, siis isegi kiitis, et Mikanor olla tõesti mõistliku asja üles võtnud. Niisama viisakalt, kuigi ülearuse jututa, saatis ta nad väravast väljagi, kuid Mikanorile jäi tunne, nagu oleks käsi katsunud midagi limast ja külma.

Mikanor käis kogu küla läbi, ei jätnud vahele ain-samatki peret. Koju jõudis ta puruväsinult alles tihe-das pimedikus ja mõtles ärritatult: nii paljusid pidi nüüd uuesti nõusse meelitama, musteldama, sõitlema — nagu ei lähekski soosilda neile kõigile tarvis, vaid temale üksinda.

«No küll on rahvas! Käsid pisikestki asja teha — kõik punnivad vastu. Nagu telliks neile õnnetust kaela...»

Varahommikul astus ta välja trepile, paljajalu, linane särk rinna eest lahti. Esimene asi oli tal ümber vaadata ja kuulutada, kas juba hakatakse soosillale minema või ei. Ta nägi, et Vassil teispool pistandit künast hobust joodab, kahlas läbi karge kastenõres rohu naabripoisi juurde ja teretas.

«Kas soosillale sõit või?»

Vassil katsus kuskile mujale vaadata ja mühatas otsekui tüdinult:

«Ju keegi läheb ka...»

«Mis jutt see on — keegi?»

«Noh, ehk vanatoi läheb.»

«Misjaoks vanatoi? Kuhu sa ise jääd?»

«Minul siingi tööd-tegemist üle pea.»

«Kõigil on kodus tööd-tegemist palju. Üks mis selge. Aga mis siis, kui kõik saadaksid välja vanad tudikesed ja eided, ise aga kõõnutaksid kodus? Niimoodi me soosilda ei tee!»

«Kes see minu eest siin töö ära teeb — sina või?»

«Kas siin või seal, aga keegi sinu eest midagi ära ei tee!» Järsult, käskival toonil käratas Mikanor: «Siin säti, nagu heaks arvad, pane vanamees tööle, pane kas või Valodzka, aga soosillal oled ise nagu viis kopikat!»

Mikanor pööras selja ja läks vihaselt kahmides tuppa: «No küll on tüüp — muudkui passib, kuidas oma kaelast ära saaks!» siunas ta mõttes. «Kardab kui tuld, et äkki peab teiste heaks midagi tegema! Kõrvatagused alles märjad, aga tahab juba kõiki kavalusega üle trumbata!» Ja jälle meenus, kuidas teeniti sõjaväes: «Sunnik, olek-sid sa mulle seal pihku sattunud! Küll sust oleks kähku ja kärmesti mees tehtud, üks mis selge!»

Pole viga, pole viga, oodaku ainult — tema, Mikanor, annab ka siin nii mõnelegi veel õppust, kuidas tööd peab tegema!

Soosillale läksid nad isaga kahekesi. Kuid välja ei sõitnud nad väga vara, umbes nii, et teisedki kohe oleksid võinud sappa asuda. Aga poole küla ulatuses, keskelt äärmiste majadeni, oli tanum tühi, keegi nendega kaasa ei tulnud, ei hobusega ega jala. Ka põldude vahele logistasid nad üksinda. Ent suuremat ta siiski ei muretsenud, sest oli näha, et inimesed tulema asutavad — jõuavad varem või hiljem. Südant täitis pidulik, rõõmus tunne: ammuoodatud päev on käes!

Töötas imeilusat ilma. Rannatu ja põhjatu taevas oli haruldaselt selge, ei ainsatki pilvehebet, hiilgas ainult hele sädelev päike. Kapsaaiad, mätlik karjavainu, kus Tšarnuška Hvedzka hoidis lontkõrvalist siga, tukkuv puhmastik üle tiigi, põld, mis äärtpidi põõsaste tagant välja ulatus — kõik tundus rõõmsas, kilgendavas pidurüüs, otsekui teades, mis hommik täna on.

Kuid mida lähemale nad soosillale jõudsid, seda enam tuju langes. Küla nihkus kaugemale, aga järeletulijaid polnud ainukestki. Ja saueaukudest mööda sõitnud ning hobuse lodumikus peatanud, jäi Mikanor päris nõutuks. Komandör, kus on su sõjavägi?

Tõsi küll, ka üle soo, kus väljamäenukilt terendasid Alešniki katused, polnud ühtki hingelist. Gailiski kohmitses vist veel kodus. Mikanor nägi, kuidas mädasoo ja roostepruunide lommikute kohale vadub veel auru. Ta püüdis ennast rahustada: vara välja tulnud...

Et aega kuidagi ära kasutada, saatis Mikanor isa liiva vedama ja hakkas ise märgistama soosilla siinpoolset otsa. Ta torkas maha mõned vaiad ja lõi kamarasse rennikesed, kusjuures meenus, et niisamuti oli ta piirjooni märkinud ka läinud aastal, näidates, kuidas kaevikuid kaevata. Selle kallal ametis olles nägigi ta kaht inimest, kes tulid soosilla poole, millegi üle omavahel näägeldes. Juba kaugelt tundis ta ära Kätša-eide ja Jänga.

Mikanori juurde jõudes vaatas Kätša-eit jahmunud nägu tehes ringi.

«Lidusin-ladusin mis kole — kuid kõrtsikulisi rohkem üldsegi pole!»

«Üksainus kõrtsikuline küll, aga püksilisi kolm!» katsumus Jänga omaltki poolt nalja visata.

«Kõrtsikulisi kasinalt, püksilisi pisku — kuluks küll põonajad ahju pealt kiskul!»

Kuulates tema lõbusat, teravmeelsustega vürtsitatud kädistamist, märkas Mikanor äkki saueaukude taga veel üht vankrit. Kui see juba ligidal oli ning võis seletada, et tulijad on Tšarnuška ja tema tütar, kerkis sealt samast esile veel üks inimkogu, labidas õlal. Mikanor jäi vaatama ja tundis tulija kaugelt ära: see oli Honja.

«Võttis aega, enne kui oma põkspõrnikatega korda sain,» seletas ta nagu alati elavalt ja hooga. «Arvasin kõige viimaseks jäävat! Tohi enam kellelegi otsa vaadata — seda kartsin! Aga kae imet — äärepealt et esimene, aja või nina selga!»

«Kui sõjaväes sedasi venitaks, lööks komandör sihukese stroomi peale, et oigaksite!» ütles Mikanor.

«Einoh, mis sa's mekutad, löö siin ka!» pudistas Jänga. «Ühele trahv kraesse, teine soolaputkasse! Oleksid kohal rutem kui muidu!»

«Mõni ehk olekski, mõnele aga ei aitaks ka särutegemine,» rääkis Honja mõtlikult. «Selle koha pealt tarkust küll! Vabadus käes, igaüks teab!»

«Natuke distsipliini poleks kurjast, üks mis selge,» arvas Mikanor.

Tõmmati suitsu, veeretati juttu, vahiti saueaukude poole, kust ilmusid nähtavale veel mõned hobusevankrid ja taiutavad mehed, vahel aga pöördusid pilgud üle soo, kuhu hakkas kogunema Alešniki rahvas: sealgi oli inimesi kasinalt.

«Näh, päev põletab juba, kae hullu! Suures kõrges juba!»

«Mis oli mul siit otsida enne kolme koitu ja šea sõitu!» pahandas Kätša-eit iseendaga. «Uitsalobi ootab keetmist, tööd-teod tegemist!»

«Kõike poleks ikka ära teinud, Avdotsja-tädi!»

«Üht-teist ikka küll — aga nüüd loruta siin kui loll!»

«Eks lase silm looja nagu need seal,» lõkerdas Hanna, vaadates, kuidas mõned mehed rohu sees kõhutasid.

Ehkki inimesi oli veel vähevõitu, tundis Mikanor, et viivitada enam ei tohi. Kes kohal, üks nendega tulebki ots lahti teha. Harjugu sellega, et kord on kord — kõik, kes siin ja kes veel tulevad. Küll siis teavad, mis hiline mine tähendab.

«Egas ühtigi, nõnda see pidu ei parane!» tuli Mikanorile nagu elu sisse. Ootamistüdimus oli järsku kadunud. «Hakkame pihta!» Ta vaatas Tšarnuška ja isa poole, kes tuli liivakoormaga ning hakkas seda maha ajama: «Teie kahekesi hakkate liiva vedama... Avdotsja-tädi, sina mine kaevama ja peale viskama.» Mikanor ei lasknud tal midagi vahele kätsata ja pöördus Punase Andrei poole. «Sina, Andrei» — Mikanor vaatas musta Prakopi otsa — «lähed Prakopi, Ivani ja Vassiliga soosillale katet tegema.» Mikanor vaatas Hannale, tabas selle silmis pilgest sädet: ohoh, kukkus kamandama! Kohmetus küll pisut, aga ei lasknud välja paista ja ütles käskivalt: «Hanna ja Hadoska tulevad teile appi.»

Mikanor vilksas isa poole, märkas, et see ikka veel seisab, põnevalt vahtides, otsekui kardaks, et äkki talitab poeg kuskil vääriti, või nagu poleks kindel, kas ta käsku kuulda. Ja endal — eemaltki näha — nagu heameelest lai: poiss kamandab suurt hulka inimesi — kogu Kurani küla, jajaa!

Mikanor näitas kätte kaks pikka, juba talvel maha pandud sihitikku ja madalad vaiad, mis ta oli äsja ridastikku kamarasse torganud.

«Näete, see on laius. Soosild tuleb keskele. Siia kahele poole kraavid, et yesi ära jookseks...» Ta vaatas üle soo. «Sealt teiselt poolt paistavad tikud. Kas näete? Seal on teine ots. Soosild tuleb sinnamaani välja. Sirgelt nagu püssiraud! Selge?»

Mikanor tundis ka ise, et temale langenud ülesanne on üsnagi tähtis. Selline tunne ei tekkinud tal esmakordselt, nii oli see ka koosolekul, kus ta kohale pandi, ja hiljemgi, soosilla asjast mõeldes. Nüüd aga, kus ürituse kallal, mille üle ta varem oli vaid mõtteid mõlgutanud, töötas juba suur hulk inimesi, mitte tema üksinda, tunnetas ta veelgi selgemini, kui tähtis roll tal on. Inimesed ei vaadanud ju kellegi muu, vaid just tema, Mikanori otsa, ootasid käsku, kuhu minna ja mida tegema hakata. Just temast olenes, kas inimesed on nõnda jaotatud ja paigutatud, et töö saaks sisse tubli, labusa hoo. Olgu pealegi, rahvast küll vähevõitu, aga eks ole siin mõnigi, kes vanuse poolest võiks talle

isaks olla, ja kõiki neid, ütle mis ütled, on raskem kamandada kui sõjaväes jagu, isegi halba jagu...

Väeteenistuse jooksul oli Mikanor arusaamisele jõudnud, et maailm on suur ja lai, kuid praegu polnud ilmas tema jaoks olemas midagi muud kui see käputäis inimesi ja soosild, mille pidi ehitama.

«No nii,» ütles ta järsult, otsekui mõista andes, et äsja jagatud käsud on just käsud, mitte midagi muud. «Teised kraave kaevama!»

Ta mõõtis igähele oma jao kätte. See oli nagu rünnakusööst, hoolimatult, püksegi üles käärimata sommis ta läbi rohekaspruuni lödastiku, vajudes peaaegu rinnuni sisse. Tundes sääрте ümber sooja tüma soomuda, torkas ta labida peaaegu vajutamata kamarasse, tõstis välja läikiva mudapäntsu, millest nõrises tihedasti vett, ja viskas selle plartsudes tagasikätt. Auk, mille labidas maha jättis, valgus peaaegu silmapilkselt ääreni vett täis. Uuesti soskas Mikanor labida eelmise augu kõrvale, tõstis välja teise mudapäntsu ja äigas üle öla.

Peagi polnud kaevajaid enam üks, vaid kümme, kes kõik plartsudes loopisid tilkuvat mullalödi. Kuuldes seda plartsutamist, nähes labidaid tõusvat-langevat, tundis Mikanor äkilist rõõmukihku. Nagu värsket rammu tulvas lihastesse. Oleks tahtnud teistega proovida jõudu ja osavust — hoogu juurde! Labidatäis labidatäie järel lendas lödist mulda keskele, veel ja veel.

Meenus, et nõnda oli kaevatud kaevikuidki, ainult küll kuivades männitukkades Pripjati-äärsel kõrgendikul või pajupöösaste vahel luiteliivas. Seal kõrgendikul oli kebja sõdurilabidas tihtipeale kriginal kivisse sattunud. Siin aga on tümajas soomaa, labidatera vajub sellesse nagu iseenesest... Kaldast valgub püdelat plödi sisse. Ka liiv pudenes sedaviisi...

Ehkki labidas aina lendas, pidas ta siiski silmas saueaukude juurest tulevat teed — sealt lähenes veel salkkond inimesi. Nende hulgas olid ka Larõvon ja Javhim Glušak. Jälle, nagu nüüd enamasti ikka, läks neid nähes meel hapuks: ei õnnestunud Larõvoni ja Javhimi jõuluaegse löömingu eest kohtusse kaevata! Oskasid välja vingerdada, räägiti, et Hadoska abiga: et oma Javhimekest päästa, rääkinud ta peksasaanud Gliništsõ poisile

augu pähe ja see kostnud ise nende eest!... Aga noh, mis siis, et pääsesid — küll nad nüüd ennem mõtlevad, kas maksab kakelda või ei! Aga teist korda ei aita ükski krutski!...

«Pisut hilja, vennikesed!» hõikas neile Honja.

«Tühja kah, aega on!» Larõvon mängitas oma jämedas käes labidat. «Pole sul endalgi suuremat tehtud — mis sa muidu mõlised!»

«Natuke ikka on!»

Javhim vilksas pilguga Hanna poole ja urahtas Larõvonile pahaselt:

«Sina kah veel — mis sa lõugutad!» Ja viisakal, käsu-täitlikul toonil küsis ta Mikanorilt: «Millised on siis korraldused?»

Mikanor lõi labida kamarasse ja ronis, riided nõres, mudast pruuni, tee peale, et kraavijagu välja mõõta. Larõvonile tundus mädasoos sorgutamine küll kole vastumeelt: selgesti paistis see ta priskest torsasest näost. Javhim aga lagistas oma osa nähes naerda:

«Töö tuleb maru! Viska kraavi ja võta pativanni!»

Samasuguse lõbusa ja muretu labinaga potras ta mädalõdastikku, hüüdes nõokavalt Larõvonile:

«Tule, tule, mis sa nolgutad! Ega siingi paha ole!... No tule ometi kähku! Näe, teistel igavene ports juba tehtud! Annab järele võtta!...»

Teisedki hakkasid Larõvoni tõgama. See vandus vihaselt ja kummardus, et pükse üles käärida...

Rahvast tilkus ägamööda, kes tuli hobusega, kes ilma, aga nad siiski tulid. Mitu ja mitu korda pidi Mikanor sohu tekkinud kraavijupist välja ronima, et jagusid välja mõõta või mujal tööd kätte näidata.

«Ähää, peremees, maha jääd!» ütles Honja, kes kaevast vastaspoolel. Teised tõukasid omakorda:

«Pole kellestki eeskuju võtta!»

«Nänäh, pole jah!»

«Seda me veel vaatame!» hüüdis Mikanor väljakutsuvalt, hakates uuesti kaevama.

Aga hädavaevu jõudis ta poolteist meetrit välja vihtuda, kui pidi jälle kaldale rübima: tuli veel kolm meest.

Parajasti veeres soosillale Tšarnuška liivakoorem. Vanker rāppus üle prusside ja okste, mis ragisesid

rataste all. Tšarnuška juhtis hobuse mööda mitmest sillal seisvast värskest kollasest kuhelikust, jättis koorma seisma ja tõmbas kartsad ära. Lahmakas liiva varises maha. Võtnud koormalt labida, hakkas ta vankrit tühjaks loopima — tekkis veel üks kuhelik.

Mikanor pani äsja päralejõudnud inimesed liiva laiiali ajama, tasandama ja kinni tampima. Juba pidi ta uuesti labidatööle hakkama, kuid Honja, kes parasjagu kraavist väljas oli, ei lasknud.

«Oota! Tead, mis mina arvan. See pole kuskilt pärit, et sina labidameest mängid! Sinul kuluks kogu aeg inimeste järele vaadata, teada, kes midagi teeb. Et igamees tunneks, et ta on käpa all, valitsuse all, kuidas ütelda. Ja mitte nagu hālbunud lammas. Muidu aga, ära pane pahaks, tuhnid seal nagu mullamutt, pole sul aimugi, mismoodi teised kaevavad — kas sügavusest jätkub ja ons ka kriipsu mööda.»

«Üks mis selge, seda ma arvasin ise ka,» tunnistas Mikanor. «Kuid siis hakatakse jorama, et longerdab niisama.»

«Kes tahab, eks kaagutagu. Kui sa kord asjaliseks hakkasid, siis aja asja!»

Juba varem oli talle samasugust nõu andnud Punane Andrei, aga Mikanor ei teinud seda kuulmagi. Ta tahtis viibida seal, kus on kõige raskem, et nähtaks, kuidas peab töötama. Arvas, et jõuab igale poole. Nüüd aga ei ütelnud ta sõnagi vastu, sest neil oli õigus. Ta ei saanud peaaegu üldse teiste tööd jälgida, ta ei juhtinud.

«Kaeva siit lõpuni,» ütles ta metsavahi Mitsjale. «Muidu mul polegi muud, kui roni kraavi ja jälle välja...»

«Ah et jätsid jonni või?» tõnkas Jüsku-Ignat.

«Nojah...»

Ja eks olnudki: nüüdsama alles hakati, aga juba peab nii palju näpuga näitama. Ühel kisub kraav aina kitsamaks, teisel liiga madal kaevatud, kolmandal kaldad singa-songa. Natuke piinlik küll vanadele meestele seda ütelda, aga mis parata — peab ütlema, kord peab olema. Ja küllap pidasid mehedki teda päris asjaliseks, ei urisenud suuremat vastu, tegid kuulekalt ära, mis kästud. Ainult harva mõni õigustas enmast häbelikult, kuid vastu ei hakatud tehti ära.

«Madal!» ütles Mikanor Larõvoni juurde jõudes.

See nagu poleks ei näinud ega kuulnud, lodeva liigutusega plärtsatas ta muda Mikanori jalgade peale.

«Tuleb sügavamaks võtta! Poolteist arssinat vähemalt...»

«Küll ta käib!...» Larõvon äigas jälle labidatäie plödi.

«Poolteist arssinat, mitte vähem!»

«Õige! Vehi, vehi, Larõvon! Mis sa seal tukud!» hirnus Javhim.

Larõvon mühkas:

«Aitab sellestki!»

«Aga mina ütlen, et on madal!» raius Mikanor oma. Larõvon lõi labida mulda ja ronis vihaselt tõllutades kraavist välja.

«Kaeva ise, kui on madal!»

«Mina sinu eest tööd ära ei tee! Oled siin, siis kaeva kraavi! Nagu kaevata tuleb!»

«Ja kui ei taha, siis keri minema!» aitas Honjagi takka. Ta hüüdis lustaka pilkega: «Eks saada emmeke, tema teeb ära!»

Mikanor nägi Larõvoni viha pärast tumepunaseks tõmbuvat: ometi pandi see pirn õigesse kohta! Sõnn ei osanud muud kui rõvedalt vanduda, kuid Mikanor pidas sõnelust lõppenuks ja läks edasi. Veel kuulis ta, kuidas Javhim selja taga lõbusalt hirnus.

Ta peatus inimeste juures, kes tegid teele katet. Neid oli juba palju rohkem kui esialgu. Meelega oli Mikanor siin eestöölise määramata jätnud, teades, et niikuinii haarab ohjad enda kätte Punane Andrei. Ja tööpoolest, juba kraavi kaevates oli Mikanor näinud Andreid siiasinna õiendavat, sebivat ja kamandavat... Nagu nüüdki — must Prakop kõksis kirvega lepavirdaka küljest oksti, kuid Andrei kiimeldas ta ümber ja püüdis ägedalt midagi selgeks teha. Kuid nähtavasti ei tahtnud Prakop kuulata ja pööras selja. Nüüd lipsas Andrei talle teisest küljest ette.

«Mis tüli teil siin on?»

«Vaata'nd ise, ei raiu nii-öelda kõiki oksti ära,» jurkas Punane Andrei lootusrikkalt Mikanori juurde. «Need lööb küll ära, mis ülespoole või alla. Need nii-

öelda ei lase puud maha panna, jäävad ette. Järjekult tema lööb need ära, ja õige, et ära lööb.»

Prakop seisis ootavalt, kirves karuse käe otsas rippu, ja vaikis süngelt. Mikanor katkestas Andrei seletamise:

«Nojah, aga mis siin tülitseda on?»

«Ikka on... Ta ei laasi ju kõiki oksti ära. Mis peal ja all, need lööb küll maha, aga mis nii-öelda külje peale jäävad, neid ei taha lüüa! Arvab järjekult, et teised notid ja toikad võib nende peale lappida. Mis aga nii-öelda pole sugugi õige!»

«Miks see õige pole?»

«Pärast sõidad üle, oled nagu vedrude peal! Hakkab loopima!»

Prakop plärtsas põlglikult süljata. Oli näha, et ta pidas Punase Andrei juttu nii lolliks, et ei osanud midagi üteldagi. Mikanor seisis nende vahel ja tundis, et mehed ootavad tema otsust, olles mõlemad kindlad, et õigus jääb just temale. Kunagi veel ei olnud Mikanor soosillale katet teinud, aga see, mida Andrei rääkis, tundus talle küll tühi joba olevat. Miks ei võiks oksti külge jätta, sest nende tõttu jäävad prussid ju kindlamini üksteise vastu seisma? «Ei oska kah muud — aina segab selge ilmaga!» mõtles ta Andrei kohta.

«Tead, Andrei, minu arust kardad sa küll asjata!» ütles Mikanor kindlalt.

Andrei pahvatas ägedalt:

«Mina? Asjata? Kõik uuema aja täädus nii-öelda tõstab seda mõtet üles. Aga kuidas Prakop teeb, see on kahjulik arusaamatus!»

Mõneks ajaks jäi Mikanor neile appi. Tema juuresolek sundis mõlemat vaikima, aga Mikanor teadis, et niipea kui ta ära läheb, hakkab nääklemine ja tülitsemine jälle pihta. Küllap pidi nad kuidagi lahku viima, panema kedagi siia eestööliseks.

Andreisse kui inimesse oli Mikanoril rohkem usku: tööd teeb ta innukalt, on südamega asja juures. Prakop aga ei vaata iialgi otse silma, ta otsekui salatseb. Ja siiski otsustas Mikanor eestööliseks jätta Prakopi: selle sõna juba maksab! Prakop ei lase midagi untsu.

Juba varem oli Mikanor märganud, et teetammi veer-

tõest variseb mulda kraavi, ja mõtles, et tuleks pajuvits-
test kaitse ette teha.

«Mul on sinu jaoks üks töö, Andrei,» ütles ta. «Tähtis
töö, kena töö!...»

4

Vassil oli soosillale katet panemas. Ta töötas Prakopi
paaris ja püüdis nähtavasti selle kiitust ära tee-
nida. Lust oli Mikanoril vaadata, kuidas poiss vihtus.
Nagu poleks ta kunagi tahtnud ära viilida ja vanaätti
saata. Varsti aga märkas Mikanor, kuidas Prakop oma
abilise poole järjest tigidamaid pilke saatis — Rahn oli
ju töö juures otsekui silmitu. Ja Mikanorile selguski, et
Vassil, kes küll vanamehe ümber paistis kõigest väest
rahmeldavat, oli rohkem jalus kui abiks. Vassil ei jälgi-
nud sugugi, mis Prakop tegi, ta vahtis ju Tšarnuška
Hannat. Mõnikord jäi teda ainitigi silmitsema.

Ka siin ta kavaldas ja salatses: piilus altkulmu, varga
kombel, otsekui kartes, et äkki mõni saab haisu ninna,
äkki ta õnn röövitakse ära. Kuid varjata polnud kerge,
sest ta lausa kibeles taltsutamatus põnevuses, kärsikus
ootuses. Ja ei oodanudki ta asjata, ikka ja jälle saatis
Hanna talle säravaid, südamlikke pilke, ja siis selgines
rõõmust ka Vassili nägu. Kuid ainult silmapilguks ree-
tis ta oma rõõmu, kohe langes pea jälle kartlikult
longu...

Mikanor nägi, kui pinevile ja süngeks tõmbus Vassili
nägu, kui Hanna juurde tuli Javhim Glušak, suits ham-
bus, kõnnak kergatslikult lõnkuv, ja hakkas kõkerdades
midagi rääkima, aitas vedada noort leppa. Hanna tahtis
seda ta käest ära tõmmata, aga Javhim ei lasknud, vaid
lohistas, mänglev naeratus huultel, puuvirdaka Prakopi
ja Vassili juurde. Vassil ei tõstnud peadki. Lagistades
läks Javhim Hannaga tagasi, kuna Vassil, hoopis endast
ära, tigidalt turris, muutus järsku nii saamatuks, et
Prakop kõmistas:

«Silmi pole peas või!»

Vassil ei katsunud end õigustada, ei teinud nagu väl-
jagi, vaid tõmbus veel rohkem turri. «Armukadedus!
Kibe armukadedus!» mõtles Mikanor. Ta tunnistas Han-

nat pika pilguga, otsekui tahaks näha, mis selle külge
nõnda tõmbab: Javhim jälgub teise järel ja Vassil ohib
armuvalus. Isegi Jänga vana ei saa teisest ilma tembu-
tamata mööda. Ent Hadoska paistab kuidagi mossis...
Kuhjaga pahandust sest Tšarnuška plikast!

«Peaks ta siit ära saatma, kuhugi silma alt ära. Kätse
juurde liiva loopima ehk...» arutas Mikanor.

Kuid rohkem ta sellest endale muret ei teinud. Süda-
messe tulvas midagi muud — suurt, piiritut rõõmu. Töö
edenes üha paremini, üha jagusamalt. Juba müttas pea-
aegu kogu küla soosillal või selle ümber. Tõusid ja lan-
gesid labidad, plartsudes ja patsudes lendasid märjad
mudalahmakad, sahinal, turbaprahti laiali pühkides
lohisesid inimeste järel noored puud ja oksad, näginal
veeresid vankrid värsked liivaga, kerkisid uued kollased
kuhelikud, mis aga varsti kadusid, muutudes korrast
pikenevaks teelindiks, puhtaks ja ühetasaseks.

Siin jalge all polnud nüüd enam nõtkuv sooloimik,
põrgupõhja vannutud must sopalöda, vaid kindel, vastu-
pidav pind, kus jalal oli mööda kõva prusskatet mõnus
astuda. Liivasegune muld selle peal kollendas rõõmsalt,
pühapäevaselt...

Noored ja vanad, mehed ja naised, valged ja värvi-
lised linariidest särgid, pluusid, sitsrätikud — millal
Kuranis seda ennem nähtud, et tuleb kokku nii palju
inimesi, ühisel nõul, tegema ühist tööd, ühise eesmärgi
nimel! Mikanor saatis pilgu üle soo — sealt paistsid
samuti inimesed, samasugused särgid ja rätikud.

Ah sa jutt, kui saaks nad nõndasamuti nõusse — ja
soo kallale! Ja mitte ainult Kuranist ja Alešnikist, vaid
ka Gliništsõst, Mokutsist, Hvoínajest. Vägevaid luha-
niite saaks teha, saaks maad juurde — kohe vabam
oleks hingata. Aga mis parata, juhmuks pole otsa-äärt:
topi neid ninapidi piimakibusse, nagu rahvasõna ütleb,
aga ikka veel ei usuta. Nagu ei tahakski iseendale
head!...

Päike kõrvetas aina kuumemalt, oli haudjas ning
sumbe. Näod leemendasid higist, särgid ei jõudnud enam
kuivada. Kõiki vaevatas janu — Mikanor pidi saatma ühe
hobusemehe vaadiga vett tooma. Kuid vankri tagasi-
jõudmist ära ootamata ronis metsavahi Mitsja kraa-
vist välja ja hüüdis pigem nõudvalt kui luba küsivalt:

«Suitsutund teha!»

Mitmed hääled nõudsid kooris sedasama. Mitsja järel hakkasid teisedki kraavist välja rübima, puhastasid käsi ja nagu porist. Mikanor andis käsu teha suitsutund.

Kõik kogunesid teetammile. Paljudel olid särgid rinnuni märjad ja sopased, näod mustjaspruuni mudaga koos. Ühed seisisid ja tõmbasid suitsu, teised istusid pehmele, veel laiali ajamata liivahunnikule, kolmandad sirutasid end otse maa peale. Aeti juttu, lõõbiti. Jänga sokutas ennast nagu juhuslikult Hanna kõrvale ja korraga näpistas teda puusast. Pahaselt lükkas tüdruk Jänga eemale, aga see tegi vanale tembutajale ainult nalja.

«Sa igavene tallukas, pea sihukesed tükid parem mõne omasuguse jaoks! Kätsa-eit sulle paras!»

«Ei tõmba — Kätsa! See vana kärra-kõrra!»

«Ei ole vist sinagi enam noor nolk!»

«Pole noor nolk neh, aga himud käivad noorte järele!»

«Ahju taha peaksid su himud käima!»

«Ahju taha ka. Ja kabujalakeste järele ka! Kõle himu!» Saades üldisest tähelepanust ja naerust hoogu, tükkis ta uuesti Hannat näpistama, aga see ähvardas:

«Vanamees! Müskan natuke — ja lendad priiküüdiga sohu!»

«Oi jah!» Jänga mekutas naerda, kuid astus siiski sammu tagasi. «Nii tige, oh sa kuriloom! Müskabki äkki, oledki ülekaela sonnikus!»

Vaevalt sai ta näomoonutusi tehes Hannast kaugeemale tõmbuda, kui tüdruku juurde tulid Javhim ja Larõvon. Kuid valvsalt, tgedal ilmel oli otsemaid jaol ka Vassil.

«No on kumeedia!» nõkutas Punane Andrei nende poole pead. «Nagu kullid nii-öelda, kahekesi ühe kallal!»

«Kes need — kahekesi?» ei taibanud Mikanor.

«Rähn ja Glušak ikka! Kahekesi nagu kullid, järjekult. Ühe kallal!»

«Ilmaaegu see Glušak nihveldab... Tule tal välja tühjagi!»

«See veel nii-öelda liiva peale kriipsutud!...»

Mikanor vilksas vaid korra Vassili ja Hanna poole, tema ei arvanud lugu nii põnevaks kui Punane Andrei.

Kuid tükk aega juba oli ta jälginud Prakoppi, kes raskel sammul, habe vastu laia paljast rinda surutud, tüntsib piki kraavi, vahtis mornilt ümber, mölgutas mingeid mõtteid. Üks isevärki mees, nagu hirmutis, justkui hauks alati midagi halba. Kuid ega ta ise olegi nii tige ega nii paha...

«Mis sa takseerid?» küsis Mikanor.

Tihnu vana peitis pilgu mustade kulmupuhmaste alla.

«Niisama... Midagi...»

«Vaatab, et äkki kraavis parem ots!» nõokas Jänga.

«Kena puhas töö — kade meel!»

«Mis põrgut, töötegemine või midagi!» vandus Jüsku Ignat, kes istus mullahunniku veerel. «Rähka sopa sees jüsku porihunt!»

«Oleks tali, nii-öelda, aga suine aeg ju. Ja soos järjekult on praegu teine tubakas mis talvel. Soe ja pehme,» tahtis Punane Andrei nalja teha.

«Eks katsu, kuida seal pehme sees mekib!»

«Tea, mis häda pärast tema! Temal hea ots käes!»

«Mina töotan seal, kuhu järjekult olen pandud!» kahvas Andrei vastu.

«Mine siis homme! Mina jälle lähen, kuhu mind pandud jüsku!»

«Õigus jah! Kordamööda!...»

«Teie, jah, nüüd küll suure vaeva nägijad!» ägestus ka Mikanor. «Korraks ainult sisse solpsasite, viisuninad märjaks tehtud ja...»

«Aga sinul pole setupaljugi!...»

«Miks ta sinna ei jäänud — iga loll teab!» seisis Honja Mikanori eest.

Honjale vastu ei vaieldud ja Mikanor mõistis, et kraavikaevaja sähvas talle ära sellepärast, et talle endalegi oli ära sähvatud. «Pidin ma nüüd kohe ninna kargama, ei võinud kah mõistlikumalt ütelda,» siunas Mikanor iseennast. Ja rääkis otsekui vabandavalt:

«Muidugi, üks mis selge, seal lödastikus pole naljasi! Keegi pole ütelnud, et seal paradiis on! Aga kas pole soomuda meil iga jumala päev põlvist saadik!»

«See'p see on! Ka muidu iga päev jüsku sopakäi!» Ignat lisas: «Meie jaoks on see soosild jüsku valge saiakakk, kui musta leibagi elus-majas ep näe!»

«Kuidas keegi, aga sellest pahast asjast — saia-

kakust — ma küll ära ei ütleks, isegi kui leib majast otsas!» lõõpis Honja, kelle sõnad naeruga heaks kiideti. Kui naer vaibus, rääkis ta tõsinedes, mõtlikult: «Kui põlvi märjaks ei tee, maksa siis ka midagi loota! Ei saia-kakku, ei musta leiba!»

«Täitsa õige! Magaja kassi suhu ei jookse hiir!» kiitis Nääk-Aljoša takka.

«Midagi ikka tehtud ka juba, kuripatt.» Tšarnuška mõõtis silmadega kollendavat teelinti. «Mis meil siin oldud, aga kae hullu, natuke juba näha!»

«Tühjagi siin näha — jüsku. Hobusepüherdamise ase suurel heinamaal...»

«Rassimist veel laialt, üks mis selge,» tõendas Mikanorgi. «Ainult et kõik läheb asja ette — parem on teistel, parem iseendil! Minu arust on kõige tähtsam just see...»

«Pärast jah, ega ma ütlegi, pärast oleme mäel! Ainult et — et jänni ei jääks!» Nääk-Aljoša tormutas murelikult plotskit.

«See'p see jutt kogu aeg, et ei tohi jänni jääda! Kuid pärast muidugi — pärast, kui oma soosild tehtud, oleme mäel!...»

«Ei mingit jänni!» Honja sirutas end liivahunnikule pikali ja ringutas magusalt. Vastu päikest silmi kissitades lõõpis ta: «Esimesed kümme aastat on raske!» Porist kräämulises näos välgatasid helevalged hambad.

«Kõik saab tehtud, kui me inimesi organiseerime! Mikanor Dametsevitš, tuleb kõik üles kirjutada, kes ei tulnud, ja tööle panna nii-öelda sunduslikus korras!»

«Õige!» põristas Tihnu Prakop. «Olgu töö viimne kui üks!»

Mikanor lubas juba täna Kübarikuga kui külanõukogu liikmega üles otsida kõik inimesed, kes soosillal ei olnud, aru pärida, miks keegi puudus, ja vajaduse korral teatada nende nimed külanõukogusse.

«Mismoodi küll teistes külades see kommuuni astumine käis?» arutas Honja endamisi, kissitades silmi vastu päikest. «Tööd teevad ja elavad ühel nõul, nagu üks pere, keegi ei söö teisel silmi peast!»

«Eks ole sealgi üht ja teist, kulla Harton,» arvas Jänga. «Kas seal's polegi inimesed või?»

«Mis sellest — inimesed... Aga mõnes tükis nad ehk hoopis teist vedu...»

«Seal nii-öelda elatakse üksinõua, nagu üks pere!» ruttas Punane Andrei õhinal seletama. «Kõik järjekult üksinõua, nagu õed-vennad ja...»

Mikanor võttis tal sõna suust:

«Mis kõige tähtsam, üks mis selge: seal tehakse tööd ausalt ja ollakse üksteise vastu ausad! Kõik teadlikkuse küsimus.»

«Ma ju räägin — nagu üks pere!» Andrei hoidis plotskit õrnasti kahe näpu vahel, nohistas kekilt peeni suitsujugasid läbi nina ja targutas õpetaval toonil: «Kesk metsi, kesk soid, siin me kiduneme. Nagu soerdid nii-öelda. Sestap teagi me ilmast-maast miskit, järjekult!...»

«Eks ta näh, kuripatt, ole nagu metsahintu! Muud vahet ühtigi, kui et metsahintul oma urg ja...»

«Mis sinul's on, häärber või?»

«Jah, tühi toob tüli tubaje,» ohkas Kübarik. «On häda käes, hakkavad inimesed üksteisele valskust tegema, kisuvad üksteisel kas või silmad peast...»

«Aga minu arvates on kitsas — sellest kõik see värk!» Honja ütles seda päris kindla veendumusega. «Pole istumist ega astumist — aina mets, liiv, soo. Kabel kaelas, käed-jalad kammitsas!»

«Kellegi elu, kurat küll...»

«Elu eluks, aga eks me ise kah süüdi!»

Vaikides kiskusid mehed suitsu, igaüks mõlgutas oma mõtteid, mõni laskis silmaga vidukile. Jänga oli esimene, kes katkestas vaikse meeliskelu:

«Ep ole sihukest asja vist iial nähtud — terve pilv rahvast üheskoos töö kallal! See ju nagu Juravitšõ laat, mehed-vennad!»

«Räägiti tõejuttu, et see Apeika on nupumees! Alešniki rahvas veel appi ja...»

«Selles see värk, kuripatt, et rahvas käed külge lööks! Ja kui rahvas käed külge lööb, siis läheb mis kärin taga!»

«Oh sa jutt, kui lähaks see täide, mis Mikanor koosolekul ette pani,» pahvatas Aljoša noorusliku tuhinaga. «Et soo ära kuivatada. Teeks rukist maha, kaera ja mis veel kõik! Oleks põld missugune!»

«No küll ütles! Eks hakka pihta!»

Aljoša eest vastas Honja:

«Mõned on hakanud ju!»

Meestel polnud suuremat lusti vaielda — leitsak ja väsimus tegid oma töö. Ka Mikanoril endal kiskusid silmad looja, ta mõtles, kas see roidumus äkki vihma ei tööta. Kuid taevast püsis ikka veel selge, seal ujus vaid harvikuid valgeid pilvetupsukesi, mis tüünes, õhetavas kõrguses samuti otsekui tukkusid.

Laisalt igritses mõte päikeseleilis ja roidumuses, aga tukastusest hoolimata leidis Mikanor äkki, et inimeste meeoleolu on muutunud, et ka nemad ise pole enam päris endised. Nad on paigalt pääsenud, nad liiguvad, lähevad aina edasi; ehkki porist mustad ja kuumusest nõrkemas, ei tundugi alustatud teekond neile vist enam nii vastumeelt, ei hirmutagi ära. Ei, isegi huvitav teekond töötab see olla — ahvatleb, ergutab, elavdab inimesi, kutsub järele vaatama, mis seal eespool näha...

«Ja pole Kurani küla inimesed teistest viletsamad,» lailas laisk mõte Mikanori peas. «Ka meie inimestega saab midagi teha... Peab neid ainult ergutama, kursi kätte andma... Küll nad liikuma saab... Inimesed nagu kõik teisedki... Pole viga, me veel näitame, mis nad suudavad!...»

Kähku raputas ta unerammestuse maha ja tõusis esimesena.

«Ehk aitab juba vedelemisest?»

«Ju aitab,» ajas ka Tšarnuška ennast üles. «Lähme siis jälle.»

Nende järel hakkasid tõusma teisedki...

Ligi kaks nädalat käis Kurani rahvas päev päeva kõrval soosillatööl — kaevati kraave, tassiti oksa, veeti liiva ja aeti laiali. Teise nädala lõpu poole polnud soosild enam kümne ega paarikümne sammuga mõõta: noolsirgelt, ligi versta pikkuselt lõikas läbi soolepikute, vaevakaseviserike ja sinihallide pajupuhmastike kollendav kõva teelint, mida mööda oli nii kerge, nii mõnus käia ning vankriga sõita.

Need päevad Mikanori elus olid küll kõige murekamad, aga küllap ka kõige õnnelikumad. Veel nädalake või paar, ja mõlemad soosilla otsad oleks võinud kokku

tõmmata, nad olid juba nagu kaks kätt, mis varsti pidid liituma. Kuid just siis hakkas töö soosillal järsult vaibuma. Iga päevaga oli inimeste askeldamist siin vähem, neid ilmus soosillatööle järjest hõredamini. Külarahval olid juba muud mured.

Tuline kahju oli sellest Mikanoril, aga teha ei osanud siin midagi: jõudis kätte heinaaeg. Pärast heinategu aga oli lõikuski ukse ees, nii et töö soosillal soikus mitmeks ajaks, mitte üheks-kaheks päevaks.

Töö soikus, ei jäänud enam midagi üle — tuli endalgi heinale hakata. Heinale hakata ja oodata, kuni järg jälle soosilla kätte jõuab. Kaua, kaua oodata. Sügava sügiseni, talve tulekuni.

NELJAS PEATÜKK

1

Oli käes lõikuskuu. Päevad püsisid tulipalavad, ran-natu taevast kummus imekõrgel, talumatult põletas päikese lõõskav ketas. Rohi varjulistel metsaveertel, põõsad ja võsa kuivaks tõmbunud lodumaadel, haavad saueaukude taga olid ülilopsakad, kõige jõudsamas kasvuhoo. Hommikust õhtuni sumisesid ning helisesid saluservad ja metsalagendikud musttuhandetest päikesesooja maa tillukestest asukatest. See sumin ja linnukoori hõiskamine luhtavate, päikesest laiguliste puhmastike oksarägu ning lehestikus sulas ühte imepäraseks lõikuslauluks.

Põllul sugenes juba teistsugust meeoleolu, vaikset, ängistavat nukrust. Jah, nukrus hiilis hinge, kuid mitte ainult sellepärast, et põld lagedaks jäi ja et seal lehvis saabuva sügise kõledat, suretavat hingust. Ka siin-seal metsas oli märgata närbumise algust. Harvikud kiip-sakad viljahakid, mis visalt kerkisid õsujanaiste kaeblike, väikse halamisena kõlavate laulude saatel, otsekui kuulutasid inimlike lootuste tühjajooksmist, nende teostatamatust. Need norutavad viljahakid oleksid nagu tahtnud ütelda: see on kõik, rohkemat ära looda, rohkem ei tule, see on kõik, millega väljamäe kitsi pind su vaeva tasuda suudab...

Laulis viimaseid vihke sidudes ka Hanna, kellega aegajalt liitus ka võõrasema kaeblik hääl.

«No jätke ometi järele!» ei suutnud Tšarnuška viimaks enam taluda. «Nagu surilaulu — muudkui venitavad!...»

«Kui ei meeldi, mis sa's kuulad,» vastas võõrasema, pühkides higist nägu. «Pole me sult raha tahtnud!...»

«Raha... Einoh, oleks raha, ei ma siis koonerdaks, maksaksin kinni, et jätke oma jõne, olge vait... Ennegi tuju kehv, aga nemad — nagu matulised!...»

Nähes, et võõrasema vahet peab, pani Hanna äsja lõigatud kahlu kehvakesi valgeid kõrsi üle vihusideme, mis õsumisjärjel ootas, ning ajas end samuti püsti. Veidi aega seisis ta nõnda selga sirutades, liikumatult, pleekinud linane seelik üll, põlleots paela vahel, rätik otsmikule tõmmatud, ja ootas, kuni valu kangeks jäänud ristluudes järele annab, nõrgeneb. Ta ainult seisis, ei näinud midagi, ei mõtelnud millelegi, südames tasane rõõm: ometi pilguke hingetõmbust. Alles hiljem, vihu peal istudes, tundis ta, kuidas vahedatest kõrretüügas-test äratorgitud kederluud kirvendasid, sirutas välja tõmmu, päikesest pruuniks põlenud, põlvest saadik valkjate kraapsude ja pähtunud verevermetega kaetud jala ja vajutas süljese näpu valutavale kohale. Jäi silmitsema käsi — ka need olid tõmmud, valkjaid kriime täis, parmudest näritud.

Ikka veel püsis kõrvus rukkikõrte sahin ja sirbi ühe-tooniline sihkamine. Roidunult, silmad heleda päikese tõttu kassis, libistas ta pilgu üle põllu, märgates otsekui esimest korda, kui tühjaks ja kõledaks siin viimaste päevadega oli jäänud. Paistavad hõredad viljahakid, siin-seal vankrid. Parajasti laotakse ühele koormat peale, teised roomavad otsekui kollased mardikad taarudes küla poole.

Suuremalt jaolt on põldudel vili võetud, veel ainult mõnel siilul norutab rukis pisemate või suuremate tukadena. Igal põllulapil, kus veel seisavad hakid või vili on jalal, sakerdavad inimesed: poisid, naised, tüdrukud, mehed, lapsed; liiguvad hallid ja valged särgid, pearätikud, justkui, oleks terve Kurani küla põllule kolinud. Kel sülelaps, kel kiigugi kaasas. Ennæ, seal astubki

Hadora kokkupandud toigaste küljes rippuva hälli juurde, võtab lapse, päästab lahti jakihaagid, tõstab lapse vastu rinda, ilma et istukski...

Kännud teevad koormat. Javhim tõmbab kõie üle selgpuu otsa... Hadoskalt ollakse väljas kolmekesi, isa ja ema ka. Teevad varsti lõpu peale — ruttavad, varahommikust peale õsuvad nad väga murekalt, selgagi sirutamata. Tänavu on nende põld armuline: neil pole rukis nii vilets kui igaühel, vähemalt reht teha ikka saab.

Kuid Rähnidel, tema Vassilil, hõikab samuti kõrs kõrt taga, hakke niisama harvalt ja nii kiipsukesed, et hale vaadata. Nagu neil endilgi, Tšarnuškatel...

Ka Vassil on oma põllusiiluga lõpukorral. Õsuvad kahekesi, ema ja poeg. Vassil rapsib ja rapsib, ise kummargil, ninapidi maas, näeb ainult rukkikõrsi enda ees ja vihusidemeid. Eksiks ta korraiski pilguga siia poole, Hanna poole... Aga ei...

«Kas siis tõesti — ei tõsta peadki, ei kiika kordagi?» mõtleb Hanna juba haavunult. Ei, vihane ta pole, pigem muigel, põnevil, ei pööra silmi Vassililt. No olgu, kui ei vaata, kui pilgule ei vasta, siis ärgu paitegemist oodaku!... Hanna arutab juba, kuidas talle nii ränga solvamise eest kätte maksta. Kuid Vassil otsekui aimas ta mõtteid ja ähvardusi — vihule sideme peale tõmmanud, vaataski ta Hanna poole.

Ahaa, hirm nahas! Tähendab, ei taha viha alla sattuda!... Hanna vaatab põnevusega: pead pööranud, tõuseb Vassil juba püsti, mõtleb millegi üle, paistab nagu kahevahel. Siis paneb sirbi maha ja hakkab jalgadega läbi kõrretüüka sabistades siia poole tulema, suu üht-aegu õnnel ja kohmetult süüdlaslikul muigel nagu alati, kui isa on lähedal. Ka Vassili ema sirutab selga ja saadab poega pilguga...

Ise küll nii nurgeline, nii vagane, aga uhkust ja kangust täis sealjuures! Hannal oli meeles, kui põrnitsevalt Vassil oli talvel, pärast Juravitsšost tagasitulekut esimest korda omavahel jäädes tema peale vaadanud. Kui armukade oli ta Känd-Javhimi peale, lollike! Ja oleks sõnagi lausunud — ainult seisis, kalgid silmad jonnakalt maas, urgitses viisuninaga lund... Ainult huuled kiskusid tigevalt kõverasse, tõmblesid... Mis

ta tookord Vassilile rääkiski? ... Meenub ainult, et esiotsa oli piinlik, ta tundis end nagu süüdi, aga siis äkki hakkas naer peale kippuma. Hädavaevu suutis ta end pidada: kartis, et äkki vihastab Vassil hoopis ära, läheb minema!

Jah, naer pakitses rinnus: palju-palju öhtuid ja öid veetsid nad pärast seda hommikut üheskoos, soojendasid teineteist pakases ja tuisus, nõjatudes vastu Tšarnuška tare nurka. Tuli kevad — süüa polnud midagi, leiva hulka segati puukoort. Must mure lasus üle küla, kes seal armuasjadele mõtelda sai, aga nemad kohtusid vist küll iga jumala öhtu! ...

Ainult et see Kännukukk tülitab mõnikord veel, kleebib aga ligi, ja siis hakkab Vassil jälle mossitama. Kuid Hanna juba leiab ta meeletusa jaoks rohtu. Ei, seletama ta ei hakka, vaid naerab — kord pilklikult naerda, ja Vassili kahtlused on nagu käega pühitud.

Ja jälle märkab Hanna, kuidas Javhim vahib — peab natuke koorma sidumisel vahet, jälgib, kuidas Vassil siiapoolle tuleb ja kuidas nad kohtuvad. No küll võib see Känd aga visa olla! Nagu takjas küljes! Mida rohkem sa ära ajad, seda visamalt ta sabas tilgub! Ja tige kah veel; tõsi küll, ei näita seda välja, — ise vihane, aga suu muigel! Küll Hanna juba teab: eks Känd arvanud, kord silma pilgutada, ja iga tüdruk nagu sula või, — aga äkki näidatakse trääsa! Noh, nüüd ehk jätab rahule — tegi ju katset, aga kõrvetas näpud ... Egas ta ilmaaegu uue metsavahi plika vahet reineta.

«Noh, papi, mida's teie kõik siin istute?» küsis Vassil suusoojaks. «Kõige kibedam tööaeg, aga siin pühadepidamine.»

«Sina ju ka — kus siis sinu tööd-tegemised?»

«Teie ees, mina järel! ...»

«Tea, mis head sul minus küll näha on — muudkui vahib ja vahib, kuripatt!» katsus isa nalja teha, kuid jäi sealsamas tõsiseks, lisas nukralt: «Meeldin ma sulle või?»

«Muidugi, mis sina's arvad?» Vassil pilgutas Hannale silma ja mõlemad puhkesid naerma.

«Kuluks nad paari panna!» astus juurde ka Vassili ema. «Sest muidu, näh, tõmbab ööd-päevad ühte leiba. Söök-jook ep lähe sisse — nagu raadakas juba!»

«Mis paaripanemise valu see sul olgu, muti? Niipea kui suu lahti teeb, nõnda — paari ja paari! ...»

«Paari panna, jah, võiks ju sedagi,» ütles Tšarnuška. «Kuid ega sa Vassilit koduväiks vist tulla lase?» Ta sihtis kavalalt ema poole, aga tujutult nagu ennegi.

«Mistarvis siis koduväiks? Või ons minul lapsed karjas järel?»

«Seda, jah, mitte, aga mina ei saa ilma Hannata läbi. Kui Hanna läinud, jään nõnda päivi, et ...»

«Kus kohta ta's läheb — ilma otsa või?» ägestus ema nüüd juba tõsiseltki. «Kui tarvis, ta ju siinsamas käe-jala juures. Aitab teid igal pool, kui vaja! ...»

«Olgu see kuniks, nagu rahvasuu ütleb: kossu, kossu — ja aiste vahele.» Tusaselt jätkas Tšarnuška, laskmata Vassili emal midagi vahele ütelda: «Millega nad mõtlevad oma pead toita? Ja millega meie? Mehele minna — tüdrukul pole see nii lihtne, mine tea, peab veel perest peresse käima, kerjakott kaelas!»

«Mis jutt see'nd olgu, teistre taadike! Küll me läbi ajame. Kiratseme küll, aga elatud ikka saab. Ära harjunud ja ...»

«Mis seal harjuda või — surm suu juures ... Ja millal see ükskord lõpeb! Loodad kogu aeg, et nüüd peaks ometi vili kasvama, rügad-rätkad mis hirmus, ja — säh sulle!» Tšarnuška sülitas.

«Oleks kõigil ühesugune maa, ühe headusega, siis ju ajaks kuidagi läbi. Aga siin — ühel ajab üle ääre, teine'p saa poti põhjagi,» katsatas võõrasema. «Kus suur nõukogude võim ...»

«Pidi ikka maade korraldamine tulema, aga nüüd ep näidata nägugi ...»

«Aga kes sul selle peaks ära tegema?» vaatas Tšarnuška Vassili otsa. «Loodad riigivõimu peale või? Tema annab sääduse, aga säädus — see on nagu vankri vehmer ... Säädus on inimeste tarvis. Kui inimesed mõistavad, siis on säädusel sääduse vägi. Aga kui kõigil suud lukkus ning käed rüpes nolutatakse, siis ep aita ka riigivõim midagi!»

«No mis nad kaagutavad, kui pole mingit tolku?»

«Miks siis pole tolku? Tuleb nii teha, et oleks tolku!»

«No mis tolku sa siin näed?»

«Tuleb vallandajas kaebtust tõsta! Mujal maade kor-

raldamine tehtud, mõnes kohas käsil, aga meil — ei kippu-kõppu! Kaebtust tõsta! Las tulevad vaatama! Mullu tegid võsavillemidki hirmu, aga tänavu rahu majas, olgu kiidetud-tänatud!»

«Räägitakse, et Mokutsis käidud juba jälle.»

«Räägitakse, räägitakse! Igasugu joba aetakse!...» Ja äkki pahvatas Tšarnuška vihaselt: «Või ons meil mõni maa: seal soo, igavene pasaaug, otsa-äärt ei kussepool, siin liivasoss, ka vanatont ise ei kisu siit midagi välja! Pärapõrgu, jumalast mahajäetud!»

«Kui pole nina mööda, eks siis kobi oma Ukrainasse — kiidad teist ühtevalu!» nähvas võõrasema, kel äkki kannatus katkes. «Pole sul keegi sabast kinni!»

«Pole kinni... Jah, kui poleks!...» Ta jätkas mõtlikult, kaudeütlemisi: «Sookoll, tema kargab kandu, venitab, tirib üle pea sisse. Ei enam pääse...»

«Kes sind kinni peab? Kes?»

«Võib-olla kes, võib-olla ka mis! Seda peab südamega mõistma, mitte sõnu tegema... Ise sa vana inime...»

«Vana inime näh, aga ei tea. Kui poleks sabast kinni! Noh, kes sind kinni peab?»

«Sinä!» ütles Tšarnuška sellise häälega, mis oli naljast kaugel. «Mis küll oli minul sinuga nii kauge maa taha tulla? Kuid et ära minna — kah ei jätku südant. Ep leia sealt võib-olla teist niisugustki!...»

«No pea siis parem oma leivamulk kinni, mis sa ilma-aegu jaamerdad,» ütles võõrasema, otsekui räägiks vanem ja targem inimene nooremaga.

Vassil tabas Hanna tähendusrikka pilgu — näed nüüd, mis jutte meie pool aetakse — ja katsus piinlikule vaikusele lõppu teha.

«Õeldakse, et seal ikka hea, kus meid pole... Aga tühja! Ju me esialgu kuidagi ikka läbi ajame. Kuid pärast, talvel, on metsavarumine, siis sinna. Natuke nokitsed, ja saadki kopika majja. Peaks puudus tulema, siis võib kevadel parvepoisiks hakata!...»

«Räägitakse, et parvepoisid teenivat kõva raha...»

«Räägitakse...» Ilmselt oli pehmeloomuline Tšarnuška täna tujust ära. Et hoiduda asjatust sõnelusest, ei hakanud keegi temaga vaidlema.

Viisakuse pärast istuti veel natuke aega vaikides ja mindi siis laiali.

Ainult vana Tšarnuška jäi veel edasi norutama ja mingeid omi mõtteid mõlgutama — võib-olla viljakasvust, võib-olla ka oma Tšernigovimaast, mida veel vaid uduselt mäletas, võib-olla eidestki, kes ei mõista, mis vägi teda siin kinni hoiab. Aga võib-olla hoopis sellest imelisest, jumala poolt äratõugatud kolkast, mis kunagi nälja-aastal oli päästnud ta elu ning jäädavalt võitnud südame.

Maa, maa — otsatud solisevad mädasood madalikes, tuiskavad liivikud võhmastel! Kaunis, maa, pealtnäha päikesesäraline, helde, armurikas, ent ometigi nii petlik ja halastamatu oma laste vastu, — kui paljudel lõikuskuudel on olnud samasugused harvikud, nääpsakad viljahakid siin põldudel, kui palju on Kurani küla inimesed siin rukkieel muremõtteid mõlgutanud!

Ja kui palju lõikuskuid veel?...

2

Javhim sammus koorma kõrval. Raskelt vajusid rattad küntud kesasse ja kõrrepõldu, vanker nägises, koorem kõikus ohtlikult. Kogu aeg valvas Javhim koorma järele, hoidis käega vastu, mõnikord vajutas õlgi alla. Alles tee peale jõudes, kus rööpad sisse sõidetud, tõmbus ta vankrist eemale, kuna samm muutus rahulikumaks, vabamaks.

Tšarnuškate põllusiilu kohale jõudes kõõritas Javhim sinnapoole, kus Tšarnuškate ja Rähnide pere säbarikuna koos istus ning millestki rääkis. Ta mõtles: «Kae, jõlguvad üksteise vahet!... Nagu omainimesed juba!...»

Rataste all rööbastes krigises liiv ja mullatuhk, hästi määratud assid nahisesid, hobune vedas rangiroomade rodinal, aga Javhim otsekui ei näinud ega kuulnud midagi. Ärritatult mõtiskles ta — juba mitmendat-mitmendat puhku — oma kimbatustele-hädadele.

Kes oleks võinud uskuda, et just tema ise siplema jääb! Esiotsa oli Javhim arvanud, et tühja, pisike nali, jampsin teisega natuke, aga kui ära tüütab, löön käega. Ja algul paistis tõesti, nagu läheks asi tema tahtmist mööda: tüdruk paistis juba õnge võtvat. Kui Rähn-Vassil vangist tagasi tuli, mõtles ta, et las see mühkam nüüd põrni, las lõhkeb kadedusest tema, Jav-

himi peale, kes kallima üle lõi. Javhim arvas kindlasti, et Hanna — ega ta ometi loll ole, näeb ju, mis mees on Javhim ja mis mees Rähn-Vassil — poeb tema, Javhimi külje alla, sest kas pole tema kõige toredam, kõige targem, kõige etem poiss Kuranis. Tol ajal ta mõnikord isegi kartis pisut: äkki ei saa teisest enam lahti, jääbki kaela...

Ja äkki — säh sulle! Veel täninigi ei ole Javhim seda ära seedida suutnud: niipea kui tüdruk Rähn-Vassilit nägi, hakkas ta jälle selle tuhnusega, selle kaltsakaga! Pidas teda, Javhimi, halvaks! See tundus nii pimelollakas, nii totter, et Javhim esiotsa asja lihtsalt kuigi kindlaks ega kestvaks ei pidanudki: eks plikadel käi kõik-sugu jaburaid tuhinaid peal, paar-kolm päeva, ja võtab aru pähe. Kuid Hanna ei võtnud aru pähe. Siis ei jäänud Javhimil ilmselt muud üle kui oma meheautunne maha salata ja ise tema juurde minna; ta püüdis Hannale uuesti käppa peale panna, teda tagasi võita. Katsus küll niimoodi, küll naamoodi, rääkis talle kojusaatmisel kõik-sugu jutud kokku, pidas teda uksel isegi vägisi kinni, kuid Hannale oli see nagu hane selga vesi. Vaevalt saab trepi ette, ja esimene mure kohe võõrusse lipsata, ise muudkui haigutab, katsub aga kihku-kähku magama... Ei lasknud kättki ümber kaela panna!...

Mis aga kõige hullem — tüdruk näeb ja teab ju kõik, pealekauba veel itsitab, mängib Javhimiga kassi-hiire mängu! Nagu ei tõukakski hoopis ära, nagu jätaks kübekese lootustki: jõlgu äga, jõlgu, Javhim-lollike, võid järele joosta ja kadedalt vahtida, kuidas Hanna käib Rähn-Vassiliga.

Ei, veel oli Javhimil raasike autunnet — katsus teda veelgi püüda, kirus-vandus salakesi, aga viimaks tegi järsu otsuse: lõpp naljal, ärgu olgu enam seda totrust, seda lollitamist, siitsaadik ja mitte üks noh. Mõeldud — tehtud, rebis ta välja südamest ja peast, nagu poleks Hannat iialgi tundnud...

Õnneks sigines silmapiirile metsavahi tütar. Lõbus ja lõuakas, piltilus piiga, kukkus nagu taevast koos isaga, siia määratud uue metsavahiga. Tõsi küll, sattus pisut kaugel olema — üks ots oma viis versta või üle sellegi, aga mis luges Javhimile tühipaljas viis versta! Elu-ilmaski poleks muidu seda maad marssinud, aga tookord

ei saanud enam kuidagi: nagu ära tehtud, seeris ta mööda soist metsarada oma Veerakese vahet.

Veera oli hoopis teist nahka. Tõsi küll, ei jooksnud temagi ülepeakeaela Javhimile vastu, katsus isegi üks-kõikset nagu teha, aga Javhim märkas kohe, et piiga on temast sisse võetud, et ta meeldib metsaneiu. Uimastavalt lõhnas metsavahi tare taga vaigune männik, männikus aga polnud tunnistajaks ei isa ega ema, kes üpriski lahkelt Javhimi peale vaatasid, ja seal tõmbus Veera näost veel kuidagi eriliselt rõosaks ning ohkis-ohkis üksijäri. Kui Javhim teda vastu männitüve surus ja embas, ei puigelnud ta vastu — Veera sinisilmad olid nii tumedad nagu jõevesi äikese eel, huuled nii aplad...

Pealtnäha oli kõik nagu uus. Polnud enam südamevaeva, polnud enam Hannat, oli ainult Veerake, ainult tema — mahe ja lahe, hellakene, Javhimi vastu nii hea. Ja äkki selgus, et kõik see on enesepete, midagi polnud muutunud, nagu välja tuli. Südamevaev polnud kuhugi kadunud. Ilmnes see ühel kaunil selgel hommikul, täiesti ootamatult, hetkevälgatusega.

Palju, palju oli Javhim pead murdnud selle hommiku, selle kohtumise üle. Klantsiva nokaga müts teise kõrva peal, juuksekahtlaks uljalt paistmas, läks Javhim mööda tänavat. Ta läks Veera juurde. Kedagi ei austanud ta oma pilguga — käed uhkete siniste kalifeepükste taskus, suitsuots kõrgilt kõverdatud huulte vahel, mütsinokk ja kekid kroomnahka korts-säärilikud, milliseid polnud Kuranis kellelgi teisel, päikeses pimestavalt välkumas. Ka ise ta nagu säras. Jaa, seal läks tema — üleküla poiss. Pühapäevahommikune tanum uppus päikesesärasse, ka tema ise säras sisemiselt, rind pakatamas oma nooruse, oma ilu, oma jõu tunnetusest. Oli nii tore teada, et ees ootab kohtumine metsavahi ukse ees, suvesoe männimets ja Veerake, kes on näost roosa ning ohkab...

Ja äkki polnud enam midagi. Kadus nagu udu. Jäljetult. Polnud ei magusmuretut naudingut eelaimust, ei metsapiigat, ei uhkust oma jõust. Ja oleks siis tühjagi olnud! Lihtsalt ta nägi, et otse tee peal ees seisab Hanna, samuti pühapäevaselt kehkel, pühapäevaselt lilleline sitspluss seljas. Seisab seal, silmad päikesest

kissis, nabistab süüa päevalilleseemneid. Nähtavasti ootab kedagi.

«Tere-terekest!» ütles ta kelmi ja kavaldava muigega, millest Javhimis oli alati midagi kihvatanud.

Poiss võttis teretuse külmalt vastu, nagu oleks ta võhivõõras, ja tahtis mööda minna.

«Kuhu siis nüüd... nõnda ära klanitud?»

Javhim kähvas teravalt:

«Sinu juurde küll mitte!»

«Võeh! Nagu ma arvasingi!» Hanna naeris salvavalt. «Ets kae, justkui kokku räägitud! Ega minagi sind oota!... Kas metsapiiga poole või?» küsis ta öela mahe-
dusega.

«Võib-olla sinnagi. Aga mis sinul sellega asja? Kade meel või?»

«Muidugi!... Poiss kui pühademuna!... Ainult, jah, kuulukse, et sellel seal kiikavat üks silm kirikutorni, teine lihakarni. Ons see tõsi?»

Javhim mõotis teda oma kõige põlglikuma pilguga, aga nägi, et Hanna parastavalt ihtas: sai pirni panna, poisi vihale ajada! Ja ei jõudnudki Javhim midagi vastu lajatada, et tüdruku suu kinni jääks, et tal norimishimu igaveseks kaoks, sest Hanna vaatas selja taha, kiljatas rõõmsalt ja lippas väledasti, kepsival sammul ära. Tanumale oli ilmunud Rähn-Vassil.

Javhim sülitas ja läks oma teed, nagu poleks midagi juhtunud. Ta astumine paistis niisama karmas ja hooletu nagu siiani, ikka veel imes ta poepaberossi ja mõtles, et tühja sest plika plagisemisest — tema silmis on Hanna nüüd nagu tühi koht. Kuid surnuaia juures ei suutnud ta siiski vastu panna ja vaatas üle öla: Hanna oli Rähni poisiga ja lõkerdas naerda. Mille üle, kelle üle?

Jõudnud surnuaia taha, kuhu külainimeste pilgud ei küündinud, jäi Javhim seisma ja istus maha. Isu metsapiiga poole minna oli äkki kadunud...

«Keksi-Kata, lõualöksutaja!» kirus Javhim nüüdki, juba mitmendat korda, astudes koorma kõrval. Viljalaadung kõikus raskelt, rangiroomad rodisesid. «Ise kui kada, aga nina püsti nagu teab mis preilil!»

Javhimi mõtted võtsid teise suuna. Ta mõtles, mäherdusi totraid vingupusse elu vahel võib mängida: üks sul

ihust-hingest järel, püüab igal viisil su armastust, aga sina jääd külmaks, ta piirab sind kui hea vaim, aga sa hoidud kõrvale, jooksed eest ära. Teise poole aga pole nagu vaadatagi tarvis, mingit lähemat tegugi pole temaga olnud, aga ikkagi hakkad vahtima ja oledki äkki nagu ära tehtud. Imelik küll, mõteldagi ei taha: kui Hanna oli põllul, hoidus ta meelega sinnapoole vaata-
mast, aga silmad jälgisid otsekui iseenesest kogu aeg teda. Javhim nägi, kuidas Hanna kärmesti ja osavalt vilja õsus, kuidas ta sirutas selga ja kinnitas rätisõlme, käed väsinult üle pea tõstetud, kuidas ta pikkamisi, aga uhkel sammul läks veelassi juurde ning jõi. Ei suutnud Javhim seda külmalt vaadata, ta otse sõi teda silma-
dega — saledaid paljaid käsivarsi, nõtkuvat ussilikku pihta, kogu ta sitket, palavalt ihaletud keha. Ehkki Hanna oli kaugel, tundis ta verd kuidagi iseäralikult, kuumalt pähe uhkavat, suud kuivaks tõmbuvat.

Oli seda nüüd veel tarvis — õhtuti ei kärsi selle tüdrukunihvaka pärast koduski istuda, öösiti ei tule und. Lähed õhtul välja ainuüksi selleks, et teda näha, kuulda ta häält, nagu oleks see teab mis ime, ja pärast veel kahju, tuju tusane, et ta nii harva tüdrukutepoiste hulka juhtub. Kui teda ei näe, oleks justkui kogu õhtu nahka pandud, kogu õhtu, kogu öö. Lamad üksinda umbuvas toas ja süda lausa põleb sees, kui mõtled, et tema ehk nihveldab praegu kuskil Rähn-Vassiliga...

Jah, milleks pidi küll see värk nii sampsu minema! Kui nõnda edasigi, siis mine tea, hakatakse Javhimi peale veel näpuga näitama, tehakse ta ilmaaeruks... Ja võib-olla saab esimeseks itsitajaks just Hanna ise oma Rähniga — kõhmakõrvaga... No ei, katsugu nad ainult, kas Hanna või ükskõik kes — küll neile näidatakse!... Juba ennegi ülearu mängitud temaga, aitab naljast — tuleb lõpuks ta karmilt pihku võtta, et ta tunneks, keda siin lollitatakse. Karmilt pihku võtta, nii et hirm nahka läheks! Kõva käega, nagu mees kunagi!

«Siis jääb kohe vait. Ja laseb ligi... Kindel see, muidugi laseb ligi!...» mõtles Javhim, märgates äkki, et ta ongi juba oma rehala ees.

Stsjapan tõmbas väravad lahti ja lai koormamürakas hakkas pikkamisi rehala lõugade vahele pressima. Javhim oli nüüd koormast eespool, hobuse kõrval, ja jälgis,

kuidas koorem sisse lohiseb. Hetkeks oli täiesti pime: koorem varjas väljast paistva valguse. Kui vanke peatus keset rehealust, läks pisut valgemaks, sest värava-auk oli jälle vaba.

Pärast kuumas teetolmus ja liivas sampsimist oli mõnus astuda jahedale rehepõrandale, siledale ja kõvale nagu jää, tõmmata kopsudesse niisket, mulla ja värsket vilja järele lõhnavat reheõhku, millest higine keha ja riided ruttu kuivasid.

Javhim harutas lahti köied, millega selgpuu oli tagant peale tõmmatud, viskas need põrandale, tõmbas selgpuu ära ja hakkas viglaga vihke Stsjapani kätte andma, kes seisis nüüd kandepostide taga järsu virna serval. Ühtlaste ridadena laotud virn küündis juba poolde katusesse, aga kõik polnud ju veel kooski. Lausa rõõm oli Javhimil — ka tänavu ei vedanud saueaukude-äärne põld neid alt, andis vägeva voosi, nii et kogu küla kadetses.

«Poole võib maha müüa... Tänavu peaks vist hinnas olema, isegi Alešnikis vili kehvapoolne... Kui õnnestub kasudega ära müüa, siis võib juba üht-teist ettegi võtta! Võib Juravitsšost osta tubli hobuse, ka lehmamullika, ja raha jääb veel kõrvalapanemisekski, majapalkide jaoks... Nii või teisiti, aga maja tuleb püsti lüüa... Kui naine võtta, siis olgu oma maja, kuidas muidu... Oma tuba, oma luba, jalad oma laua alla, maksu mis maksab!...»

Oleks tõesti aeg naisemeheks hakata! Küllalt ringi tõmmatud ja trallitud — ega ikka nii kaua ei jäära, kuni pea hall otsas... Võib-olla saab siis Hannagi peast välja, selle roogendi!... Muidugi saab, eks sinna ju vesi valgu, kus kõige nõgusam!...»

Kui nad Stsjapaniga vankrikartsaste ägedal plaginal tagasi sõitsid, nägi Javhim juba vaimusilma ees, kuidas ta toob koju noore ja rikka pruudi, kelle ta kuskilt mujalt kosib, võib-olla Juravitsšost koguni, sest Kurani ühtki temaväärilist tüdrukut muidugi pole, kuidas ta sõidutab selle oma uksetrepi ette, Kurani piigad aga vahivad kadedalt... «Ja muidugi peaks ka tema selle juures olema, nägema minu rõõmu, minu võitu!» käändusid Javhimi mõtted uuesti Hannale.

Kuid praegu tal mingit rõõmu ei olnud — nagu pol-

nudki isu seda tundmatut naist oma majja tuua. Polnud mingit rõõmu, ainult ähmane nukrus ja kahjutunne pugenes südamesse, nagu ei võidakski ta nende pulmadega midagi, vaid hoopis kaotaks. Igati püüdis ta kujutleda seda oma tulevast naist, aga ei suutnud — ikka kerkis silmade ette Hanna...

Ta ärkas mõtetest kohe, niipea kui hobune jõudis teekäänakuni, kust hakkas paistma Tšarnuškate põllusiil. Kärstitusega, erutatult õiendas Javhim sinnapoole vaadata: mida teeb Hanna, ikka veel Rahn-Vassiliga?

Rähni aga Tšarnuškate põllul enam ei olnud ja Tšarnuškad küürutasid kõik rukkieel. Javhim nägi ka Hannat vihku sidumas ning rahunes.

3

Ladudes vihke koormasse, märkas Javhim äkki, et Hanna oli oma põllult ära läinud ja tõttab mööda peenart metsa poole.

«Üksinda!... Kuhu ta läheb?» mõtles ta põnevusega. «Vaarikale või?...»

Tükk aega vahtis Javhim talle järele, oodates mõistatusele vastust. Juba hakkas tõusma erutus.

«Mis see's olgu? Silmi pole peas? Ei näe või?» karjus vana Känd Javhimile, upitades vihku hangu otsas.

Ähmitsedes hakkas Javhim tööle, aga kogu aeg keeres tal peas küsimus: kus kohta Hanna läks? Katsudes vihke korrast paika panna, varastades silmapilke, kus vanamehel vihku võttes selg kohe, valvas ta, kuhupoole Hanna läheb, mõteldes palavikuliselt, kuidas küll kähku koorma peale saaks, kuidas siis vanamehest pääseks — ja tulisijalu jookseks talle sinna järele.

«Noh, aitab!» ütles Glušak-vanem viimaks. Stsjapan ulatas selgpuu, Javhim pani selle kohale ja kargas nagu välg maha. Kiiruga hakkas ta koormat siduma.

«Tiri nõksuke! Veel!... Kor-raga!...» kamandas Javhim Stsjapani, venitades kõigest jõust, nii et peopesad tulistasid. Pingutanud köit viimast korda, tõmbas Javhim otsa väledasti, mitmekordselt ümber läikima nühkunud selgpuu, et lahti ei pääseks, ja patsutas vanda olale.

«Kõva küll — sõida või Mozõrisse!...»

Ent otsekohe manas ta näole kuuleka ja vagura ilme, heitis uuriva pilgu vanamehe poole.

«Tunaeile nägin häid sarapuid... Tünnivitsteks nagu loodud...» Hommikul oli Javhim kuulnud ema vanamehele rääkivat, et tünnile kuluks uued vitsad peale ajada.

«Sarapuid! Leidis aja...» porises vanamees tohedalt.

«Ajaga pole jah... aga mõni veel raiub ära!... Just parajad!...»

Vana ei vastanud. Javhim nägi ära, et kavalus läks läbi. Võib minna!

«Nabi ohjad pihku!» ütles ta Stsiapanile niisama krapsakalt, otsekui annaks edasi isa käsku. «Ei maksa talutööd halvaks panna!» tuletas ta vennale igaks juhuks meelde isa paljukorratud tarkust.

Vanamees ei märganud ka nüüd poja kavaldamist.

«Et sa seal liiga kaua ei kotserda! Tuled tagasi, siis vaatad, ehk on kuskil päid maas — nopid ära!»

«Hästi...»

Javhim ootas, kuni isa käsib minema hakata. Tagant tõugates aitas ta hobusel koormatki paigalt ära tirida, kui aga koorem naginal ja kõikudes liikuma hakkas, lükkas ta mõned sammud veel olaga takka.

Viljakoores kaugenēs. Javhim vilksas vargapoisiliku pilguga isale äärele, ja suutes vaevalt ohjeldada uhkavat erutust, velkis kiirel sammul metsa poole. Ta ei läinud otseteed sinna, kus Hanna pidi olema, vaid oma välja äärt pidi — inimeste ülearu uudishimulikest pilkudest hoidumiseks tahtis ta Hanna juurde minna varjatult, metsast läbi.

Mida lähemale ta metsale jõudis, seda enam lõi temas keema tuline erutus, rahutus, kärsitus, mis otse kannustas takka — rutem, rutem! Vähe veel, ja ta oleks hoopis aru kaotanud ning jooksi pistnud. Rutem, muidu jõuab liiga kaugele, kaob põõsastikku, ja metsapadrikust ei saaks teda kätte eluilmaski!... Metsa vee- rel volksas ta kiiresti selle peitvasse rüppe: lõpuks võib siis joostagi, tarvitsemata karta, et keegi näeb. Ta juba pidigi ülepeakaela puhmastikku tormama, aga pörkas äkitselt tagasi, nagu oleks vastu puud jooksnud: sealt ilmus Hadoska — tuhat ja tuline, just nüüd siis!

«Javhi-i-im!» sööstis Hadoska talle vastu.

See oli nii ootamatu, nii totter, et Javhim hetkeks otse keeletuks jäi.

«Ha-a!... Mis... sinul... siin asja?...»

«Midagi, tulin korraks! Tahtsin korraks tulla, ei tea miks! Tulingi siis! Süda justkui aimas ära!...» Ta ise oli rõõmuelevil, aga Javhimile tundus ta hääles mingit salamuret. Ja tõepoolest, kohe hakkas ta kurtma: «Nii kange südamevaev juba, et...»

Hadoska huuled kõverdusid süüdlaslikult. Haleda, virilalt tardunud naeratusena nihkus ta Javhimile lähemale ja tahtis vist tema vastu nõjatuda, aga Javhim põikas kõrvale, vaadates rahutult ümber:

«Är-ra jända! Häbi pole kah, inimesed näevad!»

«Mis mul... inimestest!...» karjatas Hadoska. Äkki tundus ta hääles ahastust, iseäralikku otsusekindlust, mis paistis Javhimile kahtlane.

«Sinule ehk on ükspuha, aga minule ei ole!...»

Javhim märkas, et tüdruk oli näost kahvatu ja alla jäänud, silmad aukus, palged lõtvunud, nagu polekski ta noor õitsev neiu, vaid närtsiv inimesevari. Ja üldse oli Hadoska — kuidas ta küll seda varem ei märganud? — kuidagi kortsus-krimpsus, nagu lootusetult haige, veretilkagi pole näos — inetu, vastik. Isegi tül-gastav.

Mis põrgut ta küll sellega jahmerdama hakkas, laskis tal endaga kaasa jõlkuda, ligi ajada! Noh, mis tookord põhukuhjas juhtus, see juhtus, tühja sest enam oiata. Aga milleks pidi veel pärast edasigi jamama, harvikute lõbuhetkede eest tasuma nii suure sallivusega, kuulama tüdruku lõpmatut hädatsemist, etteheiteid ja meelde-tuletusi, lohutama teda nutu korral? Selle asemel et järsk lõpp teha ning ajama panna. Oli ometi näha, kuidas ta ennast kaela määrib!... Aga kus seda — kevadel oli tarvis ta öösel aitagi tirida! Önn, et nägijaid polnud... Tola, tainapea!...

«Ära jõlgu minu sabas!» ütles Javhim järsult. «Aitab!»

«Olen ma siis jõlkunud?...»

«Eided niikuinii juba lõhverdavad!...»

«Lõhverda siin keegi!... Maksa sul rääkidagi!... Kardad muidu niisama! Teata hingestki!»

«Jäta see jõlkumine!»

Ammugi peaks Hadoska taipama, et ta Javhimile ei kõlba, et kõigel on kriips peal, aga ei ühtigi — tilgub sabas kui hatt! Silmadki teisel nagu hatal!»

«Unusta ära!»

Ta tahtis edasi minna. Kuid Hadoska haaras tal käest kinni ja karjatas ahastavalt:

«Javhi-i-im!»

«Käi minema, oli öeldud!»

Javhim tahtis end lahti rebida, aga tüdruk ei lasknud. Teise käega kahmas ta veel pintsakuhölmast.

«Javhim, mul... mul...» Hadoskal purskasid pisarad silmist.

«Lase lahti!»

«Javhim! Mul... Mul on... tulemas!»

Ehkki praegu seisukorra peremees, sattus Javhim hetkeks hämmeldusse.

«Mis?»

Javhim vaatas tüdrukule näkku ja taipas, et sellel on tōsi taga. Silmad nutust punased, suu valust virildunud, märjad, sültjalt lõdvad palged — kõik kõneles rāngast südamelest. Kūhmu-kōssis oli ta, vōdises valust ja ahastusest. Siis sellepārast nāibki ta nii haiglane!

Ots otsimistel, lõpud lõbudel! Siis nōnda juba ringi tōmmatud, et viimne piir kāes! Ja kes teab, mismoodi sest supist pāseebki! «Onn, et ei nāhtud, kui me aidas kāisime!» Ei, nāhakse ära, kõik nāhakse ära!... Ei vōtnud aru pāhe, kui õige aeg, tainapea!

Mis nüüd saab? Mis teha?...

«Nii et liperdamised liperdatud?... Nüüd otsid, kelle kraesse ajada?...»

«Javhi-i-im!» āgas Hadoska. «Peaksid jumalat kartma! Ega ometi kellegi teisega — ainult sinuga...»

«Tea midagi! Ainult et... minust ei vōinud tulla!»

«Javhim!»

Kuid Javhim ei tahtnud midagi kuulata. Ta tōukas tüdruku eest āra, kuid peatus mōne sammu jārel, pōõrdus tagasi Hadoska juurde, kes meeletult nuuk-sudes lamas maa peal, nāgu rohu sees. Poiss proovis pisut lahkemat tooni:

«Kuule! Vōta aru pāhe, kui sa ei taha naeru alla saada!» Ta ootas, kas ehk Hadoska rahuneb, aga nāhes,

et see vōtaks liiga palju aega, piilus ūmber ja kāhistas rutuga: «Gliništsōs on kunksmoor...»

Kuid Hadoska ei tahtnud ta siirast abipakkumist kuuldavakski vōtta. Nojah, soovi siis veel head, katsu seda viripilli aidata! Siiski ūtles ta sūdametāiega:

«Temal kāib see kāhku!... Kaotab āra!... Kuuled vōi?»

Vastuseks kostis ainult oigamine. Javhim seisis veel veidike, siis aga nāgi, et pole mōtet jānnata, ja lāks oma teed. «Oh sunnik!» mōtles ta rāgastikust lābi rahmides. «Nüüd lendasin küll portsu otsa! Oleks veel teab mis olnud, natuke meeldimist vōi nii... Kui ta mul hinge pealgi oleks, nagu kas vōi see teine, see Hanna! Kuid ei tule meeldegi, puha nali ainult... Aga nüüd peavalu kui palju! Millega see veel lõpeb?...»

Tuju polnud nüüd kaugeltki see mis enne Hadoskaga kohtumist, tuju oli rikutud. Varsti ta isegi seisatas pōõsaste vahel ning jāi kaalutlema, kas maksabki enam Hannat otsima minna. Āsjasest kārsikust kihust ja tuhinast polnud enam jālgegi, kōigele lisaks tekkis tūlikas kartus: «Kui see viripill vāhemalt Hanna juurde tōinama ei jookseks... Peavad ju sõprust, nojah...»

Kuid Javhim ei arutanud ega kōhelnud pikalt. Hadoska Hadoskaks, kuid Hanna on hoopis teine tubakas. Vōi ei tohi ta enam kellegi peale vaadatagi? Vōi peaks ta oma noore elu elama kui munk? Sellepārast, et keegi opakas jārele jookseb?

Ja ūleūldse, mehel ei kõlbagi tüdruku asjade pārast pead vaevata. Ise korjas vea külge, ise muretsegu, kuidas lahti saab!...

Javhim pahmis lābi rapiku, vahtis ringi, kikitaskōrvu: kus ta on, kus on see tūlikas Tšarnuška tüdruk?

Hanna ei ūllatunud ega lōõnud kartma, kui ta tuli — heitis vaid ūsna ūkskōikse pilgu ning hakkas jālle vaarikalehestikus sorima ja marju noppima. Vaarikapuhmad olid varjulised ja tihedad, ta lūkkas varred laiali, napsis sealt vahetpidamata marju ja pani teise pihku.

Javhim jäi seisma, tundes piinlikku kohmetust, siis astus Hanna juurde ja küsis magusa häälega:

«Ehk on abilist vaja?»

«Saan omalgi jõul hakkama!» vastas Hanna, taibates ta kohmakat katset ligi tikkuda. Ta ei vaadanud Javhimi poolegi, endiselt otsis ta vaarikaid ja noppis neid pihku.

Juba oli Javhim tema kõrval ja õiendas samuti käe marja järele.

«Kui abiline on, siis ikka teine mõnu!»

«Oleneb sellest, mihuke abiline!...»

«Või pead ehk kehvaks?» katsus Javhim naljatada.

«Pead sina's tubliks?... Kes varese eest vaagub, kui mitte vares ise!»

«Noh, muidugi vaagume ise, kui teised ei vaagu. Aga äkki on väärtki, et vaakuda!»

«Võeh!» tegi Hanna pilkavalt.

Javhim silmas rangluu kohalt katkenud linase pluusi alt lapikest tõmmut ihu ning ta kõri nõoris äge kiivus:

«Või ons sinu Rähni ke etem?»

Hanna vastas häirimatult:

«Ühele nii, teisele naa...»

Ta peaaegu mustaks päevitunud kaelal, sitsrätikuga kokkuseotud läikivmusta juuksekuhila all, hebeles pehmeid, imeheledaid karvaudemeid.

«Puha tühi jonn sul!» ütles Javhim nii lõbusalt ja hooletult kui sai.

«Mis tühi jonn?»

«Võtad muudkui pähe, ei tea isegi mida! Ei pääse sa niikuinii!»

«Sinu käest või?»

«Just.»

«Võeh! Nüüd aab hirmu nahka!» Hanna naeris lagnal, see aga kannustas Javhimi veelgi enam.

«Mis imetegu sa küll oled? Äkki polegi tüdruk või?»

«Tüdruk tüdrukuks. Kuid igal marjalgi oma magu — nõnda teab rahvasuu. Kõik pole ühe vitsaga löödud... Ehk tüdrukudki pole kõik ühe vitsaga?... Peaksid siis kõik olema... Hadoska sortil!»

Üllatuse pärast jäid Javhimil sõnadki suhu. «Teab? Juba teada! Miks ta seda nina alla hõõrub? Ons see viripilli-Liisu ära rääkinud?»

Kuid midagi pidi ütlema, katsuma välja vingerdada. Võib-olla tuli see tal niisama juhuse kombel suhu? Võib-olla ei teagi ta kõike?

«Noh, Hadoska...» alustas ta luurivalt. «Hadoska muidugi... on hea tüdruk... Ega ma vaidlegi... Ainult et... ei tõmba...»

«Ah enam ei tõmbagi?»

«Millal ta's tõmmanud on?... Ainult niipalju, et kekutas minu ees ja kahju oli teisest... Ei hakanud ära ajama... Las kekutab, muret minul sellest!...»

Hanna vaatas talle otsa, nagu tahaks veenduda, räägib ta tõtt, kuid ei lausunud sõnagi ning Javhimi kartus andis järele: pole tal aimugi!

Mõni aeg noppisid nad vaikides. Nagu Hannagi, korjas ka Javhim peo täis ja puistas siis marjad purki, mis seisis tüdruku lähedal rohu sees. Hanna ei kiitnud ega keelanud teda, nagu poleks tähelegi pannud. Mõnikord puutusid nende käed kokku. Hanna tõmbas küll oma käe otsekohe ära; nagu oleks midagi ilget puudutanud, aga Javhim tundis, kuidas süda kuumalt, erutatult peksma hakkas ja kõri kuivas. Nii lähedal oli ta, nii võluv, nii ahvatlev oli ta isegi oma ärarühatud linastes riides.

Mida rohkem Javhim teda salakesi piilus, seda enam kuivas kõri, ja raske oli uuesti juttu üles võtta.

«Sina pole nagu tema... Sina oled midagi muud!...» kähistas ta, püüdes anda oma sõnadele naljatooni. «Mis see sinus küll on, ei taipa! Mis väega sa mind panid enda järele?»

«Näha jah, et järele pandud! Nagu peni!»

«Või polegi pandud?... Käisid vist Gliništsõ kunksmoori pool, said teab mis nõiarohtu!»

«Ah, mis möga see olgu!»

«Või mina ajan möga? No jutud!...»

Äkki krahmas Javhim Hannast kinni, ühe käega abude ja teisega kaela ümbert, ning sosistas väljapurskava kirega:

«Hanna!... Hannake!...»

Ta tahtis Hannat enda vastu rebida, aga see hoidis küünarnuki talle vastu rindu.

«Mis see's tähendab?! Jäta!»

«Ei, nüüd sa enam mind haneks ei püüa!» Ta katsus naeratada, aga suu moondus kurjaks, viltuseks irveks.

«Mis mul sinust haneks püüda?» Hanna krimpsutas nagu, otsekui valu pärast. «Ära pigista!... Hingatagi ei saa!... Kas kuuled?!»

«Ega ikka ei lase küll...»

«Tola mis tola, nagu näha...» ütles Hanna raskelt hingates. «Jumala eest... Eemalt vaadata, nagu polekski kapsapea otsas, kuid aru ei kübetki...»

«Külalt laenama ei lähe... Minule jätkub...»

Viivitamatult sähvas Hanna ta oma sõnadega vastu:

«Napilt küll... Kuluks ehk laenamagi minna... Ise kui kolakas, aga ei tea, kuidas ühe-teise tüdrukuga peab olema... Arvad, et muudkui jõuga...»

«Mis sina's mõtled — kui jõudu on...»

Javhim õiendas teda suudlema, kuid Hanna viskas pea selga — ei ulatu.

«Mis sina's, mis sina's!» võrdas ta pilkavalt, nagu endast nooremalt hurjutades. «Siitap see nähagi, et taipu üleliia...»

Ehkki Javhimil peas kohises, sai ta siiski aru, et Hanna räägib üht ja mõtleb teist, et ta pilklikult õpetavate sõnade taga peitub mingi kavalus. Tahab ta jälle ninapidi vedada või?

«Olgu, olgu, aitab juba! Hilja õpetada!...»

«Ega ikka paha ei teeks!» hakkas tüdruk jälle teise sõnadest. Ta salvas: «Nagu näha, teised pole sulle õppust andnud!... Tahad, ma õpetan?...»

«Ilmaaegu püüad!» ütles Javhim võitja toonil, kellele teise riukad päris selged.

«Tahad, ma ütlen, kuidas... minuga peab olema?...»

«Sinuga?»

Javhim aimas, et selleski peitub mingi riugas, aga need sõnad huvitasid siiski.

«Kas ütlen või?» Hanna katsus end lahti rebida ja palus: «Lase ometi, sedaviisi on paha...»

«Ää parem katsugi!... Noh, mismoodi siis peab, et su südamelukk murduks?»

«Mismoodi? Ma ütlen!...» Ta vaatas Javhimile kindlalt silmi. «Hea peab olema! Ainult heaga!»

«Ahahaa! Mina aga mõtlesin, et pagan teab mis!» naeris Javhim.

Tugeva kämbлага tõmbas ta Hanna pea enda poole ja tahtis teda suudelda.

«Tullakse!...» hüüatas tüdruk ehmunult, nagu oleks kedagi märganud.

Kuid Javhim ei pööranud peadki:

«Kulunud nõksud! Keda sa lollitad!»

Ta suudles Hannat vägisi põsele. Samal hetkel katsus Hanna end lahti kiskuda, ja nii tugeva rapsakuga, et Javhim hädavaevu suutis pidada, — kuid ometigi ta ei pääsenud. Nähes tüdruku tõmmupruuni nagu ponnistusest ja vihast tumenevat, muigas Javhim üleolevalt: ahah, proovid, kes tugevam või?

«Lase lahti!...» Ta silmad leekisid ägedast vihkamisest.

Kui Javhim ta vihast pilku nägi, jäid tal käed äkki nagu lõdvemaks: või laseks tõepoolest lahti? Ehk ongi rohkem mõtet heaga katsuda? Aga olid siis Kurani asjemad ja täiemad poisid millalgi plikadele järele andnud, teinud nende tahtmist? Mees on mees... Javhim nägi palavikuliselt tukslevat soonekest ta kaelal, tundis enda vastas ta õlakumerusi, rinnamukse, kogu ta nõtkuvat, sitket, ammuhaletud keha, millest ta nii kaua oli soninud, saamata rahu ei päeval ega ööl. Nii palju oli sellest silmapilgust undki nähtud, ja nüüd siis viimaks on Hanna ta käte vahel mitte unistustes, vaid ilmsi!...

Ei, tuhat ja tuline, ei lase! Teadku Hanna, mis mees on Javhim ja kuidas maitseb Javhimi kallistus, küllap siis on teine kord mõistlikum ja oskab teda austada. Joobunud tema lähedusest, oli Javhim nagu mingis jaburas meeltesõgeduses, tundis võigast rõõmu oma jõust, meelevallast oma saagi üle...

«Lase lahti!... Ma sülitän!...»

Mis muud olekski ta võinud endakaitseks teha? Ta ei suutnud ju midagi! Tundes, et käte haare ei nõrgene, iseenda abitusest ja poisi tugevast jõust maruvihane, hingepõhjani solvatud, sülitas Hanna talle otse vastu tuhkruksilmi!

Javhim pörkas tagasi, nagu oleks hoobi näkku saanud, ja kähistas raevunult: «Ah siis nõn-da!...» Kõigest jõust murdis ta Hannat tagurpidi ja risus ta maha. Nad kukkusid mõlemad. Hanna lõõtsutas kuumalt, ähkides püüdis ta oma kätt vabaks kiskuda, nügis kõigest väest

talle rusikatega rindu, rabeles vastu, kuidas iganes suutis. Kes oleks võinud uskuda, et see nihvats, see Tšarnuška plika nii tugev on — ehkki maruvihane, tüdruku hõõguvast kehast lausa hullunud, suutis Javhim teda hädavaevu pidada.

Aina pöörasemaks läks Javhim temaga rinnutsi maas rabeldes. Peas polnud enam ühtki mõtet, silmade ette laskus mingi kuum, raske udu. Vaid üksainus tõnts iha täitis teda nüüd — kinni pidada, jagu saada, vallutada...

Keset kõige tulisemat rabelemist — ta ei teadnud ka ise, kuidas see juhtus — tõstis Javhim ainult korraks käe, et silmi pühkida. Misjaoks oli neid vaja pühkida, seda ei osanud ta pärast ka ise taibata. Võib-olla et nõrgus higi silma. Võib-olla et juuksehahlakaski langes ette — ei mäletanud. Kõik sündis nagu meeltesegaduses. Ja mismoodi ta mäletada võiski, kui järgmisel hetkel juhtus midagi sellist, et äkki maast-ilmast enam ei teadnud.

Ainult seda jõudis ta veel märgata, kuidas Hanna käe tema alt osavasti välja rebis, mida enam takistada ei jõudnud. Ei suutnud ta veel midagi taibata, kui raksatav hoop lajatas vastu nina. Valu võttis lausa hingetuks. Javhim pörkas tagasi nagu ussist nõelatud — valu võttis silmist pimedaks, ninajuur ja otsmik huugasid. Jähmunult, mõlema käega kompis ta nina — arvas, et luu on purustatud. Ei, nina oli terve, ainult valu, kõrvetav valu!... Ehmunult kobasid sõrmed üle näo, nagu vigastust otsides, ja siis tundis Javhim huultel midagi kleepuvat — jooksis verd.

«Vähe veel, ja oleks näo ära rikkunud, raipenahk!» mõtles Javhim, heites Hannale tulivihase pilgu. See aga oli juba tükk maad eemal, kükitas maas ja hoidis löögi- valmilt käes puutoigast. Pinguldatult, hetkekski silmi pööramata valvas ta Javhimi, olles iga hetk valmis jalule hüppama, kaitsma ennast, maksku mis maksab.

Pluus oli õlast kuni rinnuni lõhki. Tabades Javhimi pilgu, varjas ta paljast tõmmut ihu käega.

Niipea kui Javhim tahtis tõusma hakata, hüppas Hanna püsti ja ähvardas vemblaga.

«Katsu sa tulla!»

Javhim ajas end ükskõikselt istuli.

«Keri kus kurat!...»

Tõepoolest, ei olnud tal isu tüdrukuga veel kord rähk- lema hakata. Igasugune tahtmine Hanna järele oli kor- raga kadunud.

«Keri kuu peale, et su varjugi poleks!...»

«Pidi käed välja väänama, kuldilähkam!... Nagu valus täkk, silmad verd täis, ja rüsinal kallale!... Mõt- leb, et igas asjas vaba voli!... Kui nälga peal, otsi mõni mära, aga mind jäta rahule!...» Hanna poole vaata- matagi tundis Javhim endal tema leekivat pilku. Poiss vaikis. «Pluusi käristas puruks!... Julge enam küla vahele minnagi!...»

«Vähe veel, ja silma oleksid välja löönud!»

«Oleksid, oleksid! Siis hoia sõrad eemale!...»

«Millega ta löi?» arutas Javhim mõttes. «Toigast tal ju polnud, selle sai ta hiljem. Võib-olla küünarnu- kiga... Poleks iial uskunud, et küünarnukiga nõnda võib lüüa. Nagu tiislipoldiga!...» Javhim upitas end jalule ja hakkas pükste ning käiste küljest mullasodi ja rohuprahti maha kloppima. Ka Hanna seisis juba, nagu ennegi tükk maad eemal, hoides kogu aeg toigast val- mis.

«Sõrad, sõrad!» tõllutas Javhim põlglikult suud. «Vaata versta kauguselt!... Õige mul kuningaproua!»

«Kuningaproua või mõni muu, aga sõrad hoia eemale!»

«Etemaidki nähtud!...»

«No mine siis sinna, kus need etemad! Miks su sõrad's kihelevad?»

«Saab mindud kah! Ära arva, et sinu järele vesis- tama hakatakse! Hähää, oota, oota! Annab sul oodata — surmalaupäevani!»

«No väga tore! Ometi kord üks mõistlik sõna!»

Kuid ilmselt see kiitus Javhimi ei rõomustanud. Ta lõpetas riiete sopusutamise, pühkis ninaaluse verest puh- taks ja karjus tigidalt:

«Häh, mida teie, Tšarnuškad, õige endist peate, et nina nii seljas? Häh, kelleks te endid õige peate meie kõrval? Mitte midagi te pole, tühi koht, kui teada tahad! Kaltskaabakad!...»

«No mine ometi nende juurde, kes rikkad! Ehk saadki oma kuningaproua kätte!»

«Lähen aga jah! Luba küsida ei kavatse! Lähen Gliništsõsse, lähen Juravitšõsse, lähen, kuhu ise tahan! Tüdrukuid kui nukke, jalaga segada, ja sinust tuhat korda etemad! Kui rahakott kõliseb, nilpsab keelt iga lehtsaba! Muudkui mine ja vaata välja, kui ainult tahtmist oleks!»

Hannal lõi jälle keel sügelema, ta nähvas pilkavalt:

«Paistab, et on ikka tahtmist kah!»

Javhim ei vastanud, otsekui mõista andes, et igasugu lollus talle korda ei lähe. Kuid ikkagi tundus talle, et lõpetuseks peab ütlema midagi üsna krõbedat — ärgu see sabakeerutaja veel rõõmustagu, ärgu arvaku, et ta võidu sai, et Javhim nii lihtsalt jätab või hoopiski taganeb.

«Kui tahan, oled mul käes! Ei pääse sa niikuinii!»

«Võeh! Kui kole!» naeris Hanna, kuid vaikis korrapealt, märgates Javhimi ähvardusest rasket pilku.

«Saad veel näha!» kähistas poiss kurjakuulutavalt ja pöördus minekule, vähmides raskel sammul läbi rohu.

5

Vastu õhtut jooksis võõrasema tulisijalu rehalasse, lõõtsutades, juuksed sarjas, ja hüüatas juba väravate vahelt ähmiga:

«Kuulsid?»

Vana Tšarnuška pühkis parajasti rehepõrandat. Ta vaatas ümber ja küsis rahulikult:

«Mis asja?»

«Mis asja?! Sa veel küsid! ... Terve küla kõlinat täis! Ainult sina ei tea! Losutad siin nagu pime kana! ...»

«Mis siis lahti on? Räägi mõistlikult!»

«Mis lahti? Seda peaksid ise paremini teadma! Nüüd veel mina rääkigu — ega ta minu tütar ole, ikka sinu! ... Mis isa sa oled! ... Oleksid paremini valvanud, poleks tarvis küsida!»

«No ei oskagi inimese moodi rääkida?»

«Inimese moodi? Oh issand jumal! Mismoodi sa seda räägid või! ...» Võõrasema karjatas peaaegu nutuga segi: «Känd-Javhim ... tuli Hannale ...»

262

«Mis sa lahmerdad?»

«Mina lahmerdan? Pane luud ära, mine korraks tänavale, kuula! ... Kus iganes ninapidi koos ollakse — aia ääres, kaevul —, muud juttu polegi! ... Ainult sina oled kõrvust kurt!»

Tšarnuška tõmbus näost pilve, kühmakil jäi ta ootama.

«Kui metsas vaarikal käis...» seletas võõrasema. «Nägid ometi, mihuke ta sealt tulles oli? ... Mihuke ta pluus seljas oli? ...»

Tšarnuška kuulas nagu puuga pähe löödud. Meenus justkui läbi udu, kui imeliku moega oli Hanna metsast tulnud. Ärritatud näoga, ekslevate silmadega, vältis millegipärast tema pilku, püüdis jääda omaette. Sidet tehes nagu oleksid käed värisenud, vihk tahtis koost pudeneda ja siis pidi ütlema, et tehku uuesti ... Ning pluus, tõesti oli pluus lõhki kistud, ta nägi oma silmaga. Hanna ise küll ütles, et olla kogemata oksatüüka taha jäänud, aga mine tea, äkki valetas? ...

«Oh armas, armas aeg!» hädaldas eit summutatud häälega, et kurjad kõrvad ei kuuleks. Kuid samas purskas kärealt: «Aga ärgu see Känd veel käsi hõõrugu, rajakas! Ärgu ikka arvaku, et kui rikkus-vara käes, siis tema üle pole säädust! Jõõrab ringi kui härg! Seda ta peab kahetsema! Kahetsema peab ta — mina ei jäta! Kohtukulli ette tirida, kohtukulli ette! Vangirauad saab, tiiras jäaras! Vangirauad! Siberi põhja!»

Viimaks küsis Tsimohh nagu unest ärgates:

«Kus Hanna on? ...»

«Hanna? ... Läks korviga ... kartulimaale ...»

Tšarnuška viskas luua nurka ja läks rehe alt välja. Kahmides, tema kohta ebatavalise rutuga rühkis ta rehalataguse põllu sihis, nii et võõrasema vaevalt suutis kannul püsida. Jõudnud rehala taha ja sealt üle tühja rööbastee, seletas ta läbi laskuva sooja hämaruse aia vastaspoolel, roigastara ääres kaht kogu, kes kohmitsevad kartulivaol.

Hanna polnud üksinda. Tema kõrval seisis Hadoska, kuid Tšarnuška justkui ei märganudki teda. «Ükskõik, mis pimesikku siin mängida, kui kogu küla räägib ...» Ja võib olla, et kui külas poleks ükski hing teadnud, võib-olla isegi siis ei oleks Tšarnuška hoolinud kellegi

263

võõra juuresolekust — ühtki minutit ei kärsinud ta oodata.

«Ons see tõsi?» jäi ta ähvardavalt seisma tütre ette, kes vaatas talle jahmunult vastu, kartulivarred peos ripakil.

«Mis asi, taadike? ...»

«Mis asi?» Äkki olid Tšarnuškal kõik sõnad otsas. Ta nägu kiskus haledalt virilaks, huuled tõmblesid ülekohtutundest ja abitusest — jah, mis asi? Ta tahtis ütelda, aga ei suutnud, sõnade asemel kostis kurgupõhjast ainult vaevaraske ümin.

Võõrasema asus talle appi.

«Terve küla juttu täis, et Känd Javhim su kallal... vägivalda...»

Kartulivarred varisesid Hannal käest. Jahmunult vaatas ta Hadoska poole, kes tõmbus äkki näost valgeks nagu lubjatud sein. «Kõik teavad! Terve küla juttu täis...» ujus Hannal pikka-pikka läbi pea. «Vägivalda! ... Kui kahvatuks läks Hadoska! ... Räägivad, et vägivalda tarvitanud! ...»

«Ei ole tõsi. Tühi jutt kõik,» poetas Hanna lõpuks vaikselt.

Isa nagu ei tahtnud uskuda.

«Tühi jutt?»

«Jah, tühi jutt. Ilmaaegu lõhverdamine.»

Isa huuled ei tõmmelnud enam. Ta rahunes.

«Noh, kui nõnda, siis...»

«Aga kes see pluuse lõhki kiskus?» ei uskunud võõrasema.

«Kiskus kes kiskus, aga midagi sihukest ei olnud. Ilmaaegu lõhverdavad.»

«Nii et midagi ei olnud?»

«Tühi kõlakas, ma ju ütlesin.»

«Aga äkki sa kardad rääkida?» nuias võõrasema edasi, nagu oleks tal kahju, et kõik pöördus vaid tühjaks kõlakaks. «Ehk ta änerdas sind? ... Maksa karta ühtigi! Nüüd pole enam see mis vanasti, nüüd, kui oled tüdruku ää narrinud, siis pead aga võtma, ei pääse kuhugi! Aga kui ei taha, siis saab viidud kohtukulli ette. Seal soolatakse nõnda, et surmalaupäevani mäletab!»

«Ei olnud, ma ju ütlesin!»

«Ei olnudki? ...»

«Ah, jäta! Või pean ma kõigi pühade nimel vandumagi?»

«Kui polnud, siis polnud!» ütles nüüd isa lepitavalt, kergendustundega. Need sõnad olid määratud pigem võõrasemale kui Hannale: isa tahtis piinliku jutuga ühele poole saada. «Näed nüüd — terve küla kõlinat täis! Paljugi mis ladratakse, kui külakrappidel keeled kihelevad! ... Lähme minema!»

Ja tasakesi, rahunenult kõmpis ta mööda teerada rehemaale tagasi. Võõrasema päterdas ta järel kuidagi tusaselt, nagu poleks ikka veel kõik selge...

Pärast nende äraminekut seisis Hanna ja Hadoska tükk aega vaikides. Ikka veel kumisesid Hannal kõrvus isa ja võõrasema sõnad, ta erutus ei vaibunud — säh sulle, mihukest lara tema kohta aetakse! Vägivalda tarvitanud! Mis tont nad küll peaksid lõugutama! ... Nojah, tahtis ju, tegi katsetki, aga võib-olla hoiab veel praegugi ninajuurt peos... Kuid ehkki süüst täiesti puhas, oli tal siiski paha mõtelda, et külas tema kohta niivõrd räpane laim liigub. Nagu oleks solgiga üle valatud, asja ees teist taga!

Korraga märkas ta, kui ahastav ja hädine ilme oli Hadoskal, ja tal hakkas Kanepilinnukesest kahju.

«Polnud seal midagi. Sulatõtt rääkisin.»

«Mina juba arvasin — ehk... kardad isa...» kohmas Hadoska süüdlaslikult. Ja küsis umbsel kahinal: «Aga kes siis... pluusi ää siilus? ...»

«Eks ikka tema — pagana Kännukukk...»

«Ikkagi siis... käsipidi...»

«Käsipidi jah. Ainult et... jäi pika ninaga.»

«Ikkagi käsipidi! ...»

Järsku pööras Hadoska selja ja kattis näo kätega. Ta õlad löid vappuma.

«Noh, mis, mis sinul's on? Polnud ju midagi... Jumala tõsi, ei olnud ju... Või oled sa kade? Kah ikka narriker! ... Pole minul temast sooja ega külma! Ena mul kullatükki! ... Võid endale pidada! ...»

Ta ei osanud enam midagi ütelda: Hadoska nagu ei kuulnudki seda ja puhkes meeletult nutma. Nuttes hakkas ta äkki minema, sumas otse läbi kartulivarte, komistas vagudel, ronis üle aia ja kadus hämarale põl-

lule nagu vari. «Mis häda mul oli piiksatada, et ta kallale tuli!» kahetses Hanna, saates jahmunud pilguga tema eemalduvat kogu...

Hanna rapsis kartulijuurte küljest mulda, noppis mugulaid, ise aga mõtles kogu aeg Hadoska totrale-totrale armastusele, enamalt jaolt aga sellele jäledale kuulujutule. Oli seal midagi või ei olnud, aga see jutt, ta tundis seda, paneb hulgaks ajaks häbipleki külge. Millal ükskord uskuma jäädakse — ja kas kõik üldse usuvad —, et midagi ei olnud ja et Javhim pika nina sai? Eks katsu kellelegi seletada, et on vale — hakatakse rõvedalt irvitama, võib-olla sõimamagi, vaadatakse su peale, nagu oleksid roojane. Kui sa ise ennast ei määri-nud, siis vähemalt määrivad sind teised, ja see, kes roojaseks jääb, oled ikka sina. Kannad häbiplekki elulõpuni. Ei saagi lahti. Kes usub, see usub, aga kes ei usu, see ei usu iialgi!...

Ärgu siis uskugu, kui keegi ei taha! Või peaks ta ennast elusalt maha matma, sellepärast et mõni pahasti mõtleb? Peaks ta siis rumala tagarääkimise pärast elule kriipsu peale tõmbama? Kuidas küla koerale, nõnda koer külale! Kui ollakse head, siis on ju hästi, aga kui ei — olgu siis ei! Ka temal on oma uhkus!...

Hanna võttis niimärssi, viskas selle üle õla ja astus kindlal sammul mööda jalgrada rehalate taha rööbasteele, et minna rehe otsast läbi, koju. Jah, ei hakka ta ilmaaegu norutama! Ei hakka ta süütut kannatajat mängima, kes see loll on! Ja külarahvas — kuidas ollakse temaga, nõnda tema ka vastu! Pead longu ei lase. Pole seda verd!

Kuid siiski ei suutnud ta alla suruda südamevärinat, rahutult, äreva valvsusega vaatas ta kogu aeg ettepoole, kas seal kedagi pole. Polnud enam nii lihtne kui tänini, pidi kogu aeg murelikult, hirmuga mõtlema, et äkki keegi tuleb: mis näoga vaatab tulija sinu peale, mis näoga vaatad sina vastu? Varem ei maksnud selle üle peadki murda, aga nüüd pidi ta rehalate taga rööbasteele jõudes isegi paigale tarduma: oli kuulda, et tul-lakse ratsa.

Juba kaugelt tundis ta ära, kes see oli — Vassil Sõngu seljas. Just nüüd siis! Südamevärinal astus Hanna tee peale ja jäi ootama. Ta tahtis Vassilit kohata, ühtaegu

aga kartis seda hetke, teades, kui armukade on Vassil, iseäranis Javhimi peale. Ja just nüüd ta tulebki ratsahobusega, paljad jalad kõlguvad, valged riided seljas.

On ta kuulnud? Või pole? Ja kui on, usub ta seda? Kas tõesti usub?... «Võib küll uskuda — nii armukade on ta, nii umbusklik!...» käis Hannal rahutu mõte peast läbi. Ent samas vaidles ta iseendale vastu: «Ei, võimatu, ei tohi ta kedagi teist uskuda.» Ainult Hannat peab ta uskuma! Kui Vassilgi ei usu, kui temagi ei leia trööstivat sõna, kes siis veel?

Hanna märkas, et poisski on teda juba silmanud: tõstis järsku pead, rapsas esimese hooga isegi hobuse seisma. Siis aga tonksas ruunale tigidalt kannaga kubemesse ning hakkas norguspäi lähemale venima, heitmata pilkugi seisja poole. Hanna pinevus tõusis.

Vassil oli juba siinsamas, aga Hanna märkas äkki, et ta ei kavatsegi peatuda. Nii et isegi rääkida ei taha! Ta astus tee peale ette ja peatas hobuse.

Ikka veel ei vaadanud Vassil tema poole. Ta vaikis. Tükk aega vaikis ka Hanna, tigidalt, haavunult.

«Noh, kuulsid?» küsis ta lõpuks väljakutsuvalt.

«Kuulsin näh...»

«Nii et kõik teada? ... Ja usud ka?»

«Räägitakse — ju siis midagi oli... Kus suitsu, seal tuld...»

«Nanah, nii et oligi kõik?»

«Ah siis polnudki või?» See ei kõlanud küsimusena — ta oli kindel.

«Sinul ju paremini teada!»

«Paremini, paremini! Kui teised nägid, rääkisid...»

«Kes need teised on? Kes nägid?!»

«Mis tähtsust sellel enam? Nägi, kes nägi.»

Hanna ei osanud järsku midagi ütelda. Solvusest ja vihast mässas ta süda, peas läks kõik segi.

«Siis sa vist enam ei tulegi?» küsis ta teeseldud pilkega.

Vassil kõhkles veidike.

«Mis siin enam käia? ... Eks nüüd käigu teised! ...» Ta nagu tõmbus kibedalt virilaks, Hanna nägi sellel isegi tülgastust. «Kauka-Leeñu! Kännualune! ...»

«Tohmuste tohmus!!!»

«Ikka-ikka. Tohmus näh. Kõik vaesed on tohmused. Känd üksi tark!...»

«Targem igatahes! Sada korda, tuhat korda!»

«Sestap sa tema ümber liperdasidki. Ja said, mis tahtsid!»

«Pole sinu mure! Pole sinu asi! Aga kui mul on veel rõõmus meel! Aga kui mul süda hüppab sees?!»

Ta silmad välgatasid tigidast rõõmust, nähes, et need sõnad tabasid valusasti. Vassil hakkas nohisema, raskelt, tigidalt. Paras talle, paras!

«Muidu räägitakse,» ütles ta, otsekui kellegagi vaieldes, «et ehk polnudki omatahtsi. Et ehk väevõimuga...» Vassil mühatas: «Väevõimuga!...»

«Ikka heaga, ikka ühel nõul!» tõendas Hanna takka. Ja äkki murdus femas midagi, varjamatu meelekibeduse ja ähvardusega ütles ta: «Seda sulle ei kingita! Tuleb aeg, ja kahetsed!»

Järsult pööras ta selja ning jooksis rõõbastelt rehmaale. Vassil ei saanud talle pilkugi järele, vihaselt mõtles ta, virutades Sõngule palja jalaga vastu külge: «Ena mul asjakarpi, ähvardab veel — ei kingita! Ja veel õiendama!... Sai nihukese tükiga valmis, aga ise veel õiendama!...»

Ta ei märganud, millal hobune rehalate tagant läbi jõudis ja lodumikku pöördus. Sõna-sõnalt meenutas ta, mida oli öelnud Hanna ja mida Jänga Ivan, kes täna korra nende rehalas käis: «Põle see esimene kord! Sotid juba ammu sees, ainult keegi ei juhtunud peale... Mehkeldasid juba siis, kui sina Juravitsõ soolaputkas istusid!...»

«At sa vigur!» tulid meelde Jänga sõnad. «Sehkendas ise teisega, aga ajas ka sinule kärkseid pähe. Ju vist arvas, et kui mitte üks, siis teine ikka!...» Mõru nõrdimus tungis seda meenutades südamesse: tema oli ju Hannat uskunud, iga ta sõna uskunud! Rääkis küll, et pagana Kännukukk, aga samal ajal sihtis ise muudkui seda Kännukukke, liperdas temaga. Vist mehelemine-mise valus, mis muud...

«Ikka heaga, ikka ühel nõul!» osatas ta mõttes Hanna sõnu ja sülitas: suudles-kallistas teda, Vassilit, ja üht-hästi seda teist — kõik «heaga, ühel nõul!» Ja veel

õiendama! Veel ähvardama!... Lipakas, täitsa lipakas, muud ühti!...

Lodumätastikul pani Vassil Sõngu kammitsasse ja äigas talle valjastega vastu kintsu, ajades teda pisut kaugemale. Harjumuspäraselt tõtlikul sammul pöördus ta juba küla poole, ent siis sundis valuline, kainestav teadmine teda peatuma: täna polnud kuskile rutata. Teistel õhtutel oli ta ju Hannaga kohtama jooksnud.

Ta seisis ning mõtles, et oleks vist mõistlikum külla üldsegi minemata jätta. Jääks õige siiasamasse sooservale, tõmbaks pikk-kuue üle pea ja uinuks magama, unustades kogu selle kupatise. Süngelt libistas ta pilguga üle ammutuntud hallide tarekatuste ja leidis end äkki vaatamas selgesti esilekerkivatele Tšarnuška pirnipuudele küla serval. Ja äkki polnud enam ei viha ega meelekibedust — südant pitsitas kahjutunne, kuum valu. Kaotusevalu. Hanna ei kuulu enam temale, ta on võõras. Hanna on talle kadunud. Ta on üksi, lohutult üksi.

«Äh, olgu pealegi!» hakkas ta otsekui iseendale ja oma südamevalule vastu. «Kah asja, mille pärast loru-tada! Kes ta mulle õige on? Sai ringi luusitud, aia ääres kõõlumas käidud — ja muud ei midagi. Palju mis kellegagi kõõlutakse — külas tüdrukuid jalaga segada!»

«Ja mingit tolku poleks sest kõõlumisest niikuinii... Sest tema pole mulle ikkagi see õige! Setupalju ongi, et ilus näolapp, aga ilu ei panda padaje, ilu ei too rikkust majja!... Tühja siin norutada — tahan, ja hakkan kas või hommepäev amiseerima Prakopi Veeraga. Hanna kõrval on Veera ikka tubli tükk: toob üht-teist kaasa-varaks kah. Põld on saueaukude juures, sealt ehk pude-neb natuke...»

Jah, kahetseda polnud midagi, seda Vassil teadis. Kuid imelik küll, kaotusevalu ei vähenenud. Tüdrukuid, jah, oli ju paremaidki, kuid üksildustunne jäi. Mingit rõõmu polnud näha neid ammutuntud halle tarekatuseid, polnud ka mingit tahtmist küllasse minna. Ja polekski läinud. Kuid ta teadis, et seal ootab ema, teritab kõrvu vana Dzjaniss, kas ei kosta tema samme. Ja norguspäi võnnis Vassil külla tagasi.

Kogu õhtusöögi ajal paistis vana Glušak kuidagi turris ega rääkinud sõnagi. Alles siis, kui oli lõpetatud ja pühapiltide ees palve loetud, tõstis ta tigeda pilgu Javhimile:

«Kaua see veel peab kestma?»

«Mis asi?»

«Kaua sa mõtled tüdrukuid kaudu tõmmata?»

«Ligi kah enam ei tohi minna või?»

«Ligi! Liiga ligi tikud, tiirane sõnn!»

Javhim neelas selle sõimu alla, et vanamees, kes vasturääkimist talus vähem kui midagi muud, veelgi vihasemaks ei läheks. Kuid nähtavasti ajas poja vaikimine Glušaki veel enam marru. Viha pärast ta lausa sisistas:

«Nii kaua sa tõmbad, kuni tullakse, hooravärdjas korikate sees! Isale-emale meeleheaks!»

Javhimil käis külm viirg südame alt läbi: «Ette räägitud, mis Hadoskaga! Mis see muud! ... Keegi ütles või käis ehk plika ise vesistamas! ...»

Peites oma valvast pilku ja oodates, kuhu tüüritakse, ütles Javhim tehtud rahuga:

«Maksab siis kõike tähele panna — paljugi mis ladaratakse...»

«Sula tõsi kõik!» käratas vana Glušak. «Ma ise tean!»

Ta jõhkrast toonist kerkis Javhimil viha: räägib nagu sulasepoisiga!

«Nähtavasti tead sina rohkem kui mina isel!»

Glušaki kurgus tekkis veider kramplik jõnksatus, kiuvetu krimpsus kõrisõlm kiskus pingule, nagu tahaks ta neelata, aga ei lähe alla. Maruvihaselt kisendas ta:

«Käsin naise võtta!!!»

Javhim tundis, kuidas tal tõuseb tige jonn.

«Võid ju käsutada. Ainult ära lõuga — ma pole sula-sepoiss!»

«Hommepäev!»

«Kas või hommepäev. Mul ükspuha ... Mõtlesin juba ise ka...»

Ema, kes pärast õhtusööki lauda koristas, jälgis ehmunult nende sõnavahetust ja hakkas kohe õhinal asjast kinni:

«Kõige parajam aeg! Jumalale tänu, lõpuks aru pähe võtnud!» Nagu näha, tahtis ta kindlasti vaidlejaid lepi-

tada — kiitnud poega, ruttas ta sedamaid mahedasti järele kiitma ka vanamehele: «Eks isal ole õigus ka, ühtelugu peab ta kuulma, et Javhim niisugune, Javhim naasugune. Vanuigi pead vaevama ja südant valutama — sinu pärast! ...» Ja kohe oli tal nõu käepärast: «Hvelka Matruna Alešnikist! Kirst kaasavara täis! Lehm antakse veel ja ... Hvelka eit ise ütles! ...»

«Lõuad! Kah kaagutama!» pani Glušak eide suu kinni. Ta torkas oma kilavad tuhkrusilmad Javhimile näkku. Nii et poisski on mõtelnud?

«Olen...»

Glušak oleks pojaga juba peaaegu ära leppinud, kuid Javhim ütles, otsekui peaks ta rahutegemist varajaseks:

«Võtan naise. Ainult...»

«Mis ainult?»

«Ainult selle, keda mina tahan!»

Glušaki habemetutt nõksatas püsti:

«Või on sul isegi valmis vaadatud?»

«Jah on...»

«Mhmh...» Tuppa tekkis hauavaikus, eit ahjuolvi ees ja Stsjapan laua taga vaatasid kord ühe, kord teise otsa. «Nüüdsel ajal ju kumbed nihukesed, et kes see vanemate sõna kuulab! Vanemate juttu pole enam tarvis! ... Noh, kes sul's on?»

Isa pilk ootas ja nõudis, ühtlasi aga süüdistas juba ette, nii et Javhim, ehkki sisemiselt selleks jutuajamiseks valmis, äkitselt kartmagi lõi. Kuid ta surus hirmu maha, ja nagu tavaliselt ikka, raius raske umbsõlme hoobilt katki:

«Hanna! ...»

«Mihuke Hanna?»

«Tšarnuška...»

Glušak ei suutnud uskuda oma kõrvu:

«Tšarnuška?!»

«Jaa.»

Glušak jäi poja otsa põrnitsema, nagu oleks see peast ogar. Käsi tõusis nagu iseenesest ja tegi pühapildi poole ristimärgi.

«Või selle? ...» Glušaki kõrisõlm jõnksatas, ta tahtis tüdruku kohta õige rängasti ütelda, aga midagi ei tulnud keelele, nagu poleks nii ränki sõnu olemaski. «Kas sul ... kruvid ei logise?» küsis ta pojalt.

«Ei logise.»

Toon, millega Javhim seda ütles, ei jätnud kahtlust, et ta oma tahtmisest taganeda ei kavatse.

«Ons see ammu sul peas?»

«Jah, ammu. Tahan ainult teda.»

«Ainult teda!» Glušak läks marru, pistis röökima: «Puupaljaks tahad meid teha! Santima saata! Kerja-kotiga!...»

«No kuule!» tahtis Javhim teda vaigistada, aga see oli vanale Glušakile nagu õli tulle:

«Santima! Kerjakotti kõlgutama! «Andke, head inimesed!... Suutäis leiba!» Vanuigi!...»

«Mis sa muidu räägid, pole asi nii hull!»

«Lõuad! Suu põiki nina all! Vara kipud õpetama! Koerakutsikas!...» Glušak salvas teda nii vihase pilguga, et Javhim pidi tahes-tahtmata vaikima. «Nüüd on käes! Toitsin-kasvatasin! Kasvatasin üles, ootasin abituge! Nüüd on käes! Nüüd maitse need marjad!»

Viha Javhimi peale asendus imestuse ja ülekohtutundega:

«Ja võttis õnge! Sai oma tahtmise! Hilpharaks, aga nii lollilt võttis õnge!... Sidus käsist-jalust! Oled ikka tohmus!»

«See on minu enda valik. Tema veel ei teagi.»

«Ei teagi! Võttis õnge, vedas nurga taha! Ja ei teagi!»

«Ei tea. Ja võib-olla ei tulegi.»

«Ei tulegi! Ammugi vist ei maga öösiti, passib muudkui! Millal saaks võõra vara otsa!... Ainult et — ärgu ta lootku!»

«Ära siis luba, kui ei taha. Aga — ainult tema.»

«See kablakas!...» pahvatas Glušak uuesti. «See sabakeerutaja! Meie majja võtta! Meie varandust õgima!... See lirva!»

«Tema pole mingi lirva!» astus Javhim Hanna eest välja.

Ägedalt, kindla veendumusega ütles Stsjapan:

«Vaene ta on, seda küll. Aga kedagi etemat külas ei ole!»

«Ei ole! Pea suu, tativasikas!» käratas Glušak sapiselt Stsjapanile. «Ära topi oma nina, kuhu pole kutsutud!»

«Sa põhjad ju täitsa ilmsüütut inimest, taat!»

«Ilmsüütut! Mina — ja ilmsüütut? Kas kuulsite?»

Glušak kohendas riideid ja heitis pilgu eide poole. «Kas kuulsid?»

«Jäta ometi, Halimon!» katsus naine teda rahustada. «Külainimesed kuulevad!...»

«Kuulgu, mis siis! Teadku kõik, mihukesed lapsed on Glušaki Halimonil!... Keda ma olen oma leivaga suureks kasvatanud! Iseendale rõõmuks!»

Keegi ei vastanud. Ja et kõik juba vaikisid ning kellegagi sõimelda polnud, jäi ka vana ise vait. Kuid oma viimased sõnad Javhimile ütles ta väga rahulikult, mis näitas, et otsus on kaljukindel:

«Selle peale ära mitte mõtlegi! Mina kui isa sulle luba ei anna!»

VIIES PEATÜKK

1

Sõnadeta sõda, mis algas Glušaki majas tol öhtul, kui Javhim tegi teatavaks oma otsuse võtta naiseks Hanna, kestis ühtejärke mitu nädalat. Küll ei kiskunud tüliotsa üles ei vana Glušak, ei Javhim ega keegi teine, kuid vaikus, mis nüüd kogu aeg majas valitses, rusuv vaikus ja kalgid põrnitsevad pilgud, mida isa ja pojad üsna tihtigi vahetasid, kõnelesid kõige selgemat keelt perekonnas tekkinud lepitamatust vaenust.

Sõda, mis oli puhkenud Glušakkide vahel, oli närvide sõda: võidab see, kel on tugevam kannatus. Ja peab ütlema, et mõlemad pooled — niihästi Javhim koos teda tuliselt toetava vennaga kui ka vanamees — pidasid seda suure kangekaelsuse ja visadusega, olles kaljukindlad, et just vastaspool lõpuks otsust muudab ja järele annab. Kuid kõige rohkem kannatas selle vaikiva jonnikiskumise all ema, kes kaldus kord vanamehe, kord poiste poole, tahtis neid lepitada, aga ei suutnud, ja nuttis tihtipeale salakesi.

Tundus, et selle katuse all enam iialgi leppimist ei tule, kuid üsna ootamatult murdus vanamehe kangus — ta andis alla.

«Olgu siis sinu tahtmine,» ütles ta Javhimile kord

pärast palvetamist pühapiltide ees. «Mina temaga elama ei hakka — sinu oma asi!...»

Rõõmsa elevusega vaatas eit seda kuuldes poja poole, otsekui tahaks koos temaga rõõmustada. Kuid Javhim ei pööranud peadki — ta seisis peegli ees ning jätkas juuste harjamist nagu kõik see aeg.

Ema tegi pühapiltide poole ristimärgi:

«Olgu jumal tänatud!...»

Ta ei julgenud enam sõnakestki ütelda ja tõlssis, kauss käes, arglikult, hiirvaiksel sammul ahju ette, kartes, et mõni üleliigne sõna või ennatu liigutus põrnitsevat vanameest ärritab.

«Noh, nüüd pole suudki peas?» kähvas Glušak pojale.

«Mis siin veel rääkida. Mina rääkisin kõik, mis rääkida.»

«Rääkisid!» Ja jälle kaotas Glušak närvid, pistis mõnama: «Kus seda, et teiste inimeste kombel — tooks värki majja!... Aga ei — muudkui majast välja!...»

«Midagi majast välja ei lähe.»

«Ei lähe! Lased ühe näljaroti üle uksepaku, ja varsti on terve kari kannul! Jõua ninagi nuusata, kui kõik nahka pandud! Tassivad paari päevaga laiali!»

«Ei nad tassi!...»

«Ei osanud kah võtta nagu iga teine,» ei jäänud vanamehe hing kuidagi rahule. «Et oleks ikka midagi hingetaga!»

Kuulates seda nurinat ja süüdistusi, sai Javhim aru, et isa on talle järele andnud, täielikult alistunud ning et nüüd on jõud ja õigus tema, Javhimi päralt. Vanamehe etteheited näitasid ainult selgemini ta nõrkust. Tundes jämedat otsa enda käes, ütles Javhim vanamehele käskival toonil:

«Küllalt juba! Mõtle parem selle peale, keda kosjakaupa tegema võtta!»

«Nänäh, seda just!» kiitis ema kartlikult, kuid õhinal Javhimile takka.

«Kosjakaupa tegema — neist puudus ei tule!...»

«Iga tühja ei passiks ikka võtta — auasi!»

«Ei võtagi me igat tühja!... Isameheks tuleb Prakop, kuulueideks Avdotsja,» ütles isa, nagu oleks see juba otsustatud. Javhimil ei jäänud märkamata, et vanamehel on juba ette kõik valmis mõeldud.

«Ja millal läheme esimeste viinadega?» küsis Javhim ikka endise nõudliku tooniga.

«Mis sul nii kibelda? Arvad, et lüüakse üle või?»

«Asi pole üleelõõmises. Edasi lükata pole mõistlik.»

«Noh, üks kama kõik! Kas või sel laupäeval!»

Vanamees pani mütsi pähe, koperdas vihaselt nurgas poluti juures midagi otsida, kuid ei leidnud ja hakkas välja minema. Ukse ees ta seisatas:

«Ehk peabki nõnda olema. Nüüdsel ajal käib kõik pahupidi!...»

Vöörusse astudes virutas ta ukse kõva klõmmuga kinni.

Kui Glušakid tulid, võttis Hanna aias peete. Ta oli parajasti püsti, peet lehtipidi käes, ja nõnda ta seisma jäigi, pööramata jahmunud pilku õuelt. Polnud küll kelleltki küsida, kuid juba ta aimas, mõistis otsekohe, mis neid ootamatuid külalisi siia tõi. Ja mis kahtlust saigi olla: Glušakid tulid kahe mehega, isa ja poeg — Javhimil oli nägus pühapäevaürp üll, ta libedaks lakutud juuksetutt klantsis, vanamehe olemine aga paistis niivõrd tähtis, et juba kaugelt võis aru saada: siin ei käida mõne igapäevase asja pärast. Ja nende järel sõna-kehv morn habemik Prakop, teiseks lahmerdaja Kätša Avdotsja — mis muud kui isameest-kuulueite!

Hanna nägi, kuidas Kätša trepi ees vanale Glušakile midagi ütles; see nokutas ainult pead — ärgu viivitagu, mingi aga kähku. Ja Kätša manas ette tõsise, elus kogunud inimese näo — võite kindlad olla, mina seda asja tunnen — ning rühkis kindlal sammul uksest sisse. Tema järel läksid ka teised.

Hanna oli Glušakkide kosjatulekust esimese hooga lausa rabatud, nii et ta jäi otsekui juhmiks, isegi rahu- tust ega ärevust ta ei tundnud. Kuid seejärel märkas ta tänaval mitut noorepoolset naist, kes tulisijalu süstasid nende tare otsa kokku, piilusid akendest sisse, vadistasid midagi õhinal. Ja korraga nägi Hanna end otsekui kõrvalt, tundis end külarahva pilkude all ja tal hakkas ebamugav. Vajusid teised siia — peab sel puhul midagi tegema, midagi ütlema... Peab tuppa minema,

ennast näitama, nende ees seisma... Isamehe-kuulueide ees, vana Kännu ees, Javhimi ees!... Seisma ja ootama, mida isa ja võõrasema arvavad, milline saatus talle osaks langeb!...

Mida selgemini Hanna mõistis, kui tõsine asi teda ootab, seda rahutumaks muutus ta süda. Üha rängemat, üha hirmsamat ohtu tundis ta oma pea kohal. Mitte ainult et ta seda ootamatut kuululetulekut ei tahtnud — nüüd tundus mõte, et ta peaks minema Javhimile, otse kohutav, sest pärast kallaletungi metsas oli tal tekkinud — ei, ei, eluilmaski ei reedaks ta seda poisile — iseäralik hirm Javhimi ees. Kõige hullem paistis see, et Glušakkide viinad ei ole naljaasi, nendele ikka nii lihtsalt korvi ei anna, ei saa näidata, kust tee koju tagasi läheb, pika ninaga jätta — Kändudest pidas külarahvas paljugi, isa ja võõrasema muidugi ka...

Mismoodi küll saaks need õnnatud kuulud kaelast ära, nii et isa mõistaks ja rahule jääks, et võõrasemagi ei hakkaks näägutama? Pea täis ärevaid mõtteid, süda rahutu teadmatusest, mis oli tekkinud Kändude tulekuga, seisis Hanna ikka veel keset aeda, seisis, varrukad üles kääritud, ja hoidis peeti käes.

Ta nägi, kuidas majast astus välja isa ning tuli tema poole. Ja vaistlikult pöördusid silmad sinna, kust paistis Vassili tare. Inetu tüli oli sel hetkel vist üldse ununenud, kõik oleks ta Vassilile andeks andnud — niivõrd armas tundus äkitselt see kallas, kust vihane vetepööris oli teda eemale kiskunud ja teadmatusse paisanud. Ohtud täis soost kerkivat udu, rõskuv roigasaed, Vassili palavad, kirglikud embused!...

Aga Vassili õuel polnud hingelistki.

Isa tuli ta juurde, vaikne ja nõutu, ei lausunud tükk aega sõnagi, teadmata, millest alata.

«Jäta need peedid, pane midagi selga ja... Kosilased tulid...» Ja lisas veidi aja pärast: «Känd oma Javhimiga...»

Hanna ei vastanud. Isa silmitses teda hellalt ja osavõtlikult, siis ohkas:

«Istuvad lauas... Ootavad sind ja...»

Isa hääletoonist oli selgesti aru saada, et ta tunneb tütrele kaasa, aga ei tea, mis nõu anda, mil viisil aidata. Tont seda teab, mis need kröönijad oma äkiliste ära-

aimamata kosjadega ta tütrele tootavad, kuidas see eluratas noore Kännu kõrval võib veereda? Kas hästi ja õnnega või hoopis rappa?

«Ei mina taha...» ütles Hanna otsekohele.

«Kardad või?»

«Ei taha... Ei taha minna...»

«Kuripatt nad küll tulema pidid!...» rääkis isa mõtlikult, otsekui iseendale. «Oleks veel mõni teine, aga Känd ise!...»

Hannale, kes alati nii hästi oskas tabada isa meeleolu, ei jäänud märkamata, et kuigi teda rõhus ränk mure tütre pärast, oli ta südames pisike rahulolu ja uhkuseädegi — ise põhjatu rikkad, aga tulevad tema hurtlikusse, kummardavad, paluvad! Jaa, leidub temalgi varandusi, mis pole halvemad Kännu lihapottidest!

«Mis siis saab?» küsis ta, nagu otsiks tütrelt nõu. «Mis ma ütlen?»

«Ütle otse ära, mis ma arvan.»

«Lükkad siis tagasi või?»

Kuid ta ei liikunud paigastki, et minna seda otsust isamehele teatama. Endiselt rõhus ta meeli suur, ränk mure.

«Aga äkki see polegi... nii hull? Mis?... Äkki teeme uisapäisa?... Javhim on esimese numbri poiss... Ükski tüdruk ei...»

Ta ei katsunud sellega nõu anda, ka mitte oma arvamist avaldada — pigem oli see küsimine. Tšarnuška märkas Hanna pahast, kannatamatut pilku ja mõistis, et tütar sellest kuuldagi ei taha, ning jättis oma heietamise sedamaid katki. Piinlikkustundega, otsekui isennast süüdistades ohkas ta:

«Oijah, kui ainult teaks, mis tulevik tootab!...»

Hanna ei lausunud sõnagi. Ta nägi, kuidas uksest tormas välja võõrasema ja ladus otseteed nende poole. Juba eemalt paistis selgesti, et ta oli tulivihane.

«Mis see's olgu su meelest! Jätab külalised sinna paika — ja kaob nagu vits vette! Läks kutsuma, kena mees!» Ta tõmbas kopsud täis ja käratas Hannale: «Ja sina pole parem põrmugi!... Üleküla kosilased, ja sina lased oodata!»

«Ehk oleks pidanud vastu jooksma?»

«Kas just jooksma, aga halpida kah ei kõlba!... Hea meel peaks olema! Önn kukub sülle!»

«Jeeh, önn!»

«Muidugi önn! Kõige kangem peremees üle küla!... Las kirjutavad nüüd pealegi, et näljavareste käes jäme ots! Tühja nad kirjutavad! Aga rikkad on olnud kõige esimesed ja esimesteks ka jäävad!»

«Mis minul sellega tegu? Esimesed või viimased... Oleksid ka meelega järgi...»

«Meele järgi! Kes palju valib, see pahema saab! Kus tahtmised!... Ja mis Javhimil viga, et pole meelega järgi? Iga tüdruk Kuranis kastaks ta näpuga ära! Iga tüdruk ootab pikisilmi, et tuleks teda võtma!»

«Mõni ehk ei ootagi.»

«Kui ei oota, siis on peast nikastanud! Pole ühtki poissi, kes Javhimi üles kaaluks! Ka Alešnikis pole! Ka Gliništsõs pole! Elad oma elu ära, ei teagi, mis on mure! Suple piima sees, võiga sauetat seinu!»

Hannal ei jäänud märkamata, et võõrasema kuum sosin peletab isa kahtlused ja kõhklused — hästi teadis vanamoor, mis teha praegu, teadis ka seda, mis tuleb homme.

«Näh, sa ju ei kannata, kui ma Rähni kohta midagi pihkan. Olgu, olgu, ütle ma midagi! Ainult setupalju — kui ükskord peaks olema, et ta kosjadega tuleb ja sina temale lähed, ei seal sind önn oota! Ei oota, ei!»

«Ootab või ei oota — seda teab ainult jumal taevas!»

«Ei oota! Mis sa võltsid minu sõnu! Ja sul endal kuluks teada!» päästis võõrasema lahti tõelise sõnadevalingu, laskmata Hannal suudki lahti teha. «Mida temal, purupaljal poisil, kõigepealt sinust tarvis on? Sinu ilusat näolappi või? Et siis vahtida nagu pühapilti, ilma armukadeduseta? Jeeh! Suur rõõm tal küll ilusast näolapist, kui soolikad talderalt löövad!... Kirstutäis kaasavara — see on see ilu, seda ta püüab!»

«Küll sinul ikka on kõik hästi klaar!» ütles Hanna põlglikult, püüdes end võõrasemast mitte mõjutada lasta: teadis ta ju hästi, et neis sõnades on palju tõtt.

«Või see siis vale?!» hakkas võõrasema uue hooga võtma. «Või see vale?! Ei temal pole sooja-külma su näolapist!... Mis ta's heast peast sehkendama hakkas? Äkki ep saa meie õuest enam äragi, muudkui vahib ja

vahib, aga ennem ei tahtnud näha-kuuldagi! Versta kauguselt läks mööda!...»

Võõrasema märkas, kuidas Hannal nende sõnade juures nagu pahameelest tumenes (nii et ometi trehvas õigesse kohta, otse südamesse!). Kohkunult, kartes teist üleliia vihastada, käänas ta jutu teisale, lõõlutas lepitavalt:

«Noh, hea küll, hea küll! Mis siis minagi, kui sa ei taha!... Aga võiksid meie peale mõelda, oma isa peale!... Mismoodi ta oma elupäevad lõpetab ses vaesuses-viletsuses?... Pole ta enam noor, pole enam need ajad, millal võis tööd virutada, kas või ööd-päevad ühte leiba. Lõunani heinakaarel, ja seljast juba kookus-kõveras, ägiseb nädalapäevad takkajärele. Tõstab hargiga viljavihku, aga käed värisuvad teisel nagu kuivad oksaraod. Varsti jääb hoopis ahju peale — kes annab vana-inimesele palukese leiba?...»

Isa mühatas pahaselt:

«Häh, nutulaul see olgu!»

«Nutulaul! Jumala tõsi ju!... Ja maksaks mõelda ka venna peale, Hvedzka peale! Pole ta ju sulle võõras — oma isast, lihane sugulane!... Tuleb kord kätte, mine tea, hakkab mõni koduväiks tikkuma või sedasi — kuid mis sa siin jagad või oled!... Maalapp — hobusel paras püherdada... Ja seegi... Aga mis sest sinule... rääkida!...»

Võõrasema ei lõpetanud, ta suu kiskus haledalt kõveraks: oh, mis sa räägid sellele puunuiale, kes ühestki teisest ei hooli ega muretse iseendagi eest! Ta pööras selja, kattis silmad rätinurgaga, kõhetud õlad löid vap-puma...

«Nonäh, see veel puudus!» mühatas isa, kes ei suutnud taluda pisaraid. Süngel ilmel, aga hellalt puudutas ta Hannat küünarnukist: «Ehk siis läheksime? Näita ennast neile!»

Hanna viskas peedi maha ja pühkis käsi kõrtsikusse.

Hiljem tagantjärele mõtles ta sellele hetkele paljudel kordadel, mõtles valuga ja ängistava kahetsusega. Mõtles ja valutas südant: kui raskeid päevi peab inimene teinekord üheainsama sammu pärast nägema. Ja kuidas küll võib inimene selle sammu astuda nii alandlikult, otsekui silmist pimedana, suutmata näha, mis see talle kaasa toob. Astub mättale, mis paistab kindlana, ei aima hingestki, et see vastu ei pea — nõtkuv pind rebeneb, mädasoo neelab inimese...

Meelekindlus — kas siis Hannal muidu meelekindlust ei olnud? Aga mis meelekindlusest siin rääkida, kui isegi ei tea, milles võid kindel olla? Kindlat meelt võib inimene näidata siis, kui ta teab, et isegi häda sunnil midagi teha ei tohi. Sellises olukorras ta karastub ja purustab hädade kütkeid. Aga mis meelekindlusest siin rääkida, kui ennegi kõik paistab lohutu ja paremat pole oodatagi — säherdune on see vaese inimese õnn!

Kas ei olnud Hanna sel ajal just niisuguses olukorras? Oli tal mingit lootust või tuge, mida oleks saanud arvestada, millest oleks pidanud jõudu ammutama või mille poole püüdlema, hoolimata kõigist takistustest? Nojah, Vassil... Kuid eks talle tundunud ju siis, et Vassiliga on lood päris ebakindlad ja kahtlased — sugugi mitte sellepärast, et poiss temast ära pööras, vaid pigem sellepärast, et ta ise tundis — süda ütles seda selgesti —, et Vassilil pole tarvis temasugust — Vassili jaoks peab kaasavarakirst olema raskem ja nodi kaasa tuua rohkem! Ka Vassil ise — Hanna teadis seda isegi paremini kui võõrasema — oleks tahtnud kedagi niisugust, kes ei tule tühjade kätega. Võõrasema oli aimamisi jõudnud tõe jälile, tabanud kõige olulise-masse, kõige valusamasse kohta!...

Ja kas ei rääkinud kõik muugi selle kasuks, et nõnda peab olema, et nähtavasti on see saatusest määratud, jumala tahtmine? Tõepoolest, kas ei oleks aeg isa leivalt ära minna, kas ei peaks tõepoolest juba isa käekäigu eest muret tundma? Võib-olla läheb isal ja Hvedzkal tõesti kergemaks, kui ta jõukasse majja üle kolib?...

Javhim talle küll suuremat ei meeldi, aga tõepoolest, kas on külas teist temaväärilist poissi? Tõepoolest, kas keegi teine annaks talle korvi? Mispärast mitte uskuda vanaemade tarkust: arm tuleb aastatega? Oli ometi nähtud, et kõik ei lähe paari armastuse pärast — pole armastus vaese inimese jaoks, saati siis naise jaoks! Armastus — noore neiu tühi unelm! Kui suu näljast vesine, ollakse unelmateist kaugel!

Julge pealehakkamine, oma tahe — mis kasu on neistki, kui oled käsist-jalust seotud, kui paratamatult pead minema saatusest kättenäidatud teed, kui sa midagi ette võtta ei oska? Vahest ainult selleks oli pealehakkamist ja oma tahet tarvis, et teha lõpp siiasinna mõtlemisele ja endahaletsemisele, minna vastu oma saatusele — püstipäi, uhkena nagu alati...

Paljud umbes niisugused mõtted keerlesid pärast seda Hanna peas, lihtsalt iseenda lohutamiseks, selleks, et pisut vaigistada südamevalu. Kuid palju tõttki oli kõigis neis mõtetes. Võib-olla isegi, et see oli kõik kibe, vastuoksuslik tõde...

Hiljem oli mõtlemist palju-palju. Siis aga, kui võõrasema ta kallal musteldas ja isa salakesi lootis, et eit saaks oma tahtmise, hõljus Hannal peas nagu udu, ta ei suutnud midagi mõelda. Kõige teravamini ja raskemalt tajus ta seda, et saatusest pole pääsu, et mis tulema peab, tuleb paratamatult. Maast-madalast teadis ta, et noore neiu ilu ei ole mitte ilusates silmades, vaid käte nobeduses, töösavuses, et neiu ei vali meest, vaid mees teda, et neiu kohus on vaikida, oodata, kuulata vanemate sõna. Ta teadis, milline vääramatul eluseadus on maksnud inimeste seas igiammustest aegadest: noorele neiuile olgu vanemate tahe nagu jumala tahe. Nõnda on see olnud kõigiga, nõnda on see ka temaga. Ja pole mõtet vastu panna, tuleb alistuda vanemate ja jumalale...

Ja ta alistus. Ei halisenud, ei rääkinud vastu, läks nende kõrval kuulekalt toa poole. Nõnda oli see seatud, nõnda tegid kõik. Ainult sellepärast muretses ta, et kuulude ajal midagi viltu ei läneks, et kõik oleks, nagu asi nõuab, et teda ei hakataks pidama kätardiks.

Minnes maja eest trepile, märkas Hanna, et akna taga vilksatasid Katsa-eide uudishimulikud torkavad silmad,

ja see mure suurenes veelgi. Nõtkel sammul astus ta trepist üles, hoides pead uhkelt püsti — nagu alati, kui tundis endal kellegi arvustavat pilku.

Vööruses katsus võõrasema talle meelde tuletada, et käed tuleks puhtaks pesta ja uued riided selga panna, kuid vaikis otsekohe, tabades Hanna pilgu, millega justkui taheti ütelda: tean isegi, mis teha tarvis.

«Too mulle seelik, see ruuduline, poejakk, saapad ja valge põll!»

Hanna ütles seda nii iseteadlikult ja nii käskivalt, et teine tundis end pigem noorema õena, mitte võõrasemana.

«Hea küll, hea küll. Otsekohe... Ju sa lähed käsi-kambrisse?»

Hanna ei ütelnud midagi. Ta võttis kruusi, valas vett kätele ja võõrasema lipsas uksest sisse.

Isa seisis kogu aeg sõnatult vööruse nurgas ja seiras Hannat sellise näoga, nagu oleks tütar talle jäädavalt kadunud. Ta otse neelas Hannat silmadega. Kui Hanna oli käsi-kambris ümber riietunud ja välja astus, seljas punane, õlgade ja rindade kohalt tuleleegina küütlev satäänjakk, ees valge põll, jalas kõrged läikivad nööri-saapad, mida oli kandnud juba kadunud ema — kui Tšarnuška nägi oma tüdrit piduehtes, sihvaka, tugeva, mustajuukselise kaunitarina, selgines temagi nukker nägu, lüües imetlusest särama. Peagi saabub lahku-minek, tütar viiakse ära, ja alles nüüd, otsekui esimest korda, märkas Tšarnuška, kui ilus ta oli, ja korraga tulvas ta südamesse vaimustus ning uhkus, mattes kõik muud tundmused.

«Nagu lill! Nagu lilleõis! Ema suust kukkunud!» mõtles ta vaikse rõõmuga. Ja seal tõmblesid ta huuled valust, silmalaud võbisesid — tuli meelde kadunuke, kuidas nad verinoorelt kohtusid kirsiaias; mälestus sellest jääb surmatunnini.

Tšarnuška kaelustas tüdrit ja ütles abitult nuuksatades:

«Taeva arm olgu sinuga!...»

Tema järel hakkas liigutatult tihkuma ka võõrasema, tõmmates ninaga.

«Mine nüüd, oodatakse!...»

Niipea kui nad jala üle uksevärvi tõstsid, krapsas

Kätsa-eit püsti, hakkas mööda tuba tellerdama, ise vadistades:

«Ohoi, ongi päral me pääsulinnuke! Armuaajad ootavad sind — tuli täna paarilind! Sihtis siia, sihtis sinna, ootas oma pääsulinnukest, hakkas juba kartma — ei tule, ei tule! Aga tema jõudiski juba — nagu päikest täis tuba!»

«Ei teadnud oodata,» ütles võõrasema. «Hannake oli parajasti peete võtmas...»

Kätsa-eit tegi tiiru ümber Hanna, vaatas ja uuris teda igast küljest ja läks siis laua juurde, mille taga istusid Javhim, vana Glušak ja tontmust habemik Prakop.

«Ah ei teadnud oodata? Ei teadnud oodata, ei arvata, kustpoolt lendab pesalooja-õnnetooja otsima oma pääsulinnukest! Kustpoolt purjetab õnneõlbuke-rahalaevuke! Aga ei olnudki taga laiade jõgede, taga kõrgete mägede, tuli omast külast. Tuli nooruke kaubasaks — kui kallis on maks?...»

Sõnu pildudes välgutab Kätsa-eit silmi kord siia, kord sinna, kõige rohkem just vana Glušaki poole, ilmselt oodates kiitust oma ilukõne ja väleda keele eest. Aga vana Känd nagu poleks teda kuulnud ega näinud — ta istus vaikides, kinnise ilmega, silmitsedes läbi prillide, millel sangade eest käis nööri üle kõrvade, raskel pilgul Hannat.

Sellest puurivast, mõistmatust pilgust hakkas Hannal ebamugav.

«Teie poolt kaup, meie poolt kaubasaks!» kõmistas Prakop, vedades mustade tolkvel kulmude alt sünge pilgu üle kuulukaku ja pudeli, mis seisis juba laual.

«Külas kuulus, talus tähtis — kaubasaks kui kullatükk! Jalg tantsib, juus klantsib, tuleb raha-varaga — parim üle ilmamaa!...»

«Kaubasaksa me ära ei põlga,» ütles isa. «Ainult et tüdruk alles nagu nooreohtu!... Kuluks veel ringi lipata!...»

«Äh, tühja sest ringilippamisest!... Ringilippamine rikub hobusegi ära, noore tüdruku seda enam!...»

«Vaevalt seitseteist täis!...»

«Kõige parajam ajake, kõige magusam marjake! Õis õndub, mari määndub, — ep sünni suhugi pista! Tuku-

nuiaks jääb taresse — kes kehvakese koristab?! Siisap sõitleb-sõneleb — oh hella eidekene ja teiseks taadikene, kus on minu küljesoe! Aga kosilane kui kuninga-poeg: suurest soost, kuulsast kodust, on tal nagu ja on tegu!...

«Meie laps pole halvem, tänu taevale!» astus isa välja Hanna eest.

«On tööle kärmas, on mõistlik ja käskus,» kiitis viivitamatult takka võõrasema. «Ja näogi poolest — annab otsida teist samasugust! Ep või keegi ütelda, et issand oleks oma vihas loonud!»

«Aga või pole Javhim kõige etem poiss Kuranis? Ja peale selle — kus veel raha-vara ots! Kes temale saab — oh seda põlve, põlvekest, oh seda põlve, otsakest!»

«Seda'nd küll, meie laps rikas ei ole...» kohmas vana Tšarnuška, aga võõrasema napsas tal sõna suust ja hakkas omakorda kiitma:

«Mis sellest, et pole rikas, aga see-eest lahtiste kätega! Priileivasööjat pole temast karta! Nagu mõnest teisest, kes tuleb täie kirstuga! Keedab söögid ja küpsetab leivad, õmbleb mehele ka särge selga! Oskab hoolt pidada seapõrsa ja lapseaimu eest! Pole neil vaja tühja kõhtu karjuda!...»

«Annaks jumal, sest meie kaubasaksal on kõike küll! On sigu ja notsuke, on lambaid ja tallekesi, rehedpanipaigad — tegemist laialt!...»

«Mis tühja siin lahverdada!» katkestas ta vada vana Gluškai kannatamatu, krigisev hääl. «Teame kõik, meie pole nende perest kaugel... Ühe sõnaga — võtate kuulukaku vastu?»

Vanamees suunas oma prilliklaasid võõrasema ja siis isa poole. Hanna käest ta ei küsinud. Võõrasema oli moe pärast natuke vait, otsekui kõhkleks veel.

«Einoh, mis siis meil... Meil pole midagi, kui juba säherdused lood... Hannake, kummarda siis vaarilemoorile, võta kuulukakk vastu...»

4

Õo oli vahet, tuli pühapäev ja siis joodi kihlused. Glušakid ja nende onud-tädid klähmisid Tšarnuškate tillukeses toauberikus samagonni, vitsutasid süüa nii

kõvasti, et võõrasemal hirm peale tuli, lallasid ja larmitsesid. Akende taga kõõlusid troppis lapsed, ninad lössis vastu klaasi, uudistama oli tulnud vanemaidki. Aeg-ajalt libistas Hanna pilguga sinna poole. Ilmselt oli pikk pidutrall talle vastumeelt, salajas ta ootas, millal ükskord lõpeb see tujutu ja igav jaamerdamine.

Kui lõpuks toas oli vaiksemaks jäänud ja istusid veel ainult vanemad ning kosjasobitajad, hakati arutama, millal pulmad teha. Hanna isa arvas, et nii ruttu ei maksaks, palus paariks-kolmeks nädalaks edasi lükata, aga Glušakkide isameest-kuulueite ajasid vastu, et «aega viita — pole kiita», ja käisid peale, et olgu pulmad kohe järgmisel pühapäeval. Vana Glušak oli peaaegu kogu aeg vait — ka tema pooldas seda, et ülepeakeela poleks mõtet pidada, aga ei teinud Tšarnuškate ees oma arvamusel välja: Javhim ei tahtnud pulmade edasilükkamist.

Jälgides seda vaidlust ning vaadates kõike kõrvalt, ei jäänud Hannal märkamata vana Gluškai salajane kahjurõõm: eks ta ju aimanud, miks Tšarnuška meelsasti pulmad edasi lükkaks — kõvasti, kõvasti peab see näljarott pingutama, et kõik pulmakraam kokku korimitseda ja valmis panna!...

Lepiti siis kokku, et olgu kahe nädala pärast. Kui seejärel kõik üksinõua vaikisid, võttis Hanna võõrasema märguandel kirstust käterätikud ja kinkis need isamehele, kuulueidele, vanale Glušakile ning Javhimile.

Visanud viimase lonksu viina, hakkasid kositajad ja Glušakid laia lärmi saatel uksest välja rübima. Näost punane Kätse-eit, suu joobnult naerul, tutserdas siiasinna, pörkas õlgapidi vastu väravaposti ja pistis läbi lõikavalt kriiskama:

Vinta-vänta, lakku täis kui roju-u,
mis nüüd teha — minema pean koju-u!...

Kui viimased kihlajoojad olid õuest väljas ja isa jalgu lohistades tuppa läks, ütles võõrasema Hannale, kes seisis trepil:

«Poe sinagi teki alla. Hilja, muidu'p saa üles...»

«Küll ma saan...»

Niipea kui uks oli võõrasema järel kinni klopsatanud, kustus ka tuluke akna taga. Toas jäi väga vaikseks. Ka küla vahel oli vaikne, ainult joobnud Kätse-eit raiudutas pimeduses:

Mis nüüd teha — minema pean koju-u...
Mees vist mind seal läbi uha-ab...
Tige on ta... teada puha-a...

Varsti katkes trallitaminegi. Nüüd lasus üle Kurani küla ääretu külm vaikus.

Kõik ümberringi oli tuttav ja igapäevane: usalduslikult kahasid pirnipuud, uniselt hämutasid kalmistul pajupuhmad ja akaatsiad, soo kohal surus hahkjas, pimeduses vaevalt märgatav vinetus. Uduvate lodude poolt kandus läbitungivat turbalõhnalist rõskust...

Ent korraga oli Hannal, nagu näeks ta seda kõike uue pilguga, nii ängistavalt kallis tundus see kõik, kallim kui iial enne. Järsku pitsitas südant tuline valuvahk — oli kahju oma kirsipuudest, rõskest soohingusest, kõigest, mis oli siia maani otsekui enesestmõistetavana täitnud ta elu.

«Vassil... Vassil...» Äkitselt oli ta kogu oma olemusega selle imepäraselt, valuliselt kalli mälestuse võimuses, kurku pitsitas mõru klomp. «Kõik lõppenud. Nii et pole antud... Jää jumalaga!...» Jääge jumalaga, kahavad pirnipuud, vakatavad pajud, õhtud nii kirkad, kutsuvad! Ei enam tule mu tee teie juurde, nagu siiani, ei ilutse ma seal hahetava aoni! On lõppenud neilupõlve priius — kohtumised, sülelused, lahkumised hommiku eel! Nii valus oli kahjutunne kõige kaotatu pärast — oma heldimuses pidi Hanna peaaegu nutma puhkema. Suure pingutusega hoidis ta end vaos, katsus iseennast lohutada: «Milleks ilmaaegu haliseda!... Mis läinud, see läinud... Nüüd on temal oma tee, minul oma tee... Minul on — Javhim...»

Veel kaks nädalat, siis läheb ta Javhimi majja. Peab teda armastama, ta käsku täitma, teda ümmardama. Mis parata, niisugune on naiste saatus. Nagu igal teisel, nii temalgi — ei saa ju lõputult ringi laksutada, pillerkaari pidada!... Ainult see teeb muret, kuidas vanamooriga, ämmaga klapib — võtab ta omaks või hakkab

klusama? Kui ette teaks — poleks tarvis ilmaaegu pead murda ega südant valutada!...

Kuid Javhim? Mis ta's ikka... Valiku tegi ju tema, mis Hannal seal valida!... Pealegi paistis ju välja, et Javhimil endal seda mõtet polnudki. Otsis kedagi teist, aga jäi Hanna küttesse, ei saanud lahti... Olgu siis nii, ehk on saatusest määratud, jumalast... Meeldimist küll pole, aga ehk harjub kuidagi ära. Olgu mis on, aga Javhim ometigi armastab teda... Ja tema ise — armastus tuleb aastatega!...

Äkitselt ta võpatas: mingi kogu liikus piki roigasaeda! Hiirvaikselt, hinge kinni pidades jäi Hanna ootama, siis aga nägi, et inimkogu seisatas seal, kus kunagi oli nende kahe salapaik. Seisis seal natuke aega liikumatult. Hannal oli tunne, nagu vaadataks tema poole, nagu nähtaks teda... Kiiresti, tormiliselt hakkas süda peksma.

Vassil!... Mis teha? Kui minna, rääkida temaga, lepitust otsida? Kui ütleks, et kõik on andeks antud... Vassili tookordsed järsud sõnad olid ju meeleägedusest. Kahetseb ka ise... Läheks õige? Viimast korda!... Kas minna? Pärast kihlatootust! Teise kihlatud mõrsjana!... Ei, ei! Mis läinud, see läinud! Pole enam tema päralt! Pole enam vaba — ei tohi! Keelatud...

Ja mis neile see leppimine loeks? Pärast kihlusi! Ja jumalagajätt — mis loeks see neile? Jumalagajätt, võib ütelda, juba leidis aset. Võnnuvõõrad on nad!...

Vassil norutas tükk aega vaikselt — vististi ta siiski ei näinud. Nagu viirastus sulas ta jälle õhe...

Samal õhtul, kui Tšarnuškate juures joodi kihlusi, norutas Dzjatselite maja vaikselt ja leinaliselt, nagu oleks kedagi kalmule kantud.

«Pojuke, pojuke, mis nüüd teha?» ei suutnud ema varjata oma valu, istudes samas laua otsas, kus õhtustas Vassil.

«Kuda senimaani, samune, nõnda ikka edasi,» pomises vana Dzjaniss mõtlikult.

Tüppa oli laskunud tihe videvik. Ätti, kes istus ahju taga polutil, polnud peaaegu üldse näha, ka ema nagu paistis vaid ähmase laiguna. Ehk küll Vassil nende olekust midagi poleks välja lugenud, võis ta mõlema hääle-

tooni ja ema sagedaste ohete järgi aru saada, et tema mure on ka neile väga raske kanda.

Aga nende kaastunne ei toonud kergendust — otse vastupidi, veel rängemalt hakkas süda vaevama. Ehkki raske tööpäev seljataga, ehkki näljane, ei tundnud ta väsimust ja toit käis suus ringi. Peaasi, et rutem söögi-korra kaelast ära saaks, siis võiks kaduda...

«Rikkad mehed, samune, eks see teada...» ühmas vana Dzjaniss vaikuses.

«Näh, plarati siin teab mis kokku — et Javhim olla tüdruku kätte saanud,» heietas ema otsekui valjusti mõeldes. «Mina jälle ütlesin: ei ole seda tõugu, et oleks lasknud!... Polnud seal mitte kui midagi! Sest kui oleks kätte saanud, mis valu teda siis kosja ajas! Puruvaesele tüdrukule!...»

Vassil pidi juba sõrmed kõrva toppima: mitte midagi ei tahtnud ta Hannast kuulda. Iga sõna, mis Hanna kohta öeldi, löikas südamesse, riivas temas midagi väga tundlikku, väga valusat. Hädavaevu suutis ta end ohjeldada: pagan nad korrutagu, mis abi sellest enam! Üks ei lasknud, teine ei saanud kätte! Nagu ta ise ei teaks!...

«Mis kena minia oleks olnud!» ohkas ema. «Paremat sa vist tervest ilmast ei leiaks!...»

«Äh, jäta juba! Äh, olgu ometi!...» Vassil plartsatas lusika lauale, kargas püsti. «Kuradile — nagu veel vähe!...»

«Tõsi jah, Alena, poisil ennegi tuju kehv!...»

Vassilil jäid vanaisa viimased sõnad kuulmata, sest ta jooksis välja. Kuid trepil ja õues hakkas veelgi raskem, sest õhtuvaikuses ja hämaruses pidi ta paratamatult jälle mõtlema Hannale, nende soojadele kohtumishetkedele. Et peletada meelenukrust ja lõikavat hingevalu, hakkas ta õues ringi tõlssima ja otsima, mida teha. Astus lauta, mis haigutas kõledana ning tühjana, sest hobune oli veel lodumikus, tõstis nurka sületäie heinu, lonkis siis saraja alla, riputas looga ühe nagi otsast teise, hakkas pusima vankri kallal. Ent kõik see sündis nagu unes, töö ei huvitanud teda. Kogu aeg tükkisid pähe valusad mälestused, mõtted, oletused, viies ikka ja jälle Harina juurde, kihluste juurde.

«Rikkad mehed, eks see teada!...» Nii oli vanaäti

Javhimi kohta öelnud. Ja mõttes siunas Vassil meelekibedusega: «Kui nodi käes, nälpavad keelt kõik lehtsabad! Arvab, et kui värki laialt, siis on elu lilla-prilla! Arvab, et kui Känd on rikas, siis on elu lillepidu, arvab, et läheb aga leapse reega! Hõhõõ!» läks Vassil iseendas nii ägedaks, nagu seisaks Hanna ilmsi ta ees. «Võid oodata! Öitseb sul, jah, Kändude juures õnn!... Saad natuke elatud, siis veel näed, mis lojused need Kännud on! Kus leidis õnne! Veriseid pisaraid nutad, kui need päevad tulevad! Ja päevi sa näed, raskeid päevi — silmad kinni võib ütelda! Head ära sealt looda! Kõik Kännud on lojused!...»

Aga vaatamata ägedale sajatamisele, tõusis temas nüüdki jälle vihaga segatud näriv kadedus: igal pool olgu Kännud ees, kõik, mis paremat, saagu aga neile!... Kröönijad!...

«Tühja, eks olgu siis oma Kännuga!... Mingu pealegi Kännule!...» katsus Vassil iseennast lohutada. «Niikui nii poleks tema see õige olnud!... Niipalju küll, et kui käe ümber panid, oli süda täis magusat valu ja võis unustada kõik ilma peal!... Aga ometigi mõtlesin ka ise üksinda olles, kui pea selge, et tema pole see õige ja tolku tast suuremat pole! Ma ju ometi mõtlesin, et kuluks ehk mõnd rikkamat kaeda! Ainult et ei suutnud lõppu peale teha. Tüdruk aga hullutas nii ära, nagu mingit võlurohtu oleks sisse jootnud!... Nüüd siis läks iseenesest kõik nagu kord-komme. Otsekui taeva-arm tuli appi... Iseenesest jälle kõik kombes, tänu taevale!...»

Kõik, mis see õhtu ta südamesse tõi, oli täis vasturääkivusi. Pea kohises heitlikest, siia-sinna visklevatest mõtetest, tahtmised vaheldusid korrapäratult, rääkisid üksteisele vastu, tegudegi üle polnud enam meelevalda. Juba oli Vassil küll iseendale peaaegu selgekski teinud, et Hannat ei maksa taga kurta, et võib vaid taevast tänada mõistliku lahenduse eest, aga samal ajal luimas ta otsekui unes Tšarnuškate tare poole, roigasaia poole, kus ta nii palju õnnelikke õhtuid ja öid oli veetnud Hannaga. Ta küll ei uskunud, aga sädemeke raugematut sulnist lootust hingitses edasi: äkki ongi Hanna seal, äkki ta ootab?...

Kuid Hannat ei olnud. Nii tühi, nii lohutu oli nende

aiaäärne, et kõik mõtted mattusid ühel hoobil meelekibedusse ja ahastusse. Julmast, südamesse lõikavast kibedustundest ja põhjatust hingevalust seisis ta tükk aega nagu puuga pähe löödud.

Nende tunnetega läks ta ka siit aia äärest ära, läks mööda sedasama teerada, millel lõpmata palju kordi oli tõtanud rõõmutulvil südamega. Iialgi varem ei tundnud ta end nii sügavalt õnnetuna — ei siis, kui oli Hannaga Javhimi pärast mossitanud, ei ka siis, kui oli tõena võtnud kuulujuttu, mis Hanna kohta räägiti. Tootkord võis ta Hannat vihata, isegi põlata, nüüd aga oli jäänud ainult kibe tühjus!

Nüüd polnud enam tegemist kuulujutuga. Isegi lootust ei jäänud talle, et kõik võiks osutuda valeks. Kosjad olid joodud. Hanna kuulub teisele. Kõigel on lõpp!...

Kui ahastushoog viimaks vaibus, hakkas Vassil otsekui mingi väljapääsu, mingi tõe leidmiseks jälle veeretama oma ilusaid salaunistusi. Ei, veel pole kõigel lõpp! Kõik seisab veel ees!... Oodake aga, tuleb aeg, ja saate alles näha, mis mees on Vassil Dzjatsel! Saate näha, kõik te saate näha! See tuleb! See aeg tuleb!... Varsti on ta järje peal, saate näha!... Viljavirnad katuseharja! Saab soetatud lehmi! Mitte üks — kolm, viis! Sõiduhobune saab soetatud! Niisugune, et Känd siniseks vihastab!... Ainult et maa tuleb uuesti jagada! Saaks selle tüki, mis saueaukude juures!... Siis alles näidatakse, mis mees on Vassil! Ka temale näidatakse, Hannale!

Kuid ikka ja jälle katkes nende mõtete lennukas vool, kiivus ei kadunud, see näris ja piinas: «Kännukuke pruut!... Kosjad joodud!... Varsti juuakse pulmad!...»

Luusis ta maja ees või norgutas niisama või lamas pärast toas, aga ikka ja jälle tikkusid tigidad mõtted pähe, närisid ja närisid: «Saab mehenaiseks!... Kännukuke naiseks!...»

KOLMAS OSA

ESIMENE PEATÜKK

1

Kui hommikust söödud, ei käskinudki võõrasema Hannat lauda koristama hakata ega tõusnud ka ise nagu muidu ikka. Ta istus, näol murelik, tavalisest isegi tähtsam ilme, ja ootas midagi. Kuid isa vaikis, pilk visalt lauaservas kinni, ent ometigi ei näinud ta ei lauda, ei võõrasema ega teisi istujaid. Isa haudus raskeid mõtteid.

Kõik täiskasvanud Tšarnuškad olid murelike, kuidagi iseäralikult tõsiste ning asjalike nägudega. See ei jäänud märkamata Hvedzkalgi, kes kadus laua tagant imevaikselt ja pühkis uksest välja, ilma et keegi oleks pead pööranud.

«Kuivat vingerjakala tuleb kümmekond vääditäit...» ühmas isa viimaks.

«Kolm naela ehk teeb välja...» arvas võõrasema.

«Siiski kogub kopika...» Tšarnuška ohkas: «Räägivad, et kuivat seened polla tänavu hinnas...»

«Mustikaid ehk... Prosja teadis rääkida, et tookord otsitud kangesti. Kaks ostjat tulnud isegi Mozōrist ja...»

«Viinaköögid tahavad kartuleid. Ainult et hinda pole ollagi, kuripatt...»

«Trääsa neile näidata! Paremini tee üks trett Narovljasse!»

«Mis seal Narovljaski... Kellel sealgi raha loopida...»

«Kas just loopida, aga rohkem saab küll.»

«Nääh! Saab, võid oodata!...» Isa ohkas. «Kesik veel na niru. Kuluks veel nuuma peal hoida, oma kolm kuud... Mullikat ka...»

«Ei löö vastu üheks päevakski... Õgivad silmapilk

laua tühjaks, jõua maha istudagi!...» Võõrasema hääles kuuldus hirmu.

«Tubli veis oleks paras...»

Sellest, kuidas nad kesikust ja mullikast rääkisid, taipas Hanna, et nende tapmine oli juba varem maha tehtud, võib-olla eile öösi, kui ta väljas oli. Nüüd isa ainult riivas seda, mis juba selgeks räägitud.

«Aru-otsa pole, kuidas kesse pargitakse!» ei saanud võõrasema ikka veel rahu. «Mis see's oli viinade aegu — kui suurt kulu nad tegid! Kuhu see neil mahub, ei seda oska arvata! Muidugi, kui külalaua ääres, siis...»

«Lähed külla, ära lusikat unusta...»

«Need pulmad löövad küll jalad alt! Ainult et kitsilt teha — kah häbi! Äiapapa kuulus mees!...»

Isa ei lausunud selle kohta sõnagi, kinnisel ilmel haudus ta mingeid muremõtteid. Alles välja minnes ütles ta võõrasemale:

«Löö pühapäevaks võid kokku, palju välja annab. Mine tea, läheb ehk asja ette...»

«Eks ma löön...»

Lõuna ajal läks jälle lahti peamurdmine, mismoodi saaks kopika majja ning mida tuleks pulmadeks teha. Nüüd polnudki Tšarnuškate pool enam muud — kõik aina mõtisklesid ja rääkisid lähenevatest pulmadest, mis töid majja nii ohtrasti igasugu muret. Laualt sööginõusid koristades kuulis Hanna võõrasema hädaldamist: kui palju on kõike vaja — ahjupraade ja moorpraade, liha, rasva ja mune, piirakaid, praänikuid ja pannkooke.

«Et samagonni ajada, olgu terve vabrik!»

«Samagonn ei jää kuhugi. Seda head asja ma teen...»

«Jeeh, teed! Vaata ette, miilits veel teeb sulle! Šabeta tuleb peale, ja säh sulle samagonn!»

«Ei ta tule!...»

«Tema pole loll — küll hakkab varsti su rehala ümber nuuskima!»

«Tema pole loll ja mina pole ammugi. Tassin ajamisriistad nii pimedasse padrikusse, et isegi metsavahi Mitsja, kuripatt, kätte ei saa.»

Metsavahi Mitsjal — Kurani lakekoeral — olid teada kõik samagonnivaaritajate salakohad: võis seda ajada

kus kaugel tahes, aga Mitsja leidis ikka üles ja ilmus kõksti kohale esimest proovi saama. «Saja versta tagant haistan ära, kus samagonnilarid susisevad,» hooples metsavaht.

«Ära hõiska enne õhtut!» hoiatas võõrasema. Siis andis omaltki poolt nõu: «Peaks paar pudelit linna-viina tooma. Mine tea, juhtub mõni võõras jaole.»

«Läheb metsakohin alla küll! Härrasid meie ajal pole! Mõni patt see samagonn — igaüks ajab!» Isa ei lasknud võõrasemal suud paotada. «Tuleks parem selle peale mõtelda, mis meie noorikule selga panna!»

Ta pilk peatus Hannal, kes neid sõnu kuuldes laua-pühkimise katkestas.

«Mis siin ikka mõtelda? Leiame riided... Ei jää ta peigmehe ees häbisse!»

«Peigmehe ees muidugi, aga et meil iseendi ees häbi ei oleks. Ja külarahva ees... Riided ning jalavarjud peavad olema tipp-toppp. Mida osta, mida omale ja kätte viia — peab mõtlema.»

«Tuleb uus seelik muretseda, palitu õmmelda... Pali-tuks kõlbab see riie, mis ma mulle kudusin. Kodune käib küll... Ka seeliku jaoks on riie taus. Pole poodi minna...»

«Olgu siis seelik kodune, aga pluusiriie tuleb osta!» hüüas Hanna ägedalt vanele.

«Sul on ju pluus — punane, et las aga olla!»

«Sellel ju küünarnukid läbi! Paigatua! Tead ise küll!»

«Uut pluusi on tarvis. Poeriidest.»

«Noh, olgu, olgu! Kui tarvis, siis tarvis! Või minul midagi selle vastu! Mina tahan ju ka, et ikka sääsem oleks! Eks ole Hanna samanasti kui minu laps. Egas muud, kui et kulu vanem...»

«Votku kulu mis votab, aga uue pluusi peab saama...»

«Kui peab, siis peab! Võiks uued saapadki tuua, rätiku ka! Rätik tuleb tingimata osta. Ja mitte mingi kehvakene, vaid peenvillane, lilledega!»

«Rätik peab olema. Aga saapad — needki kõvad küll, mis emast jäid. Tulevad lapsed, võivad nemadki kanda!»

«Saapad on aitajad, paremaid pole tarviski.» Hanna vaatas isa poole. «Hiljuti nähti Nohhimi juures valget sitsriiet olevat... Odavat...»

«Mis siis, ostame ära. Ja viime Godlja kätte. Ömb-
leb valmis!... Jah, katsuks ainult kartulid ära müüa,
siis üks laadareis teha. Et saaks rahakopika tasku.»

Niiviisi see pluusivaidlus lõppeski.

2

Ülejärgmisel päeval sõitis Tšarnuška koormatäie kar-
tulitega siiski Pripjati jõe taha Narovljasse, pühapäeva
hommikul aga hakkas asutama laadalesõitu, seekord
Juravitšosse.

Ta kobistas üles juba enne sügiseselt hilist päeva-
tõusu, rakendas saraja räästa all hobuse ette, tõi lau-
dast kaks kinniköidetud jalgadega lammast ja sidus
need vankri päraotsa rattarõukude külge. Siis ajas ta
vankri ukse ette, kust eit ning Hanna hakkasid välja
tassima ja koormasse paigutama seda piskut, mis taheti
müügile viia. Nööritäied kuivatatud seeni, tihedasti
pajupahladele lükitud vingerjad, niinest napake kuiva-
tatud mustikatega, võivitsik — kõik pisteti heinte sisse
ja topiti ümbert kinni, et sõidul hästi seisaksid.

Tšarnuška tõi keldrist veel kotitäie kartuleid ja tõs-
tis vankripärasse.

«Noh, mis siis muud kui läheb sõiduks,» ütles ta ning
hakkas ohje lahti harutama.

Võõrasema läks veel kord Hvedzka juurde, kes mos-
sitas ukse ees ja vaatas, kuidas koormat tehakse, —
teda kaasa ei tahetud, vaid jäeti ihuüksi koduhoidjaks
ja majameheks.

«Et sa meeles pead — mitte üks samm kuskile! Ja
üks riivi — kedagi võõrast ära sisse lase! Ja hoidku
jumal sind tulesütega mängimast!»

«Ei m-mängi!...» Hvedzka silmad olid veeälevil,
aga nutma ta ei hakanud.

«Saan teada, siis nalja ei mõisteta! Roogin naha tuli-
seks!...» Juba minema hakates käratas võõrasema
veel: «Kasi tuppa ja üks riivi!»

Vastumeelselt, sügava pettumusega tõmbus Hvedzka
vöörusse.

Laadale mindi kolmekesi: keskel hobusetekil istusid
isa ja võõrasema, Hanna oli ees, jalad üle vankrikartsa

riippu. Küla vahel tegi hobune pisikest sörki, rangiroo-
mad nagisesid, tihedal parinal veeresid rattad mööda
koljakut. Tänav oli pime, ainult harvikutest akendest
pilkus ähmjat heitlikku valgust. See oli ahjutulede
kuma. Pärast viimaseid taresid aga sattusid nad nagu
umbkotti: pime tee, pimedad põllud, mustad metsa-
viirud, mis soo veerel kokku jooksid, haarates sõitjaid
mõlemast küljest ja taandudes alles enne Alešniki küla.

Sajuilmad olid veel tulemata, nii et mööda suvel tahe-
nenud teed, mis tuli pärast poolelijäänud soosilda, sõi-
deti üsna julgesti. Alešniki väljal hakkas pimedus pisi-
tasa hõrenema, taanduma, kui aga jõuti postmaanteele,
kus sõit jätkus kõrgete raagus kaskede vahel, lõi udu-
sombusel, otsekui suitsuga kaetud taevarannal pune-
tama kahmetu külm päike.

«Laat vist tuleb vägev...» ütles isa, nähes, et nii ees
kui taga vurab vankreid Juravitšo poole.

«Vägev või vilets — see paistab siis, kui tagasi
tuleme,» arvas eit elutargalt.

Varsti sõideti läbi väikese raagus, kuid sügise aja
kohta imeilusa metsa: otsekui üksteise võidu tõusid
kõrgele taevasse hiiglatammed ja künnapuud, siruta-
des võimukalt oma jändrikke oksid.

«Näe, meie põld oli seal. Teispool Peravelski järvi-
kuid,» ütles võõrasema. Metsast peale algasid juba Gli-
ništšõ küla väljad.

«Maa on siin vist midagi muud kui meil...»

«Anna võrreldagi! Kuranis pole nii head maad isegi
saueaukude ümber!»

Hanna nägi metsa all ikka ja jälle laiud jändrikke
kände, mille ümmargused löikepinnad paistsid mustad,
hallid, kollakad ja päris valged. Kahju hakkas tal: nii
palju oli siit tammi ja künnapuid juba maha võetud.
Mets oli hõre — ta lõppes varsti ja sealt puude vahelt
paistis hästi kätte mätlik udrumaa.

Metsa vahelt läbi sõidetud, algasid jälle mõtlikult
kahisevate kaskede lõputud read, kaeblikult, salapära-
selt undasid telefonitraadid. See undamine saatis neid
kogu aeg — ka siis, kui rööbastee keeras Gliništšõ poole,
ka siis, kui hakkasid mööduma ahtad hallid põllusiilud,
siin-seal orasest erkrohelised. Hannalgi läks meel nuk-
raks; võib-olla sellepärast, et traadid nõnda salapära-

selt ja nukralt undasid, oli südames kahju millestki väga heast, väga kallist, mis läbisõidetud teega justkui igaveseks maha jäi.

Kui Vadavitšõ loimikus oli sõidetud üle turbapruuni soosilla, hakkas tee tasapisi tõusma ja varsti valendaski mitte väga kaugel ees Juravitšõ kirik. Nagu iga kord varem, äratas selle nägemine Hannas heli, pilvituid lapsepõlvemälestusi. Väga-väga ammu, tillukese tüdrukumaimuna, oli ta seda kirikut esmakordselt näinud, ja siis oli see paistnud talle nagu midagi hunnitut, ebamaist, imeväärset. Ja sealtpeale, olgugi et ta on juba suur, täiskasvanud inimene, ärkab iga kord siit vaadates seesama hell mälestus, tuues tagasi lapsemeelse imede igatsuse. Siis, esimesel korral, sõitsid nad samuti laadale. Nagu muinasjutt oli see laadalkäik tema meelest! Kirik, allasõit Juravitšõ järsandikust, mis tundus nii kohutavalt kõrge, rõõm, kui viimaks alla jõuti, ilma et hobune oleks kukkunud, lõputu inimmeri laadaplatsil, magus hirmunäpistus, et võib isast-emast maha jääda, ära eksida. Ja kuhu vaata — ime imes kinni: üks rätik toredam kui teine, linnid, valuvalged saiad, piparkoogid, rõngaskringlid. Isa tõi ka temale ühe kringli — ta näksis sellest vaid tillukese tükikese ja pistis siis põue: oli kahju nii haruldast asja kohe ära süüa!...

Kirik nihkus korrast lähemale. Juba paistis eestpoolt külmjas mäekink, niitmata kulurohuga kaetud kurgaan, mille turjal kasvasid noored tammed. Kurgaanist mööda sõites ütles isa nagu iga kord sel kohal:

«Röövel maetud... Vägimees. Räägiti, olnud teine kõige kangem üle ilma... Hävitanud inimesi... mustuhat!...»

Jahmunult lõi võõrasema risti ette. Kuskile sõites, kodust kaugel, tundis ta end alati üsnagi abituna, oli leplikum ja vaiksem, alistudes hõlpsasti mehe meelevaldale.

Kurgaanist edasi, sealpool lagedat välja, kust paistsid vonklevad jäärakud ja siit-sealt väljavaadet varjavad kaharad puhmad ning puudesalud, alanes seljandik udusondude mattuvaks ääretuks nõgumaaks. Teisel pool nõgu, mõõtmatus sombuses kauguses, kerkis sinav seljakute ahel tumeda metsapiirdega. Üksisilmi vahtis Hanna udusinetusse seljandike ees, püüdes näha helk-

jat vööti, mis vahetevahel korraks nõlvaku varjust vilksatas. Ka tookord ammu-ammu, siit esmakordselt läbi sõites, oli ta seda imelist sädelust näinud. «Mis seal on?» sakutas ta siis isa hämmastunult varrukast. Isa pööras üsna rahulikult pead: «Ah seal? Jõgi... Pripjati jõgi...» Isegi püsti jurkas Hanna siis: «Pripjati jõgi?» Pripjati jõgi — see on ju ime, muinasjutt! Tookord jäigi see salapärase Pripjati jõgi ainult muinasjutuks — ta läikiv pael välgatas vaid korraks ja kadus jälle. Hanna pidi silmad peast ära vahtima, kuid jõgi ei paistnud enam... Nüüdki oleks Hanna tahtnud veel kord näha seda tuttavat sädelevat viirgu, aga midagi ei paistnud: jõgi oli mattunud udusesse kaugusse.

Kiriku juures pidas isa hobuse kinni ja kõik kobisid maha. Algaski see, mis omal ajal oli tundunud nii hirmus — laskumine alevikku.

Nagu iga kord, harutas isa ka nüüd kõie vankripärast lahti ja sidus teise ratta kodaratpidi rõukpaku külge, et ta jääks lohisema. Haarates hobusel suu kõrvalt, ütles ta naistele:

«Toetage vankrit vastu!»

Ta hakkas ees minema, hoides suuraudus hobust nii tugevasti väljaist, et see pea kõrgele selga ajas, kollased hambad irevil, ja peaaegu tagajalgadele maha lohis, hoides vastu vankrile, mis rõhus talle kanda. Savikoljak tee peal oli kruusane ja kinniseotud ratta raudvits rüüstas läbilõikavalt kriiksudes vastu kive. Ta jättis maha sileda läikiva jälje valgeks kriimustatud kivi-kestega.

«Nononoh! Tpruu! Tpru-u-u!...» käratses isa hobusega.

Oli see tee alles eriskummaline, imelik — terves sootaguses polnud teist temataolist! Laia kaarega laskus ta ikka allapoole, mõlemas küljes sügavad kraavid, kus vihmaste ilmadega tormasid kohinal vetevood. Ja mida enam tee allapoole jõudis, seda kõrgemale ja kõrgemale kerkisid mõlemal pool vihmadest uhutud mäeseinad, nii et rippuvate juurtega puud kasvasid juba pea kohal. Kõrgenedes varjasid kaldad üha enam taevast, sellest paistis ainult kitsas riba — põõsad ja puud otsekui lendutõusuks väljasirutatud okstega nagu polnudki enam maa peal, vaid ülal taevas.

Kus mäesein oli kõige kõrgem ja otse püstloodis, pais-
tis ülalt liiva seest siledate külgedega kivimürakas.
Tundus, nagu oleks see iga hetk alla kukkumas, ja Han-
nal tõmbus süda külmaks: võib-olla just praegu
kukubki?

Aga seekordki jäi kivi sinna, kus ta oli. Kui tema alt
oli läbi jõutud, tõmbus mäekuru laiemaks ja nurga
tagant hakkasid vonkleva roduna paistma aleviku
majad, mis kõhmitasid kahel pool tänavat vastu lasku-
vat mäeveert. Jõudnud tasasemale kohale enne kahe-
kordset puumaja, milles asus «vallavalitsus», peatas isa
veel kord hobuse ja päästis ratta lahti. Edasi sõideti
juba vankril, kõik istusid tõsiste ja väarikate nägudega,
ent südames oldi kartlikud ja elevil: ei olda enam kodu-
külas, vaid suures linnas, võõrsil. Kuidas komme nõu-
dis, andis isa hobusele nähvaka, sundis sörki tegema, —
ja kui prügitatud peatänavale sõideti, tahtis rataste
kolin ja parin kõrvald lukku lüüa. Siis jõuti järele vank-
rite voorile, mis kõik turuplatsi poole veeresid.

Turuplats, mille ümber seisis puu- ja kivimajad —
Juravitsõ kaupmeeste ja kooperatiivi ärid ning poeube-
rikud —, oli juba vankreid ning rahvast peaaegu täis.
Inimesed saalisid ja sekeldasid edasi-tagasi, vankreid
polnud rahvamurrus peaaegu nähagi, ainult mõnest
kohast paistsid püstitõmmatud aisad või hobuste pead.
Tšarnuškad sõitsid sellesse segadikku otsekui rahutult
mühisevasse merre.

Paremal pool, vasakul pool, eespool — kõikjal saker-
das nüüd inimesi, arutul hulgal inimesi — noori, vanu,
üsna tudikesi, mehi ja naisi, igal pool pikk-kuued, kasu-
kad, kaftanid, läkiläkid, vali paljuhäälnene jutt, lammaste
määgimine, põrsaste ruigamine. Tšarnuška upitas end
põlvili, hakkas otsima vaba kohta, kuhu sobiks jääda.
Käratades, kui keegi tee peal ees oli, tüüris ta pikka-
misi oma vankriga, Hannaga, võõrasemaga, lammas-
tega, kogu oma tavaariga inimeste vahelt läbi peatus-
paiga poole.

Kui vanker peatus, arvas võõrasema, et koht ei kõlba-
vat: liiga kõrvaline, vaevalt siia keegi tulebki. Kuid
Tšarnuška ütles selle peale:

«Kellel midagi tarvis, see otsib ka põrgupõhjast üles.»
Ja hakkas ilma pikemata hobust lahti rakendama.

«Sa kallis aeg, inimesi kui siplasi!» hädaldas võõras-
ema. Üsna leplik oli ta, ei kavatsenud nägelema hakata.
«Kõik paremad paigad võtavad aga ää! Ilmaski ep
jõua — ikka ees!»

Ta vaatas lambaid — need lamasid vaguralt vankri-
pärast, olid kinnisidumisega juba ammu leppinud; vähi-
magi lootusetu lahti rabelda, lüngutasid nad vaid kõrva,
kui ligidal valju häält tehti.

«Raasi kõik värk heinte seest välja, lao vankriteki
peale!...» ütles võõrasema Hannale, rapsides undruku
küljest kõrsi maha. «Ma lähen kuulan, palju asjad ka
maksavad...»

Kui Hanna oli võivitsiku, seentenõõritäied ja kuiva-
tatud kalad teki peale ladunud, tuli võõrasema murtult
tagasi:

«Odav, kõik nii odav!... Kohe tuimuidu tahavad
saada!...»

Mõne aja seisis kõik kolm vaikides, silmitsesid ligi-
astujaid, kes tahtsid heita pilku nende kraamile. Nad
vaatasid igaüks isemoodi: Hanna peaaegu osavõtmatult,
nukralt endassetõmbununa, isa rahulikult, kohendades
aeg-ajalt heinu, mida hobune oma pehmete mokaadega
välja kiskus, võõrasema aga otse ahmis inimeste pilke —
kutsuvalt, anuvalt: siin on seda, siin on teist. Kuid nagu
kiuste ei küsinud ükski ligiastujaist isegi hinda — libis-
tab korra pilguga üle hobuseteki ja läheb oma teed,
otsekui ujuks ta küllas ega vajaks enam midagi. Ja kui
küsi, siis ainult niisama moepärast, sest ise ei jää
oieti vaatamagi, vaid sihhib juba mujale.

«Säh sulle — vägev laat!» torkas võõrasema siiski
ära.

Ja et mitte tegevusetult vahtida, hakkas ta lamba-
sõnnikut eemale pühkima.

«See polegi veel laat,» arvas Tšarnuška kindlalt.

«Laat alles tuleb!... Õiged sehvtimed rüübivad veel kodus teed...»

Rahvast tuli tõepoolest juurde: järjest rohkem vankreid ja inimesi valgus turuplatsile, ruumi jäi vähemaks, kasvas lärm, seletamine, karjumine. Siinsamas kõrvalseisva vankri juures hakati tegema lehmakaupa — siginesid sinna keegi naine, linane kalts rätiku eest ümber pea, ja kulunud, näruse pikk-kuuega taat, nähtavasti meest-naist. Köhelevalt, kuidagi kahtlustavalt vaatasid, silitasid ja patsutasid nad rusket «vissit», kuulasid umbusklikult teist naist ja meest, kes oma kallist punikut taevani kiitsid. Oli näha, et agar kiitmine ei meelitanud ostjaid sugugi ligi, vaid pani neid isegi rohkem kahtlema — nad kuulasid, vaatasid lehma peale korrast suurema umbusuga, lõpuks aga pöörasid hoopis selja, kadusid rahva hulka, midagi omavahel sosistades...

Varsti nähti neid niisama kahtlustavalt-norivalt uurivat ja kobavat juba teist lehma. «Sehvtimehi» hakkas liikuma aina rohkem — nad otsisid, pärisid, tingisid, aga astusid harilikult edasi, sagimist ja lärmi oli hullupööra, kuid kaup läks küll üpris visalt, vähemalt siin, kus seisis Tšarnuškate vanke. Vaadati küll, küsiti ka hinda, aga ostjaid peaaegu polnudki. Hanna ja isa aga ei lasknud end sellest sugugi häirida — olid nad ju ise samasugused nagu kõik need, kes siin vankri juurest läbi seerisid, — aeglast vedu, kokkuhoidlikud sootaguse inimesed, kellest peaaegu igaüks sada korda vaatas, enne kui ostis. Ja mis selles imetki, kui müüjaid oli kubinal, aga ostjatel tuul taskus...

Ega võõrasemagi ennast suuremat häirida lasknud, ainult et see koogutamine ja tühja ootamine pidi hinge seest ära tüütama. Ja igavledes, tusatsedes ning endamisi pahutsedes ei suutnud ta enam tähelegi panna, et ta pole ainuke, kes siin tühja ootab ja norgutab, vaid et temasugused norgutajad on siin peaaegu kõik. Tal jätkus silmi ainult ühe vankri jaoks, mis nagu õrritamiseks oli hästi nähtaval. Nii meelitavalt punasid sellelt vastu potid, anumad, kausid — hädasti kuluks temalegi ära tubli pott ja vähemalt paar kaussi! Kuluks ära, aga kätte ei saa! Midagi ei osteta ju!

«Kui siin ükskord midagi müüdud saab, selle aja peale läinud viimseni!»

No küll on lugu: karjas jaol need pagana naised, nagu vihuti, sagavad seal punaste pottide ees, millele tema hammas ei hakka — otsekui narritamiseks.

«Ei nad lähe,» vastas Tšarnuška häirimatult. «Kui need otsas, tuuakse veel!»

Võõrasema ei suutnud oma sappi endale pidada:

«Molutavad ja nolutavad, mokad töllakil! Ainult segavad teisi, muud ühti! Tahaks meilt keegi ostagi — ep leia üles!...»

«Küll ta leiab, kui juba tuleb...»

«Leiab! Jeeh!...»

Võõrasema ei uskunud. Ta ei uskunud isegi siis, kui see «sehvtimes» viimaks tõesti tuli, ehkki selgesti paistis, et see pole tühi ringilongerdaja, et ta ei küsi kalahinda muidu niisama, vaid tahab osta. Võõrasema teadis, et siin lähedal vingerjaid müügil ei ole, ja tegi krõbeda hinna — pool rubla kimbust. Ostja ajas silmad suureks:

«Pool rubla?!»

«Igatahes! Või ehk põlgate kalliks?!» Ta toon oli selline, nagu tahaks hurjutada, et mis jutt see olgu, kulla külamees, aga ise piilus hirmuga: äkki kohkub ära, läheb veel minema! Püüdes ostjat kinni pidada, ruttas ta meelitavalt ja lahkesti seletama: «Vaadake ometi, kui palju neid juba ühes pahlas on! Vaadake, kui palju! Ep saa aru pealegi! Rohkem, kui ühe päevaga püüda jõuad! Nemad ju sihukesed, et poevad lödi sisse, ja siis annab koukida, enne kui kätte saad!... Siin ju liha hea hulk kohe — ainult et nad on kuivatatud! Ja liha missugune — pole need mingid haisukalad! Vingerjad!»

«Mis need vingerjadki...» Ilmselt tahtis «sehvtimes» juba ära minna.

Võõrasema märkas seda, juba pidi kaduma viimnegi lootus. Ja meelt heites jurkas ta «sehvtimehele» järele:

«Noh, olgu, olgu! Ütleme, et kallid! Tehke siis ise hind!»

«Üheksateist...»

«Üheksateist pahlatäiest?! See ju... No tõesõna, pakusin teile ennegi poolmuidul!» Jälle sattus võõrasema pilk potikaupmehe vankrile: «Noh, olgu siis! Võtke ära!... Mitu pahlatäit?»

Võõras ostis ära kõik kümme: sellest vist jätkub, ei pott ja kaks kaussi kätte saada! Peab jätkuma!

«Maitsegu nad head!»

Niipea kui võõras minema hakkas, hoides kalapahla-täisi kaenla all, tõttas eit tulisijalu, rahad kõvasti peos, poti- ja kausivankri poole. Paistis, et võib veel jaole saada, mõned on müümata. Ainult ruttu-ruttu, on vist juba üsna lõpukorral! Ja naised aina voorivad sinna kokku!...

Tagasi tuli ta rahustunult, õnnest särades.

«Näed, ära tõin!» Võõrasema kõlksas kondiste sõrmenukkidega vastu potikülge ja kuulatas. «Hele nagu kirikukell! Hüva potsikas, ainult et hingehinda võtavad!...»

Ta keeras kaussidele ja potile heinu ümber ning peitis nad suure hoolega vankrikeresse, sest muidu — hoidku arm! — lähevad veel katki või siis kähmab nad ära mõni nurjatu pikanäpumees, keda siin musttuhari ringi luusis. Siis hakkas ta silmadega jälle «sehvtimehi» otsima ja märkas äkitselt rahvasummas Javhimi. Pikkamisi, inimeste vahelt läbi mükseldes lonkis ta Larõvoni saatel ringi, silmitses, pabeross huule küljes rippu, kõiki üleoleva, noriva muigega — mis te mudulased kah segite, kes te õige olete!

«Juba täis? Või muidu natuke võtnud?» mõtles võõrasema. «Noor, raha küll... Lai mees... Mida himustab, seda saab... Tahab vist kellegagi riidu kiskuda — siis nähakse... kellega tegemist...» Võõrasema hakkas tema poole käega vehkima:

«Javhi-i-im!»

Javhim märkas Tšarnuškaid ja tuli nende juurde.

«Noh, kuidas kaup jookseb?» küsis Javhim lärmakalt ja lahmakalt, heites pilgu üle vankris oleva kraami. «Ahaa, teil siin vist utekestest, ptüh-ptüh, kahju lahti saada või?» Ta hirnus naerda.

«Ei taheta utekesi, kuripatt,» ütles Tšarnuška rahulikult.

«Keegi ep vaatagi, Javhim-pojuke!...»

«Ja meie arvasime, et teil kahju lahti saada!» kordas Larõvon Javhimi sõnu. Nähtavasti ta ootas, et Hannagi selle nalja peale naerab, aga Hanna suu ei liigahtanudki.

Javhim pidas naeru, ta silmad kilasid lõbusalt.

«Ah ütlete siis, et utekesed on müüa või? Miks siis neid ei taheta? Ostjaid ju musta-kuiva!»

«Äh! Kah ostjad — ää parem räägigi!... Lorumokad on need, Javhim, aga mitte ostjad!»

«Lorumokki muidugi on. Aga on ka ostjaid! Peab ainult oskama üles leida! Ja orki tõmmata!»

«Jeeh, orki tõmmata!»

Korraga võttis Javhim huulele kleepunud koni ära, viskas jalge alla ja ütles käskivalt oma kambamehele:

«Larõvon, tuleb ostja leida, kes lambad ära võtab!»

«Noh, kui tuleb, siis...»

«Läki!»

Visanud korra pilgu Hannale, pöördus Javhim karmesti ümber ja kaatsis laadaliste hulka. Ta vahtis teraval pilgul ümber, hakkas otsima, tungis rüsinal, ettejäajaid kõrvale tõugates vankrite vahele rahvasegadikku, saadetud Larõvonist, kes truult ta kannul kõntsis. Neile vaadati järele, sõimati, aga kumbki ei teinud välja. Juba kikitaskidki nad kõrvu ühe meestesalkkonna juures, siis astusid lähemale teisele...

Tuldi tagasi kellegi linnamehega, kes kandis jänese-nahka kraega lüheldast jopet ja sõrmkindaid. Esialgu ilmusid ainult «sehvtimees» ja Larõvon. Javhim astus ligi alles siis, kui võõras juba lambaid vaatas ja hakkas hinda pärima. Ta tegi ennast tundmatuks, pilgutades Tšarnuškatele silma, et nad suu peaksid, ja küsis tõsiselt, valju häälega:

«Kelle lambad need on?»

Larõvon vastas:

«Siin juba on tahtja...»

Javhim nügis võõrale hoolimatult külje alla, nagu tahaks teda eest ära tõugata:

«Paljugi mis on! Me veel näeme, kes on see õige tahtja!...» Ta vaatas Tšarnuška poole: «Kas teie lambad?»

«Minu näh.»

«Mis sa tikud siia!» käratas Larõvon tehtud vihaga. «Siin on juba tahtja! Tema tuli ennem! Temal on eestkäsi! Ära trügi vahele, kuuled! Mis sa segad!»

«Ennem tuli — kõnn oli! See nirub ju aasta otsa!» Javhim tegi, nagu tahaks ta maksku mis maksab lambaid võõra nina alt ära näpsatä.

Ta toppis juba käe põuegi, justkui hakkaks rahakotti võtma. Aga kui ta salakesi «tahtja» poole vaatas, märkas ta pettumusega, et sellel polnud lammastega mingit kiiret. Tüli tõstmata, isegi üsna meelsasti loovutas ta oma eesõiguse Javhimile! «Ei läinud orki!» mõtles Javhim.

Ei toonud see nõks midagi ka teise «tahtjaga», kelle Larõvon kohale vedas, ja alles kolmas — lāsuninaline, riiaka moega talupoiss, sinel lahtisi hõlmu seljas, — karjus ärritatult, kui Javhim tema ja Tšarnuška jutule häbematuult vahele segas:

«Minu väliaotsitud lambad!»

«Paljugi mis sinu otsitud! Otsitud küll, aga mitte ostetud!...» Javhim tükis Tšarnuškaga rinnutsi: «Palju tahate?»

Noormees käratas vihaselt:

«Mina ostan ära!»

Räpakalt kiskus ta pluusitaskust rahakoti ning hakkas lugema korralikult kokkumurtud rublalisi ja raskeid vaskmünte. Ta sõrmed olid kõnksus, närvilised, käed värisesid ega tahtnud sõna kuulda...

«Ääh, odavalt andsite ära!» avaldas Javhim valjusti «kahetsust». «Minult oleksite rohkem saanud!»

Ta pilgutas silma Hannale, kes seda kõike oli mingi iseäraliku nukrusega jälginud, ja läks pahast nagu tehes eemale. Ent niipea kui sinelit kandev noormees oli oma lammastega Tšarnuška juurest ära läinud, tuli ta jälle vankri juurde ja puhkes ülemeelikult, laia lõuaga naerma.

«Üks tola siiski leidus!»

Võõrasema oli rõõmus, isegi õnnelik, imetlevalt vaatas ta Javhimi otsa: on tema alles hakkaja, nupumees!

«Ole sa tuhandeks terve, Javhim-pojuke! Sinu abita poleks kuidagi saanud, sa otse päätsid meid! Muidu oleksime siin õhtuni konutanud! Ja kas üldse oleks ostetud...»

«Keegi'p tahtnud vaadatagi!» kohmas Hanna isa omaltki poolt.

Javhim vastas tõrijuvalt:

«Ooh, mis tühia siin tänada! Ega me's võõrad... Nüüd ju omad inimesed, kui nii võtta, üks perekond!...»

«Omad jah. Seda küll, Javhim-pojuke!»

Armunud pilgul vaatas Javhim Hanna otsa.

«Kui hulguksime õige natuke ringi, vaataksime laadanalja?»

«Jajah! Minge, minge!» hakkas võõrasema varmalt temaga nõusse.

Hanna ei olnud vastu: mitte ainult sellepärast, et kihlatud mõrsjal ei kõlba peigmehele, oma tulevasele käskijale, vastu hakata, vaid pigem sellepärast, et juba ammu oli see voogav rahvameri paistnud nii kutsuvana, sest küllap ootas seal ääretult palju huvitavat. Vankri juures seistes oli ta ju nii vähe näha saanud, pealegi oli ta siin konutamisest surmani tüdinud!

«Hannake!...» Isa kutsus teda pisut kõrvale ja pistis salakesi pihku käkrus, võidunud rubla otsekui suure kingituse. «Äkki tahad midagi osta.»

Hanna tänas, sidus rahapaberi ninaräti sisse ja läks siis, saadetud kahest turskest noormehes, vankrite vahel segivasse ja käratsevasse rahvamurdu.

4

Esialgu oli Hannal natuke piinlik Javhimiga minna: justkui polekski enam vaba ega vallaline, vaid juba tema naine. Ent varstigi andis kohmetus järele ja viimaks kaduski, tähelepanu ja mõtteid köitis laadarahva kirev seimine. Siin seisab vana ätike, nõjatudes vastu kellegi teise vankrit, seisab otsekui tukkudes. Ta õlgadel ripub pundar lihtsaid pajuniinest viiske — ilmselt pole ühtegi paari veel müüdud, aga küllap nägi ta nendega palju vaeva, küllap väsisid ta vanad jalad, enne kui siia sai! Keegi naine, samuti juba aastates, haiglase näoga, hoiab kantud, sibulakoorekollast linast särki kätel, teisel pool vankrit veel üks naine kangapakuga... Valgepäine, valvsalt ekslevate silmadega poisijõmpsi-kas müütab ümarikku talimütsi, millel pealishakk juba valgeks nühkunud...

«Varastasid?» jurkas Javhim järsku sammu tema poole.

«Ise sa varastasid!»

«Seda me veel va-atame! Oot-oot, kui kutsun miilitsa!»

«Eks kutsu!» Poiss vaatas talle jultunult otsa, silmagi pilgutamata.

Kuid äkki — ei jõudnud nad paigalt liikudagi — süstas ta nagu välk vankrite ja inimeste segadikku!

«Ai sa sulil!» naeris Javhim heakskiitvalt ja vangutas pead. «Nagu naaskel!... Küllap vist lastekodust!...»

Ka nüüd käis Javhim tõugeldes, nõudis vahetevahel lustaka, aga noriva häälega tee vabastamist, seisatas siin-seal vankrite ja inimeste juures, kes midagi müütasid, takseeris hindavalt loomi ja kaupa.

«Mammi, palju tahad selle kondipugeti eest?» küsis ta, viibates mõtlikult heinu nosiva lehma poole. Lehm oli päris keskmine, ka mitte liiga lahja, ja eit sai paha-seks.

«Ise oled pugett! Soldati vördjas!»

«Mina ei ole vördjas, mammi! Minul on isa-ema mõlemad! Võid siin nendelt küsida!...» Javhim nõkutas peaga Hanna ja Larõvoni poole.

Larõvon tõendas:

«On küll.»

«Kuulete nüüd! Aga pugett — see oli muidu koeruse pärast! Ja teie kohe sõimama! Või ma siis ei näe — lehm teil missugune, pane või väljanäitusele! Piima vist annab, nii et upu ära!...» Eideke vaatas teda kahtlustavalt ja vaikis. Kuid Javhim ei jätnud veel, küsis üpris tõsise näoga, asjalikult: «Palju te siis küsite?»

Eideke kõheles vastusega.

«Kolmkümmend, siis müün!»

«Kallis!» Javhim pigistas huuled triipu kinni: julgeb nii palju ette küsida!

«Palju siis sina annaksid?»

«Muidu kah ei tahaks! Raipehais juures!»

Täiest suust irvitas ta vihasele naisele otse näkku ja läks edasi. Larõvon tüüris talle järele, samuti naerust kõveras:

«No küll ütles! Ütles aga nii, et...»

Ainult Hanna ei naernud — tal oli eidekesest isegi hale.

«Mis sa sellest nüüd said?» ütles ta Javhimile etteheitvalt.

«Nalja peab ju tegema! Kus siis nalja saab kui mitte siin!...»

Ja kepsutades hakkas ta tasakesi laulma:

Kõik pursuid, nüüd värisege —

üleilmset mäsu teeme!...

Tuli, veri — maailm must...

Anna, issand, õnnistust!...

Nähtavasti tegi see laul talle nalja, nagu ka Larõvonile, kes temaga kaasa ürises. Kuid Hanna nagu poleks nende lorilaulu kuulnudki, pärani silmi vahtis ta laadarahva lakkamatut sumamist.

«Tünnid-tannid, kellele kulub ära?! Uued tannid, haavapuust, pedajapuust! Leivamõhed, toobrid!! Leivamõ-he-ed, mõ-he-ed!...»

«Rattapöidi, kes tahab rattapöidi? Sada aastat sõidavad! Isaigised, pojapõlised!...»

«Siin kesik müüa! Odava hinnaga! Kesik müüa!... Seaks sööta, süldiks keeta!...»

«Värske kala! Täna püütud! Just jõest toodud!...»

«Tökatit! Tökatit! Tökatit!»

«Kala! Kala! Kala!»

Täielik virvarr ümberringi: vankrid, mille küljes alistunult, nukrutseval ilmel tukkusid laugud ja päitsikud, sealsamas koormad täis valendavaid vitsikuid ja puntsikuid, kangekaelsed oinad ja rahutult ruigavad sead inimeste jalus, edasi aga vankrid niinkarbikeste, korvide ja nappade, rataste ja rattapöiavirnadega. Lakkamatult kostis inimeste lärmi hulka vaeste loomade ammumine, turnamine, määgimine, rõhkimine, läbilõikav vingumine.

«Kitseke! Kitseke müüa! Kes tahab kitsekest?» karjus keegi.

«Kas plikat ei ole?» hirnus Larõvon. «Mulle kuluks plika ära!»

«Vihad! Vihad! Kasevihad! Tuba pühkida, saunas sapsida!...»

Mida siin kõike ei olnud — küll rehasid, küll rehapulki, küll pajuniintki, pajuniine kimpe viiskude punumiseks! Kõike võimalikku ja võimatut olid inimesed siia kokku tassunud, et maha müüa, kopikas raha saada, millegi vastu vahetada. Ja kui palju peitub ses saalimises, suminas ja lärmis inimlikke muresid, igatsusi, lootusi! Laadalisi oli ju Pripjati siinpoolsest kui ka teiselt kal-

dalt. Sealtpoolt rahvas pidi sõitma üle laia vee, ootama parve või otsima lootsikut, aga milgi moel on nad siiski siia kaldale saanud ja nüüd sagavad nemadki lärmitseva rahva hulgas Juravitšõ laadal...

«Potihark või ahjuroop ehk kulub ära?» kähistas, nagu oleks see mingi saladus, kõrbenud vurruotsaga vanamees, nähtavasti sepp.

«Pole tarvis! Naine veel võtmata!» lõi Javhim käega.

Sepa vankrist edasi oli murdu koos uudishimulikke: salkkond keevalisi mustlasi oli sisse piiranud kellegi vanamehe ja tema kibeleva täkkhobuse. Mustlased uurisid ja kobasid üksteise võidu hobust, niisama üksteise võidu laitsid nad teda, torkisid põlglikult ta põlvi, näitasid näpuga kapjade peale. Nad tänitasid kõik korraga, nii et raske oli sõnadest aru saada. Omanik, pikaline mehekoljat, ei teinud suudki lahti, nagu poleks midagi kuulnud, see aga ajas mustlased vihale, nad hakkasid veel hullemini peale käima. Masajas telliskivipruuni näoga mustlane, nähtavasti teiste peamees, sirutas mitu korda krapsakalt käe, oodates, et teine jääb nõusse ja ulatab ka oma, aga külamees seisis liikumatult nagu kurt. Rahvasummast kostis pilkavaid hüüdeid ja naerupahvakuid, aga mustlased ei pannud midagi tähele, ainult pealik vaatas selja taha, torkis põlastavalt näpuga talumehe poole, otsides inimestelt endale toetust, siis aga sülitas ja kahmis minema, teised trobimikus kannul...

«Võta mind!» karjus Larõvon ja mustlane jäi arusamatuses seisma. «Võta mind täkuks! Sinu moori rautama! Mustlasplikat rautama!...»

Mustlane ütles midagi oma keeli ja läks edasi, saadetud laadarahva kisast ning irvitamisest.

Sellest trobikonnast edasi olid jälle vankrid, ühe kohal aga seisis vineerist silt «Kommuun «Elu õitseng»». Siin müüdi küll ainult kartuleid, kapsaid ja õunu, kuid nad hakkasid vankrite vahel erilise uudishimuga uitama ja vahtima — eks liikunud ju kommuuni kohta nii palju jutte.

«Mihuke jõmakas!» ütles Hanna hämmastunult, uudistades tohutut laia kapsapead.

«Neil maa missugune — pole see mis meil! Möisamaa, võtsid ära! Muld kui siid!...» seletas Javhim.

Vattvammuses, tuuldunud näoga ja kestendava ninaga mees teispool koormat muigas:

«Möisamaa küll, aga nii vägevat kapsast mõisnikul es kasvanud!»

«Võib-olla nii vägevat es kasvanud,» tõendas Javhim pilkavalt. «Es olnud nii vägevad, olid hoopis suuremad!»

«Polnud tal suuremaid, polnud tal ka nii suuri!» muigas vattvammusega mees jälle.

See muigamine ajas Javhimi vihale.

«No muidugi! Polnud! Mõisnik oli teil loll kui sokk! Aga kus teie tarkuse ots! Ja kommuuna jumal aitab veel takka! Räägitakse, kommuunameestel olla kah oma jumal, palvetatakse teise ees iga päev!»

Larõvon kõöksus naerda. Hannagi hakkas naerma, vaadates küll kapsakoormale: on aga peamüarakad!

«Muidugi jumal! Kuidas siis! Ikka jumal! Nagu öeldakse, kõike annab jumal!»

«Ahaa!» rõõmustas Larõvon. «Kuda siis teie jumalat ka nimepidi hüütakse? Partei keeli? Karla Marxiks või?»

«Teda hüütakse teaduseks. Agrotehnikaks.»

«Ha-ha! Adratehnikaks! Miks tal nihuke nimi on?» Larõvon tahtis edasi lõmpsida, aga vaikis, märgates, et Javhim ei mõtelnudki naerda.

«Jama! Jama see teie agrotehnika! Põld — pole seal mingit muud jumalat! On põld hea, kasvab vili ja puha!...»

«Aga need kapsad, olgu muuseas öeldud, polegi põllu peal kasvatatud.» Mees muigas veel kavalamalt. «Soost saadud!»

Hanna ei tahtnud uskuda:

«Mihukesest soost?»

«Soost nagu ikka soost. Mädasoost, kus hobused kinni jäid... Lõime kraavid sisse, ja näete — kapsad, palun väga!...»

Hanna vaatas mehe otsa — küllap ajab nalja, viskab villast. Aga nalia ta vist siiski ei ajanud, mehe näost paistis, et see kõik on sulatõsi. Nagu tahaks proovida, kas vattvammusega laadaline räägib tõtt või luiskab, võttis ta kapsapea, vaagis seda käe peal — oli ikka

raske küll! —, muljus pöidlaga. Mitte kapsas, vaid ime-tegu! Ja soos kasvanud, mis sa kostad!

Javhim võttis tal käsivarrest kinni, tõmbas kaasa. Minnes kähvas ta mehele:

«Tulge meile kapsaid kükitama! Meil sood maailm!»

Larõvon kõöksus naerda. Kommuuni vankritest edasi silmasid nad laudadest putkat, mille kohal ilutses punasest riidest loosung. Loosungile oli maalitud kaks liitunud kätt ja nende alla sõnad: «Linn ja küla, ühinege!» Veel allapoole oli kinnitatud väike silt: «Sovhoos «Tee Kommunismile»». Putkas müüdi liha. Raiujaks ja kaalujaks oli kõhetu noormees, valge kittel seljas. Märgates seda kitlit, jäid kõik kolm vaatama.

«Naagu tohter!» salvas Larõvon. «Kus ta mõtleb olevat — haigemajas või?»

Javhim vilksas silmanurgast Hanna poole ja pigistas läbi hammaste:

«Kus kultu-ur! ... Tee kommunismile! ...»

Nad olid juba platsi teises servas, kus seisis ridastikku poemajad. Javhimil tuli meelde, et isa oli Hannale raha andnud, ning küsis:

«Oleks sul tarvis midagi osta või?»

«Ah, pudi-padi ainult... Pärast, kui võõrasema ka...» Ta ei tahtnud, et Javhim juures seisaks ja vahiks, kuidas ta nõöpe, haake ja muud tühja-tähja valib, mida tütarlaps tavaliselt häbeneb.

«Noh, siis ehk astuksime siia sisse?» Javhim kutsus teda ja Larõvoni peanikutusega sinnapoole, kus seisis üks kõrgete kitsaste siltide vahel, millele olid maalitud liuad, lusikad, pudelid ja napsiklaasid. Sildid olid peaaegu samasugused nagu kingseppade ja rätsepate ustel, ainult et saabaste ja mütside asemel ilutsesid siin liuad ja pudelid. Luitunud siniste liudade kohal rippusid hallid pilved, napsiklaasides oli samuti midagi hägust.

«Mis meil sinna asja?» hakkas Hanna vastu.

«Noh, asja! ... Eks ikka seda asja, mis igal teisel!» Javhim pilgutas Larõvonile silma. «Noh, võtame klaasikese kalja! ... Kõri na kuiv ja...»

Peaaegu vägisi tõukas Javhim Hanna uksest sisse. Seal istus laudade ümber rohkesti mehi, kes jõid, sõid ja ajasid juttu. Javhim leidis nurgast vaba laua, mille ääres oli kaks võidunud taburetti, otsis enda jaoks veel

ühed ja läks siis puhvetisse. Selle ees tunglevast meeste-säbarikust läbi trüginud, rääkis ta midagi kõhukale, sileda lõuaga mehele — see oli «söögipoe» omanik Jossel — ja tuli laua juurde tagasi, kolm täit klaasi käes.

«See on meie jaoks,» asetas ta viinaklaasid enda ja Larõvoni ette. Klaasi veini aga ulatas pidulikult Hannale. «Ja see sinu jaoks!»

Hanna ütles, et ta juua ei taha.

«Tahad või ei taha, aga peab jooma, kui pakutakse! Pakkumist tagasi ei lükata!» Javhim naeris: «Hakka aga harjutama! Trimbata tuleb edaspidigi!»

Poiss, Josseli poeg, tõi leiba ja suupistet: kurki ja kotletti kartulipudrugaga. Jossel ise, mustade lõbusate silmadega mees, karme ja krapsakas, tuli sibades taldrikuga, mille peal oli mingi roosa lõik, ja pilgutas Javhimile tuttavlikult silma.

«Olge head! Daamile! ... Teile, teie kavaleri tellimisel!» Jossel pani taldriku lauale. «Kas ehk veel midagi läheks, Javhim?»

Javhim patsutas Josselit omamehelikult õlale.

«Sellest esialgu jätkub!» Kui Jossel oli puhvetisse tagasi jooksnud, seletas Javhim, olles ülimalt rahul, et sai Hanna ees sellise ilmaimega hiilata: «Tort! Tehakse pitsiaalselt kõrgemast soost naiste jaoks!»

Hanna vaatas ennenägematut maiuspala suure huviga: mis maiku ta võiks küll olla? Millest ta tehtud on, mispärast ainult naiste jaoks? Aga pärima ta ei hakanud: see oleks võinud teda Javhimi silmis alandada...

Javhim tõstis klaasi, kõlksas Hannaga kokku.

«Joome, et elu oleks ilus!»

Hanna mekkis pisut: vein oli üsna hea, magus, hoopis teine asi kui Kurani metsakohin.

«Kõik, põhjani!» sundis Javhim, kui ta tahtis joomata klaasi tagasi panna. «Kurja peab ilmast hävitama!»

Et hoiduda asjatust sõnelusest ja mitte äratada kõrvallauas istujate tähelepanu, tegigi ta nii, jõi klaasi tühjaks.

«Ja nüüd siis võta kokletti või kurki!» Javhim oli tõesti külalislahke, tähelepanelik kostitaja.

Veinist hakkas varstigi soe, tekkis kerge tunne, raskeid mõtteid hõjusid kuskile: polnudki enam kahju kõi-

gest kallist, mis oli jäädavalt kaotatud, polnud kartust selle ees, mis tulevik toob. Ta võttis torti, maitstes: tuli välja, et magus, lausa sulab suus! Küllap vist valgest, kõige paremast püülijahust, muna ja suhkruga!

«Kas ehk jooksi veel?» kummardus Javhim tema poole.

Hanna raputas järsult pead: enam mitte. Kähku tõusis ta püsti. Kui nad peremehe saatel välja läksid — lahkusest sulav Jossel tuli nendega isegi trepi peale, paludes ikka ja jälle sisse astuda —, paistis laat nagu mingi lustipidu, kõik ümberringi tundus nii muretu, helge ja rõõmus, et ta hakkas juba uskuma: kõik läheb hästi, kindlasti läheb hästi!

Nad hulkusid veel pisut rahvasegadikus vankrite vahel, uudistades heintele väljalaotud laadakaupa, astusid poodi, siis veel teisegi, kus samuti trügis palju inimesi, enamjaolt küll muidu vahtijaid.

«Ütle, mis sa tahaksid saada — mõni asi, mida ammu oled igatsenud!» ütles Javhim, silmitsedes riiuleid, kus seisis ja rippus tohutul hulgal kõiksugu toredaid asju.

Muidugi, Javhim jäi nüüdki Javhimiks, ta toon oli nagu alati kehklev: võin kinni taguda kõik, mis soovid — kuid praegu sai Hanna temast aru eeskätt nii, et talle tahetakse teha meeldiv kingitus. Javhim ootas nii kangesti, et ta midagi küsiks — Hanna tundis seda. Viivukese ta kõheles, kuid surus siiski soovi alla.

«Ei midagi.»

Ja otsekohe tahtis Hanna uksest välja minna, aga Javhim ei lasknud.

«Pea'nd, pea! Tühja sa pepsutad! Ega me võõrad ole!... Sinul pole midagi silma hakanud, aga minul on!...» Javhim hõikas poepoisile: «Andke sealt see rätik!»

Ta ise laotas rästi Hannale üle õlgade ja juhtis ta seinale rippuva peegli ette. Viivuke tagasi nii rahulik, löid Hannal peeglist vaadates tõmmupruunid, kergelt kumerad palged võlutult särama: ah, kui ilus lilleline, leekivalt punane, imetore oli see rätik, iialgi ei ole tal midagi sellist olnud!

«Hakkab tipp-toppp!» ütles Javhim rõõmsalt. Rätt meeldis ka temale. Endaga rahul olles läks ta poepoisi juurde.

Naised Hanna selja taga vahtisid teda kadedusega, rääkisid isekeskis, kiitsid: kena rätik, passib hästi, pole midagi ütelda. Kuid Hanna pruunid silmad neelasid iseenda peegelpilti, ärarääkimata õnnelik ja vaimustatud oli ta: kas tõesti oled see sina — äragi ei tunne, nõnda imeilus, nõnda... Äkitselt sähvas tuline viirg südamest läbi, otse tajutavalt puudutas midagi kaela, imeliselt kõrvetav ja jääne ühtaegu. Arusaamatuses, vaistlikult põikas ta jahmunud pilk iseendalt kõrvale — ja järsku uhkas näkku kuum puna. Vassil! Kust tema siia sai või oli ta juba siis rahva seas, kui nad Javhimiga tulid, seda Hanna ei teadnud ega mõtelnud selle üle, olles rabatud ootamatust jällenägemisest — Vassil! Nad vaatasid teineteisele, nende pilgud kohtusid peeglis.

Seda oli vaid üheks hetkeks — Vassil kadus peeglist niisama äkki, nagu ta sinna ilmuski. Kuid Hanna seisis nagu kinni naelutatud, ehkki teda enam ei paistnud. Vassil oli ta otsekui ära halvanud. Teda nägematagi tajus Hanna endal Vassili tigetsevat altkulmu pilku, ühtaegu rasket ja abitut, aimas trotsi ja meeleheidet ta iseka suu ümber. Ohetus ja häbipuna ei kadunud ikka veel palgeilt. Ja kõigele lisaks, kui sündmatult Javhim tagasi tulles ütles:

«Noh, asi kombes! Kohe näha, et minu pruut!» Teda solvas Javhimi naer: «Kingituse tegin, aga justkui iseendale! Värk oma peresse, mitte võõrasse!...»

Otse nutumaik tuli Hannal suhu sellest naerust. Ta läks Javhimiga välja, ise aga mõtles Vassilile. Ons ta veel siin või läks ära? Täis väljaelamata erutust, ei julgenud ta silmigi tõsta. Kas Vassil oli poes või ei, ta ei teadnud, aga tundus, nagu viibiks noormees kuskil siinsamas, jälgiks teda kogu aeg.

Trepil ütles ta, põigeldes Javhimi pilgu eest, et peab nüüd minema: küllap isa ja võõrasema ootavad ammugi.

«Las ootavad! Tuleb neil veel paljugi oodata!»

Ta märkas, et Hanna oli äkki hoopis tujust ära, kuidagi iseäralik, aga ei hakanud pärima, mis viga. Javhim oli endiselt roosilises tujus, kahtlused ja igasugused tülikad mõtted jäid temast kaugele...

«Parem ma lähen üksinda,» ütles Hanna, kui noormees oli teda pisut saatnud.

Javhim ei olnud selle vastu, ei väljendanud üllatust,

sest tõepoolest ta polnudki üllatatud, ja lonkis sõna lausumata mujale. Hannal oli hea meel, et ta nõnda kergesti maha jäi.

Kogu aeg, mis ta nüüd vanematega vankri juures seisis, mõtles ta Vassilile, tema ootamatule tulekule, tema pilgule — misjaoks pidi ta just nüüd teda nägema! Ta oli ju arvanud, et kõik Vassiliga on lõpetatud, tuleb vaid unustada, aga säh sulle — mäherdune kokkusaamine! Kui sügavalt oli ta punastanud, otse juustejuurtenil! Nagu varguse pealt oleks kätte saadud!... Üksinda, kui Javhim ja Vassil mõlemad olid ära, püüdis ta kõike läbi mõelda, kainet meelerahu tagasi saada: ei, ei, häbeneda pole midagi! Kõigel, mis oli Vassiliga, olgu kriips peal. Lihtsalt pole veel ära harjunud. Aga küllap harjub! Muidugi harjub!...

Jäägitult ametis oma mõtetega, ta peaaegu ei kuulnudki võõrasema kadetsevat imetlemist — ohoo, mis tore rätik! — ega isa muretsemist, et rahvas läheb juba minema, aga kott kartuleid ikka veel müümata.

Aga kui isal oli juba hobune ees, et koju sõita, tuli nende juurde mustajuukseline hõbluke neiu, kes kandis lühikest poepalitut ning karvamütsi, ja küsis, kas neil pole kartuleid. Isal oli sellest tuline hea meel, nii et ta nõustus esimese pakutud hinnaga.

«Ei uskunudki enam, et keegi tahab! Nagu jumalast saadetud, õnnistuseks! Olgu siis teilgi kasud sees!...»

«Jumalast saadetud» ostja palus veel kartulid korteri juurde viia. Minema hakates kiitis võõrasema külanaiseliku jutukusega:

«Rahast nii suur puudus, et... Tütrel pulmad tulemas ja...»

Neiu kahvatu, haiglane nägu pöördus Hanna poole.

«Soovin õnne!... Noormees on vist tubli?...»

«Noh, kuidas ütelda. Pole ta peast segane ega jalust vigane. Vist mitte kehvem kui teised.»

«Tubli poiss. Ilus, rikas,» õiendas võõrasema vahele. «Glušaki Javhim!»

«Ah nii!» sõnas neiu viisakalt. Uurivalt vaatas ta Hannale oma üllatavalt valjude silmadega otsa. «Kas armastate teda?»

Hanna ei vastanud kohe, mõteldes: «Kiipsakas teine, õrnuke. Tuulehoog võib õhku lennutada kui udusule...»

Aga nii valjude silmadega... Armastan või ei armasta?!»

«Kus kõigil see armastus, kui paari minnakse?... Kui ainult armastuse pärast, jääksid enam kui pooled vanatüdrukuteks!»

«Aga siiski — mismoodi saab elada, kui pole armastust?»

«Noh, elatakse kuidagi ära... Armastus tuleb aastatega, see on vana tarkus...»

Neiu silmitses teda uudistades ja ütles kuidagi osavõtlikult:

«Te olete nii ilus!»

«Javhimiga läheb tal elu lusti ja lauluga!» segas võõrasema jälle vahele. «Ütle või ära ütle, aga õnn langes sulle nagu taevast!...»

Tütarlaps ei lausunud selle kohta midagi, vaid küsis endiselt nõudliku häälega:

«Kas teil on kena küla?»

«Pole viga. Palju seeni, aruta-otsata. Vaarikaid, kõik-sugu metsamarju. Muidugi, Gliniššõ vastu ta ei saa, kuid — elada aitab.» Võõrasema küsis uudishimulikult: «Kes te's ise ka olete? Nagu poleks varem näinud...»

«Ma olen Mozõrist. Käin koolis. Tulin siia onule külla.» Valjud silmad leebusid. «Hakkan teie külas kooliõpetajaks. Tuleval aastal saab endal läbi.» Tuli välja, et tal on meeldiv, mahe naeratus, põskedesse tekisid lohud. Ka suu oli ilus, pisike, sõbralik.

«Tulge, tulge... Ainult et meil pole koolimaja ju...»

«A-a...» häälitseis sõbralik suuke pettunult.

Neiu — võõrasemal oli juba teada, et teda hüütakse Suraks — laskis vankri ajada vallamaja õue, ütles, et ta elabki siin, alumisel korral, uks hoovi poolt. Niipea kui nad väravast sisse sõitsid, ilmus trepile Apeika, ja neiu hüüdis talle õhinal:

«Näed, ostsin ikka ära!» Ja kiitles vallatult: «Üsna odavasti veel!...»

Kui Tšarnuška ohje rõugu ümber mässis, oli Apeika koti püsti tõmmanud ja hakkas maha kükitades seda mugavamini endale selga sättima. Sihukest asja Tšarnuška ei oodanud: kuhu see kõlbab — valla kõige tähtsam ametmees, olgu pealegi, et lihtinimestest pärit. Ta katsus päästa, mis päästa annab:

«Laske ma ise!... Võib ää katkestada, harjumata ja...»

«Ei ma katkesta!» vastas Apeika ähkides, upitades kotti selga.

Tšarnuška katsus teda aidata, tutserdas saamatult ta kannul, hoides kotti tagant ülal. Kui nad jälle trepile tulid, ütles Apeika:

«Ah teie olete siis Kuranist? Mis muidu näo poolest tuttav... Kas kartul andis hästi välja?»

«Kartul oli aitaja. Aga leivavilja, ütle kohe ära, pole ollagi...»

«Leivaviljaga ja saiaviljaga on meil paljudes külades asjad halvad. Talvel tuleb kitsas käte. Ja kevadel... Ahaa,» tuli Apeikal midagi meelde, «meil siin oli Kuranist vahi all... Pjatsel vist... Ei, Dzjatsel oli ta nimi.» Hannast käis külm viirg üle, ta jäi kuulutama. «Mis elu ta elab?»

«Mis tal ikka. Ei midagi. Elab pealegi...»

«Elab ilusti, ausat elu?»

«Pole viga. Väikselts-vaikselts...»

Hanna ei jõudnud veel jagu saada erutusest, mida oli tekitanud Vassili ootamatu mainimine, kui majast tuli joostes Šura ja ulatas talle, ise näost tõsine ja vali, mingi ajalehepaberisse pakitud asja.

«See on minu poolt. Pulmakingiks... Midagi muud ei ole. Tudengi asi!... Kena raamat!...» Kuid äkki ta taipas: «Ju te ikka lugeda oskate?»

«Vist ei oska...»

Šura jäi nõutult seisma: mis siis teha? Tšarnuška päästis teda piinlikust olukorrast, ütles Hannale:

«Võta vastu ja ütle aitüma!»

Tagasi sõites oli Hannal raamat käes, meelest aga ei läinud võõra neiu vali, haletsev pilk. «Kas armastate teda? Mismoodi saab elada, kui ei armasta?» — «Noh, elatakse kuidagi ära! Paljud elavad...» otsekui vaidles ta iseendas selle range, naiivse neiuga. Ta teadis ja oli kindel, et nõnda on olnud ja nõnda ka jääb, aga kui meenus Javhimiga hulkumine ja Vassili nägemine, rõhus südant ängistav eelaimus...

Mured, mured. Järgmisel hommikul asutas Tšarnuška jälle reisile — seekord Hanna jaoks pluusiriiet ostma. Tee polnud pikk, ehkki pidi sõitma ümbert ringi — otse käidi veel ainult jalgsi —, ja ütelda poolteise tunni pärast veeres Tšarnuška vanker juba Gliništsõ küla vahele.

Nohhimi maja seisis küla serval, kõige käidavamas kohas, mida ei tea miks kutsuti «väravaesiseks». Siit külatänavaga otsast läks tee veel Alešnikisse ja teine Juravitsõ postmaanteele.

Pood asus juba uutes kambrites suure vana maja otsas. Hobust pistandi külge sidudes vaatas Tšarnuška hindavalt: «Juba sisse kolinud!... Püstirikkaks läheb!...» Hiljaku Juravitsõsse sõites oli Tšarnuška näinud alles juurdeehituse seinu raiutavat, aga nüüd juba pood sees! Ammuks see oli, kui suur maja seisis tühi, aknad eest ära, nagu poolakad põgenemisel ta jätsid, ka aed maja taga oli veel hiljuti lohakil ja raamas. Aga nüüd, mis sa kostad, kõik nagu üleöö muutunud: majas pood, õues aurukatel, uued kambrid püsti... Aed noori õunapuid täis istutatud...

«Püstirikkaks läheb, kaval rebane...»

Pood lõhnas seest värske puu, heeringate ja lambiõli järele. Leti taga seisis Nohhimi vanem poeg Itska. Peale tema koogutasid siin ainult kaks Gliništsõ küla meest, nähtavasti olid nad tulnud lihtsalt juttu ajama, ostmis-kavatsust ei paistnud neil olevat, ning Itska pilk jäi kohe rippuma Hanna ja Tšarnuška külge.

Nagu tal alati moeks, hakkas Tšarnuška pihta iga-sugu tühjast-tähjast, mis odavam: võttis kolm toosi tikke, viis naela soola, kaks naela tilknevaid, terava lõh-naga heeringaid. Juba tahtis ta hakata tegema kõige tähtsamat ja raskemat, kõige kulukamat ostu, kui sisse veeres ka Nohhim ise.

«Haa, Tšarnuška! Tere-terekest!» hüüdis ta rõõmsalt nagu heale tuttavale. Nohhim tundis peaaegu kõiki siinseid inimesi, mitte ainult Gliništsõst, vaid ka ümber-kaudsetest küladest.

«Tere ise kah.»

«Oli kuulda, et saad rikkaks! Tütar läheb mehele või?»

«Seda küll...»

Nohhimi pilk peatus korraks Hannal, ja nii uurivalt, et see näost punaseks tõmbus.

«Nagu maasikas! Javhim tunneb õrnema soo koha pealt nooti! Oleksin noorem, võtaksin kas või ise ära. Ja poleks ma juut. Ega sa vist juudile ei annaks, ah?»

«Sa ju vana, Nohhim. Mis sa muidu lõmpsid!»

«Vana? Nohhim — ja vana?» Ta vaatas Itska poole, kes lõbusalt naerma pahvatas, siis külameeste poole. Neist üks tõendas takka:

«Täisverd meest! Paras aeg kosja minna!»

«Haa, kuuled nüüd, Tšarnuška! Kuid sina ütled: Nohhim vana!...» Ja peaaegu sama tooniga laskis ta vahet tegemata edasi: «Kuid ega sa ainult selleks meie poole sõitnud, et tüdriku näidata? Midagi ikka ostad kah?»

«Räägitakse, sul olla sitsriiet, pluus teha...» vastas isa areldi. «Tüdruk hiljaaegu näinud...»

«Leidub, leidub. Natike veel on. Jaa, Tsimohh, sinu tütar teab, nagu näha, mis on riie ja mis lõrts...»

Nohhim tõukas õhukese rulli ta ette. Kui Tšarnuška proovis riie oma kõntis, kuivanud lepajuurtena mustade sõrmede vahel, vaadates teda millegipärast vastu valgust, patras Nohhim:

«Tead, Tsimohh, mis ma sulle ütlen. Kui sul on juba nii suur sündmus, siis ma annan sulle riide, mihukest keegi mult pole saanud. Mul on satääni, atlass-satääni. Otse Kiievist toodud. Läigib ja klantsib nagu siid. Kui selline riie ümber, on su tütar kohe päris kuninganna!»

«Kuningannade värgi jaoks, kuripatt, mul task na tühjavõitu...»

«Hehee! Temal satääni jaoks task tühjavõitu! Häbenema peaksid, Tsimohh, mis jutt see on! Noh, hüva, kuidas soovid: võta või jäta — mina peale ei käi. Kuid vaata korra, mis kena ta on!»

«Mis tast vaadata, niikuinii ei osta...»

«Vaadata võib ikka! Minul vaatamine raha ei maksa!»

«Mis tast vaadata, — kallis ju.»

«Kallis? Kas kuulete, tema ütleb, et kallis! Pole veel kaupa näinudki, ei teagi, mis hind on, aga juba hädal-

dab — kallis! Pole veel keegi kõris kinni, aga tema juba karjub appi!»

Väledasti sibas Nohhim Hanna juurde, jäi tema ette lipitsevalt kummargile seisma.

«Palun vabandust, ilus neiu, aga vaatame õige, kuidas kaup passib, et isa teid sellega näeks. Talumehe asi — ei tema usu midagi, kui pole ihusilmaga näinud!» Nohhim tõmbas valge satääni Hannale servapidi õlast olani. «Vaata, Tsimohh, kui üldse midagi näha oskad! Ja kui tütar sulle kallis on! Kui sa tahad, et ta oleks pulmas kõige ilusam! Aga mitte nagu hilpharakas, ära pane pahaks!»

Isa kratsis kukalt: kaup on tõesti haruldane, oh sa pagan, küütleb nagu veepind päikese käes, ses riides Hanna justkui polekski enam Hanna, vaid muinasjutukaunitar! Ja tütrelegi meeldib hullupööra: näe, silmad säravad teisel, paluvad, nuruvad! Aga raha ju viimse kopikani loetud...

«Ah ütled, et polegi kallis? Palju ta's tuleks?...»

«Ära karda. Jääb sul veel raha kui raba!»

«Muudkui pilkad aga, Nohhim. Oleks setupaljugi!»

«On, miks ei ole.» Nohhim rääkis nüüd tõsiselt. «Ma tean, sul on praegu kitsas käes. Ise olen pulmi pidanud, tean, see pole naljaasi. Sa küll mind peovõõraks ei kutsu, aga ma jätan alla! Kõvasti jätan alla! Võid ühe jao kirjutada rehnuki peale, Tsimohh. Maksad ära, ütleme, kolm rubla, ja mis üle jääb, võib üldse maksmata jääda. Teed mõne tühise tööga tasa. Tood talvel Mozõrist koorma kaupa, teise Juravitšõst...»

Tšarnuška kratsis kukalt: kolm rubla — see on suur raha, peale selle veel külmaga Mozõri ja Juravitšõ vahet reinetada! Kuid ilmselt ta ära võtta tuleb — imehästi sobib Hannale see riie!

«Tont küll, soolane hind, palju! Isegi juba hulk raha, sõidud üle selle — see pole nali!»

«Oh, oled sina aga üks koi, Tsimohh! Noh, hüva, lasen veel kakskümmend kopikat alla! Pead niikuinii palju kulu tegema — pulmad!»

Nii või teisiti, aga kui üks jagu rehnuki peale jätta, on siiski kergem, ehkki üsna pisut. Mis pärast, see on jumala käes. Praegu annaks arm pulmad kaelast ära

saada. Tšarnuška võttis põuest riidenutsaku, purssis selle lahti ja hakkas raha lugema.

«Noh, mõõda välja.»

Nohhim keerutas väledasti rulli, laotas riide laiali, mõõtis puu-arssinaga, sihistas kääridega. Enne kui lõigatud tükk kokku panna, libistas ta seda üle käe, et kõik näeksid, kuidas riie klantsib ja veikleb, ning pakis siis korralikult paberisse.

«Olge lahked, neiu mademoiselle! Ja saage õnnelikuks seda pluusi kandes!»

Nohhimiga tegi juttu juba teine ostja, aga kui Tšarnuška ukse poole pöördus, katkestas kaupmees kõneluse ja küsis:

«Kes selle valmis teeb, Tsimohh? Nii hea riie tuksi panna — see ei kõlba!»

«Näh, sai mõeldud — Godlja kätte...»

«Vii aga Godlja kätte. Et ta hauas iga päev sada kolmkümmend kolm korda ümber pööraks! Tema kurja keele pärast, mis jahvatab Nohhimi kohta igasugu lollusi. Aga Nohhim ei ole tige. Nohhim ei kiusa teda. Nohhim müüb kaupa ja saadab ise inimesi tema juurde, et aidata seda ogarat vanamoori, kes tahab oma inimest täiesti süütult auku ajada... Ütle siis, et Nohhim ise saatis!»

Godlja elas siinsamas lähedal nõgises, ärakoitanud, tillukeste akendega ja repetanud katusega majahüti. Tšarnuška teadis, et selle hurtsiku oli ta saanud ühelt Gliniššõ vabamenelt, kes oli läinud koduväiks. Ta oli selle ostnud paar aastat pärast sõda, nagu räägiti, otsinud ise üles ja teinud ise kaubadki maha, siis aga tõi Narovljast siia oma äranälginud lastepere ja sõnakehva, vaiksevõitu mehe Elja. Kõige rohkem elevust, nagu Tšarnuška oli kuulnud, äratas külarahvas aga see imeasi, mis tal kaasas oli: mingi isevärki raudjalgadega lauake, varustatud läikiva ratta ja väledate nõeltega. Selle riistapuu tõttu, mida kutsuti jalaga õmblusmasinaks ja mida polnud kellelgi mitte ainult Gliniššõs, vaid teisteski külades, nii kaugele kui sinseil mail teati, tõusis Godlja otsekohe teiste hulgas lugupeetud inimeseks. See lugupidamine aina suurenes, kui nähti, kui osavasti Godlja oma targa masinaga vuristada mõistab, millised

kenad seelikud ja särgid tüdrukute-poiste jaoks ta käte vahel valmivad.

Tšarnuška polnud seni Godljal midagi õmmelda lasknud: jumala abiga saadi omal jõul hakkama — kodus kedrati ja kooti, kodus ka õmmeldi —, kuid Godljal tundis ta hästi. Paistis ta ju teiste külanaiste hulgast kohe silma: kergejalgne oli ta, sebija, iialgi polnud tal aega tasakesi käia — aina jooksis, jooksis. Samuti välgub ta ainus silm vilkalt ringi, ulatub kõike nägema, kõigest saab aru. Ja kõigele lisaks veel üks iseäralik mood, mida pandi imeks kogu soonurgas: talv läbi, paugugu pakane või tuhisegu tuisk, käib ta paljapäi, juuksenuut kuklas õieli, aga ei saa nohugi!

Astunud pimedasse võõrusse, kus läks lahti kanade padistamine, kummardas Tšarnuška pead: madalad ukSED, võib muhugi otsaette lüüa.

Godlja kohmitses parajasti ahjusuu, millest langes tulekuma, ja kohendas süsi poti ümber. Ahjuroobi nurka pannud, võttis ta vastu Tšarnuška teretuse, heitis oma ühe silmaga nobeda pilgu isale ja Hannale ning käärtas:

«Sonja, too külamehele taburet! Ja teile...» Ta vilksas Hanna poole ja hüüdis järsult: «Fanja, korja oma kaltsud pingi pealt!»

Tšarnuška võttis mütsi peast, aga ei istunud: ei tulnud ju pikka juttu ajama.

«Ärge tehke tüli, saab seisteski... Tulime tütrega sinu palvele ja...»

«Godlja juures ei käidagi muidu kui palvel. Tahtsite pluusi õmmelda või seelikut?»

Tšarnuška ulatas talle riidepaki ja ütles, nagu Nohhim käskinud.

«Nohhim ise saatis.»

«Võeh, kuldne mees on see Nohhim!» ütles Godlja õelalt. «Ise saatis Godlja juurde! Kas kuulsite?» välgutask ta silmaga ahju peale, kus istusid lapsed. «Ise saatis minu juurde! Kuhu ta's oleks pidanud saatma, kui siin pole teist õmblejat peale Godlja?»

Asjatundlikult ja väledasti vaatas ta riide üle ja küsis, kui palju Nohhim võttis.

«No küll kröönib, ptühh, küll kröönib!» vangutas ta oma nuutis pead. «Koorib inimese paljaks, petab särgi

kah seljast ära — andke andeks —, ja tahab veel, et aitäh öeldaks! Ja sihukestele sunnikutele annab nõukogude võim voli, sihukestele saatana nepmanitele! Selleks oli tarvis revolutsiooni teha, verd valada, et Nohhim inimestelt seitse nahka kooriks!» Ta vaatas korra ahju poole ja hüüdis: «Elja, piim ajab üle!»

Elja ruttas ahju ette ja hakkas hargiga tuld sorkima. Godlja otsis masinalaekast mõõdurihma ja küsis, milline mood Hannale meeldib, kuid Tšarnuška ei lasknud tütrele vastata, hakates ettenägelikult hinnajuttu veeretama. Võib-olla ei saagi kaubale — mis siis püüda varb- last katusel! Ta kartis, et äkki küsib Godlja hingehinda, ehk isegi raha.

Ta süda aga kergenes märgatavalt, kui Godlja ütles, et võib tuua ka jahu või kartuleid. Godlja küsis küll üsna vähe, nii et õigus oli nendel, kelle käest Tšarnuška oli asja eelnevalt järele kuulunud, kuid ikkagi hakkas vanamees tingima. Mitte küll sellepärast, et talle oleks hind kõrge tundunud, pigem sellepärast, et niisugune oli üldine komme. Kõik tingisid. Ka Godlja ei saanud sellelise närutamise ja tingimise pärast vihaseks, sest niisuguseid jutte ei aetud siin majas esimest korda. Nii- pea kui kokkuleppele saadi, hakkas ta, nagu poleks mingit vaidlemist olnud, rahulikult ja toimekalt mõõdurihmaga Hanna ümber õiendama.

Kõrvalt vaadates käis tal mõõduvõtmine küll üsna lihtsalt, aga selles, kuidas seda tehti — vaikides, tõsiselt — ja kuidas pärast mõõtmist, silm vidukil, rihmalt numbroid vaadati, oli midagi salapärast, üle mõistuse käivat. Juba see äratas vaistlikku aukartust ja lugupidamist. Muljet, et praegu toimub midagi ebatavalist, süvendas veel toa sisustus, mille tõttu siin nagu polekski olnud talutuba. Seda küll, Godljalgi olid laud ja pingid samasugused nagu igaühel, omatehtud ja isegi värvi- mata, aga see-eest ilutses seina ääres punane linnakum- mut, olgugi tärkmeid täis ja ära kraapsitud. Isegi voo- did olid, ja nendel polnud peal mitte mingid kaltsud ega maavillased tekinärid, vaid punase servaga udu- sulgvaibad. Kuid päevi näinud ja kulunud olid needki. Ja pildidki seintel olid vanad, kärbsetaippe täis...

«Kitsalt, kuripatt, elad sinagi, Godlja!»

Godlja võttis parajasti mõõtu ega vastanud kohe.

«Tea, miks ma's laialt peaksin elama?»

«Oma masin. Mõistad ömmelda ja...»

«Kus suur abi sest masinast!» ütles nüüd vanem tütar Sonja. «Juhtub poole valla kohta kolm inimest kuus, — eks siis ela või ole!»

«Sonja, pea oma leivamulk! Ei ime me enam nälja- kätta nagu Narovljast!»

«Ei ime jah, sest on oma aed, kuked-kanad, lehma- mullikas!»

«Oled sina aga targaks läinud, Sonja!»

Lõpetanud mõõduvõtmise, silmitses Godlja Hannat mõtlikult, otsekui vaataks veel kord üle, kas ta pole mõnes kohas eksinud, ja ütles äkitselt:

«Linnas kannavad naised rindade peal pihikuid. Aga teil, olgu see naistejutuks, on ilusamad kui mõnel rin- napihikuga.»

Hanna punastas, kuid ei saanud uudishimust jagu ning küsis kõhklemisi:

«Mis... pihikuid?»

«Mis pihikuid?! Muidugi, kust teie võiksitegi teada! Rinnapihikud — need on siin, nihukesed, kuidas ütelda... nihukesed kotikesed, poest ostetud, paelte küljes...»

«A-a...» ei taibanud Hanna midagi.

«Selle tarvis, et rinnad ilusad oleksid, nagu noorest peast, et ei ripuks. Või jälle, mõnel pole rinda ollagi, siis topib sinna sisse vatti. Ja käib, nagu oleksid päris rinnad...»

«Sai seda soldatipõlves kuulnud,» ühmas Tšarnuška põlastavalt. Ta sülitas jätkusega: «Pole häbi ega au!...»

Ta kõõritas Hanna poole: paha oli kuulata, kui tü- rele sihukestest asjadest räägitakse. Aga Godljale ei läinud see raasugi korda.

«Muidugi, mis ime see meil, kui naine, andke andeks, tütarlaps küsib, mis asi on rinnahoidja. Meil, olgu Gliništsõs, olgu Kuranis, ei tea suurem hulk ka seda, mis on naistepüksid. Mida naised kannavad. Ei tea, sest neid, olgu see naistejutuks, keegi ei kannal!»

«See veel puudub — naised käivad, püksid jalas!»

«Nänäh, meie naistel siin Gliništsõs või Kuranis muidu hea küll! Justkui nemad külma ei kardaks nagu linnaprouad!»

«Pole häbi ega au neil linnalirbakatel!» urises Tšarnuška.

«Ohoh, ärge rääkige undrehti, kulla Tšarnuška! Muidu mul äkki võib ära unuda, et teie tütar kuuleb, ja ütlen veel tont teab mida! ...» Elja, kes oli sõnavahetust vaikides pealt kuulnud, puhkes laia häälega naerma. Godlja aga küsis Hannalt asjalikult: «Tahate muidugi varsti kätte saada?»

«Et laupäevaks ...»

«Kõik muudkui nõuavad, et tee ruttu, tee ruttu, nagu oleks tuli takus! Kõigil aga kohe tarvis! Noh, hea küll, sündigu teie tahtmine! Kui laupäevaks, siis laupäevaks! Reedel võite järele tulla!»

Kui näd väljas olid ja hakkasid vankrile istuma, ütles Tšarnuška endaga rahul olles:

«Noh, nii et pluusi saad! Pole häbi inimestele silma vaadata! Olgu Glušak, olgu või vanajumal ise!»

TEINE PEATÜKK

1

Pulmad olid ukse ees, aga veel üks asi lõi Glušaki majas kõik pahupidi: tõusis kumu, et hakatakse maad ümber jagama. Vanamees teadis küll ammugi, et maakorraldusest ei pääse, aga lootis siiski: võib-olla läheb see karikas mööda, jätab teda puutumata. Ja nüüd, kus kõik lootused kadusid, sattus ta lausa kabuhirmu.

Pulmamured jäid sellega tagaplaanile, süda ei vaevanud enam nii väga poja sõgeda tembu pärast — lähenes uus, palju hullem hädaoht, mis kui rahepilv ähvardas tema heaolu. See hädaoht oli juba nii suur, et Glušak, kaine ja selge mõistusega inimene, aimates küll tema kardetavat lähedust, ei suutnud vist siiski hästi uskuda. Ta ei tahtnud kaotada lootust, et kõik jääb endist viisi.

Vagur ja mahe, silm torkel ja kõrv kuuldel, luusis ta, närune kasukatükk üll, mööda külavahet, sokutas ennast meestekobarike külje alla, neelas kiivalt iga sõna: peaaegu igal pool keerles jutt aina maakorralduse ümber.

«Ah ikka tehakse ära, mehed-vennad?» rääkis Jänga meeste hulgas, kes suitsetasid muldrikul. «Arvati, et võta näpust, aga kae nüüd — tõsi taga!»

«Maamõõtja juba määratud,» ütles Kübarik. «Ainult et müttab teine veel teises külas. Aga niipea kui seal tehtud, asub kohe platsi.»

«Mine tea, millal ta seal kord jutti saab, ehk siis siin juba lumi maas ...»

«Mikanor arvas sedasama, kuid Apeika avaldas nii-öelda autoriteetliselt, et varsti,» hakkas rääkima Punane Andrei. «Ütles, et teie, Kurani kodanikud, pange aga kõik aegsasti valmis! Sest tema tulek järjekult võib olla äkiline.»

«Ah Apeika ütles?» küsis Rähn-Vassil.

«Apeika ikka.»

«Apeikast meest — kopka eest!» lõmpsis Jänga vahele, aga keegi ei naernud.

Honja ütles tõsise lugupidamisega:

«Pane oma kopkas tasku — siin ei lööks ette rublagi.»

«Mis siin's valmis peab panema?» küsis Vassil pigem küll selleks, et vastu vaielda. «Mis meil valmis panna on!»

«Ikka on,» oli Punasel Andreil kohe õpetlik vastus käepärast.

Nähes, kui tähtsalt Punane Andrei hakkas asja selgeks tegema, mõtles vana Glušak tigetsedes: suu käib nagu tatraveski, va lõhvard! Vanamees jäi valvsalt kuulama, aimus ütles, et nüüd tuleb midagi halba:

«Ikka on! See ju ilmatu tegemine, kaudu käies ja mööda minnes sellega toime ei saa! See puudutab kogu rahvast — järjekult tuleb täaduse põhjal läbi viia. Et ise kimpu ei jääks. Kõigepealt, kõik tuleb üles kirjutada: kui palju maad kellelgi on ja kui palju suid, tööjõulised ja lapsed kokku. Seejärel kõik see maa ja kõik inimesed rehnutti võtta. Ja nii-öelda järele vaadata, palju kuskil peres suu kohta tuleb! ...»

«Risti ja põiki läbi rehkendada!» tõendas Kübarik Punasele Andreile takka.

«Risti-põiki, risti-põiki! Ainult et maa pole kõigil ühe headusega!» karjus Vassil vihaselt.

«Tõsi ta on,» tõukas Ignat takka. «Mõnel maa jüsku maa, teisel sihuke liivasoss, et keda kuraditki ei kanna!»

«Peavad selgeks tegema, mihuke maa kuskil on!»

«Ikka, ja ausalt!»

«Ju nad teevad!» arvas Honja.

«Ju nad teevad! Maamõõtja tuleb, jõua ringi vaadagi, kui on täis joodetud!» ütles Vassil vähimagi kahtlusega.

Nääk-Aljoša katsus teda rahustada:

«Mikanor ise hoiab silma peal.»

«Peaks jah, et — Mikanor...»

«Maamõõtja mässib selle Mikanori sada korda ümber sõrme! Mikanor — ta'p tunne ju kirja!...»

«Ei ta mässil!»

Metsavahi Mitsja, kes samuti siin kaperdas oma ilmast ilma õlal tolkneva püssiga, hakkas naerma:

«Pole jagamisest veel haisugi, aga juba peaaegu karvupidi koos!»

«Mis sinul häda — katsu adra taga vantsida,» ütles Kübarik kadedalt.

«Elatud saab. Ei ma kirise.»

«Oota, oota, pill tuleb pika ilu peale,» arvas Jänga. Aljoša ütles üsna kindlalt:

«Küllap tõmmatakse sindki liistule!»

«Katsugu tõmmata! On ennegi katsutud. Ainult et minu asjad on klaarid nagu kirikus.»

«Kaua sa mõtled ringi jõõrata nii-öelda nagu pätt! Naisel kasvavad tööd-tegemised üle pea, lapsed kantseledada, ise veel kui surmakutsar nii-öelda, aga ei Mitsjal muret! Kiitleb pealekauba!»

«Minu vanamoor sinule korda ei lähe!... Paremini passi peale, et sa metsas enam vahele ei jää — saan sind paha pealt kätte, väanan trahvi kaela! Nii et raksub!...»

«Temal aga pool toopi täus!» nõokas Honja.

«Sülitan su poolele toobile!»

«Tohoo pime!»

Mehed puhkesid naerma. Selle naeru saatel tõusiski Glušak püsti ja tõntsis pisitasa kodu poole. Pealtnäha oli ta küll rahulik, aga süda kees ärritusest, täis vältimatu, järjest lähemale nihkuva õnnetuse aimust. «Lakutavad lõugu, raisad!» mõtles ta, värisedes abitust rae-vust. «Kõigil pole suu peale ühepalju maad! Pole ühepalju!... Muud ei oskagi — lõrinal võõra vara külge! Kui saaksid, õgiksid puhtanisti nahka! Õgiksid nahka

ja lõugaksid veel: pole ühepalju! Pole ühepalju! Kaltskaabakad, täivammused! Trääs nina alla, — nii palju teile maad, täitmatu söödikukari!...»

Tuli meelde, mis oli ütelnud noor Rähn: «Maa pole kõigil ühe headusega!» Pole jah ühe headusega, sest inimesed pole ühe headusega. Üks rassib-ränkab ööd-päevad kokku, harib üles iga pisemagi lapikese, teine aga lööb jala seinale ja tahab veel, et leivatükk suhu lendaks! Ja siis lõugab, et maa pole ühe headusega!...

Ta oli tige kogu maailma peale, tundis, nagu tahaksid kõik tema kallale karata, temalt maad ära röövida. Kõige rohkem aga lõi südames mässama, kui ta mõtles Rähn-Vassili peale, kelle sõnadest kõik algas. «Või see sinu ostetud, sinu üles haritud, et küüned harali, sa räpane käopöeg!»

Ennast pole ollagi, aga kah suu põiki nina all! Ise piimahabe, pole vist karvaudetki lõua otsas, aga kae, kuhu raisk sihib! Ammuks see oli, kui püksid teisel Maslaki püssitoru ees tusti sõelusid! Küllap siis ei julgenud suudki paotada, kartis vist valjusti hingatagi, saati siis veel midagi vastalist mõtelda...

Meelest ununud teisel! Häbematuks läinud, kui Maslak ära tapeti! Ja teisedki — häbematuks läinud. Millal seda ennem nähtud, et keegi oleks julgenud himustada võõrast vara, tema, Glušaki vara? Elased tasapisi, elasid jumala seadmiste järgi, kartsid.

Isegi Kübarik, ka tema on nüüd hakanud häält tõstma. Ja veel Punane Andrei, see lobasuu, mõliseb nii julgelt nagu mõni Juravitsõ komissar. Ning tuline kahju oli vanal Glušakil: «Äh, kui nüüd oleks Maslak elus, kui nad teaksid, et metsas on Maslak!...»

Kogu päeva õrises vanamees pahuralt habemesse, kärkis äraehmatatud naise ja lastega.

2

Ja üsna varsti see kõik tuligi. Juba järgmisel päeval peeti koosolek ja valiti komisjon, kes pidi nimekirjade järgi veel kord üle vaatama, kas perekonnad, tööjõuliste inimeste ja laste arv on õigesti üles märgitud, samuti kui palju on igal perel maad kirjas. Komisjonile tehti ülesandeks ära mõõta kõik künnimaa, olgu ta kus

tahes: aias, väljal või kuskil laastmaalapil. Kõigest kästi järgmisel koosolekul aru anda.

Lõuna paiku jõudis komisjon Glušakkide majja. Mehed tõid jalgadega õuest sisse musta püdelat soppa, aga niipea kui vanamoor tahtis porisema hakata, pani Glušak tal suu järsult kinni. Mahedasti palus ta kutsu-mata külalisi laudsohvale toetada, nihutas taburetti lähemale.

Keegi ei istunud, isegi Tšarnuška mitte, ehkki juba poolteed omainimene, — häbelikult jäi ta kõhmitama kõige taha ukse kõrvale. Ja väevalt et mõned teisedki siin end kuigi õdusalt tundsid. Seevastu Mikanor, kes oli esimesena sisse tulnud ja nüüdki seisis teiste ees, käitus nagu omas kodus.

«Ons teil kõik õigesti kirjas?» küsis ta järsult, vaadates armuheitmatult oma heledate silmadega Glušakile näkku.

«Mis seal kirjas siis on?»

«Glušak...» Mikanor vedas pahkliku sõrmega mööda nimekirja, nagu poleks tal meeles. «Suid seitse... Kes on teil need seitse suud?»

«Need seitse? Muidugi on seitse. Kui kirjas seisab, siis muidugi on... Mina, Kulina, tähendab naine, poeg Javhim, Stsjapan, tütar Antosja...»

«Mihuke Antosja?»

«Mihuke? Tütar. Üks tütar mul on, Antosja.»

«Ta on ju ammu mehel. On mehel, jääb arvest välja.»

«Misjaoks tema välja jääb? Justkui polekski enam minu laps. Siia maani oli ikka minu.» Ja meelegibedust varjamata, seda isegi meelega näidates, pigistas Glušak läbi hammaste: «Ühe panin mehele, teine tuuakse täna-homme majja.»

Glušak nõkutas pead Tšarnuška poole, kes tasakesi kinnitas:

«Viinad olid...»

«Aga nimekirjad seati kokku juba kevadel,» ütles Honja pilkavalt, Glušakil ei jäänud see märkamata.

«Kudamoodi teil see nii aegsasti teada oli?...»

Mikanor vaatas karmilt vanamehe otsa:

«Nojah, olgu — viis juba on, aga veel kaks?»

«Kuues on Antosja, ma ütlesin ju.» Hädavaevu talit-ses Glušak oma raevu. «Justkui ep tohikski enam oma

lapseks nimetada. Justkui poleks ma teda inimeseks kasvatanud...» Silmad löid tal haledasti pilkuma, nuttki polnud kaugel. Ta ohkas. «Ja siis — Ivan...»

«Ivan pole teie perest. Ivan on sulane.»

«Tema isa,» rääkis Glušak jälle kindlalt, «andis ta minule poja eest! Tähendab, ta on niisama hästi kui minu poeg!»

«Olgu Stsjapan või olgu tema — ühed lapsed mõle-mad,» tõukas eit takka.

«Maksa rääkida ühtigi, perenaine!» Mikanori sõnad kõlasid kui lõplik otsus: «Üks mis selge, Ivani paneme kirja kui sulase!»

«Kuidas ta's sulane on, tohoo hullul!»

«Kas ta siis teie tööd ei teegi või?! Keda te lolliks peate?»

«Ei pea ma kedagi lolliks. Kui ta juba minu lauast süüa saab, siis peab ka mõnd tühja-tähja toimetama! Nagu lapsed ikka!»

«Orjab teid, võõrast inimest. Nii et on sulane.» Mikanor ei andnud Glušakile mahti suud paotada. «Kas te ka teate, mis seadus maksab sulaste kohta?»

Glušaki viha pahvatas välja:

«Noh, kui te ütlete, et on sulane, siis pole minul teda tarvis! Kasigu koju kas või tänapäev! Tulen omal jõul kah toime!»

«Siis peate ära maksma ka palga, kõigi päevade eest, mis ta teil on töötanud. Nagu seadus käsib.»

«On juba makstud.»

«Aga äkki polegi ots otsaga?» salvas Honja jälle.

«On ots otsaga. Ülearu paljugi on ta saanud.» Ja Glušak pistis hädaldama: «Kui palju toitu on ta nahka pannud, kui palju olen ma ta isale Mokutsisse veda-nud — pooltki seda pole ta töö väärt!...»

«Pole viga, peremees. Meie toome kõik päevavalgele, üks mis selge, ja talitame, nagu käsib seadus!» Ja Mikanor küsis karmilt: «Kas maa seisab teil õigesti kirjas?»

«Maa või?»

«Jah, maa.»

«Valitsus andis, valitsus pani kirja.» Glušak ütles seda rahulikult, endamisi mõtles aga viha ja hirmuga: «Nüüd ongi käes!...»

«Pole siin midagi valitsuse taha pugeda. Ütelge selge sõnaga.»

«Ma ju ütlen. Maks virutati kaela — koletu suur... Ep jõua kuidagi... Rahakopikat ial ei näe — ostaks lapikese poeriietki...»

«Nõnda vaoseks-viletsaks jäänud!...» torkas Honja vahele.

«Mina ei ole veel vaene ega vilets! Oleksin kõbusam, oleksin ametmeeste jutule läinud ja rääkinud — võtku natukegi maha. Määraku õiglasemalt ja...»

«Nii et kõik maa on kirjas?»

«Kallis aeg küll, mis nuiamine see sul olgu: kõik, kõik? Oleks siis mõni maa, et nii palju pahandusi tema pärast...»

«See jutt on teil küll undrehti, peremees. Oleks igaühel nii hea maa!»

«Isegi parem võiks olla, kui need teised kah nii palju vaeva näeksid, ööd-päevad ühteotsa. Lihtsalt kurjuse pärast arvatakse, nagu oleks minule parem jagu juhtunud. Kadeduse pärast. Inimese silm näeb kõveriti!...»

«Olgu, olgu, Glušak, aga te pole ikkagi veel selge sõnaga ütelnud, on teil kõik kirjas või ei!»

«Ma ütlesin ju...»

«Nii et — kõik?»

«Jah, kõik.»

«Me mõõdame ära!»

«Eks mõõtkel!»

Glušak tõmbus vihast tumepunaseks. Kuid ta suutis end talitseda, neelas tigiduse alla ja manas näole isegi lahke ilme.

«Oh armas aeg, kui usaldamatuks kõik on läinud! Nujaa, kui nii võtta, muidu vist ep saagi — nüüdsel ajal ep tohi erilist usaldamist olla. Nüüdsel ajal inimesi igasuguseid... Nujaa, kui nii võtta, väljavalitud mehed pealegi, komisjoni!...» Vanamees kõngutas kahetsevalt pead, sõitles iseennast: «Ja mis mina, vana muld, pidin veel mõnema! Pealegi oma langu kuuldes. Ning Mikanorgi, kui nii võtta, esimest korda meie pool!»

Glušak tüütsis laua äärde.

«Võtame õige natike platsi! Kus kellelgi parem, istuge

sinna maha! Pidage lugu langurahvast ja noortest, kel pulmad tulemas! Ärge pidage uhkeks, kui nii võtta!...»

Juba tahtis ta külakosti tooma minna, aga Mikanor lõikas järsult:

«Pole tarvis! Aeg ei sobi!»

«Sobib, kulla Mikanor. Just sobib. Pulmad ukse ees, kosjaviinad joodud.»

«No proovi ikka, mis meil siin pulmaliste jaoks tehtud,» hakkas eitki sebima. «Ja kõik teised ka — võtke natuke pruukosti!»

«Siis pärast tead, kui tahad külla minna, kas meile maksab tulla või mitte.» Glušak märkas, et mõnedel meestel pisikese istumise vastu midagi polnud. Ta tuju tõusis: «Aega, seda pole kunagi liiast. Küll te jõuate. Töö ep jookse eest ära...»

«Ei jookse küll, aga asi ei kannata, peremees!»

«Aga pulmade auks ometi, noorpaari auks. Pidage lugu minu langust, kes komisjoni valitud!...»

«Ei tähenda!» Ja ütlemata sõnagi Glušakile jumalaga-jätkuks, kamandas Mikanor: «Hakkame astuma!» Pika sammuga, saabaste kompsides, kadus ta esimesena võõrusse.

Tšarnuška, kes oli sissetulekust saadik ukse ees kühmutanud, laskis kõik endast mööda, niheles natuke aega häbelikult, näppides mütsi peos. Siis ulatas süüdlaslikult käe.

«Samune, jah, minulgi nüüd minek ja...»

Kui ta oli Mikanorile järele läinud, hakkas Glušak kaperdama mööda toanurki, kohmitsema ahjusuus, aga tegi kõike otsekui unes, arutult: tõstis asju siia-sinna, loopis neid. Ta ei teadnud ka ise, mida teeb, süda oli täis mässavat tigidust, metsikut viha Dametsiku tatt-nina peale, kes oli endale suure voli võtnud, kõigi tema kambaliste peale, kelle ees ta oli lömitanud nagu sulane ja kelle vastu ta oli täiesti võimetu. «Mõõdame üle!... Mõõdame üle!...» vaevas ta südant kohutav ähvardus.

Eit, kes koristas laualt puutumata jäänud pruukosti, ütles poolteed kahetsevalt, poolteed etteheitvalt:

«Oleks pidanud kohe lauda kutsuma, kui tulid...»

Glušak kähvas ärritatult:

«Kohe või mitte — üks ta mats kõik!»

«Oleksid klõnksu viina võtnud, pekki peale hammus-

tanud, kohe oleks olnud teine jutt — mis neil veel tahta!...

«Teine jutt! Sel raisal mõni teine jutt!»

«Eks nemadki ole inimesed! Dametsiku poisski ju inimene...»

«Leidis inimese!» Äkki paiskus Glušakil kõik hinge pealt välja, ta kisendas pöörase vihaga: «Ära topi nina, kui sulle korda ei lähe!»

Siis aga juhtus midagi säärast, mida Glušak küll kõige vähem ootas. Pehmeloomuline, talutööl küll saamatu ja kehvakene, aga muidu vagur, sõnakuulelik poeg Stsjapan, kes pärast kutsumatute külaliste äraminekut oli kogu aeg vaikinud, hüppas korraga akna juurest püsti, astus ema kõrvale ja hüüdis vanamehele:

«Ei tohi karjuda!»

Glušaki silmad löid tihedalt pilkuma.

«M-mi-is?»

«Ei tohi karjuda, ma ütlen! Ema peale!» kordas Stsjapan vaikselt, aga kindlalt.

«S-sina — ja m-minule? S-sina — m-mind õpetama?!»

«Ise oled süüdi! Pole siis midagi... teisi retsida!...»

«Mina süüdi!!! Mina!!! Sina ütled seda — oma isale?!»

«Ometigi on see tõsi!»

«Tõsi?!» Glušaki silmad valgusid verd täis. «Molu kinni! Koerakutsikas!!!»

«Las olen siis koerakutsikas!... Aga oli sul tarvis seda põldu, mis metsa veeres? Ikka veel vähe! Ikka vähe!»

«Sina, jah, tead, palju minul põldu tarvis!... Aga kui minul seda maad poleks, kui isa poleks seal tööd rüganud, oleksid sina ammugi nälga kõngenud!»

«Ilma selletagi küllalt... Ja kui sa ta endale ahnitsesid, eks siis ütelnud, et kõik pole kirjas.» Stsjapan osas kõige valusamat kohta: «Niikuinii tuleb välja!»

Glušak lausa värises vihast:

«Pea lõuad! Satikas! Sitavile!»

«Võid sõimata, kuidas tahad. Ainult et...»

Nüüd ei valitsenud Glušak ennast enam sugugi — tulivihane, märatsevast raevust täiesti endast ära, lajatas ta pojale hoobi näkku. See aga ei liigutanud kulmugi, ei ütelnud ka ühtki sõna, ainult midagi senitund-

matut, vaenulikku ja alistamatut välgatas ta pilgus, mis äkitselt paistis otsekui täiskasvanud mehe sõltumatu pilk. Kuid Glušak ei tahtnud seda näha: meeletu viha, raev poja peale, kellel jätkus häbematust vastu hakata, teda hurjutada, õpetama tulla, nõudis maksu mis maksab rahuldust.

«Sitavile! Ilamokk! Jõlgub kooli vahet!... Jõlgub kooli vahet, isa andku süüa! Jõlgub kooli vahet, nüüd ütles aitäh!... Kuradile! Lõpp naljale! Lähed sõnnikut vedama! Tõprakarja! Ehk siis tuleb tarkus taguotsast pähe!»

Aga paistis, nagu ei mõjuks Stsjapanile mingid ähvardused. Ta ei varisenud sisemiselt kokku, veel enam, ei lasknud vähimalgi määral välja paista, et tunneb sellest kahju, mis talt nüüd ainsa käeliigutusega võeti. Glušakil polnud põrmugi kergem. Ta viha ei leidnud kustutust.

«Sulase asemel lähed tööle! Tema kasigu koju, sina hakkad sulase eest! Sõnnikut vedama! Sigu söötma!...»

Veel kaua krägis ja sajatas vana Glušak, vehkides ühest nurgast teise, kuni ta viimaks hääle ära karjus ja sootuks väsis. Siis prantsatas ta põlvili ja upitas oma ahtakese kaame näo, milles kilasid ärapiinatud silmad, jumala poole, kes kullatud pühapildilt alla vaatas. Täis lootust, hakkas ta sosistama, liigutades oma närbunud huuli...

Kuid rahu ei toonud palvetaminegi. Ükskõik, kus ta kõntsis või mida toimetas, hetkekski ei läinud tal meelest, et seal, mööda tema välju, käivad mehed ja mõodavad. Soopavad tema põldu, nagu oleks see nende. Laamendavad muudkui, kelleltki ei küsi. Veel tulisem viha tõusis, kui tuli meelde tüli pojaga, eit, kellel suu kinni, — ei sõnagi ütelnud ta sellele tattninale!...

Ohtulauas ütles Javhim:

«Mõõtnud kõik meie jao üle...»

«Et nad põrgus!...» kähises vana Glušak, kuid ei lõpetanud, vaadates nõelavalt pojale otsa: «Oli sul kellegagi juttu?»

«Aiapapaga. Tšarnuškaga. Ütles, et leitud kolm tiinu, mis pole kirjas...»

«Leitud! Võis see maa igavesest ajast tühjalt seista, ja isu polnud ta järele kellelgi! Aga kui oled kätte võtnud, üles kündnud, vilja alla pannud, siis... Võtavad nüüd ära või?»

«Võtavad ära. Ja kes teab, võib-olla mitte ainult kolm tiinu, vaid kõik viis.»

«Viis?! Mis see's olgu? Kui oli ainult kolm?!»

«Leitud, et juba niigi on meil maad üle.»

«Üle! Üle! Kõik muudkui üle! Ehk olen ka mina ise viimati üle!... Et nad põrgus põleksid! Tuliste süte peal!...»

Viha asendus meelekibedusega, raev armetu jõuetusega. Ta tundis end õnnetuna, üksildasena, abituna, vähe puudus, ja ta oleks haledakski läinud. Aga kellele sa kurdad: kas opakale vanamoorile või sellele tattiniale, kes isale vastu haugub? Pärast õhtusööki, kui Stsjapan oli küla vahel hulkumas ja vanamoor lauda juures, ütles ta Javhimile:

«Laksutavad lõugu... Kui saaksid, õgiksid elusalt...»

«Kas just õgiwad,» sõnas Javhim kaalutleva rahuga, «aga küllap ikka tüki kintsuliha välja rebivad...»

«Kihvadega kisuvad, elavat liha... Ei karda jumalat...»

Jälle ütles Javhim asjalikult, otsekui vanem nooremale:

«Nende üle su vägi ei käi, taat...»

«Ülearu palju voli käes!»

«Valitsus nendega mestis...»

«Häbematuks läinud!» Jälle kerkis vanamehel raev, ta lõõtsutas vihast. «Häbematuks läinud, seitsaadik kui Maslak otsa sai! Oleks elus, küllap siis kükitaksid nagu konnad kännujuure all!...» Südamepõhjast, kibedusega ohkas ta: «Oh-jah, oli mees, otsa sai enneaegu!... Kadus jäljetumalt...»

Vaikiti. Äkki ütles Javhim kuidagi iseäralikult:

«Aga kui ei saanudki otsa?»

«Kes?»

«Tema, Maslak...»

Nagu välk jurkas Glušak Javhimiga rinnutsi, kähistas kuumalt talle näkku:

«Ons midagi kuulda?»

«Varsti on...»

«Mismoodi — varsti on?»

«Väga lihtsalt — võtab kätte ja ilmub jälle!»

«Nii et tühipaljas jutt?» Glušak oli rängalt pettunud, nii et pidi juba uuesti plahvatama.

«Mis sellest, et tühipaljas jutt? Kui tõejutt ei aita, siis aitab tühipaljas jutt. Peaasi, et aitaks...»

Täitsa arukas möte! Glušaki tuju tõusis otsemaid, kuid seal tekkis uus mure:

«Aga kui ei usuta?»

«Küll usutakse... Üks ei usu, teine samuti, aga paljudki usuvad...»

«Annaks jumal, et usuksid. Jääksid väheke mõistlikumaks!...» Glušak arutas mõtlikult: «Jah, õige: pole tähtiski, kas Maslak on elus või pole ta elus — peaasi, et temast räägitaks, et ta meeles seisaks. Kui ta meeles seisab, siis on ta niisama hästi kui elus.»

Javhim ütles:

«Tema varigi ajab hirmu nahka. Ainult pisut liigutada...»

«Nonoh, see kõik on tõsi.»

Õösel ei saanud Glušak kaua sõba silmale. Mälestused tulid roduna — aastast aastasse, peaaegu terve eluaeg oli ta mässanud, näinud valu-vaeva oma maa pärast, mida need näljased kalbakad tahavad täiesti muidu ära võtta. Kui palju muret, kui palju häda oli olnud ainuüksi sellega, et kätte saada saueaukude juures olev põld. Kõik, mis endal hingetaga, lisaks kogu naise kaasavara oli ta turule vedanud, et raha saada... Oma eluõnnegi oli ta sellega tuksi pannud: kaasavara pärast heitis ta ju paari Lantuhhi topaka tütre Kulinaga. Selle isa, muldvana Lantuhhi võttis ta endale kaela, et lisada oma rahale ka äia kiiskavad kuldrublad. Ta sai petta — kuldrublasid oli hulga vähem, kui arvati. Alles pärast Lantuhhi põllusiilu tulusat mahamüümist võis ta lõpuks ära osta ihaldatud maalapi saueaukude juures. Ta oli teinud kõik, elanud oma elu ainult selle saueaukude-äärse põllu pärast, iga jalatäis seal oli niisutatud tema higi ja verega!...

Ja või see põld seal tiigi kaldalgi iseenesest kätte tuli! Jumal taevas üksi teab, kui palju värki ta Puujalg-Rähni lõugade vahele pidi toppima, enne kui ta selle maalapi omanikuks sai. Ja kui hulle jutte pärast seda külas lõhverdati, kui palju pidi ta ilmsüütult taluma inimeste kurjust!...

Jah, sedaviisi küll oli, aga siiski seadis jumal kõik targasti: kui algas sõda sakslastega, käis tema käsi üsna hästi. Isegi väeteenistusest võttis jumala arm teda päästa. Parem käsi oli na kangevõitu, aga vaevalt oleks see lugenud, kuid õnnestus tohtrile sokutada lännikutäis võid.

Ei, ei, kuidas kellelgi, aga selle sõja ajal langes temale jumala õnnistus. Elu läks nagu lepsi reega! Kõigil oli kitsas käes, aga temale kukkus õnn iseenesest sülle. Varsti pärast seda, kui puujalamehe maa oli käes, sai ta veel lapikese Rähni leselt. Rähni eit ei olnud väga ting: maa seisis tal niikuinii tühjalt, polnud meest, polnud töötegijat... Tol ajal ei mõistnud see tattnina, see tõllakil mokaga Vassil muud kui kõrtsikuhännast tirida ja kräunuda: anna süüa! Pagana ilalõug, oli ta pisut sirgunud, andis Glušak talle teenistust ja leiba — pidas karjalapse eest, aga mõni karjane või asi!... Võib-olla päästis ta poisikese näljasurmast, aga mismoodi nüüd kaelakandjana tasutakse!...

Pärast aga lendas kõik uperkuuti, kõik, milles tänini näis seisvat ta õnn. Mille eest, mis pattude eest küll saatis kõigevägevam jumal maa peale selle kohutava nuhtluse, selle lagastuse, selle katku — revolutsiooni, mis kogu elu pahupidi pööras ja segi paiskas, andis iga-sugu näljastele kaltskaabakatele vaba voli! Kindel pind kadus jalge alt, nagu poleks seda iial olnud, kogu elu lõi kõikuma. Kord värise pööraseks muutunud inimeste ees, sest mine tea, pärast mõisnikku võidakse sinulegi kallale tormata, kihvadega kintsu karata, siis karda sakslasehulgust, siis jälle lolli poolakat. Sakslane pole veel nii torm, sakslasega võib ehk eladagi, aga kui Balahovitš enamlaste käest parki oli saanud, siis nemad pidid küll äärepealt ta endagi ära koksama, kui ta hobust nende voori ei tahtnud anda. Ei küsinud, kes sa oled — tühipaljas kõlkapüks või taluperemees...

Pind jalge all vankus nagu mädasoo, iga hetk võis

see rebeneda, neelata ta enda ja kogu varandusegi. Elus mõndagi näinud ja hirmu maitsta saanud, jäi ta esiotsa üsnagi umbusklikuks, kuni hakkas tasapisi vaiksemaks jääma ja asjad rööpasse said. Kuid aasta-aastalt läks elu paremaks, ta hingas juba pisut kergemalt, hakkas ilmselt jälle kosuma, jõudu juurde võtma, rõõmsama pilguga ümber vaatama, aga nüüd see uus prahmakas — taevane isa, miks nuhtlesid sa meid maa ümberjagamisega!

Jälle tärkas meelde, kuidas tuli komisjon, kuidas käitus Mikanor, mis ta rääkis — ja tõusis kuum viha. Põldu juurde teha ei tohi, isegi see maa jäägu puutumata, mis põõsaste ja rohupadu all ilmaaegu seisab! Sest siis on sul üle! Sest teistel on vähem! Sest neile nadikaeltele käib see hinge peale!... Vähe sellest, et neil maa pinnuks silmas — on tarvis veel sulase pärast norida! Kade meel, et sulane on! Maksa sulasele palka nagu saksale! Mine tea, käsivad veel, et tee sulase eest töö kah ära!... Igal pool on neil asja närida, kõige otsas tahaksid nad kapjadega tampida! Justkui polekski sa enam omas talus, oma põllu peal peremees ega käsutaja, vaid nemad, neetud täivammused!... Kõige hullem on see rõugeist näritud rajakas, Dametsiku sant-laager! Poleks teda, ehk siis ajaks vaikselt läbi, aga kus seda — kallal kui pöörane, norib, saatana raisk! Et ta maapõhja vajuks, et ta põrgus põleks!

Ta mõtles oma maa peale, mõtles Mikanorile, aga vahel sekka tulid meelde pojad ja vanamoor ning uuesti ärkas viha ja meelekibedus Stsjapani pärast. Ammugi oli ta märganud, et noorema poja peale suuremat lootat ei maksa, tossike on ta, talutöös kobakäpp, aga Glušak oli arvanud ja ennast sellega lohutanud, et võib-olla saab kirjatarkusest pisut tulu. Aga säh sulle, nüüd on käes! Poiss välja koolitatud, nii et las aga olla! Isale vastu haukuma õppinud!... Ja mis seal imetki: oli tal tarvis lootat nüüdse aja kooliõpetajaile, kes jumala sisse ei usu ja on ju puhtalt enamlaste suuvoodrid. Tema aga oli uskunud, nagu võiks nendelt head õppust saada!... Kuid nemad pole siin ainukesed süüdlased. Vististi on ka eit üsna kõvasti süüdi — mis ta poputas poissi, mis ta hellitas ja pillitas! Ja pani nahka — nüüd on marjad maitsta!

Javhim aga on nähtavasti aru pähe võtnud, tänu jumalale. Poleks ta selle kaltsu-Katiga jampsima hakanud, oleks lausa rõõm vaadata nii tubli poja peale. Aga mine tea, praavib ehk veel väljagi, ehk ei jõuagi see totter armukihu viimset mõistuseraasu ära võtta... Glušak arvas, et küllap see armuhaigus on Javhimil emast — ka sellel kihises pea noorelt ja hiljemgi iga-sugu totrusest. Kuid nendele totrustele mõtles ta nüüd palju rahulikumalt kui ennem, uued mured jätsid kunagise hirmsa teotuse varju, pealegi oli tänaõhtusest jutuaajamisest Javhimiga tekkinud mingi lootuskiir. Ainult Javhim mõistis teda, ainult tema oli liitlane, keda võis usaldada...

«See Maslaki plaan on tal üsna nutikas. Kui kõvasti hirmu teha, ehk siis kukub see rõugearmiline rajakas läbi kogu oma septsusega...»

Kuid viha Mikanori peale ei läinud üle, see mässas raugematult: «Raipenahk, no on raipenahk!... Raipenahad kõik — täitmatud, kaltskaabakad!...»

4

Javhim oli kõlaka nii osavasti käiku lasknud, et lõunaks teadis Kuranis juba igaüks, et Maslak olla elus ja terve, et olla teine uuesti ennast näidanud ning võivat igal sobival hetkel ükskõik kellega silm silma vastu sattuda. Teati Kuranis sedagi, et ka seekord ei tulnud Maslak üksinda, vaid hulga metsavendadega, kelle arvu kohta liikus üpris vastukäivaid jutte. Ühed rääkisid, et neid olla poolteistkümmend, teised, et üle saja. Et Maslak tõepoolest on välja ilmunud, selles ei kahelnud peaaegu keegi, sest kõik mäletasid teda lähemast minevikust, millal samuti kaugeltki kõik teda ei näinud, aga kõik kuulsid. Pealegi teati nüüd nimetada külasid, kus lähedal ta käinud, ja inimesi, kes temaga kokku sattunud, kusjuures räägiti kuni üksikasjadeni, kuidas see kõik sündinud.

Tükk aega oli veel lõunasse, kui jutt Kätsa-eide suu läbi Glušaki majja tagasi jõudis.

«Elus!» hüüdis Kätsa hämmeldunult, salapärase

näoga. «Tuli ei põleta, vesi ei uputa! Oleks juuksekarvagi kõverdatud!»

Glušak kähistas suurema huvita:

«Kellest sa kõneled?»

«Eluilmas ei tuleks selle peale, kui ei öeldaks!»

«Ptüh!» Glušak paistis isegi vihastavat. «Leidis, keda narritada! Sõgesikku mängima — poisikeseks pead või?»

«Eluilmas ei tuleks selle peale! Kui ka tahaksid!»

«Tuleksin või mitte, aga sihukesed naljad hoia teiste tarvis!»

«Naljad! Tema ütleb, et naljad!» Kätsa-eit vaikis paljuütlevalt, teadja ilmel. «Maslak?!»

«Tohoh?!»

Glušaki silmad venisid suureks kui tõllarattad, nii jahmunud oli mehike. Hirmu pärast lõi ta ristigi ette. Ei tahtnud uskuda.

«M-mis sa lorad?»

«Jumal olgu mulle tunnistajaks!» ütles Kätsa-eit pühalikult.

«Sa valetad?»

«Kõik sulatõsi!»

Suurest ehmatusest totsatas Glušak sohvale istuli. Südametäiega kähises ta:

«Pääses eluga, kõriloikaja!» Heites nõelava pilgu Kätsa-eidele, mõtles ta, et varsti teab pool küla, kuidas see uudis vana Glušakki rabas, kuidas ta ehmus. Tigedalt siunas ta: «Mis sa, pimeloom, ometi laamendad! Veel tembutama kah!...»

«Mida sinul siis karta?» vaigistas Kätsa-eit teda meelitaval toonil. «Mis süüdlane sina tema ees oled?»

«Või ei olegi? Või pole ma teda pagana rajakat neednud?... Ja kui polekski süüdlane — hakkab tema küsima, kes see süüdlane ja kes mitte...»

«Küsima küll ei hakka. Teab ise, kel patt paigal ja süü südamel! Oli kuulda, räägitakse, et äherdanud Mikanori ja tema kambalisi, et oodaku! No Kübarikul on vist küll vesi ahjus! Aga kui ta lubas tulla, see Maslak ikka, siis sadagu või pussnuge, — tulemata ta ei jää!»

«Jälle hakkab öösiti akende all koipama, kõriloikaja!» Glušak tegi jahmunud näo, vaatatas rahutult ümber. «Sihukest prahmakat veel kaela tarvis!»

«Oh, ää räägigi!» tõendas Kätša-eit takka.

Glušaki tuju oli täitsa räbal. Nii räbal oli Glušaki tuju, et ta ei suutnud end vaos hoida ja siunas pahaselt Kätša-eitegi:

«Äh, pagan, tõi kah uudise! Tuli nagu surmaruga!...»

Kortsus kulmul, pahutsedes saatis ta eide ära, märkamata teda isegi võõrustada. Kõigest võis näha, et mees oli rõõpast väljas, nagu puuga pähe saanud!

Alles siis, kui Kätša oli silmist kadunud, andis Glušak rõõmule vaba voli. Ta ei jõudnud Javhimi ära kiita: «On aga poiss, no on aga poisside poiss! Nagu isa suust kukkunud!...» Tärkas rõõmus, soojendav lootus: «Ehk jätavad nüüd oma möllamise need... korraldajad!»

Tuju oli lähedam ja rehes ning rehemaal tundus üsna mõnus tokitseda. Tõsi küll, meeleärevus tal siiski ei kadunud: salata polnud midagi — kogu tulevik oli ikkagi tume, mine tea, millise käänaku asjad veel võivad teha. Süda valutab ja vaevab. Kuid ehkki ta rahu ei saanud, polnud ka sellist abitusetunnet nagu kogu aeg. Südames igritses ka kübeke lootust ja see julgustas: kuulevad Maslakist, võib-olla löövad kartma, ei julge eluga mängida. Võib-olla see rõugearmiline krantski jahtub pisut, jätab järelegi: nii või naa, aga kellel, oleks lusti lasta ennast mättasse lüüa. Ja kui ta järele ei peaks jätmagi, siis teised löövad ikkagi kartma — ihuüksi ei suuda ta niikuinii midagi teha...

Ent süda oli siiski väga rahutu. Oleks tahtnud midagi teha, midagi sellist ette võtta, et ähvardav oht hajuks ja täielikult kaoks.

Ta kuulis, et siit kolmandas rehalas — see oli Jänga oma — sopsus koot, ja hakkas nende sõpsude peale minema. Reht rabas Jänga ise: katkise särgi all liikusid kõhetud abaluud, kolk välkus kergelt üles-alla, mat-satades vastu viljapäid.

Kilavate tuhkrusilmadega piidles Glušak peaaegu tühjadesse postitagustesse, jättis igaks juhuks meelde, et rehi on lõpukorral. Kohe tuli ka meelde, mitu koor-mat Jänga oli saanud, ning ta mõtles: ei sellega tule kauem läbi kui jõuluni!...

«Jumal appi!» kähistas ta kahe matsu vahele.

Jänga laskis koodi langeda ja vaatas selja taha.

«Teile samuti!» Ta riputas koodi üle kandeposti hargi, sügas selga ja istus aganiku äärele. «Tema sunnik aitab just seal, kus tarvis poleks! Ei seda, et aitaks viljal kasvada, — temal pole muud, kui sokutab lapsi kaela...»

Glušak heitis risti ette, üteldes väga laitvalt:

«Pattu aad suust välja!»

«Ons see vale või?»

Jängal oli, nagu külas räägiti, lapsi järel riburada, ja kui temalt endalt päriti, palju neid on, siis ta lõõpis, et ei saavat lugu peale. Olla ikka katsunud teisi lugeda, aga läinud segi — ühed tulevad ilmale, teised lähevad issakarja. Glušak aga ei teadnud tõepoolest, palju lapsi Jängal on, kaheksa või üheksa, peale selle neli või viis veel kalmu all...

«Kuulukse, eit sul hakkavat varsti jälle maha saama?» ütles Glušak, kes oli ammu märganud, et Jänga mooril on tulemas.

«Varsti näh. Ja mine hullu tea, toob veel kaks korraga! Jäme teine nagu Dzjanissi pakkpuu!»

«Mis siis, kui kaks. Ei teiste jaoks, ikka iseenda jaoks. Sissetulek!» katsus Glušak nalja teha.

«Sissetulek! Mis pagana sissetulek see on — muudkui anna ja anna! Kui sihuke see sissetulek, siis võta kerjakott ja kepp!» Jälle sügas ta seljatagust ja porises: «Viljale kasvu ei anna, selle asemel sokutas veel ühe!... Vanast peast vist silmanägemine teisel viletsavõitu, ei seleta enam, mis teha tarvis!...»

Glušak vangutas üpris pahaselt pead:

«Sestap ta vist nõnda nuhtlebki, et sa jõledusi suust välja aad! Jumal pahandab, kui teda ei peeta au sees!»

«Ise ta mind sihukeseks lõi, ja nüüd veel pahandab?» Nähtavasti tahtis Jänga Glušaki kannatust proovile panna. «Mis see minu süü, kui ta mulle sihukese keele suhu pani?»

«Keel keeleks, aga misjaoks ta sulle pea õlgadele pani? Et mõtleksid, mis sünnib teha! Ja et su keel teab mis riivatusi kokku ei plagiseks!» Kuid Glušakil oli meeles, et ei tulnud siia riidlema, ja ta küsis leplikult: «Kas jootudele kutsud?»

«Kui lusti on, siis kas või ristiisaks!» Jänga mügis-

tas naerda. Ta arvas vanameest sellega pilada, aga Glušak kähistas ilma kavaluseta, otse nagu omaväärne:

«Mis siis, kas või ristiisaks...»

Jänga riivas teda üllatunud pilguga: Glušak ei naljatanud. Vana tembutaja taipas, et selle ootamatu nõustumise taga peitub mingi kavalus. Aga ta ei lasknud oma kahtlusel välja paista, varjates seda naljaga:

«Ja kutsun ka ristiema mekki mööda — noore, mat-saka!»

«Noore jaoks aastaid ülearu.»

«Ähää, kes seda veel teab!...»

Glušak tüüris jutuga mujale:

«Sul vist hoopis ära ununud, kust tee meile läheb.»

«Ununud neh.» Jänga mõtles: üks olegi — mingeid riukaid haab see vana kröbi. Kõikitsedes ütles ta: «Teinekord, kui tropid hinge all, unub isegi oma kodu-tee ää...»

Nagu paljudki mehed Kuranis, armastas ka Jänga juua ning trallitada. Aimates järele teise lõbusat tooni, kutsus Glušak:

«Astu sisse, istume natuke, kui nii võtta. Ajame juttu ja...»

«Miks ei, juttu võib ajada, kui klaasid laua peal!»

«Ju selle tilgakese ikka leiab!»

Õhtul istus Jänga Glušaki hämaras kambris. Pisut auru all, krõmpsis ta soolakurke ega suutnud kuidagi ära mõista, misjaoks kavalal vanamehel teda tarvis on.

Glušak, samuti nokastanud, hakkas kurtma:

«Ka minul, kui nii võtta, jäi vili tänavu ikaldusse. Tera mitte ollagi. Jah, kõrs paistis tugev küll, aga pea otsas tühi.»

«Olgu see jutuks, kulla Halimon. Oleks minul vilja nagu teil, siis muudkui kõhistaks habemesse! Võiks elada nagu kuninga kass!»

«Läks ikaldusse, pead tühjad. Jumal ise on tunnis-tajaks...» Glušak nihutas end Jänga kõrvale, pani käe talle õlale: «Aga kui kibe käes, Ivan, ära sinagi liialt hädalda, kui nii võtta. On midagi tarvis, üks ma katsun meeles pidada!...»

«Kohe tänadagi ei oska, kui te nii kallid inimesed olete...»

«Mis tühja siin tänada. Mina aitan hea inimese poolest. Aitad sina mind, siis aitan mina sind samuti! Kes minu vastu hea on, selle jaoks teen kõik, mis oskan!...»

Jänga, iseenesest üsna nutikas mees, kellele vaesus oli õpetanud kavalustki, taipas otsekohe, et jutujärg on umbes sealmaal, kus see konks peitub. Ta ajas kõrvad kikki, kuulatas teraselt, sest mine tea — võib sisse kukkuda, mingi vea teha.

«Eks mina ju samuti, kulla Halimon, teist, kuida ütelda, olen ikka suurt lugu pidanud!...»

«Noh, minagi nõndasama, Ivan! Noh, kui sedasi, siis võta kas või praegu paar tükki sealiha! Supile või leemele maiguks panna. Sest ega sul vist omast käest veel pole?»

«Kus sellega! Kevadel sai kesik veristatud — kassipoja suurune oli — läks nigu niuhti! Kisti käte vahelt ää. Purelesid kallal kui hundikutsikad!»

«Eks ta ole, kui nii võtta, lapsi palju, kõhud tühjad.»

Glušak tõntsis käsikambrisse, tõi sealt lihakantsu ja pani Jänga ette lauale.

«Noh, võta esialgu see. Ja pärast, eks siis vaata...»

«Kohe sõnu pole mul, et teid tänada. Oleksin rikas, kas või kuningas — terve kuningriigi annaksin ära teie heateo eest!...»

«Pole mul midagi tarvis.» Ja enam ei teinud Glušak oma murest saladust: «Juba seegi, mis mul praegu, on mõnel pinnuks silmas. Oleks neil võimust, kui nii võtta, elusalt paneksid nahka...»

«On küll sihukesti. Kõrid kisuksid maha üksteisel, kui voli kätte antaks.» Nüüd Jänga juba mõistis, mis vanamehel südame peal. «Ääh, põrgut, selle maade korraldamise ajasid kah veel kraessel!» Ta sülitas põlastavalt. «Asja siin korraldada — ons seale sadulat vaja või kassile kella kaela! Mis muud, mõnel asjakarbil aeg igav! Linnas prii elu, lööb lulli, muktud-krannitud tipsi käe all, saia kõht täis, — ja ei tea, mis välja mõtleb! Ja meie siin pimedas sookurus võtku rõõmuga vastu! Muudkui et siin mõnele oma viha välja valada!»

Ta ise peaaegu uskusi, mida rääkis: lihakants oli just ta ees ning see ergutas teda veelgi. Jah, ta rääkis sootuks teisiti, kui äsja oli mõtelnud, rääkis, nagu meeldis Glušakile, aga see teda suuremat ei häirinud,

veel enamgi, ta nagu ei märganudki seda. Ega ta ~~siis~~ esimest korda katsunud kellelegi meele järgi olla!

Glušak tüüris jutuga edasi:

«Hull jah, räägitakse, kõigil olla juba mõõdetud, tahtvat teised koosoleku ära pidada.»

«Äh, tolku sest koosolekust või!»

«Ära ikka ütle, kulla Ivan! Olla kedagi suurt nina oodata. Ja kui kõik üles astuvad ning ütlevad, et jagage muudkui ümber, siis jagataksegi. Siiluvad kõik põllud uuesti ära...»

«Kulla peremees, seda ep tea veel vanajumalgi taevas! Oled ehk kuulnud, mis jutud käivad — Maslakki olla nähtud! Vaevalt et igamehel oleks nüüd julgust liiga ninatark olla! Sest kui äkki Maslak võtab kätte ja tulebki!...»

«Kes seda Maslakki nüüd kardab! Nagu mina, — nastlik on ta mu meelest, kui nii võtta! Nüüdsel ajal ju sihukesed jõorakad, et ep loe neile jumal ega kurat...»

Jänga taipas, kuhu vanamees sihib.

«No kui sedamoodi, peremees, siis olen mina see kõige esimene, kes läheb laua ette, otse asjameeste nina alla ja kärgib kohe suhu-silmi: mis te jõoberdate, mis te väntsutate inimesi! Ja kasige sinna, kust tulite, või muidu veel vaadatakse!...»

«Kulla Ivan, kõik me oleme nurga taga valjud mehed! Aga kui asi käes, siis ep saa keegi sõna suust!»

«Mõni ep saa, aga mõni jälle saab! Minuga pole sihukest tükki veel olnud, peremees! Ei karda ma Kõversuud ega keda kuraditki — igaühele lajatan tõtt näkku!»

Jänga oli küll auru all, aga ta ägeduse järgi võis näha, et ta ei praali niisama, et ta ei löö kedagi kartma, aga Glušak ei uskunud ikkagi. Viinaklaasi täis valanud, ütles ta otsekui tühjale kelkijale:

«Annaks jumal ka teha, kuidas räägitakse!...»

Jängale oli see nagu õli tulle:

«Ja saabki tehtud — mis minul pühitseda!»

Järsu liigutusega kummutas ta viinaklaasi.

Kui Jänga, närtsu sisse keeratud lihakänts kaenla all, oli õuest välja uiberdanud, põrgates õlgapidi vastu väravaposti, jäi Glušak veel hulgaks ajaks üles. Viinast endalgi põlved pisut pehmed, seisis ta pühapiltide ees,

vahtis kottpimedasse nurka ja luges posinal palveid. Äkki löikus ta posinast läbi koera ulumine. Oli kuulda, et ulub pime koer, ja vanamees arvas, et küllap tunneb soo pealt hundihaisu. Koer ulus peaaegu ühe jõnega ja Glušakil kadus järg käest — ulumine segunes palvesõnadega, hakkas õudne. See õudustunne ei kadunud pärast palvetamistki, kui ta kasukajõku õlgadele viskas ja üle jaheda õue aida juurde tutsis. Koer jättis ulumise ja hakkas niutsudes ning ketiga klõgistades vastu jalgu nühama. Aida juures, ka trepi pealt vaadates, ei näinud-kuulnud Glušak pimeduses midagi kahtlast. Ka lodumiku pool küljes oli vaikne ja tühi ning vanamees arvas: «Igav vist koeral, mis ta muud ulus...»

Glušak läks tuppa, kobis eide kõrvale voodisse, aga tundis ise, et nii pea silma kinni ei saa. Und ei tulnud. Süda oli raske. Pealegi hakkas pimedal õuel jälle venivalt uluma koer, justkui kuulutaks surma ette. Nagu hulluks läinud, põrguvaim! Selle ulumise saatel ujusid ja keerlesid mõtted Glušaki rahutus peas. Ta küll uskus, et Jänga võib oma lubaduse täita, aga hirm ei kadunud siiski: vähe küll, mis Jänga abist loota. «Proletarjaat, olgu peale proletarjaat see Jänga. Aga kui ikka ametmehed ise toetaksid, siis keeraks kõik hoopis teist koosi...»

Mõte, et peaks kuidagi ametmehed enda nõusse võitma, kirvendas järelejätmatult, näris hinge kallal. Juba ammu oli ta selle üle mõlgutanud, aga sissekasvanud ettevaatlikkus hoidis tagasi. Ametmeestega ei lähe nii lihtsalt nagu Jängaga, teed siin midagi ülepeakeela, ja jääd tolaks, isegi tuksi võib kõik minna. Ja veel sekeldustesse end mässida...

Seepärast tiirutaski ta nagu ohtlikku saaki luurav kanakull, üht ja teist pidi kaalutledes, rehkendades ja plaanitsedes. Juba mõni aeg oli ta Javhimile märku andnud, et tehku külanõukogu Kõversuuga lähemat tutvust, sokutagu end sõbraks, oli ka ise, kui nii võtta, peaaegu tema tutvuskonda pugenud. Juba kolm korda oli Kõversuu Glušaki pool käinud, oli proovinud tema metsakohina kangust, Javhimi kui sõbrameest vintis päi õlale patsutanud ja isegi vana Glušaki vastu nagu omamees olnud. Purju joonud, oli kord teda kaelustanudki. Rukis sai tal jumalamuidu ära pekstud. Pidi

rehepeksumasina rükkima ilmatu maa taha, läbi põhjatu soo, läbi mädamülgaste, kui nii võtta. Ta sokutas veel naisele sekiga tüki liha pihku. Kõversuu ise, tõsi küll, tegi näo, nagu poleks tal hingestki aimu, aga vaevalt uskuda, et naine seda endale pidas, — küllap rääkis ära...

Kuid kindlat usku tema abisse polnud siiski. Ei olnud sellesse usku, jah, ja tont teab, kustkandist ta pärast sulle veel pähe võib lajatada! Mis moel temaga peaks juttu tegema, et märku anda, paar sõnakest poetada, isegi seda ei oska veel arvata ega aimata. Vanamees mäletas, kuidas Kõversuu kord kõva auru all oli Javhimi ees praalinud: «Ära sina, Glušak, arva ühtigi, et kui ma lakun, siis mul ka meelemõistus kaob! Ei juhtu seda elu sees, see solk mul aru peast ei võta! Seda ei ole! Tead, Glušak, mina võin küll lakkuda, aga ise pean kogu aeg meeles, et sotid oleksid selged! Kogu aeg! Ei kaota ma mõistust! Minu ameti peal ei tohi mõistust kaotada! Minu asjad nõnda ei käi nagu mõnel teisel: kaanib näo täis, ja kellel sest asja — võib kas või silmili kraavis vedelda! Mina olen valitud mees, mina olen võim, mina olen kohustatud pea püsti hoidma ja kogu aeg meeles pidama, et sotid oleksid selged!» Kõversuu taris Javhimi särgirinnad pihku ja tõukas oma punetava näo talle üsna ligi. «Siin ma sinuga jorutan, Glušak, viskan kärakat, ja sina oled mulle kambajõmm, kõige parem kambajõmm! Aga olen ma töö juures, siis ma sind enam ei tunne! Siis oled sa mulle võhivõõras, oled mu silmis samasugune nagu iga teinegi! Tuled sina, Glušak, tuleb mõni teine — kõik olete ühesugused! Sest mina olen valitud, mina olen võim, aga nõukogude võim on kõigi vastu üks ja sama! Pole praegu nagu tsaariajal: rikas või vaene, vend või õde — ei mingit vahet! Ja mina ei tee kah kellegi vahel vahet, ei kellegi vahel — nagu seisab seaduses...»

Ja tõepoolest, nagu vana Glušak oli inimeste jutust kuulnud, ei olnud isegi vennal ega õel Kõversuu käest vastutulekut lootud. See võttiski vanamehe tõsi-seks, ta kõhkles, kas on mõtet järeleandmatult majatuttavalt mingit abi paluda. Aga muud ei jäänud üle, kellegi teise jutule polnud minna. See oleks vähemalt mingi lootus, küll küsitav, aga siiski, ja õnne

võib ikkagi katsuda. Vaistlikult ta tundis, et endal ei maksa Kõversuule sellest iitsatadagi. Kui midagi teha annab, kas või küünemusta võrragi, siis suudab seda ainult Javhim, ja kindlasti omavahelises, sõbramehelikus jutuaajamises.

Seepärast ootaski ta poega ega saanud und. Kui näljane Javhim haaras leivakääru ja hakkas jahtunud suppi lürpima, kähistas ta:

«Käisid sa juba Kõversuud pulma kutsumas?»

Javhim mühatas täie suuga:

«Ei.»

«Eks siis mine homme ja nimeta talle...»

«Küll jõuab. Homme või ülehomm — üks ta mats kõik.»

«Parem juba homme.» Vanamees ootas natuke, enne kui oma plaaniga välja tulla. «Kui sa räägid, võiks ehk sõnakese maa kohta poetada...»

Javhim ei vastanud, lürpis kogu aeg suppi, aga vana sai aru, et poeg oli ta sõnu kuulnud ja mõtles nende üle.

«Räägi temale, mis asjad siin käivad: et maid mõõdetakse ja et, nagu kuulda, tahetakse muist ära võtta. Ja kuula järele, kas tema ei aitaks...»

«Keda kuraditki pole temalt lootud.»

«Siiski, katset peab tegema. Muidu see rõugearmiline rajakas nalja ei mõista. Kui häält ei tõsta, paneb nahka!»

«Liiga suur suutäis! Noh, närib, ehk närib natuke ära, aga siis ajab suu lõhki.»

«Võib ka nahka panna! Sellel hambad kõvad ja kõri lai.»

«Võib-olla lüüakse kurku, kui lõuad liiga lai.»

«Maksa uhkustada ühtigi. Märgid ei näita sinna-poole.»

«Lööme kurku!» raius Javhim ja vanamehe süda läks natuke kergemaks: ehkki ta teadis, et poja sõnad suuremat ei maksa, tekkis ähmane usk, et kuskilt abi tuleb.

«Tee siiski üks käik tema juurde,» ütles ta viimaks juba teki alt.

«Küll ma lähen.»

Nagu lubatud, läkski Glušak-noorem järgmisel päeval külanõukogusse. Kuidagi ei kärsinud vanamees ta

tagasitulekut ära oodata: kogu aeg, kõigil töödel-talitustel keerlesid ta mõtted Javhimi ümber — vahel hakkas ta ebalevalt ja umbusklikult midagi lootma, vahel rõhus südant ränk kibedus.

«Noh, kuidas läks?» kätsas ta Javhimile, niipea kui see väravast sisse sai.

«Ütles, et tuleb...»

Sellest, kuidas poeg seda ütles ja kui tujutult ta tõstis pilgu, hoidudes silma vaatamast, sai vanale Glušakile kõik selgeks. Aga nii suur ja pakitsev oli hirm maa pärast, et ta ei suutnud küsimata jätta:

«Mis äravõtmise kohta öeldi?»

«Tühjagi.»

«Ju ta midagi ikka ütles?»

«Muidugi ütles.»

«Mida?»

«Teeme nii, nagu teha tarvis.»

«Ja pärast ajab ennast veel pulma?!»

«Tuleb. Sai ju kutsutud!...»

«Kutsutud!...»

Vana Glušak lajatas rõveda vandesõna.

5

Ammu-ammu polnud Glušak tundnud ennast nii räbalisti kui sel õhtul, minnes maajagamise koosolekule.

Kes teab, ehk oleks olnud parem koosolekule mine-matagi jätta — vähem meelegibedust, vähem vihastamist —, aga pidi selle käigu siiski ette võtma, sest kõri kallale kiputakse sulle endale, ei kellelegi teisele. Võib-olla saab veel mõne sõna ütelda, enda eest välja astuda, ennast kaitsta?

Midagi head sest koosolekust küll loota ei tasu, aga siiski, kui sa ise oled kõigi silme ees, siis nad kindlasti nii tormiks ei lähe ega julge liiga palju lõugu laksutada. Kui aga kodus kükitada ja väriseda, siis, mine hulle tea, ei jäta pulkagi pulga peale.

Kus sa pääsed, minema peab. Glušak heitis risti ette, tõmbas selga lapitud kasuka, pani pähe koidest üratud vana karbuse. Ta nägi küll, et kasukasiil oli kärpas valge seakartuliplödiga, aga ei hakanud ära pühkima: ei

mindagi ju kirikusse, ei minda võõruspeole. Ja võib-olla paremgi: nüüdsel ajal on sihukesed märgid au sees, need näitavad, et oled oma inimene, mitte mõni kaba-jantsik...

Kasukas kartuliplödiga reenatud, krae ja karbus koi-puru täis, tüntsis ta nüril vanainimesesammul väravast välja. Minek oli sätitud nii, et ta ei oleks koosolekul esi-mene ega ka mitte viimane. Tükid kohale esimesena — saavad kõik aru, et kardad, siis aga lähevad julgeks; venid viimasena — võib-olla jääd hiljaks. Jõuavad ninad kokku pista, plaanid ära pida.

Juba õue astudes pani ta tähele, et rahvast on roh-kesti koos. Jälle kerkis tigidusega segatud hirm, ta tõmbas pea õlgade vahele, tundes hädaohu lähemale-nihkumist. «Kokku jooksnud! Suud nõles võõra vara järele! Ootavad muudkui käsku!...» Isegi võõrus oli kubinal täis — tõsi küll, peremehi siin polnud, vähe oli isegi poisi- ja tüdrukuarulisi, kes varsti hakkavad oma pesa punuma, — peamiselt vahtisid siin lapsed, vesiste ninadega jõnglased.

«Leidsid sirkuse! Kuluks malakat raiskadele! Et ei haiseks!»

Ka tuba kubises noorematest, aga palju oli siin ka peremehi. Ahjusuus ajas must Prakop mõtlikul ilmel juttu Tšarnuškaga, Kätsa-eit losutas polutil ja tagus Jängale rusikaga rindu, see aga jõkerdas üleannetult naerda. Muidugi oli varakult platsis ka Punane Andrei, kes istus juba otse laua ees, kuhu pidid tulema amet-mehed.

Glušak mõtles juba Prakopi ja Tšarnuška juurde minna, aga nad seisis liiga nähtavas kohas ja temal pole küll kasulik ennast inimeste silma alla seada. Tont teab, mismoodi asjad lähevad, kui ta kõige nähtavamale kohale jääb. Aga kui nii võtta, siis kõik on juba niikuinii tähele pannud, et ta eemale ei hoia, vaid on siin, kuuleb ja näeb kõike. Nii et võib siinsamas nurgaski kõh-mitada ja koosolekut jälgida.

Ainuke viga, et lähedal istusid ka Honja ning Rähn-Vassil. Niipea kui Rähn teda, Javhimi isa, märkas, pöo-ras ta näo ära, teadagi, viha pärast, et Javhim Hanna üle lõi. Kulmud tõmbusid tal kortsu, haudus midagi

kurja. «Kae tatikat, kõrvatagused märjad, aga nii suu-
reline! Kah peremeheks peab ennast — ilamokk!»

Aga ka ilma Rähnita polnud tal kuigi meelepärane
nurgas kõhmitada: oleks vähemalt keegi mõistlik mees
siin lähedal olnud, et sõnake juttu puhuda — ikkagi
kergem. Ta higistas kasuka sees, katsus varjata oma
hirmu, silmanähtavalt piineldes lõputu ootamise ja
üksilduse tõttu. Kui tupp koipas Larõvon ning jäi
seisma nagu mürakas, ulatudes kõigist peajagu üle, nõk-
satas Glušak kergendatult püstakile, katsudes teda
hüüda.

Kuid hüüdmine jäi hüüdmata: Larõvoni selja tagant
võõrusest paistis äkitselt Mikañori nägu, tema järel
ilmus ka Dubadzel. Nad põikasid Larõvoni kõrvalt läbi,
pressisid endid Glušakist mööda ja hakkasid laua poole
trügima. Glušaki meeleolu läks veelgi raskemaks.

Dubadzeli kannul liikusid laua poole veel kaks meest,
aga need olid võõrad. «Maamõõtjad vist,» mõtles vana-
mees, tunnistades vaheldumisi neid mõlemaid, otsekui
võiks nendest näha, mis teda ootab. Üks oli juba aastais,
väikese peapaljandikuga, kulunud vatt üll — pealtnäha
üsna mõistlik mees. Kuid Glušak, ilmas mõndagi näi-
nud, oli valmis kõige halvemaks ja mõtles üsna kind-
lalt: «Vaikne, jajah, vaikne mehike. Aga kui kästakse,
siis on esimene pussiga virutama, ilma et silm pil-
guks...» Ta kaaslane paistis olevat hoopis teist sorti —
noor, valge jumega, sihvakas, sõjamehelikult sirge,
julge ja iseteadliku ülesastumisega. Enne laua taha istu-
mist võttis ta enesekindla liigutusega peast nokatsmütsi,
ise mõistatuslikult naeratades, siis tõmbas seljast sõja-
väesineli, silus oma tugeva käega üle sõjaväefrentsi,
millel laiad taskud rinna peal. Laua taga istudes hakkas
ta inimesi ükshaaval silmitsema, ruttamata ja rahu-
likult, jõudes viimaks järjega ka Glušakini. Vanamees
oleks tahtnud pea kasukakrae varju tõmmata, kui
mundrikandja silmad puurivalt temal peatusid. Pilk oli
terav, kindel, nii läbitungiv, nagu oleks otse südamesse
näinud. Glušakil hakkas kõhe.

«Selle käsi ei värahta. See tõmbab ka lihasel isal kõri
maha, kui nõukogude võimu jaoks tarvis! Sellele ära
anna näolegi, ei sealt ole armu lootust! Parteilane läbi ja
läbi, juuste juurteni! Kohe näha!» mõtles Glušak, kui

mundrimehe pilk temalt edasi rändas. Seejärel aga tek-
kis Glušakil imelik tunne, nagu oleks seda meest juba
kuskil nähtud, ja tükk aega mõtles ta, kus see võis olla.
Aga kuidas ta ka iganes mälu pingutas, ei tulnud midagi
meelde: võimalik, et oli nähtud juhuslikult, mööda-
minnes. Tanumal või teereisil — muidu säherdusi silmi
ei unustaks.

Jälle peatus Glušaki pilk kiilaspäisel võõral: mine tea,
see võib tõega vaikne ja mõnus mees olla. Ehk oleks
mõtet proovi teha, saaks teisega ääri-veeri jutule. Juba
eemalt näha, et elu pole tal kiita: vatt seljas na viletsa-
võitu ja söögilaudki pole teab mis — nagu kui kitse-
jalg. Kui tasa-targu teha, siis ehk ta seasinki ära ei
põlgakski...

Kuid praegu maksa selle peale mõteldagi — ei lase
see kiilaspäe sõnagi rääkida, kui see «juuste juurteni»
parteilane juures passib. Äkki tekkis Glušakil kahtlus:
mine tea, äkki polegi see parteimees üldse maakorral-
daja, vaid mingi palju suurem nina. «Võib-olla GPU-st,
siia nuhkima tulnud, mis räägitakse. Hartšavi mesti-
line...»

Kaalutledes ja endamisi aru pidades kuulas vanamees
tähelepanelikult, mida kõneles Dubadzel. Ta ei lasknud
küll ühtki sõna kõrvust mööda, kuid ei saanud paljustki
aru või pidas seda juttu tühjaks kõlinaks, nagu suurem
osa koosolekul viibijaid. Lõpmata pikalt ja igavalt sele-
tas Kõversuu midagi poliitikast, puudutamata peamist
küsimust. Alles siis, kui kõneleja jõudis järjega maa-
korralduse juurde, ajas vanamees kõrvad kikki. Kuid
jälle hakkas Dubadzel pikalt-laialt seletama, mispärast
tuleb maa ümber jagada ja kui tähtis asi see maakorral-
dus ikkagi on. See tekitas ähmast ebakindlustunnet, mis
väsis ja suurendas veelgi hirmu. Mida kauem seal
seletati, seda vähem jäi Glušakile arglikku lootust, et
võib-olla pääseb ta terve nahaga. Süda läks nõrgaks,
hakkas paha, kui Dubadzel rääkis:

«Komisjon, mis sai kõiki seadusi silmas pidades
Kurani küla üldkoosolekul valitud, on ka meil kindlaks
teinud mitmesuguseid faktisid. Ja nimelt maa ebaõiget
ülesandmist külanõukogule, mis omakorda on kaasa too-
nud ebaõiget maksude maksmist nendesamade varja-
jate poolt...»

«No kes need varjavad siis on?» katkes Punase Andrei kannatus.

«Võin ka ütelda, kes, ehkki teie küla komisjoni valitud esimees Mikanor Dzjatsel oma raportis pärast minu kõnet teile kõik ette kannab. Need on sellised isikud, nagu Prakop Tšarnjak, Zmitro Dzjatsel...»

Ta oleks vist nimetanud kõiki nimesid, aga kui mainiti metsavahi Mitsjat, karjus see täiest kõrist vahele:

«Muud ühti kui üks möga!»

Dubadzel vihastas:

«Mis asi on möga?»

«Kõik see värk!» lõiaks Mitsja visa jonniga. Ta oli auru all.

Inimesed muigasid, hirnusid naerda.

«Teie kirjad on valskust täis!» torahtas ka Prakop, aga mitte kuigi kindlalt, nähtavasti pigem silmakirjaks.

«Pea parem suu, Prakop!» pahvatas nüüd Mikanorgi ja kargas püsti, valmis kaitsma oma au.

Dubadzel andis talle märku, et istugu.

«Niisiis, kodanik Zmitro Dzjatsel teie Kurani külast,» alustas ta endist viisi tähtsalt, ametlikul oraatoritoonil, «on avaldanud...»

«Olen jah, ja avaldan ikka-igavesti — möga!»

Toas puhkes jälle naerulagin. Dubadzel tõmbus näost punaseks:

«Kodanik Zmitro Dzjatsel, teile ei ole sõna antud. Palun mitte vahele segada! Seda enam, et oma ebakultuurilise karjumisega ei hakka te vastu mitte ainult külanõukogule, vaid ka kogu teie küla rahva poolt valitud organile — komisjonile!...»

«Tatistan su komisjoni peale!» Mitsja tahtis laua ette tormata, aga teised ei lasknud. Ta räuskas: «Komisjon! Iga tatt kamandab! Mängib asjameest!... Mina olen metsas ise asjamees! Mina olen metsa kuningas! Ja külvan, kuhu heaks arvan! Ja sina pea moka maas!»

«Tor-re!» pigistas Dubadzel ähvardavalt läbi hammaste. «Saab sulle veel näidatud, kuidas peab moka maas valitud komisjon ja külanõukogu, kelle käes on kohapeal kõik võim!...»

«Mis sa tühi näitad!» Mitsja ei hoolinud lähemalolijate manitsustest. Hingepõhjani solvatud, karjus ta:

«Iga mats mängib suurt nina! Aga seda pea ei jaga, et minul on oma säädus, oma võim!»

«Kõik on sul oma! Täitsamees!» tõnkas Honja laginal naerdes.

Irvitamine ja lõbus vada paisus toas korrast tugevaks, andes Mitsjale aina hoogu takka. Ja kes teab, millega nende sõnalahing oleks lõppenudki, kuid korraga tõusis laua tagant püsti sõjaväefrentsi kandev tundmatu. Rahulikult, kindlal häälel ütles ta:

«Palun joobnu välja viia!»

Mehed asusid Mitsjale ümber, haarasid tal kaenlate alt kinni ja Honja lõbusa tõgamise saatel tiriti lärmaja väevõimuga ukse taha. Oodanud, kuni jutukõmin vaikib, tõmbas võõras kuue sirgu ja ütles äkki üllatavalt maheda häälega:

«Kui maakorralduskomisjoni vastu on kaebusi ja kui mingid kaebused tekivad homme,» — viimased sõnad olid öeldud mingi erilise rõhuga — «siis palun need esitada kas komisjonile või minule isiklikult.»

«Mis asjamees sa õige oled?» hüüdis talle Kätsa-eit.

Võõras vaatas muiates Dubadzeli poole: teie süü, et ei märganud õigel ajal tutvustada.

Dubadzeli vastus kõlas pigem noomitusega Kätsa-eidele tema rumaluse eest:

«See on seltsimees Zubrõtš! Valla erivolinik!...»

Zubrõtš tänas teda peanokutusega ja pöördus veel kord külarahva poole:

«Niisiis, seltsimehed, kõigi kaebustega, mis tekivad, palun pöörduda minu poole. Me kontrollime need aega viitmata, teie osavõtul, siin kohapeal järele ja otsustame, mis teha.»

Zubrõtš naeratas lahkesti. See naeratus aga ei rahustanud vana Glušakki — vastupidi, ta tõmbus veelgi enam pinevile. Isegi valla voliniku naeratusest tundis vana, et selle mehe pea on alati kaine. «Ise naerab, aga justkui polekski tema naer,» mõtles Glušak. «Justkui keegi teine naeraks.»

Rahvale aga paistis Zubrõtš meeldivat. Pärast tema sõnu tekkis toas kiidusumin: just, just, tuleb asjad selgeks teha, õiglaselt, külarahvaga rääkida.

Zubrõtši kindel sõna ja karmus Mitsja vastu, ta lahkus inimestega tekitasid lugupidamist ja usaldust. Hoo-

bilt oli Zubrõtšist saanud Kurani rahva lootuste kehas-taja.

Ka ta ise tundis seda, üsna lihtsalt, märkamatuult võttis ta koosoleku juhatamise üle, teatades, et sõna on maa-korralduskomisjoni esimehel Mikanor Dzjatselil. Mikanor astus laua tagant välja, kuna Dubadzel pidi tahes-tahmata istuma, nii et ta kõne jäigi lõpetamata.

«No nii, siin ütles Prakop,» võttis Mikanor kohe asjal sarvist, «et komisjon olevat valskust teinud...»

«Egas ainult mina. Mitsja lõrras ju rohkem...» poris Prakop vabandavalt.

«Mitsja oli lakku täis, ta visati välja.»

«Mis see siia puutub, et välja?»

«Puutub niipalju, et lakku täis mehest, keda pealegi siin pole, ei maksa ka rääkida!»

«Nii et kui Prakop peaks ära minema, siis jäetaks temagi rahule?» sekkus sõnelusse Kätša-eit.

«Ahaa, kuulsid?» rõõmustas Prakop abi üle. Oli ilmne, et ta tahtis vaid väarikalt tagasi tõmbuda, löögi alt ära. Kuid Mikanorile mõjus see nagu õli tulle.

«Mis sa ilmaaegu vingerdad, Prakop!»

«Ära näri minu kallal!» möirgas Prakop äkki tulivihaselt. Ta kael tõmbus tumepunaseks.

«No tõesõna, kallal kui hull!» ütles Kätša jälle Prakopi kaitseks.

Glušak oli südames Prakopi poolt, kuid vaikis, ei astunud tema eest välja: ütled sõnakese vastu sellele rõugearmilisele rajakale, ja võid asja veel hullemaks ajada! Praegu niikuinii veel teadmata, mis ees ootab ja kas saabki nad kallalt ära.

«No küll on rajakas! Üks rajakate rajakas, no ütle!» mõtles ta Mikanorist. «Ja kui häbematu! Maslak ei tule tal mõttesegi, nagu peaks teda eimikski! Kas see siis kübekestki hirmu ei teinud, et ta võib äkki tulla?» Nii abituna, väetikesena tundis Glušak ennast seda mõeldes...

«Pole mul midagi teie kallal närida!» võttis Mikanor Prakopi kallal edasi. «Aga valetamist ma ei salli! Ei salli, kui puru silma aetakse ja pärast veel tullakse teisi süüdistama!»

«Ega ta siis kedagi süüdistab — ei paharetti põrgus ega ingleid taevas!» kaitses Kätša-eit habemikku.

«Ei süüdistab näh...»

«Siis ärge seletage, et valesti mõõdeti. Teil oli poolteist tiinu üles kirjutamata!»

«Mis sina's tahad — et ise oleks pidanud üles kirjutama või?» mühatas Larõvon ja Glušak nokutas heakskiitvalt pead.

Nüüd sekkus sõnelusse ka Honja, kähvates pilkavalt:

«Oleks võinud kedagi otsida, kes kirja tunneb!»

Mikanori pilk libises üle toa. Ta otsis kedagi.

«Üks mees oli siin veel, kes oma maa suuruse oli unustanud.» Glušak juba teadis seda kuuldes, et nüüd tuleb jutt temast. «Peaaegu kolm tiinu oli teine osanud unustada!»

«Kes?» ajas Punane Andrei pea püsti.

«Halimon Glušak.»

Glušaki nägu, õlad, käed valgusid täis midagi rasket, otsekui kuuma savi, aga ta surus raevu alla ja ütles talt-salt:

«Noh, suur tänu siis selle eest. Et üle mõõtsid.»

«Pole tänu väärt,» vastas Mikanor sapiselt.

«Noh, sina ikka suure vaeva nägija, käisid kõik nukid läbi. Sest minul endal ehk poleks eluilmaski pähe tulnud, et mõõta vaja!»

«Teil endal ei tulnud pähe ka perekonnaliikmete arvu ära lugeda, andsite ühe undrehti üles.»

«Suur tänu ka selle eest — aitasid vanainimest.»

Glušak taris kasukahõlmad koomale ja manas uuesti näole unise ilme; ei saanud arugi, kuulab ta või tukub. Aga sisemiselt ta lausa märatses: «Mõõtis üle! Luges ära! Pole kedagi, kes sulle kaikaga üle turja mõõdaks! Ja loeks su küljeribisid, kärnane koer!»

Viha pärast ei tahtnud ta kuuldagi Mikanori häält, aga midagi polnud teha — pidi kuulama. Kui kainelt võtta, siis oli kõige raskem veel tulemas: kui palju siis otsustatakse temalt ära võtta? Et see rõugearmiline kisakõri teda porri vajutas, on veel tühiasi: häbiga saab läbi, pori võib näolt maha pühkida. Küll kord tuleb silmapilk, kus see hoorapoeg ise porri litsutakse, ja siis juba nii magusasti, et enam ükski vägi puhtaks ei tee! Aga maa on maa, selleta läbi ei tule — kui maa ära võetakse, siis nagu kistakse tükk elava südame küljest...

«No nii, et selline asi kord kaoks,» trummeldasid vastu Glušaki kõrvu Mikanori sõnad, «et ühel on põld verst maad pikk, teisel jälle nõnda pisukene, et kui naine maha istub, siis mahub kõrtsikusaba alla, tuleb nii mõnelegi anda juurdelõiget. Ja üks mis selge, mõnelt mehelt paratamatult ära võtta. Et üks ei lööks trilli-tralli, kui teisel kõht lööb näljapilli.»

Rahvas võttis Mikanori sõnad vastu heakskiitva sumi-naga.

«Suur rõõm võõrast vara röövida, kabajantsikute kari!» siunas Glušak mõttes.

Kust tont see Dametsiku hoorapoeg nii palju kavalust võttis: ta ei alustanud jagamisejuttu sugugi mitte sellest, kellelt maad ära võtta, vaid hoopis sellest, kes ja kui palju peavad juurdelõiget saama. Niimoodi ta otsekui meelitas inimesi, katsus neid enda poole võita. Ja nähtavasti läks see tal kordagi: inimesed paistsid küll olevat umbusklikud, ei muutunud ülearu lärmakaks, aga kuulasid siiski heakskiitvalt. Glušakil jäi meelde, et üle poole tiinu «lõigati juurde» Jängale, umbes samavõrra ka Rähn-Vassilile. Pagana tattnina see Rähn, kui ta kuulis, palju juurde antakse, läksid tal ju silmadki nagu põlema. Justkui oleks teisel juba käes, justkui vaataks üle, et ons ka hea maa, et ega äkki vähem ei mõõdetud! On see aga täitmatu lojus!

«Ja Jänga — et sõnagi iitsataks! Peibutavad lubadustega, ja tema on pehmeks tehtud, ülejooksik!»

Aga need mõtted vajusid peaaegu jäljetult kuskile ära ja südamesse asus jälle suur ahistav mure ähvardavalt, vääramatult läheneva ohu pärast: kui palju siis ära võetakse?

«See maa meile kuskilt sülle ei kuku!» rääkis Mikanor. «Ei saa taeva väega, ei anna tsaar, ei hiiglane, nagu ütlevad meie «Internatsionaali» sõnad. Tsaari pole ammugi enam olemas, üks mis selge, ta on tolm ja põrm. Nagu juba tõeks tehtud, ei aita ka taevaväed midagi. Aga hiiglane on meie ajal rahvas. Ja rahvas paneb nüüd korra majja. Rahvas jagab ka maa ära, nii et oleks õiglaselt tehtud... Ja meiegi peame nendelt maad ära võtma, kellel on rohkem kui õigus!»

Nende sõnade juures surus Glušak raginal hambad tangi. «Kellel rohkem kui õigus!» Hädavaevu hoidis ta

end vaos, et mitte vahele karjuda: oli ju päevselgelt teada, et keegi teda ei toeta. «Rohkem kui õigus! Et sa põrgus põleksid selle õiguse eest, igavesest ajast igavesti!»

«No nii, selle maa peame ära lõikama järgmistelt isikutelt.» Mikanori hääl muutus äkki otsekui teraseks. Järsult, kõhklematult pahvatas ta: «Halimon Glušakilt — viis tiinu!...»

«Höhöö, kus laamendaja väljas!» karjus esimesena vastu Javhim, kes seisis kuskil võõruses.

Vanal Glušakil nõoris raev kõri kinni. Hädavaevu kõnevõime tagasi saanud, kiristas ta maruvihaseks:

«K-kas s-sina andsid need mulle, n-need v-viis tiinu?! Mis sa laamendad!»

«See on komisjoni otsus.»

«Andis see sinu komisjon meile maa või?» karjus Javhim.

«Nõukogude võim andis!» pistis Zubrõtš vahele.

Endast ära, pidi Glušak juba ropult vanduma, aga sai veel sõnasabast kinni. Javhim rüsis uksest sisse, tungis keset tuba, olles ilmselt valmis laua taga istujaile rusikatega kallale tormama.

«Kui nõukogude võim andis,» kisendas ta, «siis ei andnud ta mitte selleks maad, et teie ära võtaksite!»

«Ega me võtagi! Me lõikame ära selle, mis on üle!»

«Kas sina oled minult küsinud, ons mul üle või ei?» kähistas Mikanorile vanamees, üleni värisedes.

«See teada küsimatagi.»

«Kust sa seda teada said?»

«Nõukogude seadusest.»

«Vähe küll, mis sul seadusest aimu, kirjatark!» Vanamees oli püsti tõusnud, ta suu pritsis sülge.

«Pole viga!» ütles Javhim enesekindlalt, ühtaegu ähvardavalt. «Küll teilegi aru pähe pannakse!»

Tugev, laiaõlgne, sonimüts iseteadlikult teise kõrva peal, pööras ta ametmeestele selja ning astus kindla, rakuva sammuga, nagu kuidagi ähvardavalt enesekindel, uuesti võõrusse. Vana Glušak tõmbas kasuka-hõlmad koomale ja istus, tundes sisemuses ikka veel kõike vihast ja raevust mässavat. Ta märkas, et toas oli jäänud väga vaikseks. Kui siia üldse tasus trügima tulla, higistada lämmatavas umbuses, siis vähemalt selle sil-

mapilgu pärast. Las näevad kõik, et tema nii hõlpsasti alla ei vannu, ei lase ennast nii lihtsalt paljaks röövida!

«Javhim on ikka tubli: nii toredasti läks uksest välja!» mõtles ta. «Täitsa õigel ajal ütles, et aru panakse pähe! Näh, paljudki nüüd vait kui hiired — siiski kardavad!» Ja Glušakil tärkas uus lootus: «Ehk ei julge enam vastu võtta, ütlevad ära... Äkki läheb see nendel nurjagi?...»

Mikanor tahtis jätkata, aga korraga võttis sõna Jänga.

«Ühe koha pealt on asi udune!»

«Mis udust siin on?»

«Küllap ikka on. Ehk teeksid meile selgeks, Mikanor. Sa ju ninamees ja... Kui maad juurde lõigatakse, kas sellega ühes hobuse-juurdelõiget kah saab?»

See lollitav küsimus võeti vastu naerupahvakuga, peamiselt külanoorte poolt, kes Jänga tembutustest suuremat ei pidanud. Naerdi selle üle, mis ta juba oli öelnud, naerdi ka selle üle, mis veel tuleb: oli ju ette teada, et Jänga haub mingit nalja.

Mikanor oli veel Glušakiga peetud sõnalahingu mõju all ega suutnud veidrast küsimusest ja naerust esimese hooga aru saada.

«Millest sa räägid, Jänga?»

«Näh, tahtsin küsida, et kui maad juurdelõikeks saab, kas siis hobuse-juurdelõiget kah antakse?»

Inimesed naersid, Jänga aga seletas:

«Noh, ühele terve hobu. Teisele pool. Kolmandale veeränd. Neljandale saba, viiendale lakk...»

«Dzjatsel, siin ei ole tsirkus!» lõikas Dubadzel talle karmilt.

«Just minu mõte, et pole sirkus.»

«Kui on sinu mõte, siis ei maksa tembutada. Me otsustame tõsiselt asja. Ära sa arva, et see on farss!»

«Ega ma ütlegi, et varss! Aga see maajutt, see jagamine on küll varsa jutt!» Dubadzel tahtis midagi ütelda, aga Jänga ei lasknud: «Misjaoks minul maad tarvis — hoost ei ole, sööti jääb niikuinii!...»

Glušak noogutas kõhklemisi pead, kuid oli rahul. «Vaata Jängat, pidas ikka sõna, ütles midagi minu kasuks! Ja samuti õigel ajal!» Ta kaalutles, kas ei peaks selle eest kuidagi tasuma, et mehele edaspidisekski hoogu anda. Samas aga, tõsi küll, sai ta aru sellestki, et

Jänga jutus oli rohkem kurtmist oma viletsa elu pärast ja vähem soovi teda aidata. Kuid Glušakil polnud raske seda andeks anda. Ta vähemalt tuli appi...

«See põld tahab ju küllida — kust kohast ma seemne võtan? Niikuinii lapsed kevaditi tammekoore söömisest paistes...» Jänga linaõiesugused silmad libisesid üle Mikanori, Dubadzeli, Zubrõtsi.

«Sestap lähebki maad tarvis järjekult, et nad paistes ei oleks,» ütles Punane Andrei õpetlikult.

«See on nagu jutt sellest topakast, kes ostis kuldse liua justkui mõisahärral. Norgutas siis muudkui selle lähes ja ootas, millal liud teda toitma hakkab! Maa, tema on just nagu lehmamullikas — annad talle ninaesist, söödad üles, siis annab ta sulle vastu ka! Aga mis tolku minul maast, kui miskit saada pole!»

Tuba lõi nõusolevalt sumisema. Glušak mõtles: «Näeksid heameelega, et peale maa hobused ja viljaseeme kah kätte antaks!» Ja parastas siis: «Võite kärvata, aga hobuseid te ei näe! Nälga jääte selle maaga — üks külvake siis koirohtu ja maltsa!»

Rõõmu aga polnud, selle asemel hiilis südamesse kartus, et — hoidku taevas! — äkki hassetatakse need täitmatud halbakad veel tema hobuste ja seemnevilja kallale! Hirm sundis teda kahtlustama ka Jängat, vaatama ta peale teise pilguga: kah kena abimees — ühe käega nagu tõmbaks välja, teisega aga võib mülkasse vajutada!

«Mehel on tuline õigus,» kiitis Mikanor Jängale takka. «Maad võib küll saada, üks mis selge, aga puudusest see veel ei päästa. Just sellepärast ma olen mitu korda rääkinud, et kui tahame oma nägurielule lõpu teha, tuleb ühte heita ja koos, kogu ühiskonnaga võitlusse minna. Ühisus asutada, kuhu kuuluks terve küla, viljaseeme, kui palju kellelgi on, kokku panna! Kõigi käest raha korjata ja ühiselt hobuseid osta!...»

Mikanor kõneles tuliselt, kindla veendumusega, kuid suurem jagu inimesi jäi umbusklikuks või isegi vaenulikuks. Mida kauem ta kõneles, seda valjemaks kasvas pahane sumin. Hakati vahele hüüdma:

«Jälle need ühisused!... Ära peaks tüütama kord, jumal paraku!»

«Soosild alls tegemata, nüüd ühisus kah veel!»

«Häh, ütle nüüd, nagu kurjast vaimust vaevatud!»
«Tuleb Maslak — siis su ühisus on asutatud!» karjus keegi.

«Teises ilmas võtad aru pähe!»

Nähtavasti oli Maslak terve koosoleku aja inimestel meeles mõlkunud, sest kui nimetati bandiidi nime, lõi tuba kihama ja muud juttu polnudki enam kuulda.

Mikanor katsus kärast üle karjuda.

«See ühisuse asi paistab kahtlane ainult sellepärast, et me pole veel katset teinud. Aga kui järele proovime, kui elama hakkame, siis pärast ei suudaks ükski vägi enam ühisusest ära meelitada!» Ta ei andnud vastalistele mahti kära tõsta: «Kuid mis Maslakisse puutub, siis keegi levitab tühja juttu, üks mis selge!»

«Mõnel mehel elu Maslakita igav!» aitas Honja oma kõlava häälega Mikanorile takka.

«Oleksid tahtnud elu sisse puhuda!» lisas Nääk-Aljoša.

«Puha möga!» ütles ka Dubadzel.

«Äkki kõpsti siin — küll siis näidatakse, mis möga tähendab!»

«Ei tema pühitse!»

Tšarnuška ütles:

«Las vallamees seletab ära, mis selle Maslakiga on!»

Zubrõtš tõusis naeratades püsti:

«Mind paneb lausa imestama, kui tähtsaks te peate seda tühist mehikest! Mingit hulgust, kes roidab mööda sood!»

«Ei ole siin kedagi!» ütles Dubadzel veel kord. «Tühi kõla — pole see Maslak elus ühtigi!»

«Mina arvan samuti, et tühi kõla. Aga kui see olekski tõsi, kui ta tõesti siin kuskil tegutseks, ega siis maksa veel kabuhirmu sattuda, vedelaks lüüa. Teda on üksainus, neid on pisike käputäis, aga teid terve leegion. Teie seljataga seisab kogu maa, armee, rahvas. Teie olete kõvasti kaitstud!...»

«Kaitstud, nänäh, kaitstud!...»

«Millal need kaitsjad ükskord jõuavad!...»

«Varemgi seda kaitsmist nähtud!»

«Häh, kõik vehkalis mis kole!» hüüdis Honja pilkavalt.

«Kardavad Maslaki vaimu!»

«Tähendab, vallamajas ei ole nii-öelda mingit inhvormatsiooni selle isiku, selle Maslaki ja tema jõugu kohta?» nõudis Punane Andrei täielikku selgust.

«Ausalt öelda, mina ei ole selliste teadete vastu huvi tundnud... Kuid arvan, et kui midagi oleks teatud, siis oleks mind hoiatatud. Tagasi minnes aga kontrollin järele ja luban vajaduse korral tarvitusele võtta vastavad abinõud...»

«Jajah, teie võtate oma abinõusid tarvitusele, aga tema viib sel ajal oma ähvarduse täide!»

«Olla teine ütelnud, et lööb mättasse — ja lööbki!»

«Kas siis mingi Maslaki vari,» oli Zubrõtš sõbralikult üllatatud, «teile tõesti nii kanget hirmu teeb, et olete valmis käega lööma maakorraldusele, millega pannakse maksma kord maa kasutamises?»

«Kui jalatäie maa eest tuleb maksta eluga, siis susi teda söögu!...»

«Peaks kaitsesalga looma!» hüüti noormeeste seast.

«Siis oleks ta vait kui sukk!»

«Ja kui ei oleks, virutaksime tal hambad kurku!»

Zubrõtš kiitis poiste nõu, siis aga hakkas mahedalt, laitva naeratusega kõnelema sellest, et maakorralduse alahindamine, nagu siin koosolekulgi mõnede jutust selgub, tähendaks väga madala teadlikkuse ülesnäitamist, hoolimatut suhtumist riigi huvidesse. Riik on juba ammu tahtnud maakasutuses korda maksma panna, kaotada anarhia ja omavoli, ja iga ausa kodaniku kohus on kõigiti kaasa aidata selle suure eesmärgi saavutamiseks.

Glušak läks jälle sisemiselt keema: liiga agaralt seletas valla volinik riigi huvidest.

«Muud ep olegi meeles — aina riik ja riigi huvid!...» siunas ta. «Nagu ma arvasin, nagu teadsin: ka lihasele isale ei heida see armu, kui riigile kasulik!...»

Voliniku jutt jooksis ladusalt, ilusti: silmaga näha, et arukas mees, koolis käinud. Teda kuulati aupaklikult ja usaldusega. Aga mida kauem ta kõneles, seda mõtlikumaks jäid kuulajad, seda enam sugenes umbusku maakorralduse vastu — seda paistis olevat rohkem vaja riigile kui talupojale. Volinik kiitis maakorraldust ja riiki, kuidas iganes oskas, aga umbusk ei tahtnud kuidagi hajuda, vaid pigem suurenes. Muidugi, omajagu mõju olid avaldanud jutud Maslaki kohta, aga võõraski —

Glušakil ei jäänud see märkamata — ajas pilli lõhki: ülearu agar oli ta oma riigi huvidega. Vaatamata kõigile pingutustele, ei suutnud ta jutt asja parandada, vaid muutis inimesed ettevaatlikumaks, ajas nende pea segi.

«Oled mul agar mehike küll,» mõtles Glušak. «Nagu hull oma nõukogude võimu eest, aga taluinimesega rääkida, teda enda poole võita sa ei oska...»

«Kuluks vist selle jagamisega parem siiski oodata,» lausus Tšarnuška mõtlikult ja Glušakil tärkas uuesti kübeke lootust.

«Mis siin oodata — lõpule tuleb viia!» karjus Honja.

Midagi muud ei jõudnud ta ütelda, sest äkki hüppas püsti Vassil. Ta oli endast ära, nagu meeletu.

«Oodata, oodata! Muudkui oodata!» See oli nagu appikarje, täis kibedust, meeleheidet, raevu. «Kui kaua ometi nõndamoodi peab olema! Oodata, oodata!... Igal pool on juba ammuilma ära tehtud! Aga meil muudkui — oodata! Kaua me nälgame, kaua me vireleme?!»

«Ütleks seda mõni teine, aga sinu moka võiks küll maas olla,» hüüdis Larõvon. «Ei teagi enam, kuidas teed näitasid?»

«Vist ikka tean, ainult et... Kui kaua ometi nõndamoodi peab olema? Nendel hea küll, kellel põld midagi kannab! Aga mis minul? Liivasoss! Sõrgrohtugi ei kasvata! Mitte midagi!»

«Mis minul paremat?» toetas teda kellegi hääl.

«Aga minul?»

«Tuline õigus!»

«Nojah, muidugi!» Vassili hääl muutus otsekui rõõmsamaks. Ta nagu põles, oleks vist võinud igaühele maruvihasele kõrri karata, kes sõnakeste vastu ütleb. Inimeste poolehoid andis talle julgust, meeleheide ja kibedus kadusid ta häälest, asendudes raevuga: «Kaua me ometi peame palja tuiskliiva sees soksima? Aga teised siinsamas laiutavad nagu mõisahärrad! Kas sedamoodi on õige? Kas nõukogude säädused seda lubavad?»

Inimesed noogutasid pead, tekkis heakskiitev sumin. Paljudki kuulasid üllatatult: esimest korda nägid nad Vassilit nii ägedana, kuulsid teda teiste ees rääkivat. Glušak oli vihast lõhkemas: ta tundis, et lootus kaob jällegi....

«Arvatagu mis tahes, aga minu meelest tuleb teha

nõnda, et kõigil oleks ühtemoodi! Et ka meil oleks maa, mis vilja kasvatab, aga mitte liivasoss!» Inimesed hakkasid jälle sumisema ja ta kaotas jutujärje. Tahtis juba istuda, kuid tõstis veel kord pea ja ütles tasakesi, kindla häälega: «Kuidas keegi, aga mina võtan maa vastu!»

Glušak nägi, kuidas noormehe silmad põlesid pärast sedagi, kui ta oli vaikinud ja jälle istus. Võimetu viha mattis vanamehel hinge: kogu eluaeg polnud ta kedagi nõnda vihanud kui seda poisitikat, seda nälginud kalakarit! «Äh põrgu-uss, malakaga sind tappa!» mõtles ta Rahn-Vassilist.

Viimnegi pääsmislootus oli nüüd kadunud, raev ja vihkamine segunesid kahjuvaluga...

Siis luges Mikanor ette ka teised, kellel ja kui palju oli üle, ja pärast seda ei tekkinud enam vaidlust, millal ümberjagamiseks pihta hakata. Peaaegu kõik nõustused ilma pikemata: homme.

Valla volinik teatas, et sõna on maamõõtjal.

KOLMAS PEATÜKK

1

Ka Vassil oli viimased päevad nagu süte peal. Kuski ei saanud ta rahu enne koosolekut, ärevus paisus ja pakitses rinnus koosoleku ajal ega raugenud ka kodu poole kõmpides — kogu aeg kandis ta endas vihurina tormlevaid kahtlusi, kartusi, umbusku.

Ärevus, esiotsa umbmäärane ja udune, segi rõõmu ja helgete unistustega, tekkis juba siis, kui ta nägi, et komisjon hakkas käima perest peresse. Ta oli rõõmus, et kauaoodatud maajagamine on lõpuks kätte jõudnud, püüdis ära arvata, kui palju maad saab juurde tema, kuid ühtlasi kartis, et äkki jäetakse ta kahe silma vahele, tüsatakse või tehakse muul viisil ülekohut. Samuti vaatas ta komisjoni valitud meeste peale üht-aegu lootusrikkalt ja umbusklikult, otsekui katsudes selgusele jõuda, mis otsus tema kohta langetatakse. Komisjonimeestest pani teda kõige rohkem mõtlema Hanna isa, kes, nagu Vassil arvas, kindlasti hakkab Kändude suuvoodriks — need ju nüüd tema hõimlased — ning rikub ära ka Vassili väljavaated...

Komisjon ei jätnud Vassilit kahe silma vahele, mõõtis ära ka tema põllulapi. Kui nad andmeid kirja panid, rääkis Vassil ise kõik ära, palju tal maad on ja mitu hinge peret, ei jäänud sammugi maha, kui põldu mõõdeti. Just nüüd, rohkem kui eales varem, oleks Vassil tahtnud sõprust pidada Mikanoriga ja peaaegu iga päev astus ta kord või isegi kaks üleaedse poole sisse. Kuid Mikanor oli nüüd harva kodus, mitmel korral sai Vassil juttu ajada ainult vana Dametsikuga, millel aga polnud mingit mõtet. Tõsi küll, ka Mikanoriga rääkimisest ei paistnud suuremat tolku: Mikanor tundus justkui veel rohkem tähtsust täis, kuidagi kinnine ja ei püüdnudki kuigi vastutulelikku nägu teha. Rohkem Vassil talt välja ei nuianudki, kui et sellel või teisel leitud maad rohkem, et temale peab antama pool tiinu juurdelõiget, aga missugune see pool tiinu on — mullamaa või kõnd — see jäigi teadmata. Kõigi küsimuste peale oli Mikanoril üksainus vastus: peetakse koosolek, asja arutab komisjon, ja Vassil nägi ära, et mingit erilist soosimist tal loota ei maksa. Mõteldes edasi-tagasi, mida lähemad päevad talle töötavad, ja olles harjunud uskuma pigem halba, leidis ta üsna tihti asja omas mõttes Mikanori sõimata.

Tigedat rõõmu tundis Vassil siis, kui räägiti, et suur larakas maad vist võetakse ära Glušakkidelt. Ühed teadsid, et Glušaki põlde kärbitavat vähemalt poole võrra, teised — et veelgi rohkem. Selliseidki jutte oli kuulda, et kui talt juba midagi võtta tuleb, siis oleks mõtet ära jagada mitte mingi kõluma, vaid just see saueaukudeäärne põld. Tõsi küll, pärast seda hakkasid levima kuuldused, et Maslak olla uuesti välja ilmunud ja ähvardanud kõiki mättasse lüüa, kes seda nii väga himustavad, ja maajagamise jutud soikusid.

Muidugi — see oli selge igale lapselegi —, inimesed rääkisid nüüd maajagamisest küll vähem, aga see-eest nad mõtlesid sellele veel rohkemgi. Mõtles ka Vassil. Hirmujutud Maslakist tuletasid meelde kohutavat ööd üsna lähedasest minevikust, mistõttu asi paistis talle võib-olla koledam kui kellelegi teisele. Veel nüüdki ta otsekui tundis metsavenna vindiotsa puudutust vastu selga, veel nüüdki, niipea kui see meelde tuli, tardus süda hirmust. Ent sellest hoolimata ei tahtnud maasaa-

mise lootus kaduda — nii südamesse oli see kasvanud, mõlkus meeles ööd kui päevad. Ta heitles hirmu ja lootuse vahel, kumbki tunne ei suutnud teist maha suruda, kord sundis see teda endassetõmbunult vaikima, kord täitis ta südant meeleheitliku julguse ja vaprusena, nii et millestki ei oleks hoolinud.

Nende vastakate tunnete — alistuvuse ja mässumeelsuse, hirmu ja vaprust — võitlus tõusis haripunkti koosoleku ajal, kui ta nägi, kuidas kord läheneb, kord kaugeneb ta õnn. Kogu koosoleku kestes ei tulnud tal mõttesegi suud lahti teha. Ta lootis, et saadakse läbi ka muidu. Äkki aga nagu oleks mädasoo kurk ta all avanenud, ta tundis, et nüüd on lõpp. Enam polnud loota kellelegi. Pidi katsuma ennast päästa, ise astuma võitlusse oma elu eest. Ja ta kargas püsti, sööstis nagu lahingusse. Karjus otsekui meeletu, ei kartnud midagi...

Nüüd lartsis ta mööda õhtuhämarat porist Kurani tanumat kodu poole. Rõskes ja vinges tuules, mis lõõtsus soo pealt, jäid meeled vähehaaval rahulikumaks. Ta ees ja taga läksid samuti inimesed, oli kuulda kõnekõminat, kuid tema ei otsinud nende seltsi ega kuulnud midagi, tahtis olla üksi oma meeleärevuse ja muredega. Hakkas hirm, et ta ei osanud suud pidada, et oli käriinal Maslakile vastu hakanud — mine tea, mis nüüd saab. Kuid hirm ei vallutanud enam meeli, ka kahetsus mitte, seevastu tekkis visa jonn ja otsusekindlus. «No äherdagu siis, eks äherdagu! Või peaksin ma heast peast maa ära põlgama? Puupaljaks võib ju jääda niimoodi, kui iga tühja asja karta!... Passigu parem ise peale — äkki lüüakse just neid endid mättasse!...» Sel silmapilgul suutis ta mõelda Mikanorist ja kõigist külameestest, isegi Hartšavist ja Šabetast, meelelekiidusest, mitte kui vaenlastest, vaid kui liitlastest. «Isegi väga võimalik, et teevad maslakkidel varbad viluks. Küllap Hartšav neid ootabki, valvab kuskil nurga taga. Katsugu nina näidata!...»

Ta jõudis järele Ignatile, Hadoska isale. Edasi mindi kõrvuti.

«Ons veel palju reht teha?»

«Juba lõpukorral. Sületäie jagu ehk...»

«Minulgi varsti läbi. Tänavu ju suurema vaevata...»

«Nonäh. Mis vaeva seal...»

Edasi astuti sõna lausumata, aga Vassil tundis, et kui juba Ignat tema juurde astus ja kui nad nüüd kõrvuti lähevad, siis pole see lihtne juhus — niimoodi väljendas taat oma austust, oma lugupidamist. Küllap vist selle eest, et ta oli täna nii vahvasti üles astunud, ei löönud kartma, oli kõigile tõtt näkku ütelnud!

Kui Ignat oma väravast sisse pöördus, viis Vassil sellest sõbralikust üksinõua vaikimisest kaasa laheda, rõõmsa tunde.

Kodus suitses ja prigises peerg, ahjuolvi ees tokitses vana Dzjaniss vestiväel. Vassil oli teda näinud koosolekul, nüüd ei suutnud ta mõista, mismoodi ätt varem tagasi jõudis: võib-olla tuli enne lõppu ära.

«Sedaši, tuligi mees koju võiduga!» ütles vanaätt, olles väga rahul. Kräbedalt hõikas ta emale: «Too siis midagi suhu pista!»

Pannud soolveekausi ja kartulipoti keset lauda, istus ema poluti veerele ning jäi ehmunud ja haledust täis silmil Vassili otsa vaatama.

«Näh, mis sinul's?...» torahtas Vassil pahaselt, sest hakkas piinlik. «Nagu poleks teab mis ajast näinud!»

«Süda valutab, kallid poiss. Oli sul tarvis nina vahele toppida?...»

«Mis tal's teha jäi, samune, kui ükski ei saanud sõna suust — ei musta ega valget?» seisis ätt Vassili eest.

«Olgu pealegi. Hoidku arm, peaks ainult mitte paha juhtuma!»

«Äh, jäägu juba ükskord!» Vassil sai nii vihaseks, et pidi juba lusika lauale plaksatama. «Polegi muud juttu!»

«Nonoh, mis perutamine see sul olgu!» vaatas ätt karistava pilguga ta otsa. «Ta on ema, ja iga ema muretsseb oma lapse pärast!... Sina aga,» noomis ta ka eite, «segad teist oma viunumisega, ei anna sööma-rahugi!»

Kui nad juba pikali olid, veeretas ätt pimedast ahju pealt:

«See vana Känd ju lausa värises vihast, kui sa rääkisid. Oleks lõhki kiskunud, kui oleks saanud! Hoia nüüd tema eest, ka Javhimi eest! Kuid, samune, sina ära pühitse midagi! Ja kellelegi ära järele anna! Pole sul

kuskilt abi loota — ise pead enda eest väljas olema! Nii et kõik tunneksid, samune, et sinulgi hambad teravad!»

Ta pidas veidike vahet, hakkas kohmitsema, vist kohendas küljealust: nähtavasti oli ahjupealne liiga tuline. Siis õpetas veel, justkui oleks aimanud Vassili mõtteid:

«Ja homme, samune, ole aga jaol. Kui jagama hakatakse, siis ütle ära, et mingit niru maad ei taha! Nõua, et annaksid kena maa! Ühe sõnaga, ole mees! Ole aga mees!»

2

Vassil ärkas vara, enne esimesi kukki. Kõik teised magasid veel, ainult Valodzka padistas ahju peal midagi läbi une. Küllap see hää! Vassili ärataski. Ta pidi juba uuesti suigatama, kuid äkitselt pühiti magus unerambus otsekui sähvatava piitsalöögiga: täna! Täna peab see algama!...

Niipea kui ta taipas, mis see tähendab, oli rahu nagu käega pühitud. Jälle tuli meelde, kuidas koosolekul jageldi, kuidas ta kartis, et jagamine edasi lükatakse, jälle hakkasid peas ringlema ta omaenda ägedad, tulised sõnad, mis seal välja purskasid. Ta otsekui rääkis neid sõnu uuesti, karjus, materdas neid, kelle ettevaatlikkuse ja arguse tõttu maajagamine oleks äärepealt nurjagi läinud, võitles iseenda eest, oma poole tiinu eest. «Mis teil viga seletada, kui leib majas: maad laialt, ka niisugust maad, et kui küli maha teed, siis ilma ei jää! Aga mille varal mina, kui on liivapõndak, paljas kõnd? Mille varal?!» Nende ahastavtigatedate mõtete sekka tulid jälle meelde jutud Maslaki ähvardustest, aga nüüdki ei tundnud ta suuremat hirmu: «Parem hoidku ise oma nahk, ärgu toppigu nina liialt välja, padu-ussid!»

Mõtted tulid ja läksid, aga kogu aeg, hetkekski raugemata, mässas temas pakitsev ja ühtlasi rõõmukas rahu tus maa pärast. Eilseni oli ju maa talle vaid unistuseks, nüüd aga oli see peaaegu niisama hästi kui käes. Pealegi mitte pisike jalatäis või nukike, vaid üle poole tiinu! Kui jagamisel veaks ja antaks korralik mullamaa, siis võiks ju üleöö rikkaks mehekski saada!

Ja jälle vallutas ta mõtteid üksainus suur palve: peaks saama sealt saueaukude juurest, mis Kännult ära võetakse!

Sellest tükist unistas ta, kuid ühtlasi küttis iseennast üles, justkui oleks kindlasti juba ette ära teadnud: «Jeeh, võid oodata — ei sealt sinule anta! Näed seda niisama palju kui oma kõrvu! Egas komisjonimehed kah põrunud ole, nende ümber lipitsejaid palju — maa kui kuld, küll juba see osatakse kellelegi teisele sokutada!» Ja otsekui ilmsi oleks ta näinud, kuidas see palavalt ihaldatud, ammu-ammu valmisvaadatud põllulapp antakse kellelegi teisele, osavamale, kavalamale. «Maa kui kuld, sellel paljud küünthe-hammastega otsas kinni. Jõua silmaga pilgutada, kui juba näuh läinud! Isegi taskust lööksid üle, kui aga käpad taha saaksid — neil küüstajail käib see kähku!»

Rahutult viskles Vassil, tige kõigi teiste peale, kes alati võivad sind viluks lüüa, kõrvus kumisesid vanaäti sõnad, veelgi rohkem üles ärritades ning ukutades julgem olema: «Ole aga mees! Siis nad teavad, et sinulgi hambad teravad!»

Kerge ütelda: ole aga mees! Midagi kihvatas Vassilis juba vana Dzjanissigi vastu: eks katsugu ise, kuidas see meesolemine käib, kui kõik on igavesed kaaprid!

Ja siiski ei tahtnud Vassil oma unistusest loobuda, otse võimatu oli see, sest nii väga ahvatles ammuihaldatud põllulapp saueaukude juures. Oleks ju suisa hull tükk, kui nii hea maa ära napsataks, kui ta ise laseks selle mõne teise kätte minna!

See on ju varandus, peaaegu sülle kukkumas. Äärepealt et käes juba. Ei, seda võimalust ei tohi maha magada, ei tohi lasta kellelgi teisel ära napsata. Ise küüned külge, enne teisi! Varem, kui mõni komisjonimees ta endale ahmib! Äkki käis külm viirg südamest läbi: siin ta molutab, asja ees, teist taga, kuid mine tea, mõni on juba selle lapi äragi võtnud! Maad ju otsustati ka teistele anda! Tõusis südaöksi üles, küüstas endale! Ja ootab ainult, kuni teised tulevad, — et näidata!

No muidugi, läheb sinna adraga, hakkab kündma — ja ongi teisel maa käes! Ja ükski tont talle midagi ei tee!

See mõte küttis Vassili nii üles, et ta ei suutnud kaue-

maks teki alla jääda. Ta krapsas üles ja hakkas kähku riietuma. Ähmiga ei taibanud ta isegi seda, et võib emal või vanaätil une pealt ära ajada. Aga keegi ei ärganud. Pole neil kübekestki muret, et võib-olla just nüüdsama keegi nende varanduse nina alt ära napsab!

Oues oli pime ja vaikne, ainult vihmapiisad siberdasi vastu õlgkatust, mulksusid nähtamatutes loikudes. Vaikus lasus üle kogu küla, pimeduses ei pilkunud ühtki tulukest. Kuid Vassili meel ei rahunenud: mis siis, et vaikne, vaikuse varjul kavalad ahnitsejad oma tööd teevadki. Ainult tohmanid võivad uskuda, et kui külas midagi kuulda pole, siis ka kõik magavad.

Liuses jalgedega mööda plödist teerada, ruttas Vassil läbi aedade rehemaale ja kahmis pikemalt mõtlemata vihmast nõretavasse pimedusse. Ta astus pika sammuga, siis sõnkis joostagi, pea huugas mõtetest, peaaegu kindel paistis talle, et on juba hilja, et on maha magatud, maa on läinud. Keegi pani käpa peale. Käpp peal, ja ei aita enam ükski vägi. Võib laia lehte mändida, maa käes nagu kuld...

Vassilit näris kadedus selle tundmatu peale, kes nii kavalasti oli teda üle trumpanud. Ja mitte ainult kadedus, vaid ka korrast paisuv, teravamaks muutuv vaen. Kuidas siis teisiti: peaaegu käte vahelt kistakse tema noos ära! Kelle see tükk peaks siis õige olema kui mitte Vassili, sest kas polnud just tema selle ammuilma valmis vaadanud, seda ihaldanud, sellest unistanud? Kellelgi polnud jagamist veel mõtteski, kui Vassil selle välja valis. Ja säh sulle, nüüd napsatakse ta just nina alt ära, ja pole kedagi, kes õiguse jalule seaks, kes selle neetud ahnitseja minema kupataks: öeldakse veel, et seaduse põhjal saadud, sest koosolekul kuulsid ju kõik, et peab juurdelõiget antama! No küll on inimesed! Üks häda ja viletsus, kui küla sihukesi täis!

Ehkki oli pime, sai talle juba eemalt selgeks, et Glushaki põld on tühi. Ei paistnud seal hingelistki. Kuid ta ei uskunud: tasandades sammu, hakkas ta luuravalt, teraselt vahtima, laskis pilgul käia ka üle naabruses olevate lappide, koipas mööda märga tüüpõldu kuni välja ääreni, tuli tagasi. Nagu kivi langes südamele: polnud seal kedagi!

Veidi aega seisis ta siin, pakil rõõmu: maa ei olnud

ära võetud, maa oli saadaval. Tema võis selle endale võtta, saada siin peremeheks ja isandaks. Siin, üksinda keset pimedat välja, üksinda oma unistustega, milles teda ei saanud keegi takistada, tundis ta silmapilguks magusat õnne — nagu oleks ta juba tõepoolest selle ihaldatud põllulapi omanik — nagu kuuluks põllumuld märja kõrretüü all ainult temale.

Kuid harilikult püsis Vassil kõigi meeltega tugevasti ümbritsevas tegelikkuses ja ka sel õnnelikul hetkel sai ta tõelisusetaju üsna ruttu tagasi. Hakkas kuidagi kõhe, südamesse tungisid norg ja vaev, rõõm aga haihtus korrapealt, nagu poleks ta seda tundnudki. Ja nagu poleks olnud isegi seda kuldaväärt maalappi koos kõigi oma heade töotustega. Ta lonkis tagasi sellise tundega, justkui oleks talle suur rikkus lubatud, mis oli peaaegu juba käeski, — aga kõik osutus ainult mõnitamiseks, ninapidivedamiseks: korraga tõmmati see tagasi, rõõviti ta paljaks. Aga ta ei tahtnud, et teda paljaks rõõvitakse, ei tahtnud ega saanud seda lubada: kui Vassilil kord juba midagi küünte vahel oli, ei loovutanud ta sellest näputäitki.

Ka nüüd rippusid ta mõtted visalt selle maalapi küljes, mis ühe silmapilgu, olgugi ainult unistustes, oli kuulunud temale. Mispärast peaks see ometi kellegi teise, aga mitte tema omaks saama, sest kas oli keegi teine seda nii palavalt ihaldanud, kas vajab veel keegi kogu maailmas seda nii tungivalt? Ja kas see siis seaduse järgi temale ei kuulugi? Ometi ju teatati koosolekul kõigi kuulates, et temale peab antama üle poole tiinu juurdelõiget?

Mispärast siis peaks selle saama keegi teine, mitte tema?

Kuid teisest küljest: kas siis just tema peaks istuma, käed rüpes, ja ootama, mida arvavad heaks teha komisjonimehed, kes ka ise kibelevad paremaid tükke endile kamandama? Ja miks peaks tema jaoks maa valima keegi teine, justkui oleks ta ise silmist pime, tohmakas, kes ise ei oska valida?

Äkki tuli meelde Juravitšõ vangikamber — öled, millel ta oli lamanud, pisike aknasilm lae all, karmi käega Šabeta, ligipääsmatu Hartšav. Südamesse hiilis kartus: äkki hakkavad jälle kimbutama? Kuid vastupanda-

matult ahvatles see saueaukude-äärne põllulapp, oli ta nii endast ära viinud — see ei tohi, ei tohi käest libiseda —, et hirmgi võimust ei võtnud, kadus sootumaks: ei nad kimbuta. Meenus, mis oli öelnud Apeika, kui ta vangist tulema lasti: «Tahate, et teie jaoks kõik valmis tehtaks, pole teist kas või iseendigi eest seisjaid!» Ja ehkki Apeika oli seda ütelnud hoopis teise asja puhul — Vassil teadis seda ju ülihästi —, jäi ta nendele sõnadele mõteldes täiesti rahulikuks...

«Tuline õigus on vanaatil: peab mees olema! Niipea kui neile järele annad, jääd tolaks surmatunnini! Võid elupäevad näljapilli ajada ja palja taguotsaga tõllutada!...»

Läbi pimeduse, halli vettinud taeva tagapõhjal, hakkasid paistma hämutavad katuseküürud. Kuulmist teritades ja ringi vahtides hiilis Vassil rehalate vahele. Nagu minneski, ei pilkunud külas ühtki tulukest, ei kostnud ühtki häält, aga ta lõi siiski kartma. Oli, nagu ähvardaks mingi hädaoht.

Kuid ta sai hirmust jagu, ei peatunud. Otsus oli tal juba küps ja kindel: tema hõivab selle saueaukude-äärse põllu, künnab üles täpselt nii palju, kui oli määratud. Künnab üles, enne kui ükski komisjonimees jaole jõuab. Ja kui on üles küntud, eks siis katsugu veel nõokida! Tahtku või ärgu tahtku, aga peavad andma! Ei siis saa andmata jätta!...

3

Koduõue tagasi jõudnud, ei läinud ta sisse — maja oli hääletu ja pime nagu kogu küla —, vaid kaatsis otsejoones sarajasse ning tõmbas adra välja. Tasakesi kääksatasid laudavärvavad, meelitavalt kaelale patsutades tõi Vassil välja vagura Sõngu, hakkas teda ette rakendama. Juba olid lahti ka värvavad, kustkaudu tee läks rehe- maale, aga äkki märkas ta selja taga kellegi kogu. Ema. «Alati tuleb segama, kui ei taheta!» pahandas Vassil mõttes.

«Kus sa käisid?» küsis ema uniselt käheda häälega. Vassil ei ütelnud midagi. «Kus kohta siis nüüd?»

«Häh, mis... Viin ta natukeseks... Seistes kangeks jäänud ja...»

«Misjaoks siis adraga?»

«Häh, pärimine see olgu! Justkui Šabeta! Kõike tal teada tarvis, muidugi!» põhjas Vassil endamisi.

«Natuke seal... jäi jalatäie jagu...»

«Misjaoks siis öö aegu?» Ema ilmselt ei uskunud teda. Ta aimas midagi kahtlast.

«Jäi pooleli viimane kord...»

«Kas siis valges ei saa?»

«Valges, valges! Varsti ongi valgel!...»

«Päevatõus veel kus kaugel.»

«Seni kui sinna saan ja pisut olen...»

«Ää parem mine!» ütles ema äkki paluvalt. Vassil kuulis ta hääles ärevust. Hetkeks jäi noormees ka ise kõhkvele: võiks ehk tõesti sedapuhku nõuks jätta?

«Küllap jõuad päevavalgeski,» lisas eit.

Äkki raksatas Vassil tulivihaselt:

«Valges, valges!» Ta kahmas ohjad. «Mis sa naagud!»

«Jumala pärast, ää sa paha peale mine! Siis nad ei pühitse!»

«Küll ma ise tean!»

«Ole mõistlik, Vassil! Vähe su pärast nutetud või?»

«Häh!»

Vassil nõotas hobuse väravast välja. Sõngu pöördus rehemaale, eriti aga põllu poole hoopis nüri sammuga, ta ilmselt ei tahtnud, et soojast laudast nii vara välja tiriti ja pimedasse öhe vihma kätte aeti. Nagu joobnu lõi ta, aeg-ajalt jalgadel tuigerdama. «Magab, raip, ei saa ega saa silmi lahti!» mõnas Vassil. «Ninaesine olgu kõige parem, aga kui aiste vahel, siis ei võta jalgu alla!» Tigeda rõõmuga mõtles ta, et kui peaks järje peale saama, müüks selle kronu mõnele lollile maha ja muretses kas või täkkhobuse!...

Lihtsalt vihale ajas see setukas, ja seda enam, et tal endalgi polnud enam samasugust kihku nagu enne. Ja viha tuli kellelegi välja valada: äsjane kärsikus oli kuhugi kadunud, julgus läinud, ei tea miks ja kuhu. Süda oli äkki hirmukahkvel, röske soouduna hiilis hinge kartus: mitte enam elutute varjudena, vaid ohtlike vaenlastena kerkisid meelekujutusse Javhim, Maslak, Glušaki vanatõi.

Ta võitles oma argusega, katsus peletada hirmu. Kuid ta oli täiesti üksinda. Ta oli üksinda, ees aga teadma-

tus. Abi polnud loota kuskilt, isegi julgustavat sõna mitte. Sellepärast ajaski südame täis hobusekronu, kes muud ei teekski, kui sööks ja magaks. Tigidusega mõtles ta ka ema peale: ei osanud kah paremat teha kui meeli segada! Pidi teine tulema just siis, kui kõige vähem vaja, ja kus seda, et oleks ergutanud või julgustanudki, nagu mõne teise ema — selle asemel muudkui soiguma: «Ole mõistlik! Vähe su pärast nutetud või?»

Sest paha maik suus juba niikuinii, aga ühtki head sõna ei leita. Muidugi teeb see kuuma viha. Eide peale, setuka peale, kes jalga jala ette kah enam ei saa!

Jah, raskelt rõhusid südant üksindustunne ja hirm, kuid see ei suutnud teda siiski maha suruda. Oli hetki, kus ta oleks juba heameelega seisma jäänud ja tagasi läinud, hoolimata hiljutistest, ehkki nüüd taltunud unistustest, aga ikkagi võhmis ta edasi. Rõhuvate mõtete ja kahtluste pitsituses aga tõusis tal ka jonn. Ta teadis oma kibedatest kogemustest, veel enamgi, oli ammugi harjunud nagu mingiks eluseaduseks pidama, et kui tahad eesmärgile jõuda, tuleb jagu saada argusest, kõhklustest, hirmust. Kogu elu polnud ta meelest muud kui siia-sinna rähklemine, pahandused, tappev töö, võitlus lõpmatute raskustega.

Kirudes omas mõttes ema, otsis Vassil otsekui abi vana Dzjanissi sõnadest. Tuline õigus oli ätil, julgustas ta iseennast: peab mees olema! Ja tema, Vassil, tahabki olla mees! Ei lase ta nii hõlpsasti ennast paljaks rõõvida! Ainult et ei maksa asja omas meeles liiga koledana kujutleda! Muudkui julgesti edasi, ja kõik läheb korda!

Nii ja teisiti püüdis Vassil hirmu maha suruda, ässitas iseennast tagant, julgustas. Kuid hirm ei kadunud. Kõhe tunne kogu aeg südames, jõudis ta Glušaki põllu äärde, külm judin käis üle selja, kui adravannas vajus Glušaki piiripeenrasse ja hakkas tekkima esimene vagu.

Adra taga astudes ja selle pärapuu otstest hoides sattus ta harjumuspärasesse tööhoogu, nii et mõne aja pärast olid meeled üsna rahulikudki. Siis aga hakkas valgeks minema ja kartus hiilis jälle südamesse. Mida valgemaks läks ja mida kaugemale nihkus silmapiir, seda rohkem ta kartma hakkas. Ta tundis hirmupitsi-

tust isegi enda aetud vagudest võõra mehe põllul, isegi Sõngu jalaastest, kes venis adra ees, küll pikkamisi, aga ikka edasi, ikka edasi.

Nüüd polnud Vassilil enam mahti vao jooksu jälgida, sest kogu aeg vahtis ta rööbasteele, põllule, küla poole. Majad jäid tiigiäärse lepiku varju, paistsid ainult katuseharjad, mille kohal helberdasid suitsud, kerkides madalate sinkjate pilvede poole. Need suitsudki panid südame värisema. Tundus, nagu oleksid nad tema peale vaadanud, teda inimestele reetnud.

Vassil kuulis külast sigade vingumist, lehmade möögmist. Sellepärast vist ei suutnud teda rahustada isegi see, et rööbastee ja põld lepiku ääres olid endiselt tühjad — kogu aeg ta vahtis ärevalt sinnapoole, kartis, et iga hetk võivad sealt tulla inimesed. Ja kui nad tumeda, pikkamisi edasi veniva trobimikuna tõepoolest nähtavale ilmusid, käis tast läbi tugev hirmuvõpatus.

Ta tegi, nagu ei häiriks tulijad teda vähematki. Kuid iga natuke aja pärast vilksas ta nende poole vaadata. Tullakse möödusirkliga, nii et hakatakse siis möötma. Kust kohast nad alustavad? Kuhu nad kõigepealt lähivad? Kas saueaukude juurde, kus tema künnab, või metsa veerele, teisele poole põldu? Ons nad teda juba märganud?

Juba üsna kaugelt pöördusid mehed metsa poole. Nii et läksid teise külge, ei peatunud, ei pannud tähelegi. Kuid Vassil oli valvel — ta pilk käis meestesalga ja lepikuäärse teeotsa vahet. Ja tõepoolest, veel kolm kogu ilmus lepatuka tagant. Lonkisid edasi tasakesi, nähtavasti polnud neil ruttu. Üks paistis juba kaugeltki pikk nagu kolakas, teised olid talle vaevalt õlani. See kolakas on kindlasti Larõvon, arvas Vassil ja teritas rahutult pilku: kes siis on teised kaks? Võib-olla Javhim ja vanatoi ise? Tulijad liikusid mööda teed teistele järele. Ehk keeravad ära ega märka midagi? Ei, märkasid siiski, seisatasid, jäid vaatama.

Nad seisid natuke aega, vahtides tema poole. Siis liikus üks eelmisele salkkonnale järele ja kaks — Vassilil olid kõik närvid pinevil — tulid otseteed sinna. Larõvon ja Jänga. Jäid ettepoole seisma, ootasid, kuni Vassil sinna jõuab...

Nüüd pole pääsu. Tahad või ei taha, kuid peab

minema, ikka ligemale, ikka ligemale. Aga eks nad olgu, ta läheb siiski, teeb nihukese näo, et sugugi ei karda! Ainult, jah, igaks juhuks peab valmis olema, sest too jõhmakas Larõvon võib oma sõbra eest kallalegi karata. Et midagi ei juhtuks ootamatult. Kramplikult surus Vassil piitsavarre pihku — katsugu ta tulla!

«Terekest, Vassil!» hõikas Jänga lõbusalt.

Vassil teretas vastu, kuid seisma ei jäänud.

«Kena tükk sulle antud!» kiitis Jänga pilkavalt.

Vassil ei ütelnud midagi. Natuke aja pärast kuulis ta, et keegi lõntsib järele: saabaste lartsumisest tundis ta ära Larõvoni, surus piitsavarre kõvemini pihku.

Nüüd koipas Larõvon ta kõrval. Iga hetk võib tõsta oma ranga rusika ja virutada.

«Anti see — sinule?» küsis ta kergelt lõõtsutades.

Vassil vilksas kartlikult ta poole ega vastanud. Jonnakalt sompsis ta värskes künnimullas edasi.

«Hõhõõ!» taipas Sõnn viimaks. «Peenike vend!» Ta vandus rõvedalt ja jäi maha.

Pöördele jõudnud, nägi Vassil, et Jänga suundus möötjate poole, kuna Larõvon lahmis külla tagasi. «Javhimi kutsuma!» taipas Vassil, ja uue hooga vallutasid teda kõhklused ning hirm. Heameelega oleks jätanud kus kurivaim selle künni, kogu põllu, mis enam sugugi ei meelitanud, ähvardades pigem tuua hirmsat pahandust. Kuid ta ei läinud kuhugi, vaid rontsis mööda vagu aina edasi.

Maa otsekui kammitises teda. Jalad olid vaos kinni, nagu ei mõistakski nad käia mujal kui mööda selle ühetasast põhja. Ta ei saanud ära minna, sest hakatus oli juba tehtud. Sest teda oli juba siin nähtud, teati, mis ta teeb. Taganeda polnud kuhugi, võis minna ainult edasi.

«Ükspuha, on juba alustatud, siis tuleb teha lõpuni!... Peab mees olema!» Vassil katsus hirmu alla suruda ja rahustas iseennast: «Seda veel näeme, kes võidumeheks jääb! Tulgu, mis sellest! Eks katsugu minema ajada, kui äravõtmise otsus tehtud! Eks katsugu kallale kippuda! Siis veel näidatakse!»

Vassil nägi, kuidas külast hakkas järjest inimesi välja voorima. Mõned seisatasid ja vaatasid sennapoole nagu Jānga ning Larōvongi, siis aga vajusid mõõtjatele järele. Rahvast kogunes sinna korrast tihedamalt. Kuid Vassili silmad ei jälginud mitte niipalju mõõtmist kui rööbasteed, inimesi, kes tulid välja sarapuupõõsaste tagant...

Üks neist pöörduski otse üle põllu, ruttas nobedal sammul tema poole. Ei, Javhim see ei olnud. See oli ema — Vassil tundis ta ju eemalt kaugelt ära. Kuid ema nägemine ei teinud mingit rõõmu, vaid pigem vihas- tas: ilmast ilma peab ta risuks jalus olema! Ikka tuleb siis, kui pole tarvis!

Kompsuke näpus — toob süüa. Kah aru peas! Nagu poleks muud teha kui maha istuda, leivatükk ja kurk kätte võtta! Kõige parajam silmapilk, kui noor Kännu- kukk või vana iga hetk kuklasse kargamas!

Lähemale jõudes pistis eit jooksu. Nagu oleks tuli lahti. Komistas, oleks peaaegu käpuli kukkunud. Siis seisatas, jäi jahmunult, nõutul pilgul vahtima. Nagu ei saaks veel aru, nagu ei näeks, milles on asi!

«Mis sul siit otsida?» kähistas Vassil tigidalt, jättes hobuse seisma.

«Näh, natuke pruukosti ja... Ehk sul kõht tühi või...» astus ema meelitades juurde.

Vihaselts lükkas Vassil tema poole sirutatud kompsu- kese tagasi. Mängib nagu mõne poisinatiga! Tuleb, hea nagu peas, siis aga läheb vana joru lahti...

«Kasi minema!» karjus ta vihaselt. Ema ei liikunud paigast. Hirmuväri jooksis tal üle näo. Enam ei pida- nud ta ehmatust endale:

«Pojakene! Mis sul meeles on!» Vassil pööras selja, et teda mitte näha. Iga sõna kõrvetas nagu tuli: «Mis teod need olgu!... Teise mehe põld! Tuleb ju välja — mis siis saab?... Oled kadunud hing!»

Samal hetkel märkas Vassil, et rööbasteelt pöördub kõrvale veel üks inimkogu ja ruttab joonelt siia! Jav- him! Vassili süda tõmbus külmaks, ta tundis end abitu- mana ja üksildasemana kui iial enne. Vihaselts tegi ta ema hädaldamisele lõpu:

«Pea lõuad! Kah virisema! Kasi koju!»

Enam Vassil ei kuulnud, kas eit nutab või ei. Ta ei saanud silmi Javhimi küljest. Katsus ennast tagant turgutada, uuesti julgust koguda. Jooksku pealegi, jooksku! Saab veel kere peale! Ta isegi ei teadnud, mismoodi vastu hakata või mida peaks Javhim kartma. Kramplikult surus ta pihku adra pärapuud ja piitsa- varre. Piits oli tal ainsaks kaitseriistaks.

Ikka lähemale, ikka lähemale jõuab säurapea. Juba paistab hästi ta nägu: see on punane, raevust moondu- nud. Vihast lõhki minemas... Vassilil lõi vastik nõrkus jalgadesse — oleks peaaegu põlvilgi vajunud...

«Vassil!» kohkus ema Kändu märgates. «Ära hakka vastu! Mine heaga ära!...»

Vassil ei teinud ühtki liigutust. Justkui poleks midagi kuulnud. Ta ei pööranud silmi säurapealt, turgutas iseennast: «No tulgu, tulgu aga! Saab veel kere- täie!...» Kuid põlved, imelik küll, nõrkusid — seda veel vaja!

Äkitselt jurkas eit säurapeale vastu, karjatas paluvalt:

«Javhim!... Javhim! Kulla pai, ää pahanda, ole hea inime!...»

Jooksu pealt müksas Javhim eidele nii tugevasti külge, et see tuikus ja kukkus küünarnukile maha. Leivakompsuke lendas tal käest. Säurapea rüsis Vas- silile rinnutsi vastu. Suure hooga tõukas ta Vassilit õlaga. See laskis adrasarved käest.

«M-mis... s-see peab tähendama?» kiristas Javhim raskelt lõõtsutades. Viha pärast kiskusid tal huuled viltu, hambad irvi. Peaaegu valges vahus oli ta suu. «M-mis sa r-raisk teed!» Ta vandus rõvedalt.

«Aga mis sina teed?...» ajas ka Vassil rinna ette. Ta lõi end kohevile nagu noor riuhimuline kukk.

«M-mis?!» Glušaki silmad valgusid verd täis. «Käi minema!» röögatas ta äkki pöörase raevuga, kriiska- valt. «Rutem kui muidu!!! Kao siit, sa kuradi pasa- püks!»

«Vassil! Tule ära!» sööstis ema Vassili juurde, haaras tal käest kinni, tahtis kaugemale tõmmata. Vassil kis- kus järsult käe lahti. Ta kähistas Glušakile:

«Vaatame veel, kes on pasapüks!»

«Vassil!...»

«Sa kuradi molkus — veel suud pruukima! Kao siit jalamaid! Või muidu saad, nii et!...»

«Vassil! Tule ära! Pojake!...»

Vassilil oli muidugi hirm, isegi kohutav hirm oli tal. Ta küll mõistis, et kõige õigem oleks teha, nagu ema ütles, ja siit kaduda, aga ei saanud kuidagi endast jagu. Uhkus, viha Glušaki peale — maa pärast, Hanna pärast, kõige pärast — oli nii suur, et ei võinud minna. Ja ta ei teinud väljagi, et kardab.

«Hõhõh! Õite mul kange mees!...»

«Vassil, tule ometi! Ära hakka!»

«Äh!» tõukas Vassil eite kaugemale.

«Ei lähe või? N-no vaatame!»

Vassil oli valvel: iga hetk võis säurapea talle kallale tormata, lüüa. Vaistlikult klammerdus käsi piitsavarre ümber. Ema kaugemale tõrjudes, katsudes jagu saada hirmust, ütles ta pilkavalt:

«Mis sul enam käskida? Mis mees sa õige oled?»

«Mis mees? Ah ei tunnegi? Ehk teen siis tuttavaks?»

«Javhim!» Ema sööstis Glušaki ja Vassili vahele, et poega varjata. «Kulla pai Javhim! Ole sinagi mõistlik!...»

Säurapea lükkas eide kõrvale, pöörase vihaga kisen-
das ta Vassilile:

«Ehk teen tuttavaks?! Kelle maa peal sa päterdad oma jalgadega?! Kelle maad sa sittad?! Ei saa aru või?!» Javhim haaras Vassilil rinnust, nii et hing pidi kinni jääma. Vassil kõri jõnksatas, ta litsus kähinal:

«Oli... teie...»

«Ah oli?!» Säurapea puskis õlaga, et natist ära saada eite, kes rippus küüsipidi küljes, katsudes teda poja kallalt ära rebida.

«Oli... Nüüd... me-eie...»

«Ah teie? Lor-ri, sa seapale!!» Javhim pigistas kõigest jõust Vassilit kaelusest, virutas ta nii hirmsa jõuga eemale, et sellele tundus, otsekui kistaks kere jalgade küljest ära. Vassil prantsatas kuklaga vastu maad, nii tugevasti, et pea kumises.

«Ah sinu? Ajad veel küüned külge või?»

«Ajan aga jah... Pole ta sinu!...»

«Jõletis oled, va jõletis! Kännuraisk!...» tükkis eit jälle säurapea hõlma.

Vassil ägas kurja kahjurõõmuga, kättemaksu janunedes:

«Pole teil enam laiutada, Kännud!... Läbi teie võim!...»

Javhim paiskas eide kõrvale, kisendas metsikult:

«Lõuad peal!... Aura ära, koerakutsikas! Või lõõn surnumullaks!»

«Tatistan su peale!...» Vassil upitas end põlvedele, tahtis juba üles tõusta.

Javhim sööstis ta juurde.

«Ah tatistad?» Metsik hoop virutas Vassili jälle kõrre peale selili. Kaelaluu vist juba raksataski. «Ah ei lähe?»

«Jõletis, sa igavene jõletis!» kargas eitki vihaselt sekka, sasis kinni punakast juuksesagarast, hakkas meeltult sellest kiskuma ja tuustima. See päästiski Vassili. Ta kasutas hetke, hüppas jalule ja tuikus raskel sammul Glušaki poole, käes piits, mis alles nüüd meelde tuli. Seal tabas säurapea paraja silmapilgu ja virutas eidele põlvega kõhtu. See karjatas, kõverdus valust, vajus kükki maha. Nüüd läksid Vassil ja Javhim kokku mees mehe vastu. Glušak oli kärmem, andis teisele raksuma hoobi lõua alla, aga Vassil jäi jalule. Välgatas Vassili piitsavars, kuid kiiresti põikas Glušak eest ära ja see ainult riivas ta õlga.

Huumav valu, mis täitis lõuga, suud, kogu jaburaks põrutatud pead, saadud hoobid tegid Vassili suisa pööraseks. Korraga elustus kibedus, mis hingele kogunenud, tuli meelde kõik ülekohus, ta janunes kättemaksu, tundis vaid üht soovi: virutada, teha sodiks see vihatud juuksesäuraga molu.

Ei tea mismoodi, aga korraga oli kohale tungenud ka vana Glušak, kes kahmas piitsa hoidvast käest kinni.

«Mis sa märatsed, haisutaja!... Jäta!!!»

Peaaegu et oleks käe välja väänanud. Ise vana köbi, aga kust ta küll jõu võttis — vähe puudus, ja oleks Vassili mahagi risunud. Ainult ema abiga ta pääses — see tormas Kännu vana kallale, kargas sellele turja, hakkas kriisates rebima — ja vanamees pidigi Vassili lahti laskma.

Seal paistis Javhimi selja tagant ka vend Stsjapan. Kuid selle asemel et Javhimi aidata, hakkas ta kallalekippujat hoopis eemale kiskuma. Säurapea vihastas

hirmsasti, virutas Stsjapanile vastu silmi. Tuli välja, et Javhim pidi kähmlema ühtaegu Vassiliga ja ka oma vennaga!

Vassil kasutas silmapilku ja plartsatas Javhimile piitsavarrega pähe, nii et see hakkas röökima. Valust meeletu, tõmbas säurapea end ühe raksuga Stsjapani käest lahti ja tormas millestki hoolimata nagu haavatud kiskja Vassili kallale. Vassil jõudis korraks näha ta verd täis valgunud pööraseid silmi ja talle sai selgeks, et Javhim ei janune lihtsalt kättemaksu, vaid tahab teda tappa. Lööb maha, ei tema hooli. Nii metsikult vihane oli ta, silmistki näha. Vassil hüppas kõrvale ja virutas veel kord piitsavarrega. Hoop oli nii tugev, et jämedast tammisest piitsavarrest jäi pihku ainult pisike jupp.

«S-sa kurr!...» Javhim haaras pea käte vahele, sööstis veel meeletuma raevuga Vassili kallale. Murdunud piitsavarrega, rusikaga peksis Vassil talle näkku. Kuid tagasi lüüa ta Javhimi ei suutnud: see rüsis rinnutsi peale, haaras tal kõrist kinni. Vassil katsus end lahti tõmmata, Javhim kaotas tasakaalu ja mõlemad prantsatasid pikali. Järgmisel hetkel püherdasid nad mööda kõrrepõldu, üle värske künni, peksid teineteisel näo veriseks, siilusid särgi puruks.

Viimaks sai Glušak Rähni eide käest lahti ja kargas Javhimile appi. Ta sasis Vassili peast kinni, katsus seda maha suruda. Samal ajal kiskus Stsjapan venda õlast, tõmbas teda kättpidi, venitas kõigest jõust, et säurapead Vassili kallalt ära saada.

Uuesti kargas eit vanamehele turja, aga nägi poja verist nägu, kuulis ta kähedat lõõtsutamist ja hüppas püsti, täis hirmu ning ahastust, saatis pilgu üle välja, pistis meeletult tänitama:

«Oi püha issake!... Mehe-ed!!! Appi-i-i!!! Tapetakse-e-e!!!»

Ta leekis külameeste poole, kes metsa veerel ta hädakisa kuulsid. Ta jooksis, kogu aeg kisendades, neid kiirustades:

«Tapetakse!!! Tapetakse!!! Appi!!!»

Ent kuigi kaugele ta ei jooksnud, pöördus järsku ümber, ruttas uuesti pojale appi. Teda kallalt ära sudes märkas Glušak mehi, kes Mikanoriga eesotsas siia-

poole ladusid, ja jäi kühmakil seisma, endal vagur kannatajailme näol. Ta talus maruvihase Rähni eide peksmise ära, kuni see vemmeldamisest tüdines ja Javhimi hõlma kargas.

«Oh kallis aeg, räistavad kui meeletud!» kaebas Glušak raugalikult ägisedes, kui mehed madinal tulid. «Jumala nimel, lahutage nad hullud ära!... Stsjapan, jäta! Saadakse nüüd sinu abitagi!...»

Mehed, kelle seas oli ka Larõvon, ruttasid kisklejaid lahutama. Stsjapan tõmbus ise tagasi, ka eit saadi kerge vaevaga kallalt ära, kuid Javhim ja Vassil olid teineteise küljes kui marukoerad, peksid rusikatega, kähisesid, vandusid.

«Ääh, kukesõda!» väänas Mikanor Javhimi kätt tagaspidi. «Pea kõvasti!» hüüdis ta Honjale, kes Javhimi selja tagant kinni hoidis.

«Lollid-hullud! Varsti veretöögi tehtud!» sibas hirmuga nende ümber Kätse-eit. Ta karjus, hüüdis mehi abiks: «Siia! Tapetakse!»

Meeletus kähmlemises plartsatas Vassil Punasele Andreile, kes teda säurapea kallalt ära kiskus, nii tugevasti vastu lõuga, et see röögatades eemale kargas, kaks kätt ehmunult näole vajutatud...

Seitsmekesigi suutsid mehed hädavaevu neid teineteise kallalt ära kiskuda. Kuid ka siis pidi neid kõigest jõust kinni hoidma: uuesti tahtsid Javhim ja Vassil üksteise kallale karata, rabelesid, röökisid:

«Hoia oma nahk!... Surnumullaks löön, pasapüks! Küll sind kätte saadakse!...»

«Ise hoia oma nahk, orikas! Ise saad... kere peale!...»

«Äh, kuluks tuletõrjeprits ära, külma vett lasta!» ütles Honja. «Siis ehk jahtuksid!»

Ema ringutas käsi, tänitas Vassili ümber, otsekui surnut itkedes:

«Oh kullake-poisike!... Oh jumal-issake!... Mis nad ometi küll sinuga tegid!... Oi mu lapsuke, mu lapsuke!...»

«Javhim, ole vähemalt sinagi mõistlik!» ütles vana Glušak pojale. Ta näoilmetest võisid kõik aru saada, kui ränka ülekohut on neile tehtud. Ja et ta seda kõike sugugi ei tahtnud — aga mis parata, pole tema süü!

Rähni eit vihastas jälle:

«Oh sa igavene lojus! «Ole mõistlik!» Ise tuli kallale, ja nüüd — ole mõistlik!» Ja jälle ta hädaldas: «Mu poeg, mu pojake!...»

«Jäta, Javhim, jäta! Võib veel halvasti minna! Küll sa näed!...» ei teinud Glušak eide valet kuulma. «Ise nad otsa lahti tegid, nüüd mõistavad teistele süüd.»

Kuid Javhim ei kuulanud, karjus maruvihaselt:

«Su verd veel lastakse, pasapüks!...»

«Kärnas kannukukk! Hoia oma nahk!...»

Uudishimulikke kogunes järjest rohkem. Tulid Dubadzel ja Zubrõtš. Nad tungisid inimeste vahelt läbi, Dubadzel järsult ja tähtsalt, Zubrõtš mahedalt ja viisakalt.

«Mis siin lahti?» vaatas Dubadzel valju pilguga üle Vassili, Javhimi ja kõigi teiste.

«Polnud siin pikka tükki — oleks mõni mees külmakski tehtud!» sai Kätša-eit esimesena kõnevõime tagasi. Ta toonist ja peavangutusest võis selgesti aru saada, et taplus oli hirmus, väga hirmus.

«Millest see tuli?» Dubadzeli pilk nõudis vastust Vassililt.

Vassilil nõrgus verd silma. Ta tõukas kõrvale ema, kes aitama tükkis, pühkis otsmikku mullase kämbлага, tundis rebestatud haava teravasti valutavat. Valu, meelekibedus, viha — see kõik pani teda sisemiselt veel hüllemini märatsema kui enne kaklust.

Tema asemel vastas vana Glušak:

«Tahtis meie põldu väevõimuga ära võtta! Tema on nõukogude seaduse vastu! Tema on külanõukogu vastu!...»

«Nii et kohe nõukogude võimu vastu!» kähvas Mikanor pilklikult.

«Ei ole vastu!» ütles Vassil.

«Ja mis siis, kui vastu! Kui olekski oma voliga kündnud!» karjus Rähni eit Glušakile. «Aga ons lubatud selle eest peksta? Ons lubatud inimest tappa?!»

«Keegi teda ei tapnud! Just ise ta oleks Javhimi pea-aegu maha löönud!»

«Ise?» Rähni eit hüüdis jumalat tunnistajaks, pistis kõigest yäest tänitama. Igaüks mõistis, et oma kisaga katsub ta vaid poega kaitsta, teda päästa.

«Tasem, tasem, mammi! Pole veel teada, mis tehakse!» katsus Honja teda rahustada, aga eit täntas aina valjemini.

Jänga kasutas võimalust ja torkas naljatavalt vahele:

«Nõndaks, mehed-vennad, läks lahti see maajagamine!»

Larõvon oli ainuke, kes naeris. Kuid kohe vaatas ta Javhimi poole, ja jäi vait temagi. Kellelegi teisele Jänga nali nähtavasti nalja ei teinud.

«Parem ehk, kui teised koju lähöksid,» ütles Mikanor Dubadzelile ja volinikule. «Pärast klaarime ära. Ei kõlba nii — meie mõõdame maad, ja rahvast pilve ümber. Tuleb väljamõõtmine rutem ära teha.»

«Õige! Aeg ei oota!» nõustus volinik. Dubadzel aga käratas Javhimile ja Vassilile täie rangusega:

«Homme olete külanõukogus nagu viis kopikat! Hommikul vara! On tarvis üle kuulata!»

«Ainult et ma olen sunnitud nendega veidike rääkima,» sēgas end äkki uuesti vahele volinik, viisakal ja ühtaegu nõudlikul toonil. «Et eelnevalt selgusele jõuda asjaoludes ja põhjustes.» Ta heitis Mikanorile ja Dubadzelile: «Jätkake senikaua ilma minuta.»

Rahvas hakkas laiali valguma, Rähni eit aga, kes oli juba pisut rahunenud ja teraselt kuulatas, kas ei öelda midagi Vassili saatuse kohta, pistis jälle valjusti uluma. Zubrõtš kuulas ta üle nii kähku kui võimalik, torgates vahele küsimusi, noogutas mõistvalt pead: nii, nii, arusaadav, ja ütles siis mahedalt, et võib lahkuda. Eit aga ei läinud, tõstis uuesti kisa, ja volinik pidi ähvardama, et oma tänitamisega ta ainult takistab poja kohta õiglase otsuse tegemist. Võib pojale pahagi teha...

Seejärel kuulas volinik lühidalt üle Stsjapani ja vana Glušaki, samuti mõistvalt pead noogutades, ning lubas neilgi minna. Kumbki aga koju ei läinud, nagu Vassili emagi. Nad eemaldusid ainult sadakond sammu, jäid sinna seisma, vaatasid, mis nüüd edasi saab...

Sinnamaale polnud kuulda, mis volinik Javhimi ja Vassiliga räägib. Kuid paistis, et ta kohtleb neid kahte hoopis teisiti: ei noogutanud pead, seisis tikksirgelt, jäik

ja tähtis, kaks kätt taskus; kogu ta olekust tundus mingit ähvardust, karmi, halastamatut. Nii Rähni eit kui Glušak olid päris tõsiselt hirmul.

Javhimi ja Vassiliga omavahele jäänud, vaikis volinik veel tükk aega. Käed tasku vajutanud, silmitses ta valysalt, otse läbipuuriva pilguga algul üht, siis teist ega rutanud oma mõtetega välja tulema. Mõlemale tundus ta vaikimine otsata pikk, isegi talumatuks muutus see.

«N-noh, tähendab nii,» surus volinik lõpuks läbi hammaste, «omal käel siis alustasite maakorraldust! N-nõndaks...»

Javhim hakkas ennast õigustama:

«Mina ei alustanud... Tema tuli minu maad ära võtma! Ma ometi pidin oma põldu kaitsma!...»

«Oli sinul! Pool tiinu on nüüd minu!... Pool tiinu anti minule!...»

«Kas siit anti sulle?»

«Kust siis? Ega ometi sealt, kust sina ise heaks arvad?»

Zubrõtš käratas järsult, kalgilt:

«Jutt jätta! Praegu pole vaidlusõhtu! Mina olen see, kes küsib! Ja teie, olge lahked, kuulake, mis küsitakse! Ja vastake siis, kui küsitakse!» Ta puuris pilgu Vassilisse ja rabas teda ootamatult: «Olid juba kord sidimas?»

Vassilil tõmbus süda külmaks.

«Noh, nüüd ei saa sõna suust?»

«Mi-mind lasti lahti...»

«Vähe küll, mis lasti!...» Vassil ei tundnud enam volinikku äragi: kuidas võis see üldse naeratada? Mitte nägu, vaid raudkivi. «Või on isu tagasi minna?!»

Vassil oli täielikult löödud.

«Miski asi talle ei loe!» karjus volinik maruvihaselt. «Tahab midagi, ja muudkui küüned külge! Seadustest ei hoolita! Nagu poleks neid olemaski!... Nõukogude seadused tema kohta ei maksa!... Täielik anarhia! Mitte anarhia, vaid röövimine! Röövimine päise päeva ajal! Avalik banditism!...»

«Mina pole... bandiit...»

«Kui mitte bandiit, siis bandiitide sabarakk!»

«Mina pole... sabarakk...»

«Me peame kõik meeles. Meil pole ununud, kuidas te vedasite Maslakki nõukogude rahvasaadikute akende taha!»

«Nad ju sundisid! Torkasid püssiotsa kõhtu ja...» Vassil oli nii solvatud, et oleks peaaegu nutma hakanud.

«Püssiotsa! Kes teid usub! Keda te lolliks peate! Kas või nüüdki — Maslak, teie eestkostja, sai vaevalt endast märku anda, ja jälle on mäsu lahti! Sülitate nõukogude seadustele! Arvate, et kui Maslak on lähedal, siis tohib kõike teha!» Vihaselt vibutas volinik näppu Vassili nina all: «Ei tohi, käed on lühikesed! Nõukogude võim on palju poisimatelegi päitsed pähe pannud! Palju poisimatelegi on kael käänatud!...»

Ja niisama ähvardavalt, vihaga käratas Zubrõtš:

«Minge minema! Ja oodake, mis otsuse me teeme!...» Ta märkas, et poiss vaikselt norutava Sõngu poole ei vaadanudki, ja hõikas järele: «Koristage hobune ära!»

Vassil seisatas jahmunult ning kõntsis Sõngu juurde tagasi.

Ema küll nägi, et Vassil on üsna norgus, kuid ta oli väga rõõmus, et ülekuulamine nii ruttu lõppes ja poeg tulema lasti, pühkis pisaraid, ütles kergendatult:

«Mina siin juba kartsin, et hoidku arm, paneb veel kinni! Aga ei midagi, lasi ikka tulema! Ja ei pinninud kuigi kaua!» Nähtavasti tahtis ta poega rahustada. «Räägitakse, olla teisel hea süda ja õiglane meel! Tänu taevale, aga see Kõversuu — tema poleks küll kinkinud!...»

«Hea süda!» Ema sõnad otse kõrvetasid Vassilit. «Maapõhja ja ei tea veel kuhu see hea südamega mees!... Kõik nad on kangesti hea südamega ja õiglase meelega, käigu nad kus kolmkümmend... Mina olla Maslaki siia tellinud! Tembeldas Maslaki sabarakuks, — kus ikka õiglane!... Ütles, et kõik meeles. Pole ununud. Pole veel kõike välja uurinud... Kuid küll nad uurivad... Teevad kõik tõeks, ka selle, mida elu sees pole olnud. Teevad tõeks, kui aga tahavad. Suud suitsevad, aga katsu selgeks teha, et vale! Eks tee sihukestele selgeks või...»

Ta ei märganudki, millal oli jõudnud külatagusele rööbasteele, rehalate ja roigastarade vahele. Tšarnuškate väravast süstas talle vastu rõõmuelevil Valodzka,

tema kannul Hvedzka, kuid Vassil ei vaadanud kor-
rakski venna poole. Hvedzka jäi üsna varsti maha ja
timpas tagasi, kuid Valodzka sibas hulk aega vaikides
ta kannul, põledes uudishimust.

«Kas kütsid talle?» lipsas tal saraja ees lõpuks küsi-
mus suust. «Kütsid ju, eks?»

«Mis?» ei taibanud Vassil.

«Kas ikka kütsid Kännule?»

Vassil vihastas.

«Kasi jalust, tüütis...» Kuid ütles siiski: «Muidugi
kütsin...»

«Seda ma arvasin,» lõi Valodzka näost särama. Imet-
levalt, kadedusega ütles ta: «Oled kõva mees!...»

6

Seiranud pilguga Vassilit, kuni see hobusega läks,
vaatas volinik jälle pikalt teise kaassüüdlase otsa. Ta ei
vaadanud enam nii kalgilt, vaid mingi salajase lõikava
pilkega, milles Javhimile tundus iseäralikku ähvar-
dust. Paistis nii, et iga hetk võib volinik ka teda mingil
viisil rabada. Kuid nagu enne, ei rutanud ta ka nüüd:
otsekui lõbu valmistas talle silmitseda oma ohvrit, kel
polnud niikuinii kuhugi pääsu.

«Eks katsugu... Ärgu arvaku mind Rähn-Vassi-
liks!...» turgutas Javhim iseennast, olles valmis mis
tahes rünnakuks. Kuid ilmaaegu: nagu äsja Rähni poiss,
oli ka tema varsti seltsimees volinikul kõvasti peos...

Zubrõtš muigas nüüd juba varjamatult ja ütles kui-
dagi naljatleva etteheitega:

«Mis see siis on teie arust, seltsimees Glušak? Kait-
sete oma õigust rusikatega?... Ma mõistan teid ja võib-
olla isegi kiidan... Selle eest, et astute välja teile kuu-
luva omanduse kaitseks. Et te ei anna seda nii lihtsalt
käest nagu loll vasikas... See on olemasoluvõitluse
vaatevinklist õige! Tuleb vastu hakata, kaitsta oma
kohta päikese all!... Kuid seda võitlust ei peeta rusi-
katega! Ka siis mitte, kui nad on tugevad nagu teil!...
Rusikajõul tänapäeval kuigi kaugele ei jõua! See on
atavism, vananenud meetod!... Seda enam, et rusika-
õigus meie aja õigusse hästi ei kuulu!»

Mida kauem ta rääkis, seda imelikum see jutt Jav-
himile tundus: «Mis ta ometi pudrutagu, milleks kõik
see jama?... Tahab lollist peast võrku tõmmata
või?...»

«Arvatavasti lootsite ka siis oma rusikatele,» jätkas
volinik ikka endise pilkliku muigega, «kui te koosolekul
ähvardasite, et kellelegi aru pähe pannakse? See tähen-
dab, maakorralduskomisjonile, külanõukogu ja valla
esindajatele?...»

Javhim tõmbus pinevile: «Ahaa, nõndaks, sinna siis
tüüritakse!... Ise tahab orki tõmmata, aga nagu naerul,
nagu'p teaks midagi! Võtad õigeks — ja oled nõnda
vahel, et kuhugi ei pääse!... Hehee, selle koha pealt
anname sulle vastu, ja õige magusasti!...»

Kuid ta ei saanud mahti vastata. Zubrõtš jõudis ette,
leidis ise vastuse:

«Mitte rusikatele? Ahaa, tean! Ma tean — vist loot-
site nõukogude seadustele!... Nõukogude seadus ei lase
töötavale inimesele ülekohut teha!...»

«Nõukogude seadusega seda ei lubata. Ei lubata, et
inimeselt ära võetaks, mis ta on kogunud kümne küü-
nega...»

«Ei lubata! Nõu-ukogude seadusega!...» Volinik tõi
kuuldavale kavaldava, põlgliku ühmatuse. Siis hakkas
ta imelikult naerma: «Luiskate! Silmist näha, et luis-
kate! Ei mõista te valetada!...»

«Minuga ei maksa kometit teha!» ütles Javhim tera-
valt, eneseväarikusega. «Nihukesed naljad mulle ei
meeldi.»

«Ah ei meeldi? Mis siis ikka, tore on!» Volinik jäi
tõsiseks. «Ehk küll minagi vahel naljatan, meeldib ka
mulle mehejuttu ajada! Tõsiste meestega!... Nii et rää-
gime siis nagu mees mehega!...» Rahulikult ilmel, üht-
aegu kaaluvalt ja uurivalt vaatas ta Javhimile näkku,
nagu tahaks sealt välja lugeda, mis mõju ta sõnad aval-
davad. Ta ainitine pilk hoidis Javhimi pinevil. «Kui teil
pole midagi selle vastu, võin ilma pikemata ja otsesõnu
ütelda: mul on ülihästi teada, mis teie ähvardus tähen-
das! Mul ei ole vähimatki kahtlust, kelle peale te loo-
date!» Volinik libistas silmanurgast pilgu üle põllu ja
ütles tasakesi: «Ataman Maslaki peale!»

Javhim sattus hämmeldusse, aga ei lasknud seda

välja paista. Kurat, katsub sisse piirata, õnge võtta! «GPU-st! Näitab väga sedamoodi, et GPU-st saadatud!...»

«Minuga sõgesikku mängida ei maksa!» ütles Javhim jälle kindlalt. «Kui teile nii väga meeldib, olgu see tõbras teie jaoks!...»

Ta nägi, et volinik kuulas iroonilise muigega ega uskunud ühtki sõna. Javhimist käis külm judin üle: «Teab midagi...»

«Tõbras! Hmnjaa! Kanäe, kus lugu — tõbras!» Voliniku hääles kõlas kalk pilge. «Siiamaani oli ikka sõber, lootus, päästja, aga muutus äkki tõpraks!... Kui käänulised on saatuse teed!...»

Javhim tundis jälle külma judinat, voliniku pilkav nagu ja rahulik kindlus ei jätnud kahtlust: «Teab! Midagi ta teab!...»

Volinik vaikis pisut ja rääkis siis mõtlikult:

«Aga üldse, kui avameelne olla, teie ettevaatlikkus on mulle täiesti mõistetav: nüüd tuleb see hädaohtlik tüüp kõigi pühade nimel maha salata! See on kahtlemata mõistlik! Siin võib ettevaatus üksnes kasuks tulla!... Kuid sel tõpral olete teie muide meeles... Säura!»

Javhimil löid põlved nõtkuma: «Läbi! Sisse kukkunud!» Tihtigi oli Maslak teda kutsunud Säuraks... Kas siis Maslak tõesti surma ei saanud? Ta on elus?! Mis jutud need siis olid, et ta maha lasti?

«Mina teda ei tunne. Pole elu sees näinud...»

«Muidugi ei näinud! Pime oli ju! Kus te viimati kohustusitegi? Kui te peale ajasite, et tulgu ja tehku mõnele maajagamisehimulisele pisut särü?... Oli vist surnuaial?»

Javhimil kadus viimne lootus. «Kõik teada! Ükski hing ei pidanud kuulma-nägema. Arvasin, et püüa tuult välja peal. Aga säh sulle — teada! Ja veel kellele — volinikule, GPU-le, saatan küll!...»

«Kes see... ajas sihukest totrust?»

«Kõik on teada. Sest Dzjatselist, kellega ma teie kaasabil äsja tutvusin, sai sel ööl, kui ma ei eksi, ootamatult teie abiline? Küllap vist teie sokutasite neid nii kavalasti temaga kokku? Kas ta teab, kellele ta võlgneb tänu tolle öö eest, Juravitšos trellide taga istumise eest?...»

«Täitsa vale kõik...» kohmas lõplikult nurka surutud Javhim, sest midagi muud polnud enam ütelda.

Ise aga mõtles: «No kust tont see Maslak nüüd välja sigis — nagu surnuist üles tõusnud, mis sa kostad!... Tõusis surnuist üles, ja ei vist mujal kui vangikongis! Nuhiti välja, karati kallale, väänati käed selja taha?... Kuulati üle?... Lobises puhtanisti välja, mis olnud?... Ei tehta kuradile otsa peale!»

Äkki sai volinik vihaseks:

«Jäta! Mis möga sa ajad! Paha kuulatagi! Ise täismees!» Põlastavalt vaatas ta Javhimi peale. «Ometi näed ju, et ma tean kõik! See saladus on minule selge kui vesi! Kõik on klaar, kõik teada! Jäta jama!»

«Mismoodi te ometi... teada saite?» pani Javhim kõik ühele kaardile. «Kes seda rääkis?»

«See jutt juba kõlbab, see on mehejutt!» kiitis volinik. «Teatas see, kes andis sulle poola karabiini.»

«Kostka või?» Nõnda kutsusid metsavennad vahel Maslaki käsikut Alhovõd.

«Just.»

«Kus ta on?»

«On kuskil. Atamaniga kahekesi. Aga kus, see ei kuulu siia...»

Javhimil tekkis tunne, nagu kerkiks ta uuesti pinnale külmast pimedast veesügavikust, kus oli näinud end juba uppununa. Tõsi küll, ta oli veel poolhalvatud hirmust ja erutusest, aga mitte nii hullusti kui mõni minut tagasi.

«Kes teie olete?... Poleks iial mõistnud arvata!...» katsus ta ennast voliniku ees nagu heaks teha. «Veel praegugi ei tahaks nagu uskuda...»

«Mina olen valla täitevkomitee töötaja. Palun see kõrva taha kirjutada. Olen nõukogude teenistuja,» ütles Zubrõtš kalgilt. «Inimeste ees me teineteist ei tunne. Mitte ainult et me ei tea midagi sellest heidikust, keda hüütakse Maslakiks, vaid ka teineteisele oleme võõrad. Mina ei tunne teid, teie ei tunne mind. Välja arvatud niipalju, et minul kui valla täitevkomitee töötajal oli teiega ebameeldiv kokkupuude. On selge?»

«Selge. Pole ma tänapäine...»

«Pea seda hästi meeles.» Zubrõtš rääkis sõbralikult, usaldusega: «Samuti ära unusta, et sina oled meil mee-

les ja sinu juurde tullakse, kui vaja. Ja sina pead tegema, mida nõutakse!... Noh, mis veel? Vahest niipalju, et kasulik on meeles pidada: sina, kui rääkida ilusas stiilis, ei ole üksinda! Meid on palju!... Külades, alevikus, linnas, välismaal!... Jaa, jaa, palju! Me vaikime, aga mitte kaua! Kuni tuleb käsk, millega tehakse ots lahti! See võib küll viibida, aga see tuleb! Ja kui see aeg kätte jõuab, algab meil hoopis teine, tõeline elu. Praegu on sul pisike jalatäis, aga siis saab kõik meie omaks! Põld, mets, heinamaad — kõik!»

Zubrõtš oli hoogu sattunud ning ta jutt paitas Javhimi kõrvu nagu tore muinaslugu. Ses muinasloos ei olnud Javhimi päralt mitte mingi põllulapike, vaid laiad väljad, suured metsad, teda ülendati suure talu, lehmalautade ja hobusetallide peremeheks. Vassilisugune armetu mehike oleks õnnelik, kui teda sellistesse lautadesse ja tallidesse töölegi tahetaks. Kõik väriseksid juba Javhimi pilgugi ees, loeksid juba silmist iga ta tahtmise. Temale kuuluks vägi ja võim...

Pisut pettunudki oli Javhim, kui Zubrõtš selle muinasjutu nii ruttu lõpetas ja ütles kuivalt, tõmmates järsu kriipsu enda ja teise vahele:

«Kuid seniks konspiratsioon ja veel kord konspiratsioon!... Ja olgu sul teada: kui välja annad kedagi meie leegionist, siis loe issameie ära! Ükskõik kust saame kätte!»

«Minule ärge tulge seda rääkima!» haavus Javhim. «Mina tean seda isegi!»

Zubrõtš ei teinud sest solvumisest välja. Mõtlikul toonil, asjalikult ütles ta:

«Kui keegi tuleb meie juurest, siis ta küsib: «Olete näinud musta hobust, kes lonkab tagumist jalga?» See on üks meist. On selge?»

«Selge...»

«Nii, ongi siis kõik.» Veel kord pani ta teisele südamele: «Me oleme võõrad nagu ennegi. Ainult niipalju, et mina tegin sulle põllul peapesu.» Külma peanokutusega jättis Zubrõtš ta jumalaga, vaatas korra küla poole ja käsutas lühidalt, sõjaväeliselt: «Võid minna!»

Minnes koos vana Glušaki ja Stsjapaniga kodu poole, rääkis Javhim, et volinik pörkinud löömingu eest koldasti, ähvardanud isegi kohtusse anda, ja vanamehel

polnud lihtsalt sõnu voliniku vandumiseks. Sajatades ta Javhimist ja Stsjapanist maha jäigi ning hakkas tüntsimas sinna, kus mööda põldu liikus meestetrobimik mõõdusirkliga...

Rõõmu pärast astus Javhim kerge sammuga, naljad kippusid suhu. Aga Stsjapaniga vilja tuulates hakkas ta veel kord selle peale mõtlema ja äkki kerkis külm higi otsale: mis siis, kui see volinik oli lihtsalt GPU-st saadetud, et siin asju uurida? Sest liiga imelik, liiga ootamatu tundus see kõik.

Ta laskis silme eest läbi, kuidas võõras istus koosolekulaua taga, kuidas ta põllul inimsummast välja ilmus, kuidas ta kärkis Rahn-Vassiliga ja tegi hirmu temale, Javhimile. Kaalus omas mõttes kõik läbi, mis võõras oli rääkinud. Kuid rahu ja enesekindlus oli kadunud: liiga iseäralik, liiga mõistmatu tundus kogu see asi. Siin on üks jutt, seal teine, siin teeb nii, teisel teisiti. Nagu kaks isesugust inimest. Täiesti vastandlikku inimest, isegi vaenlast... Muidugi, elus peab mõnigi kord rääkima nii ja toimima teisiti — ka Javhim ise on küllaltki palju kõverust teinud. Aga siis on endal hästi teada, kus on tõde ja kus vale. Ja ega teistegi külakondlaste puhul seda vahet eriti raske teha olnud. Aga kaks isesugust inimest ühes inimeses? Võtab kõhedaks, kui tead, et üks nendest on välja nuhkinud su suurima saladuse.

Nii meelsasti oleks uskunud, et mingit sissevedamist polnud ja et karta ei maksa. Vahetevahel ta uskusi seda, jäi rahulikumaks. Kuid ainult üürikeseks, sest tekkis uus kartus: mis siis, kui sellest saab kuulda mõni kõrvaline isik? Ei teadnud ju kohtumisest Maslaki ja Alhovõga ükski hing peale nende kolme, aga nüüd jutud järjega Juravitšõs! Miks siis ei võiks see väljagi tulla? Ütleme, et see Juravitšõ tegelane ei olegi GPU-st, aga kes võib pea anda, et ta kuskil neile pihku ei jää? Ja kui seal hakatakse pinnima, siis räägib äkki kõik ära? Muidugi räägib, kõik laob lagedale nagu tui-pai, et päästa, mis päästa annab! Mis mõtet oleks tal just Javhimi varjata?

Keni muinasjutte oli ta puhunud. Kuid ainult muinasjutte, ja need kõlbavad küll pigem alaealistele. Muinasjutt on muinasjutt, aga elu on elu. Uskudes häid

lubadusi, hakkad veel imelindu taeva all taga ajama, ja võid jääda ilma sellestki, mis sul on. Kitsavõitu küll paistab, aga ära saab elatud! Olgu mis on, kuid maa-lapp-majapidamine pole viletsam kui igapähe — kerja-kotiga perest perre käia pole tarvis. Kuid mine tea, ehk tuleb seegi kätte, ehk sulab suus kuivanud leivakoorikki, kui lüüakse kuskile Solovkisse!...

Heitlikku rõõmu, kivina südamele laskuvat muret. Ilmaaegseid sekeldusi, pealetükkivat, harjumatu kaksipidimõtlemit — ja just pulmade eel! Kui aga tuli meelde lööming Vassiliga, parastas ta endamisi: «Jõuab aeg, ja antakse sulle sär, kõhmakõrv!» Kahetsevalt mõtles ta mitugi korda kohtumisele surnuaial: siis oleks pidanud laskma talle kütta! Lihtne asi oleks olnud kotuks teha see tattnina! Ei osanud neile kah nimetada, togu!...

Palju peamurdmist oli noormehel, ja just pulmade eel!

7

Järgmisel hommikul ütles Vassili ema pärast õuest tulekut ehmunult, pannes tühja vitsiku käest:

«Püha issake! See veel puudus!»

«Mis sul jälle häda?» küsis vanaäti, kes voolis vahtrapuust lusikat.

«Minge välja, vaadake.»

Vassil läks esimesena, veel paljalt, valgete aluspükste ja särki väel. Ehkki oli alles varane hämarik, paistis ukse pealt selgesti suur must rist. Mõnest kohast olid tõkatijutid nõrgunud kuni trepilaudadeni.

«Maslakid? Ikka tõesti maslakid?» mõtles ema kuuldavalt, kui kõik jälle toas olid.

Ta ühtaegu uskus ja ei uskunud: tasakaalukas ning vaikne, oli ta hoopis teine inimene kui eile põllul. Ta oli samasugune nagu alati.

Äti võttis vahtrapuutüki ja heietas omasoodu:

«Maslak... Võib-olla et Maslak... Ainult, samune, ehk ei pesitagi teine soos ega taga sood...»

«Kännukuke tegu!» oli Vassil kindel.

«Ei nemand nüüd nalja mõista!...»

«Mis siis, ärgu mõistku!» urises Vassil emale vahele. «Sülitan neile!»

«Ää parem uhkusta, samune, mis sul ikka sülitada!... Igavesed jõorakad teised... Ja kui tal veel metsavennad...»

«Külanõukogusse minna, ära kaevata! Viigu Juravitsšosse, pistku luku-riivi taha!»

«Hehee! Pistku! Kui pole tõeks tehtud!... Keda kinni ei võeta, see pole varas!»

«Ehk võtame raisa kinnigi!»

«Võta kinni ja siis räägi!» Äti heietas edasi: «Ka minu süda ütleb, samune, et see Maslak on kuskil ligidal, jajah. Mine tea, võib-olla...»

Ema läks veel enam hirmu täis.

«Võib-olla. Sa lojus küll, ükski hammas ei hakka peale — ikka lipsab minema!»

«Ramp, keegi vist mängib temaga kokku...»

«Pead ettevaatlik olema,» rääkis ema otsustavalt. Ta ütles Vassilile nagu pisikesele lapsele: «Ära mitte üksinda metsa mine! Ätiga või minuga või mõne hea sõbra seltsis! Ja äti püss võta kaasa!»

«Häh, ära tiku õpetama!»

«Õpetan aga jah! Peabki õpetama! Liiga vara kippusid ema õpetuse alt välja — ja nüüd prohmakad kaelas ühtelugu!... Öhtul ära hulgu kaua väljas. Ja öösel — mitte üks samm üle ukseläve!»

«Ehk pean viimati... Justkui titakesed...»

«Jaa, jaa, toas. Või võõruses, kui see häbi nii kange. Näh, räägitakse, Askerko-härra ju, et ep tõstnud öösel kunagi jalga õue. Mitte ainult et külmaga, vaid isegi suvel...»

«Härra! Häh, jutt või asi! Küla sead kah naeravad!»

«Vaata parem, et terve nahaga pääseksid!» ütles eit karmilt. Siis lisas leplikumalt: «Pole sellest ühtigi — oma seinte vahel, ükski hing ei saa teada. Mis siin ikka.»

«Teeb üks välja!»

«Ei tee üks välja! Pole tarvis püssikuuli ette tikuda!»

«Õige ta on!» ühmas ka äti.

Vassil sülitas vihaselt ja kaapis uksest välja.

Selsamal päeval, pisut hiljem, sattus Javhim veel kord kokku Hadoskaga. See varitses kapsaaedade taga ja lipsas talle silmsi vastu. Javhim sai maruvihaseks:

«Mis sa tolkned jalus! Tead ometi, et kõigel on kriips peal! Juba varsti tulevad pulmad!...»

«Ma tean. Ütlen ainult niipalju,» neelatas Hadoska kibedusega, «niipalju, et tulgu sul põrgus see kõik kätte, nagu minul siin ilmas...»

Midagi murdus temas, huuled löid võbisema, silmad ähmusid pisaraist. Kuid laskmata Javhimil sõnagi vastata, hüüdis ta ootamatu meelekindlusega:

«See olgu mu viimne sõna! Viimne!» Ta hääles oli nii palju vihkamist, et Javhim pisut hämmelduski. «Enam ma tolknema ei tule! Võid julge olla!... Ja enam sa mind ei näe!»

Kähku keeras Hadoska ümber ja hakkas minema. Nii iseäralik oli ta, kas või karda. «Viimne? Enam ei näe?...» Javhim seiras teda pilguga. Ta läks kindlal sammul, vist ei rääkinud ta tühipaljaid sõnu. Paha aimus hiilis südamesse: äkki keegi teab juba? Mis siis, kui jutt Hanna ette kantakse?...

Pahandus pahanduse otsa, pealegi just pulmade eel!

NELJAS PEATÜKK

1

Hadoska oli meeleheitel. Mis teha? Ta mõtles ööpäevad kokku, aga ei näinud mingit lahendust. Väljapääsu polnud kuskil.

Laps... Igale teisele vist oleks see rõõm. Sünnib ilmale tibatilluke, imekallis inimeselaju. Tema laps, oma liha ja veri. Lapsed, isegi võõrad lapsed, on ju nii armsad, ja kui armas oleks veel ta oma laps! Ja kuidas tahaks ta last saada — küll vaataks teda, küll suisutaks, kiigutaks! Sügava heldimusega mõtles ta vahel oma lapsest, sellest imest, mis oli — ehk küll mõnikord uskudagi ei tahtnud — tema üsas tärkamas. Oli tärkamas kõigi eest salajas, teada ainult talle endale ning Javhimile...

Jah, iga teine oleks kindlasti rõõmustanud. Aga see, mis temas oli tärkamas, ei valmistanud vähimatki rõõmu, vaid piinas ja vaevas teda, paiskas kõik segi, tegi elugi võimatuks. Seda, mis oli ta üsas, ei saanud pidada jumala õnnistuseks nagu kõigil teistel, — see oli patu palk, mõni võib-olla isegi ütleb — hirmus mõeldagi —, et kõlvatuse vili! Kui valus see iganes on, aga nii või teisiti tuleb välja, et ta tegi pattu, ja nüüd, kus Javhim on ta hüljanud, ei maksa midagi muud mõeldagi — sünnib patulaps...

Ta hülgas. Ütles, et mine tea, kellelt korjatud. Kas siis Hadoska tõesti on mingi ümberaeleja? Ta ju ometi palus Javhimi, põlvili palus teda, rääkis talle jumala-keeli. Sest ainult temaga, Javhimiga, oli ta üle astunud jumala seadmistest, poisil aga polnud muud, kui rääkis ta uimaseks, sai oma tahtmise, ja tagatipuks ajab veel ei tea mida suust välja! Nüüd on kosjaviinadki joodud, kõik temale antud lubadused unustatud, ta on täielikult ära tõugatud. Varem oli veel kübekegi lootust, et Javhim südamepiina hakkab tundma ja ümber mõtleb, vähemalt oma lapsegi pärast, aga nüüd on kadunud ka see. Jättis maha, ja kõik häbi, kõik häda jääb ainult tema õlule...

Nüüd on igaühel õigus süüd mõista: läks raisku, läks sohki — ja ei kaitse ega vabanda sa ennast kuidagi. Igaüks võib Javhimi kombel ütelda: «Mine tea, kellelt korjatud.» Igaüks võib lipakaks sõimata, ehkki ta mingi lipakas ju pole, oli lihtsalt kergeusklik, ootas ja lootis, et Javhim teda tõepoolest võtab.

See on liig. See on liig mis liig. Ülekohtutunde pärast on kõik pisaradki nutetud. Kuid südames lõomab tuline valu, see ei kao, ei vaibu. Mõnikord muutus lausa võimatuks säherdust piina taluda, kannatlikkuse ja meeleheite asemel tõusis viha, kättemaksuhimu: mis siis, kui läheks Hanna juurde ja räägiks kõik ära? Teadku temagi, mis tükke Javhim teeb, teadku, mis lojusele ta tahab minna!

Oli silmapilke, kus tulid otse meeletud mõtted: siis tahtis ta minna vana Kännu juurde, rääkida temale. Känd on jumalakartlik, püüab elada jumala meelepärast elu, eks siis tehku ka jumala meelepärane otsus! Selliste mõtetega hakkas vana tige Känd, keda ta kogu

aeg oli peljanud, paistma isegi hea, arusaaja sõbrana, lihase isana, päästjana. See päästja oleks teda just nagu enda juurde kutsunudki — nobedasti pani ta end valmis, lippas õhetades, rõõmsa kergendustundega, pea-aegu jooksupälu mööda tanumat sennapoole, kus oli Kännu tare. Süda põksus rinnus nii tugevasti, nagu tahaks välja hüpata, äkitselt süttinud lootusekiir habises, sundides teda kiiresti-kiiresti vanamehe jutule. Aga Kännu värava taha jõudes jäi ta abitult seisma — lootus oli äkki kadunud, selle asemele tekkis hirm. Jälle sai Kännust vali, tõre vanamees, kes ei hakkaks kuulamagi, vihostaks, viskaks ta välja. Ei julgenudki sisse minna, hiilis südame värinal mööda...

Ta kõhnus, norutas enamasti üksipäini, unustas naermise. Õid läbi ei saanud ta und, vaeveldes koivaluni mõtete käes. Päeval uitas ta toas ja õuel nagu haige, kogu aeg unustas, kui midagi oleks pidanud tegema. Justkui silmitu oli ta, ei märganud pisimatki asja.

Eite-taati hakkasid rahutult pärima, mis viga. Ta kortsutas kulmu ja ütles, lihtsalt et midagi ütelda:

«Ei midagi... Pea valutab natuke...»

Mis muud oleks ta ütelda võinudki!

Nii väga raske oli tal. Otse tarvet tundis ta kellelegi oma hädast rääkida, pisutki vaigistada oma haiget südant, lihtsalt kellegi ees ennast välja nutta. Üksainus lohutav sõnagi oleks talle olnud suureks kergenduseks, heast nõuandest kõnelemata. Kuid ta pidi vaikima, varjama seda vanemate eest, tüdrukute eest, kõigi eest. Juba üksnes mõte, et see võiks välja tulla, tundus talle samaväärne surmaga.

Üksinda pidi ta kandma oma häda, oma hirmsat saladust, üksinda ahastama, otsima vastust küsimusele: mis teha? Ahastas, otsis, aga ei leidnud, pääseteed ei olnud. Teda ootas häbi. Külarahva põlgus ja häbi. Kui ta mõtles sellele ajale, hakkas süda nii hirmsasti valutama, et oleks rõõmuga surmaga läinud. Teha järsk lõpp sellele piinlemisele, lootusetusele! Kõik oleks ühel hoobil läbi, poleks enam midagi. Ei hingevaeva ega häbi, oleks nii kerge, nii hea!...

Isukalt, kärsikult mõtles ta, kus ja kuidas seda teha. Läheks Mihhalevi taga jõkke. Ei, järve Gliništsõ lähedal... Jões on vool kiire, keeris kisuks kohe põhja...

Kallas kõrge... Võiks hüpata... Hüppaks sisse — ja silmapilk tõmbaks keerisesse, kisuks põhja... Silmapilk... Ei saaks arugi... Üks hetk ja...

Kuid see palavikuline, haiglane sonimine vaheldus kainemate mõtetega: omal tahtel surma minna on patt taevaisa ees, seda ju ei tohi! Kõige enam aga pani mõtlema see, mis eide-taadi süda ütleb, kui kuulda saavad, et tütar on ise endale otsa teinud. Ei tohiks ta neile nii hirmsat lööki anda!

Ainult, jah, kui edasigi elada, poleks neil temast niikuinii mingit rõõmu. Ainult häbiks ja teotuseks ilmarahva ees — surmatunnini!...

Aga ehk on siiski veel mingit lootust? Lootust! Mis sa siin loodad või oled! Jääks ehk ainult Zahhari moori, Gliništsõ taiatarga juurde minna. «Temal käib see kähku,» oli Javhim ütelnud. Mujaltki oli Hadoska ühe kõrvaga kuulnud, et Zahhari moor salamahti naistele seda tegevat. Võib-olla et teebki, egas ometi tuulest jutud tule. Muidugi teeb — sellel mooril on palju suuremadki kuntsid käes! Ainult et mis näoga sa sinna lähed, mismoodi sa hakkad sellest rääkima võnnuvõrrale taiatargale! Lasta enda kallal nii koledat asja teha, võtta hingele veel üks patt, otse surmapatt!...

Mis siis teha? Mis teha?

Kui Hadoska hakkas end teele asutama, ei olnud ta veel selgusel, ei teadnud veel hästi, mis ta teeb. Oli ainult hirm, sest ta tundis, et üsna varsti ta midagi tingimata endaga teeb: tema piinade ja kannatuste lõpp on ligidal! Täna on ta kõigeeks valmis, saagu mis saab. Varjates kartust selle ees, mida toovad lähemad tunnid, ütles ta emale sunnitud rahuga:

«Memm, ma tahaksin tädi vaatama minna...»

Ema oli sellest rõõmsalt üllatatudki:

«Mine, mine! Lahuta meelt! Tuuluta ennast pisut!...»

Hadoska märkas ta pilgus hellitust ja haletsust — emal oli temast kahju! Ta vist tahtis tütrele väga hea olla:

«Ehk paneks hobuse ette?»

«Ah e-ei. Lähen jala... Ligidal ju...»

«Nojah, mine pealegi!»

«Oh emake,» mõtles Hadoska, «kui sa vaid aimaksid, mis teele sa oma õnnetut tüdart nii suure heameelega

saadad!» Ema läks murekalt kuhugi välja, Hadoska aga sidus pähe parema rätiku, otsis üles kirstu peidetud raha — kõik, mis oli paljude kuude jooksul kogutud ja paigale pandud, jättis õed-vennad jumalaga, suudles neid pealtnäha rahulikult, ise aga mõtles: võib-olla ei näe te mind enam iialgi! Vaatas toas ringi: madalad tahmunud polutid, nurgas läbimädanenud põrandas hii-reaugud, rähmaste akende ruudud higised, otsekui pisa-rais. Äkki tundus kõik nii kallis, nii ütlemata kallis!

Ema tõi nõoritäie kuivatatud seeni ja keeras need nartsu sisse.

«Säh, vii tädile külakostiks! Ei kölba, kui tühjade kätega...»

Hadoska võttis nutsaku. Kui ta hakkas minema, õnnistas ema teda ristimärgiga. Hadoskale tundus, nagu aimaks ema tal midagi halba südamel olevat — nii ime-likult vaatas ta tüdart ära saates. Aga küllap see vist ainult paistis nii, sest ema ei hakanud teda manitsema.

Kuid ta haletsevad silmad täis ärevust ja armastust olid jäänud südamesse. Ja mööda tanumat ning rööbas-teed soosilla poole minnes valules Hadoska hing ema silmavaatest. Kuid minna katsus ta nii rahulikult kui võimalik, et kellelgi mingit kahtlust ei tekiks. Ta ju teadis, et eided võivad teda näha, passima hakata...

Ilm oli vinge ja mossis, porine, kahmetunud rohi tee veertel oli juba täis puistatud valgeid ragemeid. «Tali ukse ees,» käis Hadoskal läbi pea. Millegipärast mõtles ta veel nukralt, otsekui kadedusega: «Varsti on kena simmaneil käia...» Kuid rohkem ta midagi ei näi-nud — ei teed, ei soosilda, mis varsti algas, ei lepa- ega vaevapaju viserikku selle mõlemas küljes, ta vaatas tõnside, ärapiinatud, otsekui pimedate silmadega, peas keerles samasugune tõnts ja segane küsimus: mis teha?

Jõudnud üle koljakulise soosilla, mille teises otsas üsna ligidal mustendasid Alešniki katused, ei pöördu-nud ta küla vahele, vaid sooäärsele jalgrajale. Ei taht-nud kedagi kuulda ega näha, vaid olla üksinda oma murega, oma saladusega. Ikka veel oli peas kõik segi, nüüdki ei teadnud ta, mis teha. Teadis vaid üht asja: peab tädi juurde minema, ema käskis...

Paistabki juba Gliništsõ surnuaed, Gliništsõ küla. Siitpoolt äärest küünituvad kapsaaiad sohu. Vaistlikult

otsis pilk metsatukka küla teises otsas, südant pitsitas ängistus: seal elab Zahhari moor. Omaette keset paju-padumikku seisab ta hurtsik. Üksinda nagu metsa-vaim... Ja pisut edasi on järv, «soosilm», millele mõteldagi ei suuda...

Hadoska võttis suuna tädi maja poole, katsudes jälle nõnda käituda, et keegi kahtlustama ei hakkaks, et ei arvataks midagi halba.

Tädi ei olnud kodus. Sõitnud vanamehega heinaveole. Toas mängisid ainult lapsed. Hadoska võttis rätiku seest külakosti, pistis igaühele kuivatatud seene pihku. Siis pani seenenõoritäie lauale — ema käsk oli täidetud. Ajas veel paar sõna juttu — millest, ei mäletanud isegi —, silitas kõige väiksemal pead ja hakkas jälle minema.

Esialgu ei keeranud ta sinna külge, kus oli järv ja taiatarga eluase, vaid tegi, nagu läheks Kuranisse tagasi. Teispool Gliništsõ karjamaad pöördus vaevapaju rapikusse teerada, kust käidi Kurani külla, kui soo tahenes — siit oli maa hulga lähem. Seda jalgrada mööda hakkaski ta minema. Kuid umbes poolteist versta edasi pöördus teisele jalgrajale, mis viis juba jõe äärde. Mööda jõeperve, läbi võsapadumiku mõtleski ta minna järve kaldale, sealt aga Zahhari moori juurde.

«Parem lähen Zahhari moori juurde,» otsustas ta. «Teeb ära, ja ükski hing ei tea... Nagu poleks midagi olnud...» Ennast rahule sundinud, jätkas ta teed juba kergel sammul, nobedasti, tekkis selguse- ja kindluse-tunne nagu ikka sellel, kes teab, mis teha. Kuid mida lähemale ta taiatarga elupaigale jõudis, seda vähemaks see kerguse- ja kindlusetunne jäi. Tõusis hirm: räägi-takse, Zahhari moor pidavat vahekorda kurjade vaimu-dega. Käivat nõidadega loksperil...

Samm jäi aeglasemaks. Kui vinge on täna, kui kõle on raagus mustav vaevapaju padrik ümberringi! Raud-külm plink vesi jões, selles liguneb külmast kahmetu-nud rohi. Endalgi kerkivad võdinad ihule. Külm ja kole. Mõeldagi ei taha, mitte midagi ei taha... «Ei lähe ma soolapuhuja juurde... Patt, kui... soolapuhuja...»

Kidura lepaviseriku vahelt hakkasid paistma harvade põõsanuttidega tikitud lagamik ja rooväljad. Lagami-kul mõnes kohas lombid, must veetriip kõrkjate vahel. Vaistlikult seisatas jalg. Järv.

Mööda lagamikku minema hakates tundis ta kohe, kuidas mäda kamar jalge all nõtkus ja vajus, nagu võiks iga hetk katkedagi. Tavaliselt ulatub vesi siia maani, suvise põuaga on ta lihtsalt tagasi tõmbunud. Külmad on lompidele jääpiirded ümber vedanud, mätad on kahmetunud, vajuvad rohu krabisedes, prigiseb ja murdub jää. Tundes mädasood nõtkuvat, muutus ta vaistlikult ettevaatlikumaks: võib-olla kukub läbi. Kuid otsekohe meenus tõelisuus, sonimisega segi mõtles ta: nüüd teeb üks välja, mis siis, kui kukubki — enam ei maksa karta. Ja siiski muutus jalaast ettevaatlikuks...

Noh, viimaks siis... Kohe, kohe... Seal, roogude taga... Juba libisevad rookõrred üle näo... Üks samm, veel üks... Vaikus, ääretu. Ei hingelistki kuskil... Keegi ei saa teada... «Andke andeks, memmeke, taadike!... Ära nuhtle, taevaisa, sa näed, et muud üle ei jää!...» Ta tuikus nagu unes, langes teise jalaga põlvini sisse, suutis end hädavaevu mättal hoida, supras edasi. Juba rootihnik, peaaegu kõik vees. Peaks leidma kuiva mätastiku, kust kohe läheb sügavaks...

Sinna soosilma keskele olla kirik vajunud, teab rahvasuu. Olnud tasane tahe koht, aga kirik vajunud sisse, tekkinud soosilm, suur kui järv. Mitte nagu teised järved, vaid põhjatu...

Noh, siin pajupuhma ääres ongi kuivem. Pääseb ligi. Kalda äärest algab lahvevesi. Sügav... Ta tundis külma valus jalga kangestuvat, vaatas: viiskude ja säärtede küljes jäätus must porilödi! Pühkis vastu palitusiilu puhaks — nahk veripunane, külmast tõuseb kananahk ihule. Vist on vesigi raudkülm!... Ei, mitte oodata, mitte mõtelda, ruttu — sinna!...

Jalad vajuvad sügavamalt sisse. Iga hetk võib läbi portsatada. Kui must, kui kohutav on vetesügavik! Imelik — põhjatu! Igal jõel ja järvel on põhi, aga see on põhjatu! Sellepärast siis nii must, nii kole! Kurjad vaimudki pesitavat siin!... Ainult kaks-kolm sammu... Ja lõpp. Põhjatusse!... Äkki tundus, nagu kisuks miski teda sinna vetesügavikku... Silmade ees lõi keerlema... Rinda täitis külm õudus, halvas meeled. Hadoska haaras kinni pajuoksast, muidu olekski kukkunud.

Äkki oli tunne, nagu libiseks ta, nagu kaoks pind

jalge alt... Ja mingi kohutav salajõud tõmbas, kiskus aina sinna vetesügavikku, pani pea pööritama... Ta tahtis tagasi tõmbuda, põgeneda, aga ei pääsenud paigastki. Midagi justkui hoidis tal käsist-jalust... «Memmeke, taadike!» ägas ta, kisendas, aga ei kuulnud oma häält. Häält ei olnud. Nagu tumm oli ta!...

Vankudes läks ta ära, ikka veel pooluimane. Oli tunne, nagu vaataks talle keegi järele, aga ta ei julgenud pead pöörata. Hirmukangestusest toibumata läks ta edasi. Mädasoo nõtkus, vajus, korises, Hadoskale aga ei tulnud korrakski pähe, et pind võiks katkeda. Selja taga tundis ta vaid seda salajõudu, mis kiskus vetesügavikku...

Juba lähenes ta lepavarikule, mis ümbritses lagamikku, kui kõrvu löikus terav praksatus. Praksatas kuiv puuks, aga ta ei saanud aru, mis see oli. Ehmatas tõi ta otsekui jälle meelemõistusele, ta võpatas ja sööstis nagu arutu metsapadriku poole...

2

Järve äärest põgenenud, värises Hadoska veel tükk aega hirmu pärast. Hulk maad jooksis ta lepikuski, kartes selja taha vaadata. Kuni viimaks hakkas taipama, kus ta on ja kuhu peab minema.

Siin polnud lund ega külmakahutust, pajuvarik paistis veel nüüdki tihe ja mustendas kuidagi eriliselt. Igal pool umbrapik, ei ainsatki jalajälge kuskil. Ta varpis pimesi edasi ja eksis hoopis ära. Gliniššõ küla alla jõudis ta juhuse kombel — üsna lähedalt puude vahelt paistis äkki soosaare rinnak aedade ja majadega. Alles nüüd sai ta aru, kuhu ta on sattunud ja kuspool elab Zahhari moor.

Silmitu, salatsev oli hurtsik, mille juurde ta jõudis. Nõgimustad aknad, katusel roheline samblakorp, räastad maani. Korstnast kerkis suitsuvine. Võõristades vaatas Hadoska, kas suitsu sees midagi kahtlast ei ole. Ei olnud, täiesti harilik suits.

Hadoska seisis tükk aega, tõmbas hinge, tundis jalgu külmast kirvendavat, aga ei julgenud koputada. Pisitasa laskus videvik, mets tumenes, puud sulasid ühte, ümbritsesid teda tiheda müürina.

Viimaks võttis ta südame rindu ja koputas hurtsiku uksele. Seest küsiti areldi:

«Kes seal on?» Hääli oli kähe, otsekui ära külmetanud.

«Mina...» sai Hadoska öeldud.

«Kes? Ei tunne... Avdolja või?»

«Mina... Hadoska...»

«Mihuke Hadoska?»

«Kuranist...»

«Ah Kuranist?»

Seespool kriiksatas riiv, uks tõmmati poikvele ja selle vahele ilmus pea. Alles siis, kui oli vaadatud, julgus eit ukse avada ja laskis Hadoska sisse.

Vaevalt sai Hadoska üle läve astuda, kui riiv klõmp-satas uuesti. Toas oli juba peaaegu täiesti pime, Hadoska jäi abitult seisma.

«Näh, siin on polut,» talutas taiatark teda edasi ja pani istuma. Eit vaikis veidike, see vaikimine aga tundus Hadoskale pikk ja kurjakuulutav. Ta otsekui tundis endal vanamoori pilku — imelik, sest oli kottpime. Kuidas võis taiatark teda näha?

«Mis vigadus sul on?» kähistas eit viimaks. «Valutab kuskilt või?»

Hadoska tundis kuuma lainet näkku uhkavat. Sõnagi ei saanud ta suust.

«Kui ongi miskit... ää pelga ühti!... Maksa häbene-da...»

Jälle, tekkis Hadoskal tunne, otsekui kombiks taiatarga pilk ta keha läbi pimeduse. Eit juba ootas midagi. Kuid Hadoska vaikis piinlikult ka nüüd, tundes end nagu süte peal.

Äkki küsis Zahhari moor järsult:

«Titt tulemas või?»

Hadoska võpatas, tõmbus kõssi. Põsed õhetasid tuli-kuumalt, tundus, nagu pilkaks taiatark teda. Oleks tahtnud püsti karata, minema joosta. Ükskõik kuhu, peaasi, et siit ära. Minema, silmalt minema! Lollike, mis sa siit lootsid? Mis sa otsisid?... Kuid vanamoor ütles osavõtliku leebusega:

«Nojah, noore tüdruku asjad...»

Ta läks ahju ette ja torkas peeru otsa tulle. Olvialuses lõi lökkama valgus. Hadoska tunnistas Zahhari moori võõristavalt ja rahunes siis — polegi nii hirmus, külaeit

nagu kõik teised. Pole ta vana ega mingi kuibard, näo poolest nagu teisedki eided, lāsaja ninaga, mihukest vis-tisti pole ühelgi nõiamooril. Rätik peas ja... Põse peal must tahmalaik...

«Pole sina see ainumas... Pole sa esimene ega vii-man...» Eit silmitses uurivalt Hadoskat. «Kaua see sul on? Kuu, kaks?»

Hadoska punastas ja vastas. Taiatark ütles lohutavalt:

«Siis on kena, võib veel.»

Kui eit hakkas tekke akende ette riputama, vaatas Hadoska juba areldes ringigi. Olvi all prigiseva tule val-gel said hästi nähtavaks riidega kaetud polutid, laud, mille lina hoidus mähku, sest selle all oli leivapäts. Laua kohal hämaras nurgas kiiskasid käterättidega ehitud pühapildid. Samasugused nagu igal pool. Ja kõik muugi oli nagu igas teises talutares — ukse kõrval riiul kaus-sidega, polutil puuvitsik, väheldane vana kirst. Ainult see, et nõgistel sammaldunud seintel, milles jooksid vonklevad praod, rippus hulganisti kuivatatud rohukim-pe. Ja ahju ääres riiulitel mingid pudelid...

«Ah vaatad, kuidas ma elan?» tabas Zahhari moor ta pilgu. «Kehvasti elan! Ei maksa kadestada...»

Hadoska noogutas vaikselt pead.

«Olid ajad — elasin minagi! Aga läbi kõik! Inimesed justkui ogarad peast!... Ei saa aru, mis neile endile hea. Taipamatud, nagu lapsed... Loodavad ja jumala-teotajate ja mõrtsukate peale, va tohtrite peale!... Loo-davad — ja surevad kui kärblased, sest mis need va tohtrid muud teevad kui pussitavad ja kihtitavad!...» Ta rääkis nagu heale tuttavale, sosinal: «Sihuke käsk antud, et kõik, kel siheline vigadus, need ää kaotada. Nõnda et poleks vigadusega inimesi. Kel tõbi kallal, see nagu polegi inime! Kui palju minagi sihukesi põduraid olen terveks rohitsenud — elavad edasi, tänavad juma-lat ja mind ka. Aga tohtrite ülematel hing kangesti minu peale täis, et ma inimesi rohitsen... Ütleval, et minu rohitsemine polla sääduslik. Et minul polla õigust hai-geid rohitseda, sest sääduslik olla haiged hoopis sur-mata!...»

Hadoska kuulas, ja väga kahju oli tal neist õnnetuist: haiged kästakse hävitada, kui kole!

«Sestap hakkasid ametmehed mind äherdama. Üks

tölbakas, külanõukogust, ütles isegi, et annab vangirauad...» Zahhari moor ohkas: «Rasked, rasked ajad! Mine või jää-auku...» Ta libistas pilguga üle Hadoska, küsis huvitatult: «Tõid sa mulle midagi?»

Hadoska, mõtteis ja liigutatud, ei taibanud kohe:

«Mida?»

«Noh, seda... töö eest maksta...»

«A-a... Jah tõin.»

Hadoska tõmbas põuest taskurätinutsaku, võttis sellest välja viimse kui kopika ja andis eidele. Tõmbas seljast palitu, võttis ära oma kõige parema riidetüki — väljaõmmeldud pika jaki: emale võib ütelda, et kadus ära. Zahhari moor, kes tahtis juba raha lugema hakata, kahmas õhinal jaki, vaatas seda eest ja tagant. Jakk oli talle ilmselt meele järgi — ime küll, kui nii ilus riie ei meeldiks! Eit tõmbas ta üllegi, aga taipas kohe, et nii ei kõlba, võttis ära ja pani kokku.

Raha üle lugenud, vaatas eit Hadoska otsa.

«On see — kõik?»

«Jah...» sosistas Hadoska. Kui palju talle siis tarvis on?! Mine hullu tea, äkki ei taha tehagi...

«Sellest on vähe...»

Hadoska vaikis. Nojah, mis siin muud, ei taha. Annab raha tagasi ja näitab, kus uks on! Aga kust tema, Hadoska, peaks nii palju raha võtma!

«Rohkem pole!...»

«Noh, olgu pealegi...» pomises eit pisut leplikumalt. «Sellepärast, et kahju on sinust. Mina olen hea inimene...»

Ta toppis raha kuskile kaenla alla, pani jaki kirstu, mis sedamaid lukku keerati, ja pättas ahju poole. Olvaluse ees kohmitsedes käskis ta Hadoskal paljajalu võtta, otsis kuskilt kuivad närused jalakaltsud ja tõi kopsikutäie kuuma, mündihautisega segatud vett. Hadoska kängitses jalad ümber ja jõi. Oli tunda, kuidas üle keha valgus mõnus soojarambus.

«Hakkas soojem või?» märkas seda ka Zahhari moor. «Raasi siis vatid maha. Võta palit ära ja... Ega siin...»

Hadoska võttis uuesti palitu seljast. Nüüd istus ta juba nagu kodus, halli linase pluusi ja sinist ruutu seeliku väel. Istus ja vaatas, kuidas taiatark ahju ümber kaperdas, ja tundis, et peaaegu ei kardagi teda enam.

Ainult et südant pitsitas hirm selle teadmatu, selle kardetava, koleda asja ees, mis nüüd oli nii ligidal.

Ahju eest tulles vaatas eit talle jälle nii valju näoga, et Hadoska süda lõi värisema.

«Sa pead vanduma, et mitte ainsamatki sõna sellest! Mitte iialgi, mitte ühelegi hingelisele!»

Kiirustades ütles Hadoska:

«Mitte ainsamatki sõna, mitte iialgi, mitte ühelegi hingelisele! Või nuhelgu mind jumal!» Ta tegi ristimärgi.

«Kui välja räägid, pole nalja!» ähvardas eit.

Hadoska vaatas talle vastu niisuguse pilguga, et ei jäänud kahtlust: kas või raiutagu tükkideks, kas või põletatagu, aga ta vaikib kui haud. Siis käskis eit:

«Heida pikali!»

Hadoska ei liigutanud end, nagu poleks midagi kuulnud. Taiatark tahtis teda ise pikali panna. Aga niipea kui ta Hadoskat puudutas, tõukas see ta käe meeletu hirmuga tagasi:

«Ei!»

«Tobu, mis sul on?!»

Hadoska vaikis. Ühekorraga oli ta nagu täis häbi, hirmu, jälkust, meelegeid. Ta oli tulipunane...

«Nagu oleks kah asja!... Nagu sina see ainumas!... On neid siin nähtud, kõik sinusugused...»

Hadoska silmad põlesid metsikult, täis ahastust. Ta ei uskunud, ei, ei...

«Loomulik asi, noore tüdruku asi... Pole siin ühtigi!...»

Taiatark läks riiuli juurde ja tõi sealt klaasitäie mingit leotist.

«Säh, rüüpa siit... Jääd rahulikuks...»

Kuulekalt võttis Hadoska selle vastu. Tihedasti, ärevalt lõgisesid hambad vastu klaasi serva...

Kõik see polnudki nii kole ega nii valus, kui ta oli kartnud. Valu, jah, oli suur, aga palju hullem oli vastikus, jälkustunne, häbi. Jälkuse ja häbi pärast ei suutnud ta silmigi Zahhari moorile tõsta, oleks ülepeakaela minema jooksnud, ükskõik kuhu. Peaasi, et teda ei

näeks, ei kuuleks ta juttu! Kuid vanamoor rääkis rahustavalt:

«Noh, korras kõik. Võid rahulik olla — midagi pole enam... Kadunud jäljetumalt... Verd veel tuleb natuke, aga ei maksa karta. See peab nõnda olema... Aga muidu on kõik korras... Midagi pole enam...»

Ta ise tuli Hadoskat läbi metsa saatma. Hadoska võnnis ta järel enneolematu õudse tühjustundega, kohutavalt väsinud, liikmed kummaliselt lõdvad. Tõntsi imetusega mõtles ta, et ikka veel on sama õhtu, mis laskus siis, kui ta siia tuli. Sama õhtu — kuid juba pilkane pime, silm ei seleta puutüvesidki. Mitte kuigi palju aega, aga nii palju mõtteid on mõeldud, nii palju läbi elatud. Kõik nagu oleks hoopis muutunud. Ja ka tema ise nagu poleks enam see, kes ennem, vaid hoopis teistsugune. Hoopis teine inimene. Täitsa võõras iseendalegi... Kuid õhtu on seesama, ainult et pime. Siis hakkas videvik alles laskuma, nüüd aga katab pimedus maad, mets paisab musta müürina, teerada on pisut heledam. Taevas hahetab vaevalt-vaevalt. Kõik läks nii ruttu, kuid samas tundus, et oli kestnud väga kaua. Justkui oleks hulk aega möödas... Ja süda on nii raske. Kohutav tühjus, jälk tunne... Oled süüdi taevaisa ees... Ta halastab. Ta annab andeks. Anna andeks, taevataat! Sa tead kõik... Anna andeks...

«Nii et verd tuleb veel... Ära karda, kui midagi... Aga muidu — midagi pole enam!...» Ja veel kord hoiatas Zahhari moor: «Ainult — mitte ainsamatki sõna kellelegi!»

Kui taiatark pimedusse kadus, oli Hadoskal pisut kergem. Ta tahtis nüüd olla ainult iseendaga, mitte kedagi kohata, mitte kedagi näha. Olla üksinda oma süüga, oma jälkusega, mis lasus kivina südamel, sundis kõigist hoiduma. Tädi juurde ta ei läinud. Ta tegi välja mööda kaare ümber külagi, et mõni sugulane kogemata vastu ei juhtuks, läks nagu päeval mööda ka Alešnikist. Soo peal oli pimedas väga hädaohtlik. Hadoska läks edasi kobaval sammul, olles väga ettevaatlik. Ta süda tardus hirmust: «Jumal, ära nuhtle mind! Anna andeks, taevataat!...»

Kõik läks hästi. Soosillal ei juhtunud midagi. Taevaisa heitis armu. Aga niipea kui ta nägi küla harvikuid

kollaseid tulesilmi, tekkis paha tunne ja vastikus uuesti. Enne esimesi mustendavaid taresid jäi ta hoopiski seisma, justkui poleks see oma küla, vaid võõras. Ja edasi ei julgenud ta minna kiiresti, vaid hiilis mööda aiaäärset, kartes vastutulijaid.

Kuid vastu ei tulnud. Ka kodus magati. Ema ärkas, mõmises unesegaselt, et õhtuline on ahjus. Hadoska ütles, et pole isu. Kodutubagi tundus teistsugune kui varem. Kõik oli muutunud. Kähku tõmbas ta riided ült, heitis asemele, kiskudes teki üle pea. Mitte midagi teada, mitte midagi mõtelda! Silmad kinni ja magama, ärgates on kõik ununud. Kuid und ei tulnud. Kõik läbielatu ujus ja hõljus silmade ees. Millestki oli kohutavalt kahju, meel oli mõru, hirmsasti oleks tahtnud nutta. Ja ta puhkeski nutma, isukalt, meeleheitlikult, ise hirmul, et keegi võiks kuulda. Silmad pisarais, ta uinuski.

Ta ärkas tule praksumisest ahjus ja ukse kääksatusest. Ema keetis süüa. Isa tõi sületäie puid. Hadoska tahtis nagu alati jalule hüpata ja riietuda, aga niipea kui ta katsus tõusta, sähvas läbi alakeha tuline valuviirg. Särk oli märg, ta tõstis käe silmade ette: verine!

«Pole viga...» rahustas ennast Hadoska. «Taiatark ütles, et verd tuleb veel. Mis siin karta... Nõnda vist peab olema...» Peamiselt oli ta hirmul selle pärast, et äkki ema ja isa märkavad ning hakkavad pärima.

Terve päev oli Hadoska jalul, otsis endale igati tegevust, et unustada, et summutada häbi ja jälkustunnet, mis aga ei vähenenud, ei kadunud. Ei suutnud isalemale silma vaadata — tundus, nagu võiks ta häbi iga hetk avalikuks tulla. Kui paha tal oli! Ja oleks veel ainult hingepiin! Tihti sähvas kõhust läbi nii tuline valu, et pidi hambad huulde vajutama, sest muidu oleks lausa kisendanud.

Hirmuga tundis ta, et jääb korrast nõrgemaks, et jaladki ei taha kanda. Peaasi, et suudaks püsti seista, õhtuni vastu pidada! Ta julgustas ja trööstis ennast: «Pole viga, pole viga... Läheb mööda...»

Vastu õhtut käskis ema tal keldrist kartuleid tuua. Niipea kui Hadoska täis kartulikorvi katsus tõsta, lõi kas tast läbi nii terav ja äge valu, et kõik läks silmade ees mustaks. Ja samas tekkis peatumatu verejooks...

Hakkas õudne hirm. Hirmu pärast ei märganud ta isegi, mis kombel ta üles sai. Keldrikojast välja tuikudes lõi silmade ees keerlema, nii et peaaegu oleks maha kukkunud. Siiski komberdas ta kuidagi maja ukseni ja varises seal jõuetult trepiastmele. «Inimesed näevad...» mõtles ta hirmunult. Kuid ta ei suutnud ennast enam jalule ajada.

Käpuli ronis ta künniseni, vedas end püsti, klammerdudes mõlema käega uksepiitade külge, vankus vöörusse, tõmbas toaukse lahti. Nähes tema surnukahvatut nägu, karjatas ema kohkunult:

«Tütreke! Mis sul on?!»

Hädavaevu jõudis Hadoska polutini ja prantsatas sinna pikali. Surmani ehmunud, tõstis ema hädakisa:

«Oh sa püha, kallis aeg küll!... Mis see siis on?! Oled sa midagi santi sisse söönud või?! Püha heldus, kallis aeg!...»

Hadoska vaikis. Ta pea pööritas, oli kummaliselt tühi ja suur, nagu mingid lained õõtsutasid teda edasi-tagasi. Jalgu, selga, õlgu — kogu keha haaras iseäralik külmatus, ta hakkas üleni värisema, tihedal võdinal, tagasihoidmatult. Ema laotas talle esmalt teki peale, siis veel pikk-kuue, aga ikka oli külm, värisemine ei lakanud. Kui isa metsast koju jõudis ja uksest tuli, nägi Hadoska teda otsekui läbi paksu udu, kuulis otsekui maa alt küsitavat: «Ehk sa tahaksid midagi?...» Ta ainult raputas sõnatult pead.

Kuid verd tuli ja tuli, otsekui ei lõpeks selle voolamine iialgi. Ja tundus, nagu valguks koos verega ta kehast ka soojus ja elu. Kinnisilmi, tajudes laugudel ahjust langevat ruskjat tulehelki, mõtles ta läbi rambe uima: «Ongi käes viimne tunnike... Tuleb surm...» Ei hirmu ega haledust tundnud ta sellele mõteldes, miski ei huvitanud teda enam.

Ainult ühel korral jõudis öeldu ta teadvusse ja erutas. Kui ema mingit taimelootist pakkudes ütles, et võiks ehk Zahhari moori kutsuda, tuli Hadoskale otsekui elu sisse, ta tõstis pea ja keeldus tasakesi, kuid järsult:

«Ei!»

Kogu pika öö valvas ema ta juures, kohendas tekki, ohkis, posises palvetada, andis taimelootist juua.

Hadoska oli vaheldumisi suikvel ja ärkvel, enamasti aga uni ja tõelisuus segunesid, kadus vahe nende vahel.

«Ma suren. Olgu, las ma suren...» mõtles ta uimastusest virgudes.

Vastu hommikut pani isa hobuse ette ja sõitis Zagal-lest arsti tooma. Nad tulid, kui oli juba valge ja akende taga hiiblesid esimesed varatalvised lumeräitsakad. Üleriided maha võtnud ja ahju ees käsi soojendanud, käskis arst kõigil välja minna. Kui ta Hadoska juurde astus, püüdis see esialgu vastu panna, kuid ei jaksanud end liigutada ega rääkida. Ja polnud enam tahtmistki. Kõik oli ükspuha.

«Juravitsšosse! Haigemajja — ja kõige kiiremas korras!» ütles arst, kutsunud vöörusest isa.

Kui Hadoska isa Ignat, näost ära nutetud, sõitis tütreka mööda soosilda, juhtus ta kokku Tšarnuškaga, kes tuli Gliništsšost Godlja poolt. Endaga rahul, sest pluusimure oli kaelast ära, pealegi õnneliku kaubaga, peatas Tšarnuška varmalt hobuse.

«Kuhu nüüd, Ignat?»

«Tütar...» Haledalt löid Ignati suunurgad võbelema.

«Suremas!...»

Jahmunult hüppas Hanna vankrist ja jooksis Hadoska juurde. Ta jäi keeletuks: Hadoskal polnud enam elus inimese nägugi. Põsed tundmatuseni sisse langenud, ei tilkagi puna palgeis, nagu surnud.

«Armas aeg, Hadoska!... Mis sul on?!»

Hadoska pilk vaatas nagu kuskilt väga kaugelt. Ta vist ei tundnud Hannat kohe äragi, aga kui tundis, löid silmad välkuma, laud võbisesid erutusest, sallimatusest. Ja järgmisel hetkel langesid nad pahaselt kinni.

«Ei taha nähagi!...» mõtles Hanna kahetsusega.

Hadoska isa äigas varrukaga üle silmade ja sõngutas ohje.

VIIES PEATÜKK

1

Viimased päevad enne pulmi olid täis palavikulist tööd-tegemist. Nüüti ära mullikas, raiuti ja tükeldati liha, kõrvetati tapetud orikal harjaseid, puhastati ta

ära, küpsetati leiba, präänikuid ja piirakaid, praeti ja säristati nii palju, et harjumatusest iiveldus peale kipus. Kõik, mille pärast oli pikki kuid higistatud ja muretsetud ning mida oleks pidanud katsuma ületalve hoida, muutus ilma pikemata, silma nähes, praetud või küpsetatud roogadeks ning jäi üürikest aega ootama Tšarnuška röskesse pehkinud «keldrisse». Terved päevad ja öhtudki toimetas Hanna isa midagi kuskil lodurapikus, vedas pimeduse varjul sinna praagapotsikuid ja tõi salakesi koju puntsikuid ning lassikuid, milles loksus samagonn.

Sellest, mis endil hingetaga oli, ei jätkunud, ehkki kõik kokku kraabiti, seepärast pidi veel mööda küla laduma ning laenama, kust vähegi laenata andis. Selle peale ei mõeldud, ei julgetudki mõelda, kas pärast on midagi suhu pista või kuidas laen tasuda: mis sa siin mõtled või oled — laenuta niikuinii välja ei tule. Saaks esialgu ühegi mure kaelast ära, saaks pulmad peetud. Kuid edaspidi looda looja peale — küll siis näeb...

Katsuti-koomitseti, et aga rohkem oleks, et puudu ei jääks. Tuba oli täis segimist, jutuvada, kõrbeläpatist. Öhtuti huumasid Hannal käed ja selg, suus oli paha maik, uni ei kosutanud, vaid roiutas. Väsimus, magamatus ja leitsak tegid pea uimaseks ning jõrmiks. Ka ise oli ta justkui kohmakamaks jäänud, liikus ja tegi tööd vastumeelselt, tuimalt, ilma tavalise pealehakkamiseta. Ka isa ja võõrasema samm oli kuidagi nüri, nad rahmeldasid pigem sellepärast, et asi ei oodanud: kogu aeg kannustas ju mure, et äkki ei jõua, äkki ei saa õigeks ajaks toime...

Laupäeva õhtuks kutsuti külla pruudi sõbratarid ja lähemad sugulased, istuti pisut laudade ümber. Kuid liiale ei mindud, sest pidi end pulmapeoks värskelt hoidma. Lihtsalt oli vaja näidata, et siingi peetakse meeles ja austatakse vana kommet, ei tahetud külarahva ees häbisse jääda, sest pidutseti ka peigmehe kodus. Pühapäeval vara-vara hakkas Tšarnuška valmis panema pruudivankrit. Vanker ei olnud oma, vaid laenatud — ilusam, kabedama veeremisega, tugev, just selleks sobiv, et nii tähtsale sõidule minna. Ka teise hobuse pidi külast tooma. Tšarnuška söötis seda ning omagi ruunakest tublisti, andis isegi kaeru, et nad vedusat sõitu

teeksid ja et pruut häbenema ei peaks. Kui pruutneitsid ehtisid lintidega valjaid, leisid ja looka, toppis ta vankrikesse pehmet aruheina, mis oli juba enne varuks hoitud, ja kattis selle ilusti tekiga.

Juba tahtis ta hakata hobuseid rakendama, kui uksest tuli Hvedzka:

«Mamma kutsub sind...»

Tšarnuška proovis veel kord range ja loivas vastumeelselt toa poole. Seal olid mõned vanamoorid, tüdrukud, pruutneitsid ja Hanna sõbratarid. Eided ning võõrasema kaperdasid ahjusuus, viinapudelitega ja roogadega kaetud laudade ümber, tüdrukud kobardusid ukse ees nurgas ja sosistasid midagi isekeskis. Nende seas oli ka Hanna.

Niipea kui võõrasema Tšarnuškast nägi, tõmbas ta selle murelikul ilmel akna juurde nurka ja ütles tasakesi, pühalikult:

«Peaks juba pruudi ehtesse panema...»

«Eks te's pange...» Tšarnuška surus ohke alla.

«Jaah, peaks juba...» Võõrasema nihkus lähemale ja tasandas veelgi häält. «Aga mis sa ise selga paned?»

«Eks need riided, mis mul on. Ju mul eilegi midagi ümber oli...»

«Oli!... Püksid nagu närud!... Lapp lapis kinni!...»

«Kui lapitud, siis lapitud. Mõni mõis. Ega mina peigmees ole, kuripatt...»

«Pole peigmees, pole peigmees! Aga pruut on sinu tütar! Sina oled pruudi isa! Pole sa keegi võõras, et ükskõik mismoodi, et võiksid nagu kaltsukada peigmehele vastu minna!... Eile — see oli naljategu, omad inimesed koos! Samasugused halbakad, kui nii võtta! Aga täna — terve ilmarahvas koos! Ja peigmees üle küla! Rikkusel ei aru-otsa!»

«Rikkusel, rikkusel! Kust kaugelt tema's — teab ise küll, palju mul seda va nodi! Mis ta's tahtku — aituma peaks ütlema, et pulmamoona kokku kormitsesin!»

Võõrasema piilus vargsi silmanurgast teiste poole — kedagi võõrast küll ei paistnud pealt kuulavat, aga siiski sosistas ta veel tasemini. Ettevaatus pole eal kurjast...

«Pulmamoona küll, aga inimestel ju silmad peas! Vaadatakse kõik üle ja pärast lõhverdatakse!... Peab riides olema — muidu häbi Glušakide näo alla minnagi! Peab

veel nendega seltsis sööma ja ... Mina lähen laenan Hima käest. Temal on sinine pluus, pilleriiniga ...» Võõrasema tahtis juba minnagi. «Aga sina võiksid Kübarikul käia, praegu veel jõuab. Temal ju püksid, et las aga olla. Need, mis kroonust saadud.»

«Minule käivad omad püksid küll. Kui mõnele ei meeldi, ärgu siis vaadaku!»

«Võib-olla et sinule käivad, aga mis tunne tütrele on?» Võõrasema vilksas Hanna poole, kes tuli lähemale ja kuulis nende sõnelust. Ta lootis, et Hanna talle järele kiidab, kuid see ei lausunud musta ega valget. «Ja minul? Külarahvas kõik koos! Kõik takseeritakse ära. Kõik ja puha, mida on ja mida pole. Lihtsalt ilmaaeruks lased ennast teha! Pärast, siis räägitakse, et kalsud paljaste reite ümber! Aga kah aab ennast suurte ninade lauda!»

«Eks naergu, kel suu sügeleb! Mis minul — üks ta kama!»

«Kah aru peas! Nagu tita!» vihastas võõrasema, kaotades viimse kannatuse. «Isegi tita poleks nii loll!»

«Pea õige suu!» vihastas ka isa. Ta hääls paisus nii valjuks, et eided ja tüdrukud vaikisid ning jäid hämmeldunult kuulama. «Kui tahad Himalt pluusi laenata, siis laena, aga mind jäta rahule! Ennagi vesi ahjus! Nüüd püksid kah veel, põrgut küll! Juba praegugi süda kripeldab sees, aga temal, kuripatt, tarvis veel näägutada — püksid, kalsud! ... Mine, kui tahad!»

Võõrasema vaatas ümber, märkas naiste põnevil pilke ja ütles Tsimohhile imeleplikult:

«Või see minu asi ... Ma muretsen ju sinu pärast ... Et sinul säädsem ... Kui ei taha, olgu pealegi!»

Uks ta järel klõmpsatas kinni. Isa sülitas õiglase vihaga, tegi, nagu otsiks midagi mustaks tõmbunud, kaabitud ja pestud aknalaualt poluti juures ning torises Hannale õigustamisi:

«Too Kübariku käest! Nagu meid siin ei tuntaks! Igaüks teab, mihukesed on minu püksid ja mihukesed Kübariku! Kelle jalas küll need püksid käinud pole — võib-olla poolsada korda nendega pulmitsetud! Peaegu igal peigmehel Kübariku püksid jalas!» Ta vaatas eest ja tagant oma pidupükse. «Olgu mihukesed on, peaasi, et pole võõra mehe jalast ...»

Hanna mõtles veidi ja ütles tõsiselt:

«Põlve pealt on paik läbi kulunud ... Anna, ma tõmban kinni.»

«Parem ütle nendele, et sind ennast valmis pandaks. Varsti ehk tullaksegi!»

«Küll ma jõuan.»

Ta võttis püksid, istus polutile, kus igapäevased riidedadid olid kõrges virnas uue teki all, ja hakkas väledasti nõeluma.

Püksid olid halli- ja kollasekirjud: kunagi taheti neid üles putitada ja värviti ära, aga värv mängis hullu vembu, tegi riide laiguliseks, paigatud kohad aga jäid hoopis heledaks, kuiva sibulakoore karva. Kuid Tšarnuška ei teinud seda üldsegi märkama, ehkki püksid otse rõhutasid ta vaesust. Nukralt, heldinud pilgul vaatas ta oma tüdrit, selle käsi, musti juukseid, tõmmut otsmikku. Kui Hanna püksid ta kätte ulatas, tundis Tšarnuška kurgus piinlikku kipitust, sai hädavaevu pisarast võitu.

«Sedasi, ajan siis mingil moel läbi! Omade pükstega! ...»

Võõrasema tuli naabrinnase juurest. Ta oli rõõmus, sest pluus oli käes, aga Tšarnuškast nähes tõmbus ta kohe haavunult mossi ja pööras selja. Ilmselt ei kavatsenud ta äsjast tüli andestada. Ja paistis nii, et ka isa ennast süüdlaseks ei tunnistanud ...

«Ema, tuleb juba pruut ehtesse panna,» üles vana Avdolja, kes kohmitses ahjusuus.

«Tean isegi, et tuleb!» Vanamehele pilkugi heitmata laotas ta pluusi polutile ja ütles, et istugu Hanna pingi peale. Kõik toasolijad, eided ja tüdrukud kogunesid Hanna ümber: ühed selleks, et võõrasemal abiks olla, teised — pruutneitsid —, et teha seda, mis on pruutneitsiteks valitute ülesanne, kolmandad aga lihtsalt pealt vaatama. Silmapilk oli ju väga tähtis! ...

Tšarnuška langes abitult kühmu ja tõlssis ukse poole. Silmates ahju peal Hvedzkat, kes istus samuti hiirvaikselt, vahtides pärani silmi, nõkutas ta mornilt peaga: kobi alla!

Võtnud põngerja käekõrvale, tõmbas isa ukse linki ja kadus võõrusse ...

Ta astus välisuksele. Hobused seisid juba rakkes,

niiske tuul sõrmitses lindikesi varruste ja looga küljes. Tšarnuška seisatas nõutult, käes hajameelsusest kaasa-
toodud püksid, ja kobis võõrusse tagasi. Siin ta pesi
nagu, läks siis käsikambrisse, määris juukseid lamba-
rasvaga, et need paremini seisaksid, tõmbas jalga puu-
villased helekollaste laikudega püksid ja vajus äkki
jõuetult toobrile istuma. Ei tea, kui kaua oleks ta seal
norgutanud, aga Hvedzka tüdines ootamast ning hakkas
teda varrukast sakutama. Tšarnuška võpatas ärkvele ja
läks uuesti tuppa. Hannal olid juuksed juba palmitse-
tud, ta kandis vastset satäänpluusi ja punase-rohelise-
ruudulist undrukut, jalas olid ema punased kõrgete
säärtega saapad.

Tšarnuška jäi teda vaatama — Hanna seisab pärjatud
päi, jalakandj langeva leieriga, õhkõrna ja kaalutuker-
gega. Nii hästi, nii kauniti tõuseb valge satäänpluusi ja
leieri raamistuses esile tõmmu näojume, kulmukaared,
silmad nagu küpsed kirsid, hommikukastest niiskunud.
«Ka ise on ta nagu valminud kirss! Nagu kirsiõis!...»
mõtles Tšarnuška, tundes südames kirjeldamatut valu-
pitsitust.

Pärg, leier. Mida kauem ta vaatas, seda tugevamaks
läksid tal pahad eelaimused. Ei, need polnudki ainult
aimused, see pärg, see leier tundusid talle juba ise
suure, hirmsa õnnetusena. Jälle kadus tal jõud käsist-
jalust, nii et vaevalt jaksas kättki tõsta, kuna silmad loo-
rusid millegi märjaga. Ruttu pööras ta pilgu ära, hak-
kas mööda tuba kaperdama, lihtsalt selleks, et liikuda,
et peletada mõtteid, et hoiduda vaatamast tütrele, kes
kannab pärga, leierit...

Kõik, mis ta nägi ja kuulis, tekitas temas imelist lei-
natunnet. Mitmel korral süstasid uksest sisse tüdrukud
ja kilkasid: «Tulevad!» Läks lahti sagimine ja möll,
kuid sellest ta meelenukrus aina süvenes. Kui siis jälle
selgus, et ärevus on enneaegne, jäid kõik vakka, aga
tema leinaline tunne ei kadunud. Tüdrukud ja eided
vadistasid rahumeeli, kõõrutasid laulda, igavlesid, aga
tema süda oli täis tulist valu.

Isegi seda, et tütar istus nii rahulikult, oodates oma
saatust, oli tal raske näha. Hanna oli väga vaikne. Isa
ei mäletanud, et ta kunagi oleks nii vaikne olnud —
kogu aeg istus ta sõnatult. Ta ümber heideti nalja, hoiti

kärsikult kõrvad kikkis, ainuüksi Hanna oli vaikne,
endasse süvenenud. Tema, kes muidu pudeliski ei seis-
nud!...

Midagi polnud temas märgata ka siis, kui hakkas
kostma pillihääli: algul ainult trummi mürtsumist —
trahh, trahh, trahh, siis harmoonika pidulikke nuuksu-
vaid trillereid, vilespilli kõrget, läbilõikavat lelutamist.
Mängijad jõudsid ruttu lähemale, vilespilli ja harmoo-
nika hääled kõlasid korrast selgemini...

Üks Hanna pruutneitsitest, püsimate tuulepea
Marusja, krapsas püsti, kuulatas ehmunud näoga, vaa-
tas tüdrukute hulgas ringi, hüüdis:

«Näitsikud! Võõrad, võõrad on need, kes sealt tule-
vad!... Tahavad ehk ära röövida meie mörtsjat, meie
Hannakest?!» Ta pööritas ähvardavalt silmi, tormas
uksest välja: «Meie ei lase!...»

«Ei lase!... Meie kaitse all on ta!... Ajame minema,
ärgu nad jännaku!... Või kui, siis heaga! Las maksa-
vad kinni!...» Kõik toasviibijad peale Hanna vadi-
sid lõbusa kilkamise ja lärmiga välisuksele, õue
peale.

Tšarnuška vaatas Hanna poole: ainult tema jäi istuma
nagu elutu. Vanamees ohkas ja tünts is tasakesi teiste
järel välja...

2

Pillimäng pöördus tanumalt maja ette ja vaikis. Nüüd
kuulis Hanna paljuhäälselt jutukõma, oletamist, mingit
kamandamist. Rübeldi, sõneldi, naerdi... «Ei lasta
sisse. Nõuavad lunakinke...» käis tal läbi pea.

«Rahvast vist palju koos...» mõtles ta, nagu sünniks
seal midagi hoopis kauget ja kõrvalist. Kõik see lärm,
see näaklemine ja naer, mis kostis tanumalt ning õuest,
tundus talle nagu unenäos, otsekui ei puutuks see üld-
segi temasse.

Ka ise viibis ta nagu unes. Liiga tugev mälestus oli tal
eilsest. Algas see siis, kui külalised olid... Joodi, söödi,
aeti juttu... Jõi ka tema. Küll mitte sellepärast, et
oleks tahtnud, vaid sellepärast, et viinajoomine kuulub
pruudiseisuse juurde. Sööki aga ei tahtnud suhu võtta.
Pärast seda lõpmatut keetmist-küpsetamist, millest veel

nüüdki käed huugasid ja süda iiveldas, ei kannatanud söögi peale vaadatagi.

«Miks sa nõnda närb oled, Hannake?» astus juurde isa, vaadates teda uurivalt, nukrate silmadega. «Söö, tütreke, söö pisutki!»

«Ma juba sõin... Pole isu...»

«Võiksid pirukatki võtta. Või ehk sülti?»

«Ma võtan siis prääniku...»

«Söö. Muidu hakkab liiga ruttu pähe...»

Tõepoolest jäigi ta üsna varsti joobnuks. Pea sumises, kõik ujus ja hõljus silmade ees — liuad, pudelid, võõrasema, külalised. Ja see tekitas imeliku tunde, nagu ei puutuks teiste jutuvada ega kogu joomapidu üldsegi temasse, nagu jääks see kõik temale kaugeks ja võõraks — kellegi teise peaks, kellegi teise pulmadeks!...

Kui külalised koju läksid, oli ta nii joobnud, et suutis hädavaevu lahti riietuda ja teki alla pugeda. Kaua ei tulnud und. Pea keerles, kõik sulas üheks virvarriks — jutuvada, laulud, näod. Ase hõljus ja ujus kuhugi, süda oli väga paha, tundus, nagu ei tulekski sel kõigel otsa... Uinuda, kui ometi saaks uinuda, mitte midagi kuulda ega näha, kõik unustada!...

Lõpuks tuli uni, kuid kaua tundus see mingi segadikuna, tohuvabohuna, hõljumisena. Järsku hakkas ta karjuma, oigama, virgus täielikult, higist leemendades, täis jälkustunnet ja õudust. Ta käed ja keha olid krambipingul, värisesid.

«Mis sa karjud? Mis sul on?» küsis võõrasema jahmunult.

«Ei m-midagi. Und n-nägin...»

«Tohoh. Heida risti ette. Jää magama...»

Akna taga tihedalt vihma, öö oli must ja hääletu nagu haud. Asemel lamades ja vähehaaval rahunedes katsus ta unenägu meelde tuletada, aga ei suutnud: silme ette tulid ainult mõned pildid. Päikesse uppuv heinamaa. Vassil niidab. Heinalabu. Ja korraga — jala peal rõngas nõeluss!...

Hommik läbi oli ta sest unenäost otsekui jabur. Ja veel praegugi. Mis see tähendab, see unenägu? Mida ta ennustab, mida ette kuulutab?

Kogu keha oli roidunud otsekui pärast ränka tööd. Pea lõhkis valutada, kõige suuremaks õnneks pidas ta

vaikust, rahu, üksindust. Kuid laia lärmiga trügisid inimesed trepisesiselt tuppa. Palju oli neid. Otsekui unes nägi ta Javhimi, vaatas teda nagu võõrast inimest. Pillide hõiskamise ja mürtsumise saatel — väljas hakati mängima marssi — tormas ta Larõvoni, Kätša-eide ja terve karja sõprade saatel tuppa, niisama lärmakas, särtsu täis ja lõbus nagu kõik teisedki. Tal oli seljas uus kuub, jalas klantsivad nahk-kalifeed ja klantsivad säärsaapad, ka punane nägu kiiskas nagu rasvaga võitnud. Silmadki olid nagu võitnud, läikisid õliselt, ülemelikult. Laia läikiva nokaga müts seisis lahmakalt teise kõrva peal. Ta paistis kõige paremas löögihoos. Polnud märkigi sellest, et ta öö läbi ülal oli, trallitas ja jõi.

«Juba tänagi nina täis, tegid vist peaparandust...» mõtles Hanna.

«Tere-jumalime, siitpere rahvas!» hüüdis Javhim, saates õlise, vembuka pilgu Hannale.

«Ole terve... Ole terve, kui armsaid sõnu sa räägid!» jurkas võõrasema ta nina alla. Hanna nägi, et ta lapseliku rõõmuga surus rinnale uusi, ilmselt Javhimi kingitud saapaid. «Tegid mind suureks prouaks kohe!» lõõritas ta nagu linnuke. «Kuni süda tuksub, palun jumala õnnistust... sinu helduse eest!...»

Tuba lõi sumisema, kõik kadestasid võõrasema: heldeke, mis kallis kingitus! Kas pole see Tsimohhi eit lausa õnneseen!

«Selleks tõin, et poleks karta pori ega külma, kui oma väimeest kaia tahad!» Javhim rääkis ja vaatas kõigi peale nõnda, nagu oleks ta siin mingi isand või käskija. Hanna mõtles: peab end kõige oodatumaks, kõige tähtsamaks!

«Oi Javhim-pojuke, et sa...» voolasid võõrasema tundmused üle, «kõik, mis iganes tahad, et sa kõik saaksid... Kuldne süda on sul, kuldne süda...» Nutule kiskuva suuga silmitses ta saapaid, nuuskas nina ja tükkis äkitselt Javhimi suudlema. «Olgu sul rikkust ja vara — koormate kaupa. Et õnn õnnistaks ja kasu kasvaks...»

Kui Javhim juhatati puhtasse nurka, targeldas võõrasema tema kõrval.

«Siia, siia... Istu aga siia, Javhimike, mu kullakallis

väimeespojuke!... Siin on plats sinu jaoks!... Ja siin sinu bujaaride jaoks!...»

Javhim istus lauda ja pörutas:

«Bujaarid-husaarid! On käsk, et meie väed asuvad siia! Istuda!»

Hanna ja pruutneitsid pandi teise lauda. Niipea kui oli istet võetud, valas must Prakop pitsi viina, ja laudade ümber, nagu ka mujal — ukse vahel, ahju ees, kus trobimikuna surusid pealtvaatajad, isegi akende taga, kust ahnelt sisse vahiti, — tekkis korraga vaikus: kõik teadsid, et nüüd algab põnev vaatepilt.

«Taldriku peale! Pane taldriku peale!...» kuulsid kõik toasolijad Kätša sosinat. Eit sakutas saajavanemat küünarnukist.

«Mis sa kärišed! Ise tean, mis teen!» ütles Prakop valjusti, tõmmates käe lahti.

Solvunult tõmbas äravihastatud Kätša-eit suu kulpi. Prakop aga pani viinapitsi taldrikule ja kandis selle kohmakal karusammul, aga tähtsalt Hanna ette. Tundes endal paljude inimeste pilke, laotas Hanna viinaklaasile rätiku, otsekui täites ammu kätteõpitud osa. Kõik lauasistujad, lävel ja akende taga vahtijad teadsid hästi, mis nüüd tuleb ja kuidas see sünnib, kuid uudistasid siiski ammuli sui. Inimeste elu põlnud ju sündmuste ja silmalõbu poolest kes teab kui rikas — kõik jälgisid põnevusega, kuidas Javhim võttis rätiku, otsis kuuetaskust raha ja plaksatas selle taldrikule. «Tervelt kolm rubla!» tekkis pulmaliste seas kahin ja liikumine.

Peaaegu kõigile aga tundus pisut imelik, kui ükskõikselt Hanna raha ära võttis, nagu polekski see kolme-rublaline, vaid tühi puru. «Mis sa pirtsutad, kägu — kirikus käimata, kuid juba emanda nägu!» pahandas Kätša-eit pruudiga omas mõttes.

Kätša ei jälginud kõike mitte selle pilguga mis teised pulmalised. Ta lausa kibeles, oodates võimalust, millal temagi saaks hiilata. Kuid see Prakopi-kohmerdis ja Hanna tegid nagu vihuti kõik kombekohaselt: raha ära võtnud, tõstis pruut ka klaasi ja jõi.

Topsi viina jõi ka Hanna pruutneitsi Marusja, ja kohe seejärel tõukas võõrasema laudade juurde häbeneva, hirmu täis Hvedzka, kes kõigi pulmaliste silma alla sattudes kohkunult siia-sinna vaatas — ilmselt tahtis ta

uksest välja putkata. Palju oli ema talle rääkinud, õpetanud, mis peab tegema, kui tema järg tuleb, aga nüüd on kõik meelest läinud.

«Tule siia!» kutsus Hanna. «Võta käest kinni.»

«Mine, mine! Ära pelga, poisike!» kargas Hvedzka juurde Kätša-eit. «Vii ta, vii ta peiule, rapsaku raha, kõlistagu kulda!»

Hvedzka kõõritas ukse poole, mõtles natuke, täitis siis vastumeelselt käsu ja võttis Hanna ulatatud käe. Vaatas ümber: kuhu peab minema?

«Sinna, kus pulmapapa!» sosistas Hanna väikevennale ning läks Prakopi juurde, kus juba kombekalt istus ka Kätša.

«Ütle, et maksaks pruudi eest!» kibeles ema aitama.

Hvedzka kohmas läbi häda:

«Makske... pruudi eest...»

Prakop, silmini habemes kui metsakoll, pani ta peopesale laia raske sõõriku: see oli viiekopikaline. Hvedzka hakkas seda tunnistama, tõstis ta üsna silmade ette ega märganud esiotsa, et teda enam vaja ei ole. Kui aga märkas, lipsas võõrusse otsekui puurilind, kui uks avatakse...

Siis andsid isa ja võõrasema pruutpaarile laulatuks kaasa oma õnnistuse ning vilespilli luilutamise, lõõtsmoonika nutu ja trummi mürtsumise saatel läksid Hanna ja Javhim välja. Seal ootasid moosekandid. Hanna nägi, et nad olid viiskudega ja põlvini porised...

Ilm oli tuuline ja pilves nagu hommikulgi, paistis seadvat vihmale.

«Kuripatt, kas või upu sopa sisse!» ütles isa ja kuukas hobuste juurde. «Lase siia poole! Otse treppi!» hüüdis ta noormehele, kes hoidis ohje.

Kirikuteele asuti kolme vankriga: esimesele istus Hanna pruutneitsitega, teisele Javhim oma venna Stsja-pani ja peiupoistega, viimasele Prakop ja Kätša-eit. Pulmarong oleks võinud juba minema hakata, kuid ei liikunud paigast: moosekandid, kes pidid kõige ees jala külalt välja marssima, kiiksid selja taha, tammusid ühe koha peal. Mõni samm eespool läikis külm vee-lomp — kindlasti põlvini...

«Mis te vahite?!» hüüdis Javhim uljalt. «Ärge kartke! Ei te upu!...»

Ta hirnus naerda. See naer sundis moosekante südant rindu võtma, nad löid lahti marsi ja sumasid, küll vastumeelselt, kuid urisemata läbi porilombi. Teenistuse asi...

Hea vähemalt, et tare oli küla serval: viimaks, taervas tänatud, jõuti põldude vahele. Varsti muutus seal tee tahedamaks ja kõvemaks, pealegi lubas komme moosekantegi nüüd vankrile istuda. Rõõmuga kobisid nad saajavanemate selja taha.

Nüüd juba tehti õiget pulmasõitu, ihkudes, laia lähmiga, tuhatnelja, nii et pori tuiskas kapjade ja rataste alt.

Kuid varsti oli kihutamisel lõpp. Saueaukude tagant, kust algas soosild, sõideti edasi sammu. Ehkki oli väga porine, veeresid vankrid esiotsa kindlalt ja kergelt, ainult tihedasti hüpeldes. Räägitagu mis tahes, aga soosillast oli palju kasu. Kahju ainult, et pooleli...

«Noh, nüüd siis jumal abimeheks!» hüüdis Javhim, kui esimene vanker, millel istus Hanna, veeres uppunud haorisul õõtsudes sügavasse sonnikusse.

Kuid jumalast ei saanud abimeest. Varsti raksatas midagi rataste all ja vanker vajus nii sügavalt sisse, et pruutneitsid kiljudes püstakile kargasid — kartsaste alumised ääred olid juba pori sees. Isegi heintesse, istumise alla võis ta valguda. Ja kõige pahem, et hobused jäid seisma. Kutsar nõõtas küll meeleheitlikult, nüpeldas neid nahkse piitsaga, hobused lingutasid metsikult kõrvu, sikutasid kõigest väest, aga vanker ei liikunud paigast.

«Hõi, mis te passite?! Nagu tukunuiad!...» karjus Javhim peiupoistele, valjusti naerdes. «Kerige vankrilt maha! Mingi appi!»

«Keri parem ise maha, mis sa kamandad!» vastas pruutneitsite eest Hanna.

«Mina ei saa! Mina olen peigmees!...»

«Siis tule ometi appi — oma pruudile!»

Äkki tõusiski Javhim püsti, täies pikkuses, ja naeris:

«Õige! Pruudile tuleb appi minna!... Pruudil on õigus!...»

Ja nagu ta oli — jope seljas, viksitud kroonikud jalas —, hüppas ta sügavasse sooporis. Peaaegu har-

gist saadik sisse vajudes sumas Javhim taarutades, suu hooplevalt naerul, Hanna poole.

«Tuleb appi minna, kui oma pruut hädas!»

See soomudasse hüppaminegi, nagu Hanna tundis, polnud tal muud kui kehklemine: vaadaku nüüd kõik, imetlegu, mis mees on Javhim! Kuid siiski meeldis Hannale see tegu, ta pealehakkamine ja appitulek, tegi tuju paremaks.

Javhimi järel solgutasid läbi pori ka Stsjapan ja kaks peiupoissi.

«No nüüd — korraga!» karjus Javhim kutsarile ja oma seltsilistele. Ta katsus upitada tagumisi rattaid, vankrit edasi tõugata. «Üks, kaks ja — korraga!»

Üsna ligidal olid Hannale ta armunud, ihastunud silmad, ta vastas Javhimile sõbraliku, tänuliku pilguga. Javhim tegi seda tema pärast, palju rohkemgi oleks Javhim tema pärast teinud, kui ainult tarvis, nägi Hanna neist silmadest. Ta hooplemine oli rohkem selleks, et teised näeksid, rohkem moe pärast.

Suure vaevaga sikutati vanker lommikust välja, kuid juba vajus ta uude auku, kaldudes nii sügavalt viltu, et äärepealt oleks ümbergi läinud. Ta tõmmati välja ka sellest ja järgmisest, kogu aeg sommis Javhim vankri järel, aitas takka, kuni auklik tee ükskord läbi sai.

Veel hulk aega andis rappuda mööda soosilda, ehkki Alešniki majadekobarik pajuvariku taga lauskjal mustaval soorinnakul paistis käeulatuses. Külmal püdel mädasoo, raagus norutav põõsastik mõlemal pool teetammi justkui oleks neist küüntega kinni olnud, ei tahtnud ära lasta, jäädes selja taha väga pikkamisi, visalt.

Kuivale põndakule jõudes tehti peatus ja roniti vankreilt maha. Rattakartsaste vahelt tõmmati heinatuuste, pühiti porist puhtaks hobuste kõhualused ning jalad, vankrirattad, kaabiti ja nühti ka iseendid. Peiupoisid, kes ise polnud kuigi porised, võtsid valju naeruga Javhimi käsile: kiskusid tal säärikud jalast, väänasid välja jalarätid, puhastasid pükse.

«Ohohoo, peigmees-possike!» hirnuti sealpool. «Zahhari moori manu kuluks viia, läbi leilitada! Kohkuks ära vist temagi!...»

Ka Hanna oli kibedasti ametus: ehkki ta soos vank-

rist maha ei tulnud, olid värviline palitu ja seelik poripritsmeid täis...

«Oh sa päevad, nii lahve võtnud et...» mõnas Kätse-eit. «Talvel paugub pakane, tuiskab-tormab, sügisel sommi sopasonnikutes! Oleks kas või ää uputanud!»

Küla vahele aga sõitis pulmarong väga väarikalt ja pidulikult, nagu pruudil-peigmehel ainult kõlbabki küla vahele sõita. Javhim ütles, et lähme nüüd, et vaa-daku ja imestagu! Moosekandid, kes oma viiskudega jälle kõige ees läbi pori pättasid, löid juba enne esimesi maju nihukese pilliloo lahti, et külarahvas jooksis ülepeakaela tänavale, nagu oleks kuskil tulekahju. Pistandiäärsed ja väravaesised olid tihedalt täis vanu ja noori, kes uudistasid pulmarongi ja midagi isekeskis rääkisid. Hanna arvas, et küllap räägitakse kõige rohkem temast, ja tal hakkas piinlik nagu Kuranis teiste viinade aegugi. Jälle hiilisid südamesse häbi, süütunne, ebamäärased pahad aimused...

Tänav tegi käänaku, ja pisut edasi hakkas paistma plekk-katusesega kirikpapi maja, kuna selle taga, külast veidi kõrval põllu ääres, ümbritsetud pihhtarast ja raagus kaskedest, seisis valgete müüridega, roheliste kuplisibulatega ja katusenukkidega kirik. Mida ligemale Hanna mööda tänavat ja puisteed kirikule jõudis, seda rahutumaks, seda raskemaks läks süda.

Kirikuaia ääres jäeti hobused seisma ja pruutpaar ning kõik kaaskondlased läksid mööda sissetambitud jalgrada kirikusse. Kui Hanna väravast läbi astus, tundis ta oma ärevlevas südames, nagu õhtul pärast kihlajoomistki, äkki torkavat kahjuvalu selle pärast, mida ta ei osanud kalliks pidada ega isegi tähele panna. Ja mida ta oli liiga hilja tähele pannud ning ära tundnud. Just enne seda, kui ta selle kaotas. Astudes kirikutrepist üles, peatus ta vaistlikult: nii väga oleks tahtnud veidike oodata, viivitada, seda edasi lükata, mis pidi nüüd kohe teoks saama ja mis sunnib teda lahti ütlema kõigest möödunust, maitsmata jäänud õnnest, kõigest kallist. Liiga ruttu tuleb see ja — jäädavaks!

Kuid ei saanud seistada, ei oodata. Selja tagant ja mõlemalt küljelt surusid peale inimesed — tema pruutneitsid, Javhim, peiupoiste salk, Kätse-eit, Prakop, Alešniki rahvas. Inimeste vool kandis ta uksest sisse,

nagu oleks ta puulaastuke veehoovuses. Äkki särasid otse tema ees punasest ja kullast kiiskav altar, pühapildid, ikoonilambid. Hanna nägi sätendavat kirikurüüd ja tõstis silmad vana preestri näole: selle pilk tundus nii läbitungiv ja vali, nagu näeks ta kõik ära, teaks kõik.

«Mis ma ometi teen? Ei tohi ju! Ei tohi! Taevane jurnal!...» jahmus Hanna oma olukorda mõistes ja astus nobedasti, süüdlaslikul ilmel vastu sätendavale rüüle ja valjule pilgule.

Nüüd polnud ta südames enam muud kui sõnakuulelikkus ja alandlikkus, samasugune alandlikkus, mille võimusesse ta oli siin sattunud alati, juba neist ammustest aegadest peale, kui teda tillukese hirmukahkvel tüdrukutibana oli esmakordselt siia toonud hella emake. Sõnakuulelikkus, hirm ja alandlik meel, mida ta tol päeval keset seda sära ja salapärasust oli tundnud, tekkis tas ikka jälle kõik need aastad, see oli jäänud värskeks, ei kadunud, ehkki lapsepõlve-elamus oli olnud palju tugevam.

Niisamasuguse sissekasvanud kuulekusega tegi ta kõik, mis temalt nõuti, neelas ruugepäise Alešniki kirikuvanema ja preestri iga sõna, jälgis midagi mõtlemata, kuidas kräbe Kätse-eit ja Prakop põrandariide lahti rullisid ning selle peale kaks viiekopikast raha panid. Ruugepäise kirikuvanema märguandel astus ta kuulekalt Javhimi kõrvale, nii et raha jäi parema jala alla, ja võttis sõrmest oma sõrmuse. Preester, kelle näolt habisevas valguses kortsud vahel peaaegu täiesti kadusid, siis aga sügavate vonklevate joontena jälle nähtavaks said, ulatas talle põleva küünla, mis võbeles ja ajas suitsu, ja Hanna seisis otsekui tardunult, kuni vaimulik jumala ja pühade palge ees, kes kiiskavate nägudega sealt kõige järele valvasid, temale Javhimi sõrmuse sõrme pani ja Javhimile tema oma. Kõigest, mis siin tehti, tundus see talle kõige tähtsam. Javhimi sõrmus, mida ta selgesti tundis oma sõrmes, oli otsekui märk, mis kinnitas ta uut seisu.

«Niisiis tehtud. Juba on tema minu mees ja mina tema naine...» käis tal selgelt peast läbi. Nüüd ei tekitanud see mõte enam ärevust ega kahjutunnet, imelikul kombel hakkas tal isegi kergem. Nii palju oli olnud

peamurdmist ja südameärevust, aga nüüd on see sündinud, ja kõik ühel pool. See on sündinud, nagu igal teiselgi, jumala palge ees, ja mõtelda pole enam midagi...

Samasuguse kergendustundega, pea tühi ja süda nagu rüüstatud, sõitis ta rappuval vankril mööda soosilda tagasi. Raksuva ja luikava marsiviisi saatel tuli ta koduõues, kus ootas juba laud ukse all, vankrist maha. Kui ta Javhimi kõrval astus läbi rahvasumma, mis tungles ja kihaskas mõlemal pool, märkas ta äkitselt Vassili venda Valodzkat. Talle tundus, nagu vaataks see tema peale vaenulikult, hukkamõistvalt. Hanna tunnistas poisikest terasemalt ja nägi ära, et sellel on inimeste seas lihtsalt piinlik ja sellepärast ta põrnitsebki altkulmu. Ent samal hetkel tundis ta, et see häiriv kahjutunne ja rahutus, mis kirikust tulles oli kadunud, jälegi südamesse hiilisid.

Pruutneitsid otsekui said sellest aru, nad otsekui tahtsid tema meelega ärevust summutada ja hakkasid isukalt, valju häälega laulma:

Tule nüüd, hella eidekene,
meie seas su tütrekene...
Ja tütreke pandud on mehele...
Nüüd tule meid, eideke, vaatama taas,
ja paku meil' terviseklaas...
Ja küsi tütrelt, kus käisid sa...
Pühas kijas oma peiuga.
Töötuse andsin jumala ees:
Javhimile kuulun, ta on minu mees...

Esiotsa Hanna peaaegu ei kuulanudki, millest pruutneitsid laulsid. Alles viimaste sõnade mõtet ta taipas: «Töötuse andsin jumala ees: Javhimile kuulun, ta on minu mees». Taipas, mis see tähendab, tundis tulvavat meeleheidet, kurku tõusis mõru klomp.

«Javhimile kuulun, ta on minu mees!...»

3

Kui noorpaar oma kaaskonna, saajavanemate ja sugulaste saatel oli toauksest sisse pääsenud, hilpas võõrasema kõigist ette ja pistis kõõrutama:

«Oh kallis pruutpaar! Oh me kallis peigmeespoega! Saajataadid-saajanaised, armsad võõrulised!... Võtke platsi, proovige sööki-jooki, mis jumal andnud, mis tema armu läbi kormitsetud!... Et raasike aega viita, suu seks teha suure rõõmu puhul!...»

«Võtke platsi!» ütles vaikselt ka Hanna isa.

«Einoh, muidugi saab platsi võetud!» hüüdis Javhim lärmakalt. «Meie ei pea uhkeks, selle tarvis me tuli-megi, ja asi ants!»

Javhim ja Hanna viidi puhtasse nurka ja pandi istuma kõrvuti. Pulmalised kaperdasid veel hulk aega poluteid kaudu, ronisid üksteise järel lauda, sättisid end istuma. Tuba sumises elavast, tujuküllasest jutuvadinast ja naerust, sugenes meeleolu, mis inimestel ikka tuleb enne lõbusat olemist, viinavõtmist ja mehist vitutamist. Võõrasema ja isa, üks imejutukas ja otsekui nooremaks saanud, teine külmakil seljaga, mõtlik, hakkasid käima pudelitega ümber laudade ning valama viina topsidesse, klaasidesse ja peentesse pitsidesse, mille laenamiseks oli tarvis isegi trett Mihhalevisse teha.

«Olgu siis noorpaaril õnn elada!» ütles Prakop ja kergitas viinatopsi ähvardaval ilmel musta suu ette.

«Olgu süüa, olgu juua, olgu õnne majja tuua!...»

Javhim jõi ühe klõnksuga klaasi tühjaks ja keeras kummuli — nähku kõik, et põhjani. Hannal aga ei läinud viin alla ja ta tegi vaevalt huuled märjaks.

«Tühjaks! Põhi peale!» karjus Javhim, kes märkas seda esimesena. Kohe tõusis lärm, kõik hakkasid sunnima:

«Põhi peale! Tühjaks!»

Polnud parata, kuidagi sai ta viina alla. Siis hüppas püsti Kätse-eit, tegi, nagu katsuks viina, krimpsutas nagu otsekui sapivee maigust, karjus kõigist üle, et ei saavat juua, et viin olla kibe, ja pulmalised pistid täite suudega kiljuma ning röökima:

«Kibe-e! Kibe-e!»

Javhim kargas uljalt jalule, tõmbas püsti ka Hanna. Jälle ilmusid Hanna silmade ette ta punetav iseteadlik nagu ja õliselt läikivad vembukad silmad. Ümber õlgade tundis ta Javhimi tugevat, enesekindlat kätt...

Kui Hanna uuesti polutiile istus, lõi tal pea juba

sumisema. Kuid sööma ta ei hakanud, polnud isu. Oma murelikarva silmadega vaatas ta väsimatult pulmaliste peale ega suutnud jälle vabaneda tundest, nagu oleks kõik ainult uni. Inimesed laudade ümber virutasid süüa ja juua nagu äranälginud künnimehed põllul, millegipärast nad ei rääkinud, vaid karjusid, nii et aknad löid põrama.

«Javhim-pojuke, mu kullakallis väimees,» kiimeldas võõrasema peiu ümber. «Joo viina, söö, millega jumal õnnistanud! Ää pane pahaks, Javhim-pojuke, kui miski pole meele järgi... Pakume seda, mis meil on, tegime, nagu jaks andis... Et kõik oleks ikka kombes, et mitte kehvemini kui igal teisel... Ja teiegi, kallid võõrulised, pulmapoisid, kõik see selts, võtke juua, võtke süüa, mis aga kellelegi mekib!»

«Eks me joome, eks me sööme kogu aeg!» libistas Javhim pilgu üle oma kaaskonna. «See töö läheb meie käes ludinal! Peaks aga rohkem olema seda tööd!» Ta sõbrad hirnusid ühest suust. «Ainult et pruudike millegipärast na närb, ei ta söö, ei ta joo!...» kummardus Javhim Hanna poole.

«Ennegi pea sumiseb otsas nagu mesipuu,» ütles Hanna iseenda õigustamiseks.

Isa kuplis seda ja astus Hanna eest välja:

«Sundida ei maksa! Igaüks teab ise, palju ta võtta võib! Palju keegi kannab, rohkem pole tarvis.» Ta katsus juttu Hannalt kõrvale juhtida ja ütles Javhimi kaasklastele: «Kui pea vastu võtab, siis laske aga käia, ärge kartke. Kärakas, kuidas öelda, pole poest toodud. Raha pole ta peale raisatud. Ise nõrgutasin teist lepinkus!...»

«Aga vali, ai sa põrguline! Suunaha võtab maha — hullem kui elav tuli! Mis vabrikuvärk selle kõrval — laga!» jagas Larõvon Hanna isale kiitust.

«Aga toidud on ikka üle kõigel!» kiitis pererahvast ka Marusjast pruutneitsi, kellele meenus ta kohus. «Praed, piirakad — söö või lõhki!»

Nagu käsu peale hakkasid neiud ja naised päid noogutama, kiitma söömaaega, võõrasema, Hannat, isa — kõike, ka seda, mis ei meeldinud. Hanna kuulas tülinult, teades, et kiidetakse pigem sellepärast, et võõrsil on see kombeks. Ja mis seal imestada: paljudki olid

harva näinud paremat ninaesist — õnn, kui kodus saaks runnakuid ja soolvetti...

Pulmalised jäid purju, lärm laua ümber paisus üha. Võõrasema ei kartnud enam, et toit laudadelt lõpeb ja et külalised palju söövad, ei rehkendanud, kas jätkub või jääb puudu. Ta tutserdas siia-sinna, jõi ja sõi koos teistega, pakkus, mis kätte juhtus. Hanna nägi, kuidas ta läks kord ühe, kord teise juurde ja kergitas pikka undrukut, näidates Javhimilt saadud saapaid, mis olid tal juba jalas.

«Parajad, täpipealt! Nagu minu jala järgi tehtud!» kiitis ta Marusjale. «Ja nahk — katsu!» seadis ta saabast tüdruku ette, ja kui see oli katsunud, seletas õhinal: «Tugev nahk, pargitud nahk! Ja kõvad tallad all!... Elupäevad igavad ära! Nendega käi kogu aeg, ei need kulu!...»

Aga sellest polnud veel küllalt, kõik pidid nägema, kui suur õnn oli talle sülle langenud. Ta kepsas keset tuba.

«Vaadake! Vaadake, mis kingi tegi mulle Javhim-pojuke!...» Õnnelike, pisarais silmadega vaatas ta Javhimi poole: «Minu väimees, kullatükk!»

Isa tahtis tal käest kinni võtta ja teda nurka tirida, et ta mingit lollust ei teeks, aga võõrasema ei lasknud, põikas eest ära, laskis paigal tiiru, näidates eest ja tagant, kui toredad saapad tal on.

«Kui tubli väimehe ma sain!» Laabates liigutuspisarad üle näo laiali, tuikus võõrasema keset pulmarahva lärmi ja suminat Javhimi juurde, langes talle kaela. «Suureks prouaks tegid sa oma ämma, Javhim-pojuke... Surmatunnini kiidan-täna sind!... Jalavarjud kui kuld!»

«Käi nendega, palju süda lustib, mammi!» ütles Javhim valju häälega, endaga rahulolevalt. «Saavad otsa, kingin uued! Pane aga jalga, ei maksa hoida!...»

Ta oli üsna täis, aga pidas veel kõvasti vastu. Küllap oli ta oma laudkondlastest kõige suurem viinavõtja ja käratseja. Ka siin tundis ta ennast kõige tähtsamana ja kõigist üle, otsekui hooples sellega, et võib juua ja larmata lõputult...

Kui saajavanemad ja pruutneitsid hakkasid vastastikku pilkelaule laulma, märkas Hanna äkitselt jälle

Vassili venda. Tuli välja, et ta oli tuppagi tulnud, istus Hvedzkaga ahju olvialuses, vaatas pealt ja kuulas. Ja jälle paistis ta pilk Hannale sünge, vanainimeslikult tõsine. Küllap oli ta ainuke, kes ei naernud, kui pruutneitsid eesotsas näpsaka, kiledahäälese Marusjaga saajavanemaid tõgasid ja pilkasid:

Saajavana ei meil oska istudagi,
ega sõna rääki kellegagi.
Mine aga linna, seepi ostma poodi,
et eit võtaks voodi,
et lapsuksed teaksid
ja papaks sind peaksid!

Hanna vaatas poisikese peale süüdlaslikult ja hellalt, võideldes iseendas kiusatusega minna tema juurde, pista talle midagi pihku, silitada pead, ütelda midagi head, sõbralikku. Ehkki pea kohises, mäletas ta, et kõik teavad, mis tema ja Vassili vahel olnud, ja mõistavad õrnutsemise tema vennaga hukka...

Ent kiusatus väikemehe juurde astuda ei kadunud, see oli tugevam kainest mõistusest. Olles joobnud, ei suutnud ta kuidagi maha suruda äkilist kihku. «Lasen paista, justkui läheksin Hvedzka juurde... Ütlen midagi Hvedzkale, siis — temale... Nagu muuseas...»

Ta tõusis, seisis natuke aega ahju ääres, nõjatades seljaga vastu valgendatud müüri. Jalad olid pehmed all, põrand kõikus nagu parv veelainetel. Nüüd tõgasid saajavanemad oma lauluga pruutneitseid, Hannat ei pannud keegi tähele. Nagu poleks teda olemaski, nagu polekski need tema pulmad. Ja mine tea, ehk ongi see kõik ainult uni... Ah, lollus — mis jama joobnud päi kah ei mõelda!... Ei ole uni, ei ole — teda pannakse mehele! Ei kedagi teist!... Juba ongi pandud!... Kuid enam ei tekitanud see mõte ei rahutust ega kahetsust, kõik tundus ükspuha. Tahtis ainult üht — minna Valodzka juurde, selle imeliku tõsise poisi juurde, keda ta otsekui esmakordselt nägi.

Hanna võttis ahjust mõned präänikud, erutatult ulatas ta need Valodzkale.

«Säh, võta, tee suu seks!» Väikemees ei võtnud kohe vastu, ta otsekui mõtles ennem, tahab ta või mitte. «Valged, püülijahust!» Hanna meeleliigutus kees üle, ta

silitas käega hellalt poisikese pead. «Oh sa pisi linalakk!...» Siis manitses mõlemaid: «Saage siis ikka hästi läbi, ärge riielge!...»

Kui saajavanemate ja pruuttüdrukute laul vaikis, hakkas pulmarahval äkki väga igav. Toidud olid söödud, viina enam ei valatud. «Muretsesime, nagu suutsime, aga ikka ei löönud ette!...» käis Hannal läbi pea. Ilmselt selleks, et pererahvast häbist päästa ja mille-gagi lõbustada laua taga istuvaid võõrulisi, kuulutasid saajavanemad taibukalt, et tuleks juba pulmakakk jaotada. Ent siis selgus äkki, et kühugi on kadunud Hanna isa.

Peagi tuli võõrasema otsimast tagasi. Ta oli pahur ja tige, sisistas tasakesi Hannale kõrva:

«Häbi ja teotus! Ilmanaeruks teeb meid!... Toru täis — nagu Mitsjal!» Ta suu virildus nutust: «Ole siis sihukese vastu hea! Katsu ja kamanda!... See on tema aitäh!...»

«Kus ta on?» katkestas Hanna ta nuuksumise.

«Keldrikoja taga... Kus raiepakk...»

Õues oli röske, külm ja pilkane, nii et kui akendest poleks langenud ähmast valgust, ei oleks trepiastmeidki seletanud. Hanna seisatas hetkeks, tundes, kuidas pea lähedast tuulest selgineb ja ihuliikmeisse hoovab värsket jõudu. Hoidudes libastumast, astus ta läbi kollaste valgusribade pimedusse. Isa peaaegu ei paistnudki, ei teinud ühtki liigutust, kui Hanna ta juurde astus. Ta otsekui tukkus seal.

«Taadike, on sul paha või?» kummardus ta isa kohale.

«Ah sina, Hannake?» Isa otsis ta kätt, võttis selle hellalt oma pihku. Ta vaatas ümber: «Aga see lurjus — polegi teda või?»

Hanna mõistis, kellest on jutt, ja ütles rahustavalt:

«Pole siin kedagi... Peaksid ehk tuppa minema, taadike... Seal otsitakse sind. Pulmakakk jagada ja...»

«Jagada, jagada... Aega on...» Äkki nuuksatas ta valulise kurbusega, küsis murtult: «Mäletad sa, tütreke, kadunud ema?»

«Muidugi. Miks ma ei peaks mäletama?... Lähme ära, taadike. Külm — tõmbab veel läbi, ons seda tarvis.»

«Ei antud selleni elada.» Isa hääles vabelesid kibedad pisarad. «Jäi temal nägemata, nutud nutmata...»

«Mis sa'nd, taadike!»

«Pean ma's halba soovima oma lihasele lapsele?»

«Ei pea, taadike. Aga ära parem südant vaeva. Kõik läheb hästi...»

«Hästi?» Hannale tundus, et ta jäi kuulatama ja rahunes pisut. Kuid natukese aja pärast hakkas ta jälle: «Oh muallis tütreke! Hannake!... Oleks kadunud ema siin!...»

«Jäta'nd, taadike! Kõik läheb hästi. Kõik tühjad mõtted sul. Võtsid natuke palju ja...»

«Nii kahju on mul sinust!...»

«Ka minul on sinust kahju, taadike. Ainult et ära arva midagi halba. Kõik läheb hästi... Kas sa siis ei tunne oma Hannat?»

«Tunnen, tunnen, ainult et...»

«Kui tunned, mis siis karta... Ja ära räägi nõnda, minulgi läheb meel kurvaks. Kuuled sa?»

«Kuulen. Olgu siis...» Isa laskis ta käe lahti ja hakkas end püsti ajama.

«Ole rõõmus, siis on minulgi kergem olla. Tõuse nüüd üles. Külalised ootavad, pole ilus. Las ma puhastan sind pisut... Lähme siis.»

«Lähme, tütreke.»

See kõnelus isaga rikkus jälle Hanna tuju, kuid ühelegi hingelisele ei andnud ta märku, et süda on raske. Ta astus sisse rahulikult, isegi muretu näoga, hoides isa õrnalt käevangus.

«Tal hakkas vist paha,» ütles ta pulmalistele. «Viin nähtavasti ei lähe...»

Isa pidas sõna: ta ei hakanud võõrasemaga nägelema, kehva kingituse, mille jaoks nii suure vaevaga oli kopeid kogutud — puuvillased triipu püksid — andis ta peigmehele üle kombekalt, viisakalt. Noogutas peadki, kui võõrasema sinna juurde lõõritas:

«Mis suudame, seda pakume. Ära pane pahaks, Javhim-pojuke.»

«Teie olete mulle ju kõige kallima kingituse teinud! Ikka kingituste kingituse!» Javhim pani käe ümber Hanna piha. Nagu ta vist oli tahtnudki, naersid kõik tema nalja.

Kätsa kädistas vahele:

«Tänu eidele, teiseks taadile — viksilt lapselt, väimeespojalt!»

Javhim tegi köögutava kummarduse:

«Olge terved ka nende eest, pükste eest! Kuluvad ära!...»

Ent kui toodi sisse pulmakakk ja kolm naist hakkasid püsti polutil seistes Hannalt pruudipärga võtma ning talle rätikut pähe siduma, jäi isa uuesti süngeks, ta huulte ümber tekkis hale ning süüdlaslik kramp. Hanna tabas ta pilgu, vastas talle rõõmsa, sooja naeratusega ja isa nägu selgines, otsekui valgustatud sellest naeratusest.

Tundes muret isa pärast, polnud tal sugugi kahju pruudipärjast, prii tüdrukupõlve märgist. Kuid head tuju ei jätkunud siiski kauaks, ehkki ta katsus end lõbusana näidata — ainult seniks, kui pulmakakk oli jagatud. Istuti viisipäraselt veel veidike, kuni Kätsa-eit pulmapidamise asjatundjana kuulutas:

«Noh, söödud-joodud, peod peetud, aeg astuma hakata. Juba ootab teine talu — teine talu, peiu pere!»

Pulmalistele tuli jälle elu sisse, kähku hakkasid nad laudade tagant välja kobima: olid ootamas vägevamad viinad ja rohkemad road. Kuid Hanna ei haavunud, sest jälle tulvas süda kahjutundest ja ärevusest: ta nägi, et hakatakse välja kandma kirstu, et viia seda peiukoju.

Nii et ongi käes aeg lahkuda kodust, lahkuda täielikult, jäädavalt. Vana tammise kirstu järel, mis on veel ema pärandus, läheb ka tema, läheb ega tule enam ealeski siia kui oma koju, oma elupaika. Nüüd ootab teda uus kodu, uus elupaik — ja uus elu. Kõik, mis on olnud senimaani, nii hea kui halb, jääb maha siia, lõpmata armsasse isamajja. Ei, halba siia maha ei jää, halba siin vist polnudki. Nii hea oli tal siin... Aga seal? Mis ootab teda seal?

Kui sõideti mööda pimedat tanumat, ta otse pingutas, et Vassili tarest mööda vaadata, aga märkas silmanurgast ikkagi, kui tühi ja elutu oli nende õu. Ja ehkki ta kedagi ei näinud, ehkki pulmalised lõbusalt kõigest

kõrist lärmasid, näpistas südant valus süütunne nagu siiski, kui oli näinud tema väikevenda...

Seepärast oli ta kogu tee nagu kurt ja silmitu. Ainult see jäi meelde, kuidas — juba Kändude õuel — Kätse-eit kähku-kiiresti vankrilt maha karates libises, lendas kápuli porisse, aga ei hoolinud midagi, kargas väledalt püsti ja kriiskas laulda:

Tule nüüd, ärtu ämmakene,
sul minia õues kui marjukene...

Ämm ja äi seisis juba trepil, olles aknaist langevas valguses hästi näha. Nad pistsid võrrutama, kord üks, kord teine:

«Astuge sisse... Astuge sisse... Kallis mini... Kõik head inimesed... Tulge meie katuse alla... Astuge sisse...»

Glušaki vanamoor silmitses Hannat pika pilguga ja suudles emalikult. Siis langes nokastanud võõrasema heldinult pereemale kaela:

«Uih, sa mu languke! Sa mu kabukene!...»

Niipea kui Hanna, ümbritsetud pulmaliste saginast ja jutuvadast, astus üle oma uue kodu uksepaku, ei tundnud ta end enam Vassili ees süüdlasena. Tal tekkis kummaliselt ebalev ja pelglik tunne, ta astus edasi areldi, põilus rahutult siia-sinna, otsekui kartes mingit halba ootamatust. Tundus, nagu oleks ta astunud pürdele, millest ülesaamine on väga kahtlane...

Hoopis teistmoodi oli siin kõik kui isakodus: siledate müüridega uhkeldav ahi, toredad, peenelt väljanikerdatud seljatugedega värvitud sohvad, ikoonid valjude jumalatega, külmaläikelise klaasi all haljaste mägedega ja kollaste kirikutega pilt, eriline lämbe lõhn, mis lõi läbi isegi praelõhnadest. Ta oli siin toas juba mitugi korda käinud, tulles ennast päeviliseks kauplema või laenuvilja kotti ära tooma, ja ikka oli ta tundnud seda lämbet lõhna, ikka oli ta siin kartma lõõnud, tajunud midagi ängistavat, nii et ülepeakaela oleks välja, vaba õhu kätte põgenenud. Võib-olla küll ainult halbade mälestuste pärast, aga isegi nüüd, kus ta tuli siia kui perenaine, tekkis tal jälle kõhe ja veidralt pitsitatud tunne.

Hanna märkas, et teisedki «pruudipulmalised» tупpa

astudes jäid kohmetult seisma ja tegid kähku pühapil-tide poole ristimärgi.

«Astuge edasi, astuge edasi, head inimesed,» tüntsib Glušak kärmesti, habeme tudinal ringi. «Vatid võib varna riputada, siia. Või laduge sinna pingi peale...»

«Ahju taha polutile võib ka,» aitas vanamoor omaltki poolt. «Võtke maha, võtke maha...»

«Ja ärge võõristage, olge nagu kodus. Kohe sinna lau-dade äärde ja... Tulge, tulge, võtke platsi... Kõik juba ammu valmis... Astuge edasi...»

«Jajah, tulge sisse, võtke platsi. Kus kellelgi mee-le-pärasem...»

Kuid inimesed ei astunud edasi, vaid tammusid koh-metult ukse ja seina ääres, otsekui ootaksid, et veel sunnitaks või et mõni julgem läheks ennem.

«Võtke platsi, muidu pärast enam ei kutsuta,» astus äkki tanumapoolse akna kõrvalt välja Dubadzel, keda algul keset üldist tõuklemist ei märganud. Seljas sõdu-ripluus, ise madalat kasvu ja kongus ninaga, jäi ta kõhetuid jalgu hargitades seisma, vaatas segaste silma-dega üle pulmarahva ning astus lauda, niisama kindlal sammul, nagu oleks see presiidium. Kõik vaatasid vai-kides pealt: suurte ninade asi.

«Muidu võib viin ära hingata,» kiitis Javhim talle var-malt takka. «Noh, mis sina's vahid nagu võõras inimel!» naeris ta, vedades Hannat küünarnukist.

«Nonäh, muidugi, olge kõik nagu omas kodus!» lõõ-lutas Glušaki moor. «Näete, Andrei juba istubki,» nõku-tas ta pead Kõversuu poole.

«Ühe sõnaga, tehke, nagu ametmehed ees!» kutsus vana Glušak. «Minge ometi, kallid langukesed, oma laste juurde.»

«Uteke tallede juurde, siblijalg tibude juurde,» ütles Kätse-eit.

Hanna võõrasema ja isa kobisid kuulekalt laua taha, kaugemale nurka, kus juba Kõversuu kõrval istusid Javhim ja Hanna. Neid otsekui umbusaldavalt veidi maad saatnud, toimetas vana Glušak istuma ka Kätse ja Prakopi ning vaatas siis torkava kullipilguga teiste poole: pulmalised ei kohmitsenud enam ukse ees, nad olid paigalt liikuma pääsenud ja seadsid end pinkidele istuma.

Hanna istus seal nurgaski veel kartlikult, võõristustundega, mis ei vähenenud, ei kadunud, istus ühtki liigutust tegemata, vaikselt ja trammilt, vaadates tardunult otse ette. Samuti liikumatult lebasid süles ta käed. Pingutatud, liiga sirge ja kange kehahoiak ning liikumatu istumine väsitaski, aga ta kannatas selle ära, käitus nõnda, nagu teda oli õpetatud võõrsil käituma. Siin, võõra katuse all, kus maksis Glušaki karm valitsus, oli tavade ja kommete vankumatus eriti tuntav.

Imelik, kui vaikseteks ja tõsisteks olid siin kõik jäänud, ei tõstetud häält, ei julgetud valjusti rääkida, vaid ainult sosistati omavahel, enamasti aga vaikiti. Dubadzel oli ainuke, kes tundis end vabalt. Laskudes vastu sohva seljatuge, toppis ta käed püksitasku ning jäi üksisilmi vahtima Hannat, nii et sellel oli lausa piinlik. Ta hingas kergemalt, kui Dubadzeli pilk ära pöördus, ekseldes nüüd mööda pulmavõõraste nägusid.

«Jaa, sina, Glušak, tunned nooti!...» ütles Dubadzel Javhimi poole vaatamata. «Kärts tüdruk!»

«Kes? Minu oma?... Kärts tüdruk — täitsa õige!» Hanna kuulis Javhimi naervat. «Terav silm sul — esimesest pilgust kõik selge!...»

«Muidugi selge! Korraks silm peale, ja kohe näen ära, kellega tegu!...»

Sellega jutt katkes, sest Javhimi isa tuli pudeliga ja hakkas noorpaarile viina valama. Pärast Hannat tahtis Glušak täita Dubadzeli klaasi, aga see võttis pudeli enda kätte, silmitses nagu kirtsutades vabrikusilti:

«Mis sa'nd, papikene, sest linnalakkest mulle topid? Nagu peaksid mind teab mis enteligendiks — mõneks volinikuks või...» Ta tundis endal pulmaliste pilke ja rääkis nii, et kõik kuuleksid, mitte ainult Glušak: «Too parem oma marki, mis Kurani viinameistrite tehtud! Lihtrahva kärekas kõlbab küll, nagu igale teiselegi!...»

Dubadzel laskis pilgu üle pulmarahva, ilmselt oodates heakskiitu. Laudade taga tõusis poolehoidev sumin.

«Oma vabriku viina! Kurani «Lepiku-Liisut!»!»

«Täitsamees on ta! Lihtrahva kärekat!...»

Dubadzel tabas hetke, kus kära soikus, ja hüüdis ettevaatlikule Glušakile, kes oli ikka veel kahevahel:

«Ära kard! Šabetale ma üles andma ei lähe!»

Mürisev naer puhkes selle nalja peale. Javhim ütles lõbusalt:

«Anna, isa! Mis siin karta! Kuulsid ju, mis ta ütles — et miilitsasse kaebama ei lähe!»

5

Glušak ei jõudnud veel kõigi klaase täis valada, aga Dubadzel tõusis juba püsti, tõmbas pluusi võõrihma all sirgu ja kõhatas tõsiselt, käsi suu ees. Javhim hüüdis:

«Tasa! Ametmees tahab rääkida!»

Ehkki kõik otsekohe vaikselt jäid, ei olnud Dubadzelil oma kõnega ruttu.

«Kodanikud! Kurani küla elanikud!» algas ta, kui oli välja pidanud kombekohase pausi. «Antud etapil, kui meie siia talumees Glušaki juurde oleme kokku tulnud ja tema lauas istume, kus istuvad ka pruut ja peigmees, kes käesolevaga alustavad ühist eluteed, — Javhim Glušak ja tema pruut, aga praegu juba, võib ütelda, seaduslik abikaasa, — mis sellest, et nad käisid kirikus laulamas ja mitte külanõukogus rigistreerimas, nagu kõigile teadlikkudele elimentidele soovitavad nõukogude võim ja bolševistlik partei... Antud etapil kutsuvad nõukogude võim ja partei kõiki taluinimesi, kes oma kätega maad harivad, organiseeruma kooperatiivideks, samuti ka, kes suudavad, kommuunideks, et, tähendab, kõik ära ühistada: maa, hobused, kanad ja kõik muu vara, nagu on Vadavitsõs. Neile aga, kes veel ei ole sinna astunud ja teevad ise ausat tööd oma põllu peal, ütlevad nõukogude võim ja partei, et töötagu sama moodi edasi, aga maksu täpselt tärmiks maksud ära ja ärgu oodaku nagu mõned, kuni meelde tuletatakse või trahvitakse...»

Esitanud selle deklaratsiooni, mida ühed pulmalised kuulasid aupaklikult, teised kannatliku tähelepanuga, tõmbas Dubadzel korraks hinge ja pöördus veel kord noorpaari poole:

«Ja sellepärast soovin Juravitsõ valla Alešniki külanõukogu nimel meie pruutpaarile — Glušaki Javhimile ning tema pruudile, nüüdsest peale tema naisele Glušaki Hannale tublit tervist, üksmeelset elu ja jõukust, nagu on ette nähtud nõukogude seaduses!» Ta tahtis veel

midagi ütelda, aga sõnad vist ei tulnud keelele, ning hüüdis ootamatult: «Ühe sõnaga — kibe!»

Pulmalised hakkasid talle isukalt järele karjuma, Hanna võpatas ja tõusis kuulekalt püsti.

«Õitsegu õnn ja kasvagu kasu!» ei unustanud Kätsea-eit vahele torkamast.

Vanale Glušakile ei meeldinud see kõne, milles tuletati meelde maksumaksmist ja kommuuni, millest just täna oleks kõige vähem teada tahtnud. Ei meeldinud talle ka see, et võõras inimene siin laiutas, tõrjus tagaplaanile perekonnapea enda, rikkudes söögilauas maksivat korda. Kuid ta sundis end vaikima ega lasknud kuidagi välja paista, et ta on pahane. Susi teda söögu, va Köversuud: on ta, mihuke on, aga võim teisel käes.

Pärast lühidat kaalutlemist astus Glušak isegi sinna nurka, kus istus Dubadzel, ja kiitis:

«Tark mees oled sa, Andrei! Kui sõna ütled, siis kõlab ka kuulata. Nagu Kalinin ise!»

«Kalinin on kaugel, aga tema siin, meie hulgas!» hüüdis Kätsea-eit ja õiendas viinaklaasi Dubadzeli poole.

«Kaugel küll, aga Kalininil ikka on pea otsas! Kogu riigi pea on ta! Üleliiduline esimees!»

«Ja sinulgi, Andrei, on pea otsas!»

«Targem kui kõik pead kokku!»

Dubadzel ei hakanud nendega vaidlema: ta segane, raske pilk libises üle pulmaliste ja jäi peatuma Hannal. Glušak, valas ta klaasi täis ja pöördus peovõõraste poole:

«Siin istub külalisena meie nõukogude võim. Andrei, seltsimees Dubadzel — meie Alešniki Kalinin... Elagu ta ja olgu terve!»

Glušak tõstis juba klaasi suule, pulmalised pistsid kärama: «Elagu ja olgu terve!» kui Dubadzel äkki püsti kargas ja hüüdis:

«Elagu linna ja maa koostöö!»

Lärmi ja kiiduhüüete saatel valas ta endale klaasitäie samagonni kōrisse ja kōksas klaasi lauale kummuli, otsekui näidates, et nii suure mõtte auks peab jooma alati tilgatumaks. Ta ei krimpsutanud nägugi, ei rutanud ka peale võtma, riivates jälle Hannat oma rahuloleva, isegi upsaka pilguga.

Dubadzel oli nokastanud juba lauda istudes, nüüd aga

nägi Hanna, et ta korrast raskemini purju jäi, ja tema joobnud silmavaadet oli lausa vastik taluda. Niikuinii oli Hannal siin paha ja ebamugav, aga nendest pilkudest hakkas tal veelgi piinlikum. Hea seegi, et ta just laua-naaber ei olnud, et Javhim istus vahel...

Kuid peagi ütles Dubadzel Javhimile joobnud inimese otsekoheusega, et istugu Hanna tema kõrvale.

«Või ta sinu jaoks üksi istuda!...»

«Ons minul hale? Las istub ka sinu kõrval!» Javhim hirnus naerda. «Ega ma's kade ole!» Ta käsutas Hannat: «Istu siia!»

Hanna viivitas. Esiotsa ta arvas, et teda sundima ei hakata ning asi pööratakse naljaks, kuid Javhim vaikis ja ses vaikimises tundus jonni, viha tema sõnakuulmatuse pärast. Javhim ei kavatsenudki käsku tühistada, ta ootas, ja Hanna istuski nende vahele. Mis parata, pole omas kodus, pole vaba voli.

«Miks sa ei tahtnud siia istuda?»

«Misjaoks teil seda nii hädasti vaja teada?»

«Teie, naised, tahate muidugi, et mees oleks ilus?»

«Kas teile siis ilusad naised ei meeldi?»

«Kuid seda te ei tea, et selle haava ma sain sõjas nõukogude võimu eest. Poolakas Baranovitši linna all äigas mõõgaga. Selge?»

«Tema on nõukogude võimu eest verd valanud!»

«Täpselt, Glušak!»

Dubadzel õiendas Javhimi poole, patsutas teda rahulolevalt ja tugevasti. Hanna tõmbus võimalikult eemale mehe õlast, mis nükkas talle rindu. Peaaegu oleks talle ütelnudki.

Vana Glušak valas viina, Javhim ja Dubadzel kõlksutasid klaase kokku. Siis õiendas esimees Hanna poole ja sundis tedagi klaasi tõstma.

«Peab jooma!» ütles ta, märgates, et Hanna klaasi peaaegu puutumatult tagasi pani.

«Jõin, ja rohkem ei taha...»

«Põhi peale!»

«Aga kui ma ei taha?»

«Ei tähenda. Külalisega peab viisakas olema...» käis Dubadzel peale.

«Kõigiga ei jõua. Külalisi tuba täis, mind aga kõigest üks...»

«Ka teda on kõigest üks,» hakkas ajama ka Javhim.
«Aga see-eest mihuke — kangelane, võimumees!»
«Noh, võib-olla et üks. Eks joogu siis üksinda.»
«Mina jälle ei taha üksinda juua!»
«Jooge siis Kätsa-eidega! Temal hea meelgi!»
«Kuid tema tahab sinuga!» ärritus Javhim veelgi enam.

«Kui ta tingimata tahab, eks siis oodaku. Mõni teine kord.»

«Tema aga tahab nüüd!» karjus Javhim, tulivihane Hanna kangekaelsuse pärast.

Laudade ümber jäi väga vaikseks. Ehkki üsna joobnud, mõistsid kõik, et terav kirves on leidnud kivi. Pole veel pulmad peetudki, aga juba raginal riius, ja veel nii vihaselt, et ei mõtle taganeda üks ega alla anda teine. Kae, Javhim juba nagu pöörane — tema ju kaineltki sihuke, et ei tohi sõnakest vastu ütelda, veel vähem joobnuspäi — siis on ta tormhull. Ja Hannagi — valge nagu lubjatud sein, ainult silmad pilluvad välke!

«S-sa jood!» kiristas Javhim.

«Ei joo!» kähvas Hanna kaljukindlalt. Ta toon ei jätanud kahtlust, et ta jääb oma sõna juurde, tulgu mis tuleb.

Dubadzel ise katsus Javhimi lepitada:

«Ei taha, ei taha — no mõni mõis!... Joome siis ise!» Ta õiendas klaasi Javhimi poole, kuid see tõukas käe kõrvale.

«Ka tema joob!»

«Ei joo!»

Äkki hüppas Hanna püsti ja sööstis laua tagant minema. Toas tekkis suur segadus. Ühed asusid Hanna ümber, kes püüdis uksest välja joosta, vaigistasid ja rahustasid teda, teised pidasid kinni Javhimi, püüdes talle aru pähe panna.

«Suured õigused mõtleb endal olevat!» räuskas Javhim. «Kellegi sõna enam üle ei käi! Hõh, kus preilna!»

«Ei jää ma siia! Ei taha!» ei hoolinud Hanna naiste palumisest. «Kuju lähen! Kuju!... Laske! Kuju!... Kuju!»

«Ära'nd, Hannake, ole'nd mõistlik!» rääkis võõrasema mesimagusalt. «Joobnud on ta, joobnud. Võttis viina,

eks see läks pähe, nüüd ei tea isegi. Joobnud mees ajab ei tea mida suust välja!... Joobnud on ta, näed isegi!...»

«Magab välja, siis endalgi paha,» tõukas takka ka ämm.

«Kuju! Tahan koju! Taadike, lähme koju!»

«Ära'nd, Hannake, ole'nd mõistlik! Rahune pisut! Ära võta endale lolli mõtet pähe!... Kõik läheb hästi! Läheb hästi, usu!...» Võõrasema pilk sattus Hanna isale, kes seisis siinsamas, valmis iga hetk tüdart abistama: «Käi kaugemale, saame sinutagi toime!... Rahune pisut, Hannake! Kõik läheb hästi!...»

«Ei taha siia jääda! Tahan koju!»

«Säh, võta lonks külma vett! Või ehk läheksime võõrusse, jahtuksid veidike? Lähme, Hannakene-kabukene!»

Kui Hannat võõrusse viidi, trööstis võõrasema teda:

«Saad veel hullematki näha. Tuleb ette üht kui teist, kui elu elama hakkate!...»

Pruuti-peigmeest rahustati tükk aega, nad lepitati ära, pandi jälle kõrvu istuma ja pidu käis edasi hilise õhtuni, nagu kord-komme nõudis. Alles pärast pulmaliste lahkumist, kui noorpaar oli vaikseks jäänud puhaskambris, pulmadeks Juravitšost ostetud laia raudvoodi ees juba omavahel, tuletas Javhim kokkupõrget meelde, kuid pahameelela, leplikult:

«Võiksid juba teadmiseks võtta, et su priipõlv on läbi. Nüüd oled sa minu naine ja pead sõna kuulma. Ja mitte mulle häbi tegema.»

«Kas mäletad, mis ma sulle kord ütlesin?» rääkis Hanna vaikselt. Talle tundus, nagu kuulaksid vanad Glušakid seina taga nende juttu pealt. «Et minu juurde tulda ainult heaga!»

«Heaga, heaga! Oled ikka peps küll! Nagu jumal teab kus kasvanud!»

«Ükspuha, kus kasvanud — olen, nagu ma olen. See on minu loomuses. Ja teiseks ei muutu!»

«Isegi metsapuud muutuvad aastatega, inimestest rääkimata. Langevad suured emalepadki, kui jõgi põhja ära uuristab!...»

«Sina pole jõgi ja mina pole lepp. Pea meeles — olen

küll sinu naine, omatahtsi ma elada ei saa, kuid — ainult heaga!»

Javhim silmitses teda — mis sa ütled, kangust täis teine, vaevalt sai üle läve, aga juba käsutab —, kuid ei viitsinud vaielda ja manas näole naeratuse:

«Jäagu'nd see jutt! Ennegi pea kohiseb otsas! Peaks vist juba pikali heitma või?»

Esimene abieluöö. Kaua ei saanud Hanna sel ööl und. Ta tõmbus Javhimist eemale, pööras talle selja, püüdis mitte kuulda norskamist, lamas rüüstatud südamega, väsinud, poolteed jabur kõigest läbielatust, hiljutisest kärast, viinauimast. Toaumbuses, pilkases pimeduses tundis ta end kõigist unustatuna, mahajäetuna — ihu-ükski suures maailmas.

«Nii et lõpp,» mõtles ta otsekui udus ekseldes, ahas-tusega, nagu oleks tulnud viimnepäev. «Lõpp, lõpp, lõpp,» tagus vahetpidamata seinakell. «Mis asjal on lõpp?» sonis ta poolunes, kaotades selle sõna mõtte, suutmata seda tabada. Võimatu oli luua pisutki selgust peas, kus hõljus lahtumatu mürgine udu.

«Ükspuha. Varem või hiljem... Keegi ei pääse... Ehk kuidagi harjub... Kõik harjuvad, harjun minagi...» ujusid vahetevahel pähe rasked, rõhuvad mõtted, siis aga vajus kõik jälle udusse ja nürisse rambusse.

Ouel kõlistasid koerad kette, haukusid ja ulusid kord üksikult, kord mõlemad koos. Ühe haukumine oli jäme ja tõsine, teisel hele, otsekui lapsehääln, kuid marutige, kärinaks ühte sulav. Öised valvurid olid ärkvel ja kaitsesid Glušaki varandust. Nende kära põimus läbi voodinaabri norskamisega, seinataguse norskamisega, kella ühetasase tiksumisega — häältega, mis iga hetk meelde tuletasid, et ta on nüüd võõras majas, keset vöörast elu.

«Harjun ära, küllap harjun... Kõik teised harjuvad ära — mis siis mina...»

Kolmandal päeval, kui pulmatrall oli lõppenud, äratas ämm teda juba aovalges ja ütles:

«Nooh, söödud-joodud, peod peetud. Jätkub vedelemisest. Sigu söötma!»

Hanna ei lausunud sõnagi, krapsas voodist välja, hakkas kähku riietuma.

Sama nädala lõpul jõudsid Kurani mehed oma soosillaotsaga viimaks Alešniki meesteni välja. Soosild oli valmis. Ühetasane, hall, äsja lõpetatud kohalt aga kollane värsket liivast, jooksis teelint inimeste tubli töö tunnistajana läbi mädasonnikute ja raagus padumiku Kurani lauskjalt veerikult kuni Alešniki-eelse laia põndakuni. Kuskil ei teinud roostekarva mädasoo enam läbisõidule takistust, lödastik korises küll mõlemal pool küljes, aga oli taandunud soosilla ees, inimese tahte ees.

Üksteiseni välja jõudnud, panid mõlema küla mehed üksinõua suitsu, ajasid sõnakese juttu ja läksid siis oma teed. Järgmisel lõunal — oli pühapäev — korraldati Alešniki põndaku ees miiting. Rahvast tuli murdu, isegi Juravitšõ turul polnud iga kord nii palju inimesi. Muidugi oli kõige rohkem Kuranist ja Alešnikist, aga kenake hulk ka Gliništsõst, Mokutsist ja teistest küladest. Piduliku sündmuse puhul oli Juravitšõst kaarikuga kohale sõitnud Apeika kahe töölise saatel.

Siit-sealt rahva hulgast löid rõõmsalt lehvima punased lipud. Mängis kaks lõõtspilli, raskelt mürtsus suur trumm. Inimesed lobisesid, lasksid laulu, naljatasid — inimesed olid heas tujus. Keset üldist suminat oli Vassil vist küll ainuke norutaja — kõigi teiste pidulikust meeleolust erutatud, uitas ta otsekui jabur rahva hulgas ringi, südames alateadlik ootus näha Hannat. Vastakas tunne oli tal seejuures — oleks justkui tahtnud teda näha ja ei oleks ka; ta oli vihane ja hirmul. Teadis küll, et Hannaga on kõik lõppenud, aga süda ei andnud rahu, nagu oleks veel millelegi loota.

Hanna asemel nägi ta Javhimi. Jah, ei oleks maksnud Vassilil siia tulla. Südamesse torkas kibe okas, kui ta Kändu silmas: Javhim oli Larõvoniga, hirnus lõbusalt, lausa särades õnnest. Müts oli viltu peas, selle lakitud nokk klantsis, nagu oleks temalgi hea meel. Tuju otsata räbal, ei suutnud Vassil kuulata, millest kõneles Dubadzel, kes esimesena astus tribüüni aset täitvale vankrile. Alles siis kuulatas ta terasemalt, kui vankrilt alustas kõnet Apeika.

«Mehed ja naised, noorukid ja neiud! Meie kallid selt-simehed! Meie kõik oleme täna siia soosilla juurde tulnud, nagu oleks meil pidupäev... Ja tööpoolest on täna suur pidupäev: siinsamas näete uut soosilda, noolsirget

ja kuiva — olgu vihm või pori, olgu talv või kevad, aga ikka saate läbi, ükskõik, kas vankriga või jala... Te lähete, aga ei vaju enam hargist saadik sisse, isegi jalad ei saa märjaks... Igal ajal pääseb nüüd üle soo, olgu vana mees või pisike laps!... Pääseb kooli, pääseb turule, pääseb üksteisele külla, millal iganes tahate!... Soosild on meie suur rõõm! Ja meie kõik, terve vald, rõõmustame koos teiega ja soovime teile õnne!» Apeika ootas, kuni lõpeb heakskiidukära. «Oma tubli pool aastat oli Kurani küla teistest küladest ära lõigatud, aga nüüd ühendab see soosild teda Alešnikiga, Juravitšoga, kogu maailmaga. Nüüdsest peale kuulub Kurani, kui nii ütelda, jäädavalt meie ühisesse perre... Kuid ka Alešniki meestele oli soosilda tarvis. Ma ei räägigi sellest, et nüüd on neil lühem tee metsa ja heinamaale sõita!...» Jälle tõusis inimeste, peamiselt Alešniki rahva hulgast kiitev sumin. «Soosild loob ühenduse külade, metsade ja heinamaade vahel. Ta loob ühenduse inimeste vahel!... Selliste soosildade kaudu jõuab siia padumike taha, siia pimedusse valgus, uus elu! Kultuur ja jõukus!... Raamatud, kino, traktorid!...»

Tööline, kes kõneles pärast Apeikat, ütles ainult mõned sõnad, siis aga laotas laiali punase lipu, millel ühes otsas oli kujutatud kollane viljaväli kollase traktoriga ja teises otsas kollane suitsev korsten. Korstna ja viljavälja vahel oli kaks kõvasti liitunud kätt. Tööline andis lipu üle Dubadzelile, kelle viipe peale vankri kõrval seisev lõõtspillimees raskete trummilöökide saatel hakkas mängima «Internatsionaali».

Kõige viimasena astus vankrile Mikanor kui Kurani küla esindaja. Ta ütles, et vaesus ja vaimupimedus võimutsevad Kuranis nagu lintsmuda soomülgastes. Lintsmuda katab alati seisvaid abajaid, veesooni, kus pole liikumist. Et lintsmudast võitu saada, tuleb elu liikuma panna! Ja soosild olgu esimeseks «aknaks», esimeseks valgusekiireks kesk aastasadu võimutsenud lintsmuda merd! Siia sohu, kogu meie tardunud ellu tuleb iga hinna eest, midagi kartmata tuua uusi tuuli — igaveseks kaob siis pimedus, kaob lintsmuda. Jääb ainult puhas ja selge vesi, algab õnnelik elu!

Viimased sõnad hüüdis Mikanor erilise hooga, täiest kõrist, ja rikkus sellega oma kõne ära. Ehkki kõik

nägid, et ta tahtis veel kõnelda, löid pillimehed lahti valju marsi ja Mikanoril ei jäänud muud, kui pidi vankrilt alla kobima...

Tagasiteel nägi Vassil jälle Mikanori, nüüd juba soosilla teises otsas. Mikanor oli Honjaga. Vassil jõudis neile järele, edasi mindi kolmekesi. Tükk aega sammuti vaikides, igaüks haudus omi mõtteid. Hiiblesid valged lumeräitsakad, libisesid pehmelt üle näo, sulasid. Lumi sulas ka inimeste jalge all — kogu tee oli jälgedest kirju.

Saueaukude juures libises Vassili pilk nagu iseenesest üle Glušaki põllu. Südamesse torkas valu. Nagu armistumata haav oli mälestus tollest ärevast ööst, uuesti meenus tookordne lootus ja hirm, ta otsekui tundis jalge all värsket vagu, musta ja muhedat. Seal ongi koht, kus Känd talle kallale tuli, kus nad kähmlesid ja maas rübelesid. Kus vallamajamees teda ähvardas... See ähvardus oli küll ähvarduseks jäänudki, aga kõik lõppes siiski Kännu võiduga...

Iga asi meenutas täna Vassilile osakssaanud ülekohut, allajäämist, nagu vihuti.

«Soosild, jah, tehti valmis!» urises Vassil süüdistavalt. «Aga mis mullamaa, mis parem põld, on Kännu oma nagu kõik see aeg!»

«Polegi sul muud peas — ikka ja ikka see tema maa!» ütles Honja.

«Muud peas! Laiutab nagu padakonn, maa käes kui kuld — ja ei lööda minema! Ümberjagamine tema kohta ei käi! Ära sa teda puutu! Nõukogude võim ise teise seljataga!»

«Nõukogude võim pole siin süüdi,» ütles Mikanor.

«Ei võetud ju ära!»

«Oleks võetud, aga sina ise hakkasid jamama!...»

«Mina veel süüdlane! Leidsid süüdlase!»

«Oled jah süüdlane! Too Zubrõtš, kes vallast oli, ei lasknud ju piiksatadagi, et see põld Glušakilt ära võtta. Ta pörutas kohe: on kuritegu, kui te sigatsejaid ja omavolitsejaid tagant turgutate! Tuleb õpetada austama nõukogude seadust!... Ja jäetigi Glušaki kätte, nagu oli!...»

Mikanor lisas mõtlikult:

«Ükspuha, kui olekski Glušakilt ära võetud ning

antud kellelegi teisele,— vähe küll, mis see oleks aidanud. Ainult vimmakiskumist oleks rohkem. Kõigi maa-nälga selle jalatäiega ei kustuta, üks mis selge. Iseasi, kui asuksime soo kallale, kuivataksime laraka ära, jagaksime välja!...

«Äh, kassi saba alla! Mis sa aad tühja joba!»

«Ainult meie rahvast paneb see pead vängutama! Soo, suur ja lai! Kõle mõeldagi! Meie meelest kõik kole! Kõik on tühi tuuletallamine!... Pole viga, aeg tuleb, ja näetel!»

Üsna lähedalt hakkasid paistma Kurani tarede katused, lumelemmetisega kaetud ja täna pisut rõõmsama ilmega kui iga päev.

«Parem oleksid võinud Hannat tugevamini sabast hoida!» salvas Honja. «Tüdrik missugune, ja laskis üle lüüa!»

«Võib-olla lasksin, võib-olla ei lasknud... Mis see loeb! Milleks mina pidin tema sabas olema!»

«Kuidas — milleks?»

«Noh, isegi puupaljas!... Võta veel puupaljas tüdruk ristiks kaela!...»

«Poleks tema sulle ristiks saanud, üks mis selge,» arvas Mikanor. «Tüdruk kui kullatükk — piltilus, töö peale hakkaja, võib-olla tüdruk üle valla! Isegi kade meel oli mul, et ta sinuga semmis! Ja lasksid üle lüüa!»

«Lasksin!» karjus Vassil äkki tighedalt. «Noh, lasksin jah! Pole teie asi!»

Mikanor sattus hämmeldussegi: esmakordselt kuulis ta selle sõnaahtra, umbuskliku noormehe hääles nii valusat kibedust ja meeleheidet. Et Vassilit pisut lohutada või rahustada, ütles ta vabandavalt:

«Pole viga, ehk ei olegi veel kõik lõppenud. Üks mis selge, elus juhtub mõndagi...»

Vassili suu jäi lukku.

Иван Мележ
ЛЮДИ НА БОЛОТЕ
На эстонском языке
Оформление М. Ольвет

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пириуское шоссе, 10

Toimetaja A. Ravel
Kunstiline toimetaja R. Pangsepp
Tehniline toimetaja Ü. Laul
Korrektorid E. Bitter ja Ü. Rattur

Ladumisele antud 9. VI 1964. Trükkimisele
antud 14. VIII 1964. Paber 54×84, 1/16. Trüki-
poognaid 28. Tingtrükipoognaid 22,96. Arves-
tuspooonaid 24,01. Trükiarv 30 000. Tellimise
nr. 4877. H. Heidemanni nim. trükikoda,
Tartu, Ülikooli 17/19. I

Hind 86 kop.

7—3